

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марко Љ. Дашић

Међународни политички положај као одредница
спољне политике малих држава: студија случаја
Републике Србије од 2000. до 2018. године

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Београд, 2020. године

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Marko Lj. Dašić

International political position as a determinant of
small states' foreign policy: case study of the
Republic of Serbia between 2000 and 2018

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

Ментор:

проф. др Драган Ђукановић, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Чланови комисије:

Датум одбране: _____

МЕЂУНАРОДНИ ПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ КАО ОДРЕДНИЦА СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ МАЛИХ ДРЖАВА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ОД 2000. ДО 2018. ГОДИНЕ

Сажетак

Спољна политика малих држава се, као последица непостојања кохерентних студија о њима, налази на маргинама изучавања међународних односа. Упркос њиховом све већем броју, видљивости, спољнополитичким успесима и установљеним обрасцима њиховог понашања и деловања, стање се у периоду за нама није променило. Овај рад представља допринос теоријској дебати о значају малих држава за управљање међународним пословима. Чини се то кроз покушај прецизног дефинисања и разврставања различитих група малих држава. Указује се на заједничке особине њихове спољне политике и потенцијале коришћења спољнополитичких стратегија, неправедно резервисаних за ‘крупније’ актере међународних односа.

Надоградњом прегршт постојећих анализа усмерених ка описивању спољних политика малих држава, настојимо да задиремо у саму суштину спољнополитичког процеса малих држава, са крајњим циљем постизања научног објашњења. Кључно истраживачко питање овог истраживања, стога, гласи: *зашто мале државе бирају различите спољнополитичке стратегије, у истом временском раздобљу, иако су под утицајем истих, или сличних, подстрек и ограничења међународног система?* Трагање за одговором вођено је поставкама неокласичног релизма ‘треће врсте’. У овој теорији доказивано преимућство системских фактора утицаја на утврђивање и спровођење спољне политике, уз интервенишућу улогу унутрашњих детерминанти, чини се адекватним оквиром за управљање прибављеним подацима током истраживања. Допуњено је резултатима испитивања значаја одредница спољне политике које проналазимо у деловима великих теорија (*grand theories*) међународних односа, покушајима изградње опште теорије спољне политике и спољнополитичкој анализи.

Искусвена провера истраживачких резултата постигнутих у домену теорије биће учињена применом методе студије случаја на спољну политику Републике Србије у периоду од 2000. до 2018. године. Представљање основних спољнополитичких одредница у различитим раздобљима (2000-2003; 2003-2006; 2006-2008; 2008-2012; 2012-2018) које су пресудно утицале на карактер спољне политике Србије биће допуњено објашњењем одабира различитих спољнополитичких стратегија у односима са великим силама, процесу европских интеграција, очувању територијалног интегритета и суверенитета и сарадњи у региону.

Тежиште целокупног теоријско-емпиријског истраживања усмерено је ка доказивању основне претпоставке од које се у раду полази: *опажање међународног политичког положаја Републике Србије, као мале државе, било је одлучујућа детерминанта њене спољне политике и избора спољнополитичких стратегија у периоду од 2000. до 2018. године.* Надмоћ системских ограничења и подстицаја, предвиђена неокласичним реализмом, биће конкретизована међународним политичким положајем као најважнијом, системском, одредницом спољне политике малих држава. Међународни политички положај се поима у складу са схватањем професора Висковића да су то чиниоци попут: чланства у међународним универзалним и регионалним организацијама, (не)припадности политичким и војним савезима, односа са великим силама, односа са суседима, става према тенденцијама развоја међународних односа (њихово прихватање или супротстављање њима).

Кључне речи: мале државе, спољна политика, неокласични реализам, одреднице спољне политике, стратегије спољне политике, Република Србија;

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународне студије

Број уписа: 1166

УДК: 327:327(497.11)"2000/2018"
341.1+341.217327(497.11)"2000/2018"

INTERNATIONAL POLITICAL POSITION AS A DETERMINANT OF SMALL STATES' FOREIGN POLICY: CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF SERBIA BETWEEN 2000 AND 2018

Abstract

The International Relations theories lack coherent studies of the small states' foreign policy. Despite their increasing number, international visibility, foreign policy successes, and many established patterns of their foreign behavior, that fact hasn't been changed so far. In order to improve small states' foreign policy studies and ameliorate them from the point of IR marginality, this paper contributes to the theoretical debate on the importance of small states for global governance. This is done through an attempt of producing precise definition of small state, as well as assembling classification of relevant groups among them. The author envisages the common features of their foreign policy and the potentials of using FP strategies, unfairly reserved for 'larger' actors in international relations.

By ascending up a handful of existing analyzes aimed at describing the foreign policies of small states, we seek to delve into the very essence of the foreign policy process of small states, with the ultimate goal of achieving a scientific explanation. The key research question of this research, therefore, is: why do small states choose different foreign policy strategies, in the same time period, even though they are influenced by the same, or similar, incentives and constraints from the international system? In seeking for the answer, the author was conducted by the presumptions of the 'type III' neoclassical realism. In this theory, the proven ascendancy of systemic factors influencing the creation and implementation of foreign policy, with the intervening role of internal determinants, seems to be an adequate framework for managing the data obtained during the research. It is complemented by the results of examining the significance of foreign policy determinants that we find in parts of grand theories of international relations, attempts to build a general theory of foreign policy and foreign policy analysis.

Experimental verification of research results achieved in the domain of theory will be done by applying the case study method to the foreign policy of the Republic of Serbia in the period from 2000 to 2018. The description of the basic foreign policy determinants in different periods (2000-2003; 2003-2006; 2006-2008; 2008-2012; 2012-2018) that decisively influenced the character of Serbia's foreign policy will be supplemented by an explanation of the choice of different foreign policy strategies in relations with the great powers, the process of European integration, preservation of territorial integrity and sovereignty and cooperation in the region.

The focus of the entire theoretical and empirical research is directed at vindicating the basic premise of the paper: the perception of the international political position of the Republic of Serbia, as a small state, was a crucial determinant of its foreign policy and choice of foreign policy strategies in the period from 2000 to 2018. The preponderance of systemic constraints and incentives, presumed by neoclassical realism, will be specified by the international political position as the most important, systemic, determinant of the foreign policy of small states. The international political position is grasped in accordance with Professor Visković's comprehension that involves factors such as: membership in international universal and regional organizations, (non) membership in political and military alliances, relations with great powers, relations with neighbors, attitude towards tendencies of the development of international relations (their acceptance or opposition to them).

Key Words: small states, foreign policy, neoclassical realism, determinants of foreign policy, foreign policy strategies, Republic of Serbia;

Scientific Field: Political Science

Scientific Subfield: International Studies

Registration number: 1166

UDC: 327:327(497.11)"2000/2018"
341.1+341.217327(497.11)"2000/2018"

САДРЖАЈ

1	УВОД	1
1.1	Предмет и циљ дисертације	10
1.2	Основне хипотезе	15
1.3	Опис садржаја дисертације	19
1.4	Методе истраживања	21
1.5	Очекивани резултати и научни допринос	23
2	СПОЉНА ПОЛИТИКА МАЛИХ ДРЖАВА	25
2.1	Мале државе у науци о међународним односима	25
2.1.1	Однос концепта мале државе према сродним појмовима: да ли је разграничење нужно?	33
2.1.1.1	Мале државе, мале силе и слабе државе	41
2.1.2	Основне особине спољне политике малих држава	46
2.2	Стратегије спољнополитичког деловања малих држава	52
2.2.1	Циљеви и средства спољне политике малих држава	54
2.2.1.1	Ограничене способности као усуд спољне политике малих држава	58
2.2.2	Класификација спољнополитичких стратегија малих држава	61
2.2.2.1	Потрага за заштитником	64
2.2.2.1.1	Сврставање уз јачег	67
2.2.2.1.2	Опасност конформизма и дилема доследности	70
2.2.2.2	Потрага за статусом	71
2.2.2.2.1	Несврставање	75
2.2.2.2.2	Клуб дипломатија малих држава	79
2.2.2.3	Изградња паметне стратегије	81
2.2.2.3.1	Стратегија диверсификације	84
2.2.2.4	Стратегија преговарања	85
2.2.2.4.1	Видови утицаја малих држава у мултилатералној дипломатији	88
2.2.2.4.2	Стратегија регионалне интеграције	90
2.2.2.4.3	Концепт преклапајућег чланства	93
3	ДЕТЕРМИНАНТЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ МАЛИХ ДРЖАВА	96
3.1	Извори доношења спољнополитичких одлука	97
3.1.1	Појам детерминанти спољне политике	98
3.1.2	Различита виђења класификације детерминанти спољне политике	104
3.1.2.1	Утврђивање хијерархије детерминанти спољне политике	109
3.2	Међународно окружење као одредница спољне политике	111
3.2.1	<i>INNENPOLITIK</i> теоретизација спољне политике	117
3.2.2	Утицај детерминанте међународног окружења на спољну политику малих држава у „предтеорији” спољне политике Џејмса Розенауа (James Rosenau)	122
3.2.3	Чиниоци садржаја међународног окружења: особине савремених међународних односа и међународни (политички, економски, војни) положај државе	125
3.3	Поглед из неокласичног реализма	127
3.3.1	Системски подстицаји процесу спољнополитичког одлучивања: ограничења и прилике	133
3.3.1.1	Узајамна конститутивност међународног и унутрашњег контекста	134
3.3.2	Стратешка култура	136
3.3.3	Опажање стварности	143

3.3.3.1	Представе лидера	145
3.3.4	Однос државе и друштва	147
3.3.4.1	Улога политичких институција	150
3.3.4.2	Примена одлуке	152
3.3.4.3	Међународни исходи спроведених одлука	154
3.4	Однос спољнополитичке анализе и теорије неокласичног реализма	157
3.4.1	Кратка историја спољнополитичке анализе: очување релевантности међународног окружења у процесу утврђивања спољне политике	159
3.4.2	Интеграција, раздвајање, сукоб или хијерархија теоријских приступа?	162
3.5	Међународни политички положај малих држава као одлучујућа одредница спољне политике	165
4	СТУДИЈА СЛУЧАЈА: РЕПУБЛИКА СРБИЈА ОД 2000. ДО 2018. ГОДИНЕ	167
4.1	Раздобља спољне политике Републике Србије (СРЈ/СЦГ) од 2000. до 2018. године: основне детерминанте	168
4.1.1	Спољна политика Савезне Републике Југославије од 2000. до 2003. године: повратак у ‘међународну заједницу’	181
4.1.2	Спољна политика Државне заједнице Србија и Црна Гора од 2003. до 2006. године: два раздвојена колосека	188
4.1.3	Спољна политика Републике Србије од 2006. до 2008. године: обновљена независност	192
4.1.4	Спољна политика Републике Србије од 2008. до 2012. године: четири стуба спољне политике и тежња ка очувању територијалног интегритета	195
4.1.5	Континуитет стратешког мишљења и спољнополитичких приоритета у спољној политици Републике Србије од 2012. до 2018. године	200
4.2	Стратегије спољнополитичког деловања Републике Србије: од традиционалног поимања стратегије малих држава до паметне стратегије	207
4.2.1	Република Србија као мала држава у међународним односима: односи са великим силама	209
4.2.2	Чланство у Европској унији као стални циљ спољне политике Републике Србије	217
4.2.3	Примењене стратегије у тежњи за очување територијалног интегритета од 2000. до 2018. године	224
4.2.4	Односи Републике Србије са суседима и мултилатерална регионална сарадња	241
5	ПЕРСПЕКТИВЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ МАЛИХ ДРЖАВА	249
5.1	Ка независној спољној политици малих држава?	249
5.1.1	Између рањивости и отпорности	251
5.1.2	Стратегија спољне политике Србије за 21. столеће	254
5.1.2.1	Нормативни и стварни модел утврђивања и спровођења спољне политике	255
6	ЗАКЉУЧАК	259
7	БИБЛИОГРАФИЈА	266
7.1	Монографије и зборници радова	266
7.2	Научни и стручни чланци у часописима и зборницима радова (у штампаном и електронском издању)	271
7.3	Примарни документи	285
7.4	Коришћене интернет презентације	289

Листа табела и слика

Табела 1: Преглед друштвеног контекста и доминантних тема у развоју студија малих држава	29
Табела 2: Приказ различитих приступа дефинисању мале државе.....	38
Табела 3: Упоредни приказ кључних разлика стратегије сврставања уз јачег (bandwagoning) и стратегије потраге за заштитником.....	66
Табела 4: Димензије међународног система у анализи Мориса Иста	116
Табела 5: Неокласични реализам и четири света према Рипсману, Таљаферу и Лобелу.....	120
Табела 6: Сажети преглед класификација одредница спољне политике из угла Неокласичног реализма треће врсте, схватања спољнополитичке анализе Алекса Минца и Карла ДеРуена и покушаја градње теорије спољне политике Џејмса Розенауа и Иве Висковића	166
Табела 7: Кључне фазе креирања и реализације спољне политике Републике Србије према моделу професора Висковића и правном основу деловања	256
Слика 1: Хијерархијски однос међу државама приказан као континуум Мајкла Хендела	42
Слика 2: Класификација држава према схватању Ханса Морицена и Андерса Вивела	45
Слика 3: Институционални приступ узрочној вези идеја и политика	141
Слика 4: Теоретизација примене одлуке у процесу спољнополитичког одлучивања према Елизабет Бриги и Кристоферу Хилу	156
Слика 5: Спољнополитичка анализа као ‘посуда за претапање’ теорија међународних односа	164

1 УВОД

Много је основаних разлога за изучавање малих држава у међународним односима. Аутори склони хиперболи, налазећи такву оправданост у друштвеној збиљи проглашавали су поједине историјске периоде за *annus mirabilis* студија малих држава.¹ Као лажмотив у литератури срећемо делове говора Генералног секретара Уједињених нација, Кофија Анана (Kofi Annan) пред Парламентом Уругваја 1998. године у коме се значај малих држава у међународном систему пореди са „везивним ткивом напретка ка међународном заједничком добру”². Најзад, да мале државе нису само „пиони у шаховској игри великих сила”³, упорно су доказивали бројни теоретичари и практичари међународних односа и спољне политике. Указивали су на видљивост, спољнополитичке успехе и напредни развој дипломатских пракси својствених малим државама, а правдајући своја истраживања ставом да „мале државе нису нужно и слабе државе”⁴ суптилно се удварајући и реалистичком приступу међународним односима. Чак је и славни Рејмон Арон (Raymond Claude Ferdinand Aron) упитавши се да ли су „државе које броје само неколико милиона становника (...) неспособне да живе, правне фикције пре него историјска стварност”⁵ прекорио себе и казао: „Чуваћу се тако брзоплетог закључка”.⁶ Из ових, и неких других разлога, сматрамо нужним стално разоткривање стереотипа и уклањање предрасуда о улози малих држава у међународним односима.

Заблуда је, даље, да је реализам у међународним односима скрајнуо студије малих држава у запећак. Такав суд не узима у обзир богатство реалистичке традиције, него читаву теорију реализма поистовећује са појединим правцима који се налазе под њеним окриљем, пре свега класичним и структуралним реализмом. У свету после ‘двадесетогодишње кризе’ Едварда Халета Кара (Edward Hallet Carr) и ‘борбе за моћ и мир’ Ханса Моргентхауа (Hans Joachim Morgenthau) реалистичка школа постаје предводник разумевања међународних односа. Обнавља свој примат и кроз системску теорију ‘међународне политике’ Кенета Волца (Kenneth Neal Waltz). У промишљањима ових аутора, мале државе нису биле ништа више од ‘корисника’ правила успостављених на системском нивоу и одређених расподелом моћи. Вишедеценијско упућивање на Тукидида и познати Мељански дијалог међународна збиља је полако доводила у питање, те не чуди што бројни аутори оправдано указују на чињеницу да се између две крајње супротстављене стране описане у овом историјском догађају крије читав дијапазон варијабли које објашњавају понашање држава.⁷ За нас је важнији дијалог генерала из Јужног Вијетнама Нуен Ван Тиео (Nguyễn Văn Thiệu) и Хенрија Кисинџера (Henry Kissinger) вођен покушајем војног предводника једне мале државе да докаже великој сили како су и њихове спољнополитичке одлуке важне, без обзира на тадашњу структуру међународног система. „Мали Вијетнамци се не играју светском стратешком мапом. За нас, то није питање избора између Москве и Пекинга. За нас је то

¹ Став је утемељен на чланку Вилијама Патерсона који је 1967. годину прогласио за „чудесну” када је реч о изучавању малих држава; William E. Paterson, “Small States in International Politics”, *Cooperation and Conflict*, vol. 4, issue 1, 1969, p. 119.

² United Nations, “Secretary-General Lauds Role of Small Countries in Work of United Nations, Noting Crucial Contributions,” Press Release No. 6639, July 15, 1998, доступно на: www.un.org/News/Press/docs/1998/19980715.sgsm6639.html, приступљено 19/05/2019.

³ Christian Bueger and Anders Wivel, “How do small states maximize influence? Creole diplomacy and smart state foreign policy of Seychelles”, *Journal of Indian Ocean Region*, vol. 14 no. 2, 2018, pp. 170-188.

⁴ Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 25, no. 3, 2012, p. 317.

⁵ Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2001, стр. 405.

⁶ Ibidem, стр. 405.

⁷ Видети више у: Revvesa Pedi, “Greece in the Aftermath of the Economic Crisis Need to Change Its Strategy in the International System: Choosing between Melians and David”, in: J. Marangos (ed.), *The Internal Impact and External Influence of the Greek Financial Crisis*, Palgrave, Houndmills, 2017, pp. 143-160.

питање живота или смрти.”⁸, изговорио је генерал приликом одбијања споразума који му саветник за националну безбедност председника САД нуди октобра 1972. године. Дијалогом између различитих дисциплина, или расправљањем разноврсних приступа унутар исте научне дисциплине можемо умногоме сазнајно напредовати. Онтолошки, епистемолошки и методолошки пуританизам, карактеристичан за приступ друштвеним догађајима у природним наукама, показао је и неке своје мањкавости и пружио шансу новим генерацијама истраживача који се не либе употребе свих корисних алата у постизању својих истраживачких циљева.

У овој дисертацији ћемо покушати да извршимо интеграцију теорије неокласичног реализма и спољнополитичке анализе⁹ и да покажемо како је она могућа, прикладна и узајамно корисна. Учинићемо то на примеру одредница спољне политике малих држава путем студије случаја спољне политике Републике Србије од 2000. до 2018. године. Указаћемо, такође, на тачке спојивости и подударности, као и на чињеницу да спољнополитичка анализа, а ни студије малих држава, не негирају кључне поставке реализма. Материјалне способности су и даље важне, отуда, уосталом, и разликовање малих и великих држава. Супарништво великих сила обликује међународни систем који је анархичан и неизвестан, а државе су кључни актери међународних односа. Скренућемо пажњу на досадашње празнине које су нам оставили аутори који су се до сад бавили применом неокласичног реализма на студије малих држава.¹⁰

Столећима већ одзвања ехо Макијавелијевих савета упућених владарима, мудро срочених, временски и просторно универзално применљивих и утканих у ставове теоретичара и практичара науке о међународним односима. „Шта владалац треба да чини да би био цеђен”¹¹, реторички се питао Николо Макијавели (Niccolo Machiavelli) у делу објављеном 1532. године, и данас актуелном након што је толико умова ломило копља у жељи да горостаса реалистичког поимања међународних односа разуме, тумачи и његове ставове унапреди. Стварајући лавиринт путева којима се крећемо у тежњи за што потпунијим сазнањем друштвене и међународне стварности, претходних сто година званичног изучавања међународних односа обилује богатством теоријских приступа који нам својом диоптријом чине могућим њено поједностављивање са циљем потпунијег разумевања. Међународни односи су услед „... померања од државоцентричног према новом истраживачком приступу у чијем срцу нису више само питања рата и мира, него укупност свих активности које пресецају државне границе”¹² отворили пут и проучавању делатника (актера) који се у раном развоју науке нису изучавали продубљено, систематично и упоредо са великим силама које су господариле истраживањима. Процес глобализације обогатио је арену међународних односа недржавним актерима, али што је за предмет нашег истраживања важније, поставио је мале државе (поново) на дневни ред изучавања у оквиру науке о међународним односима. Део таквог мозаика који се непрестано мења је и аргумент Ричарда Хаса (Richard Haass), који наликује основним претпоставкама реализма, да је „свет у нeredу”¹³. По његовом мишљењу је у потрази за новим облицима спољнополитичке сарадње „потребно успостављање консензуса у вези са ширим приступом суверенитету који би

⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, p. 194.

⁹ У даљем тексту ће се због учесталости употребе синтагме „спољнополитичка анализа” она наизменично користити са акронимом СПА.

¹⁰ Laurent Goetschel (ed.), *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*, Springer, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1998., Asle Toje, *European Union as a Small Power: After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2010., Benjamin de Carvalho, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015., Anders Wivel, „Explaining why state X made a certain move last Tuesday: the promise and limitations of realist foreign policy analysis”, *Journal of International Relations and Development*, vol. 8, issue 4, 2005, pp. 355-380.

¹¹ Николо Макијавели, *Владалац*, Моно и Мањана, Београд, 2009, стр. 112.

¹² Драган Р. Симић, *Светска политика*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 10.

¹³ Ричард Хас, *Свет у нeredу - америчка спољна политика и криза старог поретка*, Центар за међународну сарадњу и одрживи развој, Београд, 2017

укључио обавезе изван државних граница”.¹⁴ У тако устројеном свету важно је изнова поставити питање: каква је ‘моћ слабих’ (power of the weak)?¹⁵

Научни приступ спољним политикама малих држава развијао се на маргинама науке о међународним односима све до краја 50их година XX stoleћа. Иако Ивер Нојман (Iver Brynild Neumann) и Зиглинде Гштол (Sieglinde Gstohl) исправно указују на неколико примера анализа малих држава, превасходно на немачком говорном подручју током 18. и 19. века, „значај малих држава у пракси међународних односа расте упоредо са појавом идеализма у међународним односима, међународног права и институционализације мултилатералне дипломатије оличене у међуратним међународним организацијама”.¹⁶ Новоустановљена стварност међународних односа пружала је погодно тле за зачетак студија малих држава. Бројни аутори једногласно истичу у први план, као први систематски подухват усмерен ка опису и објашњењу понашања малих држава у међународним односима, књигу Анет Бејкер Фокс (Annette Baker Fox), *Моћ малих држава: дипломатија у Другом светском рату (The Power of Small States: Diplomacy in World War II)*¹⁷. Овај пионирски рад оставио је читаоце ускраћене за, испоставиће се, „вечити проблем”¹⁸ студија малих држава. Прецизно и временски одрживо одређење малих држава није постављено тада, а у искушење ставља и данашње теоретичаре. Овој ауторки је требало готово десет година како би у једном другом раду мале државе дефинисала као „оне чији лидери (као и лидери других држава) признају да је њихова политичка тежина ограничена на локалну арену, пре него на глобалну, да су зависне од спољних политичких сила за знатан део своје безбедности, и да је њихов интерес у очима великих сила необавезујућ”.¹⁹

Провизорност концепта мале државе²⁰ оставила је довољно простора различитим тумачењима, али и етимолошким покушајима да се освари већа оштрина и јасноћа у употреби. Низали су се аутори који су малим државама додељивали атрибуте слабих (weak)²¹, мањих (lesser)²², истицали моћ у први план кроз именовање ових актера за силе мање у моћи (minor power)²³, закључно са заступницима хијерархијског модела држава у међународним односима који су их сврставали у секундарне или терцијарне категорије.²⁴ Међу предводницима ових мишљења запажамо, пре свега, њихову припадност различитим школама међународних односа. Отуда је можда, макар на први поглед, оправдана четворна класификација истраживача малих држава коју нуди Жан Марк Рикли (Jean-Marc Rickli):

¹⁴ Ibidem, стр. 227.

¹⁵ Arnold Wolfers, *Disscord and Collaboration: Essays on International Politics*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, Maryland, 1962, p. 112.

¹⁶ Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?“, in: Christine Ingebritsen, Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, Jessica Beyer (eds), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, 2006, pp. 3-36.

¹⁷ Annette Baker Fox, *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*, The University of Chicago Press, Chicago, 1959.

¹⁸ Niels Amstrup, “The Perrenial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts”, *Cooperation and Conflict*, vol. 11, no. 3, 1976, pp. 163-182.

¹⁹ Annette Baker Fox, “The Small States in International System, 1919-1969“, *International Journal*, vol. 24, p. 751.

²⁰ Питер Бер у често цитираном раду прегледном чланку долази до закључка да је концепт малих држава потпуно неупотребљив у разумевању међународних односа јер не види сврху постојања концепта уколико емпиријски готово све државе можемо сврстати у ту категорију; видети више у: Peter R. Baehr, “Small States: A Tool For Analysis”, *World Politics*, vol. 27, no. 3, 1975, pp. 456-466. О тешкоћама одређења концепта видети и: Matthias Maass, “The elusive definition of small state”, *International Politics*, vol. 46, no. 1, 2009, pp. 65-83.

²¹ Michael I. Handel, *Weak States in International System*, Frank Cass, London, 1990.; Френсис Фукујама користи такође синтагму ‘слабе државе’ али са потпуно другачијим значењем. У свом делу о изградњи држава он слабе државе поистовећује са неуспелим државама (failed state) и указује на потребу изградње институционалних капацитета; Francis Fukuyama, *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*, Cornell University Press, 2004.

²² Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

²³ Martin Wight, *System of States*, Leicester University Press, 1977.

²⁴ Steven E. Lobell, Neal G. Jesse, Kristen P. Williams, “Why do secondary states choose to support, follow, or challenge?“, *International Politics* (2015) Vol 52, No. 2, pp. 146-162.; Robert O. Keohane, „Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics”, *International Organization*, Vol. 23, No. 2 (Spring, 1969), pp. 291-310.

истраживача ослоњених на реализам, неолиберализам, конструктивизам и однос према концепту моћи.²⁵ Сматрамо да разноврсност схватања малих држава усмерена на главне токове науке о међународним односима не доприноси дубљем и обухватнијем разумевању, него нас наводи нужно на еклектицизам. На то упућују уочена хетерогеност и контекстуална условљеност концепта. Из наведених разлога и са циљем стицања подубљених сазнања, указујемо на два, према нашем мишљењу најбоља начина праћења развоја студија малих држава и, у оквиру њих, одређења кључних концепата. Реч је о разликовању шест приступа Ниалса Амстрапа (Niels Amstrup)²⁶ и надограђеној класификацији коју је 2016. године сачинила Ревека Педи (Revecca Pedi)²⁷.

Први приступ је емпиријске природе и колоквијално се назива ‘препознајем их тек када их видим’ (*I know it when I see it*). Други, који у потпуности кореспондира Амстраповом тумачењу, називамо квантитативним и он је у најчешћој употреби у извештајима међународних организација попут Светске банке (World Bank), Комонвелта (Commonwealth) или Форума малих држава (Small States Forum), док је у литератури запажен у радовима Дејвида Витала (David Vital)²⁸ или новијег таласа студија малих држава попут Дајане Панке (Diana Panke)²⁹ или Балдура Торалсона (Baldur Thorhallsson).³⁰ Наредне две групе аутора се у потпуности подударују када је реч о Педи и Амстрапу. Приступи засновани на опажању³¹ или спољнополитичком понашању малих држава³² заједнички су именитељ ових аутора. Пети приступ заснован је на релационој онтологији и њему припада углавном новија генерација аутора попут Андреса Вивела (Andres Wivel) или Жан Марк Риклија. На крају, Ревека Педи издваја методолошки ‘најслабију карикју’ ове типологије, а то су резидуалне, односно негативне дефиниције малих држава.

Сматрамо да су поменути аутори понудили матрицу која може да издржи тестове временске одрживости, практичне употребљивости, и теоријско-епистемолошке и методолошке конзистентности. Важно је истаћи да елементи класификације нису јасно раздвојени те је нужност делимичног преклапања усуд студија малих држава. Такав исход ни у ком случају не умањује сазнајну вредност већ новим истраживачама пружа могућност *à la carte* избора одређења мале државе прилагођеног теоријском приступу који је већ усвојен.

²⁵ Jean-Marc Rickli, “European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies”, *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 21, no. 3, 2008, pp. 307-325.

²⁶ Ниалс Амстрап у прву групу сврстава ауторе који уопште не теже дефинисању концепта; друга група аутора покушава да успостави везу концепта са мерљивим својствима државе попут бруто друштвеног производа, териоторије, популације; трећа група утима у обзир структуру међународног система и доводи је у везу са географским положајем и унутрашњим политичким детерминантама државе; четврти приступ заснован је на сопственом опажању државе као мале; пета група аутора анализира појединачну студију случаја и покушава да истакне суштинске карактеристике спољнополитичког понашања малих држава генерализацијом их примењујући и на друге; последња група се ослања на рад Раима Вајрајнена (Raimo Vuorinen) који је формирао петочлану матрицу индикатора према којима неку државу можемо посматрати као малу. Niels Amstrup, “The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts”, *Cooperation and Conflict*, vol. 11, no. 3, 1976, pp. 163-182.

²⁷ Revecca Pedi, *International Relations Theory: Small States in International System*, Doctoral Dissertation, University of Macedonia, Thessaloniki, Greece, 2016.

²⁸ David Vital, *The Inequality of States*, Oxford University Press, New York, 1967.

²⁹ Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, op. cit., pp. 313-328.

³⁰ Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, *The Hague Journal of Diplomacy*, vol. 7, no. 2, 2012, pp. 135-160.

³¹ Овој групи припадају аутори попут Robert L. Rothstein, “Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965”, *International Organization*, Vol. 20, No. 3 (Summer, 1966), pp. 397-418. или Robert O. Keohane, „Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics“, op. cit., pp. 291-310.

³² Аутори који припадају овој групи усредсређени су углавном на анализу ограничења са којима се мале државе суочавају у спољној политици. Видети више у: Laurent Goetschel (ed.), *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*, Springer, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1998. и Miriam Fendius Elman, “The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard”, *British Journal of Political Science*, vol. 25, no. 2, 1995, pp. 171-217.

Покушавајући да одговори на питање које се емпиријски не може оспорити (*зашто се мале државе не понашају на исти начин у истим, или сличним околностима?*) унутар истраживачког програма неокласичног реализма, како га назива један од кључних заступника, Рандал Швелер (Randall L. Schweller), развијен је дијапазон одговора зачет таласом укључивања унутрашњих, државних фактора у процес разумевања међународних односа и спољне политике.³³ Међу првим покушајима који се надмоћно супротстављају дотадашњем катахизису неореализма, када је реч о спољној политици малих држава, био је рад Миријем Елман (Miriam Fendius Elman) „Спољна политика малих држава: изазов неореализму у сопственом дворишту”.³⁴ Стремљење да се студије малих држава одупру увреженом мишљењу да међународни систем има одлучујући утицај на њихову спољну политику био је окидач интелектуалних расправа које трају до данас. Нешто другачија настојања, рекли бисмо ‘подешавања’ (recalibrating) неореализма дело су Колина Елмана (Colin Elman) који је покушао да пружи одговор на питање: Зашто не употребити неореалистичке теорије у спољној политици?³⁵ Овако постављено истраживачко питање образложено је бројним радовима, на пример Бери Позена (Barry Posen)³⁶, Стивена Волта (Stephen Walt)³⁷, Томаса Кристенсена (Thomas J. Christensen) и Џека Снајдера (Jack Snyder)³⁸, па можемо закључити да је Елман неколико година пре званичног именовања теорије неокласичног реализма³⁹ већ указао на зачетак систематичног објашњења спољне политике (зависне варијабле) факторима утицаја који са међународног нивоа (независна варијабла), уз подешавања пролазе кроз ‘левак’ унутрашњих одредница политике. Како је то у једној реченици сажео Џефри Талиаферо (Jeffrey Taliaferro), аутор који до данашњих дана оставља неизбрисив траг теоријског промишљања спољне политике са позиција неокласичног реализма, „неореализам објашњава међународне исходе”,⁴⁰ односно околности у којима државе делају, док „неокласични реализам објашњава спољнополитичке стратегије појединачних држава”,⁴¹ односно на који начин се држава суочава са датим околностима. Додали бисмо, овај приступ признаје и значај појединачна, односно индивидуалног нивоа анализе.

³³ Напомињемо да детаљан преглед развоја теорије неокласичног реализма надилази предмет ове дисертације која је ограничена на употребу теорије једино у контексту спољне политике малих држава. О кључним одликама, као и разликама и сличностима теорија класичног реализма, структуралног реализма и неокласичног реализма на српском језику користан преглед пружа рад мр Драгана Живојиновића: Драган Живојиновић, „Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, *Годишњак Факултета политичких наука*, вол. 2, бр. 1, 2008, стр. 367-392.

³⁴ Miriam Fendius Elman, “The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard”, *British Journal of Political Science*, vol. 25, no. 2, 1995, pp. 171-217.

³⁵ Colin Elman, “Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories for Foreign Policy?”, *Security Studies*, vol. 6, no. 1, 1996, pp. 7-53. Аутор наглашава да се чак и у Теорији међународне политике Кенета Волца системским факторима објашњава спољна политика појединих држава попут савезништва мањих држава са Спартом, а против Атине; британски одговор на трку у поморском наоружању; француско-руска дипломатија савезништва пре Првог светског рата; или француско пребацивање одговорности (buck-passing) уочи Другог светског рата.

³⁶ Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.

³⁷ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

³⁸ Thomas J. Christensen and Jack Snyder, “Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity”, *International Organization*, vol. 44, no. 2, 1999, pp. 137-167.

³⁹ Сматра се да је термин неокласични реализам сковао Гидеон Роуз 1998. године желећи да означи повратак поставкама класичног реализма услед ‘проглашеног неуспеха’ неореализма да објасни друштвену реалност: Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), pp. 144-172.

⁴⁰ Jeffrey Taliaferro, “Security Seeking Under Anarchy - Defensive Realism Revisited”, *International Security*, vol. 25, no. 3, 2000/2001, p. 132.

⁴¹ Ibidem, p. 132.

Вишедеценијска акумулација сазнања вешто је срочена у, према нашем мишљењу, кључном зборнику радова *Неокласична реалистичка теорија међународне политике*⁴² и са правом пледира да постане незаобилазно штиво у теоријском промишљању спољне политике са позиција неокласичног реализма. Премда не умањујемо значај социјалног конструктивизма који је у једном прекопотребном таласу удахнуо нови живот изучавању малих држава,⁴³ укључујући релациони приступ у разматрање моћи ових ентитета у међународним односима, ипак сматрамо да се на том путу није изградила кохерентна школа која би збацила са трона приступ који се у овој дисертацији усваја и примењује.

Још један показатељ да је немогуће дати општу теорију међународних односа и спољне политике не би требало да умањи истраживачки порив ка изазивању тектонских промена које ће у крајњим исходима спајати, прафразираћемо Швелера, острва теорија све до стварања што већих континената.⁴⁴ Аутори стварају, по нашем мишљењу успешно, унапређени неокласични реализам⁴⁵ који у њиховој интерпретацији може послужити истраживању у распону од „краткорочног кризног одлучивања, преко спољнополитичког понашања, па све до установљења образаца и стратешких прилагођавања појединачних држава, укључујући и системске исходе и развој самог међународног система”⁴⁶, истовремено указујући на нужност стицања увида у међународну стварност са сва три нивоа анализе. Вредна помена је и систематичност аутора у аргументацији којом скуп варијабли свих нивоа анализе упућују на три важна процеса која усвајамо у овој докторској тези: „**(1) опажање међународног система, (2) процес доношења одлука и (3) ангажовање средстава или примена одлука**”.⁴⁷ Сматрамо да је утицај детерминанте међународног окружења у трећем издвојеном процесу, када је реч о спољној политици малих држава, запостављен у досадашњим истраживањима.

Студије малих држава признају надмоћ међународног нивоа анализе, али истовремено отварају ‘црну кутију’ и јачајући експланаторну моћ теорије реализма указују на интервенишућу улогу варијабли на државном и појединачном нивоу. Умањена снага анархије у међународним односима (*anarchy is attenuated*)⁴⁸ допушта њену променљивост што ствара опсег деловања на међународној позорници и за мале државе. Чак и Волц у својој матрици о сликама међународних односа указује да је трећа слика - међународни систем - оквир међународне политике који не може бити потпуно разумљив без сила произведених у првој и другој слици.⁴⁹ Без обзира на представљене склоности да се у теорије међународних односа укључе и променљиве настале на државном и појединачном нивоу анализе, ‘правило’

⁴² Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell (eds), *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016.

⁴³ Сматрамо да су социолошке позајмице, које одликују ауторе који припадају овом таласу изучавања малих држава, из радова Харолда Ласвела или Ејбрахама Каплана и следсвено њихово укључивање у концепте попут меке моћи Џозефа Наја или структуралне моћу Сјузан Стрејнц дале значајан допринос интердисциплинарном дијалогу.

⁴⁴ Рандал Швелер у свом раду о напретку неокласичног реализма признаје немогућност стварања опште теорије међународних односа и о свим приступима говори као о одељеним острвима али да се кумулативним знањем које је основни предуслов напретка може доћи до „континента теорија”; Randal L Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, in: Colin Elman, and Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2003, p. 315.

⁴⁵ Аутори издвајају три различите врсте неокласичног реализма усвајајући у свом раду трећи приступ који покушава да одговори на критике о, између осталих, *ad hoc* маниру одабира интервенишућих варијабли; Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell (eds), *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 33,34.

⁴⁶ Ibidem, p. 1.

⁴⁷ Ibidem, p. 13.

⁴⁸ Аргумент о умањеној снази анархије када је реч о ограничењима којима делује на процес утврђивања и спровођења спољне политике појединачних држава проналазимо у: William C. Wohlforth, “Realism and foreign policy”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 35-53.

⁴⁹ Видети више у: Kenneth N. Waltz, *The Man, State, and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1959.

игнорисања истраживачких налаза којима науку о међународним односима, од средине 50их година XX века⁵⁰, обогаћује спољнополитичка анализа, и даље је на снази. Ретки су примери у којима аутори сматрају „да је спољнополитичка анализа *sui generis* приступ у оквирима међународних односа, који има својствену полазну тачку у разумевању међународне политике”.⁵¹ Више је оних, попут Стива Смита (Steve Smith), који умањују њену вредност до испитивања „да ли спољнополитичка анализа може да понуди нешто више од фуснота великим теоријама међународних односа или историјских студија случајева”.⁵² Разлози за подељеност су бројни, иако сматрамо да многи међу њима нису правилно утемељени.

На овом месту издвајамо две групе разлога у прилог тврдњи ‘неужне’ раздвојености теорија међународних односа и спољнополитичке анализе. Прва група се, у основи, ослања на Сингерове и Волцове нивое анализе установљене крајем 50их година XX столећа. Додатно, Волц указује и на разликовање системских и редукционистичких теорија, при чему су прве усмерене на међународну политику, док друге нуде разумевање целине кроз атрибуте и међуделовање јединица на индивидуалном или државном нивоу. Друга група разлога је методолошке природе. Приговори упућени спољнополитичкој анализи указују на строги позитивизам у приступу који исходује „предугом листом варијабли (...) и умањује јој својства јединствене теорије”.⁵³ Сматрамо да су критике строге и да чак и унутар реалистичких школа можемо пронаћи тачке спојивости теорија међународних односа и спољнополитичке анализе. Истакнути амерички политиколог, Џон Миршајмер (John Joseph Mearsheimer) учинио је то покушајем доказивања „да офанзивни реализам може бити коришћен да објасни и спољну политику појединих држава и исходе интеракција међу њима”.⁵⁴ Неокласични реализам ‘треће врсте’ (*type III*), како га Стивен Лобел (Steven E. Lobell), Џефри Таљаферо и Норин Рипсман (Norrin M. Ripsman) називају, отклања и методолошку препреку усвајањем „меке позитивистичке епистемологије”.⁵⁵ Заслуге проналазимо и у спољнополитичкој анализи. Ношени заносом који је врхунац достигао давне 1966. године покушајем Џејмса Розенауа (James N. Rosenau) да изгради велику теорију спољне политике,⁵⁶ аутори су своја хтења отелотворили у хиперпродукцији радова о појединачним спољним политикама држава. Позитивистичка, индуктивна и пре свега квантитативно оријентисана истраживања нису успела да наруше нераскидиву везу са науком о међународним односима.

Намера нашег истраживања је да открије додатне тачке спојивости неокласичног реализма и спољнополитичке анализе како би се емпиријска истраживања спроводила на детаљнији и логички конзистентнији начин. Издвојено спољнополитичко понашање, које проналазимо у литератури, не занемарује и није одвојено од системских образаца. Уколико бисмо отишли корак даље, са правом можемо тврдити да су системски обрасци већ укорењени у појединачно деловање. Важно је срушити онтолошки зид који се неприродно испречио повезивању теорија међународних односа и спољнополитичке анализе, нарочито када је реч о студијама малих држава. „Моћ слабих, детерминанте понашања малих држава и

⁵⁰ О историјском развоју различитих приступа спољнополитичкој анализи видети више у: Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis - Classic and Contemporary Theory*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, UK, 2007, pp. 3-37.

⁵¹ Juliet Kaarbo, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, *International Studies Review*, vol. 17, 2015, p. 192.

⁵² Steve Smith, “Theories of Foreign Policy: An Historical Overview”, *Review of International Studies*, vol. 12, no. 1, 1986, p. 16.

⁵³ Juliet Kaarbo, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, *op. cit.*, p. 194.

⁵⁴ Аутор цитирано објашњење наводи у често цитираној фусноти број 60, у којој покушава да помири већ изложене ставове Кенета Волца и Колина Елмана; Џон Миршајмер, *Трагедије политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд, 2017, стр. 90.

⁵⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 106.

⁵⁶ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume I, Sage, New York, pp. 143-195.

прикладан ниво анализе”⁵⁷ деценијама уназад опстају на дневном реду истраживача у оквиру студија малих држава. Комплементарност неокласичног реализма и спољнополитичке анализе, сматрамо, један је од делотворних путева истраживања.

Република Србија на почетку 2019. године нема званично усвојену, писану стратегију спољне политике. Ипак, емпиријска анализа политичке праксе и опширне литературе о спољној политици Савезне Републике Југославије (до 2003. године), Државне заједнице Србија и Црна Гора (2003-2006) и Републике Србије (од 2006. године) указује нам да је стратешко промишљање спољне политике итекако присутно.⁵⁸ Чињени су бројни покушаји периодизације спољне политике на основу кључних догађаја⁵⁹, разматрани су односи са суседима⁶⁰, великим силама⁶¹, вршена је анализа процеса европских интеграција⁶², али је изостала синтеза целокупне спољне политике наше државе у периоду од демократских промена 2000. године до данас.⁶³ Сматрамо да је неопходно даља истраживања изместити из емпиријског дискурса о спољној политици Србије и заузети се за продубљење и теоријски усмерене анализе. Тим путем би се утврдили обрасци спољнополитичког понашања Србије са циљем остваривања бољег разумевања спољнополитичке праксе и стварања добре основе за предвиђање даљих праваца деловања у спољнополитичкој сфери. Из наведених разлога, сматрамо строгом критику Европског покрета у Србији да је „спољнополитичка аналитика (у Србији, прим. аут.) неразвијена, спорадична, више актуелнополитичка и пригодна него дубинска и стратешка”⁶⁴, али да је, ипак, неопходно извршити систематизацију и додатно вредновање до сада постигнутих истраживачких резултата, пре свега у домаћој литератури.

Република Србија од 2000. године у „неопходности тражења нове спољне политике”⁶⁵ настоји да поништи негативне последице спољне политике особене за период 90их година ХХ века и на новим основама утврди свој међународни политички положај. У том процесу се нарочито истичу рационална и објективна процена окружења у коме се земља налази, као и што бржи повратак у токове управљања међународним пословима у погледу

⁵⁷ Ревека Педи на овај начин издваја кључне истраживачке проблеме којима би данашње студије малих држава требало да се баве. Сматрамо да је њен став у потпуности одговарајући приступу који негујемо у овој дисертацији. Видети више у: Revesca Pedi, *International Relations Theory: Small States in International System*, op. cit., pp. 10-17.

⁵⁸ Један од значајнијих покушаја да се утврде стратешки правци спољне политике Србије кроз историју и данас чини зборник радова: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.

⁵⁹ Драган Ђукановић, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *Међународна политика*, година LXVI, број 1158-1159, 2015, стр. 115-127.

⁶⁰ Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2020)*, Институт за међународну политику и привреду, Службени гласник, Београд, 2020; Dragan Đukanović, Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Serbia and its neighbours: Continuity of old and/or new policy”, *The Review of International Affairs*, vol. LXIV, no. 1151, 2013, pp. 104-114.

⁶¹ Драган Р. Симић, Драган Живојиновић (урс), *Политика Сједињених Америчких Држава према региону Западног Балкана*, Факултет политичких наука, Београд, 2015; Јелица Минић (ур.), *Изазови спољне политике Србије*, Европски покрет у Србији, Фондација Friedrich Ebert у Београду, 2015.

⁶² Стеван Недељковић, Милан Крстић, „Поглавље 31: постепено (не)усклађивање”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић, Драган Живојиновић (урс), *Европа за мене*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2018, стр. 651-668.

⁶³ Чињени су бројни покушаји у смеру предузимања истраживања са свеобухватнијим приступом спољној политици Србије али је у њима уочљива сегментираност и одсуство завршног обједињавања резултата. На пример: Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, 2008; на овом месту издвајамо, као значајан савремени покушај анализе спољне политике Србије, теоријски модел проф. др Иве Висковића: Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, *Међународна политика*, година LXIX, број 1169, стр. 5-30.

⁶⁴ „Предговор”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 7.

⁶⁵ „Експозе Горана Свилановића, Савезног министра за иностране послове у Савезној скупштини С. Р. Југославије, 24. октобра 2001.”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 279.

мултилатералног деловања, односно опоравка двостраних односа са другим државама, нарочито у погледу поновног успостављања дипломатских односа. Република Србија је, без обзира на промене политичког и правног система 2003., односно 2006. године, задржала континуитет у погледу кључних спољнополитичких циљева. Чланство у Европској унији је на самом почетку установљено као „основни дугорочни циљ југословенске спољне политике”⁶⁶, а ни данас није напуштен званични став о „стратешкој оријентацији ка Европској унији”.⁶⁷ Формални почетак европских интеграција уследио је убрзо по демократским променама, оличен у политичкој сарадњи (2001) и одржавању састанака Заједничке консултативне радне групе (2002). Недовољно ефикасно успостављање правних и политичких механизма за управљање процесом (на пример, Унапређени дијалог за сарадњу), механизам ЕУ у виду преговора на два колосека, услед неуспеха формирања јединственог тржишта Србије и Црне Горе, или негативно оцењене сарадње са Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), успоравали су почетни замах преговора. Због тога, тек 2008. године Србија потписује Споразум о стабилизацији и придруживању који ступа на снагу пет година касније. Србија постаје кандидат за чланство 2012. године, а почетком 2014. одржана је прва међувладина конференција којом формално отпочиње процес преговора о приступању Србије у ЕУ који се воде до данас.

Тежња ка очувању територијалног интегритета, у којој су односи са великим силама и рад у мултилатералним облицима организовања често истицани у први план, такође су исказали сталност у стратешком мишљењу спољне политике Србије. Решавање проблема статуса Косова и Метохије нарочито је интензивирано у периоду од 2004. до 2007. године, укључивањем Контакт групе (Contact Group) и специјалног представника Генералног секретара Уједињених нација, Мартија Ахтисарија (Matti Ahtisaari), да би након једностраног проглашења независности Косова* и двогодишњег затишја ово питање поново постало доминантно у спољној политици Србије од 2010. године до данас.⁶⁸ Сматрамо да је у једној изјави председника Републике Србије априла 2019. године сажета суштина спољне политике Србије: „Србија љубоморно чува и штити своју војну неутралност. Наша земља жели да са свима разговара и има партнерски и пријатељски однос”⁶⁹ додајући да Србија „као територијално мала земља не жели да се меша у односе великих сила”.⁷⁰

Од октобра 2000. године и укидања санкција које су Савезној Републици Југославији увеле три године раније Сједињене Америчке Државе и Европска унија, када су створени предуслови за нормализацију односа са суседима и земљама Запада, до данас, можемо препознати неколико раздобља спољне политике Републике Србије. Један од циљева ове дисертације је управо препознавање детерминанти, циљева, средстава спољне политике Србије, њихова анализа из перспективе комплементарности неокласичног реализма и спољнополитичке анализе, са сврхом утврђивања до сада коришћених стратегија у спољнополитичком деловању у периоду од 2000. до 2018. године.

Полазећи од уочених недостатака, теоријских и емпиријских, у овој дисертацији ћемо покушати да објаснимо на који се начин утврђивала и спроводила спољна политика Србије, као мале државе у међународним односима, од 2000. до 2018. године. Чинимо то уз полазну

⁶⁶ Ibidem, стр. 286.

⁶⁷ „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, *Влада Републике Србије*, 28/06/2017, доступно на: https://www.srbija.gov.rs/view_file.php?file_id=2148&cache=sr, приступљено: 26/10/2020., стр. 21.

⁶⁸ О хронологији решавања питања Косова и Метохије у спољној политици Србије видети више у: Драган Ђукановић, „Како до успешног окончања нормализације односа између власти у Београду и Приштини - постоји ли решење?”, у: Веселин Кљајић (ур.), *Косово и Метохија као национално и државно питање*, Факултет политичких наука, Београд, 2018, стр. 113-147. и Драган Ђукановић, „Односи Београда и Приштине: од техничког до политичког дијалога”, *Међународна политика*, вол. LXV, бр. 3, 2013, стр. 365-385.

⁶⁹ Дејан Спаловић, „Војна вежба је доказ неутралности”, *Политика*, 20.09.2018., доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/411526/Vojna-vezba-je-dokaz-neutralnosti>, приступљено 11/06/2019.

⁷⁰ Ibidem.

радну хипотезу о преобладајућности ширег међународног окружења као детерминанте спољне политике у датом процесу. У раду ћемо дати одговор на суштинско истраживачко питање: *зашто мале државе бирају различите спољнополитичке стратегије, у истом временском раздобљу, иако су под утицајем истих, или сличних, подстрека и ограничења међународног система?* Конкретизацијом на студију случаја спољне политике Републике Србије од 2000. до 2018. године питање бисмо допунили на следећи начин: Зашто је Република Србије утврђивала и примењивала различите стратегије спољне политике у: а) решавању различитих спољнополитичких питања, у истом временском раздобљу, б) односу на опште смернице спољнополитичког деловања које црпимо из студија малих држава, у оквиру науке о међународним односима. На овај начин постављени истраживачки проблем доводи у питање неореалистичко поимање међународних односа те је стога оправдано наше усвајање кључних поставки неокласичног реализма допуњених истраживачким резултатима које остварује спољнополитичка анализа.

Опште истраживачко питање производи скуп конкретнијих питања чији се списак не може унапред закључити, попут: на које начине мале државе могу да утичу на одлуке које производе међународне исходе? Које стратегије мале државе користе како би биле делотворне у међународним преговорима? Парафразирајући питање Рејмона Арона⁷¹ питамо се да ли је 'сићушност' (smallness) државе у узрочно-последичној вези са потребом веће специјализације? Да ли је могуће применити успешне стратегије спољне политике малих држава (нпр. скандинавски модел) на земље са комунистичким наслеђем, нерешеним проблемима са суседима и другачијим географским положајем попут Републике Србије? Каква је улога малих држава данас у међународном систему? Одговори на сва ова питања, и друга која се током процеса истраживања могу појавити, доприносе бољем разумевању и квалитетнијем објашњењу одабраног предмета истраживања.

1.1 Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања овог рада у ширем смислу представља објашњење утицаја међународног политичког положаја малих држава на њихову спољну политику. Чинимо то, пре свега, прегледом стања студија малих држава у оквиру науке о међународним односима. Нарочиту пажњу усмеравамо ка истраживању односа који имају према теорији неокласичног реализма и испитујемо способности спољнополитичке анализе да у синергији са неокласичним реализмом унапреди сазнајну вредност студија малих држава. На тај начин установљена веза неокласичног реализма и спољнополитичке анализе биће испитана методом студије случаја спољне политике Републике Србије од 2000. до 2018. године. Настојаћемо да опишемо и објаснимо зашто су у одређеним спољнополитичким раздобљима усвајане стратегије спољнополитичког деловања особене за мале државе у међународним односима, указујући на одлучујући утицај који је у том процесу имао актуелни или жељени међународни политички положај Србије. Различитост политичког и правног система од 2000. до 2018. године исказана кроз постојање различитих држава и последичну вертикалну и хоризонталну организацију власти (Савезне Републике Југославије од 2000. до 2003. године, односно Државне заједнице Србија и Црна Гора од 2003. до 2006. године) биће узети у обзир у процесу истраживања. Чиниоци спољне политике проистекли из наведених промена биће ближе разматрани у систему установљених интервенишућих варијабли на унутрашњем, односно државном и појединачном нивоу анализе.

Временско одређење предмета истраживања обухвата период од октобра 2000. године до краја 2018. године. Премда је Влада Републике Србије изабрана тек 25. јануара 2001. године, сматрамо да су дипломатске активности у последња три месеца 2000. године значајно унапредиле међународни политички положај Савезне Републике Југославије и на

⁷¹ Слично питање поставља и Рејмон Арон: Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, *op. cit.*, стр. 406.

тај начин одредиле начине на које ће се утврђивати и спроводити спољна политика савезне државе и њених република.⁷²

Просторно одређење предмета истраживања, с обзиром на општу хипотезу ове дисертације, нужно упућује на глобални опсег из неколико разлога. Пре свега, у сржи ове дисертације налази се истраживање детерминанте међународног политичког положаја малих држава те је неопходно све време имати на уму чиниоце спољне политике чије је порекло у међународном систему. Без обзира на карактер тог система, јасно је да, у просторном смислу обухвата читав свет. Други разлог се конкретније односи на спољну политику Републике Србије. У почетном раздобљу (2000-2003) за основни спољнополитички циљ одређен је „повратак у међународну заједницу”⁷³, који је између осталог подразумевао и чланство у међународним организацијама. Неке од њих су, у просторном смислу, универзалног карактера па је оправданост овако усвојеног просторног (не)ограничења поново оправдана. Најзад, поједина спољнополитичка питања разматрана у овој дисертацији сврставају се у ред такозваних „проблема без пасоша”.⁷⁴ Због тога је важно уклонити просторне баријере истраживању како бисмо се без тог ‘терета’ неометано кретали у потрази за објашњењима.

Научна област у оквиру које ће се истраживање спровести у ширем смислу припада науци о међународним односима. У том погледу, прихватамо став који износе Нојман и Гштол да „студије малих држава (...) заузимају само једну малу нишу међународних односа”⁷⁵ уз допуну да ту ‘нишу’ морамо проширити како бисмо на адекватан начин приказали богатство теоријског промишљања спољне политике и праксе малих држава у међународним односима. Напомињемо да циљ нашег истраживања није изградња теорије малих држава јер сматрамо да је досадашња етноцентричност ове области и ‘амбициозност’ ограничена превасходно на опис спољних политика⁷⁶ осудила домете студија малих држава искључиво на истраживачки програм у оквиру науке о међународним односима. То ни у ком случају не значи да би студије малих држава требало да остану на маргинама међународних односа већ би их требало истраживачки посматрати у складу са максимумом „превише су важне да би биле игнорисане”.⁷⁷ С друге стране, овакав статус у научној области омогућава нам неометано коришћење епистемолошких, онтолошких и методолошких претпоставки које припадају различитим теоријама међународних односа.

Опсежна литература о малим државама из аналитичких разлога се може разврстати у неколико ‘таласа’. Потреба за таквом класификацијом је проистекла из критичког прегледа доприноса студијама малих држава, а са циљем усвајања адекватног одређења концепта мале

⁷² На овом месту наводимо само неке од веома значајних догађаја који су одредили међународни политички положај државе: Савезна Република Југославија (СРЈ) је 1. новембра 2000. године примљена у Организацију Уједињених нација; председник Војислав Коштуница учествује на самиту ЕУ у Бијарицу, а убрзо се у Загребу одржава и самит ЕУ и пет држава Западног Балкана; СРЈ по први пут учествује на самиту Пакта за стабилност у Југоисточној Европи; потписана је заједничка изјава о будућој сарадњи са Руском Федерацијом; обновљено је чланство у Организацији за безбедност и сарадњу у Европи; обновљени су дипломатски односи са сједињеним Америчким Државама, Уједињеним Краљевством Велике Британије и Северне Ирске, Републиком Француском и Савезном Републиком Немачком; СРЈ је примљена у чланство међународних економских и финансијских институција.

⁷³ Сматрамо да је синтагма „међународна заједница” као концепт у међународним односима изузетно проблематична. Ипак, уврстили смо је у чиниоце садржаја предмета истраживања због честе употребе у политичком дискурсу у Републици Србији и у овом раду ћемо покушати да је објаснимо у контексту употребе одређених стратегија спољне политике својствених малим државама, засновано пре свега на примеру спољнополитичке праксе Србије у периоду од 2000. до 2003. године.

⁷⁴ Концепт проблема без пасоша преузели смо из: Kofi A. Annan, “Problems Without Passports”, *Foreign Policy*, vol. 32, no. 5, 2002, 30-31.

⁷⁵ Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?”, op. cit., p. 16.

⁷⁶ Аргумент о етноцентризму студија малих држава као недостатку који им онемогућава изградњу теорије малих држава преузели смо из: Olav F. Knudsen, “Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective”, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 5, No I, 2002, pp. 6-23.

⁷⁷ Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?”, op. cit., p. 3.

државе.⁷⁸ Како смо у одељку о формулацији истраживачког проблема већ указали на релеванто груписање критеријума према којима је могуће у стварности препознати државу као малу, и с обзиром да се Република Србија према свим критеријумима може сврстати у ред малих држава, сматрамо да је опште одређење концепта мале државе као „оне чији лидери (као и лидери других држава) признају да је њихова политичка тежина ограничена на локалну арену, пре него на глобалну, да су зависне од спољних политичких сила за знатан део своје безбедности, и да је њихов интерес у очима великих сила необавезујућ”⁷⁹ одговарајуће напред установљеном предмету нашег истраживања. Прихваћено одређење у себи садржи субјективне, објективне и релационе елементе дефинисања малих држава те нас у том погледу не ограничава у примени теорије неокласичног реализма и спољнополитичке анализе у даљем истраживању.

‘Сићушност’ (smallness) као основна особина малих држава читава се у ограниченим изворима моћи, самоперцепцији и опажању у очима других актера међународних односа и усмерава нас на утврђивање својстава њиховог спољнополитичког деловања. У том погледу, нарочито се истиче рад Џин Хеј (Jeanne A. K. Hey)⁸⁰ која, према нашем суду, једина врши свеобухватну синтезу досадашњих схватања о својствима спољне политике малих држава. Опасност која је вребала у таквом подухвату, а које је и сама ауторка била свесна, оличена је у бројним критикама међу којима су и оне на које ми покушавамо да одговоримо у овој дисертацији. На овом месту издвајамо два важна питања, сходно чиниоцима садржаја нашег предмета истраживања: како је могуће да су мале државе склоне одабиру неутралних спољнополитичких позиција, а да се истовремено често ослањају на велике силе у погледу обезбеђења сопствене заштите? Како мале државе у спољној политици користе превасходно дипломатска и економска средства деловања, док су услед бриге за своју безбедност често мотивисане да уђу у војне савезе или да раде на јачању сопствених војних способности?

Како би се конкретније приступило истраживању спољнополитичког понашања малих држава, биће истражене могуће стратегије њиховог деловања. Реч је о класификацији стратегија коју усвајамо за потребе ове дисертације, а која чини синтезу постојећег стања научног фонда студија малих држава, допуњена општим стратегијама спољне политике које нису ‘резервисане’ само за мале државе. Реч је о, на првом месту, *стратегии потраге за заштитником* којом мале државе врше пројектовање слике своје безбедности и беспомоћности и промовишу глобална добра, јасно сигнализирајући лојалност глобалној или регионалној великој сили или саопштавајући припадност неком од облика интеграција.⁸¹ На другом месту издвајамо *стратегии потраге за статусом*. Разумемо је као јасну стратегију која истиче компаративне предности мале државе, посвећеност статусу предводништва у вези са појединим питањима међународне политике уз неопходан услов унутрашње стабилности и повољних регионалних/глобалних околности; осим тога, може да означава и уздржаност поводом одређених питања међународне политике оличену у несврставању или

⁷⁸ Не постоји општа сагласност у теорији у вези са овим питањем. Покушаје утврђивања раздобља запазили смо код великог броја аутора попут Ивера Нојмана и Зиглинде Гштол, Олафа Кнудсена, Раима Вајрајнена али с обзиром на јасно одређени предмет истраживања ове дисертације сматрамо да је довољно само указати на ове истраживачке покушаје без даље елаборације резултата истраживања.

⁷⁹ Annette Baker Fox, “The Small States in International System, 1919-1969”, op. cit., p. 751.

⁸⁰ Ауторка је то учинила у често цитираном зборнику радова: Jeanne A. K. Hey (ed.), *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner, Boulder, London, 2003, p. 5. Издвојила је 10 кључних особина спољне политике малих држава: низак ниво учешћа у управљању међународним пословима; спољнополитички дневни ред је ‘узак’; понашање усмерено на ограничену географску арену; коришћење економских и дипломатских средстава спољне политике; нагласак на нормама међународног права и поштовања међународних принципа; укључивање у међународне институције кад год је то могуће; одабир неутралних позиција; ‘ослањање’ на супер силе; нагласак на сарадњи, избегавање конфликта; спољнополитичка средства су усмерена на опстанак као основни циљ државе.

⁸¹ Видети више у: Alyson J.K. Bailes, Baldur Thorhallsson, “Instrumentalizing the European Union in Small States Strategies”, *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 2, 2013, pp. 99-115.

неутралности.⁸² У спољној политици малих држава приметно је и постојање *паметне стратегије*. Ова стратегија подразумева: 1) јасно постављање (фокусирање) и оштро распређивање циљева у складу са склоностима државе; 2) представљање иницијатива као да су свима у интересу (пре свега у интересу великих сила, *прим. аут.*); 3) формулисање иницијатива са циљем посредовања између интереса великих сила и усмерења ка постизању консензуса.⁸³ Последња спољнополитичка стратегија малих држава коју ћемо истраживати у овој дисертацији је *стратегија преговарања*. Стратегија преговарања ће у одговарајућем поглављу дисертације бити детаљно образложена док за ову прилику издвајамо свега неколико важних градивних чиниоца ове стратегије: изградња капацитета и стратегија обликовања; морално и разложно уверавање, грађење коалиција, погађање, позивање на вредности, правна аргументација, уоквиравање.⁸⁴ Важно је истаћи да је немогуће повући јасну линију разграничења међу овим стратегијама, нарочито у пракси, те ћемо ово методолошко ограничење имати у виду приликом спровођења истраживања. Оне се употребљавају упоредо, комплементарне једна другој, остварујући такозвани ‘синергијски’ учинак у спољној политици малих држава. Њихово постојање ћемо доказивати на студији случаја спољне политике Републике Србије од 2000. до 2018. године на издвојеним спољнополитичким питањима која су све време присутна у њеном стратешком мишљењу: а) односи са великим силама, б) процес приступања Европској унији, в) тежња ка очувању територијалне целовитости, д) регионална мултилатерална сарадња и билатерални односи са суседима. Покушаћемо да докажемо постојање узрочно-последичног односа између опажаног актуелног или жељеног међународног политичког положаја Републике Србије и одабира стратегија спољнополитичког деловања, имајући на уму ограничени утицај интервенишућих варијабли на унутрашњем, државном и индивидуалном нивоу чију ћемо систематизацију извршити водећи се претпоставкама неокласичног реализма.

Теорија неокласичног реализма, допуњена појединим налазима спољнополитичке анализе, уз стечене увиде у стање студија малих држава представља основу **дисциплинарног одређења** предмета истраживања. Реч је о ‘трећој врсти’ (type III) неокласичног реализма који одликује већ поменути рад Таљафера, Лобела и Рипсмана. Прихватамо њихов модел који објашњава на који начин подстицаји и ограничења који долазе са нивоа међународног система бивају опажани на државном и индивидуалном нивоу анализе кроз процес спољнополитичког одлучивања и примене одлука, све време разматрајући утицај представа лидера, стратешке културе, односа државе и друштва и утицаја политичких институција.⁸⁵ Сматрамо да нам такав приступ омогућава адекватно праћење спољнополитичких процеса на „два (или у појединим случајевима више, *прим. аут.*) нивоа“.⁸⁶ Претпоставке неокласичног реализма ће бити допуњене спољнополитичком анализом нарочито у погледу објашњења „теоријског раскршћа најважнијих одредница понашања држава: материјалних и идеационих детерминанти“.⁸⁷ Оправданост за увођење спољнополитичке анализе у тој улози проналазимо у ставу да неокласични реализам ‘пати’ од употребе, опште узев, унутрашњих варијабли на недовољно систематичан и обухватан начин, производећи ефекат који Џулијет Карбо сажима у критици да је у том случају

⁸² Видети више у: Revecca Pedi, Ilias Kouskouvelis, “Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status”, in: Spyridon Litsas, Aristotle Tziampiris (eds), *The New Eastern Mediterranean: Theory, Politics, and States in Volatile Era*, Springer, Cham, 2019, pp. 151-167.

⁸³ Caroline Howard Gron, and Anders Wivel, “Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy”, *Journal of European Integration*, vol. 33, no. 5, 2011, pp. 523-539.

⁸⁴ Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, *op. cit.*, pp. 313-328.

⁸⁵ Графички приказ наведених варијабли спољне политике налази се у: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 59.

⁸⁶ Ставовe о међуодносу спољашњих и унутрашњих утицаја на процес утврђивања и спровођења спољне политике као игри на два нивоа преузели смо из: Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume II, Sage, New York, pp. 49-83.

⁸⁷ Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis - Classic and Contemporary Theory*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, UK, 2007.

„унутрашња политика истовремено свуда, и нигде”.⁸⁸ За потребе нашег истраживања, усвајамо одређење спољнополитичке анализе које указује да је то „комплексан, вишеслојни процес који се састоји из циљева који владе постављају у односима са другим владама и избора средстава којима се ти циљеви остварују. Владе се ослањају на професионално особље, укључујући дипломате, економске преговараче и војне званичнике, али и на друге расположиве ресурсе. Спољна политика обухвата сложenu комуникацију унутар владе и међу разноврсним актерима, опажања стварности, представе о другим земљама, и идеологије и личне нарави свих заинтересованих страна укључених у процес. Важан део студије спољне политике увек су били природа и утицај унутрашње политике”.⁸⁹ С обзиром на то да ова ауторка на местима која то захтевају укључује и чиниоце који утичу на спољну политику из окружења, односно са нивоа међународног система, онда је способност надоградње неокласичног реализма неупитна.

У истраживању усвајамо одређење међународног политичког положаја, као детерминанте спољне политике, које је понудио професор Иво Висковић. Према његовом мишљењу, „детерминанте спољне политике су сви чиниоци који утичу на креаторе спољне политике при избору неког циља и/или средства те политике, уз њихово убеђење да се ради о најбоље сагледаним изворима моћи сопствене државе и њеним ограничењима, као и о предностима и слабостима постављеним пред било партнере, било противнике у међународним односима”.⁹⁰ Професор Висковић указује, према нашем мишљењу оправдано, да је зарад вишег степена прецизности детерминанту међународног окружења нужно расчланити на „карактеристике савремених међународних односа и чиниоце везане за међународни положај земље”⁹¹, јер су досадашње класификације биле превише уопштене када је реч о највишем нивоу анализе. **Међународни политички положај** једне државе би онда указивао на „чиниоце попут: чланства у међународним универзалним и регионалним организацијама, (не)припадности политичким и војним савезима, односа са великим силама, односа са суседима, става према тенденцијама развоја међународних односа (њихово прихватање или супротстављање њима)”.⁹²

Научни циљ коме тежимо у овој дисертацији биће, пре свега, *научни опис (дескрипција)*. Настојања ће бити усмерена ка представљању развоја студија малих држава, од утемљења у оквиру науке о међународним односима средином 50их година XX века до данас. Описаћемо и начине на које се теорија неокласичног реализма опходила према студијама малих држава и према спољнополитичкој анализи. То ће нам пружити основу за представљање покушаја њихове интеграције, односно остваривања комплементарности чему тежимо у овој дисертацији на основу полазног става о надмоћи међународног политичког положаја у процесима утврђивања и спровођења спољне политике малих држава. У емпиријском погледу, описаћемо кључне спољнополитичке догађаје у Републици Србији од 2000. до 2018. године, са нарочитим освртом на препозната кључна питања спољне политике у том периоду, попут односа са великим силама, преговора о чланству у Европској унији, решавања проблема Косова и Метохије и односа, двостраних и вишестраних, са суседима.

Виши научни циљ ове дисертације представља *научна класификација*, најпре стратегија спољнополитичког деловања малих држава, а затим и детерминанти спољне политике, са нагласком на мале државе. Остварење овог научног циља подразумева установљење хијерархије детерминанти спољне политике у сврху потврде полазног става о примату подстицаја и ограничења која међународни систем испоставља малим државама.

⁸⁸ Juliet Kaarbo, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, op. cit., p. 189.

⁸⁹ Vendulka Kubalkova, “Foreign Policy, International Politics, and Constructivism”, in: Kubalkova, Vendulka (ed.), *Foreign Policy in a Constructed World*, Routledge, London and New York, 2001, p. 18.

⁹⁰ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, *Међународна политика*, година LXIX, број 1169, стр. 7.

⁹¹ Ibidem, стр. 12.

⁹² Ibidem, стр. 13.

Емпиријски, настојаћемо да утврдимо класификацију развоја спољнополитичких раздобља Републике Србије од 2000. до 2018. године.

Највиши научни циљ коме тежимо у овом раду представља *научно објашњење*. Покушаћемо да објаснимо *зашто мале државе бирају различите спољнополитичке стратегије, у истом временском опсегу, иако су под утицајем истих, или сличних, подстрека и ограничења међународног система?* Емпиријски циљ би, стога, указивао на објашњење узрока који су за последицу имали примену различитих стратегија спољне политике Републике Србије у: а) решавању различитих спољнополитичких питања, у истом временском опсегу, б) односу на опште смернице спољнополитичког деловања које црпимо из студија малих држава, у оквиру науке о међународним односима.

Друштвени циљеви овог рада су вишеструки. На првом месту, тежимо упознавању стручне и шире заинтересоване јавности Србије са основним одликама спољне политике малих држава, с обзиром на оскудан постојећи научни фонд о овој теми на српском језику. Обогаћивање научног фонда Републике Србије као друштвени циљ ове дисертације би могао да пронађе своју примену, макар у деловима, и у силабусима тематски релевантних предмета на универзитетима широм Србије. Друго, политички одлучиоци у Србији и подручјима где је српски језик у званичној употреби, имаће користи од детаљно образложених начина спољнополитичког понашања малих држава, нарочито када је реч о стратегијама које мале државе употребљавају у спољној политици. Додатно, класификација и утврђивање хијерархијског односа детерминанти спољне политике малих држава могли би да поједноставе начине утврђивања и спровођења спољне политике, макар у домену препознавања кључних одредница спољне политике. Политички одлучиоци би могли, узимајући у обзир аргументацију коју користимо у овом раду, да уваже став о надмоћи актуелног или жељеног међународног политичког положаја и применом у спољнополитичкој пракси учине спољну политику рационалнијом и објективнијом. Указивање на континуитет стратешког мишљења у спољној политици Србије би потенцијално могло да подстакне стручну расправу о потреби усвајања званичне стратегије спољне политике, као формално усвојеног, писаног документа.

1.2 Основне хипотезе

Општа хипотеза

Основна претпоставка овог рада је да је опажање *међународног политичког положаја Републике Србије, као мале државе, било одлучујућа детерминанта њене спољне политике и избора спољнополитичких стратегија у периоду од 2000. до 2018. године.*

Спољна политика малих држава је, без обзира на савремени развој студија малих држава и измењену улогу малих држава у међународним односима, под доминантним утицајем подстицаја и ограничења створених на међународном нивоу. Детерминанта међународног окружења, као независна варијабла, није у директној, узрочно-последичној вези са конкретном спољном политиком мале државе, као зависном варијаблом. Она се у процесу утврђивања и спровођења спољне политике 'подешава' под утицајем детерминанти на државном и појединачном нивоу анализе (интервенишуће варијабле), не мењајући у том процесу своје суштинске одлике. У складу са тим, могуће је утврдити правилности и обрасце спољнополитичког понашања малих држава из перспективе опажања детерминанти спољне политике и њихове интерпретације у процесима утврђивања и спровођења спољне политике. Теорија неокласичног реализма уз допуњујућу улогу спољнополитичке анализе пружа адекватан теоријски оквир за објашњење начина на које међународни политички положај малих држава утиче на утврђивање и спровођење њихове спољне политике.

На овај начин представљена основна претпоставка, скрупулозно је анализом изведена кроз шест група посебних и појединачних хипотеза.

Прва посебна хипотеза

Настанак и развој студија малих држава пратиле су одлике друштвене стварности попут растућег броја малих држава, њиховог утицаја на управљање међународним пословима и спорови у оквиру науке о међународним односима попут суштинских дебата о природи науке и утврђивања положаја теорије спољне политике и спољнополитичке анализе као њој припадајућих дисциплина.

Прва појединачна хипотеза

Студије малих држава су у свом развоју од краја 50их година XX столећа пратиле теоријске дебате “великих теорија” (*grand theories*) међународних односа и своју онтологију, епистемологију и методологију прилагођавале доминантним теоријским поставкама.

Друга појединачна хипотеза

Недовољно истражена разноврсност одлика малих држава и одсуство општеприхваћеног одређења концепта мале државе у теоријама међународних односа и спољнополитичкој анализи, узрокују непрецизност и непотпуност објашњења спољнополитичког деловања малих држава.

Трећа појединачна хипотеза

Упркос постојању бројних и разноврсних одређења концепта мале државе, могуће је утврдити класификацију критеријума којих се аутори придржавају у својим досадашњим истраживањима и употребљавати их у истраживањима савременог спољнополитичког деловања малих држава.

Друга посебна хипотеза

Мале државе користе разноврсне спољнополитичке стратегије као одговор на структурална ограничења њиховог деловања у контексту неравномерне расподеле моћи у међународном систему. С обзиром да се према квантитативним и квалитативним критеријумима одређења величине државе мале државе у сваком погледу разликују у односу на велике, њихове стратегије спољнополитичког деловања се вишеструко прилагођавају поседованим способностима, нарочито у погледу ограничених извора моћи.

Прва појединачна хипотеза

Стратегија потраге за заштитником, као начина на који мале државе обезбеђују политичку, економску, социјеталну и/или безбедносну заштиту јачајући однос са другим актером међународних односа, историјски је показала универзалну просторну применљивост и временску отпорност на турбулентне промене у међународним односима.

Друга појединачна хипотеза

Теоријско промишљање стратегије потраге за заштитником, стога, заслужује опсежнију анализу и измештање из постојећег дискурса који је резервисан за стратегију сврставања уз јачег и који ово питање посматра из визуре великих држава. Она поседује себи својствене особине које у пракси производе сасвим другачије исходе у односу на стратегију сврставања уз јачег.

Трећа појединачна хипотеза

Стратегија потраге за статусом је пожељна и остварива у државама које поседују признање добре државе (*good power*) у објективном, регионалном географском простору, или

субјективно одређеном референтном оквиру, у погледу међународних проблема поводом којих се појединачна држава (не) ангажује у управљању међународним пословима.

Четврта појединачна хипотеза

Савремени развој студија малих држава у оквиру науке о међународним односима, обогатио је опсег могућег стратешког деловања малих држава. Ове државе, уместо обавезивања великим силама или међународним организацијама, способне су да у складу са сопственим капацитетима развијају паметне стратегије.

Пета појединачна хипотеза

Паметне стратегије користе малим државама у остваривању следећих спољнополитичких улога: лобиста, посредник и стваралац међународних норми. Ове улоге у пракси постоје истовремено, преклапају се и свака од њих поспешује остварење других.

Шеста појединачна хипотеза

Мале државе могу остварити значајан утицај на исходе одлучивања у међународним организацијама које почивају на начелу једна држава - један глас уколико своје ограничене способности усмере на изградњу ефикасних стратегија преговарања о питањима која представљају приоритет њихових спољних политика.

Седма појединачна хипотеза

Компетентност малих држава заснована на знању, дипломатским тактикама, предводничким способностима и вештини изградње коалиција у синергији са опаженим статусом у међународном систему, услов је за успешно мултилатерално деловање државе.

Трећа посебна хипотеза

Препознавање и анализа свих детерминанти спољне политике (спољашњих и унутрашњих) омогућавају објашњење зашто је држава донела одређењу спољнополитичку одлуку или усвојила одређењу стратегију спољне политике.

Прва појединачна хипотеза

Међународни политички положај малих држава је одлучујућа детерминанта процеса утврђивања и спровођења њихове спољне политике.

Друга појединачна хипотеза

Детерминанте спољне политике које на нивоу анализе државе или појединача утичу на процес утврђивања и спровођења спољне политике имају статус интервенишућих варијабли и не нарушавају, у крајњем исходу, основна својства подстицаја и ограничења која долазе са нивоа међународног система. Ипак, став аутора је да оне могу да појачају њихово дејство, да ометају и успоравају процес њиховог прихватања и у процесу опажања искриве првобитно значење.

Трећа појединачна хипотеза

Иако је могуће разликовати учинке деловања унутрашњих детерминанти спољне политике малих држава, и у усвајању појединачних спољнополитичких одлука уочити њихово одлучујуће дејство, сматрамо да у стратешком опредељењу малих држава активни или жељени међународни политички положај има одлучујући утицај.

Четврта посебна хипотеза

Теорија неокласичног реализма у којој подстицаји и ограничења произведени у међународном систему, посредством интервенишућих варијабли на државном и појединачном нивоу анализе, одлучујуће утичу на спољну политику поједине мале државе погодан је теоријски оквир за истраживање спољне политике малих држава.

Прва појединачна хипотеза

Неокласични реализам пружа теоријску повезницу системских теорија међународних односа попут неореализма и *INNENPOLITIK* теорија које своја објашњења заснивају узимајући у обзир једино факторе унутрашњих друштвених односа.

Друга појединачна хипотеза

Студије малих држава, уз прихватање надмоћи међународног нивоа анализе, јачају експланаторну моћ теорије неокласичног реализма дајући значај интервенишућим варијаблама на државном и појединачном нивоу анализе у спрези са налазима спољнополитичке анализе.

Трећа појединачна хипотеза

Међународни политички положај држава као детерминанта спољне политике у пракси остварује синергетски ефекат независне варијабле (међународног система) и интервенишућих варијабли (унутрашњих, државних одлика) и обједињавајући снагу ових чинилаца издваја се као кључна одредница спољне политике малих држава.

Пета посебна хипотеза

Међународни политички положај Србије (СРЈ/СЦГ), као мале државе, био је одлучујућа детерминанта утврђивања и спровођења спољнополитичких одлука у периоду од 2000. до 2018. године. Без обзира на промене у вертикалној организације власти, тврдимо да у спољној политици Србије постоји, *mutatis mutandis*, континуитет спољнополитичког деловања у датом временском оквиру.

Прва појединачна хипотеза

Без обзира на одсуство писаног, званично усвојеног документа, Република Србија (СРЈ/СЦГ) има стратегију спољне политике у периоду од 2000. до 2018. године.

Друга појединачна хипотеза

Република Србија (СРЈ/СЦГ) има континуитет у погледу стратешких спољнополитичких циљева од 2000. до 2018. године који су у овако омеђеном временском оквиру мењали места на хијерархијској лествици, били семантички и декларативно прилагођавани изменама међународног окружења.

Трећа појединачна хипотеза

Међународни политички положај је, као детерминанта спољне политике, неизоставни елемент фазе спровођења спољне политике Србије (СРЈ/СЦГ) од 2000. до 2018. године.

Четврта појединачна хипотеза

Опажање међународног политичког положаја нарочито је било видљиво приликом избора и мобилизације спољнополитичких средстава у процесу примене спољнополитичких одлука.

Шеста посебна хипотеза

Република Србија (СРЈ/СЦГ) је у периоду од 2000. до 2018. године употребљавала неколико различитих појединачних стратегија⁹³ у спољној политици, условљених њеним међународним политичким положајем. Наш полазни став је да су појединачне стратегије употребљаване на непотпун и *ad hoc* начин, да су биле делимично условљене ограниченим капацитетима, неправилном проценом поседованих средстава спољне политике и нејасном операционализацијом постојећих циљева спољне политике.

Прва појединачна хипотеза

У односима са великим силама Република Србија је превасходно користила стратегију потраге за статусом, оличену у несврставању или неутралности, што је постало нарочито изражено после 2007. године. У погледу мултилатералног деловања, приметна је допуна ове стратегије потрагом за заштитником.

Друга појединачна хипотеза

Република Србија се од самог почетка процеса европских интеграција ослања на стратегије преговарања и интеграције док је у појединим фазама стагнирања или успоравања процеса приметна употреба стратегије диверсификације у оквиру шире изградње паметне стратегије спољне политике.

Трећа појединачна хипотеза

Република Србија је у тежњи за очувањем територијалне целовитости и решавања питања Аутономне покрајине Косово и Метохија користила доминантно стратегију потраге за заштитником (од 2000. до 2007. године) и стратегије преговарања са циљем делотворног мултилатералног деловања (од 2010. до 2018. године).

Четврта појединачна хипотеза

Република Србија се у процесу решавања отворених питања и проблема у двостраним и вишестраним односима са суседним државама ослањала на изградњу паметне стратегије, у оквиру ње развијајући стратегију диверсификације. Осим тога, у појединим раздобљима спољне политике приметна је употреба стратегије потраге за заштитником и стратегије преговарања, нарочито у сврху подизања учинака у регионалном мултилатералном деловању.

1.3 Опис садржаја дисертације

Рад ће се састојати из Увода, четири посебна поглавља и Закључка. У уводном делу рада биће објашњени подстицаји за одабир датог предмета истраживања, односно стање научних дисциплина које су претодно усвојиле исти или сличан предмет истраживања. Образложићемо постављени хипотетички оквир истраживања, методе које су током истраживања коришћене и представимо очекиване исходе до којих настојимо да дођемо. Оправданост предузетог истраживања и очекивани научни допринос, уз план излагања у даљем тексту, такође ће бити део уводног поглавља.

⁹³ Одређење стратегија које помињемо у оквиру шесте посебне хипотезе представљено је у одељку о *Предмету и циљу истраживања* као и у формулисању оквира *треће посебне хипотезе*.

Прво засебно поглавље под насловом *Спољна политика малих држава* послужиће представљању критичког прегледа литературе о датој теми и вредновању до сада постигнутих истраживачких резултата. У овом делу вршимо разграничење у односу на сродне концепте међународних односа и ослањајући се на постојећу теоријску литературу вршимо класификацију основних особина спољне политике малих држава. У другом делу овог поглавља објашњавамо класификацију стратегија спољнополитичког деловања малих држава. Теоријска литература о овом питању није кохерентна, те смо приступили изради сопствене класификације за потребе овог истраживања како бисмо на прегледан начин издвојили кључне одлике стратешког понашања малих држава у међународним односима. Такође, у овом делу, осим детаљне анализе четири ‘опште’ стратегије спољне политике малих држава вршимо и опис и објашњење конкретних тактика којима се у оквиру сваке од стратегија мале државе користе у спољној политици. На крају, указујемо на недостатке овако сачињене класификације стратегија и могуће даље путеве истраживања.

У другом поглављу под насловом *Детерминанте спољне политике малих држава* разматрамо који су то извори који пресудно утичу на процес утврђивања и спровођења спољне политике малих држава. После одређења појма детерминанти (одредница, чинилаца) спољне политике и кратког прегледа литературе о том питању, покушаћемо да објаснимо досадашње хијерархије детерминанти засноване на општој подели на унутрашње и спољашње, ослањајући се на рад Џејмса Розенауа и ауторе који су оспоравали или допуњавали његов модел детерминанти. Такође, посебан осврт у овом поглављу биће начињен поводом покушаја домаћих аутора да одреде концепт одредница спољне политике, као и њихове класификације. У засебном делу пажња ће бити посвећена међународном окружењу као детерминатни спољне политике, с обзиром на значај који има за напред одређени предмет истраживања. Анализа ће бити настављена представљањем кључних поставки неокласичног реализма “треће врсте” како га одређују Рипсман, Таљаферо и Лобел и довођења у везу са теоријским дискурсом о чиниоцима спољне политике. То ће бити учињено покушајем доказивања комплементарности неокласичног реализма и спољнополитичке анализе, а приказано на примеру утицаја који опажање међународног политичког положаја малих држава има у процесу утврђивања и спровођења спољне политике.

Треће поглавље под насловом *Студија случаја: Република Србија од 2000. до 2018. године* има за циљ да емпиријски тестира теоријске претпоставке до којих смо дошли у претходна два поглавља. У првом делу овог поглавља врши се класификација одредница спољне политике у напред одређеним временским раздобљима, док се у другом делу приступа детаљној анализи коришћених стратегија спољне политике својствених малим државама у конкретним питањима значајним за спољну политику Србије. У овом поглављу тежимо објашњењу континуитета спољне политике Србије од 2000. године, без обзира на бројне промене које су се десиле до 2018. године, и вредновању до сада коришћених спољнополитичких стратегија са намером указивања на предности и недостатке у одабиру и примени.

Четврто поглавље под насловом *Перспективе спољне политике малих држава* описује савремене склоности у развоју студија малих држава које су тек у зачетку. Сматра се да су теме које ће наредних година бити заступљене у спољним политикама малих држава концепти попут њихове рањивости (vulnerability) и отпорности (resilience), односно начина на које мале државе могу да одговоре на такву врсту подстицаја којој их излаже природа међународног система. У том правцу ћемо покушати да објаснимо које су стратегије доступне Републици Србији за будуће спољнополитичко деловање. Додатно, размотрићемо постојећи нормативни и стварни оквир утврђивања и спровођења спољне политике како бисмо на тим основама указали на могуће правце ‘подешавања’ спољне политике Србије у 21. столећу.

У закључном поглављу извршићемо сумирање постигнутих резултата и објаснити да ли су почетни ставови потврђени, делимично или потпуно, или оповргнути. Такође,

указаћемо на значај који остварени научни и друштвени резултати имају за будућа истраживања. Уз опис проблема са којима смо се суочавали током спровођења истраживачког процеса, указаћемо и на могуће теме којима ћемо се у непосредној будућности бавити у свом научноистраживачком раду.

1.4 Методе истраживања

Начин на који смо поставили истраживачко питање одредио је епистемолошка и методолошка својства овог рада. Упутио нас је на истраживање сва три нивоа анализе (међународни, државни и индивидуални), државу, која је опстала као основна аналитичка јединица, неокласични реализам, за основну теорију која нам помаже у стварању хипотетичког оквира и понуду алтернативних објашњења, и спољну политику Србије од 2000. до 2018. године као одговарајућу студију случаја. Критичким прегледом литературе уочили смо недостатке које настојимо у овом раду да уклонимо. Сажето у једној реченици: неокласични реалисти објашњавају зашто државе бирају одређене стратегије, али мало тога говоре о свакодневном спољнополитичком одлучивању. Сматрамо да је овакво стање теорије могуће унапредити комплементарним коришћењем теоријских и методолошких алата спољнополитичке анализе те у том смислу један од теоријских циљева дисертације представља управо унапређење дисциплинарног дијалога неокласичног реализма и спољнополитичке анализе и у вези са методолошким приступом емпиријским истраживањима.

У овом раду ће превасходно бити усвојена онтологија заснована на окружењу (*environmental based ontology*). Прецизније, реч је о опсежној анализи политичког окружења унутар кога се дешава међуделовање држава као кључних актера међународних односа.⁹⁴ Када је реч о епистемолошкој основи истраживања, усвајамо такозвани “меки” позитивизам. (*soft positivism*). Такав приступ нас изједначава са “тврдим” позитивистима у погледу прихватања наших способности да спознамо свет око себе на објективан начин, сталним проверама теоријских претпоставки и спровођењем искуствених анализа. Ипак, линија раздвајања се односи на преузимање метода својствених, пре свега природним наукама. Реч је о схватању које друштвеним наукама приписује способности разумевања друштвене стварности коришћењем „индуктивно-статистичких метода”,⁹⁵ а које ми у овом раду не прихватамо већ се ослањамо на дубинско истраживање једне студије случаја. Прецизније, реч је о изоштреној и структурираној *студији случаја*, говорећи речником Александра Џорџа (Alexander L. George).⁹⁶

Пре свега, неопходна је употреба *анализе* као основне методе научног сазнања. Она ће бити парцијална јер истраживањем обухватамо само један део укупне спољне политике Републике Србије. Реч је о издвајању кључних питања, иако прихватамо методолошко ограничење које нам је наметнуто таквим “нужним” кораком услед немогућности да се научно бавимо целокупном деветнаестогодишњом хронологијом спољне политике Србије. Анализа ће бити и генетичка јер спољнополитичко деловање Србије смештамо у различите временске контексте како бисмо пратили последичне промене у њиховом деловању. Комплементарно постављеним научним циљевима истраживања, анализа ће бити и

⁹⁴ О надмоћи међународног окружења у разумевању односа међу државама, осим структуралних реалиста, писали су и утемељивачи спољнополитичке анализе Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, in: Harold Karan Jacobson and William Zimmerman (eds), *The Shaping of Foreign Policy*, Atherton Press, New York, 1969, pp. 43-75. Онтолошко становиште преузето за потребе овог рада ослања се на: Jennifer Sterling-Folker, “Realist Environment, Liberal Process, and Domestic-Level Variables”, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 1, (Mar., 1997), pp. 1-25.

⁹⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit.

⁹⁶ Видети више у: Alexander L. George, Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge and MIT Press, Massachusetts, 2005.

дескриптивна и експликативна како би се остварили резултати који омогућавају првобитно опис облика деловања, а потом и њихово објашњење.

Међу коришћеним аналитичким основним методама издвојићемо *специјализацију*, односно *класификацију* као један од њених облика. Неопходност истакнутог коришћења специјализације у свим фазама истраживања учили смо у испуњењу циља сазнавања посебних стратегија спољне политике малих држава, као и детерминанти које делују на процесе утврђивања и спровођења спољне политике. На тај начин тежимо сазнавању разлика међу њима како бисмо омогућили исказивање њихових посебности.

Трећа основна метода научног сазнања коју ћемо у истраживању користити јесте *индукција*. На то нас наводи план кретања од појединачних примера из спољнополитичке праксе Србије (сваки од издвојених примера), преко установљавања одређених правилности и веза међу њима, све до постизања општости у закључивању. Њену употребу можемо посматрати и као међукорак ка коришћењу *синтезе*. Почетно расчлањен предмет истраживања на чиниоце садржаја, разматрање сваког од њих појединачно, на крају доводи до приказа општих налаза до којих долазимо. Овакав след упућује и на неопходност употребе *генерализације*. Ова синтетичка научна метода омогућиће нам да издвојимо опште закључке на основу претходно анализираних појединачних случајева, односно делова спољнополитичке праксе Србије.

У истраживању ће се користити *дедукција* како би се извршило почетно извођење недовољно познатог (које су стратегије спољнополитичког деловања доступне малим државама, на примеру Републике Србије) из већ познатог (досадашњи развој студија малих држава и место које њихова спољна политика има у теоријама међународних односа).

Међу општенаучним методама коришћеним у предузетом истраживању издвајамо и *методу моделовања*. Изграђени модел биће објективистички, и самим тим уједно и пасивни, док ће према предмету бити модел политичких процеса и политичких интереса. Сагласно циљевима истраживања, модел ће бити искључиво научно-истраживачки. Како смо за предмет истраживања издвојили објашњење утицаја детерминанте међународног политичког положаја малих држава на избор спољнополитичких стратегија њиховог деловања, оправдана је употреба једино еластичног, отвореног модела којим се могу испратити промене у деловању малих држава, односно уочавање утицаја који на процес имају интервенишуће варијабле.

Последња метода коју ћемо у истраживању користити јесте *компаративна метода*. То ће бити учињено посматрањем свих коришћених стратегија спољне политике Србије од 2000. до 2018. године, на основу унапред дефинисаних спољнополитичких питања и то упоредивих са другима. После мапирања случајева приступићемо унутрашњој анализи, а затим вршити међусобно поређење да би издвајањем установљених сличности и разлика дошли до откривања образаца. На тај начин прибављамо емпиријску потврду за почетно постављене претпоставке о предмету истраживања (стратегије спољне политике малих држава) и остварујемо свођење добијених налаза представљањем закључака (како међународни политички положај малих држава утиче на одабир одређених стратегија спољне политике).

Када је реч о прибављању података коришћених у истраживању издвојићемо коришћење већ поменути *студије случаја* и *анализе садржаја докумената*. Они ће се употребљавати и на искуственим и научним изворима података, а предмет ће бити једино јавни и доступни подаци. Већ смо поменули да се свако од издвојених спољнополитичких питања може посматрати као посебан случај. На тај начин долазимо до примене “мозаик метода студије случаја” која нам омогућава адекватно праћење развоја коришћених стратегија спољне политике, у ограниченом временском периоду. Анализа значајних извора попут стратешких докумената, прес билтена, саопштења за јавност, медијских извештавања о релевантним догађајима и сличних извора података доступних пре свега у актуелним и архивским одељцима електронских презентација државних органа који утврђују и спроводе спољну политику Републике Србије, други је метод прибављања података и она ће бити

превасходно квалитативна. Он нам пружа прилику да из радно-пословних докумената сазнамо изворне ставове свих учесника како бисмо их касније третирали већ представљеним методама. Додатно, сматрамо и да је неопходно препознати и истражити секундарне изворе о издвојеном предмету истраживања.

1.5 Очекивани резултати и научни допринос

Научна и друштвена релевантност овог истраживања већ су приказани у претходним одељцима, нарочито у делу о научним и друштвеним циљевима. Сматрамо да је значај дисертације у погледу очекиваних резултата вишеструк.

На првом месту се налази обједињавање теорије неокласичног реализма и спољнополитичке анализе у сврху доказивања узајамне комплементарности и постизања квалитетнијих истраживачких резултата. Сматрамо да су досадашњи покушаји, уз чињеницу да су се превасходно односили на дијалог социјалног конструктивизма и спољнополитичке анализе, били парцијални у свом захвату. Стога би резултати нашег истраживања значајно допринели даљем развоју интегрисања налаза спољнополитичке анализе у ‘велике теорије’ међународних односа, пре свега у теорију неокласичног реализма. Указаћемо на тачке спојивости и подударности као и чињеницу да спољнополитичка анализа, а ни студије малих држава, не негирају кључне поставке реализма, што додатно оправдава наше истраживачке намере. На тај начин, успевамо у уклањању онтолошких препрека повезивању теорија међународних односа и спољнополитичке анализе, нарочито када је реч о студијама малих држава.

Како смо емпиријски део истраживања спровели на примеру одредница спољне политике малих држава потврђеном на студији случаја спољне политике Републике Србије од 2000. до 2018. године, сматрамо да такав систематичан покушај у литератури на српском језику до сад није учињен. Премда смо указали на постојање великог броја радова о спољнополитичкој пракси Републике Србије, строго научно мишљење засновано на теоријским претпоставкама (било које од теорија) изостало је са дневног реда домаћих истраживача. Из датих разлога сматрамо нужним стално разоткривање стереотипа и уклањања предрасуда о улози малих држава у међународним односима, а нарочито на примеру Републике Србије којој је процес дестигматизације стално присутан политички (унутрашњи и спољни) циљ.

Парафразирајући Џона Кенедија (John Fitzgerald Kennedy Jr.) да суштина крајње спољнополитичке одлуке остаје недокучива спољном посматрачу, а често и одлучиоцу самом, указујемо да смо у раду објаснили зашто су мале државе, углавном, склоне различитим стратегијама спољне политике, у истом временском оквиру и под утицајем истих подстрека и ограничења међународног система. Дошли смо до претпоставки које указују на то да детерминанта међународног окружења (као подстрек и ограничење међународног система), није у директној, узрочно-последичној вези са конкретном спољном политиком мале државе, као зависном варијаблом. Она се у процесу утврђивања и спровођења спољне политике ‘подешава’ под утицајем детерминанти на државном и појединачном нивоу анализе (интервенишуће варијабле), ипак, не мењајући у том процесу своје суштинске одлике. У складу са тим, могуће је утврдити правилности и обрасце спољнополитичког понашања малих држава из перспективе опажања детерминанти спољне политике и њихове интерпретације у процесима утврђивања и спровођења спољне политике. Сматрамо да смо у овом раду указали на начине за адекватно препознавање свих детерминанти спољне политике и уочавање њиховог међусобног односа као неопходног услова за анализу спољних политика малих држава. То је нарочито важно у процесу утврђивања одређених правилности у њиховом спољнополитичком деловању, до којих долазимо остварењем циља научне класификације стратегија спољне политике малих држава.

Конкретизацијом на студију случаја спољне политике Републике Србије од 2000. до 2018. године питање смо допунили на следећи начин: Зашто је Република Србије утврђивала

и примењивала различите стратегије спољне политике у: а) решавању различитих спољнополитичких питања, у истом временском опсегу, б) односу на опште смернице спољнополитичког деловања које црпимо из студија малих држава, у оквиру науке о међународним односима. Сматрамо да спољна политике Србије, уз напред наведена особена својства, ипак може бити посматрана у оквиру студија малих држава, уз теоријски напредак коме тежимо у овој дисертацији. Рејмон Арон је само делимично био у праву када је казао да „стратегија или дипломатија не комбинују средства према циљу као инжењери, већ се често излажу опасностима као коцкари”.⁹⁷

Очекивани резултати ове дисертације укључују и непосредан или посредан одговор и на наредна, већ постављена питања: на које начине мале државе могу да утичу на одлуке које производе међународне исходе? Које стратегије мале државе користе како би биле делотворне у међународним преговорима? Да ли је “сишћушност” (smallness) државе у узрочно-последичној вези са потребом веће специјализације? Да ли је могуће применити успешне стратегије спољне политике малих држава (нпр. скандинавски модел) на земље са комунистичким наслеђем, нерешеним проблемима са суседима и другачијим географским положајем попут Републике Србије? Каква је улога малих држава данас у међународном систему? Одговори на сва ова питања налазе се у утврђеној и објашњеној класификацији стратегија спољнополитичког деловања малих држава, али и детаљном објашњењу узајамног односа међу одредницама спољне политике.

На крају, сматрамо да овом дисертацијом пружамо допринос одговору на болдвиновско питање спољне политике: сви се питају како се политика утврђује, а нико како се она примењује? Настојањима да на примеру спољне политике Србије докажемо да је процес спровођења политике веома важан, и да укажемо да је утицај одреднице међународног политичког положаја конститутиван и у овој фази процеса, у овом раду покушавамо да објаснимо зашто етапа примене одлуке мора да буде флексибилна “у складу са повратном информацијом која се током процеса добија”.⁹⁸

⁹⁷ Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, op. cit., стр. 322.

⁹⁸ На ову појаву су раније већ указивали, осим Дејвида Болдвина (David Baldwin) и: Elisabetta Brighi, and Christopher Hill, “Implementation and behaviour”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 147-167.

2 СПОЉНА ПОЛИТИКА МАЛИХ ДРЖАВА

Изучавање малих држава у оквирима науке о међународним односима, независно од правца теоријског промишљања, дуго је било несистематизовано и у функцији објашњења других појава друштвене стварности. Данас, ретроспекција тих подухвата подразумева анализу утемељујућих радова насталих у неколико кохерентних таласа од краја Другог светског рата и ‘рударење’ унутар значајних радова који су унапређивали разумевање међународних односа, спољне политике и дипломатије у целости. Покушај смештања свих истраживачких резултата до којих се долази тим путем суочава се са окрњеним класификацијама, какофонијом разумевања суштинских својстава малих држава и њеним улогама у међународном систему.

У наредним поглављима приступићемо још једном, новом покушају прегледа литературе о малим државама, са посебним нагласком на њену спољну политику и променама положаја које је временом заузимала у релевантном академском и референтном оквиру међународне стварности. Анализом суштинских својстава и значења која су им додељивана, покушаћемо да разјаснимо и бројне семантичке забуне произведене непажљивом и несмотреном наизменичном употребом разноврсних придева који су у синтагми мењали реч ‘мала’ или ‘држава’. Најпосле, приступиће се и представљању самостално изграђене класификације спољнополитичких стратегија малих држава које су историјски показале највиши степен отпорности на промене у међународним односима, односно иновативности када је реч о новим улогама малих држава у међународном систему.

2.1 Мале државе у науци о међународним односима

Наука о међународним односима дуго је занемаривала учинак малих држава у њиховом спољнополитичком деловању. Поједине школе мишљења унутар структуралног реализма исто чине и данас. Ипак, неправедно би било осудити их све унапред, без темељног стицања увида у њихов рад. Кенет Волц, родоначелник неореализма препознаје мале државе као чиниоце система. Премда оне „делују у уским маргинама (...) где неумесни акти, нејасна политика или неблаговремени покрет могу имати фаталне последице”⁹⁹, оне ипак и тако позициониране могу одабрати: бити јагње или бити шакал, да парафразирамо чувену аналогију Рандала Швелера. Чак и из пера најугледнијих офанзивних неореалиста могу

⁹⁹ Кенет Волц, *Теорија међународне политике*, Центар за цивилно-војне односе, Alexandria Press, Београд, стр. 195.

потећи признања о „спровођењу независних спољних политика (малих држава, прим аут.) и опирања утицају великих сила уколико то не одговара њиховим интересима (...)”¹⁰⁰, те у том смислу „марионетске државе чешће се помињу него што стварно постоје”.¹⁰¹ Да није реч о ‘црном лабуду’ и склоности ка селективном одабиру појединих ставова из реалистичке школе мишљење са циљем уподобљавања нашој аргументацији, потврђује и део чувене анализе равнотеже претњи Стивена Волта. У свом теоријском промишљању савезништава у међународним односима пронашао је место и малим државама. У складу са опажањем претње и њеним растом интензитета, и мале државе одлучују да ступе у савез. Питање је само да ли ће ићи против ње и уравнотежавати је, или ће се једноставно приклонити и сврстати уз јачег.¹⁰² Песимистички ехо ограничених домета малих држава у међународној арени ипак је присутнији. Налази се чак и у најтемељнијим научним радовима који покушавају да објасне њихово деловање полазећи од претпоставке да „нема јединственог, правог начина за анализу малих држава, било да је реч о Карибима или Исланду”.¹⁰³ Тим путем нас и Хендел враћа натраг у неорелизам и ‘трећу слику’ Кенета Волца.¹⁰⁴ Констатацијом да „међународни систем слабир државама оставља мало могућности за погрешне одлуке и због занемарљиве улоге домаћих детерминанти у процесу одлучивања”¹⁰⁵ аналитички оквир ‘треће слике’ чини се најпогоднијим за објашњење спољне политике малих држава. У тако спознатом свету, позиција малих држава и њихова релативна безбедност по правилу ће бити зависне од међународног контекста те су спољне политике малих држава предмет једино периферног истраживања науке о међународним односима и у служби објашњења понашања великих сила.

Шта могу бити општи узроци таквом стању науке? Зашто нема систематског бављења малим државама, иако се нит, у погледу континуитета, може у фрагментима пронаћи и макар из аналитичких побуда спојити у целину. Ивер Нојман и Зиглинде Гштол нуде једну прилично рационалну претпоставку која може усмерити одговоре на ова питања. Пре свега, сматрају они, међународни односи су америчка дисциплина. Самим тим њихов је усуд америкоцентризам и бављење искључиво великим силама. Друга примедба стављена у ред разлога запостављености студија малих држава је ‘снобизам’ историчара. Традиционално усмерење према краљевима, императорима, папама пренело се и на терен науке о међународним односима, па се нико не пита шта на таквој шаховској табли желе и могу да ураде пиони. И трећа група разлога је нешто што би требало додатно доказивати. Аутори не негирају у потпуности постојање изучавања малих држава, али ипак тврде да то није учињено у довољној мери на енглеском језику.

На другој страни осе налазимо оне који су склони, пак, преувеличавању улоге малих држава у данашњим међународним односима. Налик Данијелу Туреру, који је става да је данашњи свет изграђен пре свега од малих држава и да их као такве не смемо запоставити, сусрећемо у путовању по најзначајнијим часописима међународних односа и спољне политике на десетине аутора који усвајају слично полазиште у својим истраживачким подухватима. Аутору овог рада се чини да им је готово свима заједнично да друштвену и научну оправданост таквог мишљења темеље на несумњиво већој видљивости малих држава, можда и „највећој у историји (...) захваљујући интегративним процесима и

¹⁰⁰ Џон Миршајмер, *Велика заблуда: либерални снови и међународна реалност*, Центар за међународну сарадњу и одрживи развој, Београд, 2019, стр. 227.

¹⁰¹ Ibidem, стр. 227.

¹⁰² Видети више у: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1987, p. 23.

¹⁰³ Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw, “The Diplomacies of Small States at the Start of the Twenty-First Century: How Vulnerable? How Resilient?” in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, Palgrave MacMillan and CIGI, 2009, p. 15.

¹⁰⁴ Видети више у: Kenneth N. Waltz, *The Man, State, and War; A Theoretical Analysis*, op. cit.

¹⁰⁵ Michael I. Handel, *Weak States in International System*, Frank Cass, London, 1990, p. 3.

мултилатерализму”¹⁰⁶ који плету мреже широм планете. На сличном трагу су били и Алисон Бејлис и Балдур Торалсон када су констатовали, знатно умереније од Турера, да „90их и почетком 21. века мале државе добијају на значају као иновативне, издржљиве и државе које умеју да одговоре на захтеве глобалног надметања”.¹⁰⁷

Без обзира на одупирање изградњи јединствених студија малих држава, потенцијал градивног чиниоца, унутар науке о међународним односима, исказивала је анализа концепта зависности.¹⁰⁸ Наравно, не би требало зависност приписивати одсуству суверености. „Сувереност држави не гарантује независност, баш као ни аутономију”,¹⁰⁹ писао је Матијас Мас, један од најзначајнијих теоритичара у проучавању спољне политике малих држава. Не негирајући у апсолутним категоријама независност у управљању спољним пословима, однос зависности (са великим силама) који ова група аутора приписује малим државама латентно је све време присутан. Без разумевања овог односа немогуће је на сврсисходан начин разумети њихову спољну политику. Одређују их на општи начин као „скуп високо међузависних веза економског, политичког, друштвеног и политичког карактера”.¹¹⁰ Истовремено, запажамо у радовима ових аутора и тежњу да наведене повезаности сврстају у домен историјских, односно детерминанти наслеђене прошлости.¹¹¹ То су најчешће тековине односа из прошлости, углавном (нео)колонијалних, чији вишедеценијски управљачки утицај, додуше у мањој мери, не посустаје до данашњих дана. Наравно, не би било ваљано игнорисати плодне покушаје објашњења спољних политика малих држава чак и у случајевима када се њихов суверенитет у потпуности релативизује. На том трагу налазимо рад већ поменути Мунов рад који све мале државе сврстава само у две категорије ослањајући се на примењени критеријум модела утврђивања спољне политике. На првом месту су државе код којих препознајемо директан утицај великих сила на релативно аутономан процес (модел погађања - *bargaining model*). На другом месту су оне државе са присутним дугорочнијим утицајем. У тим случајевима интереси моћније државе су већ унапред уграђени у социјално политичку структуру слабе државе (модел зависности - *dependency model*). Наредна тенденција наглашава искључиво економску природу зависности и њен утицај на спољнополитички смер мале државе. Међутим, мањкавости ових приступа оличене у једнодимензионалности и одсуству (необходног) свеобухватног приступа спољној политици водили су општем ставу да „ниједан приступ појединачно није успео да објасни садржину и процесе који претходе (видљивој, прим аут.) политици”.¹¹²

Ми смо склони прихватању идеје да су мале државе, осим што су ‘неоправдано скрајнута тема’ у теорији, истовремено и, како је у уводу овог рада већ наглашено, за праксу превише важне да би биле игнорисане. Оно што би могло да окрњи њихову улогу у међународним односима је лако утврђива политичка неравноправност са великим државама која је постала њихово интристично својство. Са сигурношћу се то може рећи, још од Бечког конгреса 1815. године. Премда усвојена правна једнакост држава, она није успела, нити ће икада у будућности успети да политички изједначи актере међународних односа. Наука о

¹⁰⁶ Jeanne A. K. Hey, “Introduction to Small States Foreign Policy”, in: Jeanne A. K. Hey (ed.), *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner, Boulder, London, 2003, p. 1.

¹⁰⁷ Alyson J.K. Bailes, Baldur Thorhallsson, “Instrumentalizing the European Union in Small States Strategies”, *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 2, 2013, p. 99.

¹⁰⁸ Односи зависности у спољној политици малих држава понајбоље су описани у: Jeanne A. K. Hey, *Theories of dependent foreign policy and the case of Ecuador in the 1980s*, Center for International Studies, Ohio University, 1995.

¹⁰⁹ Matthias Maass, *Small states in world politics: The story of small state survival, 1648-2016*, Manchester University Press, Manchester, 2017, p. 22.

¹¹⁰ Bruce E. Moon, “The Foreign Policy of the Dependent State”, *International Studies Quarterly*, Vol. 27, 1983, p. 322.

¹¹¹ Брус Мун у истом раду наводи да су у питању односи дубоко укоренењени у индивидуалним историјама држава и као такви изузетно комплексни. С обзиром да у свом раду не излази изван оквира односа зависна држава - патрон, онда је и донекле разумљиво на што на овај начин усмерава своју аргументацију и хијерархијски историјску детерминанту уздиже на пиједестал као непроменљиву, или макар веома тешко променљиву.

¹¹² Jeanne A. K. Hey, *Theories of dependent foreign policy and the case of Ecuador in the 1980s*, op. cit., p. 264.

међународним односима је углавном пратила овај емпиријски тренд те је своју пажњу само повремено и недовољно убедљиво посветила деловању малих држава. Целокупан 19. век је оправдавао такав приступ. Резидуалан начин поступања према малим државама, те њихово груписање једино по критеријуму да су то све оне државе које нису велике силе, подразумевао је и последични занемарљиви утицај који такви актери могу имати у међународним односима. Већ смо указали на чињеницу да се у том, и нешто ранијем времену 18. века, бележе сасвим спорадични примери анализа малих држава и то углавном код аутора немачког говорног подручја. Посејани идеализам међуратног периода, спојен са покушајима уздизања међународног права и мултилатералних организација на пиједестал управљача и даље анархичним међународним односима, постао је ‘прозор у свет’ и за мале државе.

Сачекаће теоријско промишљање малих држава у међународним односима свој зенит још неколико деценија. Тек после Другог светског рата, промена у структури међународног система и раста броја држава које се чак и здраворазумски могу сврстати у мале, пробудиће академску и стручну елиту на глобалном нивоу да испита какво место у промењеном свету заузимају мале државе. Уместо анахроних ставова да мале државе своје постојање, или реалистичком терминилогијом речено свој опстанак, дугују наклоности (или њеном изостанку) великих сила, замек испитивања активних улога малих држава у међународним односима добија на значају. Селективна употреба чињеница, попут оне у којој Милан Кундера, познати чешки писац, пружа језичку анализу појединих државних химни како би поткрепио своје ставове о крхкој природи и непостојаности малих држава,¹¹³ постепено бива скрајнута у корист уступања места научно заснованим истраживањима карактеристика и особености малих држава. Данашња структура међународног система охрабрује деловање малих држава и оставља незамисливим историјски догађај у коме Молотов, као министар спољних послова Совјетског Савеза, у разговору са парњаком из Литваније 1940. године изговара да је „време малих држава прошлост”.¹¹⁴

Једногласје у погледу почетне тачке систематског и научно релевантног изучавања малих држава не изостаје студијама малих држава. Без изузетка, аутори који припадају овој области науке о међународним односима своје ставове вреднују у односу са оне које је 50их година прошлог века представила Анет Бејкер Фокс. Мирне сасвести се, стога, може тврдити да је она родоначелница студија малих држава и покретач првог таласа њиховог развоја. Испитујући понашање малих држава¹¹⁵ током трајања Другог светског рата, питала се: како се владе малих и војно крхких држава одупиру утицају великих сила у врменима криза? Летимичан поглед на ово истраживачко питање потврђује слојевитост захтеваног истраживања, али и тежњу ка временској универзалности одговора и њиховој научној утемељености и оправданости. Читање ове проницљиве ауторке значајно је за ову докторску дисертацију у још једном погледу. Наиме, као посредни учинак истраживачких резултата налази се и њен став да су геостратешко окружење и дипломатске вештине малих држава кључне категорије које морамо имати на уму у разматрању спољнополитичког деловања малих држава, док је њихов крајњи циљ уверавање великих сила да је жељени положај (на пример, неутралност) и великим силама од користи.¹¹⁶

¹¹³ Често се цитира став Милана Кундере да мале државе могу да нестану у сваком тренутку и да су тога свесне. Француз, Енглец или Рус не питају се о опстанку своје нације већ о вечности и величанствености (*grandeur*), док се Пољак чак и певајући своју химну присећа да „Пољска још увек није пропала...” (*Poland has not yet perished*). Наведено према: Milan Kundera, “A Kidnapped West or Culture Bows Out”, *Granta*, доступно на: <https://granta.com/a-kidnapped-west-or-culture-bows-out/>, приступљено: 29/10/2020.

¹¹⁴ Наведено према: Max Jacobson, *Finland in the New Europe*, Santa Barbara, Praeger, 1998, p. 4.

¹¹⁵ Ауторка је анализу засновала на 25 случајева у којима је 5 малих држава (Турска, Норвешка, Шведска, Шпанија и Финска) успешно одолевало уласку у рат и притисцима великих сила које су биле у сукобу. Премда списак неутралних држава може да завара, он у потпуности одговара значењима које неутралност има у међународним односима (Видети поглавље овог рада *Несврстаност*).

¹¹⁶ Annette Baker Fox, *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*, op. cit., p. 180.

Други значајан допринос првом таласу развоја студија малих држава представља анализа Роберта Ротштајна о сврставању малих сила првих 20 година после Другог светског рата. Биполарна структура хладноратовског међународног система нудила је више безбедности малим силама у односу на прву половину 19. века коју је карактерисао мултиполаризам. Овакав почетни став аутора не би требало да наведе на погрешан траг о ширем дијапазону могућности деловања најмањим јединицама система држава. Напротив, ‘вишак’ безбедности био је само нуспојава ограничености маневарског простора за постизање веће видљивости малих сила. Логичком манипулацијом таквог суда са правом бисмо дошли до корективног питања: чему онда уопште анализа деловања малих сила, уколико су оне на такав начин подређене системским одредницама спољне политике? Управо на системском нивоу анализе Ротштајн позиционира одговор на ово питање. Наиме, „највећа системска претња је ескалација подсистемског сукоба”¹¹⁷ и према овом аутору, управо у таквим околностим „можемо рачунати на значај малих сила”.¹¹⁸

Левитирање између различитих нивоа анализе запажа се у још једном, за нас кључном делу Ротштајновог чланка. Већ указане, готово екстремне околности у којима се деловању малих сила придаје значај, допуњене су синтетичким ставом да „за делатништво малих сила није кључна промена окружења, већ чињеница да мале силе немају исти осећај (подвукао аутор, М.Д.) поводом опсега прихватљивог понашања”.¹¹⁹ Спуштање нивоа анализе на ниво државе, односно, опажања подстрека и ограничења који долазе са нивоа међународног система, чини се значајним искорак у односу на дотадашње реалистичке покушаје анализе деловања малих држава заробљених у катахизису великих теорија међународних односа. Истовремено, Ротштајн откључава врата ове области и својим ставовима се удвара налазима које у том историјском контексту генерише спољнополитичка анализа.

Табела 1: Преглед друштвеног контекста и доминантних тема у развоју студија малих држава

Историјски период	Друштвени узроци и међународни контекст	Доминантне теме студија малих држава	Истакнути аутори
Период од 50их до 70их година 20. века	Процес деколонизације, раст броја малих држава и њихове видљивости кроз мултилатералне облике организовања (Покрет несврстаности, Група 77).	Потрага за дефиницијом мале државе; однос величине државе, импликација по њену моћ и спољну политику; утицај повећања броја малих држава по функционисање универзалних међународних организација; историјски приступ понашању малих држава током Другог светског рата.	<ul style="list-style-type: none"> • David Vital, <i>The Inequality of States</i> • Annette Baker Fox, <i>The Power of Small States: Diplomacy in World War II</i> • Robert L. Rothstein, <i>Alliances and Small Powers</i> • Robert O. Keohane, “Lilliputans’ Dilemmas: Small States in International Politics”
70е и 80е године 20. века	Нафтни шокови и економске последице; пораст опште међузависности држава, значај недржавних актера међународне политике и крај Хладног рата.	Међународна политичка економија као доминанти приступ и покушај одговора на преовлађујуће неореалистичке претпоставке о негирању значаја малим државама (међузависност);	<ul style="list-style-type: none"> • Niels Amstrup, “The Perrenial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts” • Maurice A. East, “Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models” • Peter R. Baehr, “Small

¹¹⁷ Robert L. Rothstein, “Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965”, op. cit., p. 400.

¹¹⁸ Ibidem, p. 400.

¹¹⁹ Ibidem, p. 402.

		економске теме, концепт зависности малих држава.	States: A Tool For Analysis” • Michael I. Handel, <i>Weak States in International System</i>
90е године 20. века и почетак 21. века	Нови талас раста броја малих држава кроз процесе дезинтеграције; проширење и подубљивање европске интеграције; глобализација.	Оживљавање студија малих држава у контексту глобализације, интеграције у Европску унију и остале облике регионалног мултилатералног организовања малих држава (ASEAN, CARICOM, 3G, FSS); питања етно-политичких сукоба у малим државама (Југославија, Украјина, Грузија).	• Jeanne A. K. Hey, <i>Theories of dependent foreign policy and the case of Ecuador in the 1980s</i> • Laurent Goetschel (ed.), <i>Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies</i> • Matthias Maass, <i>Small states in world politics: The story of small state survival</i>

Наредни важан закључак користан нашој анализи јесте разликовање деловања малих сила у контексту међународних организација, са једне стране, односно усмерених ка стратегијама уравнотежавања са коначним циљем успостављања равнотеже снага, са друге стране. Чини се да Ротштајн покушава да линијом мањег отпора прерано укаже на користи од чланства у међународним организацијама, попут формалноправне једнакости, сигурности које чланство нуди, али и неспорних капацитета међународних организација да обуздају неповољно деловање великих сила. На теоријском нивоу, код Хендела веома лако можемо пронаћи квалитетно образложење разлога зашто је баш, супротно Ротштајну, равнотежа снага погодније тле за деловање малих сила.¹²⁰

Ванредно вредан допринос у времену свог настанка, до данашњих дана претрпео је, сасвим разумљиво, и бројне критике. Спочитава му се да је угрозио налазе свог истраживања селективношћу приликом избора предмета истраживања јер је, суштински, третирао само једну групу малих сила, односно „оне које су стварно или потенцијално угрожене политикама великих сила”.¹²¹ Даље, чини се да је својим покушајем дефинисања малих сила¹²² учинио још један неуспешан покушај, овај пут сасвим контрадикторан претходном. Селективност је заменио свеобухватношћу јер би предложеном дефиницијом само 3 године након написаног чланка око 150 држава припадало категорији малих сила. Стога се сматра потпуно оправданом критика коју му упућује Кохејн у погледу анахроности и неупотребљивости предложеног одређења малих сила.

Представници зачетника студија малих држава попут Анет Бејкер Фокс, Дејвида Витала или Роберта Ротштајна имали су исти циљ, али другачије полазиште и пут. Дозвољавали су проналазак узрока слабости држава у унутрашњим рањивостима те би, према њиховом становишту, и лек требало потражити на истом месту. Ми смо, ипак, на истом трагу као Матијас Мас, који узроке, и лекове тражи преваходно на системском нивоу анализе.¹²³

Други талас развоја студија малих држава резултат је духа времена и успона емпиријске примена концепта несврстаности. Посебност овог маха у развоју чини и уплив

¹²⁰ Ставови овог аутора биће детаљно разматрани у поглављу *Мале државе, мале силе и слабе државе*.

¹²¹ Robert O. Keohane, “Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics”, op. cit., p. 292.

¹²² Роберт Ротштајн дефинише „мале силе као оне које препознају да не могу самостално, сопственим ресурсима, да гарантују себи безбедност и као такве морају да се ослањају на помоћ других држава, институција, процеса (...) Тако нешто мора да буде препознато и од других држава укључених у међународну политику”. Видети више у: Robert L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York and London, 1968, p. 29.

¹²³ Matthias Maass, *Small states in world politics: The story of small state survival, 1648-2016*, Manchester University Press, Manchester, 2017, p. 6.

скандинавске научне заједнице која измешта реалистички дискурс о (не)моћи малих држава и на велика врата уводи растућу међузависност у анализу деловања држава ограничених ресурса и капацитета. Премда су структурална ограничења и даље важна одредница, како нам то сугерише структурални реализам, поједини аутори које можемо сврстати у ову групу сматрају да су малим државама на располагању и стратегије које зависе искључиво од њихове воље.¹²⁴ Оне се, првенствено, усмеравају ка умањењу нуспојава растуће међузависности кроз специјализацију, односно покушајима стварања привидне аутрхичности и сужавања маневарског простора за уплив утицаја страних великих сила. Илустративан пример је став Фогела (Vogel) који разликује „стратегije мале државе које су директно узроковане структуром од оних које су резултат воље мале државе”,¹²⁵ настојећи да објасни да ли се и зашто државе које су сличне величине у међународним односима слично и понашају. Долази до закључка да се мале државе одлучују за усвајање стратегија које укључују мултилатерализам међународних организација са циљем „умањења осетљивости на спољне утицаје”.¹²⁶

Могуће је, сасвим оправдано, сусрести оцене појединих аутора да „осамдесете и ране деведесете године прошлог века нису биле продуктивне и да означавају стагнацију у студијама малих држава”.¹²⁷ Ипак, чини се као да је нео-нео дебата између либерализма и реализма током 80их година погодовала даљем развоју студија малих држава. Мултилатерализам регионалног опсега је оживљен, иако је учестало био у клиничкој смрти због изневерених очекивања и више пута послат на сметлиште историје. Међународни режими и институције добијају на значају што постаје истакнуто спољнополитичко средство малих држава. Уколико приметимо и нешто израженију наклоност апсолутним насупрот релативним добицима, позорница за мале државе деловала је спремно. На њима је било само једно: приказати велику снагу када је реч о питањима за која су се саме специјализовале.¹²⁸

Интеграција малих држава у Европску унију и настанак нових малих држава дезинтегративним процесима Централне и Источне Европе, Балтичког региона пружили су скупно друштвену потпору даљем развоју студија оличену у разуђеном трећем таласу. Међутим, бројни научни и стручни радови настали на основама ових дешавања нису успевали да задрже истраживачки фокус на спољним политикама и месту нових актера у међународном систему, већ су питању приступали из угла унутрашње политичке динамике, односно идеолошких аспеката политичких криза. Неуспех дотадашњих теорија да објасне развој догађаја посејао је на плодном тлу семе развоја социјалног конструктивизма који је неминовно утицао и на студије малих држава. Чини се да је примат идеационих фактора поспешао деловање малих држава, нарочито у контексту заједничких норми и вредности, односно растућег значаја транснационалних коалиција.¹²⁹

¹²⁴ Hans Vogel, “Small States’ Efforts in International Relations: Enlarging the Scope”, in: Otmar Holl (ed.), *Small States in Europe and Dependence*, Braumuller, Vienna, 1983, pp. 54-69.

¹²⁵ Цитат наведен према: Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?”, op. cit., p. 11.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?”, op. cit., p. 12.

¹²⁸ На овом месту користим један од аргумената који у књизи Моћ и међузависност износе Роберт Кохејн и Џозеф Нај. Видети више у: Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence - World Politics in Transition*, Little, Brown and Company, Boston, Toronto, 1977.

¹²⁹ На овом трагу налазимо и плодне научне подухвате у академској заједници Србије, првенствено кроз радове Марка Ковачевића (Марко Ковачевић, „Мале државе у свету региона и изазови мултиполаризације међународних односа почетком 21. века.” у: *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, уредила Весна Кнежевић-Предић, Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 149–170), Јелене Радоман (Jelena Radoman, “Small States in World Politics: State of the Art”, *Journal of Regional Security*, vol. 13, no. 2, 2018, pp. 179-200) и Душка Лопандића (Душко Лопандић, „Мале и средње земље у међународним односима и Европској унији”, *Међународна политика*, вол. 62, број 1, 2010, стр. 79-112), односно у Хрватској у чланку професорке Ђане Луше (Ђана Луша, Petra Mijić, “Vanjska politika malih država - normativna moć kao faktor utjecaja u međunarodnim odnosima”, *Političke perspektive: časopis za istraživanje politike*, vol. 2, no. 3, 2012, str. 39-65).

Поједини аутори су склони прављењу крупнијих скупова унутар студија малих држава заснованим на преовлађујућим темама, независно од грубе хронологије развоја како је напред представљена. Кнудсен (Knudsen) у свом раду из 2002. године¹³⁰ препознаје три доминантне струје у разматрању малих држава: а) прва међу њима истражује питања попут самоопредељења, сецесије, признања малих држава; б) друга група аутора разматра стратегије које су на располагању малим државама, односно дијапазон избора између несврстаности и савезништава; в) трећа је посвећена упоредној анализи унутрашњих политика различитих малих држава. Чини се да је тешко разлучити оштре поделе међу представљеним струјама у студијама малих држава представљеним на овај начин, али то и не би требало да изненађује јер говоримо о „постојању студија, али не и теорије малих држава”.¹³¹ Исти аутор је само неколико година раније нудио читаоцима нешто другачију класификацију. Целокупно ауторство о малим државама поделио је на 1) правни приступ оријентисан на неутралност; 2) политичко теоријски приступ оријентисан на доминацију/подређеност; 3) приступ рационалног избора оријентисан на војну безбедност.¹³²

Сличан покушај начинио је и Гезер (Geser) годину дана касније покушавајући да направи класификацију радова у овој области примењујући суштински методолошки критеријум. Мале државе се, према овом аутору, изучавају субјективно, објективно или релационо. У коауторском раду Улфа Линдела и Стефана Персона проналазимо две струје у изучавању малих држава. На првом месту је група аутора која малим државама приступа системски, односно испитујући структуру међународног система и његове „основе моћи”.¹³³ Други приступ је индуктивне природе и заснива се на појединачним студијама случајева са циљем истраживања појединачних стратегија и тактика које су на располагању малим државама. Још грубљу класификацију можемо препознати у раду који је доживео велики одјек у академској јавности. Реч је о коауторском уредништву Ендрју Купера и Тимоти Шоуа о дипломатијама малих држава. Они су све покушаје које смо раније сврстали у традиционалне и зачетничке, ослањајући се превасходно на Дејвида Витала, препознали као „предглобализацијске”.¹³⁴ Суштина радова из овог периода је, према овим ауторима, у томе што су велике силе, кад год би виделе свој стратешки интерес, нарушавале суверенитет и територијални интегритет малих држава. Имајући у виду историјски период настанка радова на које се аутори позивају, теоријске претпоставке које су биле владајуће у то време, односно студије случаја оријентисане превасходно на анализу конфликта, онда су напред наведене оцене сасвим оправдане и разумљиве.

Представљени покушаји изградње најпогоднијих описа малих држава како би се дошло до њиховог нуклеуса око кога би се градиле студије о њима упорно су доживљавали неуспех. Део одговорности је у захтевности предузетог посла, док се други, већи део налази у савести самих аутора. Запазили смо готово потпуно одсуство дебате унутар студија малих држава које су у развојној фази, потрагу за одговорима у различитим научним дисциплинама што је прерани увод у еклектицизам и задржавање проучавања малих држава (само) на маргинама науке о међународним односима. Нит проучавања је небројено пута прекидана, а синтеза до тад стечених сазнања појављује се у веома малом броју радова. Чини се да је свако ко се хватао у коштац са анализама малих држава давао себи за право да овај посао врати на почетак, понекад покушавајући да негира постојеће знање одбацивањем до тада коришћене синтагме, била она *мала држава, мала сила* или *слаба држава*.

¹³⁰ Olav F. Knudsen, “Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective”, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 5, No I, 2002, pp. 6-23.

¹³¹ Ibidem, p. 18.

¹³² Olav F. Knudsen, “Analysing Small-State Security - The Role of External Factors”, in: Bauwens, Werner, Armand Clesse, and Olav F. Knudsen (eds), *Small States and Security Challenge in the New Europe*, Potomac, London, 1996, pp. 6,7.

¹³³ Ulf Lindell and Stefan Persson, “The Paradox of Weak States Power: A Research and Literature Overview”, *Cooperation and Conflict*, XXI, 1986, pp. 79-97.

¹³⁴ Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, Palgrave MacMillan and CIGI, 2009, p. 3.

2.1.1 Однос концепта мале државе према сродним појмовима: да ли је разграничење нужно?

Различити теоријски приступи емпиријском феномену ‘мале државе’ генерисали су прегршт дефиниција које би требало да му доделе аналитичку употребљивост. Уместо тога, сведоци смо његовог проглашавања за вечити проблем студија због његове неухватљивости, провизорности, једино привремене и контекстуалне корисности, а строго научно посматрано, потпуне неупотребљивости. Теоријски живот малих држава започет је на маргинама међународних односа, према ставу који нуде Нојман и Гштол. Чињено је то резидуалним категоризацијама ових јединица система, односно њиховим негативним одређењем као оних које нису велике силе. Као такве, оне су биле само заточеници у раљама моћи великих. Следовао им је саркастично додељен назив ‘мала сила’. Безобзирност према дебатама које су се рађале унутар студија малих држава може се на најбољи начин представити узвратним питањем: „у литератури о малим државама централно питање је: шта је мало (*what is small*)?; за остатак истраживача међународних односа и међународне политичке економије одговор тежи да постане: кога се тиче (*who cares*)?”¹³⁵ Међутим, напред представљена вишедеценијска борба истакнутих аутора и учвршћивање аргументације која је за основни циљ имала научно позиционирање малих држава, ипак је обогатила дисциплину међународних односа истраживачким резултатима којима се постиже боље разумевање међународне стварности. То је доказива чињеница и за много дужи период који је претходио савременим научним покушајима. За уверавање у овај став ће се у наредним редовима изнети бројни докази, а на овом месту је довољно указати на фрагменте расправа о (оптималној) величини државе које проналазимо још код Платона у Држави, односно Законима, било да је реч о испитивању односа према подели рада, било да се ради о препоруци о задовољавајућем броју грађана.¹³⁶

Добар део одговорности за почетно ниподаштавање научног истраживања малих држава носе и сами аутори. Хиперпродукција одређења централног концепта отежавала им је остваривање систематичних сазнања и осудила на појединачне сизифовске покушаје од којих је једино било могуће саставити витраж најразличитијих боја. Почетни замах био је материјализован тек ‘екстазом’ у радовима средином 70их година, односно правом ренесансом студија малих држава с почетка 90их година 20. века, како је раније већ приказано. Последично, ломила су се и копља око обухватне, научно релевантне и општеприхваћене дефиниције. Уколико бисмо желели да оправдамо бројне узалудне покушаје, од помоћи би нам био Ниалс Амстрап. Емпатично је у свом раду указао на тешкоће у постизању јасног одређења мале државе. „Величина је магловит концепт који лако себе доводи до разноврсних интерпретација”¹³⁷ и самим тим онемогућава категоризацију неке од постојећих држава. Друга тачка кривце самих аутора лежи у „занемаривању зависне варијабле”¹³⁸, односно самог понашања малих држава. Услед превелике жеље и међусобног надметања у дефинисању малих држава, готово по правилу, аутори из периода почетка развоја студија малих држава пропуштају да на систематичан и методолошки дисциплинован начин укажу на обрасце у спољнополитичком одлучивању и деловању. Појединачне студије случаја допринеле су томе једино стварајући опсежан емпиријски материјал и стављајући га на располагање генерацијама истраживача које су уследиле. Испоставиће се да је теоријска оделитост међу њима спречавала и искуствену синергију. Истраживачи малих држава својим

¹³⁵ Dona Lee and Nicola J. Smith, “Small State Discourses in the International Political Economy”, *Third World Quarterly*, vol. 31, no. 7, 2010, p. 1094. (pp. 1091-1105)

¹³⁶ Платон, *Држава*, БИГЗ, Београд, 1983, књига друга, 369-374, стр. 47-53. и Plato B. Jowett, “Plato on Population and the State”, *Population and Development Review*, Vol. 12, No. 4, December 1986, pp. 781-798.

¹³⁷ Niels Amstrup, “The Perrenial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts”, *Cooperation and Conflict*, vol. 11, no. 3, 1976, p. 165.

¹³⁸ *Ibidem*.

дефиницијама производили су у појединим случајевима све дубље неразумевање суштине концепта уместо да су, према Беровом ставу, усредсредили своје умове ка објашњењу основних спољнополитичких циљева малих држава: одрживости (*viability*) и стабилности.¹³⁹

Из наведених разлога, са правом се може поставити питање: шта су узроци одсуства сагласности поводом општеприхваћене дефиниције мале државе? На првом месту се налазе различити критеријуми који се приликом одређивања усвајају. Најопштије, они се могу поделити на оне квантитативног, мерљивог, и квалитативног карактера. Према Масу, оне кореспондирају, макар делимично, оријентацији на капацитете и способности поједине државе, и друге, усмерењу на односе међу државама. Парцијалност наведеног аргумента оличена је у томе што квалитативни критеријуми не морају нужно да буду у вези са релационим приступом, већ се могу односити и само на образац спољнополитичког понашања мале државе. Друго, постоје дефиниције, у обе од наведених група, које усвајају само један или истовремено више критеријума како би што ближе одредиле малу државу. Овај проблем бележи рачвање у великом броју праваца, макар када је реч о критикама. Усмерене су на *ad hoc* манир употребе критеријума, непоузданост коришћених података и 'заглављеност' у дилеми да ли би требало тежити дефиницији која је прецизна, и неминовно искључује велики број држава, или тачној, која би, супротно претходном, укључивала превелики број аналитичких јединица.¹⁴⁰

Стање праксе међународних односа додатно усложњава истраживачки проблем. Запажа се значајна квалитативна разлика међу малим државама, чак и уколико бисмо се сагласили у вези са квантитативним критеријумима њиховог класификовања. Тешко би се на исти начин могла разматрати спољна политика Луксембурга или Лихтенштајна, богатих малих држава Европе и, са друге стране, Буркине Фасо или Камбоџе као малих афро-азијских земаља. Њихово међусобно разликовање у погледу „нивоа економског развоја, бриге о безбедности, историјске међусобне повезаности, степена политичке стабилности, културне хомогености и сопствене перцепције улоге у међународном систему”¹⁴¹ измиче систематском изучавању као истих феномена међународних односа који би били обједињени јединственом дефиницијом.

Слично покушајима јасног одређења мале државе, и свеобухватна класификација могућих приступа датом проблему унапред је осуђена на бројне критике. Приговарају им се недовољно јасни критеријуми поделе, преливање међу категоријама и одсуство оштрих граница, искључивост поводом појединих приступа која несумњиво постоји и одступање од емпиријски утврдивих чињеница. Међутим, како је у уводном делу рада истакнуто, за потребе овог истраживања плодотворним су се показале научне класификације које се ослањају на разликовање шест приступа, када је реч о Амстрапу¹⁴² и надограђеној класификацији коју је 2016. године сачинила Ревека Педи.¹⁴³ Премда смо и код њих учили

¹³⁹ Peter R. Baehr, "Small States: A Tool For Analysis", *World Politics*, vol. 27, no. 3, 1975, p. 458.

¹⁴⁰ Видети више у: Matthias Maass, "The elusive definition of small state", *International Politics*, vol. 46, no. 1, 2009, p. 76.

¹⁴¹ Maria Papadakis and Harvey Starr, "Opportunity, Willingness, and Small States: The Relationship Between Environment and Foreign Policy", in: Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr., James N. Rosenau (eds), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, HarperColinsAcademic, London, 1987, p. 424.

¹⁴² Ниалс Амстрап у прву групу сврстава ауторе који уопште не теже дефинисању концепта; друга група аутора покушава да успостави везу концепта са мерљивим својствима државе попут бруто друштвеног производа, териоторије, популације; трећа група узима у обзир структуру међународног система и доводи је у везу са географским положајем и унутрашњим политичким детерминантама дате државе; четврти приступ заснован је на сопственом опажању државе као мале; пета група аутора анализира појединачну студију случаја и покушава да истакне суштинске карактеристике спољнополитичког понашања малих држава генерализацијом их примењујући и на друге; последња група се ослања на рад Раима Вајрајнена (Raimo Vuorinen) који је формирао петочлану матрицу индикатора према којима неку државу можемо посматрати као малу. Niels Amstrup, "The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts", *Cooperation and Conflict*, vol. 11, no. 3, 1976, pp. 163-182.

¹⁴³ Rebecca Pedi, *International Relations Theory: Small States in International System*, op. cit.

симптоме напред наведених недостатака, чини се да се оне, ипак, успешно опиру критикама, показују своју одрживост и дозвољавају сопствено унапређење.

Први приступ је најмање научно утемељен. По својим обележјима је углавном емпиријски и задовољава се одређењем мале државе тек после уочавања у реалности. Стога ни не чуди колоквијални назив овог приступа *препознајем их тек када их видим*. Изданак овог приступа, ипак, има општији извор од предочене тривијалности. Матијас Мас, један од најзначајнијих савремених аутора у области малих држава, исправно указује на чињеницу да је „постојање малих држава као засебне категорије опште прихваћено, док је одсуство косензуса приметно у вези са критеријумима који величину одређују”.¹⁴⁴ Грађевина овог приступа изникла је управо из овог става. Аутори су умешно искористили општу сагласност око постојања малих држава и игнорисали потребу за прецизним и ригидним дефинисањем концепта заснованог на научним критеријумима. Стога не чуде анализе понашања малих држава које почињу уверењем да „критеријуми (класификације држава, *прим. аут.*) не дају увек исте резултате, али ми препознајемо малу земљу када је видимо”.¹⁴⁵

У *другу групу* аутора могу се сврстати они који потрагу за задовољавајућом дефиницијом малих држава заснивају на мерљивим критеријумима. Покушај квантификације основних својстава држава суочава се са, у најмању руку, двоструком опасношћу: дискрецијом повлачења граница између различитих група држава и релационом природом појмова мало, средње и велико. Осим тога што запажамо неодлучност поводом кључног критеријума, односно да ли ће се за јединицу анализе узети број становника, величина територије, вредност годишње производње, број расположивих оружаних снага, количина резерви ретких ресурса,¹⁴⁶ или индекс који ће на мање или више успешан начин објединити све критеријуме, чињеница је да сви они отелотворење добијају сразмерно другим јединицама међународног система. Тако би Србија несумњиво према сваком од критеријума била мала држава у односу на Руску Федерацију, али тешко да би исти став био одржив уколико бисмо је поредили са Хаитијем. Крхка природа квантитативних критеријума није спречила ауторе попут Витала да, слично Платону који је говорио о броју од 5040 становника као најоптималнијем, постави праг малим државама на међи 10 и 15 милиона популације. Истом логиком се служе и међународне организације попут „Комонвелта или Светске банке које за праг користе број од милион и по становника”.¹⁴⁷ Ипак, Панке је у потпуности у праву када тврди да је „величина инхерентно релациони концепт”.¹⁴⁸ Такав суд би лако навео на претпоставку о ирелевантности напред наведених критеријума за класификацију држава. Напротив, они су веома важни. Њихова контекстуална условљеност ни у ком случају не означава и неупотребљивост. Због тога се, илустрације ради, мала држава у контексту „економских преговора, на пример у оквирима Светске трговинске организације, одређује као земља са бруто друштвеним производом мањим од просечног”.¹⁴⁹

Прелазни и флуидни ставови, попут претходног, уводни су у разматрање приступа *заснованих на опажању*, односно на спољнополитичком *понашању малих држава*. Проблем опажања у међународним односима надилази ову дискусију, те ће се у наредним редовима приступити анализи искључиво радова релевантних за студије малих држава. Питања која се налазе на дневном реду овог приступа и на која је нужно одговорити јесу: чије опажање је релевантно и који су механизми за решавање сукобљених перцепција? Ротштајнов приступ одређењу мале силе као „државе која признаје да не може сопственим капацитетима да

¹⁴⁴ Matthias Maass, “The elusive definition of small state”, *International Politics*, vol. 46, no. 1, 2009, p. 70.

¹⁴⁵ Paul Streeten, “The Special Problems of Small Countries”, *World Development*, Vol. 21, No. 2, 1993, p. 197.

¹⁴⁶ На пример, Цек Сојер у истраживању објављеном 1967. године на узорку од 82 државе за критеријуме величине узима, између осталих, енергетске ресурсе и обрадиву земљу. Видети више у: Jack Sawyer, “Dimensions of Nations: Wealth, Power, and Politics”, *American Journal of Sociology*, vol. 73, no. 2, 1967, pp. 152, 153.

¹⁴⁷ Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, *The Hague Journal of Diplomacy*, vol. 7, no. 2, 2012, p. 136.

¹⁴⁸ Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, *op. cit.*, 2012, p. 315.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

гарантује себи безбедност и као таква мора да се ослања на помоћ других држава институција, процеса”¹⁵⁰ уз допуну да „(...) тако нешто мора да буде препознато и од других држава укључених у међународну политику”¹⁵¹ на успешан начин одговара на прво питање. Нешто потпунију дефиницију, а по нашем мишљењу најпогоднију за предузето истраживање, представила је Фокс. У раду који је уследио готово 10 година после најцитиранијег, дефинисала је мале државе као „оне чији лидери (као и лидери других држава) признају да је њихова политичка тежина ограничена на локалну арену, пре него на глобалну, да су зависне од спољних политичких сила за знатан део своје безбедности, и да је њихов интерес у очима великих сила необавезујућ”.¹⁵² Чини се да је у ставу о необавезности интереса малих држава у очима великих пружен одговор и на друго постављено питање.

Потрага са суштинским својствима спољнополитичког деловања требало је да на најбољи начин укаже на особености малих држава. Крајњи резултат би био стечени увид у својства која су резервисана само за ову групу држава самим тим их најближе одређујући. Истраживачка пракса је почетну намеру демантовала. Уместо систематизованих налаза, у радовима аутора који припадају овој, четвртој групи проналазе се углавном дефиниције које истичу ограничења малих држава у вођењу спољне политике. Одличан пример би представила дефиниција двојице аутора Вокера Кроса (Volker Krause) и Дејвида Сингера (J. David Singer) који тврде да су „државе мање у моћи (*minor powers*) оне државе чији су дипломатски и материјални ресурси ограничени пре на одбрану територијалног интегритета него што омогућавају постизање далекосежних глобалних циљева”.¹⁵³ На овај начин се указује на двоструку ограниченост малих држава: у ресурсима и спољнополитичким циљевима. Међутим, у пракси је много примера попут Норвешке, Исланда, Швајцарске, Сингапура који би лако оповргли срж одређења малих држава. Додатно, овакав приступ се, првенствено због ослонца на категорију ресурса и капацитета државе тешко дистанцира од квантитативних приступа. Роберт Кохејн је понудио слично одређење мале државе говорећи да је „мала сила држава чији лидери сматрају да оне не могу никад, уколико делују самостално или у малим групама, значајније да утичу на међународни систем”.¹⁵⁴ Симптоматично је да и ова дефиниција пати од истог проблема као претходна, преплићући се са елементима приступа заснованим на опажању. Ипак, утисак заснован на продубљеној анализи Кохејновог рада јесте да је акценат управо на ограниченом утицају малих држава на међународни систем, а не на опажању као таквом.

Пети приступ који се издваја на основу анализе радова релевантних аутора јесте *релациони*, заснован на истраживању односа међу јединицама међународног система у датом контексту. „Не ради се о величини, већ о односу”¹⁵⁵, истицао је Том Лонг (Tom Long) у раду којим је доказивао пријемчивост истраживања динамике ‘асиметричних односа’ са циљем бољег разумевања позиције малих држава у међународном систему. Било је покушаја и да се регионалним приступом у синергији са релационим пружи коначан одговор о сићушној природи одређене државе као њеном суштинском својству¹⁵⁶, односно да се изврши синтеза квантитативних, релационих и психолошких фактора.¹⁵⁷ Релациони приступ краси новију генерацију истраживача малих држава која бегом од претпоставки реализ(а)ма покушава да

¹⁵⁰ Robert L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, op. cit., p. 29.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Annette Baker Fox, “The Small States in International System, 1919-1969”, op. cit., p. 751.

¹⁵³ Volker Krause and J. David Singer, “Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns”, in: Erich Reiter and Heinz Gartner (eds), *Small States and Alliances*, Springer, Berlin, 2001, p. 16.

¹⁵⁴ Robert O. Keohane, “Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics”, op. cit., p. 296.

¹⁵⁵ Tom Long, “It’s not the size, it’s the relationship: from ‘small states’ to asymmetry”, *International Politics*, vol. 54, no. 2, 2017, p. 144.

¹⁵⁶ Видети више у: Petar Kurečić, Goran Kozina and Filip Kokotović, “Revisiting the Definition of Small State Through the Use of Relational and Quantitative Criteria”, Conference Paper, 19th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Melbourne, Australia, February 2017.

¹⁵⁷ Laurent Goetschel, “The Foreign and Security Policy of Small States in Today’s Europe”, in: Laurent Goetschel (ed.), *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*, Springer, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1998, pp. 13-31.

понути алтернативна објашњења њиховог деловања у међународној арени. Најчешће су повезани са конструктивизмом или постмодернистичком теоријом међународних односа, те њима и дугују тумачење основних концепата. Међутим, не залазећи дубље у унутар теоријске дебате и њихов категоријално-појмовни апарат, на овом месту се указује на две истакнуте дефиниције. Вивел, Бејлс и Арчер понудили су најцитиранију дефиницију малих држава у оквиру овог приступа одређујући је „као слабију страну која у асиметричном односу није способна да својевољно промени природу функционисања тог односа”.¹⁵⁸ Суштински, оваквим одређењем мале државе она се измешта из односа моћи заснованих на пуком поседовању ресурса. Тиме се, истовремено, уклања и призивак ограничених ресурса који се запажа у квантитативним приступима. Међутим, и овде је јасно да срж међународних односа чини политика моћи, а она се овом дефиницијом из статуса потенцијала, односно поседовања, премешта на терен примене, односно материјализације. Поједини аутори, попут Кнудсена, иду и корак даље тиме што сићушности малих држава придају значај само у одређеном контексту, ситуационо.¹⁵⁹ Нудећи модел који се састоји из шест варијабли, Кнудсен у потпуности негира могућност активног учешћа мале државе у управљању међународним пословима због своје мањкавости у моћи, на сличан начин као и аутори претходно наведене дефиниције, а повољан контекст јесте једини важан референтни оквир њеног вођења спољне политике.¹⁶⁰

Потреба дефинисања централног концепта није нужност у изградњи засебних студија унутар науке о међународним односима, доказао је развој ове науке. Тај усуд деле и мале државе, с обзиром да су „свој живот започеле као резидуална категорија и под другим именом”.¹⁶¹ Име су договале недостатку моћи док је родни појам који их је обухватао сачињен на основу непостојања потраге за статусом: „мале државе су све оне које нису велике силе, и које не пледирају на статус средњих сила”.¹⁶² Бројност аутора који мале државе одређују заједничким негативним критеријумом, односно оним што оне нису, генерисао је *шести приступ* проучавању малих држава. Назван *резидуалним*, патио је од свих методолошких мањкавости негативног дефинисања. Пре свега, тешко је направити разлику у односу на релациони приступ јер се у оба случаја ради о диспаритету моћи и анализи слабије стране у једном асиметричном односу. Друго, методолошки уџбеници указују на потребу позитивног дефинисања појмова, „искazanог у облику тврдње (... јер се прим. аут.) негацијом само остварује диференцирање од других предмета и појмова, али се не утврђују битна својства предмета дефиниције”.¹⁶³ И треће, не истиче се унутрашња кохерентност међу категоријама које називамо генерички малим државама већ се допушта разноликост која у крајњој инстанци онемогућава стицање свеобухватних и систематичних сазнања о предмету истраживања. У то уверава и једно емпиријско одређење мале државе, везано за тачан историјски контекст. Покушај Сајмона Дјука (Simon Duke) да ближе одреди мале државе се са правом сврстава у резидуалне категорије, без обзира што ставом да су

¹⁵⁸ Anders Wivel, Alyson J.K. Bailes and Vlive Archer, “Setting the scene: Small states and international security”, in: Clive Archer, Alyson J.K. Bailes and Anders Wivel (eds), *Small states and international security: Europe and beyond*, Routledge, Abingdon, 2014, p. 9.

¹⁵⁹ Такав став је елабориран у: Olav F. Knudsen, “Analysing Small-State Security - The Role of External Factors”, in: Bauwens, Werner, Armand Clesse, and Olav F. Knudsen (eds), *Small States and Security Challenge in the New Europe*, Potomac, London, 1996, pp. 3-20.

¹⁶⁰ Кнудсен у истом раду (стр. 9) пише о шест кључних детерминанти понашања малих држава (стратешки значај географског положаја, степен тензија између кључних великих сила, фаза у циклусу моћи у којој се налази најближа велика сила, историјат односа између мале државе и најближе велике силе, политика према малој држави од стране друге, ривалске велике силе и постојање мултилатералног оквира за безбедносну сарадњу који би стабилизовао диспаритет моћи) међу којима се не примећује ниједна која је у вези са активном спољном политиком мале државе.

¹⁶¹ Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?”, op. cit., p. 4

¹⁶² Ibidem, p. 5.

¹⁶³ Славомир Милосављевић, др Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, ЈП Службени гласник, Београд, 2008, стр. 151.

„мале државе оне које нису чланице Контакт групе за Босну и Косово”¹⁶⁴ није тежио научном доприносу у овој области.

На самом крају налази се група аутора која *негира научни значај дефинисања малих држава*. Бер је све напред наведене покушаје искористио за проглашавање мале државе, како је већ речено, за неупотребљив аналитички концепт. Волтер Карлснес (Walter Carlsnaes) је то учинио на префињенији начин, указујући на емпиријску вредност коју величина држава поседује. Одузимајући јој својства коцепта у науци у међународним односима, Карлснес је у саветима како изучавати мале државе указао на појаву да се: „концептуално, данас све државе дефинишу према критеријумима државности (*statehood*) који немају додирних тачака са величином. Величина је само емпиријски појам, а не концептуално својство”.¹⁶⁵

Постоје и аутори који негирају потребу разликовања малих и великих држава, правдајући свој став чињеницом да све оне имају своје интересе чије остварење захтева деловање изван сопствених граница.¹⁶⁶ Ипак, „уколико би сви аутомобили били црни, како је Хенри Форд предлагао, онда би било бесмислено истраживати боје аутомобила”.¹⁶⁷ И као што нису сви аутомобили на свету исте боје, тако и поједине државе имају различите обрасце понашања које их сврставају у заједничке категорије. Немогућност повлачења оштре границе између њих не би требало да спутава даља истраживања ка спознавању њихових нијанси.

Табела 2: Приказ различитих приступа дефинисању мале државе¹⁶⁸

Приступ	Основне одлике приступа	Аутор	Дело	Дефиниција
“Препознајем их тек када их видим” (<i>I know it when I see it</i>)	<ul style="list-style-type: none"> Избегавање одабира понуђених или стварања нових ригидних дефиниција; Задатак дефинисања малих држава је или безначајан, или немогућ за решавање; 	Џин Хеј (Jeanne A. K. Hey)	Увод у спољну политику малих држава (“Introduction to Small States Foreign Policy”, p. 3)	Развој ригидне дефиниције применом строгих критеријума водио би превеликом броју изузетака.
		Пол Стритен (Paul Streeten)	Посебни проблеми малих земаља (“The Special Problems of Small Countries”, p. 197)	Сви знамо да величину државе можемо дефинисати према бројности популације, величини територије (...) Критеријуми не дају увек исте резултате, али ми препознајемо малу земљу када је видимо.
Квантитативни приступ	<ul style="list-style-type: none"> Заснован на мерљивим критеријумима попут броја становника, 	Дејвид Витал (David Vital)	Неједнакост држава (<i>The Inequality of States</i> , p. 8)	Горња граница броја становника да бисмо неку државу назвали малом је 10-15 милиона када је реч о економски развијеним

¹⁶⁴ Simon W. Duke, “Small States and European Security”, in: Erich Reiter and Heinz Gartner (eds), *Small States and Alliances*, Springer, Berlin, 2001, p. 40.

¹⁶⁵ Walter Carlsnaes, “How Should we Study the Foreign Policies of Small European States?”, *NAÇÃO E DEFESA*, No. 118, Serie 3, Outono-Inverno 2007, p. 9.

¹⁶⁶ Реч је о ставу Вилијама Коплина (William D. Coplin) изнетом у монографији Увод у међународну политику (*Introduction to International Politics*); наведено према: Peter R. Baehr, “Small States: A Tool For Analysis”, *World Politics*, vol. 27, no. 3, 1975, p. 461.

¹⁶⁷ Ibidem, p. 466.

¹⁶⁸ Садржај табеле представља синтезу и допуну аргумената које проналазимо у: Niels Amstrup, “The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts”, *Cooperation and Conflict*, vol. 11, no. 3, 1976, pp. 165-167. Rebecca Pedit, *International Relations Theory: Small States in International System*, op. cit., pp. 24-40.

	<p>величине територије, бруто друштвеног производа;</p> <ul style="list-style-type: none"> Истакнути значај материјалних способности државе; Ослоњен на релистичку школу мишљења; Већински прихваћен у документима међународних организација 			државама, односно 20-30 милиона када се ради о неразвијеним државама.
		Херберт Голдхамер (Herbert Goldhamer)	Стране силе у Латинској Америци (<i>The Foreign Powers in Latin America</i> , p. 237)	Синтагма “мања држава” резервисана је за велике земље са малим бројем становника, мале земље са великом популацијом, мале земље са малобројном популацијом и државе које у међународним односима гледају своја посла.
		Комонвелт (Commonwealth)	Мале државе и Комонвелт: подршка одрживом развоју (“Small States and Commonwealth: Supporting Sustainable Development”, p.1)	Мале земље су суверене државе са популацијом од највише 1.5 милиона становника.
Пристап заснован на самоопажању		Анет Бејкер Фокс (Anette Baker Fox)	Мале државе у међународном систему, 1919-1969 (“The Small States in International System, 1919-1969”, p. 751)	Мале државе су оне чији лидери (као и лидери других држава) признају да је њихова политичка тежина ограничена на локалну арену, пре него на глобалну, да су зависне од спољних политичких сила за знатан део своје безбедности, и да је њихов интерес у очима великих сила необавезујућ.
		Роберт Ротштајн (Robert Rothstein)	Савези и мале силе (<i>Alliances and Small Powers</i> , p. 29)	Мала сила је држава која признаје да не може сопственим капацитетима да гарантује себи безбедност и као таква мора да се ослања на помоћ других држава институција, процеса (...) Тако нешто мора да буде препознато и од других држава укључених у међународну политику.
Пристап заснован на понашању	<ul style="list-style-type: none"> Истичу се у први план суштинске карактеристике спољнополитичког понашања малих држава; Мала држава се дефинише у односу на оно што (не) може да 	Вокер Крос и Дејвид Сингер (Volker Krause and J. David Singer)	Државе мање у моћи, савезништва и оружани сукоб: прелиминарни обрасци (“Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some	Државе мање у моћи (minor powers) могу се дефинисати као државе чији су дипломатски и материјални ресурси ограничени пре на одбрану територијалног интегритета него што омогућавају

	<ul style="list-style-type: none"> уради; Важан елемент дефиниције чине ресурси мале државе; Аутономија, интереси, утицај малих држава у овим одређењима су сужени; 		Preliminary Patterns”, p. 16)	постизање далекосежних глобалних циљева.
		Роберт Кохејн (Robert Keohane)	Дилеме Лилипутанаца: мале државе у светској политици (“Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics”, p. 296)	Мала сила је држава чији лидери сматрају да оне не могу никад, уколико делују самостално или у малим групама, да значајније утичу на међународни систем.
Релациони приступ	<ul style="list-style-type: none"> Величина државе је релативна категорија и добија на значају тек у контексту односа са другом државом, односно позиционирањем у међународном систему; Важност односа у спољној политици (<i>dyadic relationship</i>) Одредница међународног окружења значајна за дефинисање малих држава; Нагласак на ограничености малих држава да утичу на промену међународног система; 	Олаф Кнудсен (Olav F. Knudsen)	Анализа безбедности мале државе: улога спољних фактора (“Analysing Small-State Security: The Role of External Factors”, p. 4)	Сићушност је важна, из безбедносне перспективе, једино у одређеним околностима када релативна сићушност постаје предоминантно значајна за решавање проблема у одлучивању.
		Андерс Вивел, Алисон Бејлс и Клајв Арчер (Anders Wivel, Alyson J.K. Bailes and Clive Archer)	Постављање сцене: мале државе и међународна безбедност (“Setting the scene: Small states and international security”, p. 9)	Малу државу дефинишемо као слабију страну која у асиметричном односу није способна да својевољно промени природу функционисања тог односа.
Резидуални (негативни) приступ ¹⁶⁹	<ul style="list-style-type: none"> Референтни оквир чине велике силе, а мале државе су све оне које по својим својствима 	Сајмон Дјук (Simon W. Duke)	Мале државе и европска безбедност (“Small States and European Security”, p. 40)	(...) мале државе су оне које нису чланице Контакт групе за Босну и Косово (...)

¹⁶⁹ Међу бројним покушајима класификовања дефиниција мале државе, категорију негативних приступа као засебну проналасимо једино у: Revesca Pedi, *International Relations Theory: Small States in International System*, op. cit., pp. 39-40.

	<ul style="list-style-type: none"> • ту не припадају; • Моћ и материјални ресурси чине саставни део ових дефиниција; • Овим одређењима се спољној политици мале државе приписује искључиво борба за опстанак; 	<p>Мортен Келстрап (Morten Kelstrup)</p>	<p>Теорија међународних односа и политика европске интеграције (<i>International Relations Theory and the Politics of European Integration</i>, p. 8)</p>	<p>Мале државе не располажу средствима моћи довољним за вођење доминанте политике.</p>
		<p>Џефри Берид и Лорна Лојд (G.R. Berridge and Lorna Lloyd)</p>	<p>Дипломатски речник (The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy, Third Edition, p. 347)</p>	<p>(1) Држава која из било ког припада резидуалној категорији која искључује и “велике силе” и “средње силе”</p> <p>(2) Држава која припада категорији између средњих сила и микро државе.</p>
<p>Приступи који негирају научни значај малих држава</p>		<p>Волтер Карлснаес (Walter Carlsnaes)</p>	<p>Како би требало истраживати спољне политике малих европских држава (“How Should we Study Foreign Policies of Small European States”, p. 9)</p>	<p>Концептуално, данас се све државе дефинишу према критеријумима државности (statehood) који немају додирних тачака са величином. Величина је само емпиријски појам, а не концептуално својство.</p>
		<p>Питер Бер (Peter R. Beahr)</p>	<p>Мале државе: средство анализе? (“Small States: A Tool for Analysis?”, p. 461)</p>	<p>Категорија малих држава је преширока да би служила као валидан концепт у научној анализи.</p>

2.1.1.1 Мале државе, мале силе и слабе државе

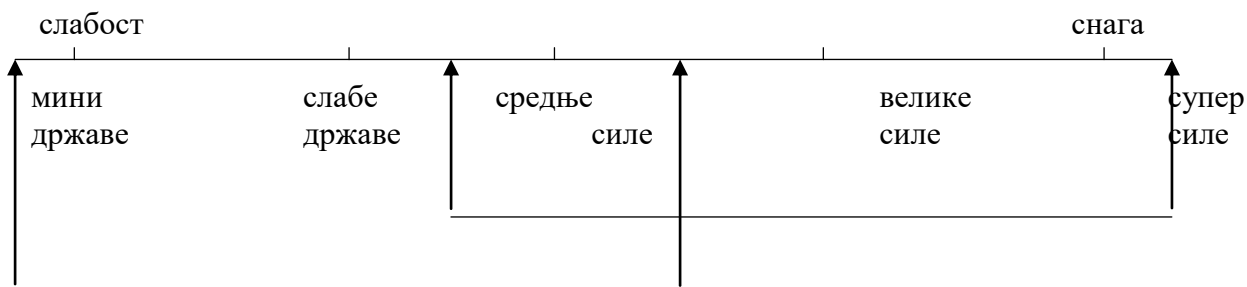
„Тешко је једном општеприхваћеном синтагмом обухватити све мале државе”¹⁷⁰, тврдио је Роберт Ротштајн у својој анализи малих држава које су стекле независност после Другог светског рата. У том смислу, саветовао је да се емпиријској пролиферацији малих држава може, теоријски, ‘супротставити’ научна класификација која ће створити различите

¹⁷⁰ Robert L. Rothstein, “Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965”, op. cit., p. 402.

групе које одликују јасне и напред утврђене заједничке карактеристике. Све то би, по нашем суду, водило стварању бројних (под)група малих држава и свакако не би допринело поједностављеној и јаснијој представи о њима. Галиматијас одређења малих држава у оквиру ових студија које су се тек развијале затичемо и на самом почетку. На пример, Дејвид Витал анализира *мале државе* које, према Ротштајновој класификацији уопште не могу бити третиране као *мале силе*. Захариадис на самом почетку своје анализе грчке спољне политике према македонском питању говори о оправданости наизменичне употребе придева *мали* и *слаб*, указујући на суштинску неважност подробнијег разматрања разлике међу њима.¹⁷¹ И тим поступком бисмо могли ићи у недоглед упоређујући дефиниције концепта које извиру из различитих приступа, а опет осврћући се на праксу и њихову могућу (не)примењивост. Како је у *Табели 1* представљено, свака од дефиниција пати од одсуства свеобухватности, односно логичке грешке *pars pro toto*. Дакле, без обзира на семантичку различитост (*малих држава*, *малих сила* или *слабих држава*), оправдано је закључити да је разлика и суштинске природе, односно да лежи у градивним чиниоцима теоријског промишљања наведених аутора. То и даље није спречавало њихову наизменичну употребу за описивање и објашњење истоврсних појава. Због тога је, ипак, нужно укратко указати на њихово међусобно разликовање.

На логичку, али и (опет) семантичку неодрживост концепта *мале силе* (*small power*) међу првима је указао Мајкл Хендел у једном од утемељујућих радова о малим државама, додуше из нешто касније фазе развоја.¹⁷² Дотадашњу употребу ове синтагме проналасили смо и код веома угледних имена науке о међународним односима, што довољно говори о распрострањености коришћења концепта и његовој пријемчивости. Било је храбро напасти приступ, на пример, Роберта Кохејна, који операционализује *малу силу* као „државу чији лидери сматрају да оне не могу никад, уколико делују самостално или у малим групама, да значајније утичу на међународни систем”.¹⁷³ Међутим, Хендел је указивао на интристичну контрадикторност синтагме ‘мала сила’ постављајући питање: како је могуће да у нечијем називу постоји реч моћ, а да се истовремено сугерише да је основно својство те јединице система, државе, одсуство моћи. Сматрао је да је боље употребити синтагму *слаба држава*, уколико је намера да се опишу државе којима мањка моћи у спољној политици. На тај начин би се обухватиле, не само државе чија је површина мала, већ и оне нешто веће површине, а опет слабе и рањиве. Кориговање у основи квантитативних критеријума послужило је Хенделу да шематски представи континуум држава у међународним систему установљавајући хијерархију међу њима, од мини држава до супер сила. Овакав приступ се чини корисним, пре свега у анализи средњих сила које својим развојем теже, било да постану велике, било да ‘падну’ у категорију слабих.

Слика 1: Хијерархијски однос међу државама приказан као континуум Мајкла Хендела

Извор: Michael I. Handel, *Weak States in International System*, Frank Cass, London, 1990, p. 11.

На сличан, али по нашем суду уједно и много ситематичнији начин истраживачком проблему приступио је неколико година касније Рајмо Вајринен (Raimo Vayrynen). Строгим

¹⁷¹ Nicolaos Zahariadis, “Nationalism and Small State Foreign Policy – The Greek Response to the Macedonian Issue”, *Political Science Quarterly*, vol. 109, no. 4, 1994, p. 648.

¹⁷² Michael I. Handel, *Weak States in International System*, Frank Cass, London, 1990.

¹⁷³ Robert O. Keohane, “Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics”, *op. cit.*, p. 296.

методолошким приступом, Вајринен је покушао да утврди *definiendum-definiens*, односно које су то карактеристике које би требало да укључи одређење *малих сила*. Критичким прегледом дотадашњих радова дошао је до заједничких особина ове категорије држава које су биле релевантне за дефинисање. Реч је о *ниском рангу/статусу, високом степену продирања окружења, унапред познатим обрасцима или тенденцијама понашања и заједничким интересима попут самоодржања или опстанка*.

Премда би се на први поглед могло закључити да је реч о јасно утврђеним критеријумима, постоје бројни проблеми у њиховој примени. Вајринен указује да, када је у питању утврђивање статуса, постоји проблем вредновања у дихотомији субјективно-објективно, односно колика је важност перцепције у односу на објективно утврдиве чињенице. Затим, колико је дискурс о страним инвестицијама у сагласности са другим критеријумом продирања околине, с обзиром да доприноси добробити мале силе. С тим у вези, на овом месту је важно истаћи и да постоји негативна корелација са претходним критеријумом, односно висине ранга и спољног економског продирања. Не би било упутно овај критеријум користити као независан фактор. Исто можемо рећи и за наредни. Разматрање образаца понашања малих сила не наводи нас на јасан закључак. Постоји дилема да ли су склоне савезима са великим силама, како то тврди Ротштајн, да ли су склоне савезима са средњим и малим силама како је показало Сингерово истраживање савеза од 1945. до 1965. године, или мале државе стоје 'негде на средини' у складу са ставом К.Ј. Холстија који указује на њихову склоност да буду медијатори или чувари мира у међународним кризама.¹⁷⁴ На истом трагу био је и Кнудсен средином деведесетих година, у на више места поменутом раду. Сматрао је да су одређени обрасци понашања заједнички свим државама, а не само малим, макар у погледу модела доношења одлука или интерпретације националног интереса¹⁷⁵ те је стога тешко очекивати потпуно изоловање случаја малих држава. Поново је доказана оправданост опреза који је исказала Џин Хеј поводом могућности успостављања ригидних критеријума за одређење малих држава.

Премда је употреба синтагме мала сила упркос бројним критикама опстала, чини се да је Хенделов став о њеним мањкавостима преовладао. Оправданост прихватљивости Хенделове аргументације не би требало да наруши разлика која наступа само у одабиру 'правилније' синтагме, односно оне која би језички више одговарала карактеристикама друштвеног феномена који се описује и објашњава. Тим путем проналазимо Аронову идеју да је најправилније користити синтагму *мала држава* или Херберта Голдхамера који *мањом државом* описује све оне које „гледају своја посла у међународним односима”.¹⁷⁶ Насупрот њима, Хендел, ипак, истрајава у аналитичкој употреби *слабе државе*. Сматрао је да су то углавном територијално мале државе које одликује и недостатак ресурса моћи, премда је оправдано указивао да је за скрупулозно дефинисање ове врсте држава нужно уважавање бројних критеријума.¹⁷⁷ Чак и такав, рекло би се непрегледан списак фактора који би неку државу чинили слабом може се довести у питање другачијом употребом синтагме коју, на пример, нуди Френсис Фукујама (Francis Fukuyama). Наиме, у колосалном раду о изградњи државе, Фукујама славим државама назива оне чија „слаба влада подрива принципе

¹⁷⁴ За детаљнији увид на овом месту кратко образложене критеријуме дефинисања малих држава видети: Raimo Vuorinen, "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict*, VI, 1971, pp. 91-102.

¹⁷⁵ Olav F. Knudsen, "Analysing Small-State Security - The Role of External Factors", in: Werner Bauwens, Armand Clesse, and Olav F. Knudsen (eds), *Small States and Security Challenge in the New Europe*, Potomac, London, 1996, pp. 3-20.

¹⁷⁶ Ibidem, p. 9.

¹⁷⁷ У том погледу је важно указати на критеријуме које Хендел користи приликом одређења великих сила: Популација, површина територије, БДП, БДП по глави становника, број припадника оружаних снага, трошкови на одбрану, нуклеарно наоружање, резерве нафте, гаса, угља и уранијума, производња енергије, потрошња енергије, потрошња енергије по глави становника, производња моторних возила, трговина у луци.

суверенитета на којима је поствестфалски међународни поредак саграђен¹⁷⁸ резервишући за њих посебну категорију „црних рупа јавне управе“.¹⁷⁹

Прилог дискусији пружа, иако у мањој мери, и енглеска школа науке о међународним односима. У чувеном делу Мартина Вајта (Martin Wight) *Политика моћи (Power Politics)*, кратко поглавље посвећено је *силама оскудним у моћи (minor powers)*.¹⁸⁰ Наизменично коришћење већ поменуте и синтагме мала држава читаоца би навело на закључак о површности и скрајнутости овог концепта у целокупној Вајтовој анализи. *Мала држава* је збирна категорија за преко стотину држава насталих „на рушевинама колонијалних царстава“¹⁸¹, и простире се од оних којима је „на дохват руку статус велике силе“¹⁸² до оних тако „малих и војно нејаких да једва заслужују назив сила (*power*)“.¹⁸³ Згодно је на овом месту укрстити копља са анализом Арнолда Волферса који је, према нашем мишљењу оправдано, указао на ‘моћ слабих’,¹⁸⁴ односно на начине којима мале државе одолевају притисцима великих сила. Стога, закључујемо да ма колико била мала и контекстуално зависна, и моћ малих држава има довољно разлога да буде тако и третирана, као истинска моћ.

У оквиру другог дела категорије оних оскудних у моћи Вајт у релевантне убраја: регионалне велике силе и средње силе. Учинио је то синтезом историјских система држава и описом позиција које су у њима заузимале такве државе. Тако је у време Немачке конфедерације од 1815. до 1866. могуће уочити 2 велике, 9 средњих и 28 малих држава,¹⁸⁵ али су тек Хашке конференције (1899. и 1907), као први међународни састанци, препознале право представљања малих држава. Уследили су и Балкански ратови у којима су главни актери биле управо мале балканске државе које су ратовале, уз ризик поједностављивања може се рећи, мимо воље Концрта сила. Да утицај који мале државе имају на целокупан систем држава није сразмеран политичкој величини, указује се и примерима Женева у 16. веку, Вајмара у касном 18. веку или Швајцарске деветнаестог и двадесетог века. „Сјај мултинационалних демократија и интернационалистичке филантропије“¹⁸⁶ које Вајт препознаје у тим примерима, знатно су утицали на особине система држава својих времена. Издвојеним историјским примерима поткрепљена класификација уверила нас је у исправност почетне претпоставке: „када говоримо о малим силама, сићушност посматрамо искључиво у контексту међународног друштва коме припада“,¹⁸⁷ односно, нешто прецизније, маленост је упоредиви (релациони) и контекстуално условљен концепт. Додатно, мале државе су веће од микро држава, али мање о средњих. Република Србија је мала држава у односу на Руску Федерацију, али средња или велика у односу на Науру. Осим што се намеће питање постављања јасних граница између ових категорија, истовремено, наводи нас и на преиспитивање вере у способност коначног одређења концепта малих држава.

Чини се сврсисходним тумачење којим Нојман на први поглед разрешава претходне дилеме употребе синтагми. Ставом да је мала-велика сила питање квантитета, док је слаба-снажна сила ствар квалитативне природе, он усмерава истраживаче у додатно

¹⁷⁸ Francis Fukuyama, *State-Building – Governance and World Order in the 21st Century*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2004, p. 96.

¹⁷⁹ Ibidem, pp. 43-91.

¹⁸⁰ Martin Wight, *Power Politics*, Penguin Books, Royal Institute of International Affairs, London, 1979.

¹⁸¹ Ibidem, p. 61.

¹⁸² Ibidem, p. 61.

¹⁸³ Ibidem, p. 61.

¹⁸⁴ Arnold Wolfers, *Disscord and Collaboration: Essays on International Politics*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, Maryland, 1962, p. 111.

¹⁸⁵ На овом месту истичемо неутемељен став Ивера Нојмана и Зиглинте Гштол који указују да „од 1815. до 1914. године мале државе су биле све оне које нису сврставане у категорију великих сила“, наведено према: Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, “Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?”, op. cit.

¹⁸⁶ Ibidem, p. 62.

¹⁸⁷ Ibidem, p. 62. На овом месту запажамо да Мартин Вајт користи и синтагму мала сила (*small power*) што додатно потврђује наш став о непостојању Вајтове намере да јасно и методолошки дисциплиновано одреди семантичко и суштинско значење малих држава.

класификовање критеријума у два већа кластера (квалитативни и квантитативни), али по нашем мишљењу ни у ком случају не појашњава када се користе једни, а када други критеријуми. Питање да ли је уопште могуће раздвојити њихову употребу остаје недокучиво у читању Нојмановог дела. Оно што се не може спочитати овој намери поједностављивања несистематизованих критеријума разврставања држава у међународним односима, свакако јесте употребна вредност приликом праћења развоја студија малих држава, односно промена у приступу њиховом изучавању на начин како је у претходном делу овог рада објашњено.

Морицен и Вивел покушали су сличним путем да поједноставе приступ анализи разграничења ослањањем на потенцијале спољнополитичког деловања малих држава, тумачењем њихових ресурса и способности. Поделом јединица међународног система на оне са великом концентрацијом моћи (*pole states*) и оне који не припадају тој категорији (*non-pole states*) сврстали су се у групу резидуалног дефинисања малих држава. Имплицитно, указали су и на ирелевантност разликовања малих или слабих држава. Међутим, аналитичко сиромаштво које краси таква одређења покушали су да надоместе двојаком допуном.

Слика 2: Класификација држава према схватању Ханса Морицена и Андерса Вивела

Поседовање моћи (на пример: величина, способности, ресурси)	Употреба моћи
Суперсила	Пол: држава (или савез држава) које примењују значајне позитивне или негативне санкције на одређеној територији. Силе полова: једна или више држава које су кључне за правилно функционисање пола.
Велика сила	
Средња сила	
_____ Арбитрарна демаркација	Неарбитрарна демаркација
_____ Мала сила	Државе које се не налазе на полу: све остале.
_____ Арбитрарна демаркација	
_____ Микро сила	

Извор: Hans Mouritzen and Anders Wivel, "Introduction", in: Hans Mouritzen and Anders Wivel (eds), *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*, Routledge, Abington, 2005, p. 3.

Прво, нагласили су контекстуалну и релациону природу класификације позиционирањем свих држава у „специфичан просторно-временски контекст (...) у коме држава може бити слаба у једном односу, али истовремено изузетно снажна у односима са неким другим”.¹⁸⁸ Друго, категорију моћи која се налази у основи саме класификације држава нису посматрали као статичну у смислу поседовања (апсолутна моћ), већ је акценат на њеној употреби, односно процени моћи у односу на друге (релативна моћ). Можемо идентификовати и ојачати основу оваквог тумачења и у нешто ближеј ‘теоријској прошлости’ позивајући се на Александра Џорџа и његово разликовање укупних капацитета (*gross capabilities*) и употребљивих опција (*usable options*).¹⁸⁹ Једноставно, држава не користи сва средства спољне политике у читавој мрежи односа које одржава у међународном систему. Додатно, понудили су и нешто другачије схватање поларности стављајући нагласак на перцепцију посматрача, односно ‘примаоца’ манифестација моћи. Померање угла гледања са „птичје перспективе на жабли поглед”¹⁹⁰ омогућило им је да у својој теорији констелације (*constellation theory*) анализу усмере на конкретан однос или регион и полове моћи

¹⁸⁸ Ibidem, p. 3.

¹⁸⁹ Александер Џорџ у критици неореализма изложеној у књизи *Премошћавање јаза: теорија и пракса спољне политике (Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy)* указује да је једна од главних мањкавости неореализма управо неспособност разликовања укупних способности и употребљивих избора. Alexander L. George, *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*, United States Institute of Peace Press, Washington D.C., 1993, p. 112.

¹⁹⁰ Ibidem, p. 14.

посматрају на конкретним примерима, просторно и временски условљеним, а не на основу „укупне агрегације моћи која би омогућавала деловање у својству светског лидера”.¹⁹¹

На основу свих критеријума, они су препознали две категорије држава међу собом их разликујући у зависности од тога да ли су способне да „примене значајне позитивне и негативне санкције на одређеној територији”.¹⁹² Уколико је одговор потврдан, реч је о државама са значајном концентрацијом моћи, док би категорија држава од нашег интереса у овом раду спадала у *све остале*. Логично, надовезујуће питање на овакав став било би какав је онда значај појединачних спољних политика малих држава?

2.1.2 Основне особине спољне политике малих држава

Разноликост ставова о основним чиниоцима који државу чине малом, последичне класификације, са свим својим предностима и недостацима у одабиру критеријума, и обриси стратешких усмерења малих држава анализу доводе до разматрања основних карактеристика спољних политика припадних малим државама. Подједнако тежак задатак чији се одговор налази на оси између потпуног одбацивања вредности таквог подухвата јер су мале државе као концепт неупотребљиве услед одсуства прецизног одређења (Baehr) и става Данијела Турера о ‘свету који је изграђен од малих држава’, у свом зачетку се ослања на, раније већ утврђено, можда и једини свеобухватан покушај синтезе досадашњих схватања спољнополитичке теорије и праксе о малим државама.¹⁹³

Џин Хеј је претрпела бројне критике, а опет опстала, са својом аргументацијом, као полазна тачка даљих истраживања између осталог и захваљујући сопственом признању да није желела да сагради јединствену теорију спољне политике малих држава. Није желела да утврди заједничке карактеристике спољне политике свих малих држава већ да објасни напред уређену листу могућег деловања која им стоји на располагању. И то не свим малим државама, и свакако зависно од утврђених околности, односно међународног контекста. Мотивисала је зачетак бројних истраживања са истим или макар сличним проблемским питањем: ако се пред малим државама „постављају исти проблеми европског (постхладноратовског, *прим аут.*) политичког поретка, како тврде доминантне теорије, зашто се онда оне тако разноврсно понашају?”¹⁹⁴ Препознала је да, у промењеној структури односа у међународном систему треба пронаћи положај и улогу малим државама. Она се налази у спрези „мешетара међународне економске моћи, попут САД, ЕУ, ММФ или Светске банке који позивају на фискална ограничења и, са друге стране, *захтева сопственог становништва*”¹⁹⁵ што већ на самом почетку сугерише потрагу за одговорима вођену поставкама неокласичног реализма, односно различитим нивоима анализе. Томе у прилог говори и чињеница да није била задовољна „конвенционалном мудрошћу”¹⁹⁶ која сугерише да се објашњења спољних политика малих држава налазе искључиво на системском нивоу анализе. Можда и поражавајуће, потврђује да се није много променила суштина истраживачких питања од средине 60их година када их је Џејмс Розенау у оквиру анализе експланаторних фактора који утичу на садржај спољне политике различитих врста држава, па и малих, поставио на дневни ред.¹⁹⁷ Утицај варијабли међународног система није се, по правилу, негирао али је увек захтеван одговор на додатно питање: „у ком *степену* су мале државе манипулисане светским системом и деловањем других”.¹⁹⁸

¹⁹¹ Ibidem, p. 15.

¹⁹² Ibidem, p. 3.

¹⁹³ Jeanne A. K. Hey (ed.), *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner, Boulder, London, 2003.

¹⁹⁴ Hans Mouritzen and Anders Wivel, “Introduction”, op. cit., p. 1.

¹⁹⁵ Jeanne A. K. Hey, “Introduction to Small States Foreign Policy”, in: Jeanne A. K. Hey (ed.), *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner, Boulder, London, 2003, p. 1.

¹⁹⁶ Ibidem, p. 6.

¹⁹⁷ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit.

¹⁹⁸ Jeanne A. K. Hey, “Introduction to Small States Foreign Policy”, op. cit., p. 9.

Уз бројна методолошка ограничења, Хеј је студије малих држава обогатила ‘десетерцем’ могућих начина понашања малих држава.¹⁹⁹ Учинио је то синтезом дотадашњих схватања о малим државама заснованим на њиховој „несигурности, ограниченим спољнополитичким средствима и тежњи за утицајем у реалистичком свету неједнаких услова деловања”.²⁰⁰

Као прва особина, наслоњена на схватања о занемарљивом утицају који мале државе могу остварити у међународној арени, намеће се њихов *низак ниво учешћа у управљању међународним пословима*. Такав став је био нарочито присутан у почетним фазама изучавања спољне политике малих држава, када су се аутори превасходно ослањали на традиционалне теорије међународних односа и карактеристикама малих држава приступали са позиција политике моћи и њихових ограничених капацитета, материјалних и кадровских. Додатно, емпиријска потпора таквом ставу пристизала је и као резултат опсежних истраживања спроведених 50их и 60их година 20. века.²⁰¹

Премда јој је комплементарано њихово *укључивање у међународне организације кад год је то могуће*, оно не значи и истакнуту улогу у процесима усвајања одлука. Раскорак између њиховог готово перманентног спољнополитичког циља који је још Кохејн давно дефинисао као „тежњу савезима мултилатералне (мешовите) природе”²⁰² и релативне моћи коју у том вишестраном односу могу да прикажу није ишчезао. Напротив, како Морицен и Вивел исправно примећују, мале државе се и даље налазе у незавидној позицији „зависности од снажних међународних институција и истовремене ограничене способности да утичу на просес одлучивања”.²⁰³ Потрага и тестирање разноврсних спољнополитичких стратегија малих држава ‘ограничавања деловања Гуливера’ у међународним односима на делу је и данас. У једној другој синтези аргумената присутних у литератури о малим државама, Ламоро (Lamoreaux) исправно примећује да „савези омогућавају малим државама да делују изнад својих могућности (*to punch above their weight*)”.²⁰⁴

Део одговора проналази се и на другој страни осе, односно у спољној политици великих сила. Линдер и Персон су обухватним емпиријским истраживањем дошли до налаза о проширењу маневарског простора за деловање малих држава у мултилатералним организацијама којима велике силе придају значај.²⁰⁵ Једна од таквих организација је, према њиховом мишљењу, НАТО. Преговарачки потенцијал малих држава у таквим околностима може да порасте, иако и даље много тога зависи од њених циљева и усвојених стратегија деловања. Оне могу да их искористе за играње улоге слободног стрелца, али је, ипак, много чешћи случај у коме оне у међународним организацијама виде „могућност проналаска заштите у политички турбулентном окружењу”.²⁰⁶ Уопштено, број аутора и радова који је на посредан или директан начин разматрао питање утицаја малих држава у управљању међународним пословима путем мултилатералних облика организовања и управљања сачинио би непрегледан списак.

¹⁹⁹ Од наведених 10 образаца понашања малих држава у међународним односима, запажамо сличност у чак 6 тачака са класификацијом до које је на сличан начин дошао Морис Ист 30 година раније. Видети више у: Maurice A. East, “Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models”, *World Politics*, vol. 25, no. 4, 1973, p. 557.

²⁰⁰ *Ibidem*, pp. 5,6.

²⁰¹ За примере видети: Stephen A. Salmore, Charles F. Hermann, “The Effect of Size, Development, and Accountability on Foreign Policy”, *Peace Research Society, Papers*, XIV, The Ann Arbor Conference, 1969; Jack Sawyer, “Dimensions of Nations: Wealth, Power, and Politics”, *op. cit.*; R.J. Rummel, “Dimensions of Conflict Behavior within Nations, 1946-59”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 10, No. 1, Mar. 1966, pp. 65-73.

²⁰² Robert O. Keohane, “Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics”, *op. cit.*, p. 301.

²⁰³ Hans Mouritzen and Anders Wivel, “Introduction”, *op. cit.*, p. 1.

²⁰⁴ Jeremy W. Lamoreaux, “Acting small in a large state’s world: Russia and the Baltic states”, *European security*, vol. 23, no. 4, 2014, p. 567.

²⁰⁵ Видети више у: Ulf Lindell and Stefan Persson, “The Paradox of Weak States Power: A Research and Literature Overview”, *op. cit.*, pp. 79-97.

²⁰⁶ Christopher Hill, *The National Interest in Question: Foreign Policy in Multicultural Societies*, Oxford University Press, 2013, p. 83.

У креирању појединачних стратегија оне се, често, суочавају са јазом између прокламованог и стварног. Наиме, мала држава може прокламовано да се залаже за *поштовање норми међународног права и међународних принципа* али ће у свом деловању бити ограничена сопственим капацитетима уколико буде настојала да крајњи циљ њиховог поштовања наметне и другим актерима. Поштовање суверености и (међународно)правне једнакости држава свакако се, историјски, налази на челу листе међународних норми за чије поштовање су се мале државе традиционално залагале. Било је аутора који су наглашавањем ове карактеристике спољне политике малих држава довели до узрочно последичне везе између поштовања међународног права, као услова, и опстанка мале државе, као последице.²⁰⁷

Мала држава ће, из тог разлога, несумњиво бити *ослоњена на неку од супер сила*, упркос преовлађујућем ставу у литератури о малим државама која наглашава њену *неутралност у међународним односима*. Ово својство спољне политике мале државе дугују свом односу зависности од великих сила али и константном распећу између пуког преживљавања и одржавања каквог-таквог нивоа безбедности и, на другој страни, пројектовања моћи која је већа о мерљиве и реално постојеће. Синтезу наведених обриса понашања малих држава проналазимо и у анализи коју нуде Торалсон и Бејлис. Разматрајући могуће облике деловања малих држава дошли су до закључака да би им од користи биле „пројекција слике безазлености и беспомоћности залагањем за глобална добра, људска права, заштиту животне околине (...), сигнализирање лојалности глобалној или регионалној великој сили или саопштавање припадности неком од постојећих облика интеграција (ЕУ)”.²⁰⁸

Враћајући се у домен реалности, јасно је да је малим државама *спољнополитички дневни ред узак* и да је њихово деловање *усмерено на ограничену географску арену*. Како је Захариадис исправно приметио, мале државе се, услед „недостатка средстава за вођење распрострањених међународних интеракција, усмеравају на регионална питања од непосредног интереса за њихову безбедност”.²⁰⁹ Због тога је у изради спољнополитичке стратегије нужно имати на уму потребу фокусирања на одређени број циљева који ће бити сразмеран процени поседованих средстава. Историја међународних односа, ипак, бележи и допринос који мале државе дају изван овако ограниченог дневног реда и политичког и географског простора. Њихово учешће у мировним мисијама, редовном финансирању система Уједињених нација, допринос који је Норвешка дала питању разоружања или Република Ирска поводом проблема непоштовања људских права, само су неки од често ‘цитираних’ излета малих држава у свет глобалног управљања.²¹⁰

Деловање изнад пројектованих могућности тема је која у новијој генерацији истраживача спољне политике малих држава значајно заокупља пажњу аутора. Бројне анализе о начинима *коришћења дипломатских и економских средстава спољне политике*, што је још једно од кључних својстава спољне политике малих држава, обогатиле су дискурс новим емпиријским налазима о њиховим ненаданим спољнополитичким успесима. Исланд је, на пример, изашао као победник у спору у вези са правом риболова и територијалних вода (*Cod Wars*), иако је насупрот себе имао моћно Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске. Проницљиво запажање да би напуштањем НАТО или затварањем војне базе САД која се налази на њеној територији била нарушена равнотежа снага у Северном Атлантику, послужило је ојачавању дипломатског деловања Исланда на путу ка коначној

²⁰⁷ Jacques Rapoport, Ernest Muteba, Joseph J. Therattil, *Small states and territories: status and problems*, United Nations Institute for Training and Research, Arno Press, New York, Volume 27, 1971.

²⁰⁸ Alyson J.K. Bailes, Baldur Thorhallsson, “Instrumentalizing the European Union in Small States Strategies”, op. cit., p. 104.

²⁰⁹ Nicolaos Zahariadis, “Nationalism and Small State Foreign Policy – The Greek Response to the Macedonian Issue”, op. cit., p. 653.

²¹⁰ Примери су преузети из обраћања некадашњег генералног секретара УН Кофија Анана пред парламентом Уругваја: United Nations, “Secretary-General Lauds Role of Small Countries in Work of United Nations, Noting Crucial Contributions”, op. cit.

победи у овом надметању.²¹¹ Дипломатско умеће и у другим случајевима може бити од помоћи малим државама. Како је Кохејн то утврдио на примерима америчких савезништава са малим државама изван западне хемисфере у временском раздобљу 50их и 60их година 20. века, „званичници малих држава и њихове дипломате развијају односе сарадње са моћним елементима америчког друштва”²¹² како би у крајњој инстанци утицали на усвојене политике. Покушај да се обликује мишљење политичких одлучилаца врши се дипломатским активностима на три нивоа: „преговори државних званичника на формалној основи (*state-to-state*), погађање (*bargaining*) са засебним елементима америчке владе, и остваривање утицаја на унутрашњу јавност и приватне интересне групе”.²¹³

На овом месту нарочито истичемо трочлану класификацију дипломатског деловања малих држава заснованог на дихотомијама. Реч је о чувеном предавању Алана Хенриксона (Alan Henrikson) одржаног 1998. године чији садржај, нарочито у погледу прве две дихотомије, поседује релевантност и за данашњу дискусију о дипломатији малих држава. Први пар дихотомије чине „тиха дипломатија и (...) њој супротстављена дипломатија протеста”.²¹⁴ Мале државе често бирају неупадљиво присуство у међународној арени особено по тихом сврставању уз ставове других актера, најчешће великих сила. Нископрофилно присуство (*low profile*) или чак потпуно одсуство спољних контаката (*disengagement*) у појединим секторима супротстављено је снажним дипломатским гласом поводом питања која нарочито задиру у њене виталне интересе.²¹⁵ На другом месту налазе се „дипломатија група и дипломатија ниша”.²¹⁶ Честа је појава развијања односа међу ‘истомислећим’ малим државама, било у одређеном регионалном простору (АСЕАН, КАРИКОМ), било унутар самих међународних организација (на пример, Група 77 у оквиру УН). На другом крају осе налазе се оне државе које су способне да сопственим капацитетима у одређеним областима (нишама) надоместе своју сићушност, попут Малте у области права мора или Норвешке као посредника у међународним сукобима. Трећи дихотомни пар, који не мора неминовно да буде и међу собом супротстављен, чине „предузетничка дипломатија и регулаторна дипломатија”²¹⁷ биће подробније описан у делу рада о *Стратегијама спољне политике малих држава*.

Када је реч о економском државништву, оно је доступно само ограниченом броју малих држава. Углавном је резервисано за богате азијске државе, монархије Блиског истока, односно развијене европске земље интегрисане у Европску унију и Европски економски простор. Та чињеница није умањила амбиције појединих држава, попут Републике Србије, да своју дипломатску мрежу употпуне и економским дипломатама, али се тај покушај, ипак, завршио без жељених учинака. На системском нивоу, ситуација је нешто другачија. Случајеви из 70их година 20. века када су мале државе и њихови представници били „укључени у економске бирократије”²¹⁸ међународних организација, препознати су и данас. Узмимо поново за пример Србију. Милица Делевић, некадашња директорка Канцеларије за европске интеграције, у тренутку писања овог рада обавља високу административну функцију у Европској банци за обнову и развој.

Нагласак на сарадњи и избегавање конфликта још једна је карактеристика спољне политике малих држава коју видимо као здраворазумску и општеприхваћену. Осим што им

²¹¹ За детаљну анализу начина на које је вођен овај спор и коначних резултата видети више у: Sverris Steinsson, “Neoclassical Realism in the North Atlantic: Explaining Behaviors and Outcomes in Cod Wars”, *Foreign Policy Analysis*, vol. 13, no. 13, 2017, pp. 599-617.

²¹² Robert O. Keohane, “The Big Influence of Small Allies”, *Foreign Policy*, no. 2, Spring 1971, p. 164.

²¹³ Ibidem, p. 166.

²¹⁴ Kishan S. Rana, *21st Century Diplomacy: A Practitioner’s Guide*, The Continuum International Publishing Group, London and New York, 2011, p. 66.

²¹⁵ Кишан Рана наводи бројне примере чија елаборација на овом месту због захтеваног простора није сврсисходна. Видети даље у: Kishan S. Rana, *21st Century Diplomacy: A Practitioner’s Guide*, op. cit., pp. 66-70.

²¹⁶ Ibidem, p. 66.

²¹⁷ Ibidem, p. 67.

²¹⁸ Maurice A. East, “Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models”, op. cit., p. 576.

мања средстава за вођење сукоба (оружаних или вербалних), оне су често и (политички, економски и безбедносно) зависне од других, великих држава, те би конфликти доводили у питање сам опстанак мале државе. Истом линијом аргументовања ишао је и Рана тврдећи да су мале државе „носиоци владавине права и снажни заговорници система УН и међународне сарадње”.²¹⁹ Да је величина државе обрнуто сразмерна њеном кооперативном понашању доказивао је и Морис Ист, показујући актуелно стање науке да најмања вероватноћа конфликтног понашања у међународним односима постоји код малих и економски неразвијених држава.²²⁰ Истраживање праксе навело га је, пак, на другачији закључак у коме „због организационих ограничења и неадекватног праћења развоја међународних односа, мања информација и немогућности препознавања ситуација у раној фази (...) постоје случајеви високоризичног понашања”²²¹ малих држава. Из наведеног је јасно да се ова карактеристика спољне политике малих држава мора тумачити контекстуално и временски ограничено.

Представљена *a la carte* класификација генерише бројна истраживачка питања од којих ће већина бити разматрана у предстојећим деловима овог рада. На нивоу теоријског размишљања, нејасно је како то да су мале државе, углавном, склоне одабиру неутралних позиција, док се истовремено запажа њихово усвајање стратегија спољне политике које подразумевају ослањање на супер силе, било у виду сврставања уз јачег, било путем потраге за заштитником и уточиштем? Са тим у вези, јасно је да то чине у намери остварења ултимативног и хијарархијски највише постављеног циља, односно опстанка и преживљавања. То ће, логичким следом, итекако подразумевати јачање војних капацитета, па чак и чланство у неком од постојећих војних савеза, а не само ослањање на дипломатска и економска средства спољне политике.

„Интензиван рад на спољним политикама појединих држава који би водио до одрживих и одбрањивих генерализација”²²² одликује и ову нишу студија. Раније су запажени покушаји да се студије малих држава одупру увреженом мишљењу о одлучујућем утицају фактора насталих на системском нивоу. Већ је указано у уводном делу на допринос који је дала Миријам Елман, једна од првих која се супротставила системском приступу спољнополитичкој анализи, а списак аутора који су били задојени сличним истраживачким побудама је свакако дугачак и исцрпљује могућности које нуди простор овог рада. Ослањајући се на Хеј, може се ради илустрације указати на радове Дејвида МекГроуа (David McGrow) који то чини на примеру Новог Зеланда анализом спољнополитичких образаца понашања политичких партија, односно Саше Били (Sasha Beallie), која у анализи спољне политике Луксембурга у оквиру супранационалних организација детерминанте проналази у особеном историјском контексту, институционалном оквиру и преговарачком понашању.²²³ Нешто савременији допринос академској расправи о спољној политици малих држава пружа избор радова у тематским бројевима Кембрицовог прегледа међународних послова (*Cambridge Review of International Affairs*), са циљем „пружања надахнућа неореализму и неолиберализму да уваже услове деловања малих држава и контроверзе њиховог дефинисања”.²²⁴ Међутим, у безобалности анализираних концепата ‘резервисаних’ за мале државе и хиперпродукцији радова разноврсних научних и стручних формата, посебним сјајем који обасјава емпиријско богатство, теоријско утемељење и истанчани слух за синтезу

²¹⁹ Kishan S. Rana, *21st Century Diplomacy: A Practitioner's Guide*, op. cit., p. 65.

²²⁰ Maurice A. East, “Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models”, op. cit., p. 571.

²²¹ Ibidem.

²²² William E. Paterson, “Small States in International Politics”, op. cit., p. 121.

²²³ Наведено према: Steven P. Finizio, “Small States and Integration: An Introduction”, op. cit., p. 7.

²²⁴ Alan Chong and Matthias Maass, “Introduction: the foreign policy power of small states”, *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 3, September, 2010, p. 382; На овом месту нарочито се истиче скуп радова о моћи малих држава у спољној политици представљених у оквиру *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 3, September, 2010. али се, свакако, на адекватним местима у овом раду референцира на бројне чланке овог часописа објављене од 2006. године, када се запажа раст интересовања за студије малих држава и ауторе кој се баве том темом.

досадашњег бављења истим предметом истраживања истиче се монографија Матијаса Маса, *Мале државе у светској политици – прича о опстанку мале државе, 1648-2016*.²²⁵ Супротно претходно наведеним ауторима, он је веома смело својим генерализацијама пркосио тренду оснаживања положаја малих држава у међународном систему.

Спољнополитичка средства малих држава су усмерена на *опстанак као основни циљ државе*, став је у вези са којим постоји нешто најближе консензусу у студијама малих држава. Аутори су сагласни да је за мале државе „од виталног значаја потрага за најбољом стратегијом преживљавања”.²²⁶ Историјски приступ примени ове стратегије наложио би постављање и једног корективног питања: зашто је (нека од) стратегија опстанка у појединим историјским периодима била успешна, док је иста стратегија у неким другим временима доживљавала неуспех? Одговор на ово питање идеја је водиља Матијасу Масу у писању напред наведеног дела. Осим обиља квантитативних показатеља о постојању (и нестајању) малих држава, враћања реалистичким претпоставкама у оквиру студија о малим државама и, уопште, измештања тежишта истраживања спољне политике једино великих и евентуално средњих сила, још неколико је значајних теза које се у том истраживању потврђују.

Прво, „општа представа о опстанку малих држава је неуједначена, са периодима релативне стабилности прекинутим огромним флукуацијама у броју”.²²⁷ Заиста је импозантан број квантитативних показатеља који се у анализи ангажују. Чини се да ништа не уверава читаоца на довољно убедљив начин као што то чини упоредна анализа опскрбљена прецизним подацима за своју потпору.²²⁸ Друго, „опстанак малих држава зависан је првенствено и одлучујуће од особина међународног система”²²⁹ и то у готово пропорционалном односу опсега промена међународног система и броја малих држава. Неореалистички обриси присутни у наведеној тези потврђени су кроз читаву монографију. Све време имајући на уму, из системске перспективе, потпуну ирелевантност малих држава, Мас их третира као „системски зависне феномене”.²³⁰ Тако је и истраживао промене у приликама за опстанак малих држава у систему класичне равнотеже снага (1648-1814), концерту великих сила, односно „колективне хегемоније”²³¹ (1815-1918) и, на крају, периоду колективне безбедности и глобалног управљања (1919-2016). И док је први систем штитио постојање малих држава, иако није подстицао њихову пролиферацију, други није успешно управљао тежњама „интегративног национализма, односно империјалним амбицијама великих сила”²³² што је довело до наглог умањења броја малих држава. Систем у коме данас живимо, макар према статистичким подацима, апсолутно погодује опстанку и пролиферацији малих држава. Њихов нагли раст после краја Другог светског рата задржао је тренд повећања броја до данашњих дана. Међутим, да ли то означава и рушење тезе о њиховој системској (и)релевантности? Да ли је могуће посматрати их, сад у толико великом броју, као важне елементе међународног система који својим деловањем могу да утичу на његову структуру? Мас би на ово питање одговорио негативно потврђујући и трећу тезу да је „прича о опстанку малих држава обликована безбедносном зависношћу од система држава”.²³³ Међутим, стварност међународних односа указује на постојање и других начина на које се може приступити спољној политици малих држава. Осим проширења агенде

²²⁵ Matthias Maass, *Small states in world politics – The story of small state survival, 1648-2016*, Manchester University Press, Manchester, 2017.

²²⁶ Ismee Tames, “Introduction”, in: Madelon de Keizer, Ismee Tames (eds), *Small nations: crisis and confrontation in the 20th century*, Walburg Pers, 2008, доступно на: <https://www.niod.nl/en/small-nations-crisis-and-confrontation-20th-century>, приступљено: 12/4/2020.

²²⁷ Matthias Maass, *Small states in world politics – The story of small state survival, 1648-2016*, op. cit., p. 1.

²²⁸ Видети, на пример график у наведеном делу на страни 222.

²²⁹ Ibidem, p. 1.

²³⁰ Ibidem, p. 220.

²³¹ Ibidem, p. 90.

²³² Ibidem, p. 227.

²³³ Ibidem, p. 1.

њихових циљева, укотвљених у разноврсне спољнополитичке стратегије, мале државе итекако утичу, понекад и одлучујуће, на поједине (системске) аспекте управљања међународним пословима.

2.2 Стратегије спољнополитичког деловања малих држава

Стихијско или *ad hoc* политичко одлучивање у свету премреженом међузависношћу није 'привилегија' чак ни најмањих јединица међународног система. Управљање међународним пословима вођено начелима у вези са којима постоји сагласност заинтересованих унутардржавних актера, присутна свест о поседованим средствима и потреби рационалног избора остваривих циљева, поштовање одредница које окружују и утичу на политичке и шире друштвене процесе усмеравајући њихов ток, чине се неминовним састојцима спољне политике. Подугачак списак који наведеним ставкама ни у ком случају није исцрпљен, под нуждом усвајања великог броја одлука чак и на дневном нивоу, погодује поседовању средства њиховог поједностављивања, систематског третирања и правилног разумевања. Уместо разматрања употребе сваког појединачног средства спољне политике за остваривање краткорочних и непосредно видљивих добитака, делотворна спољна политика подразумева и дугорочно планирање, стварање визија жељеног стања и прилагођавање сопственог деловања променама у окружењу. Било да се то чини формално, званично и у складу са нормативним оквиром дате државе усвајањем писаног документа, било да је реч о прећутној сагласности о наведеним елементима, могуће чак и дубоко утканих у друштвени, предуставни консензус, јасно је да осим појединачним одлукама државе управљају спољним пословима и вођене стратегијом.²³⁴

Језиком класика стратешког мишљења у међународним односима, Карла фон Клаузевица (Carl von Clausewitz), могла би се направити аналогија између „тактике која подучава употреби оружаних снага у појединачном ангажовању, и стратегије која усмерава целокупно ангажовање ка остварењу ратног циља”.²³⁵ Крајњи ратни циљ је, по правилу, увек политички. Стога, уху мило звучи одређење стратегије као „умећа распоређивања и употребе војних средстава ради постизања политичких исхода”,²³⁶ односно својеврсног „моста између војне моћи и политичке сврхе”.²³⁷ Додали бисмо, не само војне. Политичкој сврси подређени су и економски па чак и целокупни друштвени капацитети неке државе. Нарочито имајући у виду Хартов (Liddell Hart) савет да „ратове треба водити све време имајући на уму жељени мир”.²³⁸ Исцрпљујућа природа ратова упућује на размишљање о целини поседованих средстава, а нарочито о оним која преостају у мирнодопским периодима.

Спољна политика уравнотежава стварно и могуће, а засновано на пажљивој процени сплета детерминанти које са мање или више снаге ремете тај баланс. Жила куцавица, основна градивна јединица, а рекли бисмо и бусола спољнополитичког деловања сваке, па тако и мале државе, јесте њена стратегија. Како се политиком великих сила управља помоћу великих стратегија чија суштина лежи у „способности националних лидера да обједине све елементе, војне и оне који нису у вези са војним, у сврху очувања и ојачавања државних дугорочних интереса, у миру и у рату”,²³⁹ тако је и нужност опстанка малих држава повезана

²³⁴ О појму стратегије и стратешког мишљења у глобализованој светској политици видети детаљно у: Драган Р. Симић, *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 149-190.

²³⁵ Claus von Clausewitz, *On War*, Oxford University Press, New York, 2007, p. 73.

²³⁶ В.Н. Liddell Hart, *Strategy*, A Meridian Book, New York, 1991, p. 321.

²³⁷ Colin S. Gray, *Strategy and History – Essays on Theory and Practice*, Routledge, London and New York, 2006, p. 1.

²³⁸ В.Н. Liddell Hart, *Strategy*, op. cit., p. 353.

²³⁹ Paul Kennedy (ed.), *Grand Strategies in War and Peace*, New Haven, Yale University Press, 1991, p. 5; цитат је преузет из: Harvey Starr, "Book Review: Grand Strategies in War and Peace", *American Political Science Review*, vol. 81, issue 1, 1993, p. 261.

са правилном равнотежом „средстава, начина њихове употребе и исхода“²⁴⁰ као градивних елемената стратегије.

Увид у опште обресе стратешког мишљења довео би до закључка да су циљеви постављени у спољнополитичким стратегијама свим државама једнаки. Све државе теже, пре свега, *опстанку*. Међутим, студије малих држава развијају теоријско промишљање њима својствених, специфичних задатака, сходно поседованим средствима и положају у међународном систему. Чак и када говоримо о опстанку као спољнополитичкој вредности, мале државе својом „диспропорционалном употребом спољнополитичких ресурса ка очувању физичког опстанка и политичке безбедности“²⁴¹ измичу аналитичким алатима меродавним за друге државе. Због какофоније гласова која је бројним радовима из дате области генерисана, тешко је говорити о спољној политици или стратегији својственој свакој малој држави. Ламоро је, помало чак и ироничним тоном, писао о покушајима аутора да у оквиру студија малих држава развију спољнополитичке устаљене обрасце који би објаснили њихово деловање у међународној арени на систематичан начин.²⁴²

Како је у претходним поглављима представљено, разноврсност спољнополитичких аката пружа довољно емпијског материјала за спровођење нових истраживања, међу којима је увек могуће пронаћи изузетке од правила. Исто тако, могуће је и утврдити обрасце понашање већине која припада групи малих држава. Интристична *рањивост* малих држава на спољашње негативне утицаје и (не)могућност развоја проактивних спољних политика нагони их на скрупuloзно промишљање сваког потеза усмереног изван сопствених граница. То би на нивоу праксе значило подробно разматрање о „поседованим средствима, њиховој делотворности и оправданости употребе“²⁴³ што, још једном, оправдава потребу постојања стратегија спољне политике малим државама.

Успех стратегије спољне политике саздан је на примереној „рачуници и координацији средстава и циљева“.²⁴⁴ Циљеви пројектовани стратегијом јесу политички, али средства њиховог достизања не могу бити на исти начин једнодимензионална. Она се не смеју, у складу са склоностима теоретичара стратегије, свести искључиво на војна. Када говоримо о малим државама овај став постаје још смисленији. Греј је апсолутно у праву када пише о стратегији као категорији која је „суштински другачија од војних вештина или политичких способности“.²⁴⁵ Простор између бојног поља и високе политике потребно је, нарочито када је реч о малим државама, попунити стратешким везивним ткивом како би се омогућили „флексибилност (...) пажљиво посматрање промена, прилагођавање новим захтевима и прихватање да исходи могу бити другачији од првобитно планираних“.²⁴⁶ Својом прилагодљивошћу, како је Кнудсен успешно доказао на случају Данске,²⁴⁷ мале државе често успевају да надоместе недостатке узроковане концентрацијом моћи на другим чвориштима међународног система.

Најпосле, још једно питање које провејава дискурсом о стратегијама више је формалне неголи суштинске природе. Да ли мала држава мора имати писани и званично усвојени документ, формализован кроз законодавне процедуре, насловљен *стратегијом* како бисмо уопште могли да говоримо о њеном присуству? Одговор је не, и потпору заиста можемо пронаћи како у спољнополитичкој пракси, тако и у теоријском промишљању овог проблема. На овом месту можемо, на пример, истаћи Бејлисову тезу о постојању „објављене, декларисане стратегије (*declared*) која се односи на званичне документе који имају формалну

²⁴⁰ Håkan Edström, Dennis Gyllensporre, and Jacob Westberg, *Military Strategy of Small States – Responding to External Shocks of the 21st Century*, Routledge, London and New York, 2019, p. 41.

²⁴¹ Jeanne A. K. Hey, “Introduction to Small States Foreign Policy”, op. cit., p. 5.

²⁴² Jeremy W. Lamoreaux, “Acting small in a large state’s world: Russia and the Baltic states”, op. cit., pp. 566, 567.

²⁴³ Nicholas Kitchen, “Systemic pressure and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation”, *Review of international studies*, vol. 36, no. 1, 2010, p. 135.

²⁴⁴ B.H. Liddell Hart, *Strategy*, op. cit., p. 322.

²⁴⁵ Colin S. Gray, *Strategy and History – Essays on Theory and Practice*, op. cit., p. 77.

²⁴⁶ Lawrence Freedman, *Ukraine and the Art of Strategy*, Oxford University Press, New York, 2019, pp. 48-49.

²⁴⁷ Olav F. Knudsen, “Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective”, op. cit.

стратешку функцију и (...) дубинске стратегије (*deep*) садржане у трајном скупу идеја о националном идентитету, опстанку, циљевима, што не мора увек да коинцидира са декларисаним”.²⁴⁸

2.2.1 Циљеви и средства спољне политике малих држава

Све државе, без обзира на своју величину, моћ и утицај у међународним односима, стреме остварењу спољнополитичких циљева. Они ће, ипак, уколико се заиста тежи њиховој остваривости бити у сагласности са напред наведеним критеријумима. Није тешко сагласити се са Волферсом који је говорио о улози „моћи и утицаја у међународној политици налик оној коју има новац у тржишној економији”.²⁴⁹ Тешко је очекивати да Република Србија пледира на место сталне чланице Савета безбедности УН или да Шри Ланка тежи остварењу регионалне хегемоније на индијском подконтиненту. Са друге стране, велике силе попут САД често у својим спољнополитичким стратегијама прокламују циљеве чији се идеалистички карактер губи пред колосалном моћи таквих актера и постаје реалан. Прокламовањем пожељних вредности, најчешће у важним стратешким документима или изговореним речима највиших државних званичника, осим доказивања вођења рационалне спољне политике, оно ствара извесност и предвидивост деловања у очима других актера. Уколико је државама познат спољнополитички циљ Србије о чланству у ЕУ, јасно је да ће њихова очекивања о будућем деловању Србије бити прилагођена свим елементима које процес остварења тако формулисаног циља подразумева. Другим речима, циљеви у спољној политици омогућавају процену будућег понашања датог актера. Постављеним циљевима у односима са другим државама приказује се и припадност општим вредностима уграђеним у структуру међународног система. Од великих страдања у Другом светском рату и тежњи за изградњом система колективне безбедности постало је непојмљиво формулисање спољнополитичких циљева заснованих на војним освајањима суверене територије других држава. Незамисливо је пронаћи у било којој стратегији спољне политике *декларативно* постављени циљ експанзионизма на уштрб територије суседних држава. У сваком случају, сасвим је прихватљив став професора Димитријевића и Стојановића да је реч о циљу спољне политике који је изгубио легитимност.²⁵⁰

Патнамовом игром на два нивоа, која ће темељно бити анализирана у поглављу о *Примени одлука и њиховим међународним исходима*, указује се на могућност употребе спољне политике за постизање унутрашњих политичких исхода. У таквим ситуацијама, лидери се не либе формулисања циљева који не воде рачуна о напред наведеним претпоставкама. Политички одлучиоци ће се, као део стратегије одржања власти, одлучити на „покретање сукоба у иностранству како би повећали национално јединство и пажњу домаће јавности одвратити од нерешених унутрашњих проблема”.²⁵¹ Отуда је важно разликовање *прокламованих* и *стварних* циљева,²⁵² али и стално вредновање кохерентности стратешког оквира спољне политике.

Дискурс о циљевима спољне политике у оквиру науке о међународним односима, по правилу, уско је повезан са схватањем концепта националног интереса. Независно од теоријског приступа, ово питање није скрајнуто са дневног реда, а немогуће је пронаћи оне

²⁴⁸ Alyson JK Bailes, “Does a Small State Need a Strategy?”, *The Center for Small State Studies*, University of Iceland, 2009, доступно на: https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/does_a_small_state_need_a_strategy_bailes_a.pdf, приступљено: 20/08/2020.

²⁴⁹ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, op. cit., p. 105.

²⁵⁰ Погледати одељак о *Експанзионизму* у: Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit., стр. 240.

²⁵¹ Чарлс В. Кегли, Јудин Р. Виткоф, *Светска политика – тренд и трансформација*, друго издање, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука Универзитета у Београду и Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006, стр. 131.

²⁵² О разликовању прокламованих и стварних спољнополитичких циљева видети више у: Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit., стр. 251.

који су проглашавали безначајност истраживања овог концепта.²⁵³ Међутим, како би засебна студија могла бити написана само о том предмету истраживања, сматрамо сврсисходним једино кратко указивање на могуће разумевање националног интереса и последично утврђивање положаја и улоге циљева и средстава спољне политике као његових градивних јединица. Другим речима, позивајући у помоћ двочлану класификацију Џејмса Розенауа, нећемо се бавити националним интересом „као средством политичке акције, већ као средством политичке анализе”.²⁵⁴ Без жеље за умањењем вредности подухвата испитивања начина на које се националним интересом „ствара легитимност и политичка подршка за деловање”,²⁵⁵ стремићемо приказу разумевања националног интереса као „аналитичке контрукције која служи да опише и објасни изворе преференција држава у спољној политици”.²⁵⁶ Усвојеном ставу претходи одређење предмета истраживања ове докторске дисертације у чијој сржи се налази анализа одредница спољне политике, а не испитивање легитимности предузетог спољнополитичког деловања на основу анализе произведених исхода и последица.

У прилог овом избору иде и латентно присутан став теоретичара неокласичног реализма када је реч о потреби јасног дефинисања националног интереса. Наиме, како Живојиновић исправно примећује, „ако се на пример погледају неки од кључних текстова неокласичног реализма (...) ни у једном од њих не наилазимо на велику потребу да се о овом појму расправља”.²⁵⁷ Ван устаљеног колосека, макар на први поглед, кретао се Колин Дјук (Colin Dueck) у свом покушају да одговори на питање како унутрашња политика утиче на одлуку да се започне рат. На примерима Корејског, Вијетнамског и Другог ирачког рата, доказивао је кључни утицај детерминанте опажања националног интереса тадашњих администрација. Ипак, ранијих реалистички и неореалистички генерисаних тешкоћа у дефинисању националног интереса није био ослобођен. По сопственом признању „процес идентификовања националних интереса и последичне мобилизације средстава за њихово остварење није дат”,²⁵⁸ и аналитички се не може изопштити из целине стварности као објективно постојећи. Из тог разлога, сматрао је ближим истини схватање да „носиоци извршне власти имају сопствене концепције националног интереса, и да потенцијалне претње тим интересима произлазе из спољашњих развоја догађаја”.²⁵⁹ Чини се као да је, ненамеравано, у свега две реченице Дјук сажео читаву теоријску дебату о разумевању националног интереса.

Преглед опсежне литературе о појму и садржају националног интереса, како је то и професор Милетић утврдио, потхрањује „објективно-субјективну дихотомију”.²⁶⁰ Не постоји општа сагласност поводом дилеме да ли је „национални интерес објективно дат и трајан”,²⁶¹ или је „оно што држава, тј. доносилац одлука одлучи да јесте”.²⁶² И Ханрајдер (Wolfram F.

²⁵³ Чак и уколико су због ‘неухватљивости’ прецизног значења синтагме национални интерес критиковали њену употребу, нико се није осмелио да искаже став против њене подробне анализе. Драган Живојиновић у раду о разумевању појма национални интерес у реалистичким теоријама наводи пример Јуте Велдс (Jutta Weldes). Видети више у: Драган Живојиновић, „Разумевање појма национални интерес у реалистичким теоријама”, у: Дејан Јовић (ур.), *Теорије међународних односа – реализам*, Политичка култура, Загреб, 2013, стр. 249-263.

²⁵⁴ Цитат преузет из: Андреја Милетић, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 17.

²⁵⁵ Ibidem, стр. 250.

²⁵⁶ Ibidem, стр. 251.

²⁵⁷ Драган Живојиновић, „Разумевање појма национални интерес у реалистичким теоријама”, *op. cit.*, стр. 257.

²⁵⁸ Colin Dueck, “Neoclassical realism and the national interest: presidents, domestic politics, and major military interventions”, Steven E. Lobell et al. (eds), *Neoclassical realism, state and foreign policy*, Cambridge University Press, New York, p. 146.

²⁵⁹ Ibidem, p. 148.

²⁶⁰ Андреја Милетић, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, *op. cit.*, стр. 41. Објективно-субјективна дихотомија је назив четвртог поглавља наведене монографије у којој професор Милетић подробно разматра објективна и субјективна одређења појма национални интерес.

²⁶¹ Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, *op. cit.*, стр. 237.

²⁶² Ибидем. Изворно, овај став се налази у: E.S. Furniss, R. C. Snyder, *An Introduction to American Foreign Policy*, Rinehart, New York, 1955, p. 17.

Hanrieder) је био на истом трагу када је све приступе дефинисању спољнополитичких циљева потражио у „вредносном систему националне државе (политичкој култури)“²⁶³ или, на опречној страни „у изазовима и приликама спољашњег окружења“.²⁶⁴ Ове не тако унутрашњи кохерентне категорије (нарочито када је реч о субјективистичким приступима), али међу собом итекако одељене, конгломерат су различитих теоријских приступа у науци у међународним односима. Илустрације ради, у објективна схватања националног интереса „сврстале би се реалистичка школа, односно теорија, као и теорија система, док у субјективна схватања националног интереса спадају анализа доношења одлука, схватање националног интереса као вредности (...)“.²⁶⁵ Непостојаност оштрих подела међу приступима видљива је и кроз дела бројних других аутора који су се латили сличних задатака класификације могућих схватања националног интереса. Ослањајући се на већ поменуто Живојиновићеву анализу, сматрамо сврсисходним још и указивање на предлог поделе Скота Брчила (Scott Burchill) који је разликовао конвенционалне, критичке и прогресивне приступе, задржавајући суштинску различитост у поимању субјективне или објективне природе националног интереса.

Као и у много других случајева поводом теоријских дебата унутар науке у међународним односима, истина је негде између. У потпуности уважавајући Волферсову опаску о нужности „субјективног вредновања и спекулације“²⁶⁶, мању искључивост других и осећај за танчине практичног приступа националном интересу пронашли смо, ненадано, код класика реалистичке школе међународних односа, Ханса Моргентауа. Његова дистинкција ‘нужног и променљивог’ елемента националног интереса у чијем разумевању превладава став да „спољне политике свих држава морају имати у виду опстанак као минимални захтев“,²⁶⁷ уз остављање маневарског простора нијансирању националног интереса „политичким и културним контекстом у коме је формулисана спољна политика“²⁶⁸ на савршен начин надвладава критике упућене (нео)реализму и потврђује оправданост и тачност поставки неокласичног реализма. Саставни делови дихотомије, једноставно, нису својим садржајем супротстављени већ су „оба суштински важна и, заиста, комплементарна“.²⁶⁹

Представљено одсуство општеприхваћеног одређења националног интереса навело је и неке од најзначајнијих аутора у области теорија међународних односа, попут Холстија, да одустану од тог задатка и приступе ‘скромнијем’ достигнућу дефинисања *циљева* спољне политике. Циљеви спољне политике су, према овом аутору „представе о будућем стању ствари или услова које владе преко индивидуалних политичких одлучилаца теже да остваре одговарајући на спољне утицаје и мењајући или подржавајући понашање других држава“.²⁷⁰ Неколико деценија пре њега, Шилинг је, у свом прегледном раду, пријемчивијим језиком указао на потребу држава да „спољном политиком обезбеде или одрже жељено уређење ствари и људи изван својих граница“.²⁷¹ Општост дефиниција упућује на потребу утврђивања додатних критеријума који би послужили квалитативном разликовању спољнополитичких циљева идентификованих у пракси. И док Шилинг остаје на тачки разликовања идеала и сопствених интереса појединачних актера, заглављен у референтном оквиру оивиченом

²⁶³ Wolfram F. Hanrieder, “Actor Objectives and International Systems”, *The Journal of Politics*, vol. 27, no. 1, 1965, p. 109.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Драган Живојиновић, „Разумевање појма национални интерес у реалистичким теоријама”, *op. cit.*, стр. 251.

²⁶⁶ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, *op. cit.*, p. 151.

²⁶⁷ Цитат преузет из: Драган Живојиновић, „Разумевање појма национални интерес у реалистичким теоријама”, *op. cit.*, стр. 253.

²⁶⁸ Андреја Милетић, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, *op. cit.*, стр. 42.

²⁶⁹ Wolfram F. Hanrieder, “Actor Objectives and International Systems”, *op. cit.*, p. 109.

²⁷⁰ K.J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, third edition, 1977, p. 139.

²⁷¹ Warner R. Schilling, “The Clarification of Ends: or, Which Interest is National?”, *World Politics*, vol. 8, no. 4, 1956, p. 566.

алтруизмом и прагматизмом, Холсти нуди нешто продубљенију, а истовремено и временски и просторно универзалнију анализу. Нешто слично пре њега покушао је Волферс заснивајући свој приступ међународној политици на питањима циљева политике и функционалном односу тих циљева и моћи, нудећи „алтернативу анализи међудржавних односа од оне базиране на разликовању идеализма и реализма”.²⁷² Међутим, огољено проучавање употребе моћи у сврху постизања одређених спољнополитичких циљева, без анализе детерминанти спољне политике и фактора који утичу на промене у циљевима кроз време, није издржало тест реалности до данашњих дана.

Вредност која се придаје одређеном циљу није иста у свим случајевима, баш као ни ниво спремности политичких одлучилаца да се заложе за њихово остварење. „Циљеви коштају”,²⁷³ писао је давно Волферс, уз опаску да нека вредност или настојање, аспирација постају циљ само уколико је политички одлучилац, или онај који утиче на њега, спреман да предузме акцију поводом њиховог достизања. Они, ипак, полажу рачун вредностима друштва у чије име наступају, односно одбрани или постизању „стања или особина које људи желе, сматрају добрим, лепим или корисним”.²⁷⁴ У складу са тим ће се и оцењивати делотворност носилаца власти. Друго, остварење циљева подразумева постављање одређених захтева пред друге јединице система. То се најбоље може осликати примером борбе за очување животне средине на глобалном нивоу, уколико нека од држава животну околину позиционира као сопствени спољнополитички циљ. Он се једноставно не може остварити без повиновања осталих јединица система захтевима дате државе. И треће, временски опсег у коме је остварење садржаја циљева оствариво разликује се међу собом и неретко се уграђује у саму формулацију циља. Узимајући у обзир наведене критеријуме, Холсти је понудио следећу класификацију спољнополитичких циљева: 1) *сржни, централни или корски интереси и вредности*; 2) *циљеви средњег ранга*; 3) *универзални дугорочни циљеви*.²⁷⁵

У прву групу бисмо могли да сврстамо, по угледу на Холстијеве ставове, самоочување, безбедност, етничко, верско или језичко јединство. То су циљеви за које је „већина људи спремна на највиши степен пожртвованости”.²⁷⁶ То су циљеви који чине срж спољне политике једне државе, по правилу су трајнији, и пружају спољнем посматрачу представу о општој спољнополитичкој оријентацији дате државе. Међутим њихову тренутну стабилност не би требало мешати са њиховом непромењивошћу. Околности са којима се држава суочава неретко су биле довољан подстицај за драстичну промену спољнополитичког правца те стога и битних циљева спољне политике. Некада је било незамисливо напуштање британске колонијалне политике или, на пример, руски заокрет у спољнополитичким циљевима након 1917. године. Другој категорији припала би двогуба тежња власти да: а) оствари економско благостање путем међународног деловања; и б) очува престиж и жељени статус у међународном систему. После ових циљева, хијерархијски најчешће најниже постављени, следе они који су оличени у разноврсним „планирањима, сновима и визијама о устројству међународног система, правила на којима је заснован и улогама појединачних држава у њему”.²⁷⁷ Имајући у виду целокупну анализу разумевања малих држава и основних особина њихове спољне политике, чини се рационалним њихово опредељивање за циљеве који би припали Холстијевој првој и другој категорији.

Премда се из аналитичких разлога повлачи линија разграничења између средстава и циљева спољне политике, на трагу Воферсових аргумената, напомињемо да „средства чине

²⁷² Ronald J. Yalem, “The ‘Theory of Ends’ of Arnold Wolfers”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 4, no. 4, 1960, p. 421.

²⁷³ Arnold Wolfers, *Disscord and Collaboration: Essays on International Politics*, op. cit., p. 71.

²⁷⁴ На овом месту указујемо на утицајно разумевање спољнополитичких циљева као одабира вредности која се жели постићи или сачувати. О подробнијем тумачењу вредности и њиховој класификацији на међународном плану видети у: Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit., стр. 221-251.

²⁷⁵ K.J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., p. 145.

²⁷⁶ Ibidem, p. 145.

²⁷⁷ Ibidem, p. 151.

непосредне или посредне циљеве, а да се мало циљева (ако и један постоји) сматра исходима самим по себи”.²⁷⁸ Илустрације ради, држава може тежити куповини наоружања и јачању одбрамбених способности, али то ни у ком случају не може бити циљ сам по себи. Вероватније је да ће тежити употреби (ојачаних) војних средстава спољне политике за остварење неких других циљева, попут одбране територијалног интегритета, проширења територије или једноставно одвраћања потенцијалних агресора. Мисаоним експериментом, уколико би се држава на овај начин проширила на нове територије, онда би се претходно остварени циљ преточио у њену увећану моћ, што нас опет доводи до мерења моћи као средства спољне политике. Ово ‘врзино коло’ из кога је немогуће изаћи са коначним закључцима, једноставно су објаснили професори Димитријевић и Стојановић говорећи о аксиому спољне политике: „Циљ се не може рационално одређивати без познавања средстава (...) опет, избор средстава условљен је претходним избором циља”.²⁷⁹

2.2.1.1 Ограничене способности као усуд спољне политике малих држава

Приликом избора спољнополитичких циљева, мала држава може, а у пракси то често и чини, да усвоји циљеве који су ирационални, неоствариви или једноставно пркосе општем смеру спољне политике те су у том смислу неочекивани и нелогични. Међутим, када се говори о *средствима* спољне политике, она пружају нешто јаснију слику. Утврдиве и мерљиве способности мале државе, као и претходна спољнополитичка пракса, неће јој дозволити да на уверљив и прикладан начин прокламује своју намеру да развије нуклеарно наоружање, уколико је, на пример, реч о Северној Македонији. Мање екстремно, али примерено за потврду претходног става, мала држава која отпочне преговоре о приступању Европској унији, не би требало да за свој циљ одабере ступање у чланство у року од неколико месеци, ако говоримо о Босни и Херцеговини. Стога је веома важно приликом анализе средстава спољне политике малих држава имати све време у виду бројна ограничења са којима се суочавају у планирању спољног деловања.

Иако није имао у виду спољну политику малих држава, Вилкокс је умногоме у праву када каже да „уколико заиста желите да разумете међународну политику, прво морате разумети ограничења, па тек онда капацитете”.²⁸⁰ Виталу, за кога се може рећи да је неговао сличан приступ, то се често спочитавало као један од кључних недостатака анализе. Ипак, даљи развој студија малих држава доказао је да су ограничења подједнако важна као и способности и подстицаји.²⁸¹ Пажљиво планирање циљева спољне политике нужно уважава и ограничења и капацитете дате државе, мерљиве и оне који то нису, односно способност и могућности њиховог ангажовања и претакања у практична спољнополитичка средства. Стога би стратешки задатак спољнополитичког апарата требало да буде умешно склапање овог мозаика које би у крајњој инстанци резултирало вођењем спољне политике која је остварива и усклађена са ширим, друштвеним интересима и вредностима. (Не)савршено рационално сачињена стратегија уважава и интересе других актера међународних односа. Она познаје историју, своју и других, уграђује у себе институционално памћење и пати од хеуристике доступности и конкурентних концепција и визија будућности. Осетљива је на танчине и нијансе променљивости структуре међународног система и поседује свест о потреби промптних одговора на изазове околине у најширем смислу. Обојена је актуелним односом унутрашњих друштвених чинилаца према политичком систему и институцијама и усмерена

²⁷⁸ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, op. cit., p. 68.

²⁷⁹ Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit., стр. 219.

²⁸⁰ Цитат наведен према: Ulf Lindell and Stefan Persson, “The Paradox of Weak States Power: A Research and Literature Overview”, op. cit., p. 92.

²⁸¹ Вилијам Патерсон је у својој анализи о малим државама и међународној политици изнео став да је Витал погрешно био усмерен једино на истраживање оног што мале државе чини slabим, а да је игнорисао карактеристике њиховог понашања или деловања унутар међународних организација. Видети више у: William E. Paterson, “Small States in International Politics”, op. cit., pp. 119-123.

когнитивним претпоставкама и претходним искуствима најутицајнијих политичких личности. Непрегледни списак састојака успешног формулисања спољнополитичких циљева и ангажовања средстава у потпуности потврђује давну Холстијеву опсаку да „не би требало узети за сигурно (...) логичку кохерентност и систематичност циљева, као ни рационалност у устројству процеса употребе средстава до жељених исхода”.²⁸²

Саставни део спољнополитичке одлуке је и избор „делатности која постојећу ситуацију треба да промени или очува да би се остварио изабрани спољнополитички циљ”.²⁸³ Државама су на располагању различити поступци који, уколико им истраживачи приступе индуктивним путем, постају неухватљиви. Прегршт појединачних спољнополитичких поступака сугерише постојање њиховог, макар оквирног, груписања у шире и обухватније категорије. Професор Радован Вукадиновић је, према нашем ставу, учинио то на начин који испуњава захтеве исправне научне класификације, синтезе дотадашњих схватања и практичне корисности. У својој књизи о теоријама спољне политике издвојио је четири групе средстава спољне политике: *политичка, економска, пропагандна и војна*.²⁸⁴

Чини се да је, не без разлога, политичка средства спољне политике у потпуности поистоветио са дипломатијом као „примарним политичким средством”.²⁸⁵ И заиста, дипломатија јесте „политичка активност, и под условом да је добро организована и осмишљена, представља значајан саставни елемент моћи неке државе (који, прим. аут.) омогућава државама да остваре своје спољнополитичке циљеве, без коришћења силе, пропаганде или права”.²⁸⁶ Међутим, она је само један од сегмената државништва. Као друго средство које политички одлучиоци користе „у покушају практиковања моћи, односно приморавања других да ураде оно што иначе не би”,²⁸⁷ јесу инструменти економске природе. Они су, према ставу професора Вукадиновића, нарочито истакнути услед чврстих економских веза међу државама, а додали бисмо и одсуства аутархичности, са једне стране, и постојања снажне међузависности јединица данашњег међународног система, са друге стране. Када је потребно променити ставове не само политичких одлучилаца друге земље, већ и прибавити подршку иностраних јавности, онда државе прибегавају коришћењу пропагандних средстава. Премда уз провизорну разлику пропаганде и јавне дипломатије данашњице, јасно је да су обе активности на неки начин усмерене „свесном деловању одређених група које теже мењању или контролисању ставова и понашања других група помоћу комуникацијских средстава, са циљем постизања одређеног стања”.²⁸⁸ На крају, војна средства спољне политике малим државама су *terra incognita*. Војна интервенција или претња употребом силе, осим у екстремним случајевима као што је Северна Кореја,

²⁸² K.J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., p. 140.

²⁸³ Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit., стр. 254.

²⁸⁴ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb, 2005, str. 141. На исти начин средства спољне политике разврставају и: Joseph Frankel, *International Relations*, Oxford University Press, New York, 1964, pp. 120-152; Richard Rosencrance, *International Relations: Peace or War?*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1973, pp. 217-270.

²⁸⁵ Ibidem.

²⁸⁶ Цеф Р. Бериц, *Дипломатија: теорија и пракса*, Филип Вишњић и Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2008, стр. 25. На овом месту је важно напоменути да је наука о међународним односима генерисала бројне дебате о суштини дипломатије као концепта, спољнополитичког средства, теорије, вештине или знања те је илузорно очекивати да се у малом сегменту ове докторске дисертације детаљно образложе свако од ових питања. Ми смо одређени да у складу са одабраним предметом истраживања користимо схватање дипломатије као спољнополитичког средства.

²⁸⁷ Аутор који се најподобније бавио економским државништвом јесте Дејвид Болдвин у колосалном делу *Економско државништво из средине 80их година*. Управо из тог дела преузимамо једноставно и јасно одређење државништва ослоњено на две кључне категорије: политику (policy) и моћ (power). Видети више у: David A. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, New Jersey, 1985.

²⁸⁸ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, op. cit., str. 155. Јавна дипломатија и пропаганда ни у ком случају не могу бити поистовећене. О концепту јавне дипломатије и разликовању са сродним концептима науке о међународним односима попут меке моћи, културне дипломатије, бреднирања нације видети више у: Jan Melissen (ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 2007.

незамислива је у данашњој спољнополитичкој пракси малих држава. Наравно, овде би требало имати на уму немеђународне и интернационализоване оружане сукобе, попут оних у Сирији, Украјини или Јемену, чији се узроци не могу свести на спољнополитичко деловање поједине мале државе, без обзира што се током трајања сукоба могу уочити ‘мешања’ иностраних актера, међу којима има и малих држава. На том трагу, поново указујемо на могућност постојања феномена ‘моћи слабих’, препознатог у раније цитираном Волферсовом раду. Реч је о ситуацији у којој услед супротстављености великих сила и њихове фокусираности искључиво на тај сукоб, мале државе неопажено могу остваривати сопствене циљеве, чак и несразмерно средствима које поседују. Премда је овакав став важио у током Хладног рата, и Волферс га је доказивао на случајевима Кубе и Албаније, чини се да и у данашње време иста теза може бити доказана на неким другим примерима.²⁸⁹

Нешто продубљенију анализу пружају професори Димитријевић и Стојановића који у разматрању средстава спољне политике намеравају да докуче саму суштину коју испуњава дато средство, а не само њен појавни облик.²⁹⁰ У потпуности смо сагласни са њиховим ставом да је важније испитати да ли нека држава својим спољнополитичким актом намерава некога да награди или казни, да ли је исказала претњу или обећала награду за жељено понашање, него да површним прегледом уочимо форму и појединачно спољнополитичко средство именујемо политичким, економским или војним.

Већ на први поглед, малим држава више приличи употреба, условно речено позитивних средстава попут убеђивања, обећања или награде. Претња, казна или принуда нису честа појава у спољној политици мале државе, представљају инцидентно понашање и ретко се уграђују у стратегије. Овај став не важи уколико су испуњена најмање два предуслова. Први, негативна средства мале државе користе искључиво у односима са државама које су јој по мерилима моћи приближно једнаке или слабије. На пример, замисливо је да Србија уведе економске санкције Црној Гори услед непоштовања права српске заједнице у тој држави, као вид претње засноване на економском државништву. Са друге стране, не чини се рационалном одлука по којој је Црна Гора увела економске санкције Руској Федерацији као казну због деловања те државе према Украјини и анексије Крима. Оно што произлази из наведених примера јесте чињеница изведена из богате праксе спољне политике малих држава: оне ће негативна средства употребљавати у свим друштвеним сферама (политика, економија, култура, спорт, наука), осим у војној. Представници Србије ће напустити сваки састанак неке мултилатералне организације на којој ће бити присутан представник привремених институција са Косова и Метохије, нарочито уколико се то не чини у формату са којим се представник Србије претходно сагласи. Исто тако, на налог државних власти Хрватске, кошаркашка репрезентација те земље бојкотовала је церемонију доделе медаља на Европском првенству у Атини 1995. године у знак протеста против политике тадашње Савезне Републике Југославије. Иста држава се послужила казном у економском смислу када је 2015. године наметнула извозницима из Србије вишеструки раст цене фитосанитарног надзора робе како би утицала на мигрантску политику власти Србије у том периоду.

Истицање у први план претходних случајева употребе средстава у спољној политици малих држава не значи да њима не стоје на располагању посредни начини коришћења и свих других средстава, предрасудама означених као својствени великим силама. Према ставу Доналда Сноуа (Donald M. Snow), САД су једина држава која се у својој спољној политици, на пример, служи кршењем суверенитета других. У том погледу, оне су само једна од примена општег правила да су „велике државе склоније преласку линије суверенитета

²⁸⁹ Парадокс ‘моћи слабих’ Волферс је доказивао у: Arnold Wolfers, *Disscord and Collaboration: Essays on International Politics*, op. cit., p. 115.

²⁹⁰ Сматрамо ванредним научним доприносом класификацију средстава спољне политике у суштинском смислу коју су сачинили професори Димитријевић и Стојановић, ослањајући се на Каутиљину Арташастру, издвајањем убеђивања, обећања, претње, награде, казне и принуде. Видети у: Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit., стр. 255.

других у односу на слабије и мање земље којима за тај подухват мањкају и интереси и средства”.²⁹¹ Међутим, потребно је само поглед усмерити на Блиски исток и демантовати наведену тврдњу. У ери када геоекономија игра подједнаку улогу као и геополитика, „Сингапур делује изнад могућности својим сувереним фондовима (*Sovereign Wealth Funds*), док се (...) Катар истакао као кључни играч у готово свим насилним револуцијама на Блиском истоку од 2011. године”.²⁹² Ланац узрочности се прекида када се дође до карика средстава и циљева спољне политике. Мале државе измичу својим деловањем ригидним класификацијама спољнополитичких средстава те је њиховим спољнополитичким стратегијама нужно приступити на иновативан и помало еклектичан начин.

Мала држава се у свом стратешком мишљењу налази пред сличним изазовима као и други. Дугују то интристичним својствима стратегије. Како је давно приметио Рејмон Арон, „стратегија или дипломатија не комбинују средства према циљу као инжењери већ се често излажу опасностима као коцкари”.²⁹³ Сличним аналогијама се служио и Платијас (Platias) у својој докторској дисертацији о малим државама.²⁹⁴ Парафразирајући и допуњујући његов пример, мала држава је као бициклиста који се нашао усред саобраћајне гужве у великом граду, без полицајца на раскрсници који би регулисао кретање и уз присуство бројних учесника у саобраћају који не поштују саобраћајну сигнализацију. Одсуство чврстих и челичних каросерија које штите возаче путничких и теретних возила потенцијално би могло да нашкоди бициклисти. Са друге стране, лакоћа управљања, мали габарити и возачка умешност могу му омогућити брже и спретније кретање у достизању крајње дестинације. Уз то, бициклиста својим кретањем тешко може оштетити ауто или камион и у том погледу не представља претњу које би се остали учесници прибојавали. Избор паметног пута, односно стратегије кретања убрзаће и постизање зацртаног циља.

2.2.2 Класификација спољнополитичких стратегија малих држава

Опсежно теоријско промишљање савезништава у међународним односима оставља на својим маргинама већину субјеката. Мале државе нису пронашле/заслужиле своје место, чак и уколико овај став ограничимо на поједине (друге) стратегије спољног деловања држава. Оне то нису учиниле првенствено захваљујући својим ограниченим способностима за деловање у међународној арени. Готово по правилу, нико не жели за пријатеља малу, слабу, рањиву државу са којом би савезништво у релативним добицима превагнуло на њену страну, а старијем, јачем партнеру донело искључиво трошкове. Намерна употреба термина савезништво, пријатељство и партнерство у истој реченици за сврху има указивање на неколико важних напомена. Прво, реч је о осветљавању разноликости односа у које мала држава ступа у међународним односима. Друго, семантичка разлика је и суштинског карактера и било би сазнајно погубно њихово поистовећивање. И треће, међу њима може доћи у појединим тачкама до преклапања. Сетимо се само Аристотела који у Никомаховој етици препознаје „пријатељство (...) које се заснива на користољубљу”²⁹⁵ или Мартина Вајта који у колосалном делу о политици моћи указује на чињеницу да су „савезништва увек заснована на интересима”.²⁹⁶

Префињенији приступ са осећајем за танчине, који нам на овом месту може бити од помоћи, проналазимо у анализи сврставања у међународним односима после Хладног рата

²⁹¹ Donald M. Snow, *International relations – Principles and Applications*, 8th edition, Rowman & Little field, Lanham, 2020, p. 7.

²⁹² Robert D. Blackwill and Jennifer M. Harris, *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, London, 2016, p. 89.

²⁹³ Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, op. cit., стр. 321, 322.

²⁹⁴ Athanassion Platias, *High Politics in Small Countries: An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden*, Doctoral Dissertation, Cornell University, 1986.

²⁹⁵ Аристотел, *Никомахова етика*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2013, стр. 167.

²⁹⁶ Martin Wight, *Power Politics*, op. cit., p. 122.

професора Драгана Р. Симића и Драгана Живојиновића. Усвајајући критеријум ширине значења, аутори су начинили разликовање између сврставања, савезништава и савеза, ослањајући се на литературу која преодминантно потиче из мисли теоретичара структуралног реализма. Сврставање би, стога, било „свака сарадња или опредељивање неког актера у међународним односима за једну или другу страну”.²⁹⁷ Аутори, превентивно, оспоравају и могуће приговоре да овим општим одређењем сврставања ризикују одбацивање неутралности или несврставања као прилично (историјски) заступљене стратегије деловања држава у међународним односима и допуњују одређење могућношћу да „остане по страни, односно (...) међу неутралним и несврстаним актерима”.²⁹⁸ Конкретизација и спецификација односа међу актерима указује на постојање квалитативно виших облика сарадње који се, макар грубо, могу разврстати у савезништва или савезе. Симић и Живојиновић, заснивајући свој аргумент на претходном истраживању обимних радова из дате области, издвајају кључну одредницу по којој бисмо разликовали ова два облика сарадње међу актерима међународних односа: *casus foederis*.²⁹⁹ Међутим, аналитички јасно разликовање засновано на овој клаузули, готово по правилу уграђеној у писани, уговорни однос, осликава искључиво безбедносне облике сарадње у међународним односима.

Склонији смо мишљењу да се „савези разликују међу собом (...) према карактеру, сврси, околностима настанка, трајању и релативном положају њихових делова”³⁰⁰ како то препознају теоретичари енглеске школе међународних односа. Према тим критеријумима, могу се разликовати савези једнаких (у моћи) и оних који то нису, савези који настају током трајања рата или у мирнодопско време, нападачки и одбрамбени, политички, економски, културни, двострани или вишестрани и на крају, иако се листа овим списком ни у ком случају не исцрпљује, привремени и трајни. За нашу анализу се нарочито привлачном, премда са научног аспекта и најтеже доказивом, чини дистинкција природних и неприродних удруживања. Према мишљењу Мартина Вајта, „постоје удружења сила која су дубља од формалних савеза, заснована на наклоности и традицији колико и на интересу, али ипак не толико на користи”.³⁰¹ Удруживање актера међународних односа таквих особености, уз, додали бисмо нужно испуњење временског критеријума у погледу дужине трајања, може се назвати природним.

Малим државама је, у зависности од датог историјског, просторног и временског оквира на располагању велики број спољнополитичких стратегија. Међу њима проналазимо и оне које су, условно речено, већ резервисане за велике или средње силе. Негујући и даље приступ заснован на слуху за особености малих држава, поједине стратегије имају смисла само у спољнополитичкој примени мале државе. У сваком случају, тешко је сачинити класификацију употребљивих стратегија чији би елементи били јасно одељени међу собом. Неколико је препрека на том путу. Прво, спољнополитичка пракса малих држава, како смо већ доказали, није довољно истражена. Пред нама је потреба опсежних студија случајева, што историјских, што савремених, како бисмо индуктивним путем успели да постигнемо завидан ниво генерализације поуздан за извођење научно релевантних закључака. Друго, прилагодљивост променама које су мале државе историјски показале не допушта стварање ограниченог броја стратегија које би се нашле у таквој научној класификацији. Наиме, њихова иновативност, порив ка опстанку и способност да се у кризним временима њихове спољне политике подесе захтевима међународног система лако би демантовале општост и

²⁹⁷ Драган Р. Симић, Драган Живојиновић, „Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић и Драган Живојиновић (урс), *Неутралност у међународним односима - шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 35.

²⁹⁸ Ibidem, стр. 35.

²⁹⁹ Ова синтагма на латинском језику означава постојање уговорне обавезе потписница да, у случају рата, притекну у помоћ другој страни, или странама потписницама. Такву клаузулу проналазимо код савеза, али не и код савезништава.

³⁰⁰ Martin Wight, *Power Politics*, op. cit., p. 122.

³⁰¹ Ibidem, p. 123.

универзалност класификације. Могућност селективног одабира случајева који доказују теорију (*cherry picking*) постала би саставни део такве класификације. Треће, досадашњи теоријски налази које црпимо из науке о међународним односима нису од велике помоћи. Грех је рећи да стратегије малих држава не чине саставни део предмета њихових истраживања, али се мирне савести може рећи да су на маргинама науке. Рударски посао прикупљања података са маргине и ниша једне науке, ипак, вредан је подухват у погледу потенцијалних резултата.

Ослањајући се на досадашње ‘таласе развоја’ студија малих држава, уз све време уперени периферни поглед на опсежну литературу науке о међународним односима, дипломатије и спољне политике, дошли смо до четири кључне стратегије спољнополитичког деловања малих држава. Дата класификација се, апсолутно, суочава са свим наведеним препрекама. Међутим, с обзиром на одабрану студију случаја овог докторског рада, чини се потпуно делотворном.³⁰²

Мале државе су, историјски, константно показивале склоност ка везивању својих интереса, вредности и спољнополитичких циљева уз неку од постојећих великих сила. Стога су често, или својевољно, или примораванем биле у ситуацији да одаберу *стратегију потраге за заштитником*. Он би им пружао својеврсно уточиште када је реч о претњама које долазе са нивоа међународног система, или их испоручује нека од суседних сила. За то време, мала држава би могла своје, ионако већ ограниченог обима ресурсе да користи за унутрашње благостање нације, наместо трошкова за остварење војне безбедности. Индикативан пример би било спољнополитичко деловање Југославије у периоду од 1948. до 1957. године када је у САД пронашла свог заштитника у сукобу са Совјетским Савезом, истовремено користећи све економске погодности тако установљеног односа.³⁰³

Своје спољнополитичке циљеве мале државе континуирано остварују и употребом *стратегије потраге за статусом*. Опажање у очима других актера међународних односа у овој стратегији постаје циљ сам по себи. Дакле, мала држава тежи постизању статуса, на пример одговорне државе која доследно примењује међународне норме без изузетка, како би изградила представу о себи као поузданом партнеру. Са друге стране, из перспективе саме мале државе, изградња статуса која у крајњој инстанци има наклоност и поверење других актера, може јој послужити као средство за остварење других прокламованих спољнополитичких циљева.

Све је истакнутија потреба малих држава да у међународним односима буду ‘паметне’. Стога не чуди хиперпродукција студија случајева о државама које су успешном применом *паметних стратегија* успевале да делују и изван својих скромних могућности вреднованих једино на основу поседованих капацитета. Нагласак на проблемским областима из којих дата држава поседује нарочиту компетентност, а који истовремено не производи превелике трошкове у примени, уз уверавање најзначајнијих актера међународних односа да ће крајњи резултат и њима користити, добитна су комбинација спољнополитичког деловања једне мале државе.

Најпосле, усуд малих држава је да непрекидно преговарају. Оне то чине билатерално, мултилатерално, полилатерално и у сваком формату који би могао да учини спољнополитичке циљеве лакше остваривим. Малој држави је неопходан перманентни развој различитих *стратегија преговарања*, било да је реч о сталном облику мултилатералног организовања и деловања попут међународних организација чији је члан, било да се ради о

³⁰² Свесни смо и постојања других покушаја класификовања стратегија малих држава али чини нам се да су оне секторски више усмерене на безбедност него на ширу спољнополитичку садржину. Видети на пример: Alyson J.K. Bailes, Jean-Marc Rickli and Baldur Thorhallsson, “Small states, survival and strategy”, in: Clive Archer, Alyson J.K. Bailes and Anders Wivel (eds), *Small states and international security: Europe and beyond*, Routledge, Abingdon, 2014, pp. 32-39.

³⁰³ Видети више у: Предраг Симић, *Тито и НАТО – успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008, стр. 51-78.

ad hoc мултилатералним аранжманима, временски ороченим, географски ограниченим, и политички усредсређеним само на одређени делокруг.

2.2.2.1 Потрага за заштитником

Савез са субјектом који је опажан као заштитник, у било ком историјском тренутку, доказао се погоднијом стратегијом резервисаном за мале државе. Чини се да се мале државе и сада, са циљем уравнотежавања регионалних хегемона, све чешће одлучују за примену стратегије потраге за заштитником. Превазилажење оштрих дихотомија и изградња зидова између стратегија уравнотежавања и сврставања уз јачег, односно потенцијалног заштитника губи вишедеценијску релевантност пред налетом супротстављене праксе, нарочито када је реч о спољној политици малих држава. Као што ћемо у наставку приказати, за малу државу је у пракси могуће да једним спољнополитичким потезом истовремено оствари циљеве и стратегије потраге за заштитником, и последично да уравнотежава другог актера. На другој страни се налазе носиоци мишљења о преимућству стратегије сврставања уз јачег. Све друге стратегије налик овој само су њена нуспојава која се семантичким прилагођавањем уздиже у статус категорије научне класификације стратегија. Без обзира на ригидност полазног става, сматрамо да је експланаторна вредност, на пример Волцове и Волтове теорије уравнотежавња знатно виша у односу на уврежено мишљење. Мале државе и у тим теоријама могу пронаћи своју улогу, нарочито уколико је на делу конфронтација великих сила. Други приступи,³⁰⁴ чија подробна анализа не поседује методолошку оправданост на овом месту, демантовани су у пракси дипломатског деловања и понашања малих држава или захтевају извесна прилагођавања (*calibration*).

Разумевање појединих стратегија деловања држава у међународним односима, с друге стране, захтева дубинско промишљање о њиховој садржини како би се емпиријско препознавање таквог понашања држава недвосмислено утврђивало. Тим путем је важно утврдити сличности и разлике стратегија сврставања уз јачег (*bandwagoning*)³⁰⁵ и потраге за уточиштем, односно заштитником (*shelter*).³⁰⁶ Претпоставку о разликовању ових стратегија, али и њихову подробну анализу, поређење и испитивање практичне изводљивости не налазимо у великом обиму данашње литературе у науци о међународним односима. Чини нам се да је склоност ка умањењу значаја оваквог истраживачког задатка утрла пут испитивању случајева употребе једино стратегија чију потпору чине својства великих држава или сила. Списак аутора попут Џона Лиске, Пола Шредера, Стивена Волта, Глена Снајдера или Кенета Волца само је кратка илустрација садржајности опсежне литературе која би и на први поглед знатижељног читаоца потврдила напред наведени став.

Слично истраживачко питање мучило је и Алфреда ван Штадена (Alfred Van Staden) те се прихватио захтевног посла утврђивања спољнополитичких стратегија малих држава. Истражујући спољну политику Холандије, нарочито у контексту чланства у НАТО, дошао је до закључка да Холандија свој статус користи за уравнотежавање регионалне, односно средње силе, Француске. Детаљнијим увидом у резултате анализе, може се доћи до

³⁰⁴ Ослањајући се на анализу Ерика Лабса који је утврдио сопствену класификацију стратешког деловања малих држава тога доба можемо се сагласити да је малим државама на располагању: несврставање, сврставање уз јачег који је сила која прети, уравнотежавање са великом силом ради заштите и уживање у статусу слободног стрелца (*free ride*), уравнотежавање са великом силом и борба, савезништво са осталим малим државама, самостална борба. Наведено према: Eric J. Labs, "Do Weak States Bandwagon?", *Security Studies*, vol. 1, no. 3, 1992, p. 392.

³⁰⁵ У литератури на српском језику уврежено је мишљење да је најпогоднији превод еве енглеске речи у погледу приказивања суштине дате стратегије деловања држава у међународним односима управо сврставање уз јачег. Код појединих аутора налазимо и превод 'шлепање' али га не посматрамо као адекватног за употребу у академском писању.

³⁰⁶ На српском језику је оправдано користити и термин 'уточиште' у преводу енглеске речи *shelter*. Ипак, сматрамо да је за потребе писања ове дисертације подобније употребљавати реч 'заштитник'.

двоструког закључка: Холандија је „верни савезник НАТО”³⁰⁷, што се може подвести под категорију сврставања уз јачег у контексту тадашње жеље ове мале државе да постане чланица. Међутим, она истовремено користи своје чланство ради остваривања додатних спољнополитичких добитака, а то је „прибављање подршке Сједињених Држава у борби против доминације регионалних сила Западне Европе”.³⁰⁸ Друга функција коју чланство Холандије у НАТО врши у њеној широј спољнополитичкој стратегији могла би се назвати потрагом за заштитником.

Списатељски изузетак, који на директан начин преузима поменуто разликовање ове две спољнополитичке стратегије за свој предмет истраживања, чини коауторски текст Балдура Толарсона, Алисон Бејлис (Alyson J.K. Bailes) и Тејера Бредлија (Thayer A. Bradley).³⁰⁹ Теза ових аутора, коју по нашем мишљењу успешно доказују у раду, јесте да се стратегија потраге за заштитником умногоне разликује од сврставања уз јачег. Додатну вредност ове анализе чини и њихова склоност да теоријске претпоставке доказују на примерима малих држава.

Државе, према почетном ставу ових аутора нису једнаке у својим способностима и капацитетима. Јасно је да се оне умногоне међу собом разликују и према другим критеријума унутрашњих политичких карактеристика, те је неопходно одбацити много пута у питање доведену поставку неореализма о државама као ‘црним кутијама’ или ‘билијарским куглама’. С друге стране, нужно је одолети упадању у замку *ad hoc* стварања модела који су једино исправни у примени на поједину државу у напред одређеном временском и просторном оквиру. Уврштавање унутрашњих, било државно/друштвених, било идеосинкратичких варијабли, у анализу стратешког понашања малих држава мора се чинити прецизно, дисциплиновано и скрупулозно. Традиционалне теорије међународних односа које то не чине остављају нам превелики маневарски простор који нас може увући у предрасудама одређену употребу калеидоскопа друштвене збиље и стварању многоструких слика реалности. На том путу, наведени аутори указују на потребу додатног појашњења употребе стратегије потраге за заштитником, све време имајући на уму отклон од стратегије сврставања уз јачег.

Пре свега, у примени стратегије сврставања уз јачег нема помена о примени релативних добитака у односима малих држава и њихових савезника.³¹⁰ На пример, САД неће придавати једнаку важност квалитету односа који имају са Уједињеним Краљевством или сићушним Луксембургом, првенствено због њихове међусобне разлике у капацитетима за спољно деловање. Стога, Луксембург неће бити угрожен због калкулације релативних добитака јер својим способностима неће нарушити општу равнотежу снага.

Када је реч о стратегији потраге за заштитником, логика посматрања је обрнута. Мањак капацитета мале државе може водити „диспропорционалним добицима из међународне срадње, на начин недоступан великим државама”.³¹¹ Важна методолошка ограда, коју на овом месту сматрамо корисном, односи се на суд о неправилној расподели користи од употребе ове стратегије, посматрано из перспективе малих држава. Напомињемо да није реч о анализи релативних добитака, како их види традиционална теорија међународних односа, већ више о неједнакој расподели користи која је директно зависна од начина употребе стратегије потраге за заштитником. Што је ефикаснија употреба ове стратегије, то су и добици већи. Дobar пример, и истовремено доказ наведене тезе, била би подробна анализа регионалних механизма интеграције малих држава (попут Европске уније) који значајно утичу на успех примене стратегије потраге за заштитником. Такви

³⁰⁷ Alfred Van Staden, “Small States Strategies in Alliances: The Case of The Netherlands”, *Cooperation and Conflict*, vol. 30, no. 1, 1995, p. 31.

³⁰⁸ Ibidem.

³⁰⁹ Alyson J.K. Bailes, Bradley A. Thayer and Baldur Thorhallsson, “Alliance theory and alliance 'Shelter': the complexities of small states alliance behaviour”, *Third World Thematics: A TWQ Journals*, vol. 1, no. 1, 2016, pp. 9-26.

³¹⁰ Аутори наводе за пример односе Данске и Сједињених Америчких Држава или Немачке и САД.

³¹¹ Ibidem, p. 15.

механизми интеграције и сарадње су често изузети из реалистичких рачуница сирове моћи. Међутим, уколико се изместимо се из до сада преовлађајућег научног дискурса који је нарочиту улогу придао безбедносним облицима стратешке сарадње, док су политичка, економска и социјетална ‘потрага за заштитником’ остале на маргинама и једино као нуспојава заштите безбедности, онда ће докази бити и видљивији.

Табела 3: Упоредни приказ кључних разлика стратегије сврставања уз јачег (*bandwagoning*) и стратегије потраге за заштитником

Стратегија сврставања уз јачег (<i>bandwagoning</i>)	Стратегија потраге за заштитником
Прихватање претпоставки структуралног реализма о државама као ‘билијарским куглама’ које не узимају у разматрање унутардржавне подстицаје за стратешко понашање малих држава;	Државе се међу собом не разликују само у погледу способности (<i>capabilities</i>), већ се разлике учачају и на државном и индивидуалном нивоу анализе;
Калкулација моћи заснована на концепту релативних добитака;	Одсуство концепта релативних добитака у односима малих држава и заштиника;
Безбедност и опстанак су кључни мотиви примене стратегије;	Осим безбедности, мале државе су у потрази и за политичком, економском и социјеталном заштитом;
Импликације примене стратегије важне за спољну политику државе; спољнополитичко сврставање уз одлуке велике силе.	Трошкови мале државе од примене ове стратегије могу укључивати и промене у унутрашњој политици услед продора велике силе (заштитника).

Ипак, заштита долази и уз одређење трошкова. Продирање велике силе производи последице и на унутрашњем плану малих држава. Стога се неумитно намеће питање да ли је у коришћењу ове стратегије могуће остварити сарадњу са ‘заштитником’ засновану на начелима аутономије слабијег партнера и једнакости, или је реч о хијерархији. С тим у вези, у примени стратегије потраге за зештитником оправдано се пред истраживачима испречава дилема *суверенитет vs. безбедност*.³¹²

Рањивост малих држава често замагљује правилну анализу трошкова и користи ступања у однос са великом силом употребом ове стратегије. Да ли им је ишта друго на располагању? На трагу Каценштајнове анализе демократског корпоративизма припадајућег ширем приступу социјалног конструктивизма (*buffer from within*), јасно је да би и мале државе могле да развијају праксе попут доброг управљања или економске еластичности која би била отпорна на спољашње промене. Ипак, анализа праксе није показала ваљаност ових претпоставки, осим у појединим случајевима,³¹³ по нашем суду, недовољним за потврду чак и теорије средњег обима.

Јасно је да се мале државе чешће одлучују на савезе са великом државом или са већим бројем држава. Међутим, оно што је у литератури пренебрегнуто или површно анализирано јесте квалитативно нијансирање таквог сврставања. Управо у таквом приступу лежи богатство стратешких избора који су ан располагању малим државама.

³¹² Премда сматрамо да је на овај начин постављена дилема преширока и нуди простор за методолошке злоупотребе, она ипак може бити корисна у погледу снаге своје илустративности како би се читаоцу указало на препреке са којима се мале државе суочавају приликом избора најпогодније стратегије спољнополитичког деловања.

³¹³ Каценштајн у својој књизи *Мале државе на светским тржиштима* тезу покушава да докаже на студији случаја Исланда после финансијске кризе 2008. године, односно на примеру Балтичких држава. Наведено према: Baldur Thorhallsson, “Domestic buffer versus external shelter: viability of small states in the new globalised economy”, *European Political Science*, vol. 10, no. 3, 2011, pp. 324-336.

Упадљив је алтернативни аргумент који заступа Ерик Лабс (Eric J. Labs). У раду о анализи сврставања слабих држава уз јачег наилазимо на став који се недвосмислено данас може довести у питање: „мале државе се ретко сврставају уз јачег”.³¹⁴ Ослањајући се на постојеће теоријско промишљање Волтове равнотеже претњи или колективног деловања Манкура Олсона (Mancur Olson), Лабс противречи Хенделу и Ротштајну који су малим државама приписивали искључиво употребу стратегије сврставања уз јачег. Уместо тога, малим државама на располагање ставља читав дијапазон стратегија спољне политике.³¹⁵ Почетна ригидност Лабсовог аргумента узроковала би непостојаност ставова коју можемо веома лако оповргнути праксом. Емпиријска поткрепа Лабсових аргумената сеже у античко доба, нагласак ставља на 19. век, али се и завршава са Првим светским ратом. Са правом се може поставити питање релевантности за савремене међународне односе.

На пиједесталу опстаје чињеница да, мале државе и оне које још увек нису схватиле да су мале,³¹⁶ у тежњи за преживљавањем се по правилу сврставају уз јачег тражећи заштиту усвојених вредности. И не само у тежњи за преживљавањем. Уколико се макар на тренутак изместимо из дискурса реалистичке школе мишљења и упловимо у таласе прилагођавање ове теорије савременим притокама друштвене збиље, јасно је да се преживљавање допуњује и тежњом ка утицају малих држава на управљање међународним пословима који су јој од интереса.

Погледајмо само ненадане последице процеса британског напуштања Европске уније, популарног Брексита (*Brexit*). Преостале чланице ЕУ које можемо сврстати у категорију малих држава нашле су се, не сопственом жељом, пред избором нових стратегија управљања спољним односима услед новонасталних околности. Да ли се скривати, оградити у сопственом простору или пронаћи уточиште, питали су се Андерс Вивел и Балдур Толарсон.³¹⁷ Иако се на британски потез гледало као на својеврсни континуитет спољнополитичких токова започетих још под управљачким подстицајима Маргарет Тачер, оживљеним са Дејвидом Камероном и крунисаним референдумом 2016. године, мале државе су остављене на милост и немилост несигурности и неизвесности услед нестанка уравнотеживача француско-немачке осовине унутар ЕУ. Чак и уколико покушају да свој ослонац, супротно Каценштајновом савету о демократском корпоративизму, пронађу у Сједињеним Америчким Државама, чини нам се да је спремност САД да помажу малим државама у намери за уравнотежавањем регионалних ‘агресора’ све мања.³¹⁸

2.2.2.1.1 Сврставање уз јачег

У претходном делу рада на делу је била честа наизменична анализа стратегије потраге за заштитником и стратегије сврставања уз јачег. Свесни те чињенице, на овом месту указујемо да, уз већ исказане специфичности стратегије потраге за заштитником, она добар део својих карактеристика дугује ‘старијем’ концепту сврставања уз јачег. Због тога је

³¹⁴ Ерик Лабс овакав став заснива на Ротштајновом примеру Белгије која се 30их година одлучује на неутралност, без обзира на претњу Немачке која је већ у том тренутку могла бити опажена. У том тренутку би било прикладније очекивати да ће се Белгија сврстати уз Француску. Хендел је заступник дијаметрално супротстављеног става, али и у његовим радовима не налазимо довољно емпиријског материјала. Наведено према: Eric J. Labs, “Do Weak States Bandwagon?”, *op. cit.*, p. 384.

³¹⁵ Видети напомену број 222.

³¹⁶ Некадашњи министар финансија Краљевине Данске, Кристијан Јенсен (Kristian Jensen) изјавио је да у Европи постоји две врсте држава: мале државе и оне које још увек нису схватиле да су мале. Наведено према: Anders Wivel, Baldur Thorhallsson, “Brexit and small states in Europe: Hedging, Hiding, or Seeking Shelter”, in. P. Diamond, P. Nedergaard, and B. Rosamond (eds), *Routledge Handbook of the Politics of Brexit*, Routledge, London, 2018, p. 266.

³¹⁷ Anders Wivel, Baldur Thorhallsson, “Brexit and small states in Europe: Hedging, Hiding, or Seeking Shelter”, in. P. Diamond, P. Nedergaard, and B. Rosamond (eds), *Routledge Handbook of the Politics of Brexit*, Routledge, London, 2018, pp. 266-277.

³¹⁸ Став о обавези САД да помажу малим државама услед њихове прокламоване намере да уравнотеже регионалне агресоре преузет је из: Eric J. Labs, “Do Weak States Bandwagon?”, *op. cit.*, p. 407.

ради подробнијег разумевања потраге за заштитником важно остварити кратак увид у суштинске одлике стратегије сврставања уз јачег, примордијално релистичког изворишта. Анархична природа међународног система и строго придржавање рационалног модела одлучивања у спољној политици стављали би у налог малим државама пажљиву процену распореда светске моћи и сврставање уз пол са њеном највишом концентрацијом, било да је рећ о појединачној држави, било о неком облику савезништва. Оваква здраворазумска претпоставка, ипак, наилази на бројне отпоре теоријског и практичног изворишта. Из перспективе владајућих теорија међународних односа, рецепти за успешно вођење спољне политике малих држава, чак и када долазе из реалистичког опуса, не сугеришу безрезервну подршку избору стратегије сврставања уз јачег. Фаворизовање уравнотежавања као савршеније, пожељније и по међународни систем продуктивније стратегије затиче се код бројних аутора, од Кенета Волца, преко Стивена Волта па до Џона Миршајмера и Кристофера Лејна.

Стивен Волт у надалеко познатој књизи о пореклу савезништава аргументацију започиње управо намером „доказивања да је уравнотежавање учесталији облик понашања од сврставања уз јачег”³¹⁹ дефинишући „уравнотежавање као савезништво са другима са циљем савладавања претње и сврставање уз јачег као сврставање уз извор опасности”.³²⁰ По сопственом признању, одређењем концепата и ставом о превладавању уравнотежавања у пракси међународних односа у потпуности следи ток мисли Кенета Волца.³²¹ Потпору свом аргументу веома лако проналази у појави коју је тешко оспорити, односно у „спречавању сваког покушаја постизања хегемоније у Европи од времена Тридесетогодишњег рата управо одбрамбеном коалицијом са циљем поражавања потенцијалног хегемона”.³²² Ситуација је дијаметрално другачија из перспективе малих држава. Оне својим спољним политикама пркосе наведеним обрасцима понашања и „склоније су сврставању уз јачег неголи уравнотежавању”.³²³ Два су узрока таквом исходу. Прво, њихов коалициони капацитет за потенцијално уравнотежавање је низак. Друго, с обзиром да је географска близина претње један од важних фактора спољнополитичког опредељивања држава у Волтовој теорији, а данашња пројекција моћи хегемона глобална, онда је јасно зашто мале државе бирају ‘победничку страну’. Ипак, Волт не искључује могућност малих држава да одаберу стратегију уравнотежавања, уз битно ограничење, у односима са slabим државама.³²⁴

Нешто другачији подстицај расправи о овом предмету даје Рандал Швелер. Проницљиво је запазио појаву да „док истраживачи међународних односа традиционално прихватају став о државама које уравнотежавају растућу претњу, парадоксално, делатници задржавају представу о међународној политици као сврставању уз јачег”.³²⁵ Друго извориште недоумица лежи у недовољном разумевању суштине стратегије сврставања уз јачег. За Швелера, она није супротстављена уравнотежавању, а аутори су склони „преуском дефинисању, искључиво као препуштању претњи”.³²⁶ Уграђујући проактивност у стратегију сврставања уз јачег, односно могућност да се овом стратегијом досегне жељена вредност, а не једино очува стечена безбедност пред надлазећом претњом, Швелер је одређује уважавајући опортунизам као њен важан саставни елемент.

Суштина сврставања уз јачег није временски и просторно универзално једнака, те је стога нужно разликовање засновано на подстицајима држава за избор ове стратегије. Некада се државе понашају као ‘шакали’, уколико „постижу споразум са ревизионистичким лидером

³¹⁹ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, op. cit., p. 5.

³²⁰ Ibidem, p. 17.

³²¹ Кенет Волц, *Теорија међународне политике*, op. cit., стр. 139,140.

³²² Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, op. cit., p. 28.

³²³ Ibidem, p. 29.

³²⁴ Ibidem, p. 33.

³²⁵ Randal L. Schweller, “Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, p. 72.

³²⁶ Ibidem, p. 74.

о подели сфера утицаја, у замену за подршку његовим експанзионистичким тежњама”.³²⁷ Префињенији облик овог понашања Швелер препознаје у „сврставању уз јачег када је исход рата већ одређен (*piling-on bandwagoning*)”.³²⁸ Било из страха од казне победника због неутралности, било из опортунистичких порива поделе незарађеног плена, државе су неретко историјски приступале овом ‘закасном’ сврставању. Трећи облик је визионарске природе и подразумева правилну процену будућег развоја догађаја у међународним односима. Држава се одлучује да ускочи на „таласе будућности (*wave of the future*)” када је заведена „харизматичним лидерима и динамичним идеологијама, додатно праћеним масивном пропагандном кампањом која истиче супериорност на бојишту”.³²⁹ Чиниле су то државе следећи комунистичку идеологију, али и покушавајући да имплементирају либералну демократију. Последњи сет мотива државе да се сврста уз јачег је, по нашем мишљењу, најслабија карика Швелерове класификације. Превише рабљени домино ефекат нашао је примену и у овом случају на крајње непрецизан начин и уз недостатак обухватне примене на целокупну праксу. Претпоставка да ће се државе истог региона, због међусобних веза, понашати као домине или јабуке у истој корпи и усвајати исте стратегије спољнополитичког деловања у пракси је показала све своје недостатке.³³⁰ Једноставно, осуђена је на логичку грешку *pars pro toto*.

Ускогрудо релистичко поимање опстанка и на њему заснованих мотива малих држава за сврставање уз јачег допуњени су делима скандинавског табора истраживача међународних односа. Промењена природа спољнополитичких циљева нордијских земаља у 21. веку, рекло би се више идеационих него материјалних, условила је и подешавање до тада коришћених стратегија из домена реализма. Наиме, постаје уочљива употреба стратегије сврставања уз јачег као својеврсног средства за достизање пожељног *статуса* у међународним односима. Супротстављено аргументима (нео)класичних реалиста, Педерсен се питао „због чега Нордијске земље учествују у војним подухватима са Сједињеним Државама на местима која нису од непосредног интереса, односно у случајевима када нису суочене са директном претњом?”.³³¹ Увођење у анализу стратегије потраге за заштитником нуди директан одговор.

Прва важна напомена односи се на тврдњу да се сврставањем уз САД у војним операцијама широм света остварује циљ позициониран на билатералном нивоу: одржавање добрих односа са великом силом. Друго, налик Ван Штаденовим аргументима изложеним у већ представљеној студији случаја Холандије, мале државе теже осигуравању заштите или уточишта под окриљем великих сила које би их одбраниле у случају појаве претње од потенцијалног регионалног такмаца више снаге. Изградњом статуса поузданог савезника учешћем у разноврсним спољнополитичким иницијативама, чак и када се не назире рационалност таквог подухвата, дугорочно се могу очекивати опортунистички димензиониране против услуге. Треће, како се то представља у поглављу овог докторског рада о *стратегии потраге за статусом*, етичка димензија учешћа нордијских земаља у војним операцијама на далеким местима у случају стратегије потраге за заштитником пада у други план. На њено место долази „више инструментална и стратешка мотивација, него морална (...) (и тиче се, *прим аут.*) побољшања или консолидовања репутације лојалног савезника и партнера”.³³² И најпосле, посматрано са позиција стратешког мишљења, чини се

³²⁷ Ibidem, p. 93,94.

³²⁸ Ibidem, p. 95.

³²⁹ Ibidem, p. 96,97.

³³⁰ Швелер у цитираном раду користи аналогије са једном зараженом јабуком у корпи која успева да зарази и остале на начин да избор једне државе, на пример, да усвоји комунистичку идеологију, може својим примером мотивисати и државе блиског окружења да учине исто. Такав страх присутан у администрацијама председника САД током Хладног рата показао је своју неутемељеност у пракси.

³³¹ Rasmus Brun Pedersen, “Bandwagon for Status: Changing Patterns in Nordic States Status-seeking Strategies?”, *International Peacekeeping*, 2017, p. 2.

³³² Ibidem, p. 19.

да је крајња намера држава које на овај начин теже постизању жељеног статуса, да се препознати статус из билатералних односа може „пренети у глобално препознат статус”.³³³

Случајеви примене ове стратегије нису на први поглед лако уочљиви, али се ‘читањем између редова’ ипак могу идентификовати. Јасно је да идеја председника владе Републике Србије Зорана Живковића из 2003. године, када је у разговору са тадашњим државним секретаром САД, Колином Пауелом (Colin L. Powell), понудио учешће 1000 српских војника у мировној мисији у Авганистану, није ништа друго до покушај примене стратегије потраге за заштитником путем изградње статуса.³³⁴ На исти начин се може приступити и спољнополитичком деловању нордијских држава (Данске, Норвешке, Шведске и Финске) када је реч о сврставању уз спољнополитичке одлуке САД поводом војних интервенција или мисија успостављања и одржавања мира у Савезној Републици Југославији (1999), Авганистану (2011-2014), Ираку (2003-2011) и Либији (2011).³³⁵ Богатство примене ове стратегије није само њена временска и просторна широка примењивост. Реч је, у исто време, о стратегији која показује висок степен и суштинске прилагодљивости, од сврставања уз јачег због непосредне претње, преко Швелеровог ‘сврставања ради профита’, па све до претходно описаног сврставања уз јачег са циљем изградње или задржавања жељеног статуса.

2.2.2.1.2 Опасност конформизма и дилема доследности

Државе се применом стратегије потраге за заштитником, у којој превладавају материјалистички засновани мотиви опстанка или одржања постојећег нивоа моћи, могу суочити са губитком спољнополитичког идентитета. Конформизам који настаје као последица асиметрије у моћи између мале државе и велике силе заштитнице упућује на егзистенцијална питања постојања било какве спољнополитичке стратегије, односно временски праћене доследности у спољнополитичком понашању малих држава. Референтна оса коју на једном крају обележава потпуна предаја великој сили, било из солидарности, било из опортунистичких мотива и егзистенцијалних потреба, и, на другој страни, самосвојност која надилази билатерализам датог тренутка, у себи генерише много нијанси у сржи истог спољнополитичког понашања.

Није тешко сетити се насловне стране угледног Л’ монда (Le Monde) из септембра 2001. године: „Сви смо Американци (*Nous sommes tous Américains*)”,³³⁶ парафраза Кенедијеве изјаве из Берлина 1963. године, и свега годину дана касније, жустрог одбијања Француске и Немачке да подрже америчку иницијативу за напад на Ирак. Аргумент јача своју заснованост уколико, осим поменутих држава, укажемо и на одлуке Белгије, Грчке, Луксембурга, Аустрије, Шведске и Финске, које исто тако нису подржале напад на Ирак. Премда се терористички напади 11. септембра 2001. године на САД могу довести у везу са политиком САД према Ираку, исто тако се за политику мањих европских држава може рећи да нису следиле логику конформизма, већ логику доследности своје спољне политике.

Европске државе су у датом контексту под безбедносним кишобраном НАТО на челу са САД, које су саме довољно снажне да у униполарно устројеном међународном систему могу самостално и својевољно да спроводе усвојени спољнополитички дневни ред. Теорија равнотеже снага би безрезервно уважила наведене ставове и европским државама у

³³³ Ibidem, p. 19.

³³⁴ Видети више у: Марко Дашић, Стеван Недељковић, Драган Живојиновић, „Употреба историјских аналогича у процесу доношења спољнополитичких одлука на примеру односа Србије и Сједињених Америчких Држава после 2000. године”, *Српска политичка мисао*, вол. 62, бр. 4, 2018, стр. 128,129.

³³⁵ Опсежна анализа спољнополитичког сврставања нордијских земаља у датим случајевима представљена је у: Rasmus Brun Pedersen, “Bandwagon for Status: Changing Patterns in Nordic States Status-seeking Strategies?”, *op. cit.*, pp. 6-18.

³³⁶ Jean-Marie Colombani, “Nous sommes tous Américains”, *Le Monde*, 13/09/2001, доступно на: https://www.lemonde.fr/idees/article/2011/09/09/nous-sommes-tous-americains_1569503_3232.html, приступљено: 17/04/2020.

претходним случајевима препоручила искључиво сврставање уз јачег. Теорија равнотеже претњи би понудила префињенији одговор заснован на савету изградње равнотеже капацитета за остварење сопствених интереса европских држава и бескомпромисне подршке циљевима САД. Неокласични реализам треће врсте би продreo још дубље унутар самих држава и свакој појединачно, уважавајући њене особености, понудио адекватну стратегију која надилази дихотомију уравнотежавања или сврставање уз јачег.

Представљени случајеви приказали су разноликост спољних политика малих држава, иако подложних сличним системским подстцајима и ограничењима. Побољшања која неокласични реализам нуди структуралном реализму, о којима ће детаљније бити речи у наредном поглављу овог рада, и даље нису довољна како би на уверљив начин објаснила све танчине, видљиве и сакривене, спољнополитичких стратегија држава које нису велике силе. Преламање потраге за заштитником и сврставања уз јачег, повремени уплив питања жељеног статуса и свеприсутно разматрање уравнотежавања у међународним односима онемогућавају заједничким снагама кристалисање једне видљиве стратегије спољнополитичког деловања малих држава. Чак и када дође до остварења успеха у идентификовању усвојене стратегије, он није допуњен једнако успешним објашњењем путева до њих. Свеукупно, преламање теоријских сочива у потпуности кореспондира представљеној емпирији. Дилема коју је још Лакатош издвојио као немогућност доказивања теорија, али ни њиховог оповргавања, свакодневно добија отелотворење у науци о међународним односима. Волц је то умешно и сваком уху пријемчиво и разумљиво објаснио тврдњом да „чињенице нису ништа више независне од теорија, у односу на степен независности теорија од чињеница”.³³⁷ Стога је важно непрекидно истраживати праксу уз задржавање ширине погледа ка теоријским приступима који кретање кроз густу шуму међународних односа олакшавају и поједностављују. Теоријски еклектицизам више није неопростив грех, а катахизис о резервисаности појединих облика спољнополитичког понашања само за издвојену категорију актера међународних односа свакодневно је подриван у пракси.

2.2.2.2 Потрага за статусом

Заблуда је да стратегију спољнополитичке потраге за статусом употребљавају искључиво велике силе. Приписана им је та повластица сразмерно ресурсима које поседују и способне су да их ангажују у сврху остваривања јавнодипломатских или учинака меке моћи. Ипак, временом су у литератури постали учестали судови о циљној оријентацији малих држава које желе да досегну за прихватљивим статусом, уважавајући на тај начин промењену природу структуре међународног система која им ствара допуштајуће окружење. Супротно релистичким претпоставкама поимања међународних односа, несигурност са којом се на том путу суочавају мотивисала их је да циљ стицања или одржања одређеног статуса буде хијерархијски (понекад) надређен традиционално, до тада, виталним циљевима спољне политике малих држава. Погледајмо само смели став, који додуше долази из табора социјалконструктивиста, о спољним политикама малих држава у којима је потрага за статусом „израженији циљ у односу на оне велике (државе, *прим. аут.*)”.³³⁸

Неприметност, или истраживачка запостављеност овог циља када је реч о спољној политици малих држава делимично је дужна аутотеличности самог концепта, или у овом случају стратегије спољнополитичког деловања. Наиме, реч је о циљу ‘самом по себи’ који, ипак, позиционира одређену малу државу у координатни систем у коме је једна оса њена

³³⁷ Kenneth N. Waltz, “Foreword: Thoughts about Assaying Theories”, in: Colin Elman, Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, op. cit., p. VIII.

³³⁸ Аутори који, између осталих, заступају такав став су и Ивер Нојман и Бенцамин де Карваљо. Наведено према: Iver B. Neumann, Benjamin de Carvalho, “Introduction: Small States and Status”, in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, pp. 1-21.

моћ, а друга моралност.³³⁹ Што је бољи положај државе у том систему, то је и прагматичност и функционалност у погледу остварења других спољнополитичких циљева већа. Управо је ова ненамеравана последица која превазилази циљну оријентисаност самог концепта статуса важна за спољну политику малих држава. Радови Ревеке Педи, на пример, у потпуности прихватају ту претпоставку. Она негира посматрање постизања или одржавања жељеног статуса као самодовољан спољнополитички циљ, макар када је реч о Кипру. Ова мала држава изградњу статуса у међународним односима не види као самостални циљ већ више као средство за решавање „кипарског питања”.³⁴⁰ Корисност ове стратегије би се тим путем могла остварити и применом аналогije кипарског спољнополитичког деловања на Србију, односно како би она могла да употреби свој статус у међународним односима за решавање ‘косовско-метохијског питања’.

У сваком случају, независно од теоријског промишљања овог концепта, може се рећи да делотворност (успешног) коришћења ове стратегије у пракси остаје неупитна. Било да се тежи тражењу положаја унутар групе сличних, малих држава, било да се стреми признању жељеног статуса од стране великих сила „као поузданих савезника, непристрасних арбитра и актера који најзначајније доприносе одржању међународног система”³⁴¹, статус остаје „централна категорија за отварање нових арена за деловање (малих, прим. аут.) држава”.³⁴²

Наредна област у којој можемо истаћи статус који мале државе имају у међународној арени јесте њихова одговорност за управљање међународним пословима. Прецизније, налик енглеској школи мишљења у међународним односима која велике силе поставља на пиједестал најодговорнијих за успостављање и очување међународног поретка, тако у данашњем тренутку међународних односа запажамо тежњу малих држава да ту одговорност макар поделе са великим силама. Корак даље, велике силе од малих држава то и захтевају.³⁴³ Мале државе то прихватају и за циљ стратегије потраге за статусом одређују спознају своје ‘доброте’, односно статуса добре силе (*good power*).³⁴⁴ Суштинска својства ове врсте статуса, макар када је реч о „учешћу малих држава у одржавању система”³⁴⁵ сажета су у говору Кофија Анана, некадашњег генералног секретара УН, пред уругвајским парламентом давне 1998. године.

„Малим државама је лако да се осећају обесхрабрено пред глобалним силама на делу (...) Ипак, моје дугогодишње искуство рада у Уједињеним нацијама, уверило ме је да мале државе света јесу више него способне за бригу о себи. Отишао бих и корак даље и рећи ћу да је њихов допринос везивно ткиво напретка међународне сарадње (...).”³⁴⁶

³³⁹ Координатни систем са осом моћи и моралности преузет је из: Iver B. Neumann, Benjamin de Carvalho, “Introduction: Small States and Status”, in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, p. 10.

³⁴⁰ Видети више у: Revecca Padi, Ilias Kouskouvelis, “Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status”, op. cit., pp. 151-167.

³⁴¹ Revecca Padi, Ilias Kouskouvelis, “Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status”, op. cit., p. 152.

³⁴² Ibidem, p. 152.

³⁴³ Парадигматски пример била би критика Доналда Трампа упућена европским савезницима у погледу њиховог (недовољног) доприноса одржавању светске безбедности путем НАТО, односно нужности повећавања њихове одговорности и финансијских давања. Видети у: Matthew Crandall, “The era of Trump means it is time for small states start thinking big”, *Euronews*, July 20, 2018, доступно на: <https://www.euronews.com/2018/07/20/the-era-of-trump-means-it-is-time-for-small-states-to-start-thinking-big-view>, приступљено: 20/08/2020.

³⁴⁴ Iver B. Neumann, Benjamin de Carvalho, “Introduction: Small States and Status”, in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, p. 2.

³⁴⁵ William C. Wohlfort, Benjamin de Carvalho, Halvard Leira, Iver B. Neumann, “Moral authority and status in International Relations: Good states and social dimension of status seeking”, *Review of International Studies*, vol. 44 no. 3, p. 9.

³⁴⁶ United Nations, “Secretary-General Lauds Role of Small Countries in Work of United Nations, Noting Crucial Contributions,” op. cit.

Статус у међународним односима је, дакле, системска, али и релациона категорија. Морамо се изместити из дискурса политичких филозофа попут Диркема који је писао о националном поносу (*pride*) држава, Хобсове славе (*glory*), Веберовог престижа (*prestige*) или надасве у међународним односима доминантног Тукидидовог разликовања најснажнијих подстицаја за деловање: страха, интереса и *престижа*.³⁴⁷ Оно што можемо закључити, на основу опсежног прегледа литературе о овом питању, не улазећи у концептуалне разлике напред наведених и преклапајућих термина, је то да статус зависи од структуре, а не од делатништва. У том погледу, можемо се сагласити са Нојманом и Карваљом да је „он интересубјективан и подразумева заузимање места у друштвеној хијерархији”.³⁴⁸ Овде видимо чак и трагове неореализма, јер попут Волца, аутори сматрају да су сићушност (у погледу величине државе) и статус системске категорије, те је у том погледу прихватање неокласичног реализма за наше основно теоријско усмерење поново оправдано.

Репутација и престиж су концепти који су у рукама дате државе, док је, с друге стране, статус нешто што је условљено системом, било на глобалном, било на регионалном нивоу, став је и Расмуса Педерсена (Rasmus Brun Pedersen) који се у свом истраживачком раду бави стратегијом потраге за статусом малих нордијских држава.³⁴⁹ Додатно, иако бисмо се на том трагу устремили ка ставу приписивања исте спољне политике свим малим државама, морамо напоменути да је статус за којим мале државе трагају друштвена, релациона и прилагодљива категорија и у поимању аутора новије генерације. Другим речима, не теже све мале државе истом статусу у међународним односима. Неке желе да негују слику активног учесника у међународним мировним мисијама, друге остају неутралне и несврстане у односу на постојеће војно политичке блокове, треће граде улогу кредибилног партнера који поштује норме међународног права и тако се може набрајати готово у недоглед.

Потреба за систематичнијим приступом изнедрила је неколико кластера, односно скупова у оквиру којих се може, на основу заједничких особина, постићи боље разумевање ове спољнополитичке стратегије. Она се посматра у односу на објективне групе држава (на пример, регион коме мала држава припада) или на субјективно одређене групе ‘истомислећих’ (*like-minded*) држава, макар када је реч о кључним, издвојеним спољнополитичким темама. Сличну дихотомију оличену у разликовању функционалне, која би одговарала објективној, и идеационе, аналогне субјективно одређеној групи, сусрећемо и у Нојмановим радовима. Јасно је да је стратегија потраге за статусом у интристичној вези и са признањем других актера, у јасно дефинисаним оквирима, било географске, било суштинске природе. Из свега наведеног може се закључити да, осим што је статус системска категорија, она је и позициона у погледу заузимања одређеног (вредносног) положаја у односу на друге актере, али и опажајна због значаја који се придаје начинима на које се актер перципира, било саморефлексивно, било у очима других.

Критички преглед литературе о овом питању навео нас је на још један закључак. Мале државе се, у употреби стратегије потраге за статусом, углавном опредељују за два могућа

³⁴⁷ Thucydides, *The Peloponnesian War*, Oxford World's Classics, Oxford University Press, New York, 2009, p. 38.

³⁴⁸ Iver B. Neumann, Benjamin de Carvalho, “Introduction: Small States and Status”, in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, p. 7.

³⁴⁹ Видети више у: Rasmus Brun Pedersen, “Bandwagon for Status: Changing Patterns in Nordic States Status-seeking Strategies?”, op. cit., pp. 1-25.

пута³⁵⁰ прибављања признања жељеног статуса: први, пружање помоћи³⁵¹ (државама у блиском окружењу, прим. аут.) и други, снажење одбрамбеног и безбедносног сектора.³⁵²

Мале државе учестало, било путем набавки војне опреме, било активнијим учешћем у разноврсним међународним мировним мисијама настоје да квалитативно унапреде свој статус у међународним односима.³⁵³ Проналаском својеврсних 'ниша' одбрамбене и безбедносне природе, оне се утркују у истицању квалитета свог ангажовања, јер је економија обима у овом сектору унапред изгубљена битка за мале државе.³⁵⁴ Учестало наглашавање примера Новог Зеланда, Норвешке или других скандинавских земаља, резултат је занемаривања других важних чињеница које суштински одређују положај ових актера у међународним односима.³⁵⁵ Свака аналогија се нарушава, по нашем мишљењу, исправном оценом Вилијама Волфорта који тврди да Норвешка „може да делује изнад своје 'тежине' радећи добре ствари на скуп начин”.³⁵⁶ Ипак, на овај начин мале државе, пракса показује, ефикасно деле позорницу са великим силама поводом значајних питања у међународној арени.

Неколико се недоумица, чије разрешавање превазилази оквире овог докторског рада, рађа услед наведених ставова. Најучљивија је дисонанца између наоружавања, и уопште коришћења војних средстава у сврху јачања меке моћи држава кроз изградњу или одржавање жељеног статуса. Друга, не мање важна, уважава чињеницу да се мале државе, иако скромнијих војних способности, ангажују у операцијама изван своје територије премда се не суочавају са директном претњом по сопствене вредности. И треће питање, заслугама појединих дефанзивних реалиста, упућује на испитивање доследности у намери малих држава да свој статус изграде учешћем у мировним мисијама. Теоретичари који својим делима припадају овом теоријском усмерењу наводе да је улога малих држава „било стално, било привремено (...) предавање (*giving in*) великим силама”³⁵⁷ и у том погледу би се посматрало пре као „сврставање уз јачег, односно капитулација”.³⁵⁸

На супротном крају осе налазе се аутори који пружају помоћи (економске, пре свега) придају нарочиту важност у погледу примене стратегије изградње статуса. Иако је нека држава мала, и самим тим ограничена у несобичној употреби економских подстицаја ка ближем оружењу, она ипак „може да изгради статус према суседним државама пружањем помоћи”.³⁵⁹ Ослањајући се на теорију идентитета у облику у коме су је понудили Тарнер и

³⁵⁰ Трећи пут, односно несврстаност се због свог значаја за Србију, снажне историјске компоненте и нужности раздвајања од сродног концепта неутралности нарочито истиче и у овом раду разматра у засебном поглављу.

³⁵¹ Matthew Crandall, Ingrid Varov, "Developing status as a small state: Estonia's foreign aid strategy", *East European Politics*, vol. 32, no. 4, pp. 405-425.

³⁵² Nina Graeger, "From 'forces for good' to 'forces for status'? Small states military status-seeking", in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, pp. 86-107.

³⁵³ Учешће Републике Србије у мировним мисијама Организације Уједињених нација и Европске уније широм света биће детаљније разматрано у поглављу III овог рада.

³⁵⁴ Упутна је у том погледу анализа потраге малих држава за "војним статусом; видети више у: Nina Graeger, "From 'forces for good' to 'forces for status'? Small states military status-seeking", op. cit., pp. 86-107.

³⁵⁵ Џејмс Розенау и Морис Ист, као његов студент, покушавали су 70их година 20. века на примерима Норвешке и Новог Зеланда да актуелизују питања од интереса за спољну политику малих држава; сличан случај запажамо и у радовима Кристин Ингебритсен која је Каценштајнова студенткиња посветила значајну пажњу истраживању малих држава; наведено према: Neumann, Iver B., Benjamin de Carvalho, "Introduction: Small States and Status", in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, pp. 1-21.

³⁵⁶ Наведено према: Revecca Pedi, Ilias Kouskouvelis, "Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status", op. cit., pp. 151-167. Видети више у: William C. Wohlfort, Benjamin de Carvalho, Halvard Leira, Iver B. Neumann, "Moral authority and status in International Relations: Good states and social dimension of status seeking", *Review of International Studies*, vol. 44 no. 3, pp. 526-546.

³⁵⁷ Rasmus Brun Pedersen, "Bandwagon for Status: Changing Patterns in Nordic States Status-seeking Strategies?", *International Peacekeeping*, 2017, pp. 1-25.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Matthew Crandall, Ingrid Varov, "Developing status as a small state: Estonia's foreign aid strategy", *East European Politics*, vol. 32, no. 4, p. 405.

Тајфел, аутори анализирају како је једна мала држава унутар Европске уније успела у примени стратегије изградње статуса пружајући економску помоћ суседним државама. Естонија је на тај начин постала препознатљива као донатор унутар ЕУ, али и у земљама источног суседства, попут Молдавије и Грузије. Поставља се сасвим логично питање, да ли и Србија може истим путем пружања помоћи, на пример, Босни и Херцеговини, али и другим суседним земљама да запоседне улогу сличну Естонији, у свом објективно одређеном географском простору.

Мале државе стицањем жељеног статуса постају ‘добра сила’, али истовремено и погодан савезник другим државама. Истичући у први план своју унутрашњу стабилност, посвећеност статусу предводника у појединим димензијама управљања међународним пословима (макар на регионалном нивоу) и стварањем компаративне предности у односу на потенцијалне такмаце, малим државама се неминовно отвара маневарски простор деловања који увелико надмашује просту реалистичку рачуницу укотвљену у матрици ресурси/способности - спољна политика - међународни исходи. Нужно је напоменути да се пожељни исходи примене ове стратегије остварују искључиво у сагласности са ‘мултивекторском’ спољном политиком малих држава која се намеће као њихов усуд деловања према другим актерима. Она подразумева апсолутно превазилажење потраге за статусом у свом аутотеличном значењу и коришћења њених благодети у целокупном спољнополитичком оквиру.

2.2.2.2.1 Несврставање

Лаичко мишљење са којим се често сусрећемо сугерише да је за мале државе несврстаност најпожељнији статус. Имајући на уму искуства богате Швајцарске или једне од првих држава благостања, Краљевине Шведске, оно може звучати сасвим оправдано. На другој страни налази се на историји засновано мишљење да нас „историја учи да је неутралност међу зараћеним странама третирана као акт неморалности, а држава која одабере да буде неутрална као склона хипокризији”.³⁶⁰ Још је Макијавели давно записао саветујући владаре да у рату увек подрже једну страну како после окончања сукоба не би завршили као плен, да се само „непромишљени владари најчешће одлучују за уздржаност, због чега углавном и пропадају”.³⁶¹

Неутралност и несврстаност су предмет честих забуна, наизменичне употребе па чак и поистовећивања кроз синонимно коришћење за објашњење појава које садржајно не одговарају концептуалним разликама међу њима. Неутралност се, осим забуне коју стварају теоретичари одликује и тенденцијом да је „различите државе користе на различите начине”,³⁶² у својим спољнополитичким стратегијама.³⁶³ Узалудност посла присилног раздвајања неутралности и несврстаности, али и тежња ка њиховом изједначавању сажета је у раду једног од најбољих познавалаца ових концепата у југословенској школи међународних односа, Ранка Петковића. У подробној анализи изведеној у раду под насловом „Неутралност и несврстаност: варијације о сличностима и разликама”, Петковић закључује да се „не може по сваку цену бранити теза да нема додирних тачака између неутралности и несврстаности, као што се по сваку цену не може заступати ни гледиште да су неутралност и несврстаност истородне појаве”.³⁶⁴ Међутим, обиље литературе до данашњих дана нас

³⁶⁰ Efraim Karsh, *Neutrality and Small States*, Routledge, Abington, 1988, p. 1.

³⁶¹ Николо Макијавели, *Владалац*, Моно и Мањана, Београд, 2009, стр. 112.

³⁶² Leon Müller, *Neutrality in World History*, Routledge, New York, 2019, p. 5.

³⁶³ Ретки су примери попут оног из Декларације Тито-Нехру из 1954. године у којој се врши експлицитно разликовање несврставања као „активне, позитивне и конструктивне политике која тежи колективном миру” и неутралности или неутрализма (користе се као синоними у овом случају) која подразумева пасивност. Наведено према: Radovan Vukadinović, „Male države i politika nesvrstavanja”, *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 7, no. 3-4, 1970, str. 409.

³⁶⁴ Ранко Петковић, „Неутралност и несврстаност: варијације о сличностима и разликама”, *Политичка мисао*, вол. 14, бр. 3, 1977, стр. 348.

уверава у два става о којима постоји, макар и прећутна сагласност. Пре свега, мора се нагласити да је неутралност правна категорија³⁶⁵, „интегрално повезана са концептом рата из чега и црпи сврху свог постојања”.³⁶⁶ Несврстаност, или неутрализам како ју је Ефраим Карш назвао, припада скупу политичких концепата, или прецизније, спољнополитичким стратегијама и тактикама.

Део одговорности за преклапајуће значење ових концепата лежи и у њиховим интринстичним својствима. Наиме, оба поседују непристрасност (*impartiality*) за основну саставницу и истакнуту карактеристику. Због тога је важно што наука о међународним односима скрупулозно расчлањује ову спољнополитичку стратегију и омогућава детаљнији увид у предности и мане њеног избора. Додатно, указује и на нужне услове њене практичне примењивости.

„Несврставање је мирнодопски статус; односи се на дела и ставове држава укључених у односе неоптерећене ратом. У случају започињања рата између кључних блокова моћи, несврстане земље би требало да буду у обавези, баш као и остале државе, да прогласе себе неутралном или зараћеном страном”.³⁶⁷

Мање ригидан и нијансиран приступ који, према нашем суду, на први поглед више одговара реалности негује Леон Милер у обухватној анализи неутралности кроз различите периоде светске историје. Индуктивним путем дошао је до три могућа схватања неутралности. Прво, уједно и традиционално разумевање неутралности у потпуности кореспондира правничком приступу: „неутралност подразумева једнострану декларацију о неутралности у рату”.³⁶⁸ Ова врста неутралности одликује се двоструким привременим карактером. Просторно и временски, неутрална држава „преузима обавезу да ће остати неутрална у односу на један, конкретан сукоб (...) и у почетку сукоба, а у току истог може променити свој став и ући у рат”.³⁶⁹ Друга група објашњења неутралности је крајње провизорна и својим својствима генерише напред поменуто преклапање са несврстаношћу. Наиме, реч је о „дугорочно и добровољно неутралним”³⁷⁰ државама које, упркос свом спољнополитичком опредељењу, остају „активне чланице међународне заједнице (...) које значајно улажу у своје одбрамбене способности”.³⁷¹ Чини се да је Милеров пропуст да ову спољнополитичку стратегију, или дугорочни циљ у појединим случајевима, назове правим именом, односно несврставањем, можда и кључни недостатак класификације. Трећи приступ одређењу неутралности укључује историјске случајеве у којима је неутралност гарантована међународним уговорима, односно гаранцијама великих сила. Таква „стална неутралност”³⁷² забележена је неколико пута у историји. Свакако да на ум прво падају случајеви Швајцарске и Белгије из 19. века, али и Финске и Аустрије после завршетка Другог светског рата. Међутим, важно је нагласити да без обзира на вековни протек времена, суштина овог приступа опстаје непромењена: реч је о наметнутом решењу, а не о спољнополитичкој стратегији неутралне државе.

Критичким прегледом радова о малим државама утврђено је да се 50их и 60их година 20. века делима о несврставању малих држава у међународним односима замагљује недостатак систематског изучавања целине њихових спољних политика. Таква истраживачка мода представљања појединачног за опште створила је двојаку заблуду: прво, сузила је

³⁶⁵ Правна кодификација неутралности извршена је на Другој хашкој конференцији мира 1907. године Конвенцијом о правима и дужностима неутралних сила и лица у случају рата на копну (V Хашка конвенција из 1907. године). Извор: Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам и Жељко Лежаја (прир.) *Извори међународног хуманитарног права*, Факултет политичких наука и Међународни комитет црвеног крста, Београд, 2007.

³⁶⁶ Efraim Karsh, *Neutrality and Small States*, op. cit., p. 28.

³⁶⁷ J. W. Burton, *International Relations: A General Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1965, p. 220.

Цитат преузет из: Efraim Karsh, *Neutrality and Small States*, Routledge, Abington, 1988, p. 28.

³⁶⁸ Leon Müller, *Neutrality in World History*, op. cit., p. 5.

³⁶⁹ Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 267.

³⁷⁰ Ibidem.

³⁷¹ Leon Müller, *Neutrality in World History*, op. cit., p. 6.

³⁷² Ibidem.

маневарски истраживачима методолошким наметањем овог приступа и устукнула пред емпиријским богатством другачијих примера; друго, изоставила је прекопотребан дијалог са сродним концептима у међународним односима генеришући вишезначност, склоност неразумевању и практичном непрепознавању појмова. Ненамеравано је изоставила аналитичка средства међународног права и учинила разлику неутралности и несврставања неухватљивом. Данашња *differentia specifica* неутралности као правног статуса током оружаних сукоба није се одувек подразумевала.

Југословенска наука о међународним односима обиловала је у свом послератном развоју научним и стручним радовима о несврстаности. Под снажним идеолошким утицајем марксизма и приступа међународним односима заснованим на његовим претпоставкама, југословенска „академска литература обрађивала је несврстаност као појам, покрет и преплет друштвених односа”.³⁷³ Спољнополитичку стратегију Југославије коју је од средине 60их година одликовала борба за ширење социјализма на земље Азије, Африке и Кубу које су се бориле за сопствену самосталност и „прогресивни друштвени развој”³⁷⁴ аутори су именовали ‘неангажовањем’, ‘ванблоковском политиком’, и на крају, упоредо са институционализацијом Покрета несврстаности, ‘несврставањем’. Свеприсутна тежња да се унутрашње друштвено и политичко уређење прелије и на међудржавне односе у покрету окованом истом идеологијом пратила је и развој ставова домаћих теоретичара о несврстаности и спољној политици. Међутим, специфичан контекст Хладног рата, однос према капитализму и марксизму као идеологијама и облицима економске, политичке и друштвене организације, геополитичке позиције тадашње Југославије, остављају мало простора данашњој примени истраживачких налаза до којих су аутори тада долазили. Ма колико били подложни усхићењу подстакнутим читањем наслова чланка професора Вукадиновића о малим државама и политици несврставања, мало тога можемо наћи корисним за наше истраживање. Чини се да поимање способности тадашње политике несврставања за „веће могућности за реализацију властитих националних интереса и брже рјешавање бројних економских и друштвених проблема нових (малих, прим аут.) земаља”³⁷⁵ губи утемељење у савременим међународним односима. Други важан став о малим несврстаним земљама које су том политиком „добиле и знатно шире могућности слободне акције”,³⁷⁶ такође, не кореспондира данашњем ‘свету у нереду’. Бројни интегративни процеси сврставања уз идеје, политике, војне савезе или економију свакодневно би демантовале, помало наивно, прихватање напред наведеног става у актуелним околностима. Чак и уколико се не бисмо превише временски удаљили од тренутка настанка Вукадиновићевог рада, Холсти би нас веома лако уверио да је „успешној стратегији несврставања (малих држава, прим аут.) погоднији међународни систем дифузне структуре”,³⁷⁷ неголи Вукадиновићев референтни оквир биполарног међународног система.

„Неутралност је равнодушност (...) ниједан непријатељ ми не може наудити, нити сам ја довољно снажан да уништим свог непријатеља”³⁷⁸, писао је Каутиља о завршетку шестоструке политике у чије је градивне чиниоце осим неутралности сврстао мир, рат, марширање, савезништво и склапање мира са једном страном и вођење рата са другом. Слаби краљеви нису кадри да изаберу неутралност, већ морају бити склони миру јер у рату изгледају као „пешаци који се супротстављају слону”.³⁷⁹ Уколико до рата упркос свему дође, слабом краљу преостаје једино покорност. Сличан ехо одзвања и у радовима Матијаса Маса о малим државама. Премда вековима удаљен од времена Каутиљиног стварања, долази до

³⁷³ Милан Игрутиновић, „О схватању несврстаности у југословенској теоретизацији међународних односа”, *Међународни проблеми*, вол. LXX, бр. 2, 2018, стр. 125 (стр. 125-146)

³⁷⁴ Милан Шаховић (ур.), *Међународни односи*, Висока школа за политичке односе, Београд, 1963, стр. 20.

³⁷⁵ Radovan Vukadinović, „Male države i politika nesvrstavanja”, op. cit., str. 408.

³⁷⁶ Ibidem, str. 409.

³⁷⁷ K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., Chapter 4, Foreign Policy Orientations and National Roles.

³⁷⁸ Каутиља, *Арташастра*, Књига VII, Поглавље I, Библиотека Атанасијевић, Крагујевац, 2009, стр. 433,434.

³⁷⁹ Ibidem, Поглавље III, стр. 442.

веома сличног закључка. Неутралност јесте правна категорија која би требало да пружи заштиту у оружаним сукобима. Међутим, рат у Вијетнаму доказао је супротно: „неутралност не гарантује заштиту од агресије”,³⁸⁰ баш као што то није омогућила Камбоџи и Лаосу током 1969. године. Измењена природа данашњих међународних односа и карактера друштвеног организовања омогућила је ‘слабим краљевима’ односно малим државама, избор несврставања или неутралности на потпуно другачији начин.

Читајући радове једног од најзначајнијих неокласичних реалиста данашњице, Стивена Волта,³⁸¹ проницљивој анализи не промиче третирање неутралности као једне од спољнополитичких стратегија, а не правничког концепта резервисаног за међународно хуманитарно право. Сужавајући избор средњих (и малих) држава на свега неколико опција³⁸² у свом раду о савезима у време униполарности, Волт указује на неутралност као рационалну одлуку када се држава „(1) суочава са вишеструким претњама подједнаке опасности, (2) када не може да предвиди икакву непосредну опасност, (3) када жели да остане ‘испод радара’ (*aloof*) у сусрет надметању великих сила”.³⁸³ У сваком од наведених извора, мала сила ће свакако покушати да се у стилу ‘слободног стрелца’, чак и уколико остане ван савеза, заложити за поштовање норми и осигурања права да се и њен глас чује. Ова тенденција у понашању малих држава је у потпуној сагласности са тежњом ка мултилатералном управљању као истакнутој особини спољне политике малих држава. Међутим, контекстуална условљеност стратегија деловања малих држава доживљава своје отелотворење и у Волтовом теоријском приступу. Измештање из униполарног међународног система и враћање у хладноратовски период и 1987. годину када Волт објављује једну од најзначајнијих књига (*The Origins of Alliances*), мале државе наводи или на уравнотежавање или на сврставање уз претећу силу. Како Ден Рајтер (Dan Reiter) оцењује, „Волт одређује сврставање уз јачег на такав начин да права неутралност готово да не постоји”,³⁸⁴ посматрајући проглашавање неутралности Белгије касних 30их година прошлог века, уствари, за стратегију сврставања уз Немачку. Неговање оваквог, рекло би се опрезног приступа, који ослушкује нијансиране промене у међународном систему намеће се као нужан услов постизања валидних истраживачких резултата „у свету у којем немамо ни униполарни ни мултиполарни распоред моћи већ нешто између (...) јер и понашање јединица (пре свега држава) у систему зависи од тога”.³⁸⁵

Осим тога, несврставање није стратегија ексклузивно намењена једино малим државама. Њено присуство у спољнополитичком деловању и средњих сила навело је бројне ауторе да своја истраживања усмере ка испитивању услова њене примене, анализи историјских примера и извођењу генерализација о њеним врлинама и манама. Тим путем је Холсти (К. Ј. Holsti) у својој четворочлавној матрици анализе спољне политике (спољнополитичке оријентације, националне улоге, циљеви, деловање) предвидео да су

³⁸⁰ Matthias Maass, *Small states in world politics: The story of small state survival, 1648-2016*, op. cit., p. 190.

³⁸¹ Постоји несагласност у погледу теоријског профилисања радова Стивена Волта те нису ретки случајеви у којима се он сврстава у дефанзивне неореалисте. О опусу Стивена Волта видети више у: Стеван Недељковић, *Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студије случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, октобар 2020.

³⁸² Осим неутралности, Волт сматра да је овим државама на располагању још и стратегија која нагиње некој врсти уравнотежавања или ка сврставању уз хегемона и уласку у регионалне савезе са њим. Наведено према: Драган Р. Симић, Драган Живојиновић, „Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић и Драган Живојиновић (урс), *Неутралност у међународним односима - шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, op. cit., стр. 47.

³⁸³ Stephen M. Walt, “Alliances in a Unipolar World”, *World Politics (International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity)*, vol. 61, no. 1, p. 115. (pp. 86-120)

³⁸⁴ Dan Reiter, “Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past”, *World Politics*, Vol. 46, No. 4 (Jul. 1994), p. 501.

³⁸⁵ Драган Р. Симић, Драган Живојиновић, „Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић и Драган Живојиновић (урс), *Неутралност у међународним односима - шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2016, стр. 54.

државама на располагању свега три општа избора: изолација, несврставање или изградња коалиција.³⁸⁶

Дискусија о користима и трошковима које опредељивање државе за несврстаност носи са собом одржала је континуитет до данашњих дана, премда је степен важности и видљивости немерљив са периодом зачетка изучавања малих држава. Неке претпоставке су, заиста, и даље опстале у неизмењеном облику. Тешко да се може приговорити Ротштајновој оцени усвојеној пре више од 50 година да је „данашња несврстаност иста по врсти, али различита према степену (...) и како бисмо разумели њену динамику морамо познавати окружење у коме функционише”.³⁸⁷ Из, наизглед, става високог нивоа општости могу се извести најмање два закључка. Први се односи на неспорну прилагодљивост, а други на временску и просторну универзалност примене концепта. Чини се као да је реч о чисто техничком и прагматичном избору одређене државе која се, вођена поривом остваривања што веће користи из постојеће глобалне расподеле, одлучује да остане по страни у односу на активне савезе и савезништва. Прагматичност је доказана још једним ставом поменутог аутора. Несврстаност „осигурава слободу и независност, држи мале силе даље од сукоба, избегава да савези отежавају решавање локалних проблема, спречавају војне трошкове и обезбеђује инострану помоћ са свих страна”.³⁸⁸ Пријемчивост избора несврстаности, схваћене на овај начин, тешко да се и данас може довести у питање. Међутим, како ће то у посебним деловима овог рада бити подробно приказано, спољнополитичка одлука није резултат (једино) избора спољнополитичких одлучилаца (мале) државе. Притиснути деловањем сплета варијабли са различитих нивоа анализе, они се ипак суочавају са још једним, временски и просторно увек примењивим аксиомом: статус малих држава ће, по правилу, увек зависити од интереса и односа супер сила.³⁸⁹

Сплет чинилаца који одређују избор државе за (не)сврставање у међународним односима у потпуности кореспондира кластерима варијабли неокласичног реализма треће врсте. Холсти је несвесно себе сврстао у неокласичне реалисте ставом да су варијабле које утичу на избор одређене спољнополитичке стратегије, између осталих и несврставања, редом, структура међународног система, географски положај, природни ресурси, природа унутрашњих ставова и економских и друштвених потреба, опажање актуелних претњи и њихов однос према кључним вредностима. Јасно је да се у наведеној класификације могу пронаћи независна, инервенишуће и зависна варијабла, као и структурални модификатори о којима се подробно говори у одељку рада о неокласичном реализму.

2.2.2.2.2 Клуб дипломатија малих држава

Једна о манифестација мултилатералне изградње односа субјективних група актера сличних спољнополитичких циљева, окупљених у облицима вишестраних преговора о питањима од заједничког интереса, са циљем заједничког представљања и управљања међународним пословима јесте клуб модел дипломатије. Такав облик удруживања карактерише трострука искључивост. Прво, реч је о ограниченом броју држава које морају да испуне јасно означене критеријуме како би се нашле у клубу одабраних. Друго, ослањајући се на одређење које нуде Кохејн и Нај, реч је о „групи преговарача, технички обучених, на чијим састанцима се реализује погађање (*bargaining*) о питањима из јасно издвојених проблемских области”.³⁹⁰ Осим кадровских решења која су због експертизе унапред

³⁸⁶ Видети више у: K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., Chapter 4, Foreign Policy Orientations and National Roles.

³⁸⁷ Robert L. Rothstein, “Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965”, op. cit., p. 406.

³⁸⁸ Ibidem, p. 406.

³⁸⁹ Такав став у измењеном облику латентно је присутан и у наведеном Ротштајновом раду.

³⁹⁰ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Jr., “Between Centralization and Fragmentation: The Club Model for Multilateral Cooperation and Problems of Democratic Legitimacy”, Paper prepared for American Political Science Convention, Washington D.C., August 31 – September 3, 2000, p. 2.

ограничавајућа, искључивост постоји и због одређеног броја питања о којима се може преговарати. И треће, недржавни актери и јавност не учествују у функционисању мултилатералних форума сазданих на клуб моделу. Уочљиви елитизам јасно сугерише на нужно постојање статуса како би се држава нашла унутар клуба.

Предрасуда је да је овај образац понашања резервисан само за „мали број министара трговине богатих земаља које контролишу дневни ред и постижу договоре”.³⁹¹ Историјски, запажају се случајеви удруженог деловања малих држава са сличним циљевима. За ово поднебље један од илустративних примера јесте стварање Мале антанте 20их година прошлог века. Овај савез Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Чехословачке и Румуније зачет је као мрежа двостраних уговора да би се тек готово деценију касније приступило даљој институционализацији односа путем обриса сталности у деловању, формирања заједничких органа управљања и саглашавања о аутоматском обнављању уговорних обавеза. Клуб модел овог удруживања ради заједничког управљања пословима од ширег интереса искључио је могућност за проширење на друге, сличне државе. Ово искључивање појединих централноевропских земаља, односно одсуство њихове жеље да буду део тога и тежња развијању ближих односа са Немачком, појединим ауторима пружа довољан доказ о њиховој склоности сврставања уз силе растуће у моћи како би у будућности избегле одмазду ревизионизма.³⁹²

Државе су се удружиле око истог циља: очување *status quo* после Конференције мира у Паризу. Међутим, приступ неокласичног реалисте загребао би испод површине и утврдио да је овим земљама заједничка и мрежа интервенишућих варијабли на државном нивоу. Свакој од њих је нека од великих сила ‘дисала за вратом’ у вези са нерешеним унутрашњим политичким питањима, било да је реч о граничним споровима (Краљевина СХС), било да се ради о питањима националних мањина (Чехословачка и Румунија). Контратег који је омогућавао деловање овог облика удруживања малих држава је било покровитељство велике силе, у овом случају Француске. Због ограничених капацитета ових држава, али и одсуства снажног политичког јединства међу њима, то је био нужан услов њихове сарадње у овом облику мултилатерализма. Оне су биле сагласне поводом улоге покровитеља потписаних уговора, али далеко од тога да је сагласност важила и поводом политике према другим великим силама тог времена. Вредно је, у прилог томе, напоменути само да су 1935. године Чехословачка и Совјетски Савез потписали споразум у области одбране, док истовремено Краљевина СХС и Совјетски Савез нису имали успостављене дипломатске односе до 1940. године.

Савремени примери³⁹³ се од представљеног, историјског, квалитативно разликују. Може се идентификовати зачетак „прилагођеног клуб модела (*adaptive club model*) (...) особеног по контролисаној отворености установљеној на правилима”.³⁹⁴ Како Хокинг (Brian Hocking) наводи, прилагођени модел се од првобитног разликује, између осталог, због укључивости „консултација усмерених на бизнис”³⁹⁵, што у региону Западног Балкана, због важности економског развоја годинама уназад јесте, макар декларативно, доминантна тема. Осим тога, уочљиво је ослушкивање пулса јавности и исказивање потребе да се решењима постигнутим у оквиру клуб модела преговарања досегне до ‘умова и душа’ што већег броја људи. Због разноликости унутардржавних варијабли актера који учествују у раду, ово је можда и највећа препрека делотворности њиховог рада. Уз то, стално уплитање детерминантне наслеђене прошлости, чини клуб модел мултилатерализма Западног Балкана особеним и неухватљивим аналитичким алатима модела који развијају и елаборирају Кохејн,

³⁹¹ Ibidem, p. 6.

³⁹² Jakub J. Grygiel, A. Wess Mitchell, *The Unquiet Frontier - Rising Rivals, Vulnerable Allies, and the Crisis of American Power*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2016, p. 102.

³⁹³ Детаљан преглед савремених примера клуб модела дипломатског деловања у случају Републике Србије приказан је у поглављу III овог рада.

³⁹⁴ Brian Hocking, “Changing the terms of trade policy making: from the ‘club’ to the ‘multistakeholder’ model”, *World Trade Review*, vol. 3, no. 1, March 2004, p. 12.

³⁹⁵ Ibidem, p. 12.

Нај и Хокинг. Препреке се могу савладати развојем модела „дипломатије више улагача (*multistakeholder dilomacy*)”³⁹⁶ како би се одговорило на савремене изазове „наглог повећања облика, функција и актера дипломатије и (...) потребе стварања мрежа”³⁹⁷ односа, уместо хијерархијског односа власти и јавности. Међутим, свим државама Западног Балкана недостају особине политичког система потребне за имплементацију овог модела. Осим што њихова министарства и дипломате карактерише „недостатак институционалног и прилагођавања понашања у складу са промењеним окружењем”,³⁹⁸ уочљиво их одликује и „недостатак традиције укључености грађанског друштва у процес утврђивања (спољне, прим. аут.) политике (...) који производи сукобљена и инкомпатибилна очекивања у погледу крајњих циљева”³⁹⁹.

Почетна отвореност резултирала је у инфлацији модалитета удруживања актера у географски малом регионалном простору Западног Балкана. Може се издвојити неколико облика. Прво, препознају се покровитељски надзиране иницијативе попут Брдо процеса 2010. године (од 2013. године Брдо-Бријуни), Трилатералне иницијативе Турске исте године или Берлинског процеса 2014. године. Затим, реч је о иницијативама које само почетни подстицај добијају споља, док се реализација пројеката препушта регионалном власништву држава Западног Балкана нудећу широј јавности привид аутохтоности идеје и самосталности лидера ових земаља. Примери који би припали овој групи били би Западnobалканска шесторка (*Western Balkan Six*) или иницијатива колоквијалног назива за низ састанака највиших званичника Србије, Албаније и Северне Македоније током 2019. године, ‘Мали Шенген’. Најпосле, одређени број регионалног груписања земаља Западног Балкана заснован је на преобликовању историјских иницијатива које би у свом зачетку припадале једној од прве две наведене групе. Илустрације ради, 2008. године дошло је до претапања Пакта за стабилност у Југоисточној Европи у Савет за регионалну сарадњу. Сличан след догађаја довео је и до усвајања ЦЕФТА 2006 (*CEFTA 2006*) споразума, чему је претходило функционисање Централноевропске зоне слободне трговине без предзнака 2006 и са знатно другачијим учесницима.⁴⁰⁰ Премда међу собом умногоме различити, чини се да сви покушаји мултилатералног удруживања земаља Западног Балкана стреме истом циљу: бити видљив, препознатљивог значаја за шире процесе у међународним односима и утицати на њих више него што би се чинило самостално и засновано искључиво на сопственим мерљивим ресурсима.

2.2.2.3 Изградња паметне стратегије

Летимични преглед реалистичке школе мишљења у међународним односима не пружа веру у опстанак студијама малих држава, од зачетника класичног облика попут Едварда Халета Кара или Ханса Моргентауа, преко системских теоретичара припадних овој школи чији је предводник идеја настала у делима Кенета Волца, па све до облика офанзивног и дефанзивног реализма оличених у радовима Џона Миршајмера или Стивена Волта. У промишљањима ових аутора, мале државе заузимају своје пасивно место у међународном систему заснивајући своје спољне политике на развоју реактивних механизма за одговоре на спољне подстицаје и препреке. Неодрживост таквих ставова неумитно је доказивала пракса међународних односа под утицајем глобализације и све истакнутије међузависности

³⁹⁶ Ibidem, pp. 13-14.

³⁹⁷ Марко Дашић, *Особености праксе јавне дипломатије Групе двадесет (Г20)*, мастер рад, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, октобар 2012.

³⁹⁸ Jorge Heine, “From Club to Network diplomacy”, in: Nadrew F. Cooper, Jorge Heine and Ramesh Thakur (eds), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 56.

³⁹⁹ Brian Hocking, “Changing the terms of trade policy making: from the ‘club’ to the ‘multistakeholder’ model”, op. cit., p. 14.

⁴⁰⁰ Детаљна елаборација примера који су на овом месту представљени једино у сврху илустрације аналитичког модела уследиће у поглављу овог рада под насловом *Односи Републике Србије са суседима и мултилатерална регионална сарадња*.

(не само економске) које су све више простора отварале деловању малих држава. Један од токова развоја студија малих држава усмерен је, управо, ка испитивању могућности њиховог ефективног стратешког деловања изван очекивања предодређених реалистичком школом мишљења.

Да ли је дошао тренутак да мале државе постану способне да ограниче самовољу великих сила и остваре жељени степен аутономије деловања у међународној арени? Досадашњи неделотворни покушаји правног обавезивања великих сила на одређено чињење или уздржавање од истог и остваривања начела једнакости, али никада у пракси равноправности, путем разноврсних механизма одлучивања навели су мале државе да уз „мобилност, креативност и такмичење“⁴⁰¹ оснују нове механизме сопственог утицаја на управљање међународним пословима.

Један од могућих начина је развој и примена паметне стратегије, односно бројних начина спољнополитичког деловања који се могу сврстати под ‘шешир’ овог начина стратешког управљања спољним односима. Уобичајило се да се примена ове стратегије разматра искључиво у оквиру разноврсних облика мултилатерализама са јединственим циљем испитивања улога малих држава и способности да остваре сопствене интересе. Премда је немогуће у датом тренутку изградити општу и универзално валидну представу ‘паметног’ деловања малих држава, до сада су се у литератури истакле наредне особености ове стратегије спољне политике: а) циљеви малих држава морају бити јасно дефинисани и међусобно одељени у складу са општим склоностима дате државе; б) иницијативе које мале државе покрећу унутар мултилатералних облика организовања морају се представити кроз заједнички интерес свих учесника; в) садржај иницијатива мора бити такав да посредује између интереса великих сила, уз наглашено усмерење ка постизању консензуса.⁴⁰²

Применом наведених критеријума, мале државе успевају у намери представљања своје беневољности и алтруизма, односно ни на који начин не изазивају подозрење великих сила које би их опајале као такмаце. Синергијски резултат паметне и стратегије потраге за статусом јасно би, на овај начин, проширио простор за деловање малих држава у међународној арени. На том трагу налазимо изванредну анализу понашања малих држава у Савету безбедности Уједињених нација. Балдур Торалсон, аутор који значајан део свог научног рада посвећује спољној политици малих држава, указао је на предуслове њиховог успешног деловања у међународним организацијама. На овом месту нарочито истичемо „компетентност малих држава“⁴⁰³ засновану на знању, предводничким и дипломатским вештинама, односно способности изградње коалиција унутар мултилатералних облика организовања. Други елемент који аутор истиче, а који потврђује наш став о синергијском учинку стратегија потраге за статусом и паметне стратегије јесте значај представе о датој држави. Додали бисмо, оправдано, значај опаженог статуса који мала држава ужива.

Наведена синтеза критеријума успешности паметне стратегије у спољној политици малих држава небројено пута је специјализацијом разложена на студијама случајева бројних актера који припадају овој категорији држава. Један од таквих покушаја чини се нарочито корисним за предмет истраживања, премда се по многим показатељима он може сврстати у *sui generis* категорију. Изузмемо ли детерминанту наслеђене прошлости и економску моћ Швајцарске, ипак се отвара могућност апстракције њеног карактеристичног спољнополитичког деловања и примена успешних пракси и на друге сличне случајеве.

⁴⁰¹ Ревека Педи наводи неколико општих стратегија деловања малих држава у односу на велике силе. Мобилност (усаглашавање вредности и институција са референтним супериорним), креативност (покушај промене статуса доделом вишег) и такмичење (покушај да се надмаши или изједначи по једној од димензија са супериорнијом државом). Видети више у: Revesca Pedi, Ilias Kouskouvelis, “Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status”, *op. cit.*, pp. 151-167.

⁴⁰² Опште особине паметне стратегије преузете су уз додатна прилагођавања из: Gron Howard, Caroline and Anders Wivel, “Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy”, *Journal of European Integration*, vol. 33, no. 5, 2011, pp. 523-539.

⁴⁰³ Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, *The Hague Journal of Diplomacy*, vol. 7, no. 2, 2012, pp. 135-160.

Упутан је у том смислу коауторски рад Тобјаса Шульца (Tobias Schulz) о успешним преговорима које је Швајцарска водила у Нагоји и Картагени, заснованим на примени паметне стратегије.⁴⁰⁴ Аутори сматрају да је делегација Швајцарске представила своју аутономију одлучивања, премда је реч о малој држави. Учинила је то „тихом међуминистарском координацијом“⁴⁰⁵ која је у потпуности у сенку бацила односе хијерархије, у спрези са стално текућим процесом консултација. Институционално сећање (меморија) које је Швајцарска у том тренутку поседовала показало је непроцењиву вредност, нарочито у погледу истакнуте потребе за међународним умрежавањем ради подизања капацитета за постизање жељених исхода. На крају, аутори закључују да је велику важност имало и неформално одлучивање, као антипод строгим бирократским процедурама, али и континуитет и сталност у погледу кадровских решења коју је швајцарска делегација демонстрирала. Доказало се да мале државе свкакако могу остварити улоге ‘раних покретача’ разноврсних питања, али и ‘градитеља мостова’ између супротстављених ставова, истовремено остварујући сопствене интересе. У сваком случају, не би ваљало занемарити и квалитативна својства идеосинкратичких чинилаца, односно способности самих преговарача. Поверени мандат би морао да обезбеди ослобађање стега које би нарушиле примену паметне стратегије. Ове опаске налазимо нарочито корисним за емпиријски део овог рада у погледу бољег разумевања примењених спољнополитичких стратегија Србије у борби за очување територијалног интегритета.

Приговори усмерени на селективност у избору случајева примене паметне стратегије углавном су груписани око истицања економске моћи актера за које је њена примена резервисана. Иако су научни и стручни радови о Швајцарској, Норвешкој, Сингапуру најбројнији, не изостају ни анализе паметног спољнополитичког деловања и преосталих малих држава, лако упоредивих са Србијом. Осим општих истраживања малих држава унутар Европске уније,⁴⁰⁶ на овом месту указујемо и на посебне анализе спољнополитичког деловања Републике Грчке,⁴⁰⁷ Малте и Естоније,⁴⁰⁸ или малих острвских држава, попут Сејшелских острва.⁴⁰⁹

Свим државама заједничко својство „слабије стране у очигледно асиметричном односу“⁴¹⁰ основни је подстицај за развијање спољних политика које су засноване на паметним стратегијама. Често се способности и укупни капацитети проблемски оријентишу на узак круг питања са циљем изградње упоредних предности. Било да је реч о дипломатским иницијативама у области заштите животне средине, дигитализације или борбе против пиратерије, јасно је да је доминантни циљ паметне стратегије малих држава ‘заузимање нише’ у међународној арени која ће јој омогућити делотворно остваривање и других спољнополитичких приоритета. Налазећи се на сигурном терену сопствене специјализације „мале државе ће бити ‘паметне’ онда када буду предлагале иновативне

⁴⁰⁴ Tobias Schulz, Marc Hufty, Maurice Tschopp, “Small and smart: the role fo Switzerland in the Cartagena and Nagoya protocols negotiations”, *International Environmental Agreements*, vol. 17, no. 4, 2017, pp. 553-571.

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Gron Howard, Caroline and Anders Wivel, “Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy”, *Journal of European Integration*, vol. 33, no. 5, 2011, pp. 523-539.

⁴⁰⁷ Revveca Pedi, “Greece in the Aftermath of the Economic Crisis Need to Change Its Strategy in the International System: Choosing between Melians and David”, in: J. Marangos (ed.), *The Internal Impact and External Influence of the Greek Financial Crisis*, Palgrave, Houndmills, 2017, pp. 143-160.

⁴⁰⁸ Diana Panke, Julia Gurol, “Small States as Agenda-setters? The Council Presidencies of Malta and Estonia”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 56, no. 1, 2018, pp. 1-10.

⁴⁰⁹ Christian Bueger and Anders Wivel, “How do small states maximize influence? Creole diplomacy and smart state foreign policy of Seychelles”, *Journal of Indian Ocean Region*, vol. 14 no. 2, 2018, pp. 170-188. На овом месту је корисно истаћи налазе истраживања ових аутора који се, премда уз бројне методолошке ограде, могу применити и на случај Републике Србије. Реч је о условима успешности стратегије спољнополитичког деловања малих и микро држава (способности, политичка култура, институционални дизајн и политичке стратегије).

⁴¹⁰ Gron Howard, Caroline and Anders Wivel, “Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy”, *Journal of European Integration*, vol. 33, no. 5, 2011, pp. 524.

иницијативе, делују као часни мешетари између великих такмаца и када буду у стању да изграде мреже међудржавних савеза”.⁴¹¹ Чак и у облицима мултилатералног организовања попут ЕУ, где је „досадашњи развој правила и институција у својој логици садржао потребу ограничења великих држава и остваривања једнаких користи и за мале државе”⁴¹², постало је јасно да такав обавезујући приступ (*binding approach*) захтева и додатне активности малих, и неминовно слабијих партнера у односима.⁴¹³ Са друге стране, обавезујући приступ који је формализовао, правно, једнакост у одлучивању и за мале државе унутар ЕУ створио је прилику да се оне употребе као средство „ребрендирања нације”,⁴¹⁴ што упућује на олакшану прихватљивост иницијатива које потичу од таквог актера. На крају, синтеза свих аргумената се, према нашем ставу, може изразити у парафрази коју и Ревека Педи употребљава у својој анализи грчке спољнополитичке стратегије: мала држава се мора изместити из мељанског дијалога, напуштањем жртвеног стања свести, усвајањем паметне стратегије спољнополитичког деловања и преузимањем активне улоге Давида.

2.2.2.3.1 Стратегија диверсификације

Заједнички циљ анализираним државама био је прилагођавање променљивим околностима у сврху остварења сопствених интереса. Запажа се тренд максималистичког приступа малих држава које користе пометњу насталу услед несигурности које генерише међународни систем. Оне се „не одричу безбедносне потпоре САД (и других великих сила, прим. аут.) или блиских веза са суседним земљама”⁴¹⁵ настојећи и да „максимизирају економске и енергетске везе са ревизионистичким државама уз покушаје да избегну геополитичке тензије”.⁴¹⁶ Наизглед непомирљиви спољнополитички циљеви могу се остварити „стратешким диверсификовањем (*strategic diversification*)”⁴¹⁷ спољне политике. Поједностављено речено, спољна политика под таквим утицајем постаје скуп раздвојених опција које у случају напуштања дотадашњег смера спољне политике омогућавају брзу примену алтернатива, без претходног прејудицирања коначних исхода.

Неколико је кључних одлика ове тактике коју сврставамо под окриље ‘паметног’ понашања малих држава. Пре свега, она мора бити *правовремена*. Пажљиво ослушкивање пулса међународних односа и припрема капацитета за деловање у правом тренутку нужни су за успешну примену диверсификације. Одличан пример би било истовремено праћење стратешког заокрета ка Азији у време Обаине администрације уз коришћење прилика које нуди укључивање других релевантних великих сила заинтересованих за утицај у одређеном географском подручју. За добар пример би могло да послужи својеврсно измештање САД са простора Западног Балкана и (не)свесно отварање простора за појачано економско присуство, на пример, НР Кине. Друго, стратешко диверсификовање мора бити *оствариво*. Нису све мале државе, на основу структуралних модификатора (на пример, географски положај и ниво технолошког развоја) подједнако важне у свом регионалном подсистему.

⁴¹¹ David Arter, “Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's 'Northern Dimension Initiative'”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 5, 2000, p. 679.

⁴¹² Gron Howard, Caroline and Anders Wivel, “Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy”, *Journal of European Integration*, vol. 33, no. 5, 2011, p. 523.

⁴¹³ Довољно је стећи увид у бриљантан опис настанка и кризе еврозоне из пера некадашњег министра финансија Грчке Јаниса Варуфакиса. Јанис Варуфакис, *А слаби трпе оно што морају: Европа, мере штедње и претња глобалној стабилности*, Лагуна, Београд, 2017.

⁴¹⁴ Дејвид Артер је доказивао утицај малих држава на примеру Финске и њене Иницијативе северне димензије. Међу налазима истраживања се нашао и теза о ребрендирању нације која је чланица Европске уније што јој омогућава виши кредибилитет у међународној аредни и подстиче остале актере да лакше прихвате њене предлоге. Видети више у: David Arter, “Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's 'Northern Dimension Initiative'”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 5, 2000, pp. 677-697.

⁴¹⁵ Jakub J. Grygiel, A. Wess Mitchell, *The Unquiet Frontier - Rising Rivals, Vulnerable Allies, and the Crisis of American Power*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2016, p. 101.

⁴¹⁶ Ibidem, p. 102.

⁴¹⁷ Ibidem, pp. 109-111.

Такође, њихови унутрашњи капацитети (економски и војни) не омогућавају исти опсег спољнополитичког деловања па самим тим ни примену ове тактике на делотворан начин. Интеграција стратешког диверсификовања у општу стратегију спољнополитичког деловања мора да буде у сагласности макар са овим критеријумима. Трећа особина односи се на интристичну *алтернативност* ове тактике/стратегије. Она подразумева подједнаки развој сваке од опција од које је сачињена на такав начин да се држава може окренути било којој од њих у сваком тренутку. Било да подразумева регионално повезивање, усмерење на мултилатералне облике управљања међународним односима, сврставање уз јачег, али овај пут оног за којег се процењује да ће заменити актуелног хегемона или ослањање на сопствене способности и систем самопомоћи, мала држава мора пажљивим планирањем да развије сваки од наведених избора како би била спремна за фазу примене.

Језичка позајмица из економских наука, којом се описује једна од сврха примене стратегије диверсификације, била би и тежња држава да умање ризике од потенцијалних негативних дешавања на нивоу међународног система (*hedging strategy*). Налик људима који уплатом премије животног осигурања ‘хеџују’ ризик од ненаданог угрожавања здравља и живота, тако и државе својим одлукама покушавају да предупреду деловање негативних подстицаја које генерише систем. Савремени пример склоности таквом понашању могу бити сусрети званичника Данске, Ирске и Холандије, које су услед приближавања реализације договора о Брегзиту установиле потребу задржавања блиских економских и трговинских односа са Уједињеним Краљевством.⁴¹⁸ Са једне стране, оне су исказале своје залагање за либералнији приступ читавом процесу, како би задржале економске користи извоза у Уједињено Краљевство. Ипак, са друге стране, чини се разумним став Вивела и Торалсона да је средњерочни циљ ових држава уравнотежавање француско-немачког предводништва унутар ЕУ, односно изградња шире коалиције малих држава, савезника у јавним политикама ЕУ. У било ком од наведених случајева, јасно је да ће остварењу циљева претходити дуги преговори заинтересованих страна са циљем ближег уређења пост-брегзитовских односа.

2.2.2.4 Стратегија преговарања

Учешће малих држава у раду мултилатералних међународних организација суочено је са бројним препрекама које су инхерентне њиховом статусу у међународним односима. Премда смо доказали да је сићушност (углавном) релациони појам, она у мултилатералној дипломатији добија и своју амбивалентну компоненту оличену у могућностима које овај облик управљања међународним пословима нуди и малим државама. Наиме, финансијска средства, административне способности, сазнајни и лични (професионални) недостаци у виду квалитета и квантитета кадрова, али и техника преговарања, нарочито у погледу коришћења претње и застрашивања или награде и обећања као суштинских средстава спољне политике⁴¹⁹ само су неки од потенцијалних недостатака малих држава у походу на заузимање равноправног преговарачког статуса у међународним облицима организовања и преговарања. С друге стране, сагласни смо са Дајаном Панке да „мале државе нису нужно и слабе државе”.⁴²⁰ Њихово „знање, дипломатске вештине, предлагање (иновативних, прим. аут.) иницијатива, способности приоритизације питања, предводништво у појединим областима, грађење коалиција и стварање представе о себи”⁴²¹ омогућавају им да у

⁴¹⁸ Детаљнију анализу састанака председника влада ове три државе видети у: Anders Wivel, Baldur Thorhallsson, “Brexit and small states in Europe: Hedging, Hiding, or Seeking Shelter”, op. cit., pp. 15,16.

⁴¹⁹ Побројана средства спољне политике већ су анализирана у одељку *Ограничене способности као усуд спољне политике малих држава*.

⁴²⁰ Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, op. cit., p. 317.

⁴²¹ Наведене особине/вештине су покушај синтезе стратегија преговарања малих држава у Савету безбедности УН. Наведено према: Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, *The Hague Journal of Diplomacy*, vol. 7, no. 2, 2012, pp. 135-160.

мултилатералној дипломатији заузму место које јој по мереној ‘тврдој моћи’ по правилу не би припадало.

Бројност аутора који стварају сопствене класификације преговарачких тактика у оквиру ширих стратегија спољнополитичког деловања малих држава умањује њихову научну утемељеност и, последично, теоријску вредност. Експланаторна вредност таквих покушаја изградње теорија губи се под најездом емпиријских примера којима овом начину истраживања склони аутори прибегавају. Такав приступ негују аутори попоут Балдура Торалсона ‘бројећи’ мале државе које учествују у раду најзначајнијих органа појединих међународних организација. Нешто продубљенија анализа понудила би и резултате учешћа спољних актера у раду, на пример, Савета безбедности УН. Податак да је Србија била позивана чак 37 пута у периоду од 2000. до 2007 године⁴²² требало би да посматрача наведе на закључак о њеној важности у међународним односима. У сваком случају, доказује релевантност истраживања њеног понашања у тим ситуацијама.

Наилазимо и на препоруке о корисним стратегијама преговарања различитих држава које се несвесно у закључцима приписују свим малим државама. Предуслови за спољнополитичке успехе малих држава у мултилатералној дипломатији су „нормативно предузетништво, лобирање, и усвајање улоге часног посредника”⁴²³, у комбинацији са „пробраним ангажовањем и употребом ‘прозора прилика’ (*windows of opportunity*) за остваривање сопствених интереса”⁴²⁴, уз сталну потребу за „изградњом капацитета и коришћењем стратегије обликовања”⁴²⁵, оличеним у моралном и разложном уверавању, грађењу коалиција, погађању, позивању на вредности и повременој правној аргументацији. Велике теорије међународних односа, осим либералног институционализма који то чини у ограниченом обиму, наведене факторе утицаја малих држава не узимају у разматрање. Чињеница која умањује њихову способност објашњавања додатно и поткрепљује наше ослањање на допуњујућу улогу спољнополитичке анализе неокласичном реализму.

Исходи стратегија преговарања су двосмерни. Са једне стране, реч је о улазним информацијама које држава учесница мултилатералног односа доноси својим деловањем. На другој страни затичемо утицаје којима се државе повинују самим пристанком на учешће у вишестраном преговарању. Индикативно је, ради појашњења наведених ставова посматрати како праксе координације свих држава чланица ЕУ утичу на спољнополитичко одлучивање унутар сваке од њих. Мање уочљиво, али за аргументацију још значајније, јесте питање делотворности реаговања државе чланице услед пријема подстицаја који долази са наднационалног нивоа.⁴²⁶ Истичући Луксембург и Републику Ирску као примере добре праксе, односно Грчку и Кипар као представнике лоше,⁴²⁷ Панке закључује да су од пресудне важности за ефикасност усаглашавања ове ‘игре на два нивоа’ непрекидно општење сталне мисије са министарством, предводничке способности министарства надлежног за ЕУ, али и постојање система за решавање међуминистарских спорова. У овој врсној анализи заснованој на преко 70 спроведених интервјуа са актерима одлучивања налазимо и два веома корисна савета за даља истраживања. На првом месту је уочавање и подробна анализа тзв. вето играча (на пример, националних парламената). И друго, испитивање правовремености и вредновање квалитета инструкција које се из централе система за вођење спољних послова упућују сталним мисијама.

⁴²² Податак је наведен према: Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, *The Hague Journal of Diplomacy*, vol. 7, no. 2, 2012, p. 149.

⁴²³ Urlik Trolle Smed, Anders Wivel, “Vulnerability without capabilities? Small state strategy and the international counter-piracy agenda”, *Europaen Security*, vol. 26, no. 1, 2017, p. 79.

⁴²⁴ Diana Panke, Julia Gurol, “Small States as Agenda-setters? The Council Presidencies of Malta and Estonia”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 56, no. 1, 2018, p. 3.

⁴²⁵ Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, op. cit., p. 318.

⁴²⁶ Анализу ефикасности инструкција које се из централе (најчешће министарства спољних послова) шаљу представницима у ЕУ проналазимо у: Diana Panke, “Good instructions in no time? Domestic coordination of EU policies in 19 small states”, *West European Politics*, vol. 33, no. 4, 2010, pp. 770-790.

⁴²⁷ Истраживање се односи на 2010. годину.

Улога којом мале државе често делују ‘преко своје тежине’ јесте привремено председавање неком од облика мултилатералног међународног организовања и то нарочито у погледу деловања на садржај дневног реда. У складу са општим условима њихове делотворности, разум налаже да ће њихов успех бити мерен сразмерно броју питања које покрећу за време обављања те функције. Што мањи број питања покрену, односно што продубљеније приступају садржају дневног реда, шансе за успех расту.

Одличну анализу која нам може послужити као адекватан пример пружа Дајана Панке у раду о председавању Малте и Естоније Саветом ЕУ.⁴²⁸ Неколико налаза чини нам се веома корисним за предмет овог рада. На првом месту је добро аргументован став о већем утицају финансијске и кадровске вредности министарства задуженог за спољне послове, него других, традиционалних мерила величине и снаге држава. Друго, стратегија преговарања која уважава критеријум селективног ангажовања показала се делотворнијом у овом случају. Естонија, која је током свог председавања наглашено истицала у први план дигитализацију, према мереним учинцима у поменутом раду, остварила је запаженије резултате у односу на упоредни случај малтешког председавања.

Сличан приступ неговала је и Данска 2011. године поводом питања борбе против пиратерије. То је уједно и био повод критикама да су „такве прилике превасходно доступне одабраној групи држава, позиционираних у Европи, чврстих економија, делотворних администрација (укључујући дипломатију и одбрану) и са политичким интересима у спољној политици који су компатибилни агендама великих сила”.⁴²⁹ Сличан случај је са државама склоним наглашавању усвајања норми које се подводе под опште прихваћене вредности. Засновано на моћи идеја и вредности, основно средство је морално уверавање. Заступник норме је актер који јој је чврсто привржен и у свим приликама показује спремност улагања енергије у њену промоцију како би и друге уверио у вредност исте.⁴³⁰ Чини то техником уоквиравања којом објашњава, дефинише реалност, а дипломатским тактикама, најчешће неформалним контактима са истомисленим државама врши дифузију норме међу државама чланицама. Вредност таквог деловања је нарочито видљива у уређивању дневног реда. Премда је ова улога у литератури углавном усмерена ка посматрању деловања невладиних организација и уопште транснационалне облике мрежног организовања, пракса је доказала да овакву улогу веома успешно могу да делотворно врше и мале државе.⁴³¹ Учестало се, готово по правилу, у први план истиче улога Шведске као нормативног предузетника у улози ЕУ као носиоца превентиве насилних сукоба, или иницијатива Финске и Шведске приликом усвајања Петерсбершких задатака ЕУ.

Наведени примери на успешан начин доказују да мале државе заиста могу да делују изван својих, квантитативно и релационо према великим силама, подцењених капацитета и способности. Међутим, готово у свим напред наведеним илустрацијама запажамо заједничко својство постојања једне области друштвеног деловања, ексклузивне зоне специјализације у којој мала држава тражи своју прилику. Склони мирењу са оваквим ставом своде деловање малих држава на секторске спољне политике. У том смеру тече размишљање неименованог дипломате мале државе у Уједињеним нацијама: „Мислим да би увек требало имати на уму први међу свим изазовима малих држава: ти можеш да разговараш (само) о економским изазовима”⁴³², још једном поткрепљујући аргумент да се ограничења никла пред малим државама испостављају као непремостива препрека учешћу у свим облицима рада, на пример, Генералне скупштине УН. Ипак, аутори су сагласни у једном: предуслов успеха

⁴²⁸ Diana Panke, Julia Gurol, “Small States as Agenda-setters? The Council Presidencies of Malta and Estonia”, op. cit., pp. 1-10.

⁴²⁹ Urlik Trolle Smed, Anders Wivel, “Vulnerability without capabilities? Small state strategy and the international counter-piracy agenda”, *Europaen Security*, vol. 26, no. 1, 2017, p. 92.

⁴³⁰ Annika Bjorkdahl, “Norm advocacy: a small state strategy to influence the EU”, *Journal of European Public Policy*, vol. 15, no. 1, 2008, p. 137.

⁴³¹ Став је преузет из: Annika Bjorkdahl, “Norm advocacy: a small state strategy to influence the EU”, *Journal of European Public Policy*, vol. 15, no. 1, 2008, pp. 135-154.

⁴³² Diana Panke, “Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard”, op. cit., p. 324.

стратегије преговарања малих држава у међународним мултилатералним облицима организовања је приоритизација. На тај начин мале државе могу да искораче из стега одређених препознатљивошћу у само једној области и учине своје спољнополитичко деловање више диверсификованим, овога пута не према различитим актерима, већ у односу на дневни ред управљања међународним пословима.

2.2.2.4.1 Видови утицаја малих држава у мултилатералној дипломатији

Мале државе су, већ смо то утврдили, склоне укључивању у међународне организације кад год је то могуће. Ову особину њихове спољне политике обимном литературом испратиле су студије малих држава, од почетних радова Бејкер Фокс о улози малих држава западне демократије у Организацији Уједињених нација⁴³³ и Кохејновог објашњења начина утицаја малих сила у Генералној скупштини,⁴³⁴ преко Краснерове анализе улоге земаља трећег света у реформи међународних режима,⁴³⁵ па све до савремених покушаја проналажења адекватне улоге малим државама у мрежи мултилатерализама.⁴³⁶

Дуго је требало малим државама да открију погодности мултилатерализма и интегришу их у своје спољне политике. Азијско-пацифички регион, где данас можемо пронаћи највећи број малих држава, није могао да се похвали раним присуством на светској мапи мултилатерализма као што је то био случај у Европи, забележио је Џон Раги (John Gerard Ruggie) у анализи „анатомије мултилатерализма”.⁴³⁷ Данас је ситуација битно другачија. Вишестрана дипломатија део је бројних стратегија спољнополитичког деловања малих држава, те је стога нужно имати у виду условни карактер њеног сврставања у оквиру стратегије преговарања. Разлог оваквој склоности јесте чињеница да је преговарање једна од кључних саставница мултилатералних процеса.

Уколико и прихватимо немогућност постизања опште сагласности унутар студија малих држава о њеном дефинисању, најпогоднијим стратегијама и улогама у међународним односима, односно кључним детерминантама које обликују њихово понашање, у мултилатерализму смо на, можда јединој, тачки брисања теоријских и идеолошких разлика које резултира консензусом. Мале државе делују мултилатерално са двојаким циљем: да остваре суверену једнакост јединица међународног система и како би деловале снажније ка остварењу сопствених интереса, у синергији са другим државама.

Видови утицаја малих држава у мултилатералним облицима управљања међународним пословима могу се индуктивним путем извести из постојећих студија. Својим садржајем, оне се могу разврстати на: а) студије случаја испитивања утицаја појединачних држава унутар међународних организација (најчешће УН и ЕУ); б) процесе преговора вођених у разноврсним форматима и нивоима представљања, попут решавања сукоба или економских облика сарадње. Тако су, на пример, Торалсон,⁴³⁸ у случају Савета безбедности УН, и Артер,⁴³⁹ на примеру ЕУ, истраживали начине на које европске мале државе утичу на

⁴³³ Anette Baker Fox, “The Small States of Western Europe in the United Nations”, *International Organization*, Vol. 19, Issue 3, June 1965, pp. 774-786.

⁴³⁴ Robert O. Keohane, “The Study of Political Influence in General Assembly”, *International Organization*, Vol. 21, Issue 2, March 1967, pp. 231-237.

⁴³⁵ Stephen D. Krasner, “Transforming of International Regimes: What the Third World Wants and Why”, *International Studies Quarterly*, vol. vol. 25, no. 1, 1981, pp. 119-148.

⁴³⁶ Видети, на пример: Gron Howard, Caroline and Anders Wivel, “Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy”, op. cit.; Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, op. cit.

⁴³⁷ John Gerard Ruggie, “Multilateralism: The anatomy of an Institution”, in: John Gerard Ruggie (ed.), *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*, Columbia University Press, New York, 1993.

⁴³⁸ Baldur Thorhallsson, “Small States in the UN Security Council: Means of Influence”, op. cit.

⁴³⁹ David Arter, “Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's 'Northern Dimension Initiative'”, op. cit.

унутрашње процесе одлучивања међународних организација. Са друге стране, запажамо покушаје истицања улога малих држава у процесима преговарања о економским глобалним проблемима, на пример после финансијске кризе изазване крахом грчке економије или услед потребе преговарање о борби против климатских промена.⁴⁴⁰ Начини решавања међународних сукоба и спорова више се не испитују једино из перспективе великих сила као чувара међународног поретка, већ и настојањима да се истраже улоге које мале државе могу имати у тим процесима.⁴⁴¹

Како смо у претходном поглављу представили, мале државе су склоне *специјализацији* својих знања како би се што боље позиционирали унутар мултилатералних облика организовања поводом питања од сопственог интереса. „Бити сићушан не значи нужно и одсуство великих идеја”,⁴⁴² говорио је Бан Ки Мун, тадашњи Генерални секретар Уједињених нација на састанку Форума малих држава 2012. године. То је, између осталих, приметила и Бејкер Фокс у својој анализи 20 година дугог функционисања УН када је истакла „пројекте техничке помоћи (које су иницирале Норвешка и Данска, *прим. аут*) (...) кохезију земаља Бенелукса у економским питањима (...) или снабдевање Секретаријата искусним европским државним службеницима и (...) учешће малих држава у мисијама за одржавање мира”.⁴⁴³ Кишан Рана (Kishan Rana) је на сличном трагу, неколико деценија касније, када прескриптивно малим државама указује на успешне примере дипломатије ниша (*niche diplomacy*), односно дипломатских активности Швајцарске, Малте, Норвешке, Тринидада и Тобага који успевају да „развију специјална знања (експертизу) у појединим областима и вођени сопственим интересима испуњавају потребе светских послова”.⁴⁴⁴ Историјски, мале државе су заисте значајно доприносиле, иновативним иницијативама, побољшању међународног приступа питањима попут заштите животне средине, електронске управе, климатских промена, мировних иницијатива и уопште посредништва у сукобима између држава.

Експертизом у појединим областима мале државе успевају да утичу на процес доношења одлука унутар међународне организације, снабдевајући кадровским ресурсима техничке службе, усмеравајући понекад и шире процесе обликујући (стручни) дневни ред. Успешним обављањем поверених задатака мале државе, временом, стичу статус поверења, кредибилитета, моралног ауторитета и последичног снажнијег утицаја који у крајњој инстанци може довести до не само „вишег нивоа трансфера ресурса у њихову корист, већ и реструктурирања међународних режима”⁴⁴⁵ обликованих по њиховој мери.

Друга истакнута особеност мултилатералног деловања малих држава упућује на потребу *изградње коалиција*, односно својеврсне „дипломатије група”,⁴⁴⁶ унутар међународних организација. Свакако да је најпознатија, и са најдужим стажом, Група 77 формирана у оквиру Уједињених нација давне 1964. године. Међутим, с обзиром на даљи развој ове нефромалне групе, односно укључивања преко 100 држава међу којима се налази и Народна Република Кина, јасно је да се ова врста организовања осим у својем почецима, не може профилисати као организовано деловање малих држава. То, ипак, није случај са Форумом малих држава (*Forum of Small States - FOSS*) који настаје 1992. године, односно

⁴⁴⁰ Tobias Schulz, Marc Hufty, Maurice Tschopp, “Small and smart: the role fo Switzerland in the Cartagena and Nagoya protocols negotiations”, *op. cit.*; Revveca Pedi, “Greece in the Aftermath of the Economic Crisis Need to Change Its Strategy in the International System: Choosing between Melians and David”, *op. cit.*

⁴⁴¹ Petra Butler, Eva Lein, Rhoson Salim (eds), *Integration and International Dispute Resolution in Small States*, Springer, 2018.

⁴⁴² Ban Ki-moon, “Remarks on the occasion of the 20th Anniversary of the Forum of Small States”, 01. October 2012, *United Nations Secretary-General*, доступно на: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2012-10-01/remarks-occasion-20th-anniversary-forum-small-states>, приступљено: 25/04/2020.

⁴⁴³ Anette Baker Fox, “The Small States of Western Europe in the United Nations”, *op. cit.*, pp. 782-784.

⁴⁴⁴ Kishan S. Rana, *21st Century Diplomacy: A Practitioner’s Guide*, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁴⁵ Stephen D. Krasner, “Transforming of International Regimes: What the Third World Wants and Why”, *op. cit.*, p. 148.

⁴⁴⁶ Kishan S. Rana, *21st Century Diplomacy: A Practitioner’s Guide*, *op. cit.*, p. 66.

Групе глобалне владавине (*Global Governance Group – 3G*), чија је формирања или иницирао, или значајно помогао Сингапур. Прва наведена обједињује интересе малих држава који учествују у њеном раду пред органима Уједињених нација, док је подстицај за формирање друге био управљачки одговор великих сила и оних растућих у моћи (*emerging powers*) на азијску економску и финансијску кризу 1997. односно светску економску кризу 2008. године, оличен у стварању Групе 20 (*Group of 20 – G20*). Дипломатија група није везана само за функционисање глобалних и универзалних међународних организација. Њена делотворност доказана је и на европском тлу, на примеру Вишеградске групе с почетка 90их година 20. века. У сваком случају, есенција стварања и деловања ових неформалних група унутар мултилатералних процеса јесте конгломерат размене информација, јединственог наступа малих држава, превазилажења ограничења узрокованих ограниченим спољнополитичким средствима, са циљем ефикасније одбране заједничких интереса.

Мале државе у мултилатералним процесима могу делотворно остварити своје интересе и употребом *процедура одлучивања*. Прво, на највишим административним позицијама унутар међународних организација често се налазе људи пореклом из малих држава. Потреба за равномерним географским представљањем и стварањем слике универзалности и репрезентативности приморала је међународне организације на истанчани приступ службеницима који долазе из малих држава на хијерархијски високопозициониране функције. Чак и уколико није реч о континуираном обављању функције, мале државе се могу наћи у улози председавајућег што им такође омогућава виши утицај на, на пример, обликовање дневног реда. Друго, у оквиру појединих међународних организација се било формалним актима, било неформалном праксом, захтева једногласно одлучивање или постизање консензуса. У оба неведена случаја, 'тежина' гласова малих држава изједначава се са оним снажнијим. Наравно, ова техника повећања сопственог утицаја у процесу доношења одлуке може се често тумачити и као злоупотреба процедуре која може штетити угледу државе која је се лати.⁴⁴⁷ И треће, чак и у случајевима одлучивања гласањем у организацијама које негују принцип једна држава - један глас, бројност малих држава сугерише њихову неопходност као дела 'гласачког пакета' у погледу прибављања подршке за жељене исходе.

Успешним комбиновањем наведених тактика, мале државе показују способност да у анархичном међународном систему остваре сопствене интересе изнад очекивања (нео)реалистичке рачунице односа моћи. Како је у ранијим поглављима приказано, применом спољнополитичких стратегија оне се налазе у улози посредника, нормативног предузетника, градитеља мостова и коалиција, носилаца иновативних предлога и иницијатива, часних мешетара. Међутим, класичан облик међувладних организација својом бирократском тромошћу, механизмима неприлагодљивим брзини промена у стварности и талачком снисходљивошћу према тековинама времена свог настанка, утрли су пут за приналазак нових форми међународног организовања које ће препознати и уважити разноликост улога и најмањих јединица међународног система. Најчешће их проналазимо у различитим светским регионима.

2.2.2.4.2 Стратегија регионалне интеграције

Историја је доказала рањивост малих држава, нарочито у периодима великих економских криза и финансијске нестабилности. Оне су своје слабости договале ограниченим сопственим капацитетима и тешкоћама у приступу иностраном капиталу. С тим у вези, додатно су биле подложне негативним резултатима климатских промена и уопште природних катастрофа. Стога не би требало да чуди богатство литературе која генерише анализе њиховог честог опредељења за сарадњу и учешће у интеграционим процесима, не

⁴⁴⁷ Robert O. Keohane, "The Study of Political Influence in General Assembly", op. cit., pp. 236,237.

само економске већ и безбедносне, политичке природе.⁴⁴⁸ Волунтаристичко опредељивање за „споразуме о сарадњи, укључујући и заједничка правила и институције”, чини непрегледан референтни оквир у коме стратегија интеграције, квалитативно, заузима највише хијерархијско место. Реч је о облику сарадње који задире дубоко у унутрашњу димензију политике да је тешко уочити, одвећ тако провизорне, границе са спољнополитичким деловањем. У основи спољнополитичка одлука државе да постане део интеграционих процеса, попут Европске уније, реперкусијама постаје значајан чинилац унутрашњег политичког уређења.

Географска дистинкција интеграционих процеса малих држава чест је пут систематизовања бројних облика сарадње међу њима, нарочито оних који су достигли ниво непрепознатљив традиционалном поимању међународног организовања. Премда на овом поднебљу најпознатија ЕУ, она има своје пандане широм планете, оличене у Удружењу земаља Југосисточне Азије (*ASEAN*), Јужном заједничком тржишту (*MERCOSUR*), Економској заједници Западноафричких држава (*ECOWAS*), или Трговинском споразуму пацифичких острва (*PICTA*). Њихов ослабљени утицај на кључне политичке, безбедносне и економске токове глобалних процеса скрајнуо их је у запећак истраживања међународних односа. Ипак, стратегија интеграције малих држава опстаје на дневном реду истраживача као делотворни алат објашњења начина на које мале државе унапређују сопствени међународни положај.

Како Финицио (*Steven P. Finizio*) исправно примећује, изазови са којима се мале државе у примени стратегије интеграције суочавају различити су од оних устаљених, посматраних из визуре већих земаља.⁴⁴⁹ Већ поменут недостатак капацитета малих држава за деловање изван сопствених граница плаћа данак у свим фазама интеграционих процеса, од формативних до оних којима се остварује њихова сврха. Примера ради, већ смо поменули нужност сужавања спољнополитичког дневног реда услед немогућности ангажовања довољног броја стручњака у разнородним међународним преговорима. Чак и летимичан поглед на бројност чланова делегација малих држава у мултилатералним облицима представљања и преговарања указује на истакнуту асиметрију у односу на велике државе. Додатно, њихов уцењивачки потенцијал, често пресудан у преговарању, само у ретким и појединачним случајевима, уз испуњење бројних других предуслова, може да одигра важну улогу какву иначе нико не би придао малим државама.

Посебан скуп малих држава који је историјски настао било антиколонијалном борбом, било дезинтегративним процесима после краја Хладног рата, у примени ове стратегије надвладава још један стечени страх: крњи суверенитет. Наиме, неке од поменутих међународних организација продубљују секторску сарадњу до нивоа који подразумева пренос надлежности са државног на наднационални ниво. Тешко извојевана независност малих држава, на пример у постсоцијалистичком или субсахарском опсегу, са подозрењем и резервом посматра такве процесе добровољног одрицања ингеренција које су оличење њихове државности. Осим тога, с обзиром на доминанту економску природу постојећих облика међународног организовања различитих светских региона, тешко је очекивати безрезервну подршку малих држава укидању или смањењу царина, уколико је њихова економија добрим делом ослоњена управо на ово квантитативно економско средство спољне политике.

Подршку овом аргументу пружају и спољне политике развијених европских држава. Своју сувереност су различитим стратегијама браниле земље Бенелукса учествујући у оснивању и продубљивању европске интеграције, на једној страни, и нордијске државе које су то чиниле алтернативним форматима мултилатерализма остајући изван Европских

⁴⁴⁸ Одабир стратегије интеграције малих држава као последицу изазова у вези са величином, односно географским положајем на обухватан начин је анализирао: *Steven P. Finizio*, “Small States and Integration: An Introduction”, in: *Petra Butler, Eva Lein, Rhoson Salim (eds), Integration and International Dispute Resolution in Small States*, Springer, Berlin, 2018, pp. 3-24.

⁴⁴⁹ *Steven P. Finizio*, “Small States and Integration: An Introduction”, op. cit.

заједница у зачетку. Разноликост овог стратешког мозаика употпуњују и, на пример Грчка која је желела чланство у европском клубу уз одбојне ставове према преносу суверенитета на наднационалне институције, или Швајцарска која до данашњих дана није чланица ЕУ.

Регионалним интеграционим процесима се малим државама не ограничава аутономија на истоветан начин у сваком од појединачних случајева. Са друге стране, није превише захтевно уважити став који је генерисао ‘нови талас међународног регионализма’ да се за успешно регионално интегрисање, ипак, „испоставља да је постојање неоспорног предводника неопходно”.⁴⁵⁰ Према мишљењу проф. Стефановић-Штамбук, треба потанко истражити каква је природа предводничке улоге, независно од тога да ли говоримо о хегемону или регионалној сили. Да ли је он покретач, квариатељ или пак уопште не постоји па је самим тим остављен маневарски простор интеграционом процесу. Додатно, регионализам може, према ставу исте ауторке, пронаћи подстицај свом настанку и као одговор на друге регионе у свету.

Хетерогеност односа малих држава према интеграционим процесима на регионалном географском нивоу морила је и Морицена који је још с почетка деведесетих година прошлог века тежио објашњењу њихових спољнополитичких избора. Указујући на отупеле зубе теорија попут економске, неофункционализма, интегративне (као дела европских студија), либералног институционализма, присталица вишеслојне владавине (*multi-level governance*), али и неореализма, конструктивизма па чак и теоретичара малих држава, представио је, по нашем мишљењу, корисно тумачење примене стратегије интеграције из угла малих држава. Реч је о синтези историјског и савременог (гео)политичког положаја посматране државе чија се перцепција отелотворује у њеној ‘констелацији’, односно позицији коју заузима у односу на средиште моћи.⁴⁵¹ Удаљеност, односно близина половима моћи држави намеће одређено спољнополитичко понашање, „њен утицај утемељен на капацитетима и њену аутономију”,⁴⁵² или грубљим језиком речено њене „нападачке и одбрамбене способности”.⁴⁵³

За емпиријску анализу овог докторског рада од непосредне важности је Мориценово поимање аутсајдера. Наиме, класификација држава које не припадају средишту моћи сачињена је њиховим груписањем у 4 скупа, међу којима Републику Србију можемо позиционирати у последњи, садржајно испуњен државама којима „чланство (у НАТО и ЕУ, прим. аут.) или није пожељно, или није на кратак или средњи рок оствариво”.⁴⁵⁴ Основна карактериста спољнополитичког понашања ових држава је њихова аналитичка неухватљивост за формирање општих ставова. Упркос опсежној анализи коју аутори у поменутој монографији спровode, остаје закључак да је „утицај променљив, аутономија висока, понашање хетерогено и да пасивност није тако редак избор”.⁴⁵⁵ Широки референтни оквир њиховог могућег понашања генерише још један, позитиван подстицај за побољшање међународног политичког положаја. Реч је о високом капацитету прилагодљивости. Морицен и Вивел на исправан начин, као на илустрацију, указују на тадашњу тежњу Србије да се „адаптира једнополном средишту моћи”,⁴⁵⁶ односно да се потезима попут понуде „1000 војника за рат у Ираку (...) и информација о позицијама војних бункера које су (у Ираку,

⁴⁵⁰ Јелица Стефановић Штамбук, „Региони у ‘старом’ и ‘новом’ међународном регионализму: успостављање новог ‘нивоа анализе’ светске политике”, *Српска политичка мисао*, год. 16, вол. 26, број 3, 2009, стр. 125.

⁴⁵¹ Hans Mouritzen and Anders Wivel, “Introduction”, op. cit., p. 7.

⁴⁵² Ibidem, p. 7.

⁴⁵³ Ibidem, p. 29.

⁴⁵⁴ Ibidem, p. 30. Морицен и Вивел говоре о 4 групе држава у односу на евроатлантско средиште моћи које чине САД, Уједињено Краљевство, Француска и Немачка. Морамо имати у виду да је монографија објављена 2005. године и да је контекст анализе одређен разумевањем униполарног међународног система. Осим у тексту поменутих аутсајдера, аутори на страни 26. говоре о постојању: инсајдера који се налазе у средишту моћи (*core insiders*), затим инсајдера близу средишта (*near-core insiders*) и оних који теже статусу инсајдера (*would-be insiders*).

⁴⁵⁵ Ibidem, p. 33.

⁴⁵⁶ Hans Mouritzen and Anders Wivel, “Comparative analysis meets theory”, op. cit., p. 150.

прим. аут.) Југословени градили”⁴⁵⁷ измести из категорије аутсајдера, регионалном интеграцијом (у ЕУ) унапреди свој међународни положај и оствари спољнополитичке циљеве.

Образац деловања регионалних мултилатералних облика организовања малих држава у литератури је генерисао дихотомију амбиција и стварности, услед слабо оцењене њихове делотворности. Најчешћи предмет анализа су, свакако, интеграциони процеси економског и финансијског садржаја. „Страни инвеститори често перципирају домаће судове као склоне предрасудама и то их одвраћа од инвестирања у поједине државе”,⁴⁵⁸ став је појединих аутора поводом неуспеха страних директних инвестиција у Карипским земљама. Међутим, истом снагом аргумената може се поткрепити идентичан став и уколико тежиште анализе, у складу са нашим предметом истраживања, преместимо на регион Западног Балкана. Чак и у унутрашњој регионалној динамици уочава се подозрење утемељено на таквом размишљању, како ће бити и представљено у посебном поглављу овог рада. Одступање од декларативних залагања за продубљење сарадње у појединачним секторима нарушава се пред ураганом политичких расправа оптерећених историјским тековинама сукобљавања.

Ма колико била корисна анализа средишта моћи, чини се ближом истини измицање њеног мерења и прецизног утврђивања особина поларности. Анархичност, и даље инхерентно својство међународног система, показује своје зубе у „бујности поларизације, вертикалне и хоризонталне, класне и етничке, глобализованости насиља и његовој истовременој фрагментираниости и растућој приватизованости држава у мрежно финансираним унутардржавним сукобима”.⁴⁵⁹ Генеришући на тај начин несигурност у међународним односима, државе су стављене пред вековима стар избор између растуће сарадње и узмицања услед неповерења. И док би структурални реализам истраживаче упутио на други избор, пролиферација мултилатерализ(а)ма потврђује њему супротстављену опцију.

2.2.2.4.3 Концепт преклапајућег чланства

Неделотворност појединих облика мултилатералног организовања и управљања пословима од заједничког интереса често је подстицала рађање нових покушаја да се на истоврсан, вишестран начин уређују међусобни односи и остварују усаглашени циљеви. Неретко, претходни неуспеси правдали су се погрешним временским оквиром, формом организовања или незрелошћу проблема који су били предмет заједничког одлучивања. Приступало се стварању нових облика мултилатерализама за које се веровало да ће надоместити недостатке претходних и постићи виши степен делотворности.

На системском нивоу, довољно је макар и са позиције заинтересованог посматрача упоредити Друштво народа са Организацијом уједињених нација (ОУН). Обе настају после системских промена и светских ратова са намером успостављања, одржања мира и послератног преуређења међународног поретка на темељима система колективне безбедности. Међутим, док је Друштво народа показало све своје недостатке у свега две деценије постојања, њој сличне УН у развијеном сопственом систему функционишу до данашњих дана. Премда се правном анализом може потврдити делимично коегзистирање двеју организација, јасно је да УН представљају својеврсног сукцесора Друштва народа.

Нешто другачији положај мултилатералних организација запажамо на регионалним нивоима у виду истовременог постојања облика организованости и управљања питањима сличног, а понекад и истог делокруга. Додатно, иако се не може у потпуности изједначити,

⁴⁵⁷ “Cuddling up to the Americans”, *The Economist*, August 21, 2003, доступно на: <https://www.economist.com/europe/2003/08/21/cuddling-up-to-the-americans>, приступљено: 12/5/2020.

⁴⁵⁸ Steven P. Finizio, “Small States and Integration: An Introduction”, *op. cit.*, pp. 10,11.

⁴⁵⁹ Живописност конфликтне природе данашњег света преузет је на основу ставова Џонатана Фридмана цитираних у: John Baylis, “International and global security”, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, 5th edition, Oxford University Press, New York, 2011, pp. 230-245.

приметно је и истоврсно чланство таквих организација. Такав развој праксе међународног организовања изнедрио је потребу анализирања учинака вишеструког, преклапајућег чланства (*overlapping membership*) држава у међународним организацијама. Основне особине ове појаве указују на подстицање држава да сопствене капацитете интегришу у мултилатерализам као средство управљања међународним односима, а у сврху остварења жељених спољнополитичких учинака. Додатно, оно подразумева и наизглед ирационално усмеравање средстава на рад међународних организација чији делокруг често бива већ регулисан радом неког старијег или универзалнијег парњака. Парадигматски пример биле би Група 20, Група 7 и, на пример, Европска унија. Илустрације ради, све чланице Г7 истовремено учествују у раду Г20. ЕУ као ентитет, такође, учествује у раду Г20, док су Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Република Француска, Савезна Република Немачка и Република Италија у истом статусу у оквирима овог мултилатералног процеса. Својеврсна претерана представљеност европских држава остварена на поменути начин, иако на овом месту не може бити прецизније и подробније елаборирана, преклапање делокруга ЕУ, Г7 и Г20, на пример поводом мигрантске кризе 2015. године, светске економске кризе 2008. или кризе изаване пандемијом вируса КОВИД-19 нису устукнули пред потребом ових актера да са истом посвећеношћу наставе рад у свим мултилатералним облицима сарадње.

Истраживачко питање, у радовима којима су учињени покушаји објашњавања ових појава, суштински је указивало на мерење делотворности преклапајућег чланства држава у остварењу сопствених спољнополитичких циљева. Преклапајуће чланство је само једно о спољнополитичких средстава. Поједностављено, у којој мери преклапајуће чланство у већем броју међународних организација, различитог нивоа општости (универзалних, регионалних) или учешће у мултилатералним облицима сарадње неинституционализованим налик међународним организацијама доприноси успеху остварења спољнополитичких циљева поједине државе?

Прегледом литературе лако су уочљиве анализе економских и трговинских облика сарадње. Прегршт научних и стручних анализа посвећено је Светској трговинској организацији (*World Trade Organization - WTO*), НАФТА споразуму (*North America Free Trade Agreement - NAFTA*), ЦЕФТА 2006 (*Central European Free Trade Agreement - CEFTA 2006*), и бројним облицима регионалне економске интеграције латиноамеричког или афричког континента.⁴⁶⁰ Потенцијални проблем преклапајућег чланства идентификован је на почетку 90их година прошлог века када је само у периоду од 1990. до 1994. године, иако је ЕУ била у заносу продубљења интеграције на основу Уговора из Мастрихта, ГАТТ примио преко 30 нотификација о новозакљученим уговорима са предметом установљења зона слободне трговине или царинских унија.⁴⁶¹ Довело је то до стварања бројних „нејасних и пропусних (трговинских, прим аум.) подблокова (...) испресецаних и преклапајућих”⁴⁶², стварајући ‘посуду са шпагетима’, сугеришући хаотичност у праћењу њихових учинака. Покреће се истовремено и интензивна теоријска дебата о корисности и рационалности њиховог стварања са крајњим исходом засићења у погледу предузетих економских анализа. Међутим, с обзиром да су временом мотиви држава са терена економије, у погледу преклапајућег чланства, пренети и на терен политике и безбедности, истраживачима

⁴⁶⁰ Видети више у: Richard Baldwin, “Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocs on the Path to Global Free Trade”, Working Paper 12545, *National Bureau of Economic Research*, September 2006, доступно на: <https://www.nber.org/papers/w12545.pdf>, приступљено: 24/06/2020; Anne O. Krueger, “Problems with Overlapping Free Trade Areas”, in: Takatoshi Ito and Anne O. Krueger (eds), *Regionalism versus Multilateral Trade Agreements*, University of Chicago Press, Chicago, 1997, pp. 9-24.

⁴⁶¹ Став наведен према: Anne O. Krueger, “Problems with Overlapping Free Trade Areas”, op. cit., p. 9. Исти рад је користан у пружању прегледа проблема који могу настати услед преклапајућих економских интеграција (p. 17-20).

⁴⁶² Richard Baldwin, “Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocs on the Path to Global Free Trade”, op. cit., p. 30.

међународних односа преостаје испитивање да ли се аналогно економским односима могу на исти начин третирати учинци овог феномена и у другим областима.

Комплексност обухватне анализе преклапајућег чланства надилази предмет истраживања овог рада и у погледу дисциплинарног приступа услед нужности посматрања из угла међународне политичке економије и међународног права, и у погледу омеђених чинилаца садржаја самог рада. Ипак, релевантност појачаног деловања државе кроз мултилатерална средства спољне политике не би смела да буде потпуно скрајнута. Нарочито уколико имамо у виду „синергијски, супстантивно узајамно подржавајући“⁴⁶³ учинак који преклапајуће чланство производи. Тим признањем утрт је пут да се употребом аналогije као метода истраживања, у емпиријском делу овог рада на примеру спољне политике Републике Србије анализира учинак који она остварује у процесу испуњења сопствених спољнополитичких циљева учешћем у раду бројних регионалних облика међународног преговарања и организовања, користећи се средством преклапајућег чланства.

* * *

У овом поглављу представљени развој систематског изучавања малих држава у оквиру науке о међународним односима имао је за циљ указивање на разноврсност, у последњих 70 година, чињених покушаја стављања спољне политике малих држава на дневни ред науке. Амплитуде (не)успеха као пратећи феномен отежавале су јасно профилисање истраживања које би исходovalo у стварању јединствених студија. Међутим, незанемарљиво емпиријско богатство, придодато примени постојећих теоријских приступа, од великих теорија, преко теорија средњег обима па све до 'недовршених' приступа изучавању међународних односа, данашњем проучавању малих држава пружило је немерљив допринос. Понуђена су бројна одређења, предлози методолошки утемељених дефиниција и научних класификација које омогућавају лакше кретање кроз 'шуму' чије густо растиње чини велики број малих држава. Зато је и било неопходно на опсежнији начин протумачити суштину утемељујућих радова о малим државама, установити 'дијалог' међу њима и извући поуке за спољну политику малих држава у савременом свету обележеном непрекидним променама. Усуд ограничених капацитета, моћи, хијерархијски незавидног системског положаја и сталне потребе истицања асиметричног односа са великим (али и средњим) силама приказане су као константа развоја малих држава и студија о њима. Ухваћене у ковитлац струјања великог броја фактора, пре свега генерисаних на нивоу међународног система коме припадају, мале државе су се, баш као и пратеће студије о њима временом мењале. Према нашем суду, несумњиво су напредовале. Данас су и теме којима се баве истраживачи малих држава знатно шире и разноврсније, а маневарски простор за њихово практично спољно деловање умногоме већи. За предмет нашег истраживања је било од нарочитог интереса испитати основне особине спољне политике малих држава, утврдити постојање стратегија спољне политике у њима, односно деловати прескриптивно и понудити најбоље стратегије у погледу остваривости и делотворних одговора на захтеве савременог доба. То је учињено детаљним критичким прегледом литературе о њима, осавремењивањем описа и објашњења примерима из праксе новијег датума и почетним указивањем на тачке могуће применљивости на предстојећу студију случаја спољне политике Републике Србије.

⁴⁶³ John J. Kirton, "Working Together for G8-G20 Partnership: The Muskoka-Toronto Twin Summits of 2010", in: Marina Larionova and John J. Kirton (eds), *The G8-G20 Relationship in Global Governance*, Ashgate, Burlington, 2015, p. 113.

3 ДЕТЕРМИНАНТЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ МАЛИХ ДРЖАВА

Мале државе су, тешком муком и дуготрајним процесом који још увек траје доспеле на дневни ред истраживача међународних односа и спољне политике. Изграђени примерени методолошки алати омогућавају разумевање суштине њихових спољних политика у борби за што бољим позиционирањем у свету међузависности и настајуће мултиполарности међународног система. Наравно, то ни у ком случају не потврђује тезу о достигнутом циљу изградње кохерентних студија малих држава које су у потпуности дистанциране од приступа изучавању других феномена међународне стварности. Напротив, преплетеност је и даље усуд, терет, али и, према нашем ставу, право богатство изучавања спољне политике малих држава. Способност умрежавања компатибилних састојака различитих теоријских приступа међународним односима чини данашњег истраживача способнијим за спознају нечега што можемо назвати најближим истини.

Објашњење претходно установљене потребе за постојањем стратешког приступа у спољном деловању, у наредним редовима биће допуњено продубљеном анализом чинилаца који на стратешко усмерење малих држава пресудно утичу. То ће бити учињено синтезом различитих начина разумевања одредница спољне политике, без либљења да се укрсте аргументи потекли из (понекад и опречних) школа промишљања међународних односа. Премда ће нагласак бити на најутицајнијим делима теоретичара, домаћих и иностраних, чији је фокус истраживање спољне политике, у разматрање ће се узети и велике теорије међународних односа апстраховањем оних елемената који уважавају вредност проучавања детерминанти. Покушаћемо да што прецизније одредимо детерминанте спољне политике. Пружиће се предлог релевантних схватања, класификовања и утврђивања хијерархије међу њима са нарочитим нагласком на одреднице потекле са нивоа међународног система. Посебан део овог поглавља посвећен је претоставкама неокласичног реализма због важности која се придаје синергији унутрашњих и спољашњих варијабли које утичу на спољну политику. Осим кратког прегледа суштинских састојака овог теоријског приступа, нарочита пажња биће указана његовој 'трећој врсти' расчлањеној на четворну класификацију скупова интервенишућих варијабли (*стратешка култура, опажање стварности, однос државе и*

друштва и улога политичких институција). На самом крају ће се представити досадашња испитивања могућности интеграције налаза спољнополитичке анализе и теорије неокласичног реализма, односно путеви даљег унапређења дискурса о томе.

3.1 Извори доношења спољнополитичких одлука

Летимичан поглед на стварност спољнополитичких односа држава нуди довољан увид за доношење суда о различитим спољним политикама које ови актери утврђују и спроводе. Већ читајући медијске текстове, гледајући телевизијске информативне емисије или самостално се информишући путем бројних друштвених мрежа, спољни посматрач тока спољнополитичких процеса лако ће сазнати да је Европска унија усвојила рестриктивне мере према Руској Федерацији, да је Сијера Леоне повукла акт о признању независности Косова и Метохије или да политички представник Републике Србије, зарад добрих односа са Народном Републиком Кином, није присуствовао додели Нобелове награде за мир кинеском дисиденту 2010. године.⁴⁶⁴ Описни карактер површних сазнања, ипак, не одговара на питање зашто различите државе, у истом контексту, или исте државе у различитим временима одликује читав дијапазон спољнополитичких стратегија, циљева и употребљених спољнополитичких средстава. Зашто су земље истог региона, сличне историје, истоврсних политичких система и становништва сродног порекла, попут оних које проналазимо на Западном Балкану, склоне усвајању различитих спољних политика? Понекад, чак и на штету добросуседских односа. Због чега су Црна Гора и Северна Македонија радо виђене чланице НАТО, док власти Србије, ослушкујући тек једноцифрену процентуалну подршку таквом спољнополитичком циљу нису раде да буду део овог савеза, али истовремено све заједно хрле у загрљај Европској унији, деценијама уназад?

Оно што је сваком заинтересованом грађанину света доступно јесу спољнополитичке одлуке, односно исходи дугог и мукотрпног, вишефазног процеса креирања и реализације спољне политике. Особеност сваког, па чак и претходно наведених случајева неминовно наводи на ограничење научних циљева у приступу анализи тог процеса. Тешко је, а верујемо и немогуће, докучити све нијансе, свих делова процеса који исходују политичко-правним актом којим се основна замисао и иницијатива уобличава у одлуку спољнополитичког карактера. Осуђене на дескрипцију крајњих производа процеса, теорије међународног односа дуго су игнорисале ово питање, одузимајући му научну вредност уопште. Покушаји поправки рађањем неокласичног реализма⁴⁶⁵ или спољнополитичке анализе⁴⁶⁶ средином 50их година 20. века били су усмерени управо ка враћању неколико корака уназад питањем: како се спољна политика ствара? Релевантност објашњења појединачних спољних политика на систематски утврђен и опште прихваћен начин коначно је стигло на дневни ред науке о међународним односима.

Међутим, за правилно разумевање спољне политике појединог актера није довољно одговорити само на питање *како*, већ је зарад допирања до саме суштине нечијег спољнополитичког деловања нужно поставити и питање *зашто*. Управо у тој тачки проналазимо релевантност анализе детерминанти, односно одредница спољне политике. Много је времена протекло од тренутка када је Волферс у изврсном, иако веома кратком есеју о детерминантама спољне политике указао да се „одлуке и деловање у међународној арени могу разумети, предвидети и да се њима може управљати само у случају препознавања

⁴⁶⁴ „Кацин: Неодлазак у Осло показује сервилност Србије”, *DW*, 07/12/2010, доступно на: <https://www.dw.com/sr/kacin-neodlazak-u-oslo-pokazuje-servilnost-srbije/a-6302322>, приступљено: 30/10/2020.

⁴⁶⁵ Детаљан преглед неокласичног приступа спољној политици пружен је у оквиру поглавља *Поглед из неокласичног реализма*.

⁴⁶⁶ Преглед историјског развоја спољнополитичке анализе и положај детерминанти спољне политике који су у њеном развоју заузимале дат је у оквиру поднаслови *Однос спољнополитичке анализе и теорије неокласичног реализма*.

и издвајања фактора који утичу на одлуку”.⁴⁶⁷ Дотадашње проказивање детерминизма коме су једноузрочним објашњењима спољне политике доприносили марксизам, или геополитичка школа развијана у Немачкој, ослобађало се критика о великом раскораку теорије и друштвене стварности. Учињено је то отварањем простора великом броју фактора који су већом или мањом снагом, у различитим стадијумима животног циклуса спољнополитичке одлуке, утицали на спољне политике држава.

Семантичка забуна, која читаоца може почетно да заведе, односи се на наизменичну употребу овог концепта под различитим именима. Почетна напомена о коришћењу речи фактор, детерминанта, чинилац, варијабла или одредница за представљање суштински истих друштвених појава, заслужује само један општи превентивни савет. До сада су се у литератури издвојила, условно речено, два схватања одредница спољне политике која се само условно и из аналитичких разлога могу одвојено и разматрати. Прво се односи на опште одреднице које усмеравају читаву спољну политику једне државе. Такво разумевање детерминанти можемо назвати холистичким. Друго, више заступљено међу истраживачима спољнополитичке анализе, указује на бројне факторе који утичу на сваки засебан процес усвајања појединачних спољнополитичких одлука у датом временском тренутку. Такав приступ би се због свог карактера могао назвати индивидуалистичким.

Наведени приступ би у потпуности кореспондирао и различитим концептуализацијама спољне политике. Разликовање „(1) спољне политике као исхода (нпр. актуелних одлука, суштинског садржаја спољне политике), (2) спољне политике као процеса (нпр. процеса утврђивања и имплементације спољне политике) и (3) спољне политике као понашања (нпр. имплементације исхода)”⁴⁶⁸, одговарао би холистичком приступу (у случајевима 1 и 3) односно индивидуалистичком у (случају 2). Стога сматрамо да се теоријска потреба обједињавања свих концептуализација спољне политике, међу којима нема нетачних, делом испуњава разматрањем детерминанти спољне политике као повезница међу њима и неизбежним састојком сваке од њих.

Њихова раздвојивост је у пракси неприродна из неколико разлога. Прво, могуће је, а често је и случај, да исти подстицај утиче једнаком снагом и на општи смер спољне политике и на појединачну одлуку. Друго, одреднице спољне политике су *динамичан концепт*. Оне се прилагођавају контексту и спољнополитичким потребама дате државе или променама у структури међународног система. Не постоји нешто што бисмо могли да назовемо вечним извором спољне политике, било које државе на свету. Осим тога, поседују и *интерсубјективни капацитет* који омогућава узајамну конститутивност на релацији детерминанта – спољнополитичка одлука. Важност неке појединачне спољнополитичке одлуке може да, узвратно, утиче на подешавање детерминанти тако што ће у даљим корацима променити и опште спољнополитичко усмерење дате државе, али и произвести (не)намераване међународне исходе.⁴⁶⁹ Како је то исправно тврдио Брус Буено де Мескита (Bruce Bueno de Mesquita), међународно окружење саздано на тврђави међународног система није „предефинисана, дата животна чињеница (...) већ настаје агрегацијом појединачних и колективних одлука које ми доносимо”.⁴⁷⁰

3.1.1 Појам детерминанти спољне политике

Истакнута језичка недоумица у вези са правилним, или макар општеприхваћеним, термином којим се именују друштвене појаве које утичу на утврђивање и примену спољне политике као ненамеравану последицу је генерисала ‘анархију’ у изучавању одредница

⁴⁶⁷ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, op. cit., p. 37.

⁴⁶⁸ Maria Papadakis and Harvey Starr, “Opportunity, Willingness, and Small States: The Relationship Between Environment and Foreign Policy”, op. cit., p. 413.

⁴⁶⁹ Ово питање ће се детаљније разматрати у одељку *Међународни исходи спроведених одлука*.

⁴⁷⁰ Bruce Bueno de Mesquita, “Domestic Politics and International Relations”, *International Studies Quarterly*, vol. 46, no. 1, 2002, p. 7.

спољне политике. Оне обитавају у уџбеницима међународних односа, теоријским и емпиријским монографијама широког опсега интересовања (од рата и мира, преко међународне политичке економије, до безбедносних дилема), пратећи су део историјског приступа анализи деловања држава, употребљавају се у *ad hoc* маниру без детаљног елаборирања њиховог значења, а све заједно остављају читаоце ускраћене за најмање две ствари. Прва је дефинитивно непостојање дефиниције синтагме ‘детерминанта спољне политике’ која би била довољно прихватљива, макар и као полазна тачка нових истраживачких подухвата. Друго, није установљена дебата поводом овог недостатака како би се удруженим снагама, ипак, дошло до суштинских и неоспоривих састојака одређивања овог аналитичког концепта. Учени индивидуализам у приступу одредницама спољне политике умногоме је отежао и наш истраживачки задатак систематичног представљања разноврсних схватања и успостављања односа међу њима.⁴⁷¹ Они су расути свуда, понекад чак и само имплицитно утврдиви, а поглавља која јасно указују на то да ће се у наредним редовима говорити управо о одредницама спољне политике права су реткост.

Индикативан у том погледу био би пример најновије књиге Роберта Зелика (Robert Bruce Zoellick) о историји америчке дипломатије и спољне политике.⁴⁷² Иако не бисмо ни слутили летимичним погледом на садржај књиге да ће се аутор детаљно бавити одредницама америчке спољне политике кроз историју (али и будућност), расправа остаје сакривена под окриљем наслова „Пет традиција америчке дипломатије”.⁴⁷³ Занимљиво је да се аутор одлучује за реч ‘традиција’ како би се дистанцирао од постојеће семантике, попут доктрине, а са истим циљем рационализације и објашњења спољне политике САД. Како на самом почетку анализе тврди, „концепти међународних односа и доктрине помажу уоквиравању дебате, али спољнополитичким одлучиоцима не нуде водич за деловање”.⁴⁷⁴ Управу у овој синтагми (‘водич за деловање’, *прим аут.*) потврђујемо претпоставку да ће се Зелик, уствари, бавити анализом детерминанти спољне политике. Осим тога, долазимо и до прве улоге од користи за њихово дефинисање: *усмеравање спољне политике*. На основу издвојених пет традиција,⁴⁷⁵ наставља исти аутор, могуће је разумети спољнополитичке стратегије САД, али и „размишљати о америчкој улози у свету”.⁴⁷⁶ Дакле, одреднице спољне политике су важне и за одређивање међународног (политичког, економског, војног) положаја држава.

У даљој анализи би требало предупредити још једну могућу замку, супротстављену претходној. Уместо ‘сакривених размишљања’ о одредницама спољне политике, постоје радови у којима су истакнути у први план подаци о ресурсима моћи једне државе, врсти њеног државног уређења или описи њеног претходног спољнополитичког понашања. Ипак, није сваки аналитички приступ потенцијалним изворима моћи у спољној политици истовремено и објашњење одредница нечије спољне политике. Погледајмо на тренутак дело оснивача савремене реалистичке школе мишљења у међународним односима, Ханса Моргентауа. У својој најпознатијој књизи (*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*), читаво поглавље је посвећено „елементима моћи” које чини непрегледан списак од географског положаја, преко бројности популације па све до националног морала, карактера или технолошког развоја.⁴⁷⁷ Пуко постојање ових података, без њиховог вредновања,

⁴⁷¹ На овом месту указујемо читаоцу на чињеницу да ће из предстојеће анализе бити изузети теоретичари неокласичног реализма чија ће схватања одредница спољне политике бити темељно размотрена у оквиру поглавља *Поглед из неокласичног реализма*.

⁴⁷² Robert B. Zoellick, *America in the World: A History of U.S. Diplomacy and Foreign Policy*, Twelve, New York and Boston, 2020.

⁴⁷³ Ibidem, pp. 521-541.

⁴⁷⁴ Ibidem, 522.

⁴⁷⁵ Реч је о: 1) северноамеричкој бази; 2) трговини, транснационализму и технологији; 3) савезништвима и поретку; 4) подршци јавности и Конгреса; и 5) америчкој сврси.

⁴⁷⁶ Ibidem.

⁴⁷⁷ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, fourth edition, Alfred A. Knopf, New York, 1967, pp. 106-144. Оваква поглавља је могуће пронаћи у немерљивом броју других књига из области међународних односа и спољне политике, али се због релевантности за наш предмет истраживања и економије простора у раду нећемо упуштати у подробно представљање сваке од њих.

праћења њихових промена у прошлости, довођења у везу са осталим елементима који се налазе изван државних граница (на пример, карактера међународног система), и што је најважније, са конкретним спољним политикама које су предмет анализе, не би поседовало никакву релевантност за анализу одредница спољне политике. Наравно, Моргентау то и чини у наредним поглављима о „вредновању моћи држава“⁴⁷⁸ и „ограничењима моћи држава“.⁴⁷⁹ Напред наведено издвајање само једног дела сложеног мозаика послужило нам је, између осталог, уочавању још важних особина, нужних састојака одређења детерминанти спољне политике: *активности и ефективности*. Прецизније, потенцијални извор моћи постаје детерминанта спољне политике тек у тренутку када спољнополитички одлучилац установи активан однос према томе у процесима утврђивања и примене спољне политике.

Проучавање одредница спољне политике је, ипак, до данашњих дана задржало једну константу. Реч је о незаобилазној похвали, критици, примени, допуни или макар кратком осврту на Розенауов позив на изградњу теорије спољне политике давних 60их година 20. века.⁴⁸⁰ С обзиром на деценијама грађен значај овог дела, његову данашњу актуелност, остављен простор за унапређење и необоривост појединих тврдњи, сматрамо сврсисходним представљање и наше анализе дела његовог садржаја који се односи на факторе, односно изворе спољне политике.

Розенау, за ауторе попут Валери Хадсон један од зачетника спољнополитичке анализе, први је извршио синтезу дотадашњих приступа одредницама спољне политике. Указивањем на прогресивни развој науке, слојевито је објаснио нове појаве попут проучавања перцепција, система уверења, утицаја невладиних варијабли, аналогија са претходним понашањем и разврстао их је, према нашем суду, у две велике групе. Прва, којој припадају аутори који у ширем смислу проучавају унутрашње факторе који чине извориште спољних политика.⁴⁸¹ И друга, која продире знатно дубље у унутрашње политичке процесе, кокетира са другим дисциплинама у оквиру друштвених наука, и тежи објашњењу било тога процеса усвајања спољнополитичких одлука, било истицању појединачних аспеката попут улоге грађанства, масовних медија, особености елита.⁴⁸² Доведено у везу са нашим схватањем значаја познавања одредница спољне политике, први би одговарали на питање *зашто* је нека спољнополитичка одлука усвојена, док би други указивали на то *како* је процес текао. У сваком случају, диверсификација приступа спољној политици је, према Розенауовом ставу, од „модерног истраживача спољне политике створила (...) софистицираног друштвеног научника“.⁴⁸³

Почетни занос, условљен крупним напретком проучавања спољне политике, читаоца чланка врло брзо враћа у стварност скромних (научно вреднованих) учинака. Кресање крила оптимизму, а уједно и *ratio* овог колосалног дела, проналазимо у наредним речима:

„Учити факторе, не значи истовремено и пратити њихов утицај. Открити процесе који обликују спољне понашање није исто што и објашњење њиховог начина оперативности под унапред познатим условима. Признати да је спољна политика обликована унутрашњим, исто као и спољашњим факторима не значи и разумевање начина њиховог

⁴⁷⁸ Ibidem, pp. 145-160.

⁴⁷⁹ Ibidem, pp. 161-218.

⁴⁸⁰ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., pp. 143-195.

⁴⁸¹ У овој групи се налазе аутори који не одступају превише од преовлађујућих начина анализе међународних односа тог времена, али све интензивније укључују унутрашње политичке, друштвене, економске, па чак и психолошке процесе у приступ спољној политици како би објаснили њихов интервенишући утицај на спољне подстицаје за деловање. На пример, овде би се према Розенау нашли Ричард Снајдер или ауторски пар Спраут.

⁴⁸² Ова група аутора је знатно хетерогенија и немогуће је извршити смислену и систематску синтезу којом би се указало на преовлађујуће обрасце. За даље проучавање видети референце које се наводе у: James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 144.

⁴⁸³ Ibidem, pp. 144,145.

комбиновања или указивања на доминантност једних у односу на друге”.⁴⁸⁴

Основни разлог оваквом стању Розенау види у „лишености опште теорије”⁴⁸⁵ од које пати спољна политика, усмерености ка „превасходно историјским и истраживањима појединачне земље”⁴⁸⁶, и услед „несистематичности и неједнаке природе (ових истраживања, прим. аут.), немогућности спровођења упоредне анализе”.⁴⁸⁷ Међутим, овим критикама на путу се испречава, за нас посебно важан налаз Розенауовог истраживања. Стање проучавања спољне политике (*state of the art*), није у потпуности стигматизовано као ненаучно. Ближе истини је стање „пред-теорије”⁴⁸⁸ коме се на најбољи начин приступа истраживањем њених састојака и релативне снаге (*relative potencies*) сваког од њих.. Када је реч о схватању Џејмса Розенауа, предтеорију спољне политике чини скуп пет варијабли: индивидуалних (*individual*), варијабли улоге (*role*), владиних (*governmental*), друштвених (*societal*) и системских (*systemic*). Сваки од ових скупова доприноси обликовању спољне политике, а налог науци је да испита који међу њима поседује највећу снагу у конкретном истраживаном случају.⁴⁸⁹

Тешко је одолети утиску да Розенау одређењем предтеорије (иако веома оскудном у односу на очекивања од тако значајног теоретичара међународних односа), уствари, индиректно дефинише детерминанте спољне политике. Чини то описом састојака дефиниције и установљењем односа међу њима.⁴⁹⁰ Додатно, Розенау указује и на нужност употребе свих елемената класификације како би се подробно анализирао спољна политика. Тим саветом се удаљава од приступа феноменима међународних односа путем ‘нивоа анализе’ и истовремено приближава „филозофијама анализе, уз уважавање само једног нивоа, националних друштава”.⁴⁹¹ Прецизније, сваки појединачни акт држава може се објаснити са више нивоа, али и на више начина у оквиру истог нивоа изучавања. Искористићемо ислустрацију коју Розенау помиње у фусноти број 43. Говор државника пред Генералном скупштином УН може се посматрати, са једне стране као резултат актуелне природе међународног система, и, са друге стране, као исход захтева који се налазе пред датим државником који се, хипотетички, налази у предизборној кампањи. Осим тога, овом говору се може приступити и на различите начине, психолошки или, рецимо, политичком анализом. Нису ретки случајеви коришћења спољне политике за унутрашње потребе. Уважавајући овај праксом изграђени међуутицај спољне и унутрашње политике, бројни аутори су испитивали како „истакнути међународни догађаји и активности председника утичу на његов унутрашњи рејтинг”.⁴⁹²

Југословенска наука о међународним односима није у потпуности следила, на почетку поглавља наведене, обрасце успутног изучавања одредница спољне политике без претходног прецизног дефинисања предмета истраживања. На Факултету политичких наука у Београду 70их година прошлог века утемељено је систематично изучавање спољне политике као научне дисциплине, а из пера носилаца тог процеса, професора Момира Стојковића и

⁴⁸⁴ Ibidem, p. 145.

⁴⁸⁵ Ibidem.

⁴⁸⁶ Ibidem, p. 147.

⁴⁸⁷ Ibidem, p. 148.

⁴⁸⁸ Предтеорија је описана као „рани корак ка објашњењу засебних емпиријских догађаја и, истовремено, опште оријентације према свим догађајима”. Видети референцу број 40 у: Ibidem, p. 188.

⁴⁸⁹ На овом месту преносимо ‘упозорење’ Џејмса Розенауа да је комбиновањем представљених скупова варијабли могуће добити чак 120 различитих исхода, односно предтеорија. Видети у: Ibidem, p. 153.

⁴⁹⁰ У засебном поглављу овог докторског рада о класификацијама и покушајима установљења хијерархије међу детерминантама, сваки од наведених скупова фактора биће детаљније описан.

⁴⁹¹ Ibidem, p. 153.

⁴⁹² Robin F. Marra, Charles W. Ostrom Jr., Dennis M. Simon, “Foreign Policy and Presidential Popularity: Creating Windows of Opportunity in the Perpetual Election”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 34, No. 4, December 1990, p. 592.

професора Велибора Гавранова, исписани су и редови о детерминантама спољне политике.⁴⁹³ Генерацијски се важност изучавања овог концепта преносила, па ни 21. век није остао ускраћен за новије анализе детерминанти захваљујући радовима професора Иве Висковића.⁴⁹⁴

Професори Стојковић и Гавранов, чији се теоријски елементи уџбеника спољне политике (Југославије) до данашњих дана, раме уз раме са најсавременијим делима ове научне дисциплине, користе у наставним процесима на српским универзитетима, понудили су сажето и прецизно одређење детерминанти спољне политике пре скоро пола столећа. Указали су на постојање области истраживања спољне политике коју чине „фактори који условљавају и опредељују правац и циљ спољне политике дате државе”.⁴⁹⁵ На овај начин схваћене, одреднице спољне политике чиниле би конгломерат непрегледног списка чинилаца који мањом или већом ‘силом’ утичу на доносиоце одлука у процесу утврђивања општих праваца спољне политике. Међутим, аутори су пошли и корак даље, теоријски се приближили реализму (и рационализму), али и оставили простор за генерисање критика: „То су објективно дати чиниоци и околности од којих зависи опредељивање државе у спољној политици, односно од којих се мора полазити при утврђивању начела-принципа спољне политике и њиховом реализовању у практичној спољнополитичкој активности државе уколико се жели да она буде реална и заснована на интересима датог друштва у име кога држава делује у међународној заједници”.⁴⁹⁶

Неколико је важних тачака у којима предложена дефиниција указује на прекопотребну научну расправу. Прва међу њима је објективистичко схватање детерминанти као ‘датих’. Способност политичких одлучилаца да спознају стварност међународних односа онаквом каква заиста јесте умногоме је ограничена.⁴⁹⁷ Рекли бисмо да је предложена објективност обојена субјективношћу те је немогуће тврдити да се сви политички одлучиоци у свету руководе ‘објективно датим чиниоцима и околностима’. Из перспективе неокласичног реализма, али и бројних приступа спољнополитичкој анализи који се развијају баш у периоду настанка ове дефиниције, универзални карактер објективности постојања и спознавања детерминанти не може бити безрезервно прихватљив. Додатно, научном аргументацијом био би веома лако доведен у питање. У вези са тим, критику можемо допунити и неправедним искључивањем индивидуалног и субјективистичког приступа истраживачком проблему. Улога лидера, саветничког тима, одлучивања у малим групама о којима је написано тако много анализа, а историја међународних односа упорно оправдавала тезу о „вођама као ствараоцима и покретачима светске историје”,⁴⁹⁸ не приметна је у одређењу детерминанти професора Стојковића и Гавранова. Професор Висковић указује на још једну слабост. Реч је о искључивању из дефиниције „одлука у погледу средстава спољне политике”.⁴⁹⁹ И заиста, процес мобилизације и примене средстава спољне политике неизмерно је важан део животног циклуса једне спољнополитичке одлуке. Рекли бисмо мирне савести да је то нешто што би политички одлучиоци морали имати на уму од самог зачетка идеје о усмеравању спољне политике нарочито уколико желе да буде остварива, односно ‘реална’, како се у анализираној дефиницији тврди. Међутим, телеолошки приступ анализи би донекле умањио критику професора Висковића. Премда не бисмо могли да

⁴⁹³ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, Савремена администрација, Београд, 1972.

⁴⁹⁴ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, ор. cit.; Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике”, у: Едита Карановић, Слободан Јанковић (урс), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 17-21.

⁴⁹⁵ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, ор. cit., стр. 237.

⁴⁹⁶ Ibidem.

⁴⁹⁷ О важности перцепције у спољнополитичком одлучивању говориће се у засебном поглављу *Опажање стварности*.

⁴⁹⁸ Чарлс В. Кегли, Јуџин Р. Виткоф, *Светска политика – тренд и трансформација*, друго издање, ор. cit., стр. 156.

⁴⁹⁹ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, ор. cit., стр. 7.

пренебрегнемо чињеницу да се средства спољне политике не уважавају на довољно истакнут начин, ипак је могуће у делу о ‘реализовању у практичној спољнополитичкој активности државе’ осетити и призив постојања средстава у схватању детерминанти спољне политике професора Стојковића и Гавранова.

Изданак југословенске школе међународних односа који је поглавље своје уџбеничке монографије посветио изучавању детерминанти спољне политике је и професор Радован Вукадиновић. Под снажним утицајима учења Карла Дојча (у домену анализе суверености и аутономије држава) и Џејмса Розенауа (његове ‘предтеорије’ спољне политике), професор Вукадиновић смешта дискурс о одредницама спољне политике у ширу расправу о односима унутрашње и спољне политике. Подробним испитивањем је дошао до налаза о „цјеловитости политике и, с друге стране, специфичности вањске политике (...) и да се у настојању за стварањем свеобухватне опће теорије вањске политике, однос *домаћих извора и вањских утјечаја*, који се одражавају у понашању државе, чини средишње питање”.⁵⁰⁰ (курзиви, М.Д.) Премда средишње позиционирање детерминанти улива оптимизам читаоцу Вукадиновићевог рада, одреднице спољне политике, ипак, остају без јасног одређења и до самог краја обојене песимистичким тоновима. Оправдање можемо пронаћи и у претходном цитату. Професор говори о ‘*домаћим изворима* и спољашњим *утицајима*’ чиме суптилно сугерише примат унутрашњих варијабли у спољнополитичком одлучивању. Налик неокласичним реалистима који то исто чине, али у обратном смеру, додељујући посредујуће улоге унутрашњим варијаблама под утицајима системских подстицаја и ограничења. Даље, Вукадиновић без оклевања у разради свог аргумента тврди да „сваки политички систем делује у складу са *својом базом*, политичким традицијама, искуствима и одређеним вредностима, које су уграђене као мање или више *сталне црте* политике”.⁵⁰¹ (курзиви М.Д.) Говорећи о сталности спољнополитичких образаца на тренутак се приближава објективистичком схватању примећеном код професора Стојковића и Гавранова. На другој страни, увођењем у анализу традиција, вредности, искустава, али и предности унутрашњих политичких фактора, професор Вукадиновић себе позиционира у изданке бихевиористичке револуције у међународним односима, па чак и социјалне конструктивисте и теоретичаре спољнополитичке анализе. У сваком случају, јасан је став да, без обзира на средишње место ‘додељено’ детерминантама, оне не могу послужити „као озбиљнији темељ истраживања, нити пак као основа теорије”.⁵⁰²

Синергија вишедеценијског рада са студентима, обављања функције у дипломатској мрежи и доброг познавања стања науке о међународним односима, допринела је да у дефиницији професора Висковића пронађемо адекватан теоријски оквир за правилно разумевање одредница спољне политике.

„Детерминанте спољне политике су сви чиниоци који утичу на креаторе спољне политике при (утврђивању стратегије спољне политике, *прим. аут.*), избору неког циља и/или средства те политике, уз њихово убеђење да се ради о најбоље сагледаним изворима моћи сопствене државе и њеним ограничењима, као и о предностима и слабостима који су постављени било пред партнере, било пред противнике у међународним односима (у контексту опажања подстицаја и ограничења међународног система коме те државе припадају, *прим. аут.*) ”.⁵⁰³

Уклањање недостатака претходних подухвата дефинисања је очигледно. Синтагмом ‘сви чиниоци’ не доводи се у питање дилема објективног или субјективног карактера

⁵⁰⁰ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, op. cit., str. 33.

⁵⁰¹ Ibidem, str. 38.

⁵⁰² Ibidem, str. 39.

⁵⁰³ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, op. cit., стр. 7.

детерминанти. Једностраност у утврђивању и примени спољне политике предупредена је увођењем и других актера спољне политике, односно указивањем на важност посматрања спољне политике као „интерактивног односа или двосмерне активности (*dyadic*)”.⁵⁰⁴ Међутим, и овај покушај свеобухватног одређења детерминанти пати од сићушних недостатака. Професор Висковић говори о ‘изворима моћи (*capabilities*) и ограничењима (*constraints*)’, али на недовољно истакнут начин о могућности да се та ограничења (али и подстицаји (*incentives*), прим. аум.) могу наћи на нивоу међународног система. Да је професор имао у виду и овај елемент дефинисања, иако је језички одсутан из саме дефиниције, уверава нас последична класификација детерминанти спољне политике у којој се на првом месту наводи међународно окружење. Одговор за унапређење, без имало нарушавања главног тока мисли, може се пронаћи у неокласичном реализму ‘треће врсте’ и његовом нагласку на „опажање међународног система”⁵⁰⁵ као једном од најважнијих аналитичких јединица.⁵⁰⁶ Стога, сматрамо сврсисходним да напред наведену дефиницију на крају учинимо богатијом за додатак који би гласио: у контексту опажања подстицаја и ограничења међународног система коме те државе припадају. Друго место за квалитативно унапређење дефиниције проналазимо у потреби проширења ‘делокруга’ у коме детерминанте имају активну улогу. Са том сврхом, корисно је указати на чињеницу да одреднице спољне политике утичу, како на стварање појединачних циљева и последичну примену средстава, тако и на целокупно стратешко усмерење спољне политике. Како бисмо предупредили приговор оправданости постојања и стратешког и елемента појединачне политике у дефинисању, подсећамо на већ утврђени динамични карактер одредница спољне политике који се овом дистинкцијом уважава. Наиме, детерминанте које су имале активну улогу у стварању дугорочне (или макар средњерочне) стратегије спољне политике, могу у међувремену претрпети измене које се морају уважити у примени појединачних спољнополитичких одлука. Зато је у нашем прихваћена дефиниција која ову допуну ‘сматра’ меродавном.

3.1.2 Различита виђења класификације детерминанти спољне политике

Одсуство општеприхваћене дефиниције одредница спољне политике није омело теоретичаре и практичаре међународних односа да приступе њиховој класификацији, односно њиховом „рашчлањавању и разврставању по одређеном критеријуму”.⁵⁰⁷ Строго методолошки приступ анализи небројених покушаја да се у скупину детерминанти спољне политике уведу многи чиниоци међународних односа и спољне политике у зачетку би био осуђен на пропаст. Одсуство научног консензуса о заједничким својствима детерминанти, ваљаног критеријума класификације услед немогућности да се „обезбеди потпуност поделе, односно обухват свих чланова”,⁵⁰⁸ усмерило је и наше истраживање индуктивно. Прецизније, намера наредних редова је представљање разнородних покушаја набрајања (важних) одредница спољне политике према *ad hoc* усвојеним критеријумима прилагођеним теоријском правцу из кога аутор класификације потиче.

Напред наведена сазнајна ограничења, ипак, не би требало да обесхрабре читаоца и оставе га ускраћеним за преглед подела одредница спољне политике које се приближавају идеалтипским методолошким критеријумима успешне класификације. Проналазимо их,

⁵⁰⁴ Ibidem.

⁵⁰⁵ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 13.

⁵⁰⁶ Већ смо у уводном делу овог докторског рада указали да је реч о (1) опажању међународног система, (2) процесу доношења одлука и (3) ангажовању средстава или примени одлука.

⁵⁰⁷ Славомир Милосављевић, др Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, op. cit., стр. 211.

⁵⁰⁸ Ibidem, стр. 213.

превасходно, у домаћој литератури о међународним односима и спољној политици, односно у иностраној о спољнополитичкој анализи.⁵⁰⁹

Професори Стојковић и Гавранов, у већ поменутој монографији, класификовању детерминанти приступају широким обухватом. Дихотомије које би укључивали: „1) историјске и савремене; 2) унутрашње и спољне; 3) економске и политичке; 4) природне и друштвене; 5) сталне и променљиве”,⁵¹⁰ тешко да би оставили ишта изван свог опсега када би се приступило њиховој практичној примени. Посве је јасно и да издвајање политичких и економских детерминанти не би издржало тест савремености, с обзиром да је немогуће посматрати нечију спољну политику у својој целости без безбедносне, кулуролошке, хуманитарне па чак и спортске компоненте. Њихова петочлана подела, додатно усложњена дихотомијама, не испуњава и прекопотребни критеријум специјализације, што би класификација као метод морала да постигне. Једна одредница спољне политике попут, на пример, ратног наслеђа у двостраним односима Србије са својим суседима била би историјска, политичка, друштвена, тешко одредиво унутрашња или спољна и дефинитивно неодредиво стална или променљива. Питање је, уопште, да ли је могуће посматрати неки извор спољне политике као сталан и непроменљив. Чак се и у утемељујућем делу савременог реализма међународних односа говори о „релативно стабилним и онима које су предмет сталних промена”.⁵¹¹ Једноставно, ова класификација, без јасног ‘водича за коришћење’ који би требало прибавити детаљном контекстуалном анализом дела њених аутора, остаје на нивоу теоријске. Како је професор Висковић у свом суду о овој класификацији указао, она се мора објаснити новоизграђеним моделом.⁵¹² У супротном, додали бисмо, ова класификација би била корисна за даља истраживања само у погледу описа, а ни у ком случају објашњења друштвених појава.

Аутори су били свесни простора који остављају могућим критикама. Због тога су и указивали на „бројност и сложеност детерминанти, (...) њихову међузависност, (...) и (потребу за, прим. *аут.*) сагледавањем свих детерминанти као саставних делова једне целине”.⁵¹³ Применом метода студије случаја на спољну политику тадашње Југославије, и укрштањем добијених истраживачких налаза са претходно сачињеном класификацијом, аутори су дошли, по нашем суду до сврсисходније поделе на „четири групе фактора (...) 1) детерминанте наслеђене прошлости, (...) 2) детерминанте које чине основне карактеристике друштвеног система, (...) 3) детерминанте које чине одновне карактеристике прелазне епохе и међународних односа, (...) 4) детерминанте које произлазе из међународног положаја земље”.⁵¹⁴

На таласу критика које су елабориране у одељку о ‘појму детерминанти’, професор Висковић оживљава, актуелизује и употпуњује класификацију одредница спољне политике коју су понудили професори Стојковић и Гавранов. Следећи њихов приступ анализи, првенствено утврђује (и оправдава) употребу наредних критеријума: „временског (разликујући историјске и савремене), критеријум нивоа (који испуњавају чиниоци из међународног окружења и унутрашњег система држава) и критеријум врсте (којим уважава детерминанте објективне и субјективне природе)”.⁵¹⁵ Применом наведених критеријума долази се, поново, до четворочлане класификације која наликује претходној, али је умногоме квалитативно унапређује.

На првом месту, професор Висковић наводи историјске детерминанте, као пандан онима наслеђене прошлости. Међутим, према сопственом признању, у оба случаја је реч о

⁵⁰⁹ На овом месту напомињемо да ће се разматрање одредница спољне политике у ширем контексту теорија међународних односа анализирати у засебном поглављу *Поглед из неокласичног реализма*.

⁵¹⁰ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, *op. cit.*, стр. 237.

⁵¹¹ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, *op. cit.*, p. 106.

⁵¹² Видети у: Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, *op. cit.*, стр. 8.

⁵¹³ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, *op. cit.*, стр. 240.

⁵¹⁴ *Ibidem*, стр. 239.

⁵¹⁵ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, *op. cit.*, стр. 11.

„детерминантама прошлости (...) које још увек имају утицаја на савремене односе са другим државама”⁵¹⁶ те се није превише удаљио од класификације под чијим утицајем је сачинио своју. Премда нису у хијерархијском односу, друга наведена је детерминанта међународног окружења државе. За нас је од нарочитог значаја Висковићево разликовање „две подврсте ових детерминанти: а) карактеристика савремених међународних односа и б) чинилаца везаних за међународни положај земље”.⁵¹⁷ У овом случају професор Висковић користи синтезу 3. и 4. детерминанте из претходно наведене класификације, али се увидом у целину његовог рада не може јасно утврдити зашто је то учинио. Међутим, с обзиром на немогућност раздвајања општег карактера међународног система, са једне стране, и положаја државе у њему као његове основне саставне јединице, сасвим је оправдано извршити ову врсту ‘спајања’. Накнадна дистинкција две подврсте само је (ненамеравано) уважила потребу разликовања системских и спољних варијабли спољнополитичког деловања, онако како је то присутно у анализи Мориса Иста,⁵¹⁸ што по нашем суду увећава могућности за постизање бољег разумевања начина на које ова одредница утиче на спољну политику. Трећи елемент класификације чине детерминанте друштвеног („унутрашњег”) система,⁵¹⁹ док последњи чине идеосинкратички чиниоци. Они су уједно и теоријски новум који, у односу на полазну поделу професора Стојковића и Гавранова, представља и уважавање напред наведених критика, и ‘кројење’ према квалитативно унапређеној дефиницији детерминанти. Њихово уврштавање у класификацију је и својеврсни омаж достигнућима спољнополитичке анализе, а рекли бисмо, и неокласичном реализму.⁵²⁰

‘Предтеорија спољне политике’, интелектуално чедо Џејмса Розенауа, у потпуности је засновања на класификацији детерминанти спољне политике. Поредак заснован на „растућој временској и просторној удаљености од спољнег понашања коме служе као изворишта”,⁵²¹ подразумева поделу на наредне факторе спољнополитичког одлучивања и деловања. На првом месту, ‘најближе’ одлуци, налази се скуп индивидуалних карактеристика „особених за политичког одлучиоца који одређује и примењује спољну политику (...) попут његових вредности, талената и пређашњих искустава”.⁵²² Оно што се у тумачењима Розенауове предтеорије често превиђа (или узима као подразумевајуће) јесте његово наглашавање оних особина које карактеришу (само) анализирану личност, односно оних квалитета који је нарочито разликују у односу на друге. На другом месту се налази фактор улоге, према речнику Силвија Бруцана (Silvio Brusca),⁵²³ а рекли бисмо у духу нашег језика одредница дефинисана правима, обавезама и одговорностима функције у мрежи апарата за утврђивање и вођење спољне политике. Другим речима, није важно ко је особа која тренутно врши функцију. Мераодавније је познавање нормативног оквира и историјске праксе деловања са дате позиције. Трећа група фактора се ослања на претходну и указује на нужност познавања целокупног политичког система дате државе како би се правилно разумела њена спољна политика. Парадигматски пример би било разумевање односа извршне и законодавне власти у САД, односно политичке динамике два дома Конгреса, Беле куће и Стејт департмента. Наредна група одредница спољне политике подразумева

⁵¹⁶ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, op. cit., стр. 237.

⁵¹⁷ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, op. cit., стр. 12.

⁵¹⁸ Видети Табелу 4.

⁵¹⁹ Професор Висковић детаљно расчлањује ову групу детерминанти па би њихово референцирање и тумачење превазишло циљеве овог поглавља које искључиво представља различите класификације детерминанти спољне политике. Видети више у: Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, op. cit., стр. 14-16.

⁵²⁰ Важност анализе друштвеног система и идеосинкратичких одредница детаљно ће се обрађивати у наредним деловима овог докторског рада. На овом месту посебно наглашавамо квалитативну вредност класификације коју је предложио професор Висковић, нарочито њену компатибилност са теоријом неокласичног реализма која чини теоријску основу нашег истраживања.

⁵²¹ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 152.

⁵²² Ibidem.

⁵²³ Силвио Бруцан је читаво своје истраживање детерминанти спољне политике засновао на предтеорији Џејмса Розенауа. Видети више у: Radovan Vukadinović, *Теорије ванјске политике*, op. cit., стр. 36-39.

„невладине аспекте друштва који утичу на спољно понашање (државе, прим. аут.)”.⁵²⁴ Наравно, овде није реч (искључиво) о организационим облицима невладиног сектора, попут организација грађанског друштва или научних и стручних институција, већ Розенау ову скупину посматра знатно шире, на пример, као „вредносно усмерење друштва или степен националног јединства”.⁵²⁵ Овој групи би припадало и, на пример, колективно сећање на „велике ратове које је држава раније водила”,⁵²⁶ да искористимо помоћ која нам пристиже из табора неокласичног реализма који ће се подробно разматрати у засебним деловима овог докторског рада. Последњи елемент класификације према ширини обухвата надилази и претходно поменути. Реч је о свим „нељудским (према пореклу настанка, а не вредносно, прим. аут.) аспектима друштвеног окружења”,⁵²⁷ а потенцијално им припадају и географски положај, и структура међународног система, и изазови које постављају други актери међународних односа. Стога, звучи сасвим оправдано Вукадиновићева критика скупа системских одредница као „прилично артифицијелних (...) и услед сплета односа фактора, садржаја и система међународних односа несводивих на једну скупину варијабли”.⁵²⁸

Било је и покушаја да се у што обухватније категорије сместе бројни фактори за које постоји прећутна сагласност, макар у оквирима спољнополитичке анализе, да утичу на процес усвајања и примене спољнополитичких одлука. Вредна помена је подела саопштена у утемељујућем раду СПА која подразумева три кључне детерминанте спољнополитичког одлучивања: „сфере овласти (*spheres of competence*), комуникација и информације (*communications and information*) и мотивација (*motivation*)”.⁵²⁹ Из ове перспективе сагледан процес одлучивања у потпуности би искључио одлике међународног система. Међутим, аутори већ у наредним редовима указују на нужност „установљења емпиријске и логичке повезаности између ових детерминанти (системске и унутрашње, прим. аут.)”.⁵³⁰ Одреднице спољне политике су у кластере сврставали и теоретичари СПА новије генерације, попут Алекса Минца (Alex Mintz) и Карла ДеРуена (Karl DeRouen Jr.). У својој монографији која се као уџбеник користи на бројним универзитетима широм света, анализирали су како се процес одлучивања у спољној политици усмерава захваљујући деловању четири групе одредница: окружењу у коме се одлучује (*decision environment*), психолошким, међународним и унутрашњим факторима.⁵³¹ На овом месту нарочито истичемо сегмент окружења у коме се усвајају одлуке, с обзиром на његову корисност за студију случаја која је предмет нашег истраживања. Значај који се у том погледу придаје временским ограничењима, несавршеним информацијама, динамичности и интерактивности окружења, ризику, стресу, полагању рачуна, улози саветника или предрасудама⁵³² умногоме доприноси објашњењу појединих спољнополитичких одлука Србије од 2000. до 2018. године. Међу настављаче традиције у чије темеље су уграђени аргументи Снајдера, Брука и Сејпина можемо сврстати и Холстија (К. Ј. Holsti). Његова кључна мотивација је била пружање универзалног одговора на питање: „које варијабле утичу на циљеве, одлучивање и деловање?”,⁵³³ односно, језиком поменутих аутора на који начин се врши ‘дефинисање ситуације’. Резултат опсежног истраживања које је исходovalo шесточланом класификацијом детерминанти спољне политике укључивао би, према Холстију: 1)

⁵²⁴ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 153.

⁵²⁵ Ibidem.

⁵²⁶ Stephen M. Walt, “Great Powers Are Defined By Their Great Wars”, *Foreign Policy*, September 21, 2017, dostupno na: <https://foreignpolicy.com/2017/09/21/great-powers-are-defined-by-their-great-wars/>, pristupljeno: 11/08/2020.

⁵²⁷ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 153.

⁵²⁸ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, op. cit., str. 36.

⁵²⁹ Richard C. Snyder, H.W. Bruck, Burton Sapin, *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*, Palgrave Macmillan, New York, 2002, p. 90.

⁵³⁰ Ibidem.

⁵³¹ Alex Mintz, Karl Jr. DeRouen, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, New York, 2010, p. 4.

⁵³² Ibidem, pp. 25-54.

⁵³³ K.J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., p. 361.

представе, вредности, веровања и политичке потребе, 2) структуру и услове у међународном систему, 3) унутрашње потребе, 4) националне атрибуте и понашање, 5) опште друштвене вредности, јавно мњење и интересе засебних група, 6) организационе (бирокартске) потребе, вредности и традицију.⁵³⁴

Суштински исту линију аргумената, али нешто другачије шематски објашњену у облику левка, запажамо код угледних политиколога Чарлса Кеглија (Charles W. Kegley Jr.) и Јудина Виткофа (Eugene R. Wittkopf). У већ раније цитираном уџбенику међународних односа *Светска политика: тренд и трансформација*, аутори говоре о „главним изворима спољнополитичких одлука држава (...) који се могу сврстати у три основна нивоа”.⁵³⁵ Реч је о структурним карактеристикама међународног система које се налазе на највишем и најширем делу левка, затим о државном нивоу унутрашњих утицаја попут врсте државног уређења и индивидуалном нивоу који је уједно и најужи део грла из кога ‘истичу’ изворишта спољне политике. Исти аутори у каснијим радовима допуњују наведену класификацију креирањем петочлане поделе на: „спољне (глобално) окружење, социјетално окружење, политичко уређење у оквиру кога се одлучује, улоге које заузимају одлучиоци и индивидуалне особине спољнополитичких елита”.⁵³⁶ Осим тога, левак на свом крају више не генерише само спољнополитичку одлуку, већ и исходе који се повратним дејством уграђују у глобално окружење, односно поново утичу на изворишта неке од будућих одлука. Тешко је одолети указивању на сличност са Розенауовим подухватом класификације одредница спољне политике. Она је видљива и у ставу да је „свака од наведених категорија међуповезана и колективно одређује спољнополитичке одлуке, односно спољнополитичке исходе”.⁵³⁷

На овом месту са посебном пажњом указујемо и на габаритни истраживачки подухват описан у раду Џека Сојера (Jack Sawyer).⁵³⁸ Разматрајући чак 236 друштвених, економских, политичких и других особина тадашње 82 независне државе, установљавањем корелације међу њима и факторском анализом дошао је до матрице од три димензије која омогућава сагледавање свих осталих карактеристика дате државе. Сврсисходно је на овом месту истаћи сличност Сојерове величине, богатства и политике са Розенауовом тријадом кључних (допунских) варијабли које утичу на спољну политику држава. Следећи логику избора варијабли за своје истраживање вођене критеријумом „максималне покривености и минималне излишности”,⁵³⁹ издвојио је за индикаторе број становника, бруто друштвени производ по глави становника и политичку оријентацију државе као „комунистичку, неутралну или западну у складу са постојањем уговора или савезништва са Совјетским Савезом, Сједињеним Државама или ниједном од њих”.⁵⁴⁰

Научно релевантан је и истраживачки подухват Томаса Фолгија (Thomas J. Volgy) и Џона Шварца (John E. Schwarz) који су у покушају да одговоре на проблемско питање шта би све требало узети у разматрање приликом анализе промена у спољној политици поједине државе развили матрицу названу „мрежама обуздавања (*webs of restraint*)”.⁵⁴¹ Као део ширег процеса реструктурирања спољних политика држава после завршетка Хладног рата, Фолги и Шварц пружају допринос класификацијом одредница спољне политике које мрежно делују на њене крајње исходе. Наиме, доказујући претпоставку да државе нису сасвим слободне у

⁵³⁴ Видети детаљније у: Ibidem, Chapter 12, Explanations of Foreign Policy Outputs: Sources of Foreign Policy.

⁵³⁵ Чарлс В. Кегли, Јудин Р. Виткоф, *Светска политика – тренд и трансформација*, друго издање, op. cit., стр. 123.

⁵³⁶ Eugene R. Wittkopf, Christopher M. Jones and Charles W. Kegley JR., *American Foreign Policy: Pattern and Process*, seventh edition, Thomson Wadsworth, Belmont, 2008, p. 18.

⁵³⁷ Ibidem, p. 19.

⁵³⁸ Jack Sawyer, “Dimensions of Nations: Wealth, Power, and Politics”, op. cit., pp. 145-172.

⁵³⁹ Ibidem, p. 147.

⁵⁴⁰ Ibidem, p. 153.

⁵⁴¹ Thomas J. Volgy, John E. Schwarz, “Foreign Policy Restructuring and Myriad Webs of Restraint”, in: Jerel A. Rosati, Joe D. Hagan and Martin W. Sampson III (eds), *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, University of South Carolina Press, 1994, pp. 22-43.

одабиру усмерења спољне политике, и без претендовања за установљењем ригидне хијерархије међу њима, аутори указују на истакнуте утицаје бирократије, природе режима, поседованих средстава и подстицаја са регионалног и глобалног нивоа за крајње спољнополитичке исходе.

Набрајање великог броја аутора који су ломили копља науке у сврху дефинисања и утврђивања истовремено што обухватније, а уједно што једноставније класификације њених саставница могло би да се, захваљујући богатству научне и стручне литературе о овом питању, настави у недоглед. Међути, сврха наше анализе је испитивање квалитативног односа међу њима, односно потенцијала за успостављање унутрашњег хијерархијског односа, нарочито у погледу примене на спољну политику малих држава.

3.1.2.1 Утврђивање хијерархије детерминанти спољне политике

У претходном поглављу представљени начини разврставања одредница спољне политике неретко су допуњавани потребом њиховог хијерархијског позиционирања у зависности од 'квантификације' утицаја који имају на крајње спољнополитичке одлуке. У таквом приступу се готово нужно срља у „методолошки проблем (...) мерења значаја”,⁵⁴² како је на то у свом раду указао професор Висковић.

Осим инпут-аутпут (*input-output*) модела⁵⁴³ спољне политике који за намеравану последицу анализе нема структурирање одредница које утичу на одлучивање, покушаје класификација детерминанти проналазимо у готово свим другим исходима теоријског промишљања спољне политике. Унутрашња разноликост таквих подухвата је несразмерна умањеном значају који се придаје изучавању одредница спољне политике. Запажамо бројне покушаје: од додељивања значаја системским варијаблама на начин да се „структура међународног система сматра за основни (базични) услов који утиче на оријентацију држава”,⁵⁴⁴ преко опсежног набрајања свих могућих чинилаца који би могли да утичу на спољну политику,⁵⁴⁵ па све до ригидних класификација, ослоњених на Розенауову предтеорију спољне политике, којима се установљава јасна хијерархија.⁵⁴⁶

Чак су и велики теоретичари међународних односа данашњице остајали недоречени. Стивен Волт је покушао да обједини све покушаје решавања „вечног проблема спољне политике великих сила: како их објаснити и, уколико је могуће, предвидети”,⁵⁴⁷ управо путем истраживања хијерархије детерминанти. Указао је на важност релативне моћи код реалиста, географије код Миршајмера у разликовању копнених сила (*land powers*) и уравнотеживача из даљине (*offshore balancers*), природе режима у теорији демократског мира и разноврсних унутрашњих утицаја (врсте политичког система, степена утицаја интересних група), уз неизбежне индивидуалне карактеристике лидера, представљене у бројним другим теоријама либералне, конструктивистичке провинијенције и спољнополитичке анализе.

⁵⁴² Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, *op. cit.*, стр. 19, 20.

⁵⁴³ На пример, један од зачетника овог приступа спољнополитичкој анализи, Габријел Алмонд (Gabriel Almond) говори о бројним чиниоцима који чине улазну информацију у процес одлучивања (историјска позадина, друштвена стратификација, економски ресурси итд.), али међу њима не установљава било какав однос нити покушава да их класификује у различите категорије. Наведено према: Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, *Journal of Conflicy Resolution*, vol. 13, no. 1, Mar. 1969, p. 78.

⁵⁴⁴ К.Ј. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, *op. cit.*, p. 360.

⁵⁴⁵ Професори Димитријевић и Стојановић у најпознатијем уџбенику међународних односа на српском језику у одељку под насловом *Чиниоци у међународним односима* наводе дуг списак фактора које можемо препознати као одреднице спољне политике не установљавајући систематичан и хијерархијски однос међу њима. Видети више у: Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, трећа глава, II.

⁵⁴⁶ На пример, румунски теоретичар Силвио Бруцан (Silvio Brucan) у својој анализи Розенауове предтеорије, уз сопствена семантичка прилагођавања, наводи јасну хијерархију детерминанти које утичу на спољну политику. Наведено према: Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, *op. cit.*, str. 36-39.

⁵⁴⁷ Stephen M. Walt, “Great Powers Are Defined By Their Great Wars”, *op. cit.*

Раније поменути ‘временско-просторни’ критеријум распореда Розенауових фактора утицаја на спољну политику ни у ком случају не сугерише њихову снагу, односно степен утицаја на крајњи политички исход. У радовима о преиспитивању исправности постављене предтеорије спољне политике проналасимо чак и експлицитно признање о непостојању варијабле која би омогућила вредновање релативне снаге неке од њених одредница.⁵⁴⁸ На основу представљене петочлане класификације могуће је формирати чак 120 различитих предтеорија, према ставу њеног аутора. Премда није пледирао на коначне закључке у вези са могућом хијерархијом одредница спољне политике, Розенау је, ипак, указао на могући начин да се она утврди. Првобитно је у анализу увео троструки сет дихотомија како би се направила разлика између великих и малих држава, развијених и неразвијених и, на крају, отворених и затворених политичких система. Тим путем је утврдио да је могуће направити осам различитих хијерархија фактора који утичу на спољну политику, зависно од комбинације чланова дихотомија које се могу приписати датој држави.

Мала држава, која је притом још и економски неразвијена у затвореном политичком систему је, према тако изграђеној матрици, под најснажнијим утицајем индивидуалних и системских фактора у свом спољнополитичком деловању. На крајње супротној страни континуума налазила би се држава која је велика, развијена и у којој се спољнополитички процес одвија у отвореном политичком систему. У таквој држави примат изворишта спољне политике припада фактору улоге, односно друштвеним факторима.⁵⁴⁹ Без потребе даљег елаборирања због ирелевантности за наш предмет истраживања, на овом месту напомињемо да је Розенау отишао и корак даље, допунио анализу додатном дихотомијом (пенетрирани/непенетрирани политички системи) и пољима деловања држава (статус, територија, људски ресурси, материјални ресурси) како би удвостручио истраживачки резултат на чак 16 могућих типова држава. Како је и сам признао, то је само додатно „компликовало задатак изградње теорије”.⁵⁵⁰

Розенау је представљеним истраживањем извршио снажан утицај на генерације теоретичара и истраживача међународних односа и спољне политике.⁵⁵¹ Несагледив број утисака оличених у хиперпродукцији нових истраживања и теоријских радова не дозвољава доношење коначних вредносних судова о њима.

У сваком случају, могу се издвојити они који су класификацију детерминанти користили у непромењеном облику и новом хијерархијом стварали сопствену предтеорију. Један од њих је румунски теоретичар Силвио Бруцан на чије се тумачење у својим радовима ослања професор Вукадиновић. Наиме, за разлику од изворног приступа, Бруцан утврђује један поредак одредница спољне политике у коме се природна и материјална основа (пандан системским варијаблама) налази на врху, док се вођство (пандан индивидуалним чиниоцима) позиционира на зачељу његове поделе. На моменте се Бруцан приближава неокласичном реализму у поимању међународних односа. Преимућство системског фактора у предложеној

⁵⁴⁸ Видети у: James N. Rosenau, Gary D. Hoggard, “Foreign Policy Behavior in Dyadic Relationships: Testing a Pre-Theoretical Extension”, in: James N. Rosenau (ed.), *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings, and Methods*, SAGE Publications, New York, 1974, pp. 117-150.

⁵⁴⁹ Осам могућих хијерархијских положаја одредница спољне политике, са наведеним примерима из праксе, могуће је видети у: James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 156.

⁵⁵⁰ Ibidem, p. 184. Ни у каснијим радовима Розенау није успео у изградњи једноставније матрице за анализу спољне политике већ је у складу са тадашњим трендом квантификације и спровођења опсежних упоредних студија случајева и сам покушавао тим путем да потврди претпоставке своје предтеорије. Видети у: James N. Rosenau, , Gary D. Hoggard, “Foreign Policy Behavior in Dyadic Relationships: Testing a Pre-Theoretical Extension”, op. cit., pp. 117-150.

⁵⁵¹ У предговору једног од најугледнијих зборника радова о покушају установљења теорије спољне политике у експлицитно се наглашава захвалност и посвећеност књиге Џејмсу Розенау (Maurice A. East, Stephen A. Salmore and Charles F. Hermann (eds), *Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1978, p. 10). Наравно, не би требало изоставити и неке од покушаја даље разраде Розенауове предтеорије, па чак и критике његовог приступа. Видети, на пример, Glen H. Stassen, “Individual Preference Versus Role-Constraint in Policy-Making”, *World Politics*, vol. 25, no. 1, (Oct. 1972), pp. 96-119.

подели наводи на такав закључак. Међутим, рекли бисмо да се свака сличност на томе и завршава. Сви остали елементи су посматрани једнострано и самостално, без икакве анализе интеракције међу њима и мерења посредујућег утицаја на начин како би се у неокласичном реализму то чинило.

Салмор (Stephen A. Salmore) и Херман (Charles F. Hermann), уважавајући претходно представљени покушај изграње теорије спољне политике, постављају два додатна питања. Прво, „зашто су изабране баш те варијабле (величина државе, економски развој, политичко полагање рачуна, *прим. аут.*) за конструкцију генотипа?“⁵⁵² И друго: „зашто варијабле треба третирати путем дихотомија (велика-мала; развијена-неразвијена; отворена-затворена; *прим аут.*)?“⁵⁵³ Дихотомијама, као методолошким алатом, губи се велика количина информација чиме се, како тврде аутори позивајући се на Тафта (Tufte), чини својеврсна цензура истраживачки прибављених података. У свом истраживању спроведеном 1966. и 1967. године тестирали су предтеорију у непромењеном облику разматрајући спољнополитичке догађаје у 76 држава. Индикатор величине државе био им је бруто друштвени производ, ниво развоја, бруто друштвени производ по глави становника, док је полагање рачуна мерено према релативној слободи штампе. Анализа 22 врсте понашања поводом спољнополитичких догађаја, од попуштања до употребе силе, исходвала је у два закључка: „Прво, ниједна од генотипских варијабли самостално не објашњава велику варијансу (...) друго, величина је очито најбоља међу њима у погледу обима објашњења“.⁵⁵⁴ Без обзира на важност коју је величина државе приказала у датом истраживању спољнополитичких догађаја, аутори закључују да она самостално, ипак, не може на релевантан начин да објашњава спољну политку. Полазе и корак даље у оповргавању Розенауових хипотеза тврдећи да чак ни „све три варијабле (...) делујући заједнички не објашњавају варијације у понашању боље него величина самостално“.⁵⁵⁵

Нешто тежи задатак представљало би истраживање положаја одредница спољне политике који оне имају у ширим приступима међународним односима. Коришћењем метода апстракције, покушаћемо у наредним редовима, на крилима разликовања системских и редукционистичких теорија волцовским језиком речено, да представимо теоријска настојања да се спољна политика објасни снагом међународног окружења, односно међуигром варијабли које се налазе унутар самих држава.

3.2 Међународно окружење као одредница спољне политике

У познатом покушају одбране научне заснованости неокласичног реализма, Брајан Ратбун (Brian Rathbun) указује на најмање две важне ствари. Прво, говорећи о комплементарности неореализма и неокласичног реализма, тврди да „објективна стварност заиста постоји, али да је процес одлучивања ослабљен несигурношћу и комплексношћу околине“.⁵⁵⁶ Осим тога што систем генерише подстицаје и ограничења за деловање његових саставних јединица, он ипак не поседује снагу приморавања појединачне државе на неко (не)чињење. Стога сасвим разумно звучи Волцово оправдање о немогућности „сазнања шта ће држава Икс учинити наредног уторка“.⁵⁵⁷ Друго, наглашавајући кључну улогу системске

⁵⁵² Stephen A. Salmore, Charles F. Hermann, “The Effect of Size, Development, and Accountability on Foreign Policy”, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁵³ *Ibidem*, p. 15.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, p. 29. Наравно, требало би имати на уму да је Розенау у познијем добу успевао да одговори на приговоре и самокритиком, као што је то на пример учињено радом (којим је, између осталог, увео у дискурс концепт каскадне међузависности): James N. Rosenau, “A Pre-Theory Revisited: World Politics in an Era of Cascading Interdependence”, *International Studies Quarterly*, vol. 28, no. 3, 1984, pp. 245-305.

⁵⁵⁶ Brian Rathbun, “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, *Security Studies*, vol. 17, no. 2, 2008, p. 296.

⁵⁵⁷ Кенет Волц, *Теорија међународне политике*, Центар за цивилно-војне односе, Alexandria Press, Београд, стр. 134.

варијабле у процесу утврђивања и примене спољне политике, упркос недостатку механизма за приморавање на одређено понашање, указао је на постојање узрочно последичног односа у другачијем облику. Уколико се деси да се „унутрашња политика и идеје суштински умешају у процес доношења спољнополитичких одлука, онда је систем склон кажњавању држава”.⁵⁵⁸ Теоријска склоност претераног уважавања међународних детерминанти спољне политике у траговима се налази и у другим теоријским правцима. Илустрације ради, Питер Каценштајн је писао о потреби малих држава да „прилагоде унутрашње околности стратегији (спољне политике, *прим. аут.*) коју, са друге стране, диктира спољашње окружење.”⁵⁵⁹

Анализа одреднице међународног окружења требало би са собом да носи стални опрез исказан у Волферсовим речима да „фактори окружења делују кроз призму оличену у својствима актера који их може изобличити или скренути, изменити или одбити, на бројне начине, зависно од унутрашње структуре те призме (...) као и да се два политичка одлучиоца неће наћи никада под утицајем истих фактора, нити ће њихове особине бити исте”.⁵⁶⁰ Другим речима, одређујућа снага детерминанти (међународног окружења) не кореспондира друштвеној стварности. Пређашње признање о одсуству детерминистичке снаге окружења на спољну политику, ипак, не садржи у себи имплицитан став о апсолутном одсуству и непостојању њеног снажног утицаја. Ближи смо аналогiji са обрисима хеуристичких међународних система у теоријском промишљању Ернста Хаса, односно његовог „намерног издвајања и наглашавања појединих одлика које би могле да буду кључне за објашњавање ‘разноврсности догађаја и трендова’”.⁵⁶¹ Корак даље, не може се чак ни рећи да унутрашњи фактори делују значајније од њега, савладавајући препреке које систем генерише својим саставним јединицама. Како је утемељивач неореализма то приметио неколико деценија после етаблирања теорије, државе су „слободне да ураде било коју глупу ствар до које им је стало, али су изгледи награђивања већи уколико одговоре на структуралне притиске, односно кажњавања уколико то није случај”.⁵⁶² Ситуација је комплекснија него што би се то на први поглед учинило. Погледајмо истраживачку нит којом се руководе Гуревич (Gourevich) и Калер (Kahler). Говорећи о потреби да се „већа пажња посвети истраживању начина на које међународни фактори утичу на унутрашње детерминанте спољне политике”⁵⁶³, чини нам се, исправно су указали на потребу признања да се не може говорити о *ad hoc*, привременој и повременој улози међународног окружења на садржину појединачне спољнополитичке одлуке. Важно је размотрити и на које све начине међународне спољнополитичке одреднице на дужи рок мењају друге чиниоце који обликују спољну политику. У тим налазима ће се јасније видети права снага коју међународно окружење има на процес усвајања и примене спољне политике.

Опште окружење у коме се одвија процес доношења и примене спољнополитичких одлука одликује се, како је већ приказано, бројношћу и разноврсношћу одредница које би потенцијално могле да утичу на читав процес. Оне чине то у различитим фазама и са различитих нивоа, системског, државног или индивидуалног. Стога је на самом почетку важно разлучити шта је аналитички релевантно и сузити простор за стварање недоказивих узрочно-последичних односа. Општи савет изложен у раду ауторског пара Спраут (Sprout), којим они раздвајају релевантне детерминанте од оних „фактора и услова који само

⁵⁵⁸ Ibidem, p. 296.

⁵⁵⁹ Каценштајнов став је наведен према: Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1991, p. 318.

⁵⁶⁰ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, op. cit., p. 42.

⁵⁶¹ Наведено према: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012, стр. 208.

⁵⁶² Kenneth N. Waltz, “Evaluating Theories”, *The American Political Science Review*, vol. 91, no. 4 (Dec., 1997), p. 915.

⁵⁶³ Наведено према: Margaret P. Karns and Karen A. Mingst, “International Organizations and Foreign Policy: Influence and Instrumentality”, in: Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr., James N. Rosenau (eds), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, op. cit., p. 456.

потенцијално могу утицати на спољнополитичко понашање државе”,⁵⁶⁴ може се употребити и у другим, појединачним случајевима. „Окружење постаје важно за спољнополитичке ставове и одлуке у целини само у мери у којој је примећено и узето у обзир од стране политичких одлучилаца”⁵⁶⁵, што бројне одлике структуре међународног система оставља по страни, док у зависности од истраживаног случаја, неке друге нарочито истиче. Дакле, одреднице спољне политике су само оне које ефективно утичу на дато спољнополитичко деловање, како смо и доказали у одељку о појму детерминанти.

Утврђивањем одредница спољне политике се, у истраживачком погледу, одговара на питање *шта?* док питања *како?* и *зашто?* захтевају нешто продубљенију анализу, односно квалитативно одређење везе између фактора околине, политичких одлучилаца и крајњих одлука. Један од могућих одговора који се сусреће у литератури јесте детерминизам околине (*environmental determinism*). Детерминистички приступ указује на „човекову неспособност избора (...) и предодређеност његовог деловања својствима околине”.⁵⁶⁶ Сурово и потцењивачко разумевање интелекта појединца када се нађе пред међународним системом, ипак, ретко се у чистом облику сусреће у пракси. Тога су били свесни и аутори када, по сопственом признању, указују на чињеницу да су „бројне везе човека и миљеа изражене детерминистичком реториком плодније објашњене недетерминистичким начинима”.⁵⁶⁷ Благи отклон од овако ригидног приступа примећује се у слободновољној екологији (*free-will environmentalism*). Аналогија са односом човека и природе на овом месту је и семантички наглашена. За разлику од претходно описаног приступа, човек је ипак способан за самостални избор. Подстицаји околине и даље постоје али се о њима сада не говори као о факторима који приморавају на унапред познати исход, већ је реч о одређеном степену утицаја који оставља могућност стварања алтернативних избора. Баш као и са животном средином. Она шаље упозоравајуће сигнале поводом климатских промена, али то неће по аутоматизму натерати човека да промени своје навике. Трећи приступ превазилази претходна два у погледу аналитичког фокуса. Не покушавајући да објасни способности човека да бира, односно моћ околине да такве изборе усмерава, анализа оквира могућности околине (*environmental possibilism*) утврђује границе које окружење поставља деловању, ма какав избор алтернатива да је претходио. На овом месту је згодно, поново, направити аналогију са природом. Снажан ветар, морска струја или залеђена вода неће дозволити кретање путничким пловилима, колико год да је технологија бродоградње напредовала.⁵⁶⁸

Једну од ранијих анализа окружења у ширем смислу (*environment*) и испитивања утицаја који оно има на спољну политику малих држава, узимајући у обзир дотадашње приступе истом истраживачком задатку, пружили су Марија Пападакис (Maria Papadakis) и Харви Стар (Harvey Starr).⁵⁶⁹ Био је то још један у низу покушаја да се пружи систематичан одговор на истраживачко питање о утицају фактора околине на реакције политичких одлучилаца. Премда већ деценијама уназад истражене кроз радове брачног пара Спраут,⁵⁷⁰ у

⁵⁶⁴ Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, op. cit., p. 81.

⁵⁶⁵ Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 1, no. 4, (Dec. 1957), p. 310.

⁵⁶⁶ Ibidem, p. 312.

⁵⁶⁷ Ibidem, p. 313.

⁵⁶⁸ Ауторски пар Спраут у наведеном делу описује још два приступа за која сматрамо да су под снажним утицајем бихевиористичке револуције у друштвеним наукама тог времена (*cognitive behaviorism, environmental probalibism*). Одлике тих приступа нису од непосредног значаја за предмет истраживања ове докторске дисертације и из тог разлога нису узети у обзир. Видети више у: Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, op. cit., pp. 314-318.

⁵⁶⁹ Maria Papadakis and Harvey Starr, “Opportunity, Willingness, and Small States: The Relationship Between Environment and Foreign Policy”, op. cit., pp. 409-432.

⁵⁷⁰ Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, in: Harold Karan Jacobson and William Zimmerman (eds), *The Shaping of Foreign Policy*, Atherton Press, New York, 1969, pp. 43-75.

колосалном делу спољнополитичке анализе Снајдера, Брука и Сејпина⁵⁷¹ или Бречеревом коауторском чланку из 1969. године,⁵⁷² аутори који су предмет наше анализе у фокус емпиријског дела свог истраживања смештају мале државе. Сви ови радови су корисни истраживању предмета овог докторског рада, али је потребно истаћи две напомене. Прво, наведени аутори посматрају окружење као интегралну, недељиву категорију која укључује све нивое анализе, а не само ниво међународног система. Класификације које су стварали нису биле усмерене на раздвајање унутрашњег и спољашњег, већ су префиксима окружењу додељивали различита значења (физичко, психолошко, операционо итд.). Нису искористили истраживачке резултате које су им на располагање ставили Сингерови нивои анализе или Розенауова предтеорија спољне политике омогућавајући критеријуме за „разграничење хијерархијских односа међу слојевима окружења”.⁵⁷³ Друго, реч је о приступу заснованом на индивидуализму, односно процесу доношења спољнополитичких одлука, а не анализи суштинских одлика спољне политике. Аналогно тумачење унутрашње и спољне политике налазимо и као основну аргументацију, на пример Бречеревог рада, који нас у то уверава ставом о једнаком значају „концепта система како за спољнополитичку анализу, тако и за унутрашњу политику”.⁵⁷⁴ Са друге стране, иако Спраутови у једном делу свог рада указују на важност примене одлука, ипак се не дотичу општих закључака о карактеристикама целокупне спољне политике те суд о индивидуалистичком приступу спољнополитичком одлучивању опстаје.⁵⁷⁵

Мале државе нису јединствен концепт науке о међународним односима већ се захваљујући готово свим одредницама спољне политике међу собом разликују. Пападакис и Стар уважавају овакав став, описујући у својој анализи недостатке малих држава у погледу ресурса, бирократских капацитета вођења спољне политике, уског опсега употребљивих спољнополитичких средстава и мале територије лако подложне инвазији. Међутим, логика закључивања би на основу оваквих улазних информација довела до негирања „било каквог утицаја малих држава на друге и могућности за вођење независне спољне политике”⁵⁷⁶ што овде није случај. Исти аутори указују на бројне изборе који стоје пред малим државама на путу савладавања ограничења које им испоручује системски ниво. Тако, мале државе могу „утицати на светско јавно мњење, (...) усредсредити се на специфичне локалне проблеме и усмерити ресурсе ка њиховом решавању, (...) позивати се на заједничке интересе са великим силама и тако појачавати сопствени утицај, (...) дипломатском снагом превладати војне и економске слабости и недостатке”.⁵⁷⁷

Нешто обухватнији покушај одбране аргумената из поменутих колосалних радова Спраутових, Снајдера и Бречера учинио је Хајам Голд (Hyam Gold) крајем 80их година прошлог столећа. Указао је на својеврсну претечу теоријског оквира неокласичног реализма, доводећи до непосредне везе операционог и психолошког миљеа, онако како су их Спраутови одредили. Први је указивао на „окружење какво заиста постоји, односно каквим га види ‘свезнајући’ (*omniscient*) посматрач”,⁵⁷⁸ док је други уважавао „опажање релевантних

⁵⁷¹ Richard C. Snyder, H.W. Bruck, Burton Sapin, *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*, Palgrave Macmillan, New York, 2002. Напомињемо да није реч о првом издању из 1962. године већ о ревидираном са додатним поглављем Валери Хадсон (Valerie M. Hudson), Дерек Чолеа (Dereck H. Chollet) и Вилијама Голдгејера (James M. Goldgeier) које се појавило 2002. године.

⁵⁷² Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, op. cit., pp. 75-101.

⁵⁷³ Maria Papadakis and Harvey Starr, “Opportunity, Willingness, and Small States: The Relationship Between Environment and Foreign Policy”, op. cit., p. 416.

⁵⁷⁴ Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, op. cit., p. 79.

⁵⁷⁵ Видети више у: Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, op. cit.

⁵⁷⁶ Ibidem, p. 425.

⁵⁷⁷ Ibidem, pp. 427-428.

⁵⁷⁸ Hyam Gold, “Foreign Policy Decision-Making and the Environment: the claims of Snyder, Brecher and the Sprouts”, *International Studies Quarterly*, vol. 22, no. 4, Dec. 1978, p. 570.

политичких одлучилаца”.⁵⁷⁹ Инстинктивно су уважени и објективна реалност у реалистичком промишљању међународних односа, и конструктивистички поглед на свет оличен у значају индивидуалног нивоа анализе и непосредног опажања те стварности која у очима политичких одлучилаца нема универзално важеће значење. Како Голд према нашем суду исправно примећује, „перцепција политичких одлучилаца (...) делује као кључна посредујућа варијабла у установљеној вези системског стимуланса (независна варијабла, прим аут.) и крајње политичке одлуке (зависна варијабла, прим аут.)”.⁵⁸⁰

Непосреднији утицај међународног система на спољну политику у значењу „промена аспеката међународног система и последичних промена спољнополитичког понашања појединачних држава које чине систем”⁵⁸¹ анализирао је средином 70их година Морис Ист. Његов слух за недостатке Розенауове предтеорије (које је и он сам ‘признао’ у самокритици неколико година касније), указивањем на нужност динамичког поимања међународног система, односно уклањање „статичке концепције (његове, прим. аут.) структуре”⁵⁸² веома је важан за разумевање целокупне анализе. Налазимо нарочито значајним и Истово разликовање спољашњих и варијабли међународног система.⁵⁸³

„У било ком тренутку, број спољних варијабли једнак је броју јединица система, најчешће броју држава које постоје, док на системском нивоу постоји само једна тачка у датом временском тренутку.”⁵⁸⁴

Разликовање ове врсте није правило спољнополитичке анализе. Довољно је погледати један од утемељујућих радова Спраутових и њихово одређење концепта окружења, односно миљеа како је са изворног француског језика преузето.⁵⁸⁵ Ширина њиховог приступа није умањена ни каснијим покушајем разврставања појединих делова општег окружења на психолошко, друштвено, нељудско, операционо итд. Напротив, створило је даљу забуну с обзиром да у свакој од категорија можемо пронаћи одреднице које, у Истовом тумачењу, припадају или спољашњим, или системским варијаблама. Чини се да би такав приступ истраживача неминовно одвео у разматрање превеликог броја одредница што би умањило употребну вредност резултата на неке од будућих случајева.

За разлику од њих, у Истовом раду би се међу спољашњим варијаблама нашле информације попут броја међународних организација у којима Србија има статус земље чланице, колико је уговора о стратешким партнерствима до сад потписала или колика је ваздушна удаљеност од осталих главних градова држава у региону. Свим спољашњим варијаблама је заједничко постојање референтне тачке, најчешће другог актера или јединице система, како би јој се разумело значење. Са друге стране, варијабла међународног система се, на пример у контексту међународних организација, односи на укупан број свих које постоје. Она не зависи од перспективе конкретне државе чију спољну политику анализирамо, већ је у посматраном тренутку јединствена.

На овај начин дефинисано међународно окружење, путем разликовања спољашњих и варијабли међународног система, не утиче једнаким интензитетом на све јединице које

⁵⁷⁹ Ibidem, p. 571.

⁵⁸⁰ Ibidem, p. 572.

⁵⁸¹ Maurice A. East, “The International System Perspective and Foreign Policy”, in: Maurice A. East et al (eds), *Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1978, p. 143.

⁵⁸² James N. Rosenau, “A Pre-Theory Revisited: World Politics in an Era of Cascading Interdependence”, op. cit., p. 251.

⁵⁸³ У предтеорији Џејмса Розенауа овакво разликовање варијабли не постоји већ се све уоквирује системском одредницом.

⁵⁸⁴ Ibidem, p. 146.

⁵⁸⁵ Аутори наводе да је због одсуства придева који се може извести из француске речи миље (milieu) аналитички погодније користити енглеску реч окружење (environment, environmental). Наведено према: Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, op. cit., p. 311.

сачињавају систем. И обрнуто, није свака промена у међународном систему од истог значаја у погледу узроковања последичне промене у спољној политици. Стога је, према Исту, важно систематски разврстати димензије чијим се кретањима може квалитативно утврдити мењање спољне политике.

Табела 4: Димензије међународног система у анализи Мориса Иста

	Димензије
Комплексност	Број и врста компоненти система
	Број и врста проблема које систем третира
	Структура међуделовања компоненти система
Доступност ресурса	Обрасци расподеле ресурса у систему
	Степен организованости система

Извор: Maurice A. East, "The International System Perspective and Foreign Policy", in: Maurice A. East et al (eds), *Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1978, p. 148.

Почетно разликовање две категорије *комплексности* и *доступности ресурса* расчлањено је на пет кључних димензија чијим се променама нужно генерише и промена у спољној политици јединица система. Прва димензија се односи на габарите самог система, односно броја и врсте јединица из којих је састављен. Ист сматра да се повећањем броја различитих јединица система повећава комплексност утичући двојачко на спољну политику: тешкоће у контроли и утицају системских активности и потребе комуникационог напретка прилагођене већем броју јединица. Комплексност система се увећава и бројношћу задатака који се систему стављају у налог, односно обрасцима сарадње и сукобљавања држава у вези са начинима решавања тих проблемима. Спољна политика неће бити иста уколико је држава суочена са биполарном или, са друге стране, мултиполарном структуром међународног система. Додатно, систем неће функционисати на исти начин када је суочен са тектонским променама у равнотежи снага, климатским променама, пандемијом вируса, бројним локалним оружаним сукобима или у случајевима 'дугог мира' и економског благостања. Наредне две димензије односе се на доступност и начине расподеле ресурса у међународном систему. Притом, није реч само о материјалном одређењу ресурса, већ и о испитивању изворишта и дистрибуције нематеријалних добара интегрисаних кроз вредности и спољнополитичке циљеве попут политичког утицаја или статуса. На пример, неће све јединице система посматрати на исти начин тежњу неке државе да изгради капацитете за производњу нуклеарног наоружања. Државе које га већ поседују не би благонаклоно прихватиле такву иницијативу, док би оне које поседују предуслове за изградњу сопственог арсенала радо прихватиле ову системску промену посматрајући је и као могућност да и саме учине исто. И на крају, висок степен организованости система оличен у „броју међувладиних организација, преклапајућем чланству, степену дипломатског представљања у главним градовима других држава”⁵⁸⁶ олакшава управљање другом димензијом, односно испуњавањем задатака у међународним пословима.

⁵⁸⁶ Ibidem, p. 155.

Промена је од системског подстицаја до коначне спољнополитичке одлуке/промене подложна различитим факторима и у овој тачки проналазимо Истову склоност поставкама неокласичног реализма много пре његовог уобличавања у јединствен теоријски приступ међународним односима. С обзиром на чињеницу да „промена међународног система може водити различитим реакцијама држава (...) захваљујући утицају несистемских фактора (националних својстава, ограничења својствених врсти режима власти, личних карактеристика лидера)”,⁵⁸⁷ јасно је да се утицај промена у димензијама међународног система на спољну политику мора прилагодити садејству и других одредница. Свестан тога, Ист је истраживао истакнуте димензије система и њихову потенцијалну снагу, а никако коначне узрочнике спољнополитичких промена на нивоу држава.

3.2.1 *INNENPOLITIK* теоретизација спољне политике

Како ће то подробно бити представљено у поглављу *Поглед из неокласичног реализма*, тенденција унапређивања претпоставки структуралног реализма резултирала је све систематичнијим укључивањем унутрашњих одредница спољне политике у разматрање односа међу државама. Од најчешће цитираног текста Гидеона Роуза и ‘признања’ да је у истраживању међународних односа важно „инкорпорирати и спољашње и унутрашње варијабле”,⁵⁸⁸ преко Швелерове констатације о потреби „укључивања варијабли прве, друге и треће слике”,⁵⁸⁹ до теоријске рационализације Колина Дјуека о „важности унутрашње политике, не као примарног узрока (...) али свакако снажног утицаја”,⁵⁹⁰ заједничка особина неокласичних реалиста постаје инстинктивна потреба вођења дијалога са теоријама којима унутрашњи фактори утицаја на спољну политику чине градивно ткиво.⁵⁹¹ Одговарали су на њихове критике да разматрањем одредница унутардржавног домена одступају од реалистичких претпоставки, уводе науку о међународним односима у беспотребни еклектицизам и бришу границу према другим теоријским приступима. Схваћена потреба о својеврсној равнотежи политике и теоријског промишљања о њој истурила је у први план аналитичко кретање на пут без повратка: „како је дисциплина постајала самосвесна о постизању статуса науке, тако је производила све мање интересантне и аполитичне радове”.⁵⁹² Акумулација знања настала овим путем пружила је прегршт потребног материјала за претпоставку о значајном утицају унутрашње политике на крајње спољнополитичке одлуке.

Упоредо са либералним заокретом ка квантитативној методологији у истраживањима спољне политике, зачетком конструктивизма у међународним односима и трећом великом дебатом, замах добијају и радови који се првим читањем не могу недвосмислено сврстати под сводове неокласичног реализма или *innenpolitik* теоретизације спољне политике.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Ibidem, p. 151.

⁵⁸⁸ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 144.

⁵⁸⁹ Randal L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, op. cit., p. 317.

⁵⁹⁰ Colin Dueck, “Neoclassical realism and the national interest: presidents, domestic politics, and major military interventions”, in: Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (eds), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 139.

⁵⁹¹ Дијалог је подстакнут бројним критикама којима је неокласични реализам изложен од самог настанка. Најгласнији заговорници одсуства научне заснованости неокласичног реализма долазе из табора либерализма и конструктивизма. С обзиром да предмет овог рада није одбрана теорије неокласичног реализма, и да расправе са позиција различитих теоријских приступа неће бити подробно анализирани, на овом месту се читаоци могу упутити на: Jeffrey F. Legro and Andrew Moravcsik, “Is Anybody Still a Realist?”, *International Security*, vol. 42, no. 2, 1999, pp. 29-42.

⁵⁹² Randal L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, op. cit., p. 347.

⁵⁹³ Други аутори, попут Ханрајдера, називају ове приступе и подсистемским (*subsystemic*). Wolfram F. Hanrieder, “Compatibility and Consensus: A Proposal for Conceptual Linkage of External and Internal Dimensions of Foreign Policy”, *The American Political Science Review*, vol. 61, no. 4, (Dec., 1967), p. 971.

Роберт Патнам и чувена 'игра на два нивоа' један је од њих.⁵⁹⁴ Други, за нас нарочито значајан, јесте *Рат и мир међу нацијама* Рејмона Арона.⁵⁹⁵ За неке ауторе „неокласични реалиста знатно пре настанка ове синтагме”,⁵⁹⁶ за нас ерудита неухватљиве теоријске припадности. Погледајмо на тренутак Аронов приступ изучавању детерминанти спољне политике. После опсежног представљања „појмова помоћу којих можемо тумачити логику вођења спољне политике (дипломатија, стратегија, чиниоци силе и циљеви спољне политике, прим. аут.)”,⁵⁹⁷ Рејмон Арон се упитао који „узроци, зависни или независни од дипломатских односа, одређују успостављање, преображај или нестанак међународних система”.⁵⁹⁸ Премда је класификацију сачинио у уверењу да „набрајање детерминанти треба да буде систематско (...) да би било корисно”, Арон је гледано из перспективе савременог истраживача спољне политике испунио критеријум систематичности, али не и корисности. Разликовањем две велике групе (материјални или физички услови и морални или социјални узроци), отворена су врата широкој обухватности и стављене препреке специјализацији, основној особини класификација. У прву групу Арон сврстава географију, демографију и економију. Другој би припадале нација, цивилизација и човечанство.⁵⁹⁹ И док бисмо прву групу материјалних детерминанти приписали реалистичком утицају, друга, условно речено монтеѕкјеовска, нашла би своја изворишта и у либерализму, и у конструктивизму.

„Спољна политика извире из унутрашње политике”,⁶⁰⁰ заједничко је полазиште великог броја теоријских приступа који се скупно могу подвести под *innenpolitik* кишобран. Рођене почетком 20. столећа до данашњих дана емпиријски обогашују основну тезу о „позиционирању корена спољне политике у друштвеној и економској структури друштва”.⁶⁰¹ Међутим, то ни у ком случају не значи да је реч о кохерентној групи или јединственом теоријском правцу. Прихватањем заједничке полазне тачке приступи не робују детерминизму, већ на систематичан начин, међу собом различито, хијерархијски позиционирају независне варијабле којима се објашњавају политички исходи. Ипак, доследност ових приступа препознаје се у истицању у први план само једне групације детерминанти за пресудне. За разлику од структурално реалистичке теорије која преимућство даје системским подстицајима и ограничењима, код *innenpolitik* приступа реч је о истицању снаге унутрашњих одредница спољне политике.

Логички след *innenpolitik* утемељених приступа би указао на могућност да државе сличног политичког система, или других карактеристика друштвеног уређења, на исти начин утврђују и спроводе своју спољну политику. Међутим, чак и уколико не одмакнемо географски даље од нашег региона, довољно је у анализу уврстити спољнополитичко деловање Србије, Црне Горе и Северне Македоније од 2006. године до данас, како би се и без дубљег задирања у суштину утврдила међусобна разлика праваца њихових спољних политика. Државе сличног уређења политичког система, историјског наслеђа, геостратешког положаја и бројних других фактора унутрашњег изворишта спољне политике, генерисале су крајње разноврсне спољнополитичке стратегије и појединачне одлуке у последње две деценије. Уколико су унутрашње одреднице спољне политике кључне, како се то тврди у *innenpolitik* теоријама, како би у том случају оне објасниле варијације, чак и дијаметралне супротности које проналазимо у спољнополитичкој пракси. Неометена узрочно последишна

⁵⁹⁴ Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, op. cit. Овај чланак ће бити предмет засебне анализе у поглављу *Међународни исходи спроведених одлука*.

⁵⁹⁵ Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, op. cit.

⁵⁹⁶ Dario Battistella, “Raymond Aron: a neoclassical realists before the label existed”, in: Asle Toje and Barbara Kunz (eds), *Neoclassical Realism in European Politics: Bringing Power Back In*, Manchester University Press, Manchester, 2012, pp. 117-137.

⁵⁹⁷ Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, op. cit., стр. 203.

⁵⁹⁸ Ibidem, стр. 203.

⁵⁹⁹ Видети више у: Ibidem, стр. 206-373.

⁶⁰⁰ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 148.

⁶⁰¹ Fareed Zakaria, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, *International Security*, vol. 17, no. 1, Summer 1992, p. 180.

веза између унутрашњих детерминанти и спољнополитичких исхода, без аналитичког укључивања системских одредница, тешко да би издржала тест међународне стварности. Ахилова пета ових приступа избија на видело управо пред таквим питањима. Оне теже „превеликом поједностављивању и последичној нетачности”⁶⁰² у закључивању, а из угла неокласичног реализма и „лошем вођењу (истраживања спољне политике, прим. аут.) (...) које на дужи рок није у стању да надвлада ограничења и прилике међународног окружења”.⁶⁰³ Због тога је нужно посматрати неокласични реализам не само као тежњу одговору на критике упућене неореализму, већ и научно релевантној и теоријски утемељеној интеграцији структуралног реализма и *innenpolitik* приступа, без обзира на ризик еклектицизма на који се у науци не гледа благонаклоно.

Неокласични реализам се на признању ограниченог утицаја унутрашње политике на спољнополитичко одлучивање и задржава. За разлику од *innenpolitik* теорија спољне политике, међу које бисмо могли да сврстамо теорију демократског мира или друге теорије припадне камповима либералних и конструктивистичких теорија, које спољну политику посматрају за „искључиви резултат унутрашњег политичког такмичења”⁶⁰⁴, теорија неокласичног реализма осим продубљивања неореализма „сачињава адекватан оквир *innenpolitik* теоретизацији спољне политике”.⁶⁰⁵ Не оставља се унутрашњим политичким актерима да кроз динамику сопствених интеракција производе крајње политичке исходе. Напротив. Системска ограничења су често толико снажна да „строго ограничавају избор и присиљавају на одабир одређених алтернатива”.⁶⁰⁶

Теоретичари неокласичног реализма нису једногласно прихватили такву снагу системских стимуланса спољнополитичког деловања држава. Један од парадигматских покушаја „стварања модела заснованог на унутрашњој политици, уз опстанак у оквирима реалистичке традиције”⁶⁰⁷ учинио је Џек Снајдер (Jack Snyder) у чувеним *Митовима империја*.⁶⁰⁸ Указујући на континуитет тежњи великих сила за прекомерним (територијалним) ширењем, на примерима од Уједињеног Краљевства прве половине 19. века па све до САД после Другог светског рата, доказивао је занемарљив значај системских фактора на обликовање и примену спољне политике великих сила. Својеврсна синтеза, пре него оригинални научни допринос, што према суду Фариде Закарије (Fareed Zakaria) представља ова Снајдерова монографија, пала је на тесту изградње издржљиве и обухватне теорије спољне политике. Према Закаријином мишљењу, две су мањкавости Снајдеровог подухвата. Прво, није могуће објаснити међународне исходе без увида у факторе системског нивоа. И друго, чак и уколико је реч о намери објашњавања државних политика, оно се не може успешно извршити без првобитног раздвајања системских и унутрашњих варијабли.⁶⁰⁹ Премда се штошта може приговорити Закаријој критици Снајдеровог теоријског приступа, чини се разумним да и на овом месту, у одбрану Снајдеровог колосалног дела, поновимо једноставно, а опет врсно запажање које је Роберт Кохејн изнео у свом чланку о критици неореализма. Изводећи пропорционални однос између ширине опсега теорије и одсуства њене тачности, односно прецизности и осетљивости за детаље, Кохејн, по нашем суду сасвим оправдано, саветује „превасходно усмерење ка ‘шкртости’ (*parsimony*), па тек онда

⁶⁰² Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 150.

⁶⁰³ Ibidem, pp. 150, 151.

⁶⁰⁴ Norin M. Ripsman, “Neoclassical realism and domestic interest groups”, in: Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (eds), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 179.

⁶⁰⁵ Ibidem, p. 179.

⁶⁰⁶ Ibidem, p. 192.

⁶⁰⁷ Fareed Zakaria, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, op. cit., p. 178.

⁶⁰⁸ Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1991.

⁶⁰⁹ Видети детаљније у: Fareed Zakaria, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, op. cit., pp. 196, 197.

надоградњу комплексности, уз надгледање штетних ефеката које оно има на предвиђајућу моћ теорије”.⁶¹⁰

Детерминанте спољне политике које своју суштину дугују унутрашњим политичким процесима могу се, у зависности од угла посматрања, сврстати и у спољне. Приметно је, на пример, постојање аргументације да, нарочито уколико је реч о суседној држави, унутрашњи политички развој других актера представља фактор који утиче на спољну политику дате државе. На пример, Захариадис (Nicolaos Zahariadis) је у свом поимању грчке послератне спољне политике према Југославији за кључну детерминанту издвојио македонски национализам.⁶¹¹ Тим путем је наместо међународног система као независне варијабле, како би то учинио теоретичар неокласичног реализма, у свој систем фактора који утичу на утврђивање и реализацију спољне политике уврстио унутрашњу политичку снагу македонског национализма. Глобална и регионална структура, према његовим речима, у овом случају су у улози интервенишућих варијабли. На том трагу се налази и угледни теоретичар међународних односа Џон Миршајмер када у својој књизи о заблудама међународних односа управо национализму као идеологији даје преимућство у односу на либерализам и реализам. Говорећи о потреби разумевања односа између национализма, либерализма и реализма, Миршајмер тврди да „ни најмоћније силе света – укључујући и САД - нису ослобођене потребе вођења политике суздржаности (*restrain*)”.⁶¹²

Разматрање теоријских трвења и такмичарског карактера разноврсних варијабли за што више позиционирање у изграђеној хијерархији утицаја, ипак, не пружа задовољавајући одговор на кључно питање: у којим случајевима можемо говорити о примату међународног система/унутрашње политике у процесу стварања и примене спољне политике? Једностраност и ушанченост претпоставки, било системских теорија попут структуралног реализма, било *innenpolitik* приступа спољној политици, чини нам се адекватно решивим синтезом коју успешно примењује неокласични реализам. Индикативна су у том смислу објашњења, већ поменутих истакнутих теоретичара овог правца разумевања међународних односа Рипсмана, Лобела и Таљафера. Како ће се опште особине неокласичног реализма на систематичан начин разматрати у засебном поглављу, на овом месту нарочито истичемо њихову претпоставку о четири света која државе (потенцијално) настајују.

Светови се међу собом разликују и позиционирају унутар референтног оквира одређеног, са једне стране осом јасноће сигнала који долазе са нивоа међународног система и, на другој линији степеном информисаности о адекватним одговорима на те структуралне услове. Способности уочавања и квалитативног вредновања степена у коме подстреци и ограничења међународног система утичу на спољну политику појединачног актера, односно њихова сугестивност поводом одговарајућих, компатибилних политика, главна су предност неокласичног реализма у анализи спољнополитичког деловања држава. Додатно, захваљујући на овај начин вођеној анализи могуће је утврдити и степености учешће друштвених актера у спољној политици унутар саме државе, што је деценијама промицало великим школама међународних односа укорењених у (нео)реалистичким претпоставкама размеевања света.

Табела 5: Неокласични реализам и четири света према Рипсману, Таљаферу и Лобелу

	Јасне информације о претњама	Нејасне информације о претњама
Јасне информације о могућим политичким одговорима	Први свет	Четврти свет
	Одговара поставкама реализма.	Не одговара поставкама реализма.

⁶¹⁰ Robert O. Keohane, “Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond”, in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 188.

⁶¹¹ Основна теза коју аутор доказује гласи: спољна политика је условљена национализмом (у другој држави, прим. аут.) који је посредован глобалном и регионалном структуром. Видети више у: Nicolaos Zahariadis, “Nationalism and Small State Foreign Policy – The Greek Response to the Macedonian Issue”, op. cit., 654.

⁶¹² John J. Mearsheimer, *The Great Delusion – Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Heaven and London, 2018, p. 210.

	Унутрашњи политички актери утичу једино на стил или правременост политике. Неокласични реализам је користан у објашњењу дисфункционалног понашања (Швелер, Дјук, Рипсман, Таљаферо, Лобел)	Унутардржавни актери помажу одређењу националног интереса, али су политичке одлуке доминантно одређене међународним институцијама. Неокласични реализам није погодан приступ за објашњење спољнополитичког понашања држава.
Нејасне информације о могућим политичким одговорима	Други свет	Трећи свет
	Одговара поставкама реализма. Унутрашњи политички актери, осим могућности утицаја на стил и временску одредницу политичких одговора, могу утицати и на саму природу одговора на међународне изазове. Неокласични реализам је користан за објашњење спољнополитичких избора. (Стерлинг-Фокер, Броули)	Не одговара поставкама реализма. Унутардржавни актери помажу одређењу националног интереса и обликовању политичких одговора. <i>Innenpolitik</i> теорије су корисније за објашњење понашања држава од оних која би понудио неокласични реализам. (Фордам)

Извор: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, "Conclusion: the state of neoclassical realism", in: Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (eds), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 283.

У првом свету, спољашње претње су јасно уочљиве и не остављају пуно маневарског простора, а ни времена, за одлучивање и деловање. Често се у литератури наводи пример предухитрујућег напада који је предузео Израел, услед блокаде Тиранског залива и распоређивања египатских трупа на Синају средином 1967. године. За такво објашњење не бисмо морали да изађемо ван оквира, на пример, офанзивног реализма. Међутим, историја бележи и примере у којима државе не делују у складу са „оптималним стратегијама”,⁶¹³ упркос јасноћи сигнала који им је упућен са нивоа међународног система. Швелер, у добро познатој анализи ‘неодговорених претњи’ убедљиво указује на одсуство правременог одговора Уједињеног Краљевства и Француске услед наглог раста опасности коју је Немачка исказивала средином 30их година прошлог века. Узрок таквој ‘субоптималности’ налази се у „унутрашњим политичким аранжманима”⁶¹⁴ што је идеалан терен за увођење неокласичног реализма у анализу.

Други свет карактеришу, такође, јасни сигнали на системском нивоу анализе. Промене у односима равнотеже снага попут економског раста Кине, повратка Руске Федерације или тежња Ирана и Турске ка остварењу већег степена утицаја у региону коме припадају јасан су знак осталим актерима у међународној арени за предузимање мера у сврху одбране националног интереса услед новонасталих промена у окружењу. Међутим, наведене тенденције не погађају на исти начин сваку државу, нити ће свакој од њих бити (једнако) лако да одабере стратегију спољнополитичког деловања. У таквим ситуацијама унутрашње детерминанте спољне политике добијају на значају. Јасно је, на општем плану, да ће САД учинити све да спрече економско јачање Кине које би штетило америчким интересима. Са друге стране, није упутно закључити којим ће се одлукама изборити да то заиста и спрече. Ситуација је знатно комплекснија од узрочно последичне везе установљене системским теоријама реализма и за потпуно разумевање нужно је укључити варијабле унутрашњег политичког контекста. Одлике структуре међународног система и даље задржавају примат, али се спољнополитичким одлучиоцима поједине државе даје на значају поводом одређења саме суштине предузетог деловања. Ослањајући се на Лобелов став, можемо се сагласити да у другом свету „унутрашњи политички фактори попут коалиција,

⁶¹³ Ibidem, p. 284.

⁶¹⁴ Ibidem, p. 284.

институционалних склоности, културне условљености, одређују какав ће бити безбедносно-политички одговор”.⁶¹⁵

Особине трећег света највише погодују *innenpolitik* приступима спољној политици. Услед нејасних, противречних и комплексних процеса који се одвијају на нивоу међународног система, узроке понашању држава у међународној арени требало би потражити унутар граница саме државе. Ово је свет изграђен „одоздо на горе (*bottom-up*) у коме унутрашњи актери имају највећи утицај, граде спољнополитичке циљеве”,⁶¹⁶ који се, са друге стране, не могу свести на избор јела са менија који је генерисан на системском нивоу. Напротив, како то сугеришу теорије либералне или конструктивистичке провинијенције, „међународно окружење је сачињено од интеракција међународних сигнала или друштвених коалиција које управљају државом”.⁶¹⁷

Четврти свет суочава нас са ситуацијом која често измиче истраживачком интересовању реалиста. Међутим, у пракси је могуће уочити и примере у којима државе имају јасан скуп спољнополитичких одговора на унапред дефинисане ситуације, без обзира на чињеницу да подстицаји и ограничења које систем испоручује нису посве најјаснији. Такво понашање, „управљено неким другим императивима”,⁶¹⁸ своју генезу у потпуности дугује унутрашњој политичкој динамици. Премда су могући случајеви проналаска таквих императива на међународном нивоу, у виду неког од облика мултилатералног организовања вишег степена кохезије, попут међународних режима, јасно је да се суштинска одлука о приклањању њиховим правилима и нормама налази у политичкој динамици унутардржавних актера. Чини се да овај свет насељавају либерали, за које, уз ризик поједностављивања, можемо тврдити да пресликавају унутрашње политичке односе на међународне. Неокласични реализам у четвртом свету био би *persona non grata*.

Напред представљени покушаји објашњења релевантности било међународног окружења, било *innenpolitik* приступа спољној политици закључно су синтезом обједињени анализом ‘светова’ истакнутих неокласичних реалиста. Чини се да такво промишљање међународних односа и спољне политике има најистанчанији слух за сазнавање међународне реалности, док истовремено остварује пожељну равнотежу наведених приступа. Међутим, и пре тога описани покушаји научног разматрања детерминанти спољне политике који су, ипак, у својој сржи засновани на дилеми преимућства унутрашњег или спољашњег утицаја на карактер спољне политике одлазили су корак даље од простог описивања кључних појмова и установљавања везе између њих класификацијама. Тежили су изградњи употребљивих модела који би послужили емпиријским истраживањима те би било сврсисходно представити неке од оних који се ослањају на већ извршену теоријску анализу.

3.2.2 Утицај детерминанте међународног окружења на спољну политику малих држава у „предтеорији” спољне политике Џејмса Розенауа (James Rosenau)

Превише уверљив, сугестиван и на први поглед став који инстристично генерише супротстављајуће критике да „државе, упркос врсти политичког система, историји, култури, обитавају у међународном систему који ограничава њихове изборе”⁶¹⁹, чак и када се не доводи у питање тачност, на разноврсне начине подстиче испитивање његових граница. На такву потребу није остао имун ни Џејмс Розенау приликом покушаја изградње предтеорије спољне политике. Критикујући научни тренд ношен повлачењем оштрих граница између националних и међународног политичког система, са једне стране, односно игнорисање

⁶¹⁵ Ibidem, p. 284.

⁶¹⁶ Ibidem, p. 286.

⁶¹⁷ Ibidem, p. 286.

⁶¹⁸ Ibidem, p. 287.

⁶¹⁹ Juliet Kaarbo, Jeffery S. Lanis, and Ryan K. Beasley, “The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective”, in: Ryan K. Beasley et. all (eds), *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, Second edition, Sage, London, p. 7.

нијанси начина унутрашњег политичког деловања у различитим областима, Розенау у анализу уводи „нову врсту политичког система, пенетрирани систем (*penetrated system*)”.⁶²⁰ „Разлика између ‘националног’ и ‘међународног’ повучена је само у главама оних који те речи користе”,⁶²¹ док стварност указује на чињеницу да чак ни „развијене државе (...) нису имуне на интернационализацију”,⁶²² образлагао је Розенау разлоге примене новог концепта.

Дотадашње истраживање политичких система није дозвољавало третман међународних фактора као пресудних. Чак и ‘револуционарни’ подухват Габријела Алмонда који, ипак, говори о „способности унутрашњих система да се прилагоде другим системима”,⁶²³ задржава ригидност приступа заснованог на оштрој дистинкцији унутрашњег и међународног. На другом крају спектра нашли би се теретичари за које би наведено разликовање било сасвим непотребно. Тешко би се неореалиста уверио у било шта осим пресудне улоге структуре међународног система у истраживању понашања држава. Сличне ушанчености ставова бисмо лако открили и у аргументацији истраживача (комплексне) међузависности. Супротно њима, Розенау се креће ‘средњим путем’. Према његовом мишљењу, „у појединим аспектима се национални политички системи прожимају, зависни су међу собом, а њихово функционисање подразумева и укључивање актера који формално нису делови система (...) што их чини различитим (пенетриране политичке системе, прим. аут.) како од међународног политичког система, тако и националних”.⁶²⁴ И заиста, он успева у „рушењу става о унитарности и суверености држава”,⁶²⁵ подривањем налаза о држави као јединственом и рационалном актеру, иако се каснијим радовима враћа „реалистичким претпоставкама теоријом прилагођавања”.⁶²⁶

Неколико је важних карактеристика новог концепта на које би ваљало указати пажњу читаоцу. На првом месту, реч је о ‘директном и ауторитативном’ деловању спољних актера на унутрашње политичке процесе. Да би се неки политички систем сматрао пенетрираним, а не на пример само подложен диверзионом, субверзивном или уопште нелегитимном утицају спољних актера, критеријуми *директности* и *ауторитативности* морају бити испуњени. Они, истовремено, сужавају маневарски простор за проглашавање бројних граничних случајева за припадајуће овој категорији. Додатно, чине се и погодним алатом да се спречи уврштавање у пенетриране политичке системе искључиво неразвијених држава. То се чини превасходно указивањем на потребу интерног разликовања међу њима. Осим што степен продирања није идентичан, оно се разликује и у погледу области у којима се присуство спољашњег елемента може уочити.⁶²⁷

У сврху илустрације, Розенау говори о послератној окупацији Јапана и Немачке као истакнутим примерима пенетрираних политичких система. Мрежа совјетских сателита би исто тако била добар пример, баш као и активности британских оружаних снага у Кенији или амерички утицај на Куби пре 1958. године. Други аутори, попут Марка де Хавена (Mark J. deHaven) истраживали су како се продирање ка политичким одлукама других држава врши јавнодипломатским средствима, односно променама ставова јавности тих држава. Учинио је то на примеру совјетских покушаја да утичу на спољну политику Западне Немачке, односно

⁶²⁰ James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, op. cit., p. 159. Реч је о одређењу пропустљивости граница датог политичког система, а не вредносној одредници. Наиме, Розенау фуснотом 75 отклања недоумице да ли се реч користи у до тада честом субверзивном значењу.

⁶²¹ Ibidem, p. 162.

⁶²² Ibidem, p. 161.

⁶²³ Цитат наведен према: Ibidem, p. 163.

⁶²⁴ Ibidem, pp. 166-168.

⁶²⁵ John A. Vasquez, *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 74.

⁶²⁶ James N. Rosenau, “Foreign Policy as Adaptive Behavior: Some Preliminary Notes For Theoretical Model”, *Comparative Politics*, vol. 2, no. 3, 1970, pp. 365-387.

⁶²⁷ За нашу аргументацију није од средишње важности, али свакако ваља приметити да Розенау, у зависности од броја друштвених области у којима се може опазити утицај међународног окружења, разликује једнодимензионалне и вишедимензионалне пенетриране системе (single-issue/multi-issue penetrated systems). Више о томе видети у: Ibidem, pp. 171-183.

Уједињеног Краљевства у периоду од 1979. до 1983. године.⁶²⁸ Сви наведени примери поседују још две заједничке особине. Прво, реч је о политичким системима који ‘клизе’ ка пенетрираним у циљу *уклањања неког недостатка* (пријем иностране економске помоћи, војне слабости, стратешке рањивости, промене слике о себи кроз мењање перцепције јавности). Друго, утицај спољних актера који формално нису делови унутрашњег политичког система посматра се као *легитиман*. Наравно, све време би требало имати у виду провизорност концепта легитимности, нарочито у погледу граница јавнодипломатског деловања.

У тренутку писања овог рада одржали су се председнички избори у Белорусији чији су резултати подстакли опозиционог кандидата да побегне из земље, а велики број грађана мотивисали да своје незадовољство изрази уличним протестима и синдикалним штрајковима. Новонастала ситуација изазвала је и реакцију других актера међународних односа. Док, на једној страни, лидери земаља ЕУ одбијају да признају изборни резултат,⁶²⁹ представници Вишеградске групе позивају на разговоре актуелног председника са организацијама грађанског друштва и опозицијом,⁶³⁰ из Москве стижу ставови о „покушају мешања у унутрашње послове Белорусије заснованом на геополитичким мотивима”.⁶³¹ Да ли се Белорусија у конкретном случају може сврстати у пенетриране системе Џејмса Розенауа? Одговор је, невезано за вредносни суд о легитимности било ког од наведених ставова, потврдан. Спољна политика Белорусије ће у сваком случају бити под утицајем спољнег актера, а концепт легитимности ће само послужити одабиру ‘стране’ чијем ће се ставу политички одлучиоци приклонити. Овај став има и своју теоријску потпору у Ханрајдеровом покушају ‘подешавања’ предтеорије годину дана после њеног објављивања. Наиме, он је пенетриране политичке системе одредио као оне у којима су „независно од директности, личности и ауторитативности (...) политички одлучиоци (...) подложни спољним утицајима”.⁶³²

Вратимо се на тренутак на Розенауове покушаје утврђивања хијерархије одредница спољне политике када је реч о малим државама. Чини се да данашња дискусија о (не)пенетрираним политичким системима губи дах. Савршено изоловани национални систем више не постоји. Расправа се може једино водити о начинима за мерење нивоа утицаја. Већ смо раније констатовали да су мале државе, а уједно и економски неразвијене и политички затворене подложне пресудном утицају индивидуалних фактора у утврђивању и спровођењу спољне политике. Међутим, уколико у анализу уврстимо и варијаблу степена продирања међународног окружења у унутрашњи политички живот, хијерархијски распоред детерминанти био би нешто другачији. Розенау, у свом маниру, табеларно приказује могуће исходе.⁶³³ Без обзира на ниво економског развоја и степен политичке отворености, уколико мала држава постане истовремено и пенетрирани политички систем (а тврдимо да све оне то већ и јесу), кључна одредница спољне политике несумњиво долази са нивоа међународног система, независно од друштвене области.

⁶²⁸ Mark J. DeHaven, “Internal and External Determinants of Foreign Policy: West Germany and Great Britain During the Two-Tracks Missile Controversy”, *International Studies Quarterly* (1991) 35, pp. 87-108.

⁶²⁹ “EU rejects Belarus vote results, warns of imminent new sanctions”, *Aljazeera*, August 19, 2020, доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/2020/08/eu-leaders-look-for-ramp-pressure-belarus-leader-lukashenko-200819084402186.html> приступљено: 19/08/2020.

⁶³⁰ “Visegrad Group presidents issue joint statement on Belarus”, *The First News*, August 19, 2020, доступно на: <https://www.thefirstnews.com/article/visegrad-group-presidents-issue-joint-statement-on-belarus-15000>, приступљено: 19/08/2020.

⁶³¹ “Russia says no need for mediation in Belarus, accuses foreign powers of meddling”, *Reuters*, August 19, 2020, доступно на: <https://www.reuters.com/article/us-belarus-election-russia-mediation/russia-says-no-need-for-mediation-in-belarus-accuses-foreign-powers-of-meddling-idUSKCN25F17V> приступљено: 19/08/2020.

⁶³² Wolfram F. Hanrieder, “Compatibility and Consensus: A Proposal for Conceptual Linkage of External and Internal Dimensions of Foreign Policy”, *The American Political Science Review*, vol. 61, no. 4, (Dec., 1967), p. 979.

⁶³³ *Ibidem*, p. 184.

3.2.3 Чиниоци садржаја међународног окружења: особине савремених међународних односа и међународни (политички, економски, војни) положај државе

На трагу разликовања системских и спољних одредница спољне политике у теоријском моделу Мориса Иста, односно Розенауовог прекопотребног разликовања различитих области друштвеног деловања релевантних за спољну политику, професор Висковић сматра да би детерминанту међународног окружења требало расчланити на: „а) карактеристике савремених међународних односа и б) чиниоце везане за међународни положај земље”.⁶³⁴ Ма колико они били преплетени у пракси, узајамно зависни, али и конститутивни, из аналитичких разлога сматрамо наведену поделу сврсисходном.

Пре готово пола века, професори Гавранов и Стојковић тежили су истом циљу. Раздвојеност међународних односа као целине, односно „структуре међународне заједнице”,⁶³⁵ доминантан тип међународних односа (униполарни, биполарни, мултиполарни) тенденције интеграционих и/или дезинтеграционих процеса, односа у региону којем држава припада, односа међу великим силама”⁶³⁶, на једној страни, и „укупног положаја у међународним политичким, економским, војним и другим (научним, културним...) односима у савременом свету”⁶³⁷ пати од истих бољки као и научни дискурс о одвојености спољне и међународне политике. Томе у прилог говоре и речи аутора изворне специјализације одреднице међународног окружења којима се под међународним положајем подразумевају „дејства свих спољних и унутрашњих чинилаца који утичу, у позитивном или негативном смислу, на њен унутрашњи развитак, њену спољну политику и посебно на позицију и карактер односа са другим државама, а нарочито са суседним земљама и великим силама”.⁶³⁸ На први поглед, суштина ове детерминанте постаје конгломерат најразличитијих утицаја који је неухватљив аналитичким алатима било које од постојећих теорија. Међутим, дистинкција у сржи заснована на истицању међуутицаја унутрашњих и спољних фактора на спољну политику може погодовати повезивању системских теорија и *innenpolitik* приступа спољној политици уводећи нас у основне поставке неокласичног реализма.

Међународни положај једне државе је, захваљујући интристичној комплексности међународних односа, могуће и даљом специјализацијом расчлањивати на несагледив број њених улога у свету. Стога не би требало да чуди велико научно интересовање које је генерисало студије сачињене у сврху објашњења политичког, економског, безбедносног, геополитичког, геостратешког и бројних других ‘секторских’ међународних положаја. Ни академска и научна заједница у Србији није изузетак. Библиографија радова о чланству Србије у међународним организацијама,⁶³⁹ одсуству аспирација ка чланству у војном савезу,⁶⁴⁰ односима са великим силама⁶⁴¹ или суседима,⁶⁴² економским и финансијским билатералним и мултилатералним односима⁶⁴³ и историјских и савремених дела о промени геополитике нашег простора од Хладног рата до данас,⁶⁴⁴ односно војно-стратешког

⁶³⁴ Иво Висковић, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена”, *op. cit.*, стр. 12.

⁶³⁵ Иако је у питању цитат, сматрамо сврсисходнијим коришћење синтагме међународни систем.

⁶³⁶ *Ibidem*, стр. 12.

⁶³⁷ *Ibidem*, стр. 13.

⁶³⁸ Велибор Гавранов, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, *op. cit.*, стр. 312.

⁶³⁹ Ивона Лађевац, Драган Ђукановић (урс), *Србија и међународне организације*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.

⁶⁴⁰ Драган Ђукановић, Дејан Гајић, „Евроазијске безбедносне интеграције и безбедност Балкана и Србије”, *Међународни проблеми*, вол. LXIV, бр. 1, 2012, стр. 53-66.

⁶⁴¹ Боривој Ерделан (ур.), *Србија и свет – зборник радова*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.

⁶⁴² Младен Лишанин, „Регионални положај Србије у светлости спољнополитичких односа са ‘старим’ суседима”, *Међународни проблеми*, вол. LXIX, бр. 4, 2017, стр. 483-505.

⁶⁴³ Сања Јелисавец-Трошић, Стеван Рапаић, „Стање и перспективе приступања Србије Светској трговинској организацији”, *Међународни проблеми*, вол. LXVII, бр. 1, 2015, стр. 128-147.

⁶⁴⁴ Душан Пророковић, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2015.

приступа изучавању истог питања⁶⁴⁵ само су кратка илустрација важности коју проучавање укупног међународног положаја државе⁶⁴⁶ има у разумевању њене спољне политике. Како ће се у *Поглављу III* овог рада подробније анализирати емпиријски аспекти међународног политичког положаја Републике Србије као мале државе у међународним односима, у редовима који следе ће се апстраховањем представити кључне одлуке општег поимања овог концепта.

Због атрактивности и публицистичке примамљивости бављења геополитичким, геостратешким или економским аспектима позиције једне државе у свету, међународни политички положај остаје неправедно запостављен. Неколико је разлога зашто то умањује експланаторну вредност спољне политике.

Прво, блискост ставу да политика претходи и следи било економским, било безбедносним односима наводи нас на закључак о нужности испитивања пре свега политичке компоненте односа међу државама. Чињеница да је хладноратовска Југославија била омеђена границама припадника блоковске подељености света, сама по себи није пуно значила. Међутим, с обзиром да је већ крајем Другог светског рата постала поприште преламања различитих (политичких) интереса, јасно је да ће се одељеност војно-безбедносних интереса отелотворити и у политику према Југославији. Тако је она стрепела приликом совјетске интервенције у Чехословачкој 1968. године или годину дана раније започетог израелско-арапског конфликта. Другим речима, иако је имала повољан, изван блоковски међународни безбедносни и стратешки положај, то Југославији није била гаранција да ће остати по страни у случају војног надметања тадашњих великих сила. Нешто слично се догађа и у време писања овог рада. Србија је, изузев Босне и Херцеговине, окружена државама чланицама НАТО. Премда би логика међународног безбедносног положаја налагала тежњу ка чланству у овом војном савезу, међународни политички положај успева да уравнотежи укупну спољну политику чувајући Србију (и даље) изван овог савеза. (Не)повољан политички положај поседује сличан капацитет и у интеракцији са економским односима. На пример, чињеница је да је Србија потписница ЦЕФТА 2006 споразума што јој у односима са другим странама уговора гарантује испуњење права и обавеза. Међутим, међународни политички положај (попут односа са великим силама) неретко је успевао да надвлада правну снагу овог уговора и у спољнополитичкој пракси произведе погубне економске резултате супротне слову и духу ЦЕФТА 2006 споразума.⁶⁴⁷

Друго, анализа међународног политичког положаја до сада је патила од селективности изучавања само појединих њених компоненти. Одреднице спољне политике би требало изучавати у целости јер, како смо у претходним деловима то приказали, једноузрочна објашњења спољне политике доказала су своју емпиријску неупотребљивост. Зато је подједнако важно, и у представљању међународног политичког положаја једне државе тежити свеобухватном приступу објашњења њеног односа са великим силама, суседима, интеграционим процесима у свету, односно начина на које се ти односи употребљавају у формулисању и имплементацији спољнополитичких одлука према остварењу прокламованих (и стварних) циљева.

Најпосле, на почетку прихваћено расчлањивање детерминанте међународног окружења на две саставнице ни у ком случају не значи и њихово изоловано истраживање. Оно је учињено из аналитичких разлога и са циљем постизања потпунијег разумевања спољнополитичког положаја државе у међународним односима. За доказивање тезе овог докторског рада о преимућству одреднице међународног политичког положаја, када је реч о

⁶⁴⁵ Саша Стефановић, Божидар Форца, „Предуслови и неопходне мере за ефикасно и ефективно учешће војске Србије у мисијама и операцијама Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ”, *Војно дело*, вол. 67, бр. 3, 2015, стр. 222-250.

⁶⁴⁶ Драган Ђукановић, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *Међународна политика*, година LXVI, број 1158-1159, стр. 115-127.

⁶⁴⁷ Мисли се превасходно на односе Србије и Косова* од новембра 2018. године, односно једностраног кршења одредби овог мултилатералног споразума.

спољној политици малих држава, подједнако је важно познавати одреднице које потичу са других нивоа анализе, односно утврдити односе међу њима и структуру међународног система која омеђава арену спровођења спољних политика појединачних актера. Управо политичка природа спољног деловања држава омогућава ову кохерентност. У једном од најпознатијих покушаја конвергенције студија међународне политике и спољне политике наилазимо на став сличан овом. „Јаз између спољне и међународне политике се сужава наглашавањем политичке димензије (...) а оне постају ‘две стране исте медаље’: спољна политика води променама иностраности, (...) а међународна политика није ништа друго до сума тих покушаја”,⁶⁴⁸ писао је Розенау још пре утврђивања своје предтеорије спољне политике.

3.3 Поглед из неокласичног реализма

Лидери актера међународних односа учестало не сагледавају подстицаје и ограничења које им испоручује системски ниво на исправан, свеобухватан и тачан начин. Део проблема лежи у замагљеној јасноћи сигнала, али други, аналитички видљивији припада (и)рационалности доносиоца одлука. Дериват датих проблема представљају бројни, Кристофер Хил би рекао узалудни покушаји да се великим „секси концептима”⁶⁴⁹ попут глобализације објасни природа међународног система, а да се потом, искључиво дедуктивним путем изводе стратегије деловања појединих актера. Међутим, спољна политика је у стању сталног развоја, еволуције те је ова методологија већ показала своју немоћ пред изазовима које јој поставља међународна стварност. Прихватање такве претпоставке као катахизиса истраживања међународних односа и спољне политике одвратило би нас од научног приступа и сврстало у ред присталица Кенедијевог песимизма о недокучивости суштине крајње (спољнополитичке) одлуке.⁶⁵⁰ Са друге стране, ни неокласични реализам, често истицан као пример теорије спољне политике, а не међународних односа, не говори много о свакодневном спољнополитичком одлучивању. У домену овог приступа, лакше је уочити објашњења избора појединих спољнополитичких стратегија деловања, неголи путева којима се до њих долази. Ту празнину попуњава, премда стигматизована као „дискредитована псеудо наука”⁶⁵¹, спољнополитичка анализа. Заједничким снагама неокласичног реализма и спољнополитичке анализе, истраживачу је омогућено да испита „које су потешкоће политичких одлучилаца приликом вредновања и прилагођавања структурално системским променама”⁶⁵².

Стање несигурности у погледу могућности спознаје стварности, уз свеприсутну појаву ‘варања’ у међународним односима и нужни ослонац на истраживање релативних добити крњи аналитичку вредност великих теорија међународних односа, попут неореализма или либералног институционализма. О основном утицају међународног система на оријентацију држава писао је још средином седамдесетих година Холсти. Ипак, признајући базичност спољних услова када је реч о утицају на спољнополитичко деловање, није се осмелио у установљавању директне узрочно-последичне везе. „Не можемо тврдити да услов

⁶⁴⁸ James N. Rosenau, “Convergence and Cleavage in the Study of International Politics and Foreign Policy”, *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 6, no. 4, (Dec., 1962), p. 367.

⁶⁴⁹ Christopher Hill, “The particular and the general: The challenge for foreign policy studies”, *International Politics Review*, vol. 2, 2014, pp. 31-47, review of: Hans Mouritzen and Anders Wivel, *Explaining Foreign Policy: International Diplomacy and Russo-Georgian War*, Lynne Reinner, Boulder CO, USA, 2012.

⁶⁵⁰ „Суштина крајње одлуке остаје недокучива (непробојна) спољном посматрачу, а често и одлучиоцу самом”, рекао је Џон Ф. Кенеди; наведено према: Asle Toje, “Foreign Policy Analysis 2.0: What we talk about when we talk about foreign policy?” *International Politics Review*, vol. 2, 2014, pp. 31-47, review of: Hans Mouritzen and Anders Wivel, *Explaining Foreign Policy: International Diplomacy and Russo-Georgian War*, Lynne Reinner, Boulder CO, USA, 2012.

⁶⁵¹ Steve Smith, “Theories of Foreign Policy: An Historical Overview”, *Review of International Studies*, vol. 12, no. 1, 1986, p. 13.

⁶⁵² Randal L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, op. cit., p. 336.

А нужно води оријентацији Б”,⁶⁵³ јер не постоји баждарени мерни инструмент за утврђивање степена важности одредница које утичу на понашање од истраживачког интереса. Дејвид Сингер је, са друге стране, изнео тешко оспорив став о замени узрочно последичног односа корелацијама. По његовом мишљењу, системски ниво има своје предности и недостатке: „прва је оличена у свеобухватности, а друга у оскудици детаља”.⁶⁵⁴ Свакако да је највише критика у погледу неодрживости теоријских поставки приликом објашњења спољне политике трпео Кенет Волц. Али чак је и он у *Теорији међународне политике* покушао да објасни политике појединачних актера, на шта исправно указује Колин Елман наводећи примере „попут савезништва мањих држава са Спартом, а против Атине; британски одговор на трку у поморском наоружању; француско-руску дипломатију савезништава пре Првог светског рата; или француско пребацивање одговорности у сусрет Другом светском рату.”⁶⁵⁵ Ратбун на том трагу констатује да, у случајевима када се држава идеалтипски не покорава захтевима система, „неореализам саветује да би доказе требало потражити у унутрашњој политици и идејама које су изобличиле процес одлучивања”.⁶⁵⁶

Најупутније би, стога, било неговати приступ који настаје под окриљем агент (актер)-структура проблема. Назван стратешко-релационим, по угледу на рад Елизабете Бриги и Кристофера Хила⁶⁵⁷, подразумева двојаку природу истраживања спољне политике. На првом месту је полазиште о постојању намере актера да у остваривању својих циљева узимају у обзир стратегије других делатника, што би био стратешки елемент представљене матрице. Друго, деловање добија своје значење једино у одређеном међународном контексту, док тај исти контекст постаје стваран и релевантан искључиво из перспективе датог актера.⁶⁵⁸ Како је то приметио Рејмон Арон, према неким мишљењима први неокласични реалиста,⁶⁵⁹ „околности не чине само однос снага који се може проценити, већ и вероватно понашање других учесника”.⁶⁶⁰ То би био други, релациони елемент који је неопходно узети у обзир приликом спровођења конкретног истраживања, према Бриги и Хилу.

Опште назнаке погодног теоријског оквира за истраживање спољних политика доводе до неопходног одговора на питање о статусу међународног контекста који би у том оквиру заузимао. Прецизније, уколико се негира узрочно последична веза подстицаја и ограничења са системског нивоа, са једне стране, и крајњих спољнополитичких одлука, са друге стране, где онда ‘лежи’ снага међународног система. Дијапазон одговора креће се од потпуне анархије као одсуства суверене власти на нивоу система држава, код реалиста, до одлучујуће улоге међународних институција као кротитеља анархије, како би тврдили тврдокорни либерали институционалног крила. Ипак, чини се најближим међународној реалности оцена о допуштајућој природи анархије, а никако као некој „независној узрочној сили”.⁶⁶¹ Допуштајуће окружење не намеће актерима искључиво један облик понашања у унапред дефинисаним ситуацијама. Обиле несигурности, које је инхерентно допуштајућој улози анархије, генерише сасвим супротне резултате. Исти, или макар актери сличних особина, не

⁶⁵³ K.J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., p. 361.

⁶⁵⁴ David Singer, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics*, vol. 14, no. 1, 1961, p. 80.

⁶⁵⁵ Colin Elman, “Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories for Foreign Policy?”, *Security Studies*, vol. 6, no. 1, 1996, p. 10.

⁶⁵⁶ Brian Rathbun, “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, op. cit., p. 296.

⁶⁵⁷ Видети више у: Elisabetta Brighi and Christopher Hill, “Implementation and behaviour”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 147-167.

⁶⁵⁸ О узајамној еволуцији и конститутивности актера и структура видети више у: Walter Carlsnaes, “Actors, structures, and foreign policy analysis”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 113-129.

⁶⁵⁹ Dario Battistella, “Raymond Aron: a neoclassical realists before the label existed”, op. cit., pp. 117-137.

⁶⁶⁰ Рејмон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, op. cit., стр. 321-322.

⁶⁶¹ Sverris Steinsson, “Neoclassical Realism in the North Atlantic: Explaining Behaviors and Outcomes in Cod Wars”, op. cit., p. 601.

понашају се (увек) на истоветан начин у идентичним околностима, како би претпоставиле неке од великих теорија међународних односа. Корисно је напоменути да овај став важи и у измењеном облику. Актери различитих особина, на пример врсте политичког система, могу (понекад) да се понашају слично када су окружени сличним околностима. Уз потенцијални ризик поједностављивања садржајних и разноврсних претпоставки теорије неореализма, чини се да су управо ова два става подривајућа по њене основе. Ослањајући се чак и на ‘другу слику’ међународних односа Кенета Волца, тешко бисмо дали одговор на било које од два питања.

Приказана немоћ постојећих теоријских приступа у оквиру науке о међународним односима да на уверљив начин опише и објасни друштвену стварност кључни је узрок настанка нових покушаја да се то учини на другачији, али и даље систематски начин.⁶⁶² Из тих побуда родила се идеја неокласичног реализма која је, са једне стране, оживела основне поставке класичног реализма оличених у радовима Ханса Моргентхауа или Хенрија Кисинџера, и са друге стране, ‘подесила’ основне стубове структуралног реализма како би на бољи начин кореспондирале међународној стварности. Теорија структуралног реализма није успела, а можда није ни намеравала, да објасни зашто је нека држава „учинила нешто прошлог уторка”.⁶⁶³ Растући значај унутрашњих варијабли за објашњење деловања актера међународних односа изнедрио је нове покушаје да се дотадашњи недостаци отклоне. Висока апстрактност структурално-системских теорија, последично и немогућност објашњења друштвене стварности, попут одсуства уравнотежавања САД када посматрамо азијске и европске земље, начина борбе против међународног тероризма или спољне политике Кине после Хладног рата⁶⁶⁴ не пружа одговоре о различитом деловању актера подложним истим системским стимулусима. Дељење заједничке основе ‘реализма’, оличене у „системском фокусу, државоцентричности, компетитивности међународне политике, нагласаку на материјалним факторима и егоизму и оријентисаности на самопомоћ држава”⁶⁶⁵ није спречило обогаћивање теоријског корпуса ове најважније школе мишљења у међународним односима. Склонији смо мишљењу да је на тај начин „стечено кумулативно знање *sine qua non* научног напретка”.⁶⁶⁶ Од тренутка када је Гидеон Роуз сковао синтагму ‘неокласични реализам’⁶⁶⁷ до данас, можемо пратити развој овог приступа кроз три фазе које међу собом нису одељене хорнологијом, већ искључиво идејама.

Први талас неокласичног реализма оличен је у радовима Рандала Швелера, Стивена Волта, Џека Снајдера, Џефрија Таљафера или Кевина Нарижњија. Према овим ауторима, систем шаље прилично јасне сигнале. У том погледу, може се видети њихов ослонац на неореализам јер су овом претпоставком, уствари, потврдили тачност те теорије међународних односа. Међутим, ти јасни сигнали, на путу ка ‘уграђивању’ у коначне политичке/правне одлуке, преношени су спонама унутрашњих политичких ограничења и опажања лидера и других политичких одлучилаца. Уколико у тим преносним процесима дође до промене суштине подстицаја који долази са системског нивоа, реч је о „инцидентним ситуацијама (...) о теорији субоптималности или патологији која је само девијација у односу

⁶⁶² Покушај сличан неокласичном реализму начинио је Мухамед Ајоб у својим радовима о спољној политици змеља ‘Трећег света’ када је покушао да у разматрање укључи све нивое анализе (subaltern realism), иако то није учинио на довољно систематичан начин: Mohammed Ayoob, “Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism”, *International Studies Review*, vol. 4, no. 3, 2002, pp. 27-48.

⁶⁶³ Кенет Волц, *Теорија међународне политике*, op. cit., стр. 134.

⁶⁶⁴ Наведени примери преузети су из: Anders Wivel, “Explaining why state X made a certain move last Tuesday: the promise and limitations of realist foreign policy analysis”, *Journal of International Relations and Development*, vol. 8, issue 4, 2005, pp. 355-380.

⁶⁶⁵ Stephen G. Brooks, “Dueling Realisms”, *International Organization*, vol. 51, no. 3, 1997, p. 446.

⁶⁶⁶ Randal L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, op. cit., p. 315.

⁶⁶⁷ Поред опште прихваћене синтагне ‘неокласични реализам’, у литератури се могу срести и покушаји другачијег именовања овог теоријског приступа. Реч је о ‘неотрадиционалном реализму’, ‘неструктуралном реализму’ или ‘посткласичном реализму’ или ‘реализму оријентисаном на државу’. Видети више у: Драган Живојиновић, „Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, *Годишњак Факултета политичких наука*, вол. 2, бр. 1, 2008, стр. 367-392.

на очекивано понашање”.⁶⁶⁸ Дакле, може се слободно рећи да је једина несавршеност управо у државном, односно појединачном нивоу анализе. У унутрашњим политичким процесима долази до девијације сигнала које испоручује међународни систем и они би требало да буду предмет анализе неокласичног реализма.

Запажамо да Таљафери разликује офанзивни и дефанзивни неокласични реализам, што га на неки начин дистанцира од схватања Гидеона Роуза. Наиме, Роуз офанзивни и дефанзивни реализам види као алтернативе неокласичном, а никако као подгрупе неокласичног реализма у схватању Џефрија Таљафера. Такво нијансирано опажање сврстало би, по нашем суду, најзначајније представнике неокласичног реализма у супротне тачке. На офанзивној страни би се нашао Рандал Швелер, док би дефанзивну струју заступао Џек Снајдер.

Радови попут „Сврставање уз јачег ради профита: повратак ревизионистичких држава”⁶⁶⁹ или “Претње без одговора”⁶⁷⁰ деценијама обележавају Швелеров академски и научни рад. Члан Мершон центра при државном Универзитету Охајо својом аргументацијом повремено измиче аналитичким алатима неокласичног реализма, док је истовремено и најистакнутији представник овог приступа. Незадовољство објашњењима међународне стварности које нуди неореализам и указивање на потребу ‘спуштања’ нивоа анализе на државни, односно ниво појединца, осигуравају Швелерово место у кампу неокласичних реалиста. С друге стране, несавршеност аргументације оличена у недостатку макар и описа како се до формирања склоности/преференција актера долази, стварају недоумице у погледу научне ваљаности, или припадности одређеном приступу. Наиме, како Наризњи исправно примећује „Швелерово приписивање одлучујућег значаја унутрашњим преференцијама поводом промена у понашању држава, независно од теоријског промишљања о коренима тих склоности, нису ни реализам, ни либерализам (...)”.⁶⁷¹ И заиста, говорећи о зависности „избора државе да ли да уравнотежава дату претњу пре свега од унутрашњих политичких процеса (...) а не од структурално-системских фактора”⁶⁷², без темељног објашњења садржаја тих процеса, Швелер оправдава упућену критику. Чак су и три кључне унутрашње варијабле: кохезија елита, друштвена кохезија и стабилност режима/владе представљене као дати елементи способности држава. Уколико у анализу укључимо и значај који придаје идеологији, онда је критика још утемељенија. Територијално проширење САД током четрдесетих година 19. века „засновано је више на идеализму него на реалполитици”,⁶⁷³ писао је Швелер и одвраћао нас од намере да га сврстамо међу неокласичне реалисте.

На другој страни, истакнуто место заузима Швелерова *теорија равнотеже интереса*. Суштинска својства проналазимо у два издвојена става. Први подразумева да државе не теже искључиво очувању, већ истовремено и увећању спољнополитичких вредности уграђених у сопствене стратегије деловања. Други указује на карактеристично понашање државе која „у крајњем исходу мора да служи некоме (...) и одрекне се дела спољнополитичке аутономије”.⁶⁷⁴ Сагласност ових ставова доводи до жељеног понашања државе. Прецизније, ниво преклапања прокламованих политичких циљева актера са оним стремљењима савеза или силе са којом се установљава однос, од пресудног су значаја за усвајање дате спољне

⁶⁶⁸ Norrin M. Ripsman, “Neoclassical Realism”, in: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Oxford University Press, 2019, доступно на:

<https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36>, приступљено: 21/05/2019).

⁶⁶⁹ Randal L. Schweller, “Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In”, op. cit., pp. 72-107.

⁶⁷⁰ Рандал Швелер је рад под таквим именом објавио 2004. године (Randal L. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, *International Security*, Vol. 29, No. 2, 2004, pp. 159-201) док је књига у којој је теоријско промишљање изложено на свеобухватнији начин објављена 2 године касније (Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, 2006).

⁶⁷¹ Kevin Narizny, “On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism”, *International Security*, Vol. 41, No. 2 (Fall 2017), p. 173.

⁶⁷² Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, op. cit., p. 9.

⁶⁷³ Ibidem, p. 110.

⁶⁷⁴ Randal L. Schweller, “Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In”, op. cit., p. 88.

политике. Ова међуигра политичког прагматизма, додатно оснажује језичак на тасу реалполитике и претходно изложену дилему Швелерове припадности неокласичном реализму, и то офанзивном облику, у потпуности уклања.⁶⁷⁵

Перјаницу дефанзивног крила неокласичног реализма оличава опус, између већ наведених, и Џека Снајдера. Чини се како је у свакој деценији од средине 80их година 20. века до данашњих дана професор Снајдер обогаћивао академску (теоријску) расправу о природи понашања држава у међународним односима по најмање једним делом. Почевши од *Идеологије офанзиве: доношење одлука у војсци и катастрофа 1914.*⁶⁷⁶, преко *Митова империје: унутрашње политике и међународних амбиција*⁶⁷⁷ па све до „Империјалних искушења“⁶⁷⁸ објављених непосредно пре започињања рата између САД и Ирака 2003. године професор Снајдер је, према тумачењу Драгана Живојиновића, „водио својеврсни рат против сваког агресивног понашања великих сила и нарочито против уверења да је напад најбоља одбрана“.⁶⁷⁹ Доводио је анализу понашања агресивних држава до оцене о „патолошком прекомерном ширењу“⁶⁸⁰, а узроке томе проналазио у природи режима, односно њиховим империјалистичким, картелизованим и милитаризованим особинама. Налик теорији демократског мира, и Снајдер сматра да је готово немогуће очекивати да ће таквом понашању бити склоне демократски уређене државе. Премда су државе најподложније системским подстицајима, и рационално деловање би их усмеравало ка уравнотежавању спољашњих претњи искључиво у одбрамбеном смислу, нагласак на унутрашњој, домаћој димензији политичких процеса како је претходно представљено ствара недоумице у вези са теоријским профилисањем и овог аутора. Нијансирано кокетирање са поставкама либерализма, ипак, не умањује снагу реалистичких градивних чинилаца. Они у теоријском погледу надвладавају повремене дигресије и покушаје да се мозаик објашњења ослони и на постулате који би у строгом смислу припадали другим школама мишљења. Са друге стране, уколико сагледамо целину Снајдерових радова, јасно је да се у емпиријским деловима пре свега ради о „девијацијама ове норме“.⁶⁸¹ Реч је о државама које су своје спољне политике стварале управо на претпоставкама ‘империјалних митова’⁶⁸², односно супротно саветима дефанзивног неокласичног реализма. Обједињено, Снајерови ставови у потпуности одговарају кључној намери неокласичног реализма ове врсте. Сви су тежили, првенствено, изради „водича за објашњење аномалија“⁶⁸³ структуралног реализма.

Друго крило неокласичног реализма представљају аутори попут Вилијама Волфорта, Колина Дјуека или Стивена Лобела. У њиховим радовима запажа се значајни отклон од основних поставки неореализма. Према тврдњама ових аутора, сигнали међународног система више нису тако јасни, а претња на коју би требало спољном политиком одговорити није очигледна и директна. Спуштање нивоа анализе на државни, а у појединим случајевима

⁶⁷⁵ На овом месту је вредно указати на широк дијапазон циљева које државе могу имати у међународним односима што је Швелер сликовито објаснио класификацијом ‘позајмљеном из природе’ и сврставањем држава у групу лавова, шакала, вукова или јагањаца. Видети више у: Randal L. Schweller, “Bandwagoning For Profit: Bringing The Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, pp. 72-107.

⁶⁷⁶ Jack L. Snyder, *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1984.

⁶⁷⁷ Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, op. cit.

⁶⁷⁸ Jack L. Snyder, “Imperial Temptations”, *The National Interest*, Spring 2003, pp. 29-40.

⁶⁷⁹ Драган Живојиновић, „Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, *Годишњак Факултета политичких наука*, вол. 2, бр. 1, 2008, стр. 382.

⁶⁸⁰ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 28.

⁶⁸¹ Kevin Narizny, “On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism”, *International Security*, Vol. 41, No. 2 (Fall 2017), p. 165.

⁶⁸² Детаљено објашњење синтагме митови империја и елаборацију сваког од осам митова које наводи Џек Снајдер видети у: Драган Живојиновић, „Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, op. cit., стр. 383-390.

⁶⁸³ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 26.

и на појединачни ниво, овај теоријски приступ приклања више корпусу спољноаналитичких приступа, неголи великим теоријама међународних односа. Латентна намера ове струје неокласичног реализма је стварање теорије спољне политике, а не системске теорије која служи разумевању целокупних међународних односа. У том погледу, она није у потпуности реакционарна. Није реактивна. Њен циљ нису одговори на грешке неореализма и уклањање теоријских аномалија, већ стављање нагласка на стварно спољнополитичко одлучивање. Наравно, све време узимајући у обзир анархичну природу међународног система, надмоћ релативних у односу на апсолутне добити и преимућство безбедности као најважнијег вредносног састојка националног интереса.

Укључивање великог броја интервенишућих варијабли отвара фронт према еклектицизму и последичним приговорима недостатка систематичности и методолошке дисциплине. Нешто лагоднија позиција неокласичног реализма је, према ставу Норина Рипсмана, у томе што неокласични реализам има, заправо, интристичну обрнуту логику у односу на приступе и моделе који су недвосмислено еклектички. На пример, Каценштајнова теорија регионалних поредака или приступи Бенцамина Милера регионалном рату и миру позајмљују концепте из различитих теоријских праваца и системске подстицаје прихватају потпуно супротно у односу на неокласични реализам, односно као интервенишућу варијаблу.⁶⁸⁴ У теоријском промишљању спољне политике погубно је одсуство анализе системског нивоа. Недоумице стварају досадашњи истраживачки резултати који, захваљујући анализи најширег, системског нивоа, описују и објашњавају искључиво дугорочне (и то углавном историјске) образце понашања. Сличним путевима разумевања ишао је и Стив Смит до закључка да се таквим (системским) приступом „не може конституисати теорија спољне политике”.⁶⁸⁵ Нису ретки покушаји разумевања међународних односа кроз призму (једино) одлука појединачних актера. „Када истражујемо међународне послове кроз сочива доношења унутрашњих политичких одлука, омогућавамо разумевање како су локалним схватањима обликована својства међународног система (...) Међународна политика је изграђена појединачним или групним одлукама, односно њиховим исходима”.⁶⁸⁶ Суштински, у неокласичном реализму може се пронаћи еквилибријум „међуигре материјалних и идеационих варијабли”,⁶⁸⁷ према речима Андреса Вивела. Материјално би у овом ставу означавало објективне факторе, попут моћи, док идеациони елементи сугеришу на важност интерпретације, односно опажање доносиоца одлука. Суштину овог односа је можда и на најједноставнији начин исказао Стефано Гуцини ставом да је „срж спољне политике комбиновање објективних и субјективних фактора, док се у позадини свакако налази међународна динамика моћи”.⁶⁸⁸ Нарушена равнотежа би довела до једностраности у тумачењима међународне стварности којима научни дискурс, како смо у претходним деловима назначили, ни у ком случају не мањка.

Представљени кратки преглед радова, уз сва ограничења неисцрпности дебате, критика и одговора на њих, разноликости аргумената и грубог сврставања појединих аутора у камп неокласичних реалиста, приказали су обиље научне аргументације које је овај

⁶⁸⁴ Видети више у: Norrin M. Ripsman, “Neoclassical Realism”, in: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Oxford University Press, 2019, доступно на:

<https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36>, приступљено: 21/05/2019).

⁶⁸⁵ Steve Smith, “Theories of Foreign Policy: An Historical Overview”, *Review of International Studies*, vol. 12, no. 1, 1986, p. 14.

⁶⁸⁶ Bruce Bueno de Mesquita, “Domestic Politics and International Relations”, *International Studies Quarterly*, vol. 46, no. 1, 2002, p. 7.

⁶⁸⁷ Norrin M. Ripsman, “Neoclassical Realism”, in: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Oxford University Press, 2019, доступно на:

<https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36>, приступљено: 21/05/2019), p. 205.

⁶⁸⁸ Наведено према: Anders Wivel, “Explaining why state X made a certain move last Tuesday: the promise and limitations of realist foreign policy analysis”, *Journal of International Relations and Development*, vol. 8, issue 4, 2005, p. 358.

приступ временом генерисао. Уз позивање у помоћ Швелерових аргумената о значају неокласичног реализма за данашњи свет науке о међународним односима, може се закључити да „уколико бисмо судили о успеху одређеног истраживачког програма на основу популарности међу истраживачима (...) онда је неокласични реализам одличног здравља”.⁶⁸⁹ Из првог таласа стиже нам још потврда. Кевин Наризњи указује да „уколико о победнику парадигматских дебата судимо на основу популарности, онда је неокласични реализам без премца”⁶⁹⁰, уважавајући чињеницу да је само у 2017. години у најзначајнијим часописима међународних односа и спољне политике преко 40 наслова чланака у себи садржало синтагму ‘неокласични реализам’.

На крилима таквог ентузијазма учињен је својеврсни покушај синтезе свих, до тада помало расутих неокласично реалистичких аргумената у прилог објашњењу међународних односа и спољне политике. Неформално називан ‘трећом врстом’ неокласичног реализма, овај приступ је своје отелотворење добио у неколико пута референцираној коауторској монографији *Неокласична реалистичка теорија међународне политике*. Под снажним утицајем истраживачких налаза овог таласа развоја неокласичног реализма, у наредним редовима приступамо подробној анализи његових основних одлика.

3.3.1 Системски подстицаји процесу спољнополитичког одлучивања: ограничења и прилике

Важност варијабли међународног система у спољној политици препозната је, како смо већ приказали, у историјском и теоријском континуитету развоја међународних односа.⁶⁹¹ Чини се да је то једна од ретких непроменљивих и непобитних ‘аксиома’ теоријског промишљања. Ипак, хијерархијска позиција коју би ова варијабла имала у датој школи мишљења зависна је од усвојене перспективе. Поједини аутори су, услед придатог одлучујућег значаја системским подстицајима дошли до закључка о ‘несуверености’ малих држава и податка да је „више од три петине формално признатих ‘држава’, уствари, само група несувверених политичких јединица”.⁶⁹² Сингерово увођење нивоа анализе и потреба за такмичењем теорија, јер ће свака од њих превасходно објашњавати поједини ниво на бољи начин, отелотворена је у емпиријском погледу код Волца и генерисаним бројним критикама које су уследиле у деценијама после тога. Осим тога, постоји и одсуство слуха за танчине и честог мешања онога што је Морис Ист⁶⁹³ оправдано средином седамдесетих година прошлог века класификовао као спољне варијабле и варијабле међународног система. На пример, спољна варијабла би била број међународних организација чији је конкретна држава члан док би се, са друге стране, системска варијабла односила на укупан број постојећих међународних организација. Чак је и у колосалним делима, попут оног о предтеорији Џејмса Розенауа, упадљиво одсуство наведеног разликовања. Шта су биле ‘замке’ предузетих покушаја? Свеобухватна теорија никада није саграђена јер употреба, условно речено, заједнички прихватљивих концепата и тестирање претпоставки све до веродостојних генерализација нису довели до тога. Није то учињено чак ни захваљујући квантитативном заокрету у изучавању спољне политике у другој половини 20. века и давању предности (упоредним) студијама случајева са прикупљањем великог броја података. Достигнућа која

⁶⁸⁹ Randal L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, op. cit., p. 344.

⁶⁹⁰ Kevin Narizny, “On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism”, *International Security*, Vol. 41, No. 2 (Fall 2017), p. 155.

⁶⁹¹ На овом месту нарочито истичемо: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, op. cit., стр. 183-198. У наведеном делу се под насловом „Утицај ‘светског капиталистичког система’ на облик и распоред моћи савременог међународног поретка” према нашем суду индиректно указује на (пресудни) значај који међународно окружење има за појединачне спољне политике.

⁶⁹² Josep M. Colomer, *Great Empires, Small Nations: The Uncertain Future of the Sovereign State*, Routledge, London and New York, 2007, p. 19.

⁶⁹³ Maurice A. East, “The International System Perspective and Foreign Policy”, op. cit., pp. 142-160.

се могу у литератури издвојити односе се, пре свега, на предложене хијерархије извора спољнополитичког одлучивања о којима је већ било речи.

Занимљива је аналогија окружења, односно структуре међународног система и пословне зграде коју проналазимо код Џенифер Стерлинг-Фокер. Наиме, ослањајући се на Деслера, Стерлинг-Фокер посматра државу као запослене у једној пословној згради чији распоред канцеларија чини „устаљен, трајни скуп услова који ограничавају (...) и обликују понашање”⁶⁹⁴, а деловање држава, додали бисмо волцовски, условљено процесима социјализације и такмичења, односно учења на туђим грешкама. Ипак, таква извесност која би актерима нудила донекле широк дијапазон избора образаца понашања заснованих на унапред познатим правилима нарушена је несигурношћу, интристичним својством анархичног међународног система. То би, према напред наведеној аналогији значило да зграда осим канцеларија и ходника поседује и скривене замке које изненада могу да наруше ‘опстанак запослених’. У том погледу, није тешко сагласити се са Киченовом оценом да у оквиру неокласичног реализма „структура међународног система снабдева државу информацијама о могућим добитима и трошковима изабраног начина деловања”⁶⁹⁵ али се коначна одлука, ипак, налази у међуигри система (независне варијабле) и унутардржавних нивоа утицаја (интервенишуће варијабле).

Нису скривена врата која воде у непознато једини страх држава. Он је генерисан и захваљујући сопственом деловању, а не само дат структуром међународног система. Једнако је важна и „погрешна перцепција системског подстицаја, процедура доношења одлука која није заснована на рационалности и препрека у примени политичких одлука узрокована неуспешном мобилизацијом ресурса”⁶⁹⁶. Усвајајући за теоријски оквир овог истраживања неокласични реализам, јасно је да се спољна политика држава, ипак, позиционира нешто ближе реактивности на системске подстицаје. Према је тешко одолети критици, став Гидеона Роуза о „условљености опсега и амбициозности спољне политике, пре свега, местом у међународном систему и релативној расподели моћи”⁶⁹⁷ мора се узети за почетну тачку испитивања утицаја система на појединачне спољне политике. У основи волцијанско схватање вишеструко је прилагођено у трећој врсти неокласичног реализма. Чини се да је та струја умногоме прихватила подешавања теорије и уважила нијансе које нуде аутори попут Глена Снајдера, Берија Бузана или Стивена Ван Ивере.⁶⁹⁸ Илустративно, Снајдер прихвата у основи Волцово схватање међународног система. Ипак, његово напредно објашњење укључује ‘структуралне модификаторе’ за које је сматрао да на бољи начин описују начине на које системски ниво делује на спољну политику. Надограђујући двојачко одређење структуре система (број јединица и расподела капацитета), Снајдер доказује да и структурални модификатори који несумњиво долазе споља, попут војне технологије, на сличан начин утичу на све јединице система, што их чини системским. Сагласно ставовима Таљафера, Рипсмана и Лобела, рекли бисмо да се дијапазон сличних ‘модификатора’ може разврстати у три шире категорије: “географија, стопа технолошке дифузије и офанзивно-дефанзивна равнотежа у војној технологији.”⁶⁹⁹

3.3.1.1 Узајамна конститутивност међународног и унутрашњег контекста

⁶⁹⁴ Jennifer Sterling-Folker, “Realist Environment, Liberal Process, and Domestic-Level Variables”, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 1, (Mar., 1997), p. 5.

⁶⁹⁵ Nicholas Kitchen, “Systemic pressure and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation”, *op. cit.*, p. 143.

⁶⁹⁶ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, *op. cit.*, p. 33.

⁶⁹⁷ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), p. 145.

⁶⁹⁸ Видети више у: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, *op. cit.*, pp. 39-43.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, p. 40.

Двојако је дејство стимуланса системског нивоа који делују на спољнополитичко деловање држава. Прво, природа међународног система *ограничава* деловање јединица и онемогућава опсег кретања изван онога установљеног датом структуром. Друго, разређена анархичност међународног система, осим већ поменуте несигурности која прожима односе међу јединицама, пружа државама и прозор *прилика* за деловање. Таква могућност, у крајњој инстанци, доводи до повратне спреге, односно узвратног деловања јединице на међународни систем што би погодновало потенцијалној промени његове природе. Међународни систем овде не би требало схватити као монолитну и кохезивну целину већ као својеврсни скуп бројних географски одељених подсистема. Управо та унутрашња интеракција појединих делова система чини његову природу динамичном и аналитички неухватљивом. На ум пада Бизмаркова метафора о флуидности међународне политике која је на тренутке чини чврстом, али услед атмосферских промена она се враћа почетним особинама.⁷⁰⁰ На пример, једна линија објашњења понашања блискоисточних држава у време Арапског пролећа 2011. године и годинама које су уследиле после тога, ослоњена на неокласични реализам, тврдила би да се међуигра „ангажовања великих сила и природе стратешког окружења подсистема”⁷⁰¹ на одлучујући начин понела према „степену у коме ће унутрашње варијабле утицати на коначне спољнополитичке одлуке”. Задржавајући примат (под)системских варијабли, ипак, нису искључили могућност повратног дејства унутрашњих политичких процеса и на доношење спољнополитичких одлука, и на карактер, у овом случају, подсистема.⁷⁰² Став је важећи нарочито у погледу држава које се налазе у подсистему чија је допуштајућа природа истакнутија, док се код рестриктивних унутрашње варијабли у потпуности занемарују.

Јасно је да државе, по правилу, не бирају нужно пут деловања и понашања који задовољава критеријум оптималности, односно логички избор одлуке која производи најпожељније исходе по датог актера. Чини се да се свака од одлука налази на оси омеђеној, са једне стране сигналом који долази са системског нивоа и, са друге стране, налозима који се могу пронаћи на унутрашњем политичком нивоу, било државном, друштвеном или појединачном. Међуигра подстицаја и ограничења са системског нивоа анализе и интервенишућих утицаја на које такав сигнал наилази на државном, друштвеном и индивидуалном нивоу ставила је на тест истраживачку валидност неокласичног реализма. Танка линија која раздваја вредност овог приступа, а која се налази између разрешења вечних питања међународних односа и негирања било какве научности у таквом приступу обогаћује корпус знања унутар зидина неокласичног реализма и неретким стављањем на пиједестал промишљања међународних односа, и грубим критикама које би читаоца лако усмериле ка његовом потпуном одбацавању.

Честе су придики упућене неокласичном реализму да интервенишуће варијабле употребљава у *ad hoc* маниру чиме се значајно умањује сазнајна вредност истраживачких налаза. Додатно, говори се и о „*post hoc* напорима да се објасне аномалије неореализма, употребом свих расположивих средстава да се попуне рупе брода који тоне”.⁷⁰³ Списак варијабли и индикатора који се дедуктивним путем може извести из радова које смо напред сврстали у прву или другу врсту неокласичног реализма готово да нема краја, а сасвим се оправданом посматра критика о нејасним везама које се међу датим варијаблама могу установити. Стога не би требало да чуди што је такво готово ‘природно’ стање унутар градивних чиниоца неокласичног реализма подстакло критичаре да се упитају „да ли је

⁷⁰⁰ Наведено према: Martin Wight, *Power Politics*, op. cit., pp. 127,128.

⁷⁰¹ Thomas Juneau, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Lawrence P. Rubin, “Neoclassical realism – Domestic politics, systemic pressures and the impact on foreign policy since the Arab Spring”, in: Shahram Akbarzadeh (ed.), *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*, Taylor & Francis, London and New York, 2019, p. 8. (pp. 8-22)

⁷⁰² У истом раду, аутори тврде да је ослабљени Ирак, који је до тог тренутка уравнотежавао Иран знатно утицао на промену карактера подсистема; на исти начин је то учинио Египат окрећући се првенствено унутрашњој политици.

⁷⁰³ Brian Rathbun, “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, op. cit., p. 295.

реализам и даље важан”⁷⁰⁴ или, још директније, „да ли је ико и даље реалиста”⁷⁰⁵ Намера да се у одговору на критике оплемене и унапреде градивни чиниоци ове теорије, са циљем јачања систематичности основних поставки неокласичног реализма, Таљаферо, Лобел и Рипсман нуде (ре)организацију интервенишућих варијабли у четири шира кластера: стратешка култура, опажање лидера, односи државе и друштва и устројство политичких институција. Тешко је одолети аналогiji са моделима спољнополитичког одлучивања развијених под окриљем спољнополитичке анализе. Реч је о психолошким, бирократским или организационим, социјеталним и институционалним моделима.⁷⁰⁶

Вратимо се на кратко на Деслерову аналогiju међународног система и пословне зграде. Запослени се у тој згради не крећу једнообразно, и то смо већ утврдили указујући на широк опсег образаца понашања који допушта анархичност. Међутим, они се не крећу „кроз зидове (...) или пузајући кроз одводе вентилационих система” већ „у складу са делокругом свог посла, међуканцеларијском комуникацијом”⁷⁰⁷, или, пренето на терен међународних односа, сагласно особинама на државном и индивидуалном нивоу.

3.3.2 Стратешка култура

Прво сочиво преламања стимуланса примљених са системског нивоа које је укорењено дубоко у свести целокупног друштва и самим тим интристично својство његових облика организације друштвеног и политичког управљања јесте стратешка култура. Чине се нераздвојивим та статична карактеристика дугорочног постојања образаца понашања, погледа на свет и општепризнатих вредности у друштву и динамичка која је чини ‘живом’ уграђујући се у структуре и правила деловања друштвених институција и организација. Због своје невидљивости на први поглед и захваљујући тешкоћама неговања аналитичког приступа сазнању њене суштине, стратешка култура се, као приступ, развијала углавном на маргинама теорија међународних односа. Уочава се у радовима замах истраживачког програма ове врсте, пре свега аутора који аргументационо показују склоност конструктивистичким поставкама, уназад од 70их година 20. века. На једној страни се налазе они који се превасходно баве интересима и идентитетима и само спорадично дотичу целину стратешке културе; на другој страни стоје неговатељи холистичког приступа са циљем установљавања односа култура – политички исходи где стратешка култура игра улогу само једног дела целокупног мозаика. Ипак, први покушај обухватног одређења стратешке културе потекао је из пера неокласичног реалисте Џека Снајдера. Дефинисао ју је као „укупну суму идеја, условљених емоционалним одговорима и обрасцима уобичајеног понашања које чланови националне стратешке заједнице усвајају путем инструкција, делећи их једни са другима”.⁷⁰⁸

О нераздвојивости културе и стратешког понашања писао је и Колин Греј уз почетни став да је „свако стратешко понашање, понашање засновано на култури (...) да је (стратешка култура, прим аут.) сила која обликује контекст, али и чинилац самог понашања”.⁷⁰⁹ Изграђеном матрицом анализе од шест тачака, стратешкој култури доделио је место „водича за деловање и (...) својства компаративне предности” иако у себи може да садржи бројне

⁷⁰⁴ Stephen M. Walt, “The Enduring Relevance of Realist Tradition”, in: Ira Katznelson and Helen V. Milner (eds), *Political Science: State of the Discipline*, W.W. Norton, New York, 2002, pp. 197-209.

⁷⁰⁵ Jeffrey F. Legro and Andrew Moravcsik, “Is Anybody Still a Realist?”, op. cit., pp. 29-42.

⁷⁰⁶ Аналогija је изведена на основу ставова изнетих у: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 59.

⁷⁰⁷ David Dessler, “What's at Stake in the Agent-Structure Debate?”, *International Organization*, vol. 43, no. 3, 1989, p. 466.

⁷⁰⁸ Jack L. Snyder, “The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations”, A Project AIR FORCE report prepared for the United States Air Force, Rand, Santa Monica, CA, September 1977, p. 8.

⁷⁰⁹ Colin S. Gray, *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 129, 130.

„дисфункционалне елементе”, доводећи аргументацију до крајњег закључка о „стратегiji која је у целини културно условљена”.⁷¹⁰

Из разлога унутрашње разноликости приступа и третирања стратешке културе као истраживачког програма, тада још увек недовољно развијеног, тешко је једноставном класификацијом исказати сву аналитичку вредност која би се могла употребити у примени неокласичног реализма. Ипак, у обимној литератури која се макар и посредно бави овим питањима грубо се могу раздвојити аутори који стратешку културу приписују искључиво организационим облицима друштвеног деловања (попут војних или бирокарских апарата државе) и други који ову варијаблу спољнополитичког одлучивања посматрају општије, као „усађене вредности целокупног друштва”⁷¹¹ или „дубоко уграђене концепције о појму националне безбедности - како код елита тако и шире јавности”.⁷¹² Ипак, као најближи истини и утврдивој стварности чини се став о „културном детерминизму целокупне дипломатске и војне историје”⁷¹³, приписан Колину Дјуеку, а тако распрострањен међу теоретичарима неокласичног реализма.

Ниво детерминизма стратешке културе по крајње спољнополитичке исходе променљив је попут диоптрије на сочивима. Не придају јој сви актери подједнак значај, што због изостанка исте, што због негативних или позитивних историјских сентимената у вези са њом. Стратешка култура само ситуационо може имати одлучујући утицај, попут опредељења САД за обуздавање насупрот сферама интереса, у складу са ослањањем на „претпоставке и веру либерализма”⁷¹⁴ после завршетка Другог светског рата. Научни значај ове врсте објашњења је ефемеран. Другоразредни значај или епифеноменалност основна су карактеристика аргументације засноване на таквим истраживачким налазима. Суштински, представљају само један малени део неокласично реалистичке методологије која помаже анализи „девијација понашања држава у односу на опште обрасце које би предвидео неореализам”.⁷¹⁵ Међутим, овај недостатак је истовремено и потенцијал за интеграцију (стратешке културе) са неокласичним реализмом у погледу стављања на располагање истраживачких резултата који се могу унапредити увођењем већ поменутих других кластера интервенишућих варијабли. Препознајемо управо те елементе неокласичног реализма у Гленовој (John Glenn) дефиницији стратешке културе као „скупа дељених веровања и претпоставки које извиру из заједничких искустава и прихваћених наратива (усмених и писаних), обликујући колективни идентитет и односе са другим групама и уподобљавајући томе жељене исходе и средства за достизање безбедносних циљева”.⁷¹⁶

На другом крају спектра налазе се конструктивисти различитих провинијенција. Од стварања „контигентних уопштавања заснованих на нормама и култури”⁷¹⁷ преко „покушаја стварања узрочно-последичних ланаца помоћу јединствених студија случајева”⁷¹⁸, па све до интерпретативистичког „урањања истраживача у различите друштвене групе са циљем постизања бољег разумевања њиховог погледа на свет”⁷¹⁹, истраживачки циљеви нису исти. Самим тим, и утицај стратешке културе као интервенишуће варијабле нужно се разликује. Није иста ни компатибилност њихових објашњења са неокласичним реализмом. Моделе објашњења засноване на конструктивистичким основама, за разлику од првог случаја, у

⁷¹⁰ Colin S. Gray, *Strategy and History – Essays on Theory and Practice*, op. cit., pp. 162-168.

⁷¹¹ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 66.

⁷¹² Charles Kupchan, *Vulnerability of Empire*, Cornell University Press, Ithaca, 1994, p. 28.

⁷¹³ Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 2006, p. 27.

⁷¹⁴ Ibidem, p. 96.

⁷¹⁵ John Glenn, “Realism versus Strategic Culture”, *International Studies Review*, vol. 11, no. 3, September 2009, p. 530. (523-551)

⁷¹⁶ Ibidem.

⁷¹⁷ Ibidem.

⁷¹⁸ Ibidem.

⁷¹⁹ Ibidem.

односима са неокласичним реализмом одликује „такмичарска сарадња (competitive collaboration)”.⁷²⁰ С обзиром да први наведени модел подржава став о самосталности стратешке културе као узрочника крајње одлуке, чини се да прецењена вредност ове варијабле не проналази адекватно место у методологији неокласичног реализма. Исто се може тврдити и за наредна два модела која, упркос тежњи ка генерализацијама и методолошкој „употреби праћења процеса (*process tracing*) са циљем идентификовања веза између идеационих фактора и крајњих исхода”⁷²¹ напори нису усмерени ка употребљивости истраживачких налаза у другим, временски и просторно разноликим случајевима. На другој страни, апстраховањем упоредних модела који могу настати под окриљем ове струје конструктивизма, може се извести вредност која се уграђује у његову надградњу. Премда наизглед у супротности, налази конструктивистичког приступа и неокласичног реализма могу се наћи у својеврсном такмичењу у тестирању хипотеза. *Ad hoc* манир приступа заснованих искључиво на објашњењу одлука спољнополитичком стратешком културом, може се инкорпорирати у кластере варијабли унутар динамике неокласичног реализма треће врсте и на тај начин дати допринос богатству појединачних студија случајева, било кроз тестирање почетних претпоставки, било путем емпиријске потпоре већ утврђеним налазима.

Наравно, о стратешкој култури није могуће размишљати као о монолитној творевини стабилних квалитета. Њена динамичност се, осим временске прилагодљивости контексту, истиче и у богатству својстава и постојању неколико поткултура које се могу идентификовати за сваког актера. Тако се, на пример, говори о две кључне карактеристике стратешке културе САД и четири могуће поткултуре.⁷²² На терену европског континента ситуација је аналитички знатно комплекснија. Хиперпордукција радова о покушају стварања заједничке, европске стратешке културе,⁷²³ или корак даље, о објашњењима нечега чему не претходи истраживање да ли уопште постоји,⁷²⁴ настоји да замагли тековине културолошки узрокованих слојева који чине стратешку културу сваког појединачног европског актера.⁷²⁵ Није лако, а сматрамо чак и немогућим у датом тренутку, извести стабилне основе и особине стратешке културе карактеристичне за европске државе на начин како се то са високим степеном поузданости може учинити у САД. Из тог разлога је и научно и друштвено оправдано усмеравати истраживања ка политичкој анализи сагледаној сочивом стратешке културе сваког од актера. Још једном доказани индуктивни и упоредни карактер приступа заснованих на стратешкој култури би тек у крајњој инстанци могао да пружи релевантна објашњења која би временски и универзално, макар преко сачињених модела, могла да буду примењива.

Историјско искуство један је од важних изворишта норми и веровања којима можемо правдати нечију стратешку културу. Тим путем се креће Томас Кристенсен када објашњава динамику безбедносне дилеме у Источној Азији „историјским легатом и етничком

⁷²⁰ Ibidem, p. 544.

⁷²¹ Ibidem.

⁷²² Колин Дјук у већ поменутом раду користи четворочлану класификацију поткултура (интернационалистичка, националистичка, напредна и реалистичка) ослоњену на две основне особине (релативна важност претпоставки класичног либерализма и ограничена одговорност у стратешким пословима); видети више у: Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 2006, pp. 21-37.

⁷²³ Christoph O. Meyer, *The Quest for a European Strategic Culture – Changing Norms on Security and Defence in the European Union*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2006.

⁷²⁴ Alessia Biava, Margriet Drent and Graeme P. Herd, “Characterizing the European Union’s Strategic Culture: An Analytical Framework”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, issue 6, 2011, pp. 1227-1248.

⁷²⁵ Важно је поменути да су се многи аутори, ипак, бавили појединачним случајевима не подлежући научној моди бављења стратешком културом Европске уније; на пример: Heiko Biehl, Bastian Giegerich and Alexandra Jonas (eds), *Strategic Cultures in Europe – Security and Defence Policies Across the Continent*, Springer VS, Potsdam, Germany, 2013; Norbert Eitelhuber, “The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West”, *Connections*, vol. 9, no. 1, 2009, pp. 1-28; Granit Zela, “Strategic Culture of the Western Balkans States”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, vol. 4, no. 10, October 2013, pp. 636-639.

мржњом”⁷²⁶ или разлоге „опажајних предрасуда (*perceptual biases*)”⁷²⁷ у билатералним односима САД и Кине, нарочито у погледу ставова кинеске елите према Америци. Степен генерализације је знатно виши уколико пратимо ставове Колина Дјуека који у једном од најреференциранијих дела ове области указује да је „нејасна веза између исхода и средстава толико уобичајена у америчкој дипломатској и војној историји да је очигледно културолошки и историјски одређена”.⁷²⁸ Уједно, овај став о историјском искуству је и кључни критеријум у његовом разматрању америчке велике стратегије.⁷²⁹ Међутим, тежња држава је да поимање сопствене, али и светске историје обликују према сопственом моделу. Нормативно, када се историја уграђује у пожељно понашање (*wishfull thinking*), или процесом доношења одлука, у случајевима примене аналогичних успешних историјских примера, али и болних лекција које невидљивом снагом вуку потезе данашњице. Пример за то може бити француско поимање лекција научених у Другом светском рату поводом става да се „Немачко питање може ефикасно решавати једино укључивањем Немачке у шире, супранационалне структуре и војне савезе...”.⁷³⁰ Друга страна медаље је ‘немачко учење’ истог историјског градива укотвљено у „страху од изолације и могућег напада свих суседа као последице агресивног и једностраног деловања”.⁷³¹ На овом, и бројним примерима сличне природе може се јасно указати на везу коју историја, уграђена у састојке стратешке културе, има у доношењу (спољно)политичких одлука.

Други важан фактор обликовања стратешке културе јесу идеологије као њен неизоставни део. „Постоје савези који израђају из заједнице доктрине или идеологије”,⁷³² говорио је Мартин Вајт, угледни теоретичар Енглеске школе мишљења у међународним односима. Читава студија би могла бити написана само о значењима која се приписују идеологији као друштвеном феномену, било семантички, било суштински.⁷³³ Осим тога, нису ретки случајеви неразумевања узрокованог наизменичном употребом разноврсних делова категоријално појмовног апарата методологије друштвених наука попут „веровања, идеологија, теорија, модела, школа мишљења па чак и интелектуалних идиосинкразија”.⁷³⁴ Последице, то не омогућава разликовање идеја и интереса, подразумева идентификовање идеја и веровања и спречава нијансирано тумачење различитих врста идеја. Чак се и у покушајима стварања монографија на тему идеологија наилази на сличне недоумице. Ендру Хејвуд, у познатој књизи о политичким идеологијама, оправдано одустаје од стварања обухватног одређења идеологија сврставајући је у феномене којима се приписују значења која личе на обимне класификације.⁷³⁵ Премда наша намера није достизање потпуне истине о

⁷²⁶ Thomas Christensen, “China, the U.S.-Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia”, *International Security*, vol 23, no. 4, Spring 1999, p. 51. (49-80)

⁷²⁷ Thomas Christensen, “Posing Problems Without Catching Up: China's Rise and Challenges for U.S. Security Policy”, *International Security*, vol. 25, no. 4, Spring 2001, p. 7.

⁷²⁸ Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 2006, p. 27.

⁷²⁹ Анализирајући студије случајева, Дјуек разликује периоде на основу кључних историјских прекретница: пораз Друштва народа (1918-1921), настанак и успостављање стратегије обуздавања (1945-1951) и постхладноратовски период (1992-2000).

⁷³⁰ Christoph O. Meyer, *The Quest for a European Strategic Culture – Changing Norms on Security and Defence in the European Union*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2006, p. 51.

⁷³¹ Ibidem, p. 56.

⁷³² Martin Wight, *Power Politics*, op. cit., p. 125.

⁷³³ Једно од респектабилнијих тумачења односа идеологије и спољне политике проналазимо у југословенској науци о међународним односима које због другачијег теоријског приступа овом питању (марксизам) у раду неће бити подробно анализирано: Владо Бенко, „Идеологија и спољна политика”, *Међународни проблеми*, вол. XXIV, бр. 2, 1972, стр. 9-25.

⁷³⁴ Nicholas Kitchen, “Systemic pressure and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation”, op. cit., p. 127.

⁷³⁵ Међу значењима која се приписују идеологији Хејвуд наводи списак од 10 најистакнутијих: од система политичких уверења, преко идеја владајуће класе, до апстрактних и високо систематичних скупова политичких идеја. Видети више у: Ендру Хејвуд, *Политичке идеологије - увод*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 6.

одређењу и суштини идеологија, као ни оделитости у односу на сродне концепте, уважава се стање академског приступа и доказане вредности идеологије у погледу утицаја на друштвено понашање и спољнополитичко одлучивање.

Опште је место да се у теоријама међународних односа и спољне политике идеологија посматра на различите начине. Исто се може рећи и за поједине теоретичаре који се сврставају у исти теоријски камп. Индикативан пример би било Волтово третирање идеологија као ограниченог извора у опажању претњи, готово па занемарљивог и самим тим ни у ком случају аналитички вредног. Ипак, друга и трећа врста неокласичног реализма опрезније приступају интензитету ове интервенишуће варијабле спољнополитичког деловања. Тако Рандал Швелер у својој анализи кохезије елита не негира могућност да се „поларизација може створити на основама идеолошке, културне или религијске поделе (...)”⁷³⁶ што у крајњим исходима води усвајању различитих стратегија деловања. Моравшчик и Легро би радо приговорили овом неприродном реалистичком присвајању конструктивистичких, или у најамњу руку либералних варијабли понашања. Наиме, њихова аргументација се често цитира у покушајима да се варијабле идентификоване на индивидуалном или државном нивоу налазе у искључивом ‘власништву’ либерала,⁷³⁷ а оно је нарочито истакнуто када се говори о факторима заснованим на идејама. Запажени су и истраживачки резултати који потиру напред наведене. Брајан Ратбун (Brian Rathbun) је у дискусији вођеној са радовима либерала и конструктивиста дошао до закључка да „неокласични реализам може успешно да интегрише унутрашњу политику и идеје у реализам, не рушећи конзистентност са структуралним реализмом (...) јер питање није да ли су већ како су ови фактори важни”.⁷³⁸

Неокласични реализам је, упркос критикама, успео да позиционира идеје у свој систем варијабли, не одступајући од основних претпоставки од којих је саздан. Постоји, према Николасу Кичену, неколико чворишта спољнополитичког одлучивања на којима се јасно може видети утицај идеја и идеологије. Реч је о „одређеним појединцима који су њихови носиоци; институцијама у којима су идеје уграђене; и широј култури читаве државе”.⁷³⁹ С обзиром да ће у наредним деловима бити више речи о прва два случаја, редови који следе биће посвећени ‘култури у ширем смислу’.

Често сусретање са готово инстинктивним понашањем, а опет тако лако оправданим друштвеном нормом, устаљеним обрасцем дискурса или колективним идентитетима приписује се управо стратешкој култури, или култури уопште.⁷⁴⁰ Та велика база идеја која се кроз процесе социјализације усађује сваком појединцу, односно средством институционализације импрегнира у политичке институције, делује као својеврсни фактор подстицања или ограничавања појединачног деловања. Међутим, да ли се може рећи да је Мајкл Деш (Michael C. Desch) био у праву када је овај утицај уздигао на пиједестал кључне детерминанте деловања, тврдњом да управо у култури тражимо објашњење „зашто неке државе делују супротно структуралним императивима међународног система”.⁷⁴¹ Швелер би

⁷³⁶ Randall L. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Relist Theory of Underbalancing”, *International Security*, Vol. 29, No. 2, 2004, p. 180.

⁷³⁷ Чини се да се ова ексклузивност либералне теорије међународних односа најбоље види у: Andrew Moravcsik, “Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics”, *International Organization*, vol. 51, no. 4, 1997, pp. 513-553. У прилог томе наводимо став изречен на страни 513: “Либералне теорије аналитички претходе и реализму и институционализму зато што дефинишу услове под којима су сачињене њихове претпоставке”.

⁷³⁸ Brian Rathbun, “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, *op. cit.*, p. 317.

⁷³⁹ Nicholas Kitchen, “Systemic pressure and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation”, *op. cit.*, p. 130.

⁷⁴⁰ О овој теми је, према нашем ставу, веома квалитетно писала Шери Берман у: Sheri Berman, “Ideas, Norms and Culture in Political Analysis”, *Comparative Politics*, vol. 33, no. 2, 2001, pp. 231-250; видети нарочито странице 238 и 239.

⁷⁴¹ Michael C. Desch, “Culture Clash: Assessing the Importance of Ideas in Security Studies”, *International Security*, vol. 23, no. 1, 1998, p. 167 (pp. 141-170)

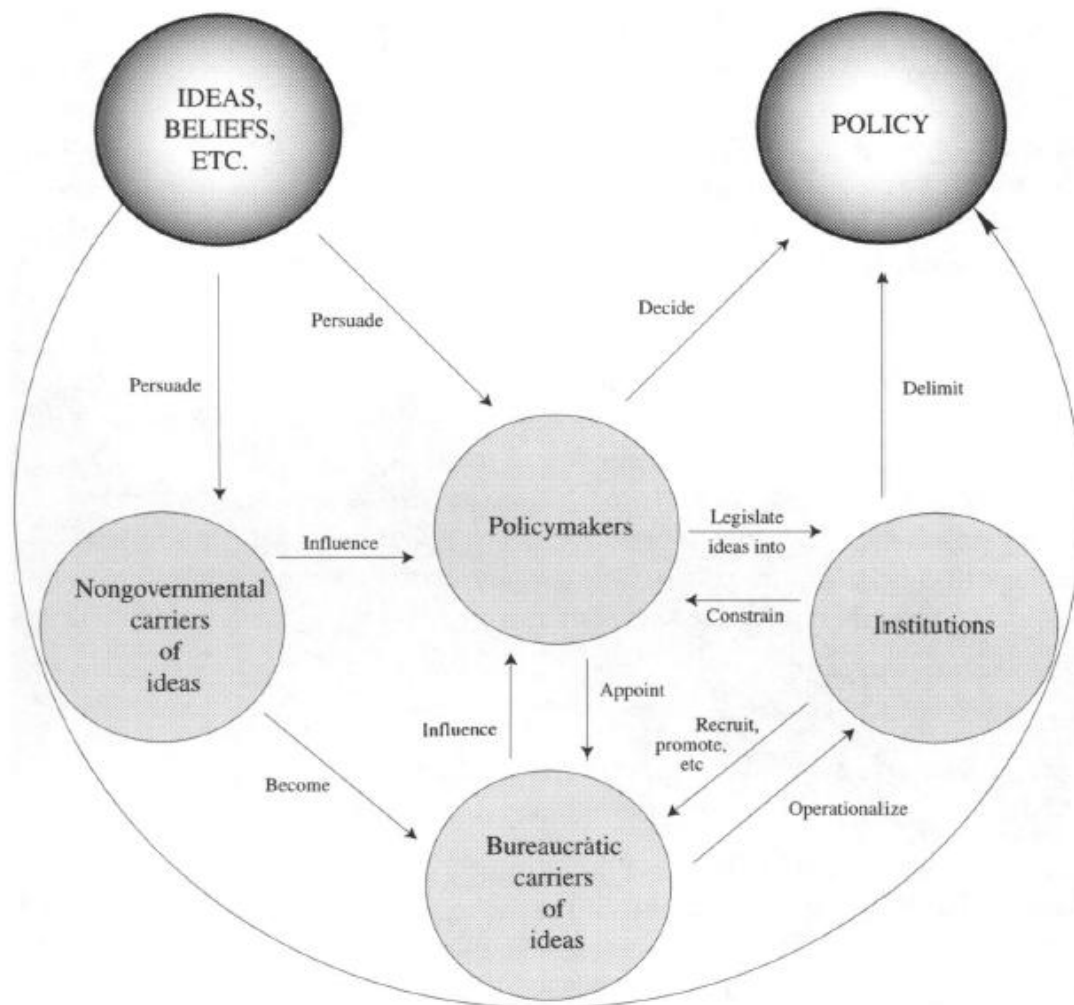
се радо сагласио са тим, нарочито у оправдању свог објашњења зашто државе бирају подуравнотежавање (*underbalancing*). Други неокласични реалисти, попут Таљафера или Закарије, преимућство би дали унутрашњим политичким институцијама.

Са терена теорије пренето у домен реалности ‘сукоби’ овакве врсте исказују се кроз такмичења националних стратешких култура који се одвијају било по линијама друштвених, било идеолошких расцепа политичких партија. Могуће је мирне савести искористити институционалну аргументацију и инкорпорирати је у неокласични реализам (Слика 1).⁷⁴² Илсутративан је пример Уједињеног Краљевства где „две главне партије имају прилично опречне погледе у погледу безбедносне политике (...) и дубоко су одељене поводом питања европске одбрамбене политике”⁷⁴³ док су исто тако, историја сведочи, биле на истој страни када је требало одлучити о легитимитету инвазије на Ирак. Јасно је да се једноузрочно објашњење спољнополитичких одлука унапред осуђује на пропаст. Уважавајући сву разноликост унутар неокласичног реализма, за почетне претпоставке овог рада релевантно је нагласити да се стратешка култура, без обзира на конкретан појавни облик, може и мора разматрати у погледу одговора на питање: како државе сличног унутрашњег устројства, суочене са сличним подстицајима и ограничењима међународног система, ипак, усвајају другачије спољне политике.

Слика 3: Институционални приступ узрочној вези идеја и политика

⁷⁴² На сличан начин неокласични реалисти трећег типа шематски представљају процес одлучивања (Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell (eds), *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 34); сматрамо да предложена институционална аргументација (приказана на слици 1) може визуелно унапредити разумевање утицаја интервенишућих варијабли, нарочито у погледу утицаја стратешке културе и опажања лидера.

⁷⁴³ Christoph O. Meyer, “Theorising European Strategic Culture / Between Convergence and the Persistence of National Diversity”, Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document No. 204, June 2004, p. 17.

Извор: Albert S. Yee, "The Casual Effects of Ideas on Policies", *International Organization*, vol. 50, no. 1, (Winter, 1996), p. 87.

Стратешка култура, у зависности од односа према природи међународног система може имати појачавајуће или потируће дејство. Прецизније, она може политичке одлуције који правилно читају сигнале системског нивоа и адекватно их подводе под 'захтеве' изведене из стратешке културе правовремено усмерити ка потреби стратешког подешавања спољне политике са циљем успешнијег остварења циљева. На другој страни леже, као би Купчан рекао, „патолошке спољне политике”.⁷⁴⁴ Оне су усмераване стратешком културом, на исти начин као и у претходном случају, али овај пут са различитим исходом. Истим следом догађаја, односно 'провлачењем' системског подстицаја кроз филтере стратешке културе усвајају поражавајуће и деструктивне одлуке, било тежећи ка позамашном проширењу, било окретању самодовољности у међузависном свету. Њихова ригидност и ускогрудо тумачење често су државе водили сукобима и ирационалним одлукама. Исти подстицај који држави долази са системског нивоа може произвести сасвим другачију спољнополитичку реакцију и ово је, поново, један од кључних адута неокласичног реализма у међутеоријском такмичењу објашњавања спољне политике држава.

Укотовљена у кластере интервенишућих варијабли, стратешка култура одређеног актера је исправан водич за анализу културолошки прихватљивог понашања лидерима који желе да „одрже унутрашњу политичку подршку за нове стратешке иницијативе”.⁷⁴⁵ У пракси

⁷⁴⁴ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell (eds), *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 69.

⁷⁴⁵ Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 2006, p. 19.

се запажа и обрнути, индуктивни процес који наглашава улогу појединачног нивоа анализе на уштрб приступа заснованом на стратешкој култури. Лидери неретко прибегавају инструментализацији стратешке културе или идеологије као њене саставнице, у жељи да „манипулацијом идеолошким ратовима и краткотрајним сукобима придобију подршку за дугорочне велике стратегије”.⁷⁴⁶ У сваком од наведених случаја, нужно је продрети у ум и душу политичких одлучилаца са циљем разумевања ‘читања’ спољашњих стимуланса, укључујући и стратешку културу.

3.3.3 Опажање стварности

Подстицаји и ограничења које генерише структура међународног система и упућује их саставним јединицама, најчешће државама, не доспевају у завршне и коначне одлуке неопштењени. Њихов појавни облик трпи бројне промене, суштина добија нове састојке, одриче се појединих старих, а све у сврху подешавања одређеном контексту и међуигри сплета варијабли унутар јединице система. Државе су превише компликоване да би се подвргнуле генерализацијама, временски и просторно универзалним. Њих предводи људска природа која додатно усложњава процесе и чини их истовремено богатијим и неизвеснијим. Несигурност, за коју је већ утврђено да чини градивно ткиво међународног система, потхрањена је и у повратној спрези деловања унутрашњих варијабли спољнополитичког одлучивања, на државном, друштвеном и појединачном нивоу анализе.

Неокласични реализам итекако придаје важност опажању стварности. Међутим, морају се имати у виду ограничења која у приступу постоје. Покушавајући да остану позиционирани у корпусу реалистичког мишљења, уз истовремени бег из загрљаја конструктивизма или либерализма, неокласични реалисти „проблематизују перцепцију али не и објективну природу стварности”.⁷⁴⁷ На тај начин приступити категорији опажања не значи придати јој значај силе која самостално конструише реалност. Више је реч, и ту је Ратбун у потпуности у праву, о средству којим се може надоместити недостатак информација.

Неспорна је чињеница да се у условима глобалне међузависности државе, које притом нису ни једини, ни најзначајнији актери међународних односа, суочавају са бројним, амбивалентним, конфузним и често контрадикторним перцепцијама других и окружења у целини. То не умањује већ, напротив, оснажује њихову потребу што потпунијег разумевања свог окружења. Чине то не само како би „разумели свет око себе, већ и да би задовољили психолошке и социјалне потребе сопственог живота и живота са другима”.⁷⁴⁸ Ипак, истраживање сазнајних категорија попут перцепција у друштвеним наукама није једноставан подухват. Људи су ‘сазнајне шкртице’ (*cognitive misers*) и тешко је продрети у њихова очекивања, веровања заснована на њима и људске процене реалности. Стварност је још комплекснија када је реч о државама.

Важност когнитивних варијабли у анализи спољне политике широко је прихваћена, премда је то признање суочено са диверзитетом концептуализација, теоријских извора, различито одређених предмета истраживања и начина обраде прибављених података.⁷⁴⁹ Оно што је свима заједничко јесте приступ који превазилази границе политичке науке и захтева свеобухватно интердисциплинарно истраживање. На овом месту није нужно улазити у

⁷⁴⁶ Thomas Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-58*, Princeton University Press, Princeton, 1996, p. 7. Цитат је наведен према: John Glenn, “Realism versus Strategic Culture”, *International Studies Review*, vol. 11, no. 3, September 2009, p. 525.

⁷⁴⁷ Brian Rathbun, “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, op. cit., p. 315.

⁷⁴⁸ Robert Jervis, “Understanding Beliefs”, in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Volume III, SAGE Publications, London, 2011, p. 311.

⁷⁴⁹ Видети више у: Alexander L. George, “The Causal Nexus between Cognitive Beliefs and Decision-making Behavior: The “Operational Code” Belief System”, in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Volume I, SAGE Publications, London, 2011, pp. 273-297.

комплексне теоријске расправе. Неизоставно је само прегледом значајних теоријских радова указати на могуће одговоре на наше питање: зашто је перцепција држава важна?

Релевантност издвојеног предмета истраживања већ на први поглед подупири тврдња Оле Холстија (Ole R. Holsti) да „ако људи дефинишу ситуацију као реалну, онда је она реална у својим последицама”.⁷⁵⁰ Прецизније речено, последично понашање субјекта и консеквенце које се њиме произведу, директно су предодређени значењем приписаним реалности. Значења постоје једино у оквирима већ установљеног система веровања који се „састоји из многобројних ‘представа’ прошлости, садашњости и будућности укључујући акумулирано и организовано знање које ентитет (у нашем случају држава, прим. аут.) има о себи и о свету”.⁷⁵¹ Окружење се перципира тек када држава, односно политички одлучиоци ставе наочаре са тако уграђеном диоптријом.

Опажајни систем није статична категорија. Пре можемо рећи да се ради о процесу, његовој интеракцији са новим информацијама па је стога правилније разматрати степен његове отворености и пропустљивости. Додатно, Роберт Инглиш (Robert English) поставља још једно питање, комплементарно претходном: ко су актери који утичу на перцепцију нових идеја?⁷⁵² Полазиште нам је да су ново мишљење у спољној политици заступањем другачијих вредности, веровања и позиционирања новог идентитета донеле промене или континуитет на највишем нивоу власти. „Немогућност раздвајања реформи у унутрашњој политици од оне у спољним пословима”⁷⁵³ биће додатно поткрепљена у емпиријском поглављу овог докторског рада.

Средишње место у прибављању теоријских података, по правилу, заузима рад Роберта Цервиса о перцепцији у међународним односима.⁷⁵⁴ Читање овог колосалног дела омогућиће нам разумевање међузависности успостављених интеракција међу државама, појмљење истине у међународним односима и могућност ‘замене’ реалности, а све оне посебно се истичу по својој применљивости у нашем истраживању. Пре свега, претпоставка коју у раду верификујемо је да односи у интеракцији са једном државом утичу на односе са другим државама и перцепцију окружења у целини. Друго, уколико држава погрешно ‘дефинише истину’, било да је реч о сопственом позиционирању или разумевању деловања другог, та перцепција за дотичну државу постаје објективна. Треће, држава настоји да у што већој мери схвати окружење и расчлани га у свом систему перцепције. На тај начин оно може бити измењено у складу са местом које у таквом систему заузима. Четврто, у различито време и у различитим ситуацијама држава не мора нужно на исти начин да перципира деловање других. Нека деловања су једноставно резултат случајности, ненамераваних последица, неочекиваности, а не увек усклађених акција и планова.

Послужићемо се и аналитичким алатом који нам на располагање стављају Данијел Канман (Daniel Kahneman) и Ејмос Тверски (Amos Nathan Tversky). Утицајни сазнајни психолози сковали су синтагму хеуристика доступности за феномен људског сећања само највишег интензитета и завршетка емоционалног искуства, док је само трајање искуства небитно.⁷⁵⁵ Вођени лакоћом којом се утисци о спољашњем свету јављају у сопственој свести, појединци су кадри да исте ставове подигну на пиједестал истинитих и важећих. Цитирајући једног од највећих умова социјалне психологије данашњице, харвардског професора Стивена

⁷⁵⁰ Ole R. Holsti, “Cognitive Dynamics and Images of Enemy”, in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Volume I, SAGE Publications, London, 2011, p. 251.

⁷⁵¹ Ibidem, p. 253.

⁷⁵² Robert English, “The Sociology of New Thinking: Elites, Identity Change, and the End of the Cold War”, in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Volume V, SAGE Publications, London, 2011, p. 171.

⁷⁵³ Ibidem, p. 173.

⁷⁵⁴ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1976.

⁷⁵⁵ Хеуристика доступности је често коришћена методолошка алатка у анализи резултата истраживања јавног мњења, нарочито у спољној политици. Аутори су идеју о хеуристици доступности изложили у раду: Amos Tversky and Daniel Kahneman, “Availability: A Heuristic for Judging, Frequency and Probability”, *Cognitive Psychology*, vol. 5, 1973, pp. 207-232.

Пинкера (Steven Pinker) можемо рећи да су „грешке доступности чести извори глупости у људском резонувању”⁷⁵⁶ на које, ипак, у анализи спољне политике морамо рачунати.

Осврнимо се на један савремени пример који није нужно повезан (само) са спољном политиком. У тренутку писања овог докторског рада светом је завладала пандемија вируса Корона (Covid-19), а медијско извештавање преплављено је бројевима новооткривених заражених људи и, нажалост, преминулих. Негативан тон вести усадио је људима страх на такав начин да су престали да излазе из својих домова, осим када је то нужно, а социјални живот сведе на одржавање личних контаката само са особама сличних животних навика, без ризичног понашања. Страх од заразе је хеуристичком доступности доспео на врх менталне лествице одговорних појединаца. Тако је управо страхом вођено понашање, од инцидентног и привременог, постало образац деловања. Премда би се гласноговорници бенижности овог вируса (а било их је много) грохотом насмејали људима који су, помало и несвесно, усвојили представљени образац, то ни у ком случају не умањује снагу хеуристичком доступности вођеног живота.

3.3.3.1 Представе лидера

Опажање стимуланса насталих на нивоу међународног система, често оцењују аутори ослањајући се на Џервиса, под најснажнијим утицајем је представа лидера. Представом лидера посматра се свако „индивидуално опажање објекта, чињенице или услова, њихово вредновање (на пример, добро/лоше, пријатељски/непријатељски) и додељивање значења”⁷⁵⁷, сагласно лично усвојеним вредностима, веровањима или политичким потребама. Развијени психолошки модели интегрисани у, пре свега спољнополитичку анализу, различито описују овај процес и крећу се у распону од покушаја објашњавања „операционих кодова, фундаменталне грешке атрибуције, историјских лекција, улога личности, групне динамике и групног мишљења”⁷⁵⁸, па све до „веровања и (укупних) представа лидера”.⁷⁵⁹ Утврђивање везе између представе лидера, на једној страни, и коначне спољнополитичке одлуке, на другој, у радовима појединих аутора сматрало се „кључним критеријумом вредновања аналитичког оквира спољнополитичке анализе”.⁷⁶⁰ Исто се питао и најзнаменитији аутор ове нише теоријског промишљања међународних односа, Роберт Џервис, давне 1970. године када је за кључно истраживачко питање монографије *Логика представа у међународним односима* (*The Logic of Images in International Relations*), између осталих издвојио: „како актери изводе закључке из понашања других?”⁷⁶¹

Међутим, развој теоријског промишљања спољне политике доказао је немогућност установљења директне узрочно-последичне везе између било које од наведених одредница појединачног мотива за деловање и последичног понашања. Они скупно делују, неједнаким интензитетом у разноврсним ситуацијама и позивају у помоћ личне особине одлучилаца засноване на претходном искуству, усвојеним вредностима и целокупној ‘личној историји’. Заједничка им је улога: они су филтери различитог нивоа пропустљивости на путу ка усвајању одређене спољнополитичке одлуке. На нивоу несвесног и ненамераваног, они су предуслов готово сваког деловања. Недвосмислено ограничена рационалност људских бића упућује нас на песимизам поводом способности човека да трезвено, јасно и циљно оријентисано подеси свако своје дело. Чини се то, неретко, плаховито и афективно, без

⁷⁵⁶ Steven Pinker, *Prosveteni svet: argumenti u korist razuma, nauke, humanizma i napretka*, Laguna, Beograd, 2019, str. 69.

⁷⁵⁷ K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, op. cit., p. 367.

⁷⁵⁸ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 62.

⁷⁵⁹ Ibidem, p. 62.

⁷⁶⁰ Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, op. cit., p. 81.

⁷⁶¹ Robert Jervis, *The Logic of Images in International Relations*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1970, p. 3.

много елемената који се могу подвргнути аналитичким алатима у сврху бољег разумевања нечије одлуке.

Основна особина представа којима се лидери руководе у одлучивању јесте њихова *недокучивост* за спољашњег посматрача. Значајан део објашњења овог става налази се у карактеру и природи личности као упоришту из којег извиру представе о околном свету. Чињени су бројни покушаји да се ова особина у крајњој инстанци докучи истраживањем детињства појединих историјских личности, њихових односа у породици, међуљудских односа током школовања, а најчешће пређашњег политичког понашања. Пажљив одабир појединачних случајева у којима се одређена личност супротстављала ауторитетима, одбија да прихвати пораз или током одрастања покушава да удовољи амбицијама својих родитеља требало је помоћу аналогije пренети на терен политике и спољнополитичког одлучивања. Међутим, овакав приступ давао је само парцијалне резултате који су својом атрактивношћу и литерарном примамљивошћу окупирали пажњу знатичељних читалаца, али истовремено генерисали небројене критике стручне и научне јавности.⁷⁶²

Друга важна карактеристика указује на *постојаност* изграђених слика у различитим ситуацијама. Богатство теоријског промишљања и практичног отелотворења ове особине превасходно налазимо у обимној литератури о ‘операционом коду’ одлучивања. Реч је о погледу на свет који је хијерархијски постављен изнад свих других ставова о датом проблему и код кога се уочава изванредан континуитет деловања. Неретко се исказује кроз ушанчене интересе и црвене линије од којих се не одступа лако, док се рационализација поступака оправдава у распону од општих „филозофских ставова о политици”,⁷⁶³ преко „инструменталних веровања поводом најуспешније стратегије за остварење одређених интереса”,⁷⁶⁴ све до опште слике другог у дијадичном спољнополитичком односу.

Трећа особина коју је важно узети у разматрање приликом анализа представа лидера јесте скуп проблема у њиховој *операционализацији*, а на које указује Џервис. Реч је о нејасној вези перцепције и других фактора који обликују спољнополитичку одлуку, преимућству операционих кодова у појединим ситуацијама, одсуству пажње политичких одлучилаца приликом одлучивања, ограниченим способностима актера да дејствују у складу са усвојеним представама, односно не баш по правилу јефтиним средствима спољне политике којима се представа датог актера (или о самом актеру) у међународној ацени може променити.⁷⁶⁵ Ипак, прескриптивним делом монографије објављене нешто касније, 1976. године, Џервис је понудио и својеврсно упутство како да се лош утицај перцепција на процесе доношења спољнополитичких одлука умањи.⁷⁶⁶

Како је раније већ напоменуто у сврху оправдања коришћења неокласично реалистичког теоријског оквира, државе се у сличним ситуацијама не понашају на истоврсан начин. Представе политичких одлучилаца у том процесу креирања различитих спољнополитичких одговора на исте проблеме јесу утицајне, али чак и у теоријском промишљању најжешћег поборника њихове значајности „деталји процеса одлучивања и представа (слика) не морају бити пресудни”.⁷⁶⁷ У двостепеном моделу који Џервис успешно развија како би разрешио дилему хијерархије нивоа анализе, превасходно државног и

⁷⁶² Довољно је погледати само књиге које се објављују о председницима САД, а нарочито о Доналду Трампу. Њихова намера је да „испитају њихову прошлост не би ли стекли представу о њиховом могућем понашању у будућности”. Мајкл Крејниш и Марк Фишер, *Трам: цела прича – амбиција, его, новац и моћ на амерички начин*, Лагуна, Београд, 2016, стр. 7. Чак се и блиски сродници одлучују за списатељску каријеру о свом детињству (зло)употребљавајући високу позиционираност својих рођака: Mary L. Trump, *Too Much and Never Enough: How my family created the world's most dangerous man*, Simon & Schuster, London and New York, 2020.

⁷⁶³ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 64.

⁷⁶⁴ Ibidem, p. 64.

⁷⁶⁵ Наведена ограничења преузета су из: Robert Jervis, *The Logic of Images in International Relations*, op. cit., pp. 12-14. Проблем неправилног опажања Џервис је темељно анализирао у знаменитијем делу: Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, op. cit.

⁷⁶⁶ Видети у: Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, op. cit., pp. 409-424.

⁷⁶⁷ Ibidem, p. 21.

индивидуалног нивоа, наилазимо на суд о важности детерминанти спољне политике које се налазе на нивоу државних институција, односно друштвеног система као целине.

3.3.4 Однос државе и друштва

Повратак државе у жижу разматрања средином 80их година прошлог века научној заједници наметнуо је питање аутономије државе, њених институција и уопште управљачког апарата у односу на друге елементе утврђивања и спровођења политика. Вештачки исцртана линија поделе политике у ужем смислу и друштва у целини није имала много изгледа за опстанак. У једном од најпознатијих радова на ту тему запажа се појдностављен поглед на аутономију државе, односно „државу као организацију која под својом контролом држи територију, становништво и процес формулисања и остваривања циљева који нису једноставна представа потражње или интереса друштвених група, класа или друштва у целиности”.⁷⁶⁸ Ипак, аутономија није питање одсечног пресецања граничним линијама, већ више проблем релационог карактера у коме се могу утврдити различити нивои. У том погледу индикативна је анализа Норина Рипсмана који исправно указује да су „државе структурално аутономне у мери у којој им унутрашње политичке структуре то допуштају (...) односно (мера у којој, прим. *аут.*) спољнополитички одлучиоци поседују капацитет спровођења политика упркос супротстављању законодавног тела или јавности”.⁷⁶⁹

Претпоставка да су политички одлучиоци одговорни јавности за усвојене одлуке и предузето деловање намеће додатно питање: да ли је овај процес узајамно конститутиван? Прецизније, да ли и отелотворења јавности оличена у јавном мњењу, медијима, разноврсним друштвеним и економским групама, организацијама грађанског друштва могу повратно утицати на процесе доношења спољнополитичких одлука, њихове примене и полагања рачуна за последице које генерише. Кластер варијабли којима се у неокласичном реализму трећег типа исказује ово питање опште узев подразумева „карактер интеракција између средишњих институција државе и различитих економских и социјеталних група (...) односно степен хармоније (...) и ниво разликовања међу њима”.⁷⁷⁰ Наравно, стање односа додатно се усложњава укључивањем и додатних (под)варијабли односа унутар самих саставница друштвеног живота и вредновања у погледу кохезије, односно подељености. Чак се и у оквирима једног дела ове дихотомије могу нијансирати аргументи. Уколико је полазна претпоставка да су односи друштвених група у најширем смислу и институција, односно усмерења политика (*policy*) до тад усвојених, хармонични, исходи на нивоу појединачних одлука разликоваће се због особености хармоније. Наиме, како Таљаферо, Лобел и Рипсман исправно примећују, није исто ако постоји усаглашеност заснована на узајамном поверењу које ‘ослобађа руке’ носилаца власти да одлучују самостално или, у другом случају, ако је хармонија заснована на устаљеном процесу саветовања и консултовања током процеса усвајања (спољно)политичких одлука. Између осталих, оно може надаље усмеравати ток утврђивања спољне политике и дати данак бројним ограничењима, попут задовољирања (*satisficing*) или (не)успешне ‘игре на два нивоа’.⁷⁷¹

Неколико је могућих путева у разматрању ових питања. Осим општег расчлањивања на процес усвајања и примене спољне политике и идентификовања начина на које наступају друштвени посленици, односно политичке институције, може се приступити и на основу већ постојећих истраживачких налаза теоретичара међународних односа и политичких наука

⁷⁶⁸ Theda Skocpol, “Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research”, in: Peter B. Evans, Dietrich Reuschmeyer, Theda Skocpol (eds), *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, p. 9.

⁷⁶⁹ Norrin M. Ripsman, *Peacemaking by Democracies – The Effect of State Autonomy on the Post-World War Settlements*, The Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 2002, p. 43.

⁷⁷⁰ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 71.

⁷⁷¹ Чарлс В. Кегли, Јуцин Р. Виткоф, *Светска политика – тренд и трансформација*, op. cit., стр. 138-145.

уопште. Свакако најобухватнији приступ налазимо у раду Џоела Мигдала (Joel S. Migdal) о „снажним друштвима слабих држава”.⁷⁷² За нас су од нарочите важности аргументи којима Мигдал елаборира своју дихотомију снажних и слабих држава. Наиме, његово поимање способности држава (*capabilities*) измиче реалистичком категоријално појмовном апарату и проширује га, по нашем суду веома корисно и компатибилно (класичном) реалистичком промишљању. Снажне државе су оне у којима носиоци власти на успешан начин „продире у друштво, регулишу друштвене односе, издвајају ресурсе и користе их на унапред одређене начине”.⁷⁷³ Слабим државама ефикасно обављање ових функција измиче из руку. Премда поседује призив ауторитаризма, напомињемо да разликовање на оси дихотомије снажна/слаба држава не кореспондира њиховим демократским капацитетима у којима би снажна била уједно и демократска, а слаба у неком од облика ауторитарне владавине. Више је реч о способности унутрашњег политичког апарата да уопште спроводи своје функције. У прилог томе напомињемо да је ово одређење допуњено категоријом ‘друштвене контроле’ и индикатора који идентификују начин њеног установљавања. Начин успостављања друштвене контроле, супротно претходном аргументу, може послужити за вредновање карактера владавине у погледу степена демократизације. Могућност оптужбе за апологију недемократичности Мигдал је потпуно предупредио разликовањем повиновања (*compliance*), учествовања (*participation*) и легитимизације (*legitimation*), као путева који подупиру друштвену контролу понашања власти.⁷⁷⁴ Имајући то у виду, повиновање потковано претњом употребе апарата силе припало би недемократским, док би учешће свих делова друштва у одлучивању, уз могућност прибављања легитимизацијске основе за спровођење политика било резервисано за консолидоване демократије.

Бројни аутори су анализирали односе државе и друштва у погледу способности одлучилаца да мобилишу друштвене ресурсе у сврху остварења спољнополитичких циљева, пре свега у војним аспектима реализације (велике) стратегије.⁷⁷⁵ Други су испитивали разлоге ‘пропадања’ власти и држава управо због наглашених мимоилажења интереса институција и друштва.⁷⁷⁶ Наредна група је политиколошким приступом испитивала природу унутрашњих политичких коалиција, различитих друштвених група и интереса и њихове снаге да усмеравају спољну политику државе. Ту се сврставају, на пример, приступи засновани на налазима политичке економије који избор између „политике протекционизма и војног надметања”,⁷⁷⁷ са једне стране, и „великих стратегија слободније трговине и међународне сарадње”⁷⁷⁸ приписују утицајима природе унутрашњих политичких коалиција који ‘заробљавају’ државу.⁷⁷⁹ Коначно, последња делимично кохерентна група аутора окупља се око аргумента о значајном утицају војске као институције на процесе политичког одлучивања. Тријада, чија темена чине војска – држава (централне институције) – цивилно

⁷⁷² Joel S. Migdal, *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1988.

⁷⁷³ Ibidem, p. 4.

⁷⁷⁴ Видети више у: Ibidem, pp. 33,34.

⁷⁷⁵ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији и Чигоја штампа, Београд, 2017; Michael N. Barnett, *Confronting the Costs of War: Military Power, State, and Society in Egypt and Israel*, Princeton University Press, Princeton, 1992; Rosella Cappella Zielinski, *How States Pay for Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 2016.

⁷⁷⁶ Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила – економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, друго издање, ЦИД Подгорица и Службени лист СЦГ Београд, 2003; Aviel Roshwald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Ethnic Europe, Russia, and the Middle East, 1914-1923*, Routledge, New York, 2001.

⁷⁷⁷ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 72.

⁷⁷⁸ Ibidem.

⁷⁷⁹ Феномен заробљене државе у значењу доминације приватних, најчешће корпоративних интереса моћи у процесу утврђивања политике детаљно је обрађен у политичким наукама кроз призму најразличитијих теоријских приступа те стога на овом месту само указујемо на релевантност овог концепта када је реч о односима држава-друштво без детаљен елаборације која би нужно заузела превише простора у раду коме то није предмет истраживања.

друштво, неисцрпна су тема бројних радова, колико теоријских, толико и емпиријских.⁷⁸⁰ Дилема војне ефикасности, тајности и развијених специфичних облика уређивања унутрашњих односа управљања, на једној страни, и тековина консолидоване демократије са потребама цивилне контроле оружаних снага, на другој страни чини се неразрешивом енигмом коју пракса неумољиво прави неуравнотеженом.

Поново се рађа вековни проблем реализма поводом посматрања државе као унитарног и јединственог учесника у међународним односима. Стога је потпуно тачан став Рандала Швелера о умањеној способности реализ(а)ма да предвиде будуће догађаје због доказане подељености унутар држава на оси институције – друштво.⁷⁸¹ Проблем се са већим или мањим интензитетом јавља у зависности од регионалног подсистема студије случаја, те је стога релевантно да ли се приступа уређеној демократској држави вековне традиције предвидивог друштвеног управљања или „блискоисточним актерима чији лидери често приоритизују одржавање сопствене моћи суочавајући се са могућим државним ударом, (...) народним незадовољством или етничким/племенским/религијским поделема”.⁷⁸²

Урањањем у дела појединих теоретичара ове, неокласичне провинијенције, чак и на први поглед потврђују се уверења о важности и комплексности улоге државно-друштвених односа у спољној политици. Таљаферо је става да се одговори лидера на системске императиве умногоме обликују нивоом „аутономије државе *vis-à-vis* цивилног друштва, организационе политике и цивилно-војних односа”.⁷⁸³ Ван Ивера, такође, уз помоћ критеријума популарности режима испитује на које начине подршка различитих елемената друштвене организације утиче на доношење офанзивних/дефанзивних спољнополитичких одлука.⁷⁸⁴ На сличном трагу су Данијел Бајмен (Daniel L. Byman) и Кенет Полак (Kenneth M. Pollack) када на систематичан начин, разматрајући улогу лидера у спољној политици доказују њихову кључну улогу у мрежи од 13 хипотеза. Посебно су важне хипотезе 9 и 10 којима се наглашава улога варијабли на државном нивоу, односно Волцовой ‘другој слици’. Премда тврде да је одлучујућа улога лидера неупитна, указују на поједине случајеве снажних институција које, ипак, могу ограничавати моћ одлучивања појединца.⁷⁸⁵ Односи друштва и државе, односно интерни односи појединих друштвених група значајно место заузимају и код узрочног ланца усвајања стратегија деловања у анализи Рандала Швелера. У четворној класификацији кључних варијабли, дихотомија друштвене кохезије/фрагментације, указујући на нужност сагласности о истим правилима игре у погледу прихватања легитимности постојећих институција, Швелер потврђује тезу да промене у овој варијабли узрокују промене и у исходима оличеним у усвајању различитих спољнополитичких стратегија.⁷⁸⁶ Исто се може приметити у класификацији врста држава, где односи државе и друштва увелико детерминишу да ли ће држава бити „лав или јагње”.⁷⁸⁷ Разноврсност емпиријских случајева у којима се указује на значај односа носилаца власти и јавности

⁷⁸⁰ Једно од капиталних дела које разматра наведена питања јесте: Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Прометеј, Београд, 2004.

⁷⁸¹ О томе видети више у: Randal L. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, *op. cit.*, p. 161.

⁷⁸² Thomas Juneau, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Lawrence P. Rubin, “Neoclassical realism – Domestic politics, systemic pressures and the impact on foreign policy since the Arab Spring”, in: Shahram Akbarzadeh (ed.), *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*, Taylor & Francis, London and New York, 2019, p. 11.

⁷⁸³ Jeffrey Taliaferro, “Security Seeking Under Anarchy - Defensive Realism Revisited”, *International Security*, vol. 25, no. 3, 2000/2001, p. 143.

⁷⁸⁴ Stephen Van Evera, “Offence, Defence, and the Causes of War”, *International Security*, vol. 22, no. 4, Spring 1998, pp. 19-20. (pp. 5-43)

⁷⁸⁵ Daniel L. Byman and Kenneth M. Pollack, “Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In”, *International Security*, vol. 25, no. 4, Spring 2001, pp. 140-142. (107-146)

⁷⁸⁶ Randal L. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, *op. cit.*, pp. 175-180.

⁷⁸⁷ Randal L. Schweller, *Deadly Imbalances – Tripolarity and Hitler’s Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998, нарочито погледати поглавље “Balance of Interests at the Unit Level”.

употпуњује се и делом једног од најзначајнијих имена неокласичног реализма, Стивена Волта. У истакнутом раду о америчком светском преимућству, односно његовим перспективама и опасностима, „одбрана легитимитета”⁷⁸⁸ у погледу постојећих политика зависи од поверења и унутрашњих и иностраних јавности. Међутим, како аналитичари медија, спин доктора и других фактора који обликују јавно мњење указују, „нису медији ти који су доминантни у односу на политичку власт него је управо она та која (посредством политичких институција, прим. аут.) усмерава свет информација”.⁷⁸⁹

3.3.4.1 Улога политичких институција

Општи карактер односа државе и друштва условљен је и особеностима политичких институција. Дизајн политичког система у области спољне политике, према поставкама неокласичног реализма и спољнополитичке анализе, може имати битан утицај у процесу креирања одговора на системске подстицаје. Он се може утврдити прегледом нормативног оквира одвијања процеса обликовања спољне политике, односно највиших правних аката по снази и стратешких по садржају и значају. Ипак, разликовање нормативног и стварног модела одигравања политичких процеса наводи на опрез и потребу подробнијег испитивања места и улоге које политичке институције заузимају у спољнополитичким процесима дате државе. Неуралгичне тачке које би требало испитивати по правилу чине „институционалне структуре, процедуре доношења одлука и процедуралне норме које окружују унутрашње одлучивање”.⁷⁹⁰

Дихотомија која се, баш као и у претходним случајевима анализе улога стратешке културе и односа друштва и државе, намеће као предуслов вредновања утицаја политичких институција јесте општи карактер политичког система, односно да ли је реч о демократским или аутократским начелима уређења. Разликовање је важно јер се често овим системима приписују сталне особине које могу деловати као подстрек, односно ограничење спољнополитичком одлучивању.

„Демократије су инертне”⁷⁹¹ када је реч о процесу доношења одлука што кризне ситуације, честе у спољној политици, понекад сурово кажњавају. Укључивање првеликог броја унутрашњих актера у процес одлучивања, усаглашавање различитих грана власти, подешавање појединачних одлука општем стратешком мишљењу, поштовање процедура, вођење рачуна о јавном мњењу, преузетим обавезама, полагању рачуна и многим другим факторима, заиста успорава читав процес. Оваквим логичким следом би се лако потврдиле сумње које је још Токвил исказао крајем 19. века. „Спољна политика не изискује коришћење готово ниједне од врлина које су својствене демократији (...) већ више својствене појединцу или аристократији”⁷⁹² правдајући свој став неспособношћу демократије да усагласи све побројане факторе. Наравно, не би требало пренебрегнути чињеницу да се, без обзира на карактер уређења политичких институција, примат националне безбедности јавља као својеврсни модификатор нормативне и суштинске природе у погледу одступања од утврђених процеса доношења одлука и њених примена.⁷⁹³

⁷⁸⁸ Stephen M. Walt, “American Primacy: Its Prospects and Pitfalls”, *Naval War College Review*, vol. LV, no. 2, Spring 2002, p. 25. (pp. 9-28)

⁷⁸⁹ Марчело Фоа, *Господари медија – спин доктори и манипулација јавношћу у служби власти*, Клио, Београд, 2017, стр. 261.

⁷⁹⁰ Norrin M. Ripsman, *Peacemaking by Democracies – The Effect of State Autonomy on the Post-World War Settlements*, The Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 2002, p. 221.

⁷⁹¹ Shannon Lindsey Blanton, Charles William Kegley, *World Politics - Trend and Transformation*, 2016/2018 edition, Cengage Learning, Boston, 2017, p. 76.

⁷⁹² Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 199.

⁷⁹³ О феномену примата националне безбедности у спољнополитичком одлучивању видети више у: Brian C. Schmidt, “The primacy of national security”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 206-221.

У сржи појединих либералних струја у међународним односима наведеном разликовању врсти режима придат је знатно већи значај. ‘Таласи демократизације’, како је Семјуел Хантингтон⁷⁹⁴ назвао процесе транзиције земаља из недемократских у демократске политичке системе, требало је да од почетка 19. века до данас допринесу укидању принудних средстава спољне политике. Надоградња Хантингтонових емпиријских налаза, истовремено и њихов теоријски легат, налази се у претпоставкама управо једне од либералних теорија средњег домета. Реч је о теорији демократског мира која упечатљиво тврди да демократије не ратују, односно да разлике међу собом решавају преговарањем (и другим средствима мирног решавања спорова), а не на бојном пољу.⁷⁹⁵ Међутим, ближе истини чини се став да је Кантов ‘вечни мир’, отелотворен кроз идеје либералних теорија међународних односа поклекао пред „ратом против вечног мира”⁷⁹⁶, како у теоријском, тако и погледу праксе. Чињеница је да се у демократским политичким системима улога институција као уравнотеживача и контролора самовоље појединца, уз стално држање одговорним носилаца власти кроз ослушкивање јавног мњења и периодичне изборне процесе, нису показали успешним у одрицању од принудних средстава спољне политике у односима са другим, истоврсним системима.

Без амбиције представљања коначног списка свих могућих варијабли које се могу подвести под кластер институција, уверљиво делује индуктивним путем сачињен скуп који укључује: „степен у коме је моћ концентрисана у рукама носилаца извршне власти, односно законодавне и извршне гране власти, партијски систем (двопартијски или вишепартијски), пропорционали или већински систем гласања за представничка тела, квалитет владиних и административних способности”.⁷⁹⁷ Како би се наведене варијабле у пракси могле идентификовати, потребно је генерисати и скуп индикатора који томе помажу. Циљ установљења такве мреже индикатора и варијабли служио би стварању модела који омогућава вредновање утицаја унутрашњих институција на садржај коначних одлука кроз њихову делотворност (*effectiveness*) и учесталост (*frequency*) присуства у самом процесу.⁷⁹⁸

Политичке институције испуњене људима који устаљена правила и норме спроводе у стварност нису имуне на повратне утицаје политичких пракси које могу изменити ток строге, правнички настројене, примене писаних правила. Обиле литературе о ‘теоријама праксе’ испуњава ову мањкавост нормативистичког приступа и омогућава истраживачима да методолошком дисциплином и строгим захтевима теорије приступају анализама стварних модела спољнополитичког одлучивања.⁷⁹⁹ Са друге стране, релевантност, у сржи конструктивистичког објашњења ове појаве, није компатибилна теоријској матрици

⁷⁹⁴ Семјуел П. Хантингтон, *Трећи талас – демократизација на крају двадесетог века*, Стубови културе, Београд, 2004.

⁷⁹⁵ О либералној теорији демократског мира погледати збирку текстова који се баве овом темом, а који су раније већ објављивани у часопису *International Security*: Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (eds), *Debating the Democratic peace*, An International Security Reader, 1996.

⁷⁹⁶ Ово је наслов једне обухватне студије Ерика Излија о либералном институционализму, односно изневереним очекивањима које је доносио: Eric S. Easley, *The War Over Perpetual Peace – An Exploration into the History of a Foundational International Relations Text*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2004.

⁷⁹⁷ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell (eds), *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, 2016, p. 76.

⁷⁹⁸ Репрезентативан пример неговања таквог приступа је рад Норина Рипсмана на анализи аутономије држава у послератном решавању спорова: Norrin M. Ripsman, *Peacemaking by Democracies – The Effect of State Autonomy on the Post-World War Settlements*, The Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 2002.

⁷⁹⁹ Приступ заснован на теорији праксе који је развијао понајвише Венсан Пујо (Vincent Pouliot) уграђен је у теорију социјалног конструктивизма, нарочито у радовима Емануела Адлера (Emanuel Adler). Видети више у: Emanuel Adler and Vincent Pouliot, “International Practices”, *International Theory*, vol. 3, issue 1, 2011, pp. 1-36. Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977; Patrick Thaddeus Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations – Philosophy of science and its implications for the study of world politics*, Routledge, London and New York, 2011, pp. 201-207; Jorg Friedrich and Friedrich Kratchowil, “On Acting and Knowing: How Pragmatism Can Advance International Relations Research and Methodology”, *International Organization*, vol. 63, Fall 2009, pp. 701-731; Vincent Pouliot, “The Logic of Practicality: A Theory of Practice of Security Communities”, *International Organization*, vol. 62, no. 2, April 2008, pp. 257-288.

неокласичног реализма која је усвојена у овом раду, нити доприноси квалитету анализе. Други начин делотворног отклањања наведених мањкавости је праћење животног циклуса спољнополитичке одлуке до самог краја, односно процеса који се завршава њеном практичном применом и последичним вредновањем одговорности и полагања рачуна (*accountability*).

3.3.4.2 Примена одлуке

Значај фазе примене одлуке у спољнополитичком одлучивању препознат је у најранијим, утемељујућим радовима спољнополитичке анализе. Сетимо се само већ анализираног рада брачног пара Спраут о утицају миљеа (окружења) на спољну политику. Вредан помена је њихов став о потреби „аналитичког разликовања утицаја који фактори окружења имају на спољнополитичке одлуке, на једној страни, и на операционе резултате одлука, на другој”.⁸⁰⁰ Другим речима, није једино важно шта је садржај усвојене политичке одлуке, већ шта је од њене суштине примењено у пракси.

На том трагу је и део уџбеника о спољнополитичкој анализи Марејке Брунинг (Marijke Breuning) о ономе што чини *explanadum* ове научне дисциплине.⁸⁰¹ Ауторка са потпуним правом указује да избори или опције (*options*), одлуке (*decisions*), понашање (*behavior*) и исходи (*outcomes*) нису сасвим идентичне појаве и из аналитичких ралога се морају расчланити. Актерима су, после идентификовања значајних детерминанти одлучивања на располагању бројне опције, укључујући и уздржаност од чињења. На пример, Републици Србији је након усвајања декларације независности у Приштини 2008. године на располагању био велики број опција као одговор на овај потез другог актера. Од најекстремнијих, попут ангажовања оружаних снага, преко економских санкција према датом економском простору, до дипломатских корака према другим актерима, великим силама и међународним организацијама како би се обезбедио *status quo ante*. Од свих опција које су биле на располагању, одлучиоци су решили, између осталог, да повуку дипломатске представнике на консултације из земаља које су признале ову, за Србију штетну одлуку приштинских органа власти или да протерају са своје територије дипломате тих земаља. Тако усвојена одлука нашла је примену само у јасно назначеном броју случајева, с обзиром да нису све дипломате проглашене за *persona non grata*. То нам указује да је понашање донекле одступило од усвојеног начина за изражавање незадовољства. Дипломатска иницијатива Србије и неприхватање независности Косова на дужи рок произвели су и одређене системске исходе. Започети су преговори под окриљем ЕУ, о овом процесу су се изјашњавале Генерална скупштина УН, односно Међународни суд правде саветодавним мишљењем, велике силе нису равнодушне према суштини решења до кога би се потенцијално дошло. Стога, пут од идентификовања могућих избора, преко усвајања одлуке и исхода које деловање производи није кратак и праволинијски. Његову суштину спознајемо и на различитим нивоима анализе. Док се потрага за опцијама и начином усвајања одлуке одвија на индивидуалном нивоу анализе, понашање и исходи се научно објашњавају државним, односно системским приступима.⁸⁰²

Операционо окружење, синтагма којом се обухвата целокупан контекст примене спољнополитичке одлуке, подразумева „утврђивање параметара и граница у оквиру којих се спољнополитички одлучиоци могу кретати”.⁸⁰³ Међутим, како је то већ представљено у ранијим поглављима, људи нису кадри за апсолутно тачно сазнање стварности, нити је њихово одлучивање утемељено на потпуном и правременом информисању. Додамо ли на

⁸⁰⁰ Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, op. cit., p. 327.

⁸⁰¹ Marijke Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, 2007, p. 7.

⁸⁰² Видети детаљније у: *Ibidem*, pp. 11-13.

⁸⁰³ Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, op. cit., p. 81.

ово и динамичност међународног система, стални прилив нових информација (нарочито у контексту формулисања дугорочних спољнополитичких циљева) и непостојање узрочно-последичне везе на линији циљева, средстава и постигнутих (не)намераваних исхода, још једном се потврђује претпоставка о „подједнакој спољнополитичкој важности и стратегије и контекста”,⁸⁰⁴ односно спољној политици као „константној међуигри актера и контекста у којој се генерише појединачно понашање”.⁸⁰⁵

Фаза примене спољнополитичке одлуке неретко се осуђује за „најсклонију неуспеху”.⁸⁰⁶ Два су разлога за лаку прихватљивост овог суда. Прво, примена спољнополитичке одлуке је спољном посматрачу једини огољено познат део дугог процеса спољнополитичког одлучивања. Заинтересованој јавности није приступачан, што због недоступности услед поштовања правила поверљивости информација, што због незнања правила процедуре одлучивања које, притом, не укључују широк опсег актера, или нужности хитрине у одлучивању, сваки корак у деловању ка остварењу неког циља спољне политике. Оно што је, пак, тешко, а у данашњем свету готово и немогуће сакрити проицљивом оку које помно прати спољну политику неког актера јесте (покушај) имплементације дате одлуке. Свима је познато да је Савезна Република Југославија постала чланица Организације Уједињених нација 1. новембра 2000. године. Међутим, на први поглед није јасно којим је спољнополитичким средствима тај циљ остварен, зашто баш у датом облику, а не, на пример, у оживљавању старог чланства. Или, који су све фактори изван ингеренција политичких одлучилаца тадашње државе (СРЈ) обликовали крајњи исход (статус чланице УН). Зашто је релативно лако успела да постане чланица УН, а у том тренутку није остварен циљ чланства у Савету Европе, или до данашњих дана Светској трговинској организацији и Европској унији? Због додатних напора које би подразумевало уклањање напред наведених (и бројних других) недоумица, лењост посматрача је склонија прихватању готових, примењених спољнополитичких одлука и усвајању вредносних судова о њима.

Други узрок уоченој тежњи ка поједностављеном ‘омаловажавању’ корака који претходе имплементацији и сваљивању кривице једино на тај крајњи исход као јединог виновника неуспеха спољне политике јесте застарело посматрање динамике спољнополитичког одлучивања у дијадичном односу постављени циљеви – употребљена средства. Бриги и Хил су те заблуде сажели у ставу да „успешна примена спољне политике не зависи једино од јасно постављених циљева и у дослуху са тим одабраних средстава спољне политике”,⁸⁰⁷ већ како смо раније већ указали, а сада наглашавамо и пресудну улогу, међуигре стратегије делатника и контекста у коме делује. Премда је могуће да су циљеви спољне политике постављени рационално, сагласно поседованим средствима и претходном успешном понашању неког другог актера по истом питању, (не)успех у примени може уследити као последица непредвиђених околности генерисаних изван одлучилачких механизма посматране државе. Своју (не)остваривост могу договати променама међународног окружења, несагласности општег стратешког спољнополитичког оквира деловања и појединачне одлуке, превише ригидној стратегији која не трпи повратне информације појединачних одлука са којима није у потпуном сагласју или синергијском ефекту свега наведеног. И не важи то само за мале државе. Штавише, „дизајн спољних политика великих сила своје неуспехе дугује управо фази имплементације”.⁸⁰⁸

⁸⁰⁴ Elisabetta Brighi, and Christopher Hill, “Implementation and behaviour”, op. cit., p. 151.

⁸⁰⁵ Ibidem, p. 150.

⁸⁰⁶ Ibidem, p. 148.

⁸⁰⁷ Ibidem, p. 148.

⁸⁰⁸ Ibidem, p. 159. Овај став заслужује и адекватну допуну како би се читалац уверио да фаза имплементације спољнополитичке одлуке, ипак, прави разлику међу државама. Наравно, реч је о поседованим средствима која се могу мобилисати за остварење циљева спољне политике, а која су несумњиво на страни великих сила, насупротив ограниченим капацитетима малих држава. Међутим, за ово поглавље рада је било нужно нагласити да је имплементација одлуке динамичан процес који је подложен променама у односу на пут који је планиран у претходним корацима усвајања одлуке. Разликовање у поседованим средствима између малих држава и великих сила већ је делом елаборирано у ранијим поглављима овог докторског рада.

На овај начин шематски представљен процес усвајања и примене спољнополитичке одлуке (Слика 4)⁸⁰⁹ готово да не одступа од, у овом докторском раду, усвојеног модела неокласичног реализма треће врсте. Уз извесна семантичка прилагођавања готово да би у потпуности кореспондирао његовим елементима. Додатно, мисоани токови означени стрелицама умногоме олакшавају разумевање међуигре стратегије и контекста, односно нуде алате за логичко организовање комплексне емпирије која нас окружује. Оно нам указује на још једну важну чињеницу: „понекад се унутрашњи циљеви остварују спољном политиком (интерреаговање корака 2 и 7, прим аут.), док се спољнополитички циљеви могу остварити унутрашњим политичким одлукама”.⁸¹⁰ Спољнополитичке одлуке у готово свакој од својих животних фаза, од нормативног оквира који одређује мандат политичких одлучилаца, преко улога институција и оперативних процедура одлучивања, па све до самог деловања коегзистирају са текућом унутрашњом политиком. Метафором изражено, та коегзистенција је активна, али не нужно и мирољубива. Смер деловања је унакрсан, а мерење утицаја који имају једни на друге готово неухватљив.

3.3.4.3 Међународни исходи спроведених одлука

Знатижељан ум би се, сасвим природно, упитао да ли је могуће утврдити обрасце понашања држава који би пружили одговор на претходно произведену дилему о преплетености унутрашње и спољне политике. У глави одзвања ехо савета једног од најзначајнијих теоретичара међународних односа и спољне политике југословенске науке, професора Радована Вукадиновића на чијим уџбеницима и данас стасавају генерације студената међународних односа. „Не смеју се одвајати унутарња политика од вањске политике, већ обје активности треба посматрати у њиховој изворној цјеловитости”,⁸¹¹ писао је професор Вукадиновић на тему односа унутрашње и спољне политике. Чак бисмо дубље улазећи у његов рад могли да закључимо о извесном преимућству коју би у тој цјеловитости, ипак, имала унутрашња политика. Говорећи о могућностима да се анализом унутрашње политике стварају „критерији за одређивање генералне линије вањске политике”,⁸¹² јасно је означио шта би у потенцијалном узрочно последичном односу био узрок, а шта исход. Наравно, не бисмо дуго трагали за сасвим супротним становиштима. Апстрахујемо ли опстанак као основни циљ сваке јединице међународног система, особен за реалистичку школу мишљења, ни мањак мудрости или аналитичког мишљења не би се испречио закључку да се овом спољнополитичком циљу подређује целокупна унутрашња политика. Међутим, много научних и стручних редова написано је о својеврсном средњем путу. На овом месту је довољно указати на авантуру Џејмса Розенауа „уз унутар-спољну Границу”,⁸¹³ са намером пружања нових увида о глобалном управљању међународним проблемима.

Расправе о садејству унутрашње и спољне политике неизоставно су повезане са још једним исходом који производи спољна политика: утицај на промену међународног окружења. У нешто другачијим облицима, попут оних расправа о историјским променама међународних система или поредака, научне дебате ове врсте су одвајкада присутне у науци у међународним односима.⁸¹⁴ Премда је њихова полазна тачка анализе нешто другачија и

⁸⁰⁹ На овом месту ваља напоменути да је шема изворно пронађена у: Michael Brecher, Blema Steinberg, Janice Stein, “A framework for research of foreign policy behavior”, *op. cit.*, p. 80. али је због једноставности и временске близине актуелном тренутку одабрана она коју су сачинили и додатно прилагодили Бриги и Хил.

⁸¹⁰ *Ibidem*, p. 156.

⁸¹¹ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, *op. cit.*, str. 19.

⁸¹² *Ibidem*.

⁸¹³ Розенау је термином Граница (Frontier) покушао да означи „нови и шири политички простор (...) у коме је међународни систем ослабљен, али и даље моћан. Државе се мењају, али не нестају. (...) Границе су и даље чуване, али истовремено и порозне (...) уз централну преокупацију територијалности за многе људе”. Видети у: James N. Rosenau, *Along the domestic-foreign Frontier: Explaining governance in a turbulent world*, Cambridge University Press, New York, 1997, p. 4.

⁸¹⁴ Видети више у: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, *op. cit.*, стр. 179-286.

читаву ситуацију посматрају из ‘птичје перспективе’, односно изван домашаја појединачних спољних политика (осим можда великих сила), примећујемо да и оне теже јединственом циљу утврђивања промена које доводе до измене природе међународних система. Не улазећи на овом месту у дубље разликовање међународног система, међународног поретка или уопште међународног окружења у значењу усвојеном у овом раду,⁸¹⁵ свакако можемо прихватити став Хенрија Кисинџера о еволутивним капацитетима међународног поретка и склоности ка променама. Међународно окружење је инхерентно подложно (или подложен, с обзиром да Кисинџер говори о међународном поретку) деловању двојакних сила, „изазова његовој кохезији: редефинисању легитимитета или, пак, значајном померању равнотеже моћи”.⁸¹⁶ У ‘поремећајима равнотеже моћи’ проналазимо простор за деловање спољне политике појединачног актера. Управо је на претпоставци да „стратешки избори држава – превасходно великих сила – имају знатан ефекат на међународне исходе и на саму промену структуре међународног система”⁸¹⁷ саздан теоријски смер неокласичног реализма. Парадигматски пример којим се поткрепљује оваква претпоставка сугерише на околности у којима одсуство уравнотежавања растуће претње или покретање експанзионистичке политике једног актера може узроковати сукоб ширих размера, а његови исходи потенцијално могу потпуно изменити структуру међународног система.⁸¹⁸ Дакле, уколико је неокласични реализам на својим почецима заиста и тежио објашњењу спољних политика појединачних актера, приближавајући се на тај начин више спољнополитичкој анализи неголи великој теорији међународних односа, његова трећа врста представља значајно суштинско унапређење. Неокласичним реализмом се више не објашњавају само појединачне спољне политике, чак не ни само њихова стратешка усмерења већ, још један корак даље, међународни исходи и промене које они генеришу у међународном систему.

Ми смо најближи ставу да „дебата о томе да ли унутрашња политика одређује међународне односе, или супротно, не може бити плодна”⁸¹⁹, али и да „нема погрешније и штетније идеје од одвајања вањске и унутарње политике”.⁸²⁰ Затечено стање науке ускраћује нам пружање коначних одговора. Више је склоно указивању на динамичност процеса, нужност неговања интердисциплинарног приступа спољној политици и потребу предузимања дубинских студија случајева како би се индуктивним путем дошло до општих претпоставки. О дијалектици и узајамној конститутивности унутрашње политике и спољнополитичке праксе нема општеприхваћених судова. Представљена шема нам указује на синтезу досадашњих покушаја који су (само) утврдили токове процеса, а никако универзално важећи квалитативни однос међу њима који би нам помогао да исправно позиционирамо елементе унутрашње политике.⁸²¹

⁸¹⁵ О томе се може видети више у наведеном делу проф. др Драгана Р. Симића у поглављу о „Појмовно-језичким одређењима поретка”.

⁸¹⁶ Хенри Кисинџер, *Светски поредат*, Клуб Плус, Београд, 2015, стр. 406.

⁸¹⁷ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 2.

⁸¹⁸ Наведени пример је парафраза дела текста преузетог из: Ibidem, p. 2.

⁸¹⁹ Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, op. cit., p. 49.

⁸²⁰ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, op. cit., str. 29.

⁸²¹ На овом месту се неће подробно анализирати феномени науке о међународним односима попут сложене међузависности (*complex interdependence*) Роберта Кохејна и Џозефа Наја или преливајући ефекат (*spillover effect*) Ернста Хаса који би свакако обогатили расправу о међуутицају унутрашње и спољне политике у фази имплементације. У обзир ваља узети и ставове које о овом питању износимо у поглављу *Утврђивање хијерархије детерминанти спољне политике*.

Слика 4: Теоретизација примене одлуке у процесу спољнополитичког одлучивања према Елизабет Бриги и Кристоферу Хилу⁸²²

Извор: Elisabetta Brighi, and Christopher Hill, “Implementation and behaviour”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, p. 151.

Помало изненада, за одговором трагамо уназад до лета 1988. године и колосалног рада Роберта Патнама о ‘логици игре на два нивоа’ у садејству дипломатије и унутрашње политике.⁸²³ Ослањајући се на анализу чувеног Бонског самита 1978. године чији је исход тежио санирању последица нафтног шока, превасходно удруженим деловањем САД, Јапана и Западне Немачке, Патнам је доказивао претпоставку о узајамно конститутивном односу међународне политичке координације и последичних јавних политика усвојених на унутардржавном нивоу. Налази до којих је дошао, уз извесно уопштавање, сажели би се у следећем: међународни притисак, оличен у усвојеном и потписаном међународном споразуму, био је неопходан за промене у домаћој политици. Са друге стране, без слуха унутрашњих политичких снага преговарачи не би дошли до споразума. Изградња унутрашњих коалиција, која је притом нужна за мандат наступања изван граница сопствене државе, сама по себи није довољна за спровођење спољнополитичке одлуке. У фази примене, та одлука може се суочити са неповољним међународним окружењем које, уколико не постоји сагласност међу њима, може спречити њено потпуно остварење.

Дискурс о узајамној конститутивности унутрашње и спољне политике, њиховој практичној нераздвојивости у доба обележеним глобализацијом и теоријска потпора

⁸²² Шема која прати исту логику, а на коју се ослања текст поглавља *Поглед из неокласичног реализма*, може се пронаћи у: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 81.

⁸²³ Реч је о раду који је првобитно објављен у часопису *International Organization* (vol. 43, no. 3, 1988): Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, op. cit., pp. 49-83.

аргументу о потреби посматрања политике у својој јединствености наводи нас на закључак о нужности праћења животног циклуса спољнополитичке одлуке до самог краја. Њен крај није у формалном усвајању, па чак ни у ангажовању спољнополитичких средстава за њено отелотворење. Њени елементи настављају да живе и након остварења уграђујући се у међународно окружење које чини основу, као једна од детерминанти, неке од нових одлука спољне политике. Наравно, требало би имати на уму да не поседују баш све одлуке једнаку важност и снагу којом су способне да утичу на промену операционог окружења. Ипак, тешко је оспорити да сваки спољнополитички потез не производи макар и сићушну промену која се мора разматрати у даљем деловању. Приоритет спољне политике Србије да преговорима реши спор са косовским Албанцима и очува територијални интегритет јесте спољнополитички циљ једне мале балканске државе. Међутим, остварење тог циља потенцијално би променило окружење спољнополитичког одлучивања убудуће, било да говоримо о другим спољнополитичким приоритетима Србије (попут чланства у ЕУ), било о примењеним спољнополитичким стратегијама (на пример, потраге за статусом државе која више нема проблема са суседима).

Окружење би се променило и за друге заинтересоване актере. Велике силе, суседи и међународне организације укључене у поменути процес ревидирале би своје досадашње спољнополитичке ставове о датом спору. Премда ће се у емпиријском делу докторског рада примери излагати на знатно детаљнији начин, већ сада читаоца упознајемо са ставом да примена спољнополитичке одлуке, чак и једне мале државе, може да произведе међународне исходе који мењају окружење даљег обитављања и коегзистенције јединица међународног система.

3.4 Однос спољнополитичке анализе и теорије неокласичног реализма

Уколико неокласични реализам посматрамо као својеврсну теорију спољне политике, да ли се онда Елманова придика да „теорија спољне политике за зависну варијаблу третира спољнополитичке одлуке у односима са другим државама, а не сам процес спољнополитичког одлучивања”⁸²⁴ може, имајући у виду све до сада речено, заиста применити? Несумњиво је да неокласични реализам одлази неколико корака даље ка еклектицизму у односу на велике теорије међународних односа. Укључивањем унутрашњих фактора произвео је регресивни проблем прилагођавања методологије овог приступа емпиријским налазима, да се послужимо Лакатошевим вокабуларом. Међутим, то се може посматрати и као допринос ојачавању теорије, а не (само) као недостатак који ће служити критичарима који се у таласима неправедно острве на овај приступ. У једном од најпознатијих методолошких уџбеника на који се ослањају истраживачи политичких наука заиста стоји став да „у сврху ојачавања теорије, морамо да их формулишемо тако да објашњавају што више са што мање”.⁸²⁵ Строго придржавање овог правила водило би потпуном негирању научне релевантности неокласичног реализма. Сведоци смо да таква методолошка ригидност није најистакнутија особина данашњег стања науке о међународним односима. Све су гласнији заговорници потребе за интеграцијом или делимичном синтезом теоријских приступа унутар науке.⁸²⁶ Илустративно је да је и један од најзначајнијих аутора студија малих држава покушао да „интегрише реализам, структурални релизам и енглеску школу”.⁸²⁷ Стога, у потпуној смо сагласности и са допунским ставом већ поменутог

⁸²⁴ Colin Elman, “Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories for Foreign Policy?”, op. cit., p. 17.

⁸²⁵ Gary King, Robert O. Keohane, Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994, p. 104.

⁸²⁶ На српском језику прилог овој дискусији даје: Јелица Стефановић Штамбук, *Дипломатија у међународним односима*, Чигоја штампа и Факултет политичких наука, Београд, 2008, стр. 359-364. док међу иностраним ауторима на овом месту издвајамо радове објављене у зборнику: Colin Elman, Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, op. cit.

⁸²⁷ Matthias Maass, *Small states in world politics: The story of small state survival, 1648-2016*, op. cit., p. 10.

методолошког уџбеника да је услед немогућности ‘уштеде’ у поставци оквира теоријама сасвим оправдана „употреба шире теорије која повећава уверавајућу моћ знатно више од једноставније теорије”.⁸²⁸ На том путу је значајно испитати вредносни однос неокласичног реализма и спољнополитичке анализе.

Спољнополитичка анализа је, од самог зачетка свог утемељења и развоја 50их година прошлог века до данашњих дана неправедно запостављена са становишта дебатована великих теорија међународних односа. Међутим, временом су постајали све гласнији заговорници промене таквог приступа. Истакнути су захтеви за уважавањем истраживачких резултата које бројни приступи развијани под шеширом спољнополитичке анализе испоручују јавности у циљу бољег разумевања међународне политике. Сасвим је разумљива мисао једне од главних покретача таласа утврђивања места СПА у систему сазнања међународне стварности, Џулијет Карбо, којом се „спољнополитичка анализа, као *sui generis* приступ унутар Међународних односа, сврстава у оне са засебном полазном тачком у разумевању међународне политике”.⁸²⁹ Мишљења слична овом нису, ипак, била довољна да се СПА пронађе и у главним токовима међународних студија. Требало би бити претерано пажљив и упоран и пронаћи засебна поглавља у уџбеницима из међународних односа која би на начин достојан теоријске и емпиријске научне вредности третирали спољнополитичку анализу.⁸³⁰

Потрага за разлозима одељености спољнополитичке анализе и теорија међународних односа у целини је нешто једноставнија. Чини се да своје корене повлачи из раније веома заступљеног, а данас ипак застарелог и праксом демантованог и урушеног раздвајања унутрашње од међународне политике. Кривицу проналазимо на обе стране. Са нивоа међународних односа она постоји чак и у парадигматским радовима Кенета Волца, на пример у разликовању системских и редукционистичких теорија, или Александра Вента (Alexander Wendt) који налик Волцу признаје да је заинтересован искључиво за међународну, али не и за спољну политику коју посматра као зависну варијаблу редукционистичких теорија.⁸³¹ Недостатак амбиције вишег позиционирања СПА у оквиру међународних студија додатно је доприносио увреженом мишљењу да је спољна политика само једна од јавних политика у надлежности сваке појединачне државе. Такав приступ даље је срљао у бихевиоризам, психолошке и социолошке позјамце категоријално појмовног апарата и губитак идентитета дисциплине која инхерентно припада међународним односима.

Разлози за оптимизам проналазе се на неочекиваним местима. Тешко да би се код офанзивног (нео)реалисте какав је Џон Миршајмер и одлучујуће снаге коју он додељује међународном систему као независној варијабли трагало за тачкама интеграције спољнополитичке анализе и теорија међународних односа. Међутим, у делу о Трагедији политике великих сила, и сада већ чувеној фусноти број 60, Миршајмер руши стечене предрасуде о једностраном тумачењу његовог рада. Ставом да ће „покушати да покаже да офанзивни реализам може бити коришћен да објасни и спољну политику појединих држава и исходе интеракција међу њима”,⁸³² приближава се већ раније објашњеном аргументу Колина

⁸²⁸ Gary King, Robert O. Keohane, Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, op. cit., p. 105.

⁸²⁹ Juliet Kaarbo, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, op. cit., p. 189.

⁸³⁰ Чак ни најзнаменитији уџбеници попут: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, 5th edition, Oxford University Press, New York, 2011; Chris Brown and Kirsten Ainley, *Understanding International Relations (3rd edition)*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005; Carlsnaes, Walter, Thomas Risse and Beth A. Simmons (ed.), *Handbook of International Relations*, SAGE, London, 2013, не садрже засебна поглавља или макар систематичан преглед развоја и основних научних претпоставки и метода спољнополитичке анализе.

⁸³¹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 11-12.

⁸³² Према се наведени цитат већ помиње у уводном поглављу овог докторског рада, због директне повезаности са предметом овог поглавља наводи се још једном целокупна референца: Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, op. cit., стр. 90.

Елмана⁸³³ и тако одшкрињује врата системских теорија за уплив налаза СПА. Није једини. Нешто слободније тумачење радова и других припадника школе неорелистичког поимања међународних односа, према Елману, указало би на сличну тенденцију.⁸³⁴

Даље нијансирање разлика указује на потребу дистинкције између „главних токова међународних односа који су склони теоријама заснованим на обрасцима понашања актера (*actor-general theory*) (...) и спољнополитичке анализе наклењене анализи појединачног понашања актера (*actor-specific theory*)”.⁸³⁵ Такво раздвајање не одговара стању ствари у међународним студијама, тврди Валери Хадсон. Немогуће је апстраховати налазе системских теорија, посматрано из перспективе СПА, нити је могуће изместити се из потребе коришћења алата СПА у анализи унутрашњих чинилаца доношења одлука, сагледано из угла, на пример, неокласичног реализма.

Спољнополитичка анализа одступа од преовлађујућих теорија међународних односа и у погледу изграђеног методолошког система. Приговарају јој се предуге листе значајних чинилаца којима се тумачи процес усвајања спољнополитичких одлука. „Ултрапозитивизам СПА се не уклапа у ‘танки’ позитивизам појединих теорија међународних односа”⁸³⁶ аргумент је који се налази и у разлозима за раздвојеност ових приступа које издваја Карбо. Међутим, пређашња анализа особина неокласичног реализма суочава се са идентичним приговорима умањене научности. Даљи логички след би веома лако довео до закључка да сличност придика упућених неокласичном реализму и спољнополитичкој анализи поспешује налазе о њиховој комплементарности, упркос упорности њиховог вештачког раздвајања. Њихово уважавање снаге унутрашњих фактора, било на нивоу појединца, било на нивоу особина друштвеног и политичког система, уз све време присутно покровитељство међународног система говори томе у прилог. Роуз је то сасвим једноставно, а опет тачно, сажео у став о неокласичном реализму који „заузима средњи пут између чистих структуралних теоретичара и конструктивиста”.⁸³⁷ Спољнополитичка анализа тежи сличном позиционирању. Управо је у овом докторском раду усвојена онтолошка позиција, заснована на окружењу, корак у смеру истицања тих својстава неокласичног реализма и СПА. Рушење онтолошких препрека, коју и Карбо заговара у већ референцираном раду, апсолутно је зачета неокласичним реализмом треће врсте.

3.4.1 Кратка историја спољнополитичке анализе: очување релевантности међународног окружења у процесу утврђивања спољне политике

Читање неокласичних реалиста не показује знакове вакуумске затворености према спољнополитичкој анализи. Напротив. Рипсман је склон да у својим интелектуалним аутобиографским фрагментима укаже на утицај који је СПА учинила у сазревању његовог теоријског промишљања међународних односа. На другој страни, не би требало узимати ‘здрово за готово’ и тежњу спољнополитичке анализе да уплови у неку од великих теорија међународних односа и стави јој (или им) своје досадашње тековине безусловно у залог. Седмодеценијски историјски развој ове дисциплине произвео је драгоцене исходе у разумевању спољне политике.

⁸³³ Мисли се на аргументовано доказивање сврсисходности употребе неореализма за објашњење спољне политике држава.

⁸³⁴ Колин Елман као примере наводи Берија Позена, Стивена Волта, Цека Снајдера или Томаса Кристенсена. Colin Elman, “Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories for Foreign Policy?”, *op. cit.*, p. 11. На овом месту истичему нарочиту потребу за опрезом. Наведени став је само делимично тачан јер се управо због примеса уважавања унутрашњих политичких варијабли наведени аутори сврставају у неокласичне реалисте, а никако групу теоретичара спољнополитичке анализе. Међутим, то је истовремено још један аргумент у корист сврсисходности намере утврђивања квалитативног односа неокласичног реализма и спољнополитичке анализе.

⁸³⁵ Valerie M. Hudson and Benjamin S. Day, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Rowman & Littlefield, New York, 2020, p. 209.

⁸³⁶ Juliet Kaarbo, “A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory”, *op. cit.*, p. 194.

⁸³⁷ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *op. cit.*, p. 152.

Трагове настанка спољнополитичке анализе, као засебног начина проучавања феномена повезаних са међународним односима пратимо уназад до касних 50их година 20. столећа. Наравно, реч је о кохерентном научном приступу који је тек у том тренутку пледирао на статус посебне научне дисциплине унутар науке о међународним односима. Критичко истраживање веома обимне литературе које је ова дисциплина генерисала, нарочито од својих почетака па до средине 80их година, обилује разноврсношћу, интердисциплинарношћу и напосто измиче способностима аналитичара да њен развој систематски и разумно представи једноставном класификацијом или периодизацијом. Сматрамо да је Валери Хадсон једна од ретких аутора, притом изузетно плодна у области СПА, успела да укроти густо растиње и попут врсног баштована уреди ботаничку башту различитих изданака спољнополитичке анализе.

Својим текстом о „Историји и еволуцији спољнополитичке анализе”,⁸³⁸ Хадсон чак и потпуног лаика уводи у основе настанка, периодизацију развоја и сврху данашњег постојања ове дисциплине. Своје читаоце враћа уназад у 1954. годину и убедљиво саопштава да је од тог тренутка СПА проживела својих 12 формативних година које су одредиле њену даљу судбину.⁸³⁹ Од тренутка када су Снајдер, Сејпин и Брук указали на потребу самосталног истраживања процеса доношења (спољнополитичких) одлука, а не као до тада једино исхода које спољна политика генерише, преко Розенауовог прогласа о потреби изградње теорије спољне политике путем генерализација до нивоа теорије средњег домета, па све до доприноса ауторског пара Спраут о важности психолошког миљеа политичких одлучилаца може се говорити о рађању новог приступа спољној политици. Он измиче дотадашњем загрљају теоријског промишљања међународних односа, задире испод доминантног државног нивоа анализе и уважава „посебности људских бића која креирају спољну политику”.⁸⁴⁰ Међутим, такво полазиште не сугерише по аутоматизму и ослањање једино на индивидуални ниво анализе. Напротив. „Вишеструки нивои анализе, од најсићушнијих до најкрупнијих, требало би да буду интегрисани у служби (рађајуће) теорије”,⁸⁴¹ синтезом је објединила Хадсон зачетничке методолошке идеје СПА.

Следбеништво произведено утицајем утемељујућих радова произвело је другу генерацију теоретичара СПА. Хадсон их временски позиционира од 1974. до 1993. године и убраја заступнике организационих процеса и бирократске политике, одлучивања у малим групама, упоредне спољне политике, психолошког утицаја на процес доношења спољнополитичких одлука и, уопште, настављача традиције Спраутових ослањањем на социјетално окружење.⁸⁴² Постоје и нешто другачија схватања поводом предложеног груписања и временског класификовања приступа. Њима је својствено грубо раздвајање на компаративисте и теоретичаре спољнополитичке анализе у правом смислу, мада се не говори о години када би се тај пресек могао направити. Више је реч о „временском преклапању (...) и промени која се, као некомплетна, не може везати за конкретну годину”.⁸⁴³ У сваком

⁸³⁸ Valerie M. Hudson, “The history and evolution of foreign policy analysis”, in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 13-34.

⁸³⁹ Реч је о радовима који настају у периоду од 1954. до 1966. године, а за које Валери Хадсон сматра да су утврдили темеље спољнополитичкој анализи и мотивисали истраживаче да продубљују знања и доказују претпоставке изнете у њима. Richard C. Snyder, H.W. Bruck, and Burton Sapin, *Decision Making as an Approach to the Study of International Politics* (увид смо стекли у издање из 2002. године издавача Palgrave Macmillan, New York, под насловом *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*); James N. Rosenau, “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy”, (аутор докторског рада је овом чланку приступио путем зборника радова Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume I, Sage, New York, pp. 143-195) и неколико радова брачног пара Спраут међу којима издвајамо Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, in: Harold Karan Jacobson and William Zimmerman (eds), *The Shaping of Foreign Policy*, Atherton Press, New York, 1969, pp. 43-75.

⁸⁴⁰ Valerie M. Hudson, “The history and evolution of foreign policy analysis”, op. cit., p. 17.

⁸⁴¹ Ibidem.

⁸⁴² Видети више у: Ibidem, p. 19.

⁸⁴³ Laura Neack, Jeanne A.K. Hey, and Patrick J. Haney, *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice Hall, New Jersey, 1995, p. 3.

случају, теоретичари који еволуцију спољнополитичке анализе посматрају на овај начин, негују и песимистички став о њеној јединствености и способности изградње сопственог научног идентитета. У прилог томе говори став да „СПА пропушта прилику да у првој генерацији премости теорије међународних односа и упоредну политику, већ је под снажним теоријским и концептуалним утицајима међународне политике, уз позајмљивање компаративног метода из упоредне политике”.⁸⁴⁴

Да ли је рађање спољнополитичке анализе и пребацавање истраживачког тежишта на анализу самог процеса одлучивања, а не на исходе које усвојене одлуке производе изван државних граница значило и раскид са утицајем детерминанте међународног система? Уз сав ризик и могуће слабе тачке једнозначних одговора на веома комплексна питања, критички преглед кључних радова прве и друге генерације СПА потврђује да је налаз негативан. Осврнимо се на тренутак на чувено КРЕОН (Comparative Research on the Events of Nations - CREON) истраживање спроведено почетком 70их година 20. века. Прво одступање од ригидног ограничавања СПА искључиво на процес усвајања одлука и улогу коју појединци или мале групе имају у томе проналазимо у ставу да је намера овог подухвата била да „укључи не само процес избора, већ и затечене услове као и имплементацију или извршење”.⁸⁴⁵ У тим процесима је неизоставна анализа „својстава међународног система (...) односно варијабли које могу утицати на спољнополитичко понашање попут (...) комплексности система, његове величине (...) нивоа организованости или степена поларности”.⁸⁴⁶ Наравно, на овом месту би се требало одупрети служењу нечасним методолошким алатима пробирљивости аргумената који несумњиво потврђују изречене претпоставке. СПА је далеко од глорификације својстава међународног система, и уопште међународног окружења у целости. У супротном, прва генерација не би успела да избегне утицај Мортонa Каплана и његовог *Система и процеса у међународној политици*, док друга не би била имуна на Кенета Волца и *Теорију међународне политике*.⁸⁴⁷ Тешко је отети се утиску да је у сличном периоду, 60их година, у први план истурено систематско изучавање међународног друштва у оквирима Енглеске школе међународних односа, а да је СПА успела да се развија особени приступ заснован на унутрашњим варијаблама спољне политике. Можда је Хадсон у потпуности у праву када тврди да је управо њихово опирање налазима системских теорија у зачетку осудило на пропаст „интеграцију системских теорија образаца понашања актера (*actor-general*) и СПА”.⁸⁴⁸

Иако у својеврсном лимбу између системског и појединачног, у вечитој недоумици изградње хијерархије утицаја на коначне одлуке, утицаја који би долазио са неког од поменутих нивоа, зачетници СПА су у аманет оставили прегршт простора за разноврсна тумачења.⁸⁴⁹ Зато ни не чуди Голдов став да је однос „окружења, перцепције и крајњих

⁸⁴⁴ Ibidem, p. 8.

⁸⁴⁵ Charles F. Hermann and Maurice A. East, “Introduction”, in: Maurice A. East, Stephen A. Salmore and Charles F. Hermann (eds), *Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1978, p. 20.

⁸⁴⁶ Ibidem, p. 23.

⁸⁴⁷ Реч је о кључним теоретичарима међународног система 50их и 70их година које смо идентификовали као формативне за прву, односно другу генерацију радова спољнополитичке анализе. О њиховим схватањима међународног система видети више у: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, op. cit., стр. 210-224 и Кенет Волц, *Теорија међународне политике*, op. cit.

⁸⁴⁸ Valerie M. Hudson, “The history and evolution of foreign policy analysis”, op. cit., p. 27. Наравно, на овом месту не смемо занемарити бројне радове који су, ипак, уважавали међународни систем у својим радовима из области спољнополитичке анализе. Читаоцу можемо указати само на радове који су у овом докторском раду више пута цитирани попут оних Џејмса Розенауа, Мориса Иста, Бруса Муна или Стовена Салмора и Чарлса Хермана којима можемо придодати и John M. Rothgeb, “The Changing International Context for Foreign Policy”, in: Laura Neack, Jeanne A.K. Hey, and Patrick J. Haney, *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice Hall, New Jersey, 1995, pp. 33-48.

⁸⁴⁹ Алден и Аран су ову дилему сажели у ставу да су истраживачи СПА „баш као и у другим гранама друштвене науке, подељени у вези са степеном утицаја који има међународни систем, односно људско делатништво” (Chris Alden and Annon Aran, *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, second edition, Routledge, London and New York, 2017, p. 4.

одлука много сложенији од начина на који га представљају Снајдер, Бречер или Спраутови, а фактори окружења знатно утицајнији неголи у њиховим анализама”.⁸⁵⁰ Признање релевантности међународног окружења, и сходно томе међународног политичког положаја посматраног актера, проналазимо и код аутора новије генерације. Брунинг крајње суздржано, али ипак експлицитно признаје да „лидери не утичу подједнако на спољнополитичко деловање сопствене државе у свим околностима”,⁸⁵¹ док бисмо ослањајући се на Стивена Вокера (Stephen G. Walker) ову претпоставку допунили ставом о нужности истраживања и „макро утемељења (macrofoundations) спољне политике”.⁸⁵² Даље, Лаура Нек (Laura Neack) је читаво поглавље једне од најскоријих монографија на тему спољнополитичке анализе посветила управо системском нивоу анализе и улози коју природа међународног система има у стварању спољне политике.⁸⁵³ Чини се да би ово набрајање аутора био неисцрпан посао, с обзиром на чињеницу да је могуће готово у сваком уџбенику или монографији написаној о спољнополитичкој анализи утврдити релевантност међународног окружења за спољну политику. Чак је тешко и приговорити помало екстремном ставу Кристофера Хила који тврди да „спољашње окружење опстаје као централно за сваку спољну политику, иако то није њен основни разлог (*rationale*), како се тврдило у ранијим генерацијама”.⁸⁵⁴ Послужићемо се још једном Хиловом парафразом, саопштеном у истом делу. Он је спољну политику поредио са Микеланђеловом познатом статуом *Затвореници*. На њој се види људски облик, који је недовршен, како извире из грубог каменог блока чиме је трајно везан за њега. У овој метафори су улоге јасно подељене. Блок из кога је настао човеколики облик су међународни односи, док је човек, још увек непотпуног облика, алузија на спољнополитичку анализу.

3.4.2 Интеграција, раздвајање, сукоб или хијерархија теоријских приступа?

Неокласични реализам, у покушају примене унутрашњих одредница спољне политике, објашњавајући изградњу коначних политичких одлука, трн је у оку наизглед сличним теоријским промишљањима међународних односа и спољне политике. Већ је раније у раду размотрено супарништво које је генерисано под окриљем либералних и конструктивистичких теорија међународних односа. Насупрот томе, неокласичним реализмом је достигнуто унапређење структуралног реализма, па се са правом не може говорити само о оделитости међу теоријским правцима већ и о тачкама њиховог преклапања или комплементарности. Услед оскудности овог теоријског правца и неуспешног објашњења кључних промена на системском нивоу анализе после краја Хладног рата, у дискурс је увршћена и потреба за испитивањем спојивости различитих теоријских праваца који у обзир узимају и *Innenpolitik* теоретизацију међународних односа. У том подухвату неокласичног реализма који се (неоправдано) може свести искључиво на унапређење већ постојећег неореализма, према ставу бројних аутора, и није било пуно тешког посла. Како је то Брајан Ратбун умешно описао метафором, са циљем доказивања да су сви неокласични реалисти истовремено и неореалисти, а „неокласични реализам логични изданак неореализма (...) ружа је, чак и уколико је другачије назовемо, и даље ружа”.⁸⁵⁵

⁸⁵⁰ Hyam Gold, “Foreign Policy Decision-Making and the Environment: the claims of Snyder, Brecher and the Sprouts”, *op. cit.*, p. 585.

⁸⁵¹ Marijke Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, *op. cit.*, p. 48.

⁸⁵² Stephen G. Walker, “Macropolitics and Foreign Policy Decisions”, in: Stephen G. Walker, Akan Malici and Marc Schafer, *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and Microfoundations of Behavioral International Relations*, Routledge, London and New York, 2011, p. 37.

⁸⁵³ Laura Neack, *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*, forth edition, Rowman & Littlefield, New York and London, 2019, pp. 137-160.

⁸⁵⁴ Christopher Hill, *Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, 2003, p. 186.

⁸⁵⁵ Brian Rathbun, “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, *op. cit.*, p. 297.

Суочавао се неокласични реализам у својој еволуцији са бројним критикама. Да допунимо листу критика која је већ расута у претходним поглављима и несистематичношћу и недоследности у разматрању групе интервенишућих варијабли, неуравнотеженошћу објашњавајуће моћи и нужне ‘шкртости’ теорија које би требало са што мање алата омогуће разумевање сложене стварности, па чак и нејасном границом према другим струјама унутар реалистичке школе мишљења. Понављамо, ово су само неки од салви приговора који се овом теоријском правцу упућују. Најпосле, еклектичност коју неокласични реализам дугује циљевима свеобухватности и отворености према другим приступима, циклично, попут зачараног круга, усмерава теоријску дебату ка још једном, до сад нерешеном питању: шта је у квалитативном погледу најделотворнији однос који се може установити између теорије неокласичног реализма и спољнополитичке анализе? Питање добија још дубље утемељење када узмемо у обзир суд о „готово комплетној конзистентности”⁸⁵⁶ ових приступа спољној политици образложен „(истим, прим аут.) истраживачким питањима и нивоима анализе у којима се трага за одговорима”.⁸⁵⁷ Премда можемо уочити (историјско) постојање плодних дебата о повезивању унутрашњих и спољашњих димензија или одредница спољне политике са сврском стварања „преплетеног система (*linkage system*)”,⁸⁵⁸ методолошки уредни покушаји изградње повезница међу већ изграђеним теоријским приступима нису честа појава.

Неокласични реализам и СПА несумњиво међусобно личе. Међутим, утврђивање сличности и судови засновани на томе, без детаљног објашњења тачака у којима се оне уочавају, задовољило би критеријуме публицистике и брзог конзумирања шкртих информација, али не и научно засновану дебату о оправданости постојања одређеног теоријског приступа. Ослањајући се на Рипсмана, Лобела и Таљафера, за које сматрамо да су начинили највећи интелектуални напор у одбрани неокласичног реализма, можемо прихватити „тачке преклапања, чак и комплементарности између СПА и неокласичног реализма”.⁸⁵⁹ Према поменутиим ауторима, међу којима су, према сопственом признању двојица од њих интелектуално сазрела на поставкама СПА, ови теоријски приступи деле неколико заједничких елемената. Прво, уважавање вредносног система, сазнајних ограничења и уопште релевантност перцепција у спољнополитичком одлучивању лако је уочљив састојак оба приступа. Друго, на списку интервенишућих варијабли неокласичног реализма налазе се бројна преклапања са бирократским приступима унутар СПА. И једни и други уважавају улогу коју бирократске процедуре, аутономије институција или нормативне и стварне позиције политичких одлучилаца имају у самом процесу одлучивања.

Међутим, међу приступима постоје и бројна размимоилажења. Указујемо на кључно. Независна варијабла у теорији неокласичног реализма долази са системског нивоа, и у вези са тим нема спора. На другој страни, СПА, како је већ и приказано у претходном поглављу, уважава варијабле пореклом из међународног система. Уважава их, узима у разматрање, позиционира у шеми бројних одредница који утичу на одлуку, али она никад не доспева у статус методолошке независности. Другим речима, док хијерархија одредница спољне политике код неокласичног реализма на челу има подстицаје и ограничења насталих на системском нивоу, СПА у први план истура детерминанте које су у неокласичном реализму у статусу посредујућих.

Џулијет Карбо је још оштрија у својој критици овог својства неокласичног реализма. Крајњи исход њене анализе сажео би се у потреби недвосмисленог раздвајања у погледу односа са спољнополитичком анализом. Неколико је разлога који поткрепљују изнети став.

⁸⁵⁶ Valerie M. Hudson and Benjamin S. Day, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, op. cit., p. 211.

⁸⁵⁷ Ibidem.

⁸⁵⁸ Wolfram F. Hanrieder, “Compatibility and Consensus: A Proposal for Conceptual Linkage of External and Internal Dimensions of Foreign Policy”, op. cit., p. 972.

⁸⁵⁹ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, op. cit., p. 172.

Полазећи од „привилеговања међународног система насупрот унутрашњем (...) претпоставке да лидери нису увек вођени међународним притиском (...) и неразвијеном пажњом посвећеном перцепцијама и веровањима”,⁸⁶⁰ Карбо, на линији већине критика упућених неокласичном реализму, приговара му еклектицизам. Међутим, не као недостатак сам по себи. ‘Еклектицистички покрет’, како га Рипсман, Лобел и Таљаферо називају, ни у приступу Џулијет Карбо није научно стигматизиран, али је задржан својеврстан амбивалентан однос. У свом елаборирању начина на које СПА може да допринесе даљем развоју неокласичног реализма, Карбо јасно указује на вредности произведене управо еклектичким притупом науци. Тим путем би се налази спољнополитичке анализе неометано користили у сврху унапређења истраживачких резултата неокласичног реализма. Међутим, то је уједно и најслабија улога коју СПА тумачи у односима са великим теоријама међународних односа. Према њеном мишљењу, *комплементарност* је „најслабија позиција СПА у односу на друге теоријске школе мишљења”.⁸⁶¹ Друга улога у којој Карбо хијерархијски види СПА на много вишем ступњу јесте њена *компетитивност*. Према је њена позиција у овој улози знатно снажнија, рекли бисмо аналогна некој великој теорији међународних односа, досадашњи истраживачки програм није потврдио способност СПА да равноправно учествује у „парадигматским ратовима”.⁸⁶² Раније изнет став у претходном поглављу о пракси игнорисања СПА из перспективе теорија међународних односа то и додатно поткрепљује. На самом крају, на крилима критика упућених застарелости ‘изама’, и Карбо покушава да пронађе ново место спољнополитичкој анализи. Поредити нову, потенцијалну улогу СПА са ватросталном посудом високог степена издржљивости (*crucible*), сматра да је СПА у новој улози кадра да апсорбује налазе других теорија (реализма, либерализма и конструктивизма, прим. аут.), чинећи на тај начин исходе дебате агент (актер)-структура извеснијим него што је сада то случај.

Чини се да су и одговори који долазе из табора неокласичних реалиста прилагођени самој суштини упућених критика. Они нису једноставни, систематични, коначни и, што је можда највећи недостатак, остављају простора за даље расправе на исту тему.⁸⁶³ Међутим, није ли дебатовање међу теоријским правцима, истовремено, и најбољи начин развика и унапређења самих теорија? Неокласични реализам је кроз сопствену еволуцију, према нашем суду, то апсолутно доказао. Раније приказан напредак неокласичног реализма од ‘прве до треће врсте’ уважио је захтеве и теоријске строгиости, и динамичности и живости предмета анализе. У оквирима овог приступа су уважени критеријуми постојања „скупа заједничких претпоставки које уједињују различите теоретичаре који могу произвести међу собом надмећуће хипотезе и предвиђања (...) али и степена кохерентности налаза који осликавају реалан свет”.⁸⁶⁴ Престога критика Џулијет Карбо и њено нагињање ка заступању (*advocacy*) ‘праведнијег’ положаја СПА у хијерархији приступа анализи међународних односа и спољне политике још увек не налази утемељење ни у науци, ни у пракси.

Слика 5: Спољнополитичка анализа као ‘посуда за претапање’ теорија међународних односа

⁸⁶⁰ Juliet Kaarbo, “A Foreign ...”, pp. 205.

⁸⁶¹ Ibidem, p. 208.

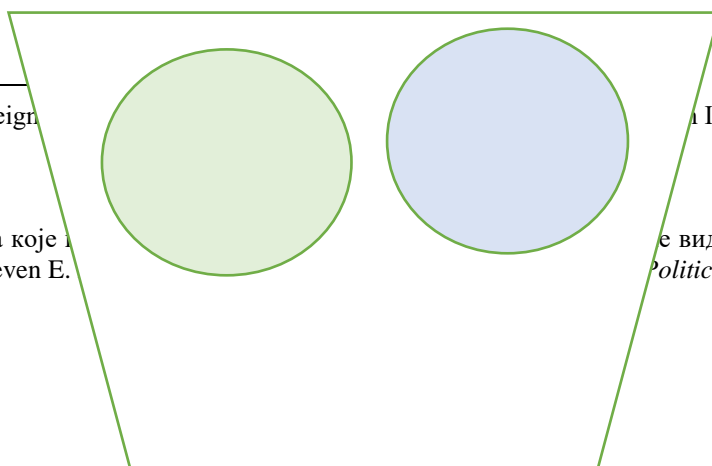
⁸⁶² Ibidem, p. 209.

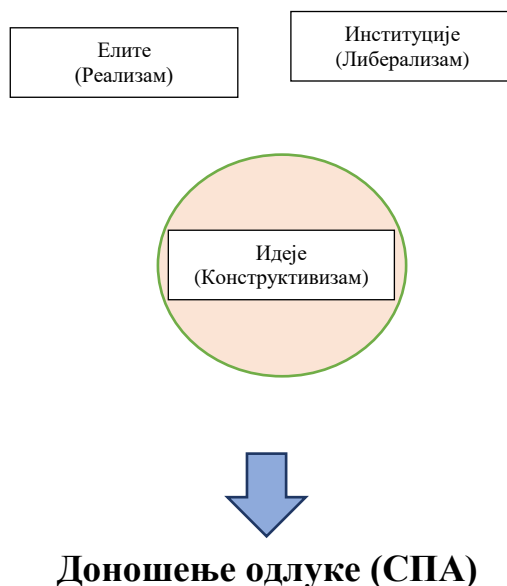
⁸⁶³ Више о начинима на које ... Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. ...

⁸⁶⁴ Ibidem, p. 177.

... IR Theory”, op. cit., pp. 204,

... е видети у: Norrin M. Ripsman, ... politics, op. cit., pp. 175-183.

Извор: Juliet Kaarbo, "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory", *International Studies Review*, vol. 17, 2015, p. 208.

Напред наведени аргументи су у потпуној сагласности са мишљењем Хадсон и Хеј о капацитету неокласичног реализма као градитеља мостова међу теоријским приступима.⁸⁶⁵ Премда жуде за препознатљивошћу у главним токовима теоријског промишљања међународних односа, успех неокласичних реалиста у препошћавању јарака испречених између спољнополитичке анализе, са једне стране, и великих теорија међународних односа, лако је замислив и остварив. Много је времена протекло од Хермановог председничког обраћања Удружењу за међународне студије из 1990. године. Тада је у сврху објашњења утицаја промена међународног система услед краја Хладног рата на појединачне спољне политике држава позвао на заједнички подухват СПА и науке о међународним односима.⁸⁶⁶ Закључили бисмо, на основу свега наведеног, да Херманов позив треба обновити.

3.5 Међународни политички положај малих држава као одлучујућа одредница спољне политике

Опсежна анализа одредница спољне политике коју смо представили у претходним одељцима остварује двојаку сврху. Прво, указала је на комплексност подухвата утврђивања

⁸⁶⁵ На овом месту указујемо на још један покушај установљавања везе системских теорија са теоријама заснованим на унутрашњој политици који, премда недовољно разрађен, доприноси овој научној дебати: James D. Fearon, "Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations", *Annual Review of Political Science*, vol.1, no. 1, 1998, pp. 289-313.

⁸⁶⁶ Valerie M. Hudson, "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", *Foreign Policy Analysis*, vol. 1, issue 1, March 2005, p. 21. У питању је парафраза информације која се налази на наведеном месту. Како се у истом чланку наводи, овај позив резултирао је зборником радова Jerel A. Rosati, Joe D. Hagan and Martin W. Sampson III (eds), *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, University of South Carolina Press, 1994. Међутим, просто је невероватно како је само три године пре упућеног позива Чарлс Херман учествовао у уређивању једног од најпознатијих зборника радова о новим правцима развоје теорије спољне политике у коме нема говора о покушајима интеграција СПА и теорија међународних односа (Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr., James N. Rosenau (eds), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, HarperColinsAcademic, London, 1987).

општеприхваћеног и свеобухватног значења детерминанти спољне политике, њихових класификација, и последичне хијерархије међу њима у контексту изучавања спољне политике појединачних актера или група истоврсних држава. Друго, представила је провизорност граница између теорија међународних односа (Неокласични реализам), развијајућих приступа спољнополитичкој анализи, и покушаја изградње опште теорије спољне политике која се налази негде између претходна два. Нужно упуштање у еклектицизам, онтолошке, епистемолошке и методолошке природе, нуспојава је настојања да се предности свих наведених приступа спољној политици уврсте у један аналитички модел.

Одабир ‘средњег пута’ у коме се опредељујемо да у студији случаја применимо унапређени модел детерминанти који је предложио професор Висковић, допуњен неокласичним реализмом трећег типа као корективним фактором подробније анализе појединачних спољнополитичких одлука, са нагласком на опажање стварности или државно-друштвене односе, уз повремене излете ка окружењу спољнополитичког одлучивања у поимању Минца и ДеРуена, чини се оправданим и разложним. Додатно, сматрамо веома корисним допуну коју проналазимо у Розенауовој предтеорији спољне политике, нарочито у погледу његовог схватања фактора улоге. Крајњи исход оваквог ‘теоријског амалгама’ у приступању анализи спољне политике Србије од 2000. до 2018. године није ригидни теоријски модел, већ пре погодна компоновање аналитичких алата који доприносе вишем степену разумевања суштине предмета истраживања.

Табела 6: Сажети преглед класификација одредница спољне политике из угла Неокласичног реализма треће врсте, схватања спољнополитичке анализе Алекса Минца и Карла ДеРуена и покушаја градње теорије спољне политике Џејмса Розенауа и Иве Висковића

Приступ Одреднице спољне политике	Неокласични реализам (трећа врста)	Спољнополитичка анализа		Теорија спољне политике
		Међународни контекст	Системски фактори	
Спољашње	Системски подстицаји	Међународни контекст	Системски фактори	Међународно окружење (опште карактеристике међународних односа и међународни положај државе)
Унутрашње	Стратешка култура	Окружење спољнополитичког одлучивања	Индивидуалне карактеристике	Идеосинкратички чиниоци
	Опажање стварности	Психолошки фактори		
	Однос државе и друштва	Унутрашње детерминанте	Државни фактор	Друштвени систем
			Фактор улоге	Наслеђена прошлост
			Друштвени фактор	

Теоријска повезница којом предупредујемо потенцијалне методолошке критике налази се у хијерархијски највише постављеној одредници међународног окружења код свих наведених приступа, бар када је реч о малим државама. У томе предњаче схватања која припадају неокласичном реализму, али и, како смо већ доказали, Розенауова шема генотипа држава. Неокласични реализам је узима за независну варијаблу, док све остале сврстава у

ранг интервенишућих. Розенау у својој анализи тврди да, без обзира на ниво економског развоја и степен политичке отворености, уколико мала држава постане истовремено и пенетрирани политички систем (а тврдимо да све оне то већ и јесу), кључна одредница спољне политике несумњиво долази са нивоа међународног система. Осим тога, категорије детерминанти на које сви скупа указују могу се, *mutatis mutandis*, парцијалним аналогијама и методом поређења свести на иста суштинска својства, као што је у *Табели 6* приказано.

* * *

*Претходно поглавље овог докторског рада на прави начин осликава комплексност одабраног предмета истраживања и теškoће са којима се аутор суочава у постизању жељених научних циљева. Опсежна анализа изучавања одредница спољне политике, оличена у покушајима што подробнијег критичког представљања различитих дефиниција и класификација извршена је на обухватан начин са циљем доказивања релевантности тог подухвата, независно од школе мишљења о међународним односима и спољној политици којој представљени теоретичари припадају. Укриштањем добијених истраживачких налаза, аутор овог докторског рада надоместио је утихли дијалог у научном дискурсу. Од краја 60их година прошлог столећа, Розенауове предтеорије спољне политике и бројних осврта на њу, који су исходovali емпиријским истраживањима, научним и стручним радовима, трагање за прихватљивим одређењем детерминанти спољне политике и последичне класификације засноване на хијерархији међу њима вратило се зауздавању стегама теоријских праваца из којих теоретичари долазе. Међутим, ма колико окрњен методолошким теškoћама на које је указано на самом почетку поглавља, општи преглед стања науке поводом изучавања одредница спољне политике био је нужан и оправдан услов за потврђивање тезе о неговању холистичког приступа детерминантама у циљу објашњења спољне политике. Познавање целокупног система одредница спољне политике омогућава одговор на питање зашто је нечија спољна политика онаква каквом је спознајемо у међународној стварности. Додатно, у овом поглављу неговани приступ био је неопходан и за оснаживање аргумената о хијерархијској надређености међународног политичког положаја (мале) државе у односу на унутрашње факторе спољнополитичког одлучивања, деловања и стратешког усмеравања. Истраживање је вођено индуктивним путем, анализама појединачних дела, а понегде и целокупних опуса издвојених аутора све до уочавања вредности коју неокласични реализам поседује у изучавању одредница спољне политике. Осим што мири системске и *innerpolitik* приступе међународним односима и спољној политици, неокласични реализам (и то његова 'трећа врста') на научно утемељен, систематски и методолошки исправан начин синтезом обједињује целокупну дебату о детерминантама на начин компатибилан нашем предмету истраживања. Подробно објашњени 'кластери варијабли' спољне политике допунили су претходни научни дискурс о детерминантама на ваљан начин и отворили још једно, више теоријско, питање на које одговарамо у завршним сегментима поглавља. Реч је о потреби установљавања квалитативног односа неокласичног реализма и спољнополитичке анализе. То је учињено прегледом досадашњих, превасходно савремених покушаја и предлогом тема за даљу надоградњу дискурса.*

4 СТУДИЈА СЛУЧАЈА: РЕПУБЛИКА СРБИЈА ОД 2000. ДО 2018. ГОДИНЕ

Применом методе студије случаја на примеру спољне политике Републике Србије покушавамо да испитамо валидност претходно представљених налаза до којих се дошло истраживањем студија малих држава, одредница спољне политике и њиховог утемељења у теорији неокласичног реализма ‘треће врсте’ унапређеној спољнополитичком анализом.

Првенствено ће се приступити изради хронологије спољне политике Србије, односно претходних вертикално и хоризонтално другачије организованих власти у Савезној Републици Југославији, односно Државној заједници Србија и Црна Гора. Због спољнополитичког емпиријског богатства и раздвајања важних догађаја од оних који су само индиректно утицајни или представљају дериват већ издвојених по значају, нужно је одредити се за кључни критеријум представљене хронологије. То ће у овом случају бити одреднице спољне политике. На основу опаженог спољнополитичког понашања и поимања кључних детерминанти које су усмеравале спољну политику Србије у периоду од 2000. до 2018. године, у наредним редовима предлажемо петочлану класификацију/хронологију спољнополитичких раздобља. Она су међу собом одељена нарочито истакнутим ‘унутарспољним (*intermestic*)’ догађајима који су доприносили квалитативној промени спољне политике Србије.

У другој целини овог поглавља приступиће се детаљној анализи примењених спољнополитичких стратегија које смо у претходним поглављима теоријски представили. Испитивање делотворности у њиховом коришћењу, односно указивање на могуће недоследности у примени вршиће се на примерима остваривости прокламованих спољнополитичких циљева за које држимо да су од 2000. до 2018. године задржале константност у спољној политици Србије. Реч је о односима са великим силама, чланству у ЕУ, очувању територијалног интегритета и суверенитета и билатералним и мултилатералним односима са суседним државама.

4.1 Раздобља спољне политике Републике Србије (СРЈ/СЦГ) од 2000. до 2018. године: основне детерминанте

Спољна политика и њоме грађен међународни политички положај Републике Србије октобра 2000. године нашли су се пред набојем емоција грађана потеклих из високих очекивања потхрањених избором нових власти на републичком и савезном нивоу. У аманет остављен незавидни статус прокужене државе, стигматизоване кривицом за политичка, економска и војна недела из претходне деценије, требало је преобратити у кредибилног партнера другим државама, равноправног члана ‘међународне заједнице’. Још увек нејасног спољнополитичког идентитета услед потребе кристалисања односа међу федералним јединицама које су у датом тренутку чиниле СРЈ, уз баласт прошлости који је мултипликовао (негативне) спољнополитичке појавне облике на сваком кораку, ‘стара држава’ испоставила се као непогодан механизам за спровођење ‘нове спољне политике’. Стога је, уз управљање односима изван државних граница, све време ум политичких одлучилаца морила потреба стабилног унутрашњег политичког уређења.

У првој половини прве деценије двадесет и првог столећа унутрашње политичко уређење испоставило се као нерешива енигма. Приступ њеном решавању унутрашњи политички актери видели су на различите начине.⁸⁶⁷ Размишљање о спољној политици почетног периода увек је било упитно са становишта стварне, а не само прокламоване јединствености спољнополитичких наступа. Додатно аналитичко отежање наступило је 2003.

⁸⁶⁷ Остало је забележено одбијање Мила Ђукановића да преузме функцију у савезној влади СРЈ и његово инсистирање да Србија и Црна Гора пре ступања у неки од облика федералног државног уређења прибаве међународно признање као две независне државе. Наведено према: Душан Телесковић, „Ко ће коме доћи на ноге: Зашто је Мило Ђукановић одбио да се сретне са Војиславом Коштуницом и шта је мислио о 5. октобру”, *Недељник*, 20/08/2020, доступно на: <https://www.nedeljnik.rs/ko-ce-kome-doci-na-noge-zasto-je-milo-jukanovic-odbio-da-se-sretne-sa-vojislavom-kostunicom-i-sta-je-mislio-o-5-oktobru-veliki-dosije-u-novom-nedeljniku/>, приступљено: 13/09/2020.

године, када се тада већ довољно уздрмано заједништво федеративног државног уређења, ‘олабавило’ синтагмом државне заједнице, још више замагљујући утврдивост степена унутрашње кохезије у погледу спољнополитичке концепције Србије и Црне Горе. Неки од одговора проналазе се тек после маја 2006. године. Тада су републике које су сачињавале сложену државу започеле и (континуитетом међународног субјективитета) наставиле свој међународни живот тежећи различитим спољнополитичким циљевима. Док је Црна Гора убрзо приступила вођењу спољне политике на основу стратегије усвојене по повратку самосталности, Србија се до данашњих дана није усудила да такву стратешку ‘стегу’ наметне управљању односима изван државних граница. Наместо тога, прелазак са различитих врста вертикалне организованости политичког система није за собом донео тектонске промене у погледу спољне политике. Ни формално, ни суштински. У формалном смислу, и даље за стратешким мишљењем трагамо кроз разноврсне изворе, писане и вербалне акте, званичне и незваничне наступе релевантних политичких одлучилаца. Супстантивно, нит опште спољнополитичке оријентације која се може пратити од првих обриса из последњег квартала 2000. године до 2018. године којом је предмет истраживања овог докторског рада омеђен, није прекинута. Премда у појединим раздобљима мало истањена, испуњена фрактурама због покушаја њеног кидања и стављена на тешке тестове издржљивости важним догађајима који су (потенцијално) утицали на спољну политику, она је у читавом периоду била сачињена истим градивним материјалом. Ни једнострано проглашена независност Косова и Метохије, ни идеолошки најснажније изражена промена власти 2012. године, нису произвеле промену спољнополитичког кретања Србије кроз густу шуму међународних односа.

Аналитички материјал који је употребљен у сврху доказивања почетних хипотеза и формирања аргументације прибављен је из четири значајна извора. Прво, реч је о експозеима мандатара за састав владе, односно министара спољних послова када су они постојали, као што је то био случај са министрима Гораном Свилановићем 2001. године, односно Вуком Драшковићем 2004. године. Друго, програми рада владе доведени су у везу са формално постојећи стратешким оквиром спољне политике оличеним, преваходно у Стратегији националне безбедности или вишим правним актима попут Закона о спољним пословима или Устава Републике Србије. Треће, медијски и, уопште јавни, иступи носилаца функција важних за спољну политику праћени су у сврху вредновања њихове компатибилности прокламованом и нормативном спољнополитичком усмерењу, односно њиховој временској кохерентности у сврху доказивања континуитета спољне политике од 2000. до 2018. године. Изворишта ових информација су, осим праћења истакнутих дневних и недељних писаних медија, спољнополитички релевантних емисија на електронским медијима, и јавно доступне хронологије спољнополитичких догађаја медијског архива Ебарт (од октобра 2000. до 2009. године),⁸⁶⁸ односно дневни билтени Министарства спољних послова доступни на архивској и савременој интернет презентацији.⁸⁶⁹ И четврто, у обзир су узете све до сада извршене научне и стручне анализе релевантне за предмет истраживања овог докторског рада објављене у научним часописима у издањима чланица универзитета у Републици Србији, односно научних института.⁸⁷⁰

Основна одредница спољне политике СРЈ у раздобљу од промене власти октобра 2000. до другог квартала 2003. године недвосмислено је било међународно окружење. Корак даље, она је ближе операционализована путем прокламованог спољнополитичког циља

⁸⁶⁸ Доступно на: <http://www.arhiv.rs/strana/14/hronologija-dogadjaja>, приступљено: 07/09/2020.

⁸⁶⁹ Доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/index01_s.html, приступљено: 07/09/2020.

⁸⁷⁰ Илустративан пример који негује приступ изучавању спољне политике Републике Србије сличан оном који усвајамо може се пронаћи у: Драган Живојиновић, Александар Милошевић, „Кључне одлике међународног система као детерминанта спољне политике Републике Србије”, у: Милан Подунавац, Жарко Пауновић (урс), *Политика: наука и професија*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Удружење за политичке науке Србије, Београд, 2013, стр. 265-280; Драган Ђукановић Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије”, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 299-312; Иван Р. Димитријевић, Милан Липовац, „Национални интереси Републике Србије: анализа експозеа мандатара владе од 2007. до 2017. године”, *Српска политичка мисао*, вол. 57, број 3, 2017, стр. 71-97.

промене међународног положаја државе, у снажној синергији са детерминантом наслеђене прошлости. То није могло да буде учињено без правилног вредновања постојећег стања и пројектовања жељеног међународног положаја у адекватно схваћеним околностима. Промена међународног положаја интристично је генерисала себи вишеструку сврху. Веома лако је из телеолошког смисла постављања циља самог по себи прелазила границу средстава и циљева спољне политике и постајала убојит спољнополитички инструмент којим се СРЈ враћала на позорницу мирољубивих међународних односа. Изражена карактеристика спољне политике овог периода, која узгред олакшава потврду напред постављених хипотеза, односи се на тежњу носилаца власти да континуирано и на сваком месту исказују тежњу за променом дотадашњих перцепција државе истог имена. Дестигматизација је дуг процес, састављен из бројних корака, а новоформиране власти су му високим интензитетом приступиле од самог почетка.⁸⁷¹ Чак се ни унутрашња политичка колебања вишестраначке (неки би рекли и превишестраначке) коалиције⁸⁷² од којих је власт била саздана нису омели ангажман усмерен ка повратку у међународне организације регионалног и универзалног карактера, обнављању односа са актерима којима је током деценијске кризе било ускраћено дипломатско представљање и општење и зачетак решавања нагомиланих проблема из блиске прошлости.

Скупно сагледано, ослањајући се на слово текста експозеа Савезног министра иностраних послова, међународни положај СРЈ био је детерминисан „променама у међународној констелацији (...), фундаменталним променама политичке, економске и стратешке карте региона југоисточне Европе и (...) деловањем унутрашњополитичких фактора на међународну позицију земље”.⁸⁷³ Међутим, премда се у првим месецима рада нове владе СРЈ запажају две снажне унутрашње кризе (терористичке активности на југу Србије и одбијање црногорских власти да прихвате састав нове владе, иако је на њеном челу био Зоран Жижич из Социјалистичке народне партије), њено спољнополитичко деловање и даље је било под доминантним утицајем одреднице међународног (политичког) положаја. Политичке власти Црне Горе ускраћивале су легитимитет новоформираним органима савезне државе. Тиме је настављен својеврсни континуитет кризе опстанка СРЈ зачет крајем претходне деценије, али додатно интензивирајући све гласнијим захтевима из Подгорице да се, пре уређења федералних односа, Србија и Црна Гора признају као засебне државе. Бојкот избора, а онда и рада савезних институција додатно је отежавало и супротстављање преговорима који би се водили између републичких власти Црне Горе, Србије и федералног нивоа. До укључивања елемента иностраности оличеног у лицу Хавијера Солане, Високог представника ЕУ за спољну и безбедносну политику, ни овај унутрашњи политички проблем није бивао успешно артикулисан. Додатно, несагласје у погледу унутрашње политичке организације није реметило ни спољнополитички смер Југославије. Рекли бисмо поново, захваљујући снази којом је детерминанта међународног окружења управљала њеним креирањем и реализацијом. На овом месту је довољно, илустрације ради, поменути да је само до краја 2000. године остварено неколико циљева предодређених међународним окружењем. СРЈ је постала чланица Организације Уједињених нација (1. новембра) и Организације за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС, 10. новембра). На регионалном нивоу је постала чланица Пакта за стабилност Југоисточне Европе (26. октобра) и учествовала у раду самита ове организације. Обновила је дипломатске односе са Француском, СР Немачком, Уједињеним Краљевством и САД, државама са којима су они били прекинути услед почетка бомбардовања, 25. марта 1999. године. Председник СРЈ је средином новембра у својству

⁸⁷¹ О стратегијама дестигматизација држава у спољној политици видети више у: Милан Крстић, *Стратегије дестигматизације у спољној политици државе: студија случаја спољне политике Републике Србије од 2001. до 2018. године*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, октобар 2020.

⁸⁷² Видети у: Драган Ђукановић, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *op. cit.*, стр. 117-118.

⁸⁷³ „Експозе Горана Свилановића, Савезног министра за иностране послове у Савезној скупштини С. Р. Југославије, 24. октобра 2001.”, *op. cit.*, стр. 281.

почасног госта присуствовао Самиту ЕУ у Бијарицу, а недуго затим је перспектива чланства у Европској унији (24. новембра) на самиту ЕУ и СРЈ, БиХ, Републике Македоније, Хрватске и Албаније пружена свим државама региона, тада већ именованог Западним Балканом. Представљени спољнополитички учинци само су неки од многих, сличних њима, који су убрзо по конституисању нових власти постигнути. Њихово набрајање само би додатно потврдило аргумент да у основи свих спољнополитичких тежњи стоји: „брза и свеобухватна реинтеграција СРЈ у међународну заједницу”.⁸⁷⁴

За разлику од претходеће деценије, почетком 21. столећа СРЈ правилно разуме међународни контекст. Било је јасно да је на делу трансформација међународног поретка из униполарног у мултиполарни, без назнака коначног исхода. Претенденти на улогу поседника велике концентрације моћи, односно ‘пола’ у међународним односима, били су означени у потенцијалу као растући у моћи (*emerging powers*). Такво стање оличено у несигурности спољнополитичких избора сврставања уз неку од великих сила обликовало је и југословенску спољну политику. Премда препознато „јачање политичких, економских и војних позиција САД, НАТО и Европске уније”,⁸⁷⁵ тадашње политичко руководство није одвратило од неговања партнерских односа и са Руском Федерацијом, односно „отворених и конструктивних односа са (...) Кином, Јапаном, Индијом”.⁸⁷⁶

Друга детерминанта спољне политике првог раздобља своје темеље проналази у ближој историји СРЈ. Осим тада још увек недовршеног процеса распада бивше Југославије и свих нерешених билатералних питања са новим суседима, новим властима су у аманет, као историјска датост на управљање подарени снажни елементи иностраности унутар државних граница. Наравно, помисао је да је реч о војном и цивилном администрирању Косовом и Метохијом, али и делимично Босном и Херцеговином, односно Републиком Македонијом. Оно је и проширено често конкурентним интересима великих сила заинтересованих за регион, решавање наслеђених отворених питања и остваривање сопственог утицаја у политичком, економском и безбедносном погледу. Говоримо о раздобљу када је само Југославији недостајало јасно усмерење ка НАТО елементу евроатлантских интеграција, премда је чак и оно, бојажљиво, и свега у једној реченици било прокламовано експозеом министра Свилановића. Оно је делом ојачано у признању да би чланство свих држава региона „дугорочно обезбедило оквире за успешне унутрашње економске и социјалне реформе”,⁸⁷⁷ али се не може идентификовати конкретна политичка активност која би утемељеним чинила закључак о југословенској спремности за чланство у овом војно-политичком савезу. Напротив, чешћа су била јавна обраћања која су потврђивала да „Партнерство за мир не значи и чланство НАТО, већ однос са Алијансом по мери сваке земље”.⁸⁷⁸ Истог става је био и Војислав Коштуница, сматрајући да је „улазак у Партнерство за мир био сасвим довољан”.⁸⁷⁹

Трећа група спољнополитичких одредница део је економског елемента друштвеног система. Међутим, истакнуто својство спољнополитички релевантних економских политика тесно је повезано са првом наведеном детерминантом, односно са целокупним државним међународним положајем. Бројни споразуми који су у првим годинама ‘опорављене’ државе потписани, учинак су здруженог напора чији је циљ био повратак земље у међународну арену и економска помоћ која би послужила унутрашњем привредном напретку. Није реч о аутархичном економском развоју који би последично постао самостална одредница спољне политике већ више о сурогату међународног окружења који само у својим исходима, већ протканом усвојеном спољнополитичком одлуком, генерише економске последице.

⁸⁷⁴ Ibidem, стр. 293.

⁸⁷⁵ Ibidem, стр. 281.

⁸⁷⁶ Ibidem, стр. 288.

⁸⁷⁷ Ibidem, стр. 284.

⁸⁷⁸ „Свилановић: највише промена у међународном положају СРЈ”, *Бета*, 4/10/2001, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b041001_s.html#N4, приступљено: 22/09/2020.

⁸⁷⁹ Небојша Поповић, Коста Николић, *Војислав Коштуница – једна каријера*, Комитет правника за људска права YUCOM, Београд, 2006, стр. 247.

Најпосле, идеосинкратички фактори који утичу на спољну политику, у првом раздобљу, налазе се на самом зачељу. Институционални галиматијас државе која се од самог почетка налази пред изазовима реформе, урушено поверење грађана у политику иза које стоји снажна личност у улози предводника њене примене и широке политичке коалиције којима је била непојмљива (поновна) концентрација моћи у рукама једне особе условили су спољнополитичко деловање потпуно независним од кадровских промена на кључним управљачким функцијама. Оно је у потпуности било вођено међународним околностима и тежњом ка што повољнијем позиционирању у међународном систему. Ни проглашавање тадашњег председника СРЈ за ‘првог пратиоца’ личности године америчког часописа Тајм (*TIME*),⁸⁸⁰ ни додела награде Ист-Вест института (*East-West Institute*) за државника године,⁸⁸¹ па чак ни видљива тежња европских лидера да се на састанку Европског савета у Бијарицу позиционирају на породичној фотографији што ближе Војиславу Коштуници,⁸⁸² нису увећали његов капацитет до нивоа пресудног за спољнополитичко одлучивање унутар Југославије.

Година 2003. за собом доноси снажне унутрашње потресе, тада већ Државној заједници Србија и Црна Гора. Намера спољнополитичких одлучилаца да се у 2003. години приступи реализацији друге фазе спољне политике, која је узгред подразумевала већ изграђену перцепију „стабилног, поузданог и предвидљивог члана међународне заједнице”,⁸⁸³ није имала утемељење у стварности. Институционална прилагођавања о којима се преговарало уназад годину дана, од усвајања Полазних основа за преуређење односа Србије и Црне Горе до Уставне повеље Државне заједнице Србија и Црна Гора чији садржај није могао бити усаглашен без иностраног посредовања ЕУ, нису ојачала међународни положај државе. Напротив, произвели су подозрење ‘међународне заједнице’ и сумњичавост у способност опстанка нове творевине. Ношени ентузијазмом успеха спољне и безбедносне политике ЕУ, европски лидери су редом поздрављали преговарачки исход којим је управљао тадашњи Високи представник ЕУ за спољну и безбедносну политику.⁸⁸⁴ Међутим, мора се имати у виду да је већ по потписивању првог документа којим је започет процес преуређења односа међу републикама, изјавама званичника из Србије, односно Црне Горе зачета полемика о истинској жељи да нови аранжман у пуном капацитету буде и имплементиран. Док је из Подгорице Ђукановић говорио да „није одустао од референдума о независности”,⁸⁸⁵ у Београду се приступање процесу преуређења рационализовало „најбољим решењем у датим условима”,⁸⁸⁶ или „јефтиноћом”,⁸⁸⁷ у односу на претходне државне конфигурације. Свесне проблема функционалности, провизорности одредби Уставне повеље када је реч о спољној политици, несаслаја републичких и заједничког нивоа власти и дисонантних тонова којим су бојени званични ставови носилаца власти, републике су се постепено окретале вођењу сопствених спољних политика. Нормативни оквир који је, и даље, надлежност утврђивања спољне политике задржао на нивоу заједничке државе

⁸⁸⁰ Andrew Purvis, „Vojislav Kostunica”, *Time*, 25/12/2000, доступно на: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2047931,00.html>, приступљено: 16/09/2020.

⁸⁸¹ Доступно на: <https://www.teslasociety.com/kostunica.htm>, приступљено: 16/09/2020.

⁸⁸² Наведено према: Милан Крстић, *Стратегије дестигматизације у спољној политици држава: студија случаја спољне политике Републике Србије од 2001. до 2018. године*, op. cit., стр. 279.

⁸⁸³ Горан Свилановић, „Спољна политика Србије и Црне Горе у 2003. години”, *Међународна политика*, бр. 1112, октобар-децембар 2003, стр. 3.

⁸⁸⁴ Осим Европске комисије, медије су преплавили ‘поздрави’ потписивању Уставне повеље из Немачке, Француске, али и земаља региона. Видети медијске извештаје о томе у: Дневни билтен вести Министарства спољних послова за 15. март 2002. године, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N10, приступљено: 27/09/2020.

⁸⁸⁵ „Ђукановић – Нисам одустао од референдума”, *Бета*, 14/03/2002, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N4, приступљено: 27/09/2020.

⁸⁸⁶ „Белић – Најбоље решење у датим условима”, *Бета*, 14/03/2002, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N4, приступљено: 27/09/2020.

⁸⁸⁷ „Ђинђић – Нова држава јефтинија од претходних”, *Бета*, 14/03/2002, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N4, приступљено: 27/09/2020.

омекшан је одредбом члана 40. став 2 о „координирању утврђивања спољне политике са надлежним органима држава чланица”⁸⁸⁸ (курзив, М.Д.). У домену примене спољне политике, координација је по правилу изостајала, а међу републичким званичницима развијали су се компетитивни спољнополитички ставови.

Период мирног разласка Србије и Црне Горе, како су многи вредновали односе засноване на Уставној повељи, од марта 2003. до маја 2006. године особен је по томе што је сугестивност унутрашњег политичког развоја и његов, на први поглед, примат у спољнополитичком позиционирању у потпуности надвладан подстицајима и ограничењима међународног окружења. Кључна спољнополитичка питања су се лако преливала из нормативних државних (заједничких) оквира на спољне актере и дизгини управљања штафетно су се предавали било ЕУ, било великим силама. Већ поменуто уређење односа међу републикама постигнуто је захваљујући посредовању Високог представника ЕУ. Косовско-метохијско питање, као још једно унутрашње питање, превасходно Србије, измицало је одредбама Резолуције Савета безбедности (S/RES/1244) и стављано у налог *ad hoc* специјалних представника УН, Контакт групе или међународног посредништва оличеног у формату Тројке. Политички и правни процеси суочавања са злочинима из блиске прошлости високим интензитетом су били условљени успехом интеграције у ЕУ. Хаг, Косово и Метохија и односи међу републикама, тројство проблема у раздобљу од 2003. до 2006. године у својој сржи и приступу њиховом решавању чинили су део одредница међународног окружења. Додатно, од исказане мотивисаности за њихово решавање зависило је и унапређење међународног политичког положаја Државне заједнице.

Анализа раздобља постојања СЦГ, у спољнополитичком погледу, олакшана је постојањем неколико важних, рекли бисмо и наизглед стратешких, а не само тактичких докумената. Осим већ поменуте Уставне повеље, реч је о децембарском Експозеу тадашњег министра спољних послова СЦГ, Вука Драшковића,⁸⁸⁹ односно усвојене Стратегије одбране СЦГ.⁸⁹⁰ У истом периоду је усвојена и Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији,⁸⁹¹ и претходећа и њој комплементарна Резолуција о придруживању ЕУ Народне скупштине Републике Србије.⁸⁹²

Упркос тешкоћама са којима се СЦГ суочава на самом почетку свог бивствовања, тежило се одржању континуитета спољнополитичке нити установљене крајем 2000. године и текстуално уобличене у Свилановићевом експозеу. Напред описани проблеми унутрашњег политичког изворишта и даље не нарушавају примат који у процесима утврђивања и спровођења спољне политике поседује међународно окружење и међународни политички положај СЦГ. Реч је о спољној политици која „није производ воље било које странке, већ објективних околности и односа који постоје у савременом свету”.⁸⁹³ Скептицизам који је у јавности окруживао оцене о могућем даљем напретку у погледу побољшања међународног положаја често је био пренаглашен. Тешко је сагласити се са ставом да се почетком 2003.

⁸⁸⁸ „Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора”, Службени лист Србије и Црне Горе број 1/2003, доступно на: http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/ustavna_povelja_scg.pdf, приступљено: 10/07/2019.

⁸⁸⁹ „Експозе Вука Драшковића, министра спољних послова, у Скупштини Србије и Црне Горе, Београд, 21. децембар 2004”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 311-313.

⁸⁹⁰ „Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе”, *Међународна политика*, број 1116-1117, октобар 2004 - март 2005, стр. 2-6.

⁸⁹¹ „Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији”, *Канцеларија за придруживање Европској унији*, Београд, 2005, доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/seio/NAC_STRAT_UNDP_2006_gledanje.pdf, приступљено: 27/09/2020.

⁸⁹² „Резолуција о придруживању Европској унији”, *Народна скупштина Републике Србије*, 13. октобар 2004. године, доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/eu_integration/RS48-04.pdf, приступљено: 27/09/2020.

⁸⁹³ Горан Свилановић, „Спољна политика Србије и Црне Горе у 2003. години”, *op. cit.*, стр. 4.

године могло говорити о „видљиво погоршаном међународном положају СРЈ (...)”,⁸⁹⁴ уколико се има у виду импозантан број спољнополитичких успеха постигнутих у првом раздобљу ‘опорављене’ државе. У прилог оснаживању тог аргумента можемо придодати и чланство у Савету Европе остварено априла 2003. године, свега неколико недеља после атентата на председника Владе Србије и последичне унутрашње нестабилности.

Језичка анализа напред побројаних докумената који за потребе овог рада избором аутора чине ‘стратешки оквир’ спољне политике СЦГ (и Србије) консенсуално истичу подстицаје, али и препреке, пореклом из међународног окружења за кључне одреднице спољне политике. Тако министар спољних послова говори о „чланству у Европској унији и приоритетној сарадњи са САД и Русијом”,⁸⁹⁵ и надсушној потреби испуњавања међународних обавеза, мислећи на сарадњу са Хашким трибуналом. Инаугурациони говор председника Србије следио је сличну логику. Речима о одређености спољне политике Србије „регионалним положајем (...) и односима са три центрипеталне тачке светске политике: Бриселом, Вашингтоном и Москвом”,⁸⁹⁶ спознао је неминовност уподобљавања спољне политике правилном опажању међународне стварности. О немоћи ‘аутархичног’ спољнополитичког деловања СЦГ као мале државе, говорио је и, у том тренутку председник Владе Србије, Војислав Коштуница. На граници вапаја за иностраном помоћи, није се либио да укаже на чињеницу да је „Балкан још увек европски и светски проблем”,⁸⁹⁷ који се може решавати само уз „европско и шире међународно посредовање”.⁸⁹⁸

Поново су се копча ломила око доминантног тумачења европских, односно евроатлантских интеграција. Створене околности у којима се дебата одвијала нису толерисале једнозначне одговоре. Тако у Драшковићевом експозеу затичемо отворено залагање за чланство у НАТО, односно материјализацију атлантског елемента спољне политике. Стратегијом одбране СЦГ уважен је такав став, али не у потпуности. Одредба о одређености СЦГ за чланство у НАТО несумњиво постоји, али је резерва исказана одредбом о њеној „заснованости на демократској вољи грађана”.⁸⁹⁹ Имајући у виду доминантно расположење јавности до данашњих дана, ова идеја је била унапред осуђена на неуспех. Спуштањем нивоа анализе на републике које творе државну заједницу, одговори су знатно јаснији. Професор Висковић је сасвим исправно приметио да је линија поделе на европске интеграције у Србији и евроатлантске у Црној Гори истовремено и узрок спољнополитичке дисонанце, и унутрашњих политичких трвења међу републичким елитама.⁹⁰⁰ С обзиром да наша намера није разрешење идеолошких и концептуалних подела у спољнополитичким концепцијама већ само издвајање и анализа њихових садржаја, преостаје нам да закључимо да су одреднице евро(атлантских) интеграција итекако живе у спољнополитичком одлучивању СЦГ, али и Србије и Црне Горе засебно. Детерминанта спољне политике је нешто што се приликом усвајања и примене спољне политике узима у обзир, а не нужно претаче у активну спољнополитичку праксу. Стога је разложно рећи да атлантски елемент интеграција тадашње државе није занемарен ни у случају Србије, али је

⁸⁹⁴ Милан Шаховић, „Уставна повеља и однос Србије и Црне Горе према свету”, *Међународна политика*, број 1108, октобар-децембар 2002, стр. 7.

⁸⁹⁵ „Експозе Вука Драшковића, министра спољних послова, у Скупштини Србије и Црне Горе, Београд, 21. децембар 2004”, *ор. cit.*, стр. 311.

⁸⁹⁶ „Говор Бориса Тадића након преузимања дужности Председника Републике Србије, Београд, 11. јул 2004.”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 309.

⁸⁹⁷ „Говор насловљен „Учење из прошлости и грађење боље будућности” Војислава Коштунице, председника Владе Републике Србије, одржан на Десетом годишњем Солунском форуму, Солун, 25. мај 2004”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 306.

⁸⁹⁸ *Ibidem*.

⁸⁹⁹ „Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе”, *ор. cit.*, стр. 2.

⁹⁰⁰ Видети више у: Иво Висковић, „Између жеља (грађана) и реалности (политике)”, у: „Наслеђена питања спољне политике: либерална и романтичарска традиција”, *Економист*, јануар 2005, стр. 6,7.

њен утицај био такав да појединачна одлука о активном стремљењу ка чланству у Организацији северноатлантског уговора до данашњих дана није (званично) усвојена.

Уставотворци Повеље нису били нарочито речити када је реч о домену спољне политике државне заједнице. Осим циља дефинисаног у члану 3, „укључивања у европске структуре, а нарочито у Европску унију”,⁹⁰¹ преостали делови који би помогли разумевању прокламоване спољне политике нове (кон)федералне творевине сведени су на правну технику расподеле надлежности. И управо том штурошћу у дефинисању јасних надлежности одшкринута су врата изградњи засебних међународноправних субјективитета Србије и Црне Горе. Уз услов компатибилности са интересима СЦГ, односно сваке републике појединачно, оне су могле, сходно члану 15. Уставне повеље да „одржавају међународне односе, закључују међународне уговоре и оснивају представништва у другим државама”.⁹⁰² Додајући томе и паритетно ротирајуће представљање у регионалним и универзалним међународним организацијама, било је јасно да почетна намера и није било истинско залагање за макар заједничку, ако не и једину спољну политику Државне заједнице. Стратегије одбране је, макар декларативно, ипак указивала на могуће јединство у спољној политици чланица заједнице. Замишљена је као „документ који садржи заједничке ставове држава чланица о најважнијим питањима безбедности и одбране”,⁹⁰³ а спотакла се на тесту остваривости не направивши чак ни прве кораке. Наравно, реч је о прокламованом циљу чланства у НАТО који је, како је већ раније указано, вишеструко демантован у говорима релевантних политичких елита у Србији.

Раздобље спољне политике СЦГ од 2003. до 2006. године обележено је, пре свега, испитивањем кадрости новоформиране творевине за наставак успешног и потпуног повратка државе у ток управљања међународним пословима. Обновљени субјективитет, кооперативност са институцијама ЕУ у процесу установљења другачијих односа међу републикама, убрзана сарадња са Хашким трибуналом и испуњавање међународних обавеза кроз усвајање унутрашњег правног оквира и нови приступ решавању косовско-метохијског питања требало је да синергијски додатно оснаже међународни политички положај СЦГ. Обновљено чланство у бројним међународним организацијама, стицање нових и економски опоравак олакшавали су остварење наведеног задатка. Међутим, пред политичким елитама се простирала дуга стаза, несагледивог краја да бисмо могли да кажемо да се напослетку и овог раздобља достиже жељени међународни политички положај. Ова детерминанта спољне политике, повремено перципирана и као циљ сам по себи, остала је у најснажнијем дејству у аманет и наредним генерацијама, овога пута независне Републике Србије.

После осамдесет и осам година обитавања у сложеним државама различитог степена кохезивности, Србија се у мају 2006. нашла пред изазовом самосталног утврђивања и спровођења спољне политике. Осим ове важне промене државотворног и институционалног карактера, све остале одреднице спољне политике опстале су занемарљиво другачијег облика. Наклоњени смо ставовима професора Ђукановића који је у разматрању спољнополитичког позиционирања Србије после 2006. године писао о „старој-новој спољној политици”,⁹⁰⁴ односно држави која је у потрази за новим спољнополитичким идентитетом била „поново негде између”.⁹⁰⁵ Чини се да је раскорак између прокламованог и стварног, било у погледу спољнополитичких циљева, било у опажању међународног окружења, поново превагнуо тас теразија на ползу отежавања вођења спољне политике самосталне Србије.

Прво раздобље спољне политике независне Србије омеђено је, са једне стране, мајским референдумом у Црној Гори 2006. године и, на другој крајности осе, фебруарским

⁹⁰¹ „Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора”, *op. cit.*

⁹⁰² *Ibidem.*

⁹⁰³ „Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе”, *op. cit.*, стр. 2.

⁹⁰⁴ Драган Ђукановић, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *op. cit.*, стр. 119.

⁹⁰⁵ Драган Ђукановић, *Спољнополитички идентитети Србије: противречности и рефлексије*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2019, стр. 30.

једностраним актом проглашења независности Косова 2008. године. Одабир ових, за спољну политику релевантних догађаја, двоструко је оправдан. Прво, самосталност је одстранила институционални галиматијас спољнополитичког апарата и створила услове за управљање спољним односима на делотворнији начин. Нова прилика неспутана потребом проналаска заједничких именитеља са идеолошки несагласним партнером у државној заједници индустријско је поседовала потенцијал нових спољнополитичких (не)успеха. Друго, започето међународно посредовање у решавању косовско-метохијског питања одлучујуће је обликовало како спољашњу, тако и унутрашњу политичку динамику Србије овог раздобља. Исход представљен у нежељеном акту привремених институција самоуправе у Приштини 17. фебруара 2008. године непоправљиво је 'прилагодио' спољнополитички циљ очувања територијалног интегритета који се до тада (а и надаље) налазио на стратешкој мапи српске спољне политике.

Неколико је истакнутих одлика овог спољнополитичког раздобља, уколико поглед усмеримо на унутрашње политичке процесе. На првом месту се налази испуњење обавезе предузете још раније усвојеном Уставном повељом, сада већ непостојеће заједнице: усвајање новог републичког устава. То је и учињено, након дводневног референдума, у новембру 2006. године. Друго, помало неочекивано, исте године Србија постаје чланица програма Партнерство за мир. У тренутку када се власт налази у рукама политичке странке која је годинама уназад била најтиши подржавалац атлантског елемента у евроатлантским интеграцијама, начињен је корак више у сарадњи са овом војно-политичком међународном организацијом. Треће, правно уобличавање смера спољне политике које је своје место пронашло у Уставу,⁹⁰⁶ допуњено је двојако 2007. године. Осим програма рада новог састава владе који је 15. маја представио Војислав Коштуница,⁹⁰⁷ реч је и о Резолуцији Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије.⁹⁰⁸ На тај начин је, сматрамо, убрзано приступљено „конституционализацији спољне политике (путем, *прим. аут.*) (...) утемељујућих (...) и имплементационих правила”.⁹⁰⁹

Устав је, захваљујући својој преамбули, атипично указао на спољнополитички циљ коме ће Србија тежити, рекли бисмо у неформалном статусу когентне норме. Реч је о обавези „свих државних органа да заступају и штите државне интересе Србије на Косову и Метохији у свим унутрашњим и спољним политичким односима”.⁹¹⁰ Гласови представника привремених институција самоуправе, али и званичних представника међународне управе под окриљем УН крћили су обавезујући карактер (ионако) необавезујуће преамбуле. „Позиција УНМИК-а у вези са референдумом је да он нема тежину за садашњи или будући статус Косова”,⁹¹¹ говорио је Јоаким Рикер у сусрет референдуму грађана Србије поводом усвајања Устава. Колизација унутрашњих и одредница међународног окружења у процесима утврђивања спољне политике независне Србије била је на помолу.

Унутрашња политичка кохезија је, макар декларативно, била истакнута у спољном деловању. Тежња ка побољшању међународног политичког положаја надвладала је унутрашње препреке делотворном вођењу спољне политике. Неколико је индикатора за

⁹⁰⁶ „Устав Републике Србије”, *Народна скупштина Републике Србије*, Службени гласник РС број 98/2006, 8. новембар 2006, доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html, приступљено: 13/10/2020.

⁹⁰⁷ „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Војислава Коштунице”, *Влада Републике Србије*, 15. мај 2007. године, Београд, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/67095/saglasnost-oko-pet-kljucnih-programskih-principa-politike-nove-vlade-srbije.php>, приступљено: 13/10/2020.

⁹⁰⁸ „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”, 26. децембар 2007. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729>, приступљено: 13/10/2020.

⁹⁰⁹ Јелица Стефановић-Штамбук, „Међународни односи у Уставу Републике Србије”, у: *Устав Републике Србије из 2006. – неки елементи новог политичког система*, Институт за политичке студије, Трећи миленијум, Београд, 2007, стр. 78.

⁹¹⁰ *Преамбула*, „Устав Републике Србије”, *op. cit.*

⁹¹¹ „Чеку и Рикер: референдум без последица по статус Косова”, *Бета*, 27/10/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b271006_s.html#N10, приступљено: 13/10/2020.

потврду овакве тврдњу. Прво, упркос кохабитацији у бикефалној извршној грани власти, на преговоре о „коначном статусу Косова у Бечу”⁹¹² отпутовали су и председник Владе, и председник Републике. Друго, независно од све споријег темпа европске интеграције и повећаног нивоа анксиозности унутрашњих политичких елита и јавног мњења, учињени су значајни напори да се Савет ЕУ наведе на усвајање одлуке о мандату за преговоре са Републиком Србијом о стабилизацији и придруживању.⁹¹³ Треће, Србија је у децембру постала 23. учесница НАТО програма Партнерство за мир, упркос живој дебати о стратешком усмерењу спољне политике самосталне Србије која до усвајања скупштинске резолуције о војној неутралности оставља маневарски простор за став тадашњег председника о „првом кораку ка будућем чланству земље у НАТО”.⁹¹⁴ И последње, унутрашњи дискурс о негативној перцепцији односа са (новим) суседним државама, није осујетио намеру потписивања споразума о слободној трговини (ЦЕФТА - *Central European Free Trade Agreement 2006*) који је, званично, у име Србије, потписао тадашњи министар за економске односе са иностранством.⁹¹⁵

Преговори о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању са ЕУ, међународно посредовање у вези са решавањем косовско-метохијског питања и наставак интеграције Србије у међународне организације (на пример, Партнерства за мир) одлучујуће су усмеравале спољну политику овог раздобља. Идеосинкратички чиниоци, односно личности задужене за утврђивање и спровођење спољне политике наслеђене су из претходног периода, а њихов утицај није унапређен. Чак се ни институционални потреси, попут оног када је истакнути члан Српске радикалне странке изабран за председавајућег Народном скупштином, усред јавних осуда за недовољно чињење у испуњавању обавеза проистеклих из обавезујуће сарадње са Хашким трибуналом, нису значајније преобликовали спољнополитичке исходе. Премда је историјски сентимент, и даље, провејавао регионом поседујући ‘рушилачки’ капацитет по добросуседство, почетак ере самосталне Србије је, у спољнополитичкој делатности, успешно анулирао његово деструктивно дејство.

Поједини (не)очекивани спољнополитички исходи, попут неуспеха међународног посредовања у разговорима са привременим институцијама самоуправе у Приштини и последичног једностраног проглашења независности, добрано су уздрмали темеље конституционализације спољне политике којој се приступило по обновљеној самосталности Србије. Од преамбуле Устава, преко прокламованих програмских циљева спољне политике Владе, па до скупштинских резолуција и деловања министарства спољних послова, како смо већ утврдили, хијерархијски примарни циљ подразумевао је очување територијалног интегритета. Наредно *спољнополитичко раздобље од 2008. до 2012. године* требало је промтно да одговори на изазов препознат на Првој амбасадорској конференцији: „уколико се наметне исход који је суштински супротан нашим виталним интересима, капацитет демократске Србије (...) на путу чланства у ЕУ би дошао до пуцања”.⁹¹⁶ Чинило се да су новонастале околности створиле предуслове за изградњу унутрашње политичке сагласности за заокрет у спољној политици. Председник Републике, са обновљеним мандатом, и новоформирана Влада, ипак, нису по инерцији пошли за таквом ‘приликом’. Сасвим

⁹¹² „Контакт група поздравља почетак преговора о статусу Косова”, *Бета*, 24/07/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b250706_s.html#N14, приступљено: 14/10/2020.

⁹¹³ Одлука је усвојена на заседању Савета ЕУ свега недељу дана после усвајања Акционог плана за сарадњу са Хашким трибуналом који је на опште задовољство европских званичника премијер Коштуница представио у Бриселу 17. јула 2006. године. Видети у: Александар Митић, „Европска тројка презадовољна”, *Политика*, 18/07/2006, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/12578/Европска-тројка-презадовољна>, приступљено: 14/10/2020.

⁹¹⁴ „Пријем у ПЗМ крај изолације, почетак нових обавеза”, *Тањуг*, 14/12/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b151206_s.html#N7, приступљено: 14/10/2020.

⁹¹⁵ „Коштуница: велики корак у проширењу сарадње у региону”, *Тањуг*, 19/12/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b201206_s.html#N1, приступљено: 14/10/2020.

⁹¹⁶ „Излагање Вука Јеремића, министра спољних послова Републике Србије, на Првој конференцији амбасадора Републике Србије, Београд, 16. децембар, 2007.”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Букановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, оп. cit., стр. 318.

супротно, показали су приврженост континуитету, према нашем ставу, под преобладајућим утицајем детерминанте међународног политичког положаја.⁹¹⁷

Контекст који се одликује крхкошћу (претходне) унутрашње политичке кохезије поводом најзначајнијих спољнополитичких питања и „кошмаром коалиционих влада”,⁹¹⁸ додатно отежан последицама светске економске кризе, водио је Владу Србије кроз читав њен мандат.⁹¹⁹ Својеврсна управљачка стабилност и остварени предуслови за постојање спољнополитичког континуитета у датом периоду су, супротно очекивањима, исходovali снажнијом конституционализацијом спољне политике оличеном у усвајању бројних значајних, рекли бисмо и стратешких докумената. Реч је о Стратегији националне безбедности,⁹²⁰ Стратегији одбране,⁹²¹ Закону о спољним пословима,⁹²² и потписивању три уговора о стратешким партнерствима са Републиком Италијом, Републиком Француском и Народном Републиком Кином.⁹²³ Наравно, од значаја и аналитичке вредности су и два експозеа мандатара за састав Владе 2008. године,⁹²⁴ односно председника Владе приликом реконструкције 2011. године.⁹²⁵

Усађени страх од принудног изолационизма у управљању међународним пословима, навео је спољнополитике одлучиоце Србије на изградњу ‘четворостубне’ архитектуре на чијим темељима почива свако спољне деловање.⁹²⁶ Међународно подржано једнострано проглашење независности јужне Аутономне Покрајине, оптеретило је до тог тренутка узлазни тренд билатералних односа са једином суперсилом, Сједињеним Америчким Државама, али и Европском унијом и њеним најснажнијим државама чланицама. Почетни, љутити, али и даље дипломатски начини исказивања незадовољства према чиновима признања потеклих од наведених актера, стављали су у изглед прекид, ионако бројним фрактурама начетих односа отежаног општења и придобијања разумевања за националне интересе Србије. Но, како је већ напред наведено, на путу таквој потенцијално погубној политици испречила се, упркос свему, спољна политика континуитета. Сматрамо недовољно утемељеним ставове попут оних о „спољнополитичком приступу Србије растрзаном између ова два циља (очување територијалног интегритета и чланство у ЕУ, прим. аут.) (...) и

⁹¹⁷ Много је примера у којима су спољнополитички актери и директно указивали да се од петоктобарских промена спољна политика није мењала. Видети у: „Јеремић: континуитет спољне политике”, *Политика*, 09/03/2008, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/35695/Jeremic-Kontinuitet-spoljne-politike#!>, приступљено: 18/10/2020, „Изазови спољне политике”, *PTC*, 13/04/2011, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/875326/izazovi-spoljne-politike.html>, приступљено: 18/10/2020, Драган Бујошевић, „Нисмо мењали политику”, *B92*, 22/04/2011, доступно на: https://www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2011&nav_id=508009&version=amp, приступљено: 18/10/2020.

⁹¹⁸ Драган Ђукановић, Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије”, оп. cit., стр. 301.

⁹¹⁹ Изузев реконструкције забележене 2011. године, за мандат Владе Мирка Цветковића можемо утврдити да је била прва у 21. stoleћу која је испунила целокупан временски мандат.

⁹²⁰ „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, *Службени гласник Републике Србије*, број 88, Београд, Новембар 2009.

⁹²¹ „Стратегија одбране Републике Србије”, октобар 2009, Београд, доступно на: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadržaj/dokumenta/strategije/Strategija%20odbrane%20Republike%20Srbije.pdf, приступљено 10/07/2019.

⁹²² „Закон о спољним пословима”, *Службени гласник РС*, бр. 116/2007, 126/2007 и 41/2009, Београд, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/dokumenti/zakoni/381-2009-09-17-11-07-15?lang=sr>, приступљено: 26/10/2020.

⁹²³ О стратешким партнерствима Републике Србије из овог раздобља видети више у: Драган Ђукановић и Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије”, оп. cit., стр. 299-312.

⁹²⁴ „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, *Влада Републике Србије*, 7. јул 2008. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/149349/ekspoze-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>, приступљено: 21/10/2020.

⁹²⁵ „Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, *Влада Републике Србије*, 14. март 2011. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/173881/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>, приступљено: 21/10/2020.

⁹²⁶ О настанку и еволуцији концепције ‘четири стуба’ у спољној политици Србије видети више у: Драган Петровић, Драган Ђукановић, *Стубови спољне политике Србије – ЕУ, Русија, САД и Кина*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012, стр. 187-193.

зависном од промене политичких елита на челу државе”.⁹²⁷ Такве оцене заведене су хеуристичком доступности и политичким дискурсом датог тренутка. Аналитичка проницљивост зашла би изван појединачних иступа носилаца власти и испитала целокупан животни циклус спољнополитичке одлуке, а не само ‘најаву’ потенцијалне измене у поимању спољнополитичке оријентације. Премда се остварење наведених циљева није одвијало жељеном и планираном динамиком, спољнополитичка пракса усмерена ка њиховом достизању није јењавала. Додатно, кадровске промене на управљачким позицијама извршне власти само су семантички прилагођавале спољнополитичке приоритете актуелном тренутку.

Колоквијалног призива, концепција ‘четири стуба’ тежила је уравнотеженим односима са САД, ЕУ, Руском Федерацијом и НР Кином. У том погледу, представљала је својеврсну надоградњу ‘тростубне’ грађевине раније прокламоване у спољнополитичким иступима и у том тренутку актуелног Председника Републике, односно министра спољних послова у свом другом мандату. Наставак преимућства међународног окружења, као одреднице спољне политике, још једном је потврђен. Како је то својевремено посведочио помоћник министра спољних послова задужен за билатералне односе, „ти стубови су реалност модерног света, а не наш избор”.⁹²⁸ Хватање у коштац са тако опаженом реалношћу преместило је развој билатералних односа са другим актерима међународних односа из домена спољнополитичких циљева на терен одредница које обликују целокупну спољну политику. И не само одредница. Били су и спољнополитичко средство у погледу поимања „привилегованих односа са моћним државама”⁹²⁹ као пута за остварење сопствених националних интереса.

Утицај других група детерминанти на спољнополитичку праксу Србије одржао се на нивоу ефемерности. Чак се и њихов интервенишући карактер у разматраном спољнополитичком раздобљу може довести у питање. Снага потребе за одржавањем и унапређењем повољног међународног политичког положаја рушила је пред собом бране постављене унутрашњим одредницама попут снажне анти-европске парламентарне опозиције,⁹³⁰ или све гласнијих тонова о мимоилажењу спољнополитичких ставова Председника и министра спољних послова.⁹³¹

Наступањем потенцијално најснажније идеолошке и политичке промене власти после избора 2012. године генерисано је очекивање јавности да ће наступити заокрет у дотадашњој спољној политици. На чело бикефалне извршне власти, већином у законодавном телу и изборном подршком која је наследила проценат гласачког тела своје некадашње матице, дошла је Српска напредна странка, коалиционим споразумом са Социјалистичком партијом Србије. Њено пређашње политичко деловање пружало је потпору ставу о ‘нади’ у незанемарљиве промене. Остварено јединство власти, а нарочито после 2014. године и превремених, ванредних избора за народне посланике, отежало је спровођење већ

⁹²⁷ Игор Новаковић, „Од четири стуба спољне политике до европских интеграција: постоји ли воља за стратешко усмерење спољне политике Србије?”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2013, доступно на: http://www.isac-fund.org/download/Od_cetiri_stuba_spoljne_politike_do_evropskih_integracija.pdf, приступљено: 14/09/2020, стр. 12.

⁹²⁸ Биљана Митриновић, „Интервју: Здравко Понош, помоћник министра спољних послова - „Четири стуба” су реалност, а не наш избор”, *Политика*, 05/02/2011, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/166186/Tema-nedelje/Strategija-spoljne-politike-Srbije/Cetiri-stuba-su-realnost-a-ne-nas-izbor>, приступљено: 21/10/2020.

⁹²⁹ *Ibidem*.

⁹³⁰ Реч је о предлогу текста резолуције Српске радикалне странке која није усвојена у Народној скупштини упркос подршци коју су јој пружиле ДСС и СПС. Њоме се изражавао негативан став у погледу даљих преговора са ЕУ без експлицитне подршке у косовско-метохијском питању. Наведено према: „Коштуница: Влада не функционише”, *Бета*, 10/03/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b100308_s.html#N2, приступљено: 21/10/2020.

⁹³¹ Ненад Чалуковић и Вељко Лалић, „Досије Јеремић: како је дошао на корак од места Генералног секретара УН”, *Недељник*, 05/10/2016, доступно на: <https://arhiva.nedeljnik.rs/velike-price/portalnews/dosije-jeremic-kakve-su-sanse-vuka-jeremica-u-trci-za-generalnog-sekretara-un/>, приступљено: 21/10/2020.

конституционализоване спољне политике, али знатно олакшало аналитичко праћење њених токова. Концентрација политичке моћи у рукама председника странке, председника Владе, а од 2017. године и председника Републике, аналитичку пажњу је усмерила ка идеосинкратичком чиниоцу процеса утврђивања и спровођења спољне политике.

Спољнополитичко раздобље Републике Србије од 2012. до 2018. године, ипак, није било преобладајуће обележено улогом личности у доношењу и спровођењу одлука. Образложење темељимо на неколико аргумената. Прво, у датом раздобљу промењено је пет састава влада, уз три личности које су обављале улогу председника владе, свега двојице министара спољних послова и двојице председника Републике. Стеченим увидом у програме рада свих влада, сржни циљеви спољне политике опстајали су занемарљиво промењени и прилагодљиви новим околностима. Друго, започети спољнополитички процеси које су у аманет оставиле 'супарничке' власти пре 2012. године неометано су настављени и унапређени. Реч је о установљеном оквиру за вођење разговора о решавању косовско-метохијског питања, односно наставку процеса приступања Европској унији. Најпосле, идеолошка подлога политичке странке која је доминантна у партијском систему Србије у посматраном раздобљу, односно пређашње политичко деловање њених најугледнијих личности, нису уграђени у званичну, државну спољну политику Србије. Макар не у чистом облику, без примеса прилагођавања (наслеђеном) међународном политичком положају, и шире, опаженом међународном окружењу. Почетна заводљивост аргументације о „појединцу који ствара историју”⁹³² кориснија је за истраживање унутрашњих политичких процеса, када је реч о малим државама попут Србије. Њоме се пре може разбистрити замагљена разлика нормативног и стварног у спољној политици, неголи утемељено поимати улога појединца као некога ко се једино захваљујући личним карактеристикама супротставља подстицајима међународног окружења, мењајући фундамент њиховог утицаја.

Елементи стратегије спољне политике Србије ни у овом периоду нису били уклопљени у јединствен документ. Његово потенцијално усвајање путем одговарајућег транспарентног процеса, уобличеног вештом политичко-правном техником, и потврђеног пред највишим институцијама политичког система и даље је на чекању. Стога су посматрачи спољне политике Србије, и када је реч о раздобљу од 2012. до 2018. године, упућени на три изворишта прокламовања политике: експозе мандатара за састав Владе, документи других институција надлежних за утврђивање, спровођење и контролу спроведене спољне политике и званичне изјаве носилаца функција из области спољних послова. Подробна анализа наведених извора требало би да мозаички састави спољнополитичку слику Србије.

Програм рада Владе, као документ у коме су исказани основни стратешки правци деловања министарстава за наредни период, до 2012. године није битније мењао своју суштину. Оправданије је говорити о реактивном прилагођавању новонасталим (спољашњим) околностима, него проактивној намери проицљивог утврђивања политике са циљем постизања или одржања жељених вредности. Пет експозеа мандатара за састав влада до 2018. године⁹³³ донекле је променило дотадашњу праксу. Прво, у појединим случајевима, попут оних из 2014. и 2016. године, пред Народном скупштином су представљени веома обимни документи који захваљујући нивоу разрађености и разумевања свих елемената са

⁹³² Чарлс В. Кегли, Јуџин Р. Виткоф, *Светска политика – тренд и трансформација*, op. cit., стр. 161.

⁹³³ Реч је о следећим документима: „Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије”, *Влада Републике Србије*, 26/07/2012, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/195230/ekspoze-ivice-dacica-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije.php>, приступљено: 26/10/2020; „Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе”, *Влада Републике Србије*, 30/08/2013, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208267/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-ivice-dacica-povodom-izbora-novih-clanova-vlade.php>, приступљено: 26/10/2020; „Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића”, *Влада Републике Србије*, 27/04/2014, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208780/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-aleksandra-vucica.php>, приступљено: 26/10/2020; „Програм Владе Републике Србије – Александар Вучић, председник Владе Републике Србије”, *Влада Републике Србије*, 13/08/2016, доступно на: <http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze090816cvr.docx>, приступљено: 26/10/2020; „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, op. cit., стр..

правом претендују на ‘доделу’ стратешког карактера. Друго, истицање у први план сржно спољнополитичких циљева истраживаним програмима влада потиснуто је економским и демографским питањима. И треће, унутрашње околности услед крхкости и разједињености опозиционог политичког деловања нису представљале препреку остваривању партијског, идеолошког и персоналног континуитета у утврђивању и спровођењу спољне политике током целокупног периода.

Међународни политички положај Србије је знатно унапређен од 2012. године. О томе сведочи број посета, и узвратних долазака највиших носилаца власти у Београд, када је реч о односима са великим силама. председавање Организацијом за европску безбедност и сарадњу (2015), али и бројним регионалним мултилатералним иницијативама указало је на међународну кредибилност Србије. Напредак у процесу ступања у чланство ЕУ забележио је велике кораке, од стицања статуса кандидата за чланство, преко започетих преговора, до отварања двоцифреног броја преговарачких поглавља. Разговори са представницима привремених институција самоуправе у Приштини узнапредовали су са техничких на политичке теме, са нивоа посебно иманованих преговарача до највиших носилаца функција извршне власти. Мач над главом који је упорно стајао као непремостива препрека претходних влада сада је умногоме отупео. Више није било потребно уређивати односе федералних јединица сложених држава, испоручивати хашке оптуженике зарад напретка у процесу европског интегрисања, нити замагљивати суштину процеса преговора о решавању косовско-метохијског питања. Својеврсна извесност и природа сигнала који са нивоа међународног система обликују спољну политику Србије, чини се, никад није била јаснија. Синтагме и флоскуле које су пратиле застоје у остварењу спољнополитичких циљева од 2000. године замењене су политичким прагматизмом који је и на кратак рок испоручио опипљиве резултате. Наравно, не би требало гајити илузије да је спољнополитички процес сасвим изванредан и предвидив. Обриси четворостубне архитектуре спољне политике, итекако присутни у пракси, онемогућавају предвидивост даљих тежњи Србије у погледу њеног међународног политичког положаја.

4.1.1 Спољна политика Савезне Републике Југославије од 2000. до 2003. године: повратак у ‘међународну заједницу’

Премда смо указали на могућности за различита тумачења међународног система, међународног поретка или међународног друштва, односно њихове структуре,⁹³⁴ замагљено је остало схватање тако често употребљаване синтагме ‘међународна заједница’. Више је присутна у медијском и простору политике неголи у релевантним академским и стручним круговима. Ипак, сматрамо је неправедно запостаљеним концептом, ако ни због чега другог онда због своје учестале употребе у реторичким наступима актера спољне политике. Док се са високим степеном сигурности може тврдити да се вредносни однос према међународној заједници са позитивним предзнаком приписује либералним институционалистима и теоретичарима глобалне владавине, свака дискусија о моралној компоненти потенцијалне заједнице држава срушила би се пред материјализмом реалистичке школе промишљања међународних односа. Додатно, уколико разматрамо садржај радова припадника Енглеске школе мишљења, тешко бисмо разлучили где престају међународно друштво или светско друштво, а започиње међународна заједница. На другој страни, тешко је направити истоврсну разлику када је реч о реторичким иступима политичких лидера. Готово једнаком учесталости и уз исто значење говоре и ‘исток и запад’. Трактате о међународној заједници можемо пронаћи у говорима, било Џорџа Вокера Буша и Тонија Блера, било Владимира Путина или Хоснија Мубарака.⁹³⁵ Из тих разлога, али и са циљем постизања бољег разумевања међународног политичког положаја Савезне Републике Југославије од 2000. до

⁹³⁴ Видети више у: Драган Р. Симић, *Расправа о поретку*, *op. cit.*

⁹³⁵ Примери су наведени према: David C. Ellis, “On the Possibility of ‘International Community’”, *International Studies Review*, vol. 11, no. 1 (Mar., 2009), pp. 3-4.

2003. године у наредном делу ће се приступити њеној краткој анализи. Као својеврсни омаж ауторима који су средином 60их година прошлог столећа баштинили приступ међународним односима који је уважавао развој науке тога времена и у њега уграђивали својства друштвеног система у оквиру кога су обитавали, то ће се учинити површним освртом на схватања 'домаћих' аутора.

Југословенска наука о међународним односима дала је незанемарљив допринос теоријској расправи о концепту међународне заједнице. Збирка текстова која је настала под уредништвом угледног загребачког професора међународних односа и дипломатије, Владимира Иблера, одликује се правим богатством теоријског промишљања тог времена о међународној заједници.⁹³⁶ Реч је о скупу научних чланака, премда оптерећених баластом марксистичког поимања међународних односа, који у срж своје анализе сврставају „фундаменталну тему – изучавање саме међународне заједнице и комплексних односа који се у њој стварају независно од воље изражене у спољној политици било које земље”.⁹³⁷

Став професора Матеса чини савршен антрфиле за, у претходном поглављу овог докторског рада, сачињену анализу одредница спољне политике. Налази о преимућству међународног окружења, односно међународног политичког положаја једне државе у њеној спољној политици до којих смо досегли, чине се комплементарним схватању концепта међународне заједнице. Потврда томе проналази се у речима о условљености унутрашње политике међународном. „Међународни односи данас спадају међу основне факторе који дјелују на друштвени развој у свим земљама свијета”,⁹³⁸ казао је Матес и сврстао се, на прво читање, у поборнике неореализма. Ти односи нису талац међународно правне теорије и правним актима уређених односа, како се превасходно мислило о међународној заједници. Пресликавање унутрашње на међународну политику и указивање на нужност постојања легалног ауторитета који ће се старати о поштовању права, обавеза и одговорности одавно је сломило зубе на тесту практичне остваривости. Како је Френкел негде у исто време, али на другом крају света записао, „међународним системима недостају две одлике унутрашњих: друштвена основа заједнице и владајућа политичка структура”.⁹³⁹ Наместо тога, професор Магарашевић нуди један обухватнији, рекли бисмо и реалнији приступ одређењу међународне заједнице. Разуме је као „сложен сплет друштвено-економских, политичких, правних и културних односа; обухвата разне цивилизације, државе, друга друштва и друштвене групе на врло различитим степенима друштвеног развика, са врло различитим друштвеним и политичким уређењем”.⁹⁴⁰

Међутим, ни ти односи се не одликују високим степеном организованости. Бар не у време када су стварали аутори на које се у овом делу рада ослањамо. Андраши је, стога, сасвим у праву када указује на повећану „густину и интензитет међународне заједнице”,⁹⁴¹ а никако на отелотворење недостајуће организованости путем (правних) инструмената попут универзалних међународних организација. Разматрајући улогу коју Организација УН може имати у установљењу међународне заједнице, професор Андраши својом аргументацијом дискурс уводи у 'замку' коју бисмо на латинском изразили у максими *ubi societas ibi ius*, односно да „нема права без заједнице, нити заједнице без права”.⁹⁴² Не улазећи у подробну анализу делотворности међународног права, на овом месту указујемо да се у науци о међународним односима правничко схватање међународне заједнице засноване на поштовању норми међународног права далеко надилази. Пре је реч о Иблеровој тријади фактор-однос-норма, у којој су градивни чиниоци међународне заједнице „фактори који се

⁹³⁶ Владимир Иблер (ур.), *Међународни односи*, Напријед 1946-1971, Загреб, 1971.

⁹³⁷ Лео Матес, „Неки проблеми науке о међународним односима”, у: Владимир Иблер (ур.), *op. cit.*, стр. 237.

⁹³⁸ *Ibidem*, стр. 239.

⁹³⁹ Joseph Frankel, *International Relations*, *op. cit.*, p. 153.

⁹⁴⁰ Александар Магарашевић, „Међународна заједница као социолошко-политички појам и однос”, у: Владимир Иблер (ур.), *op. cit.*, стр. 258.

⁹⁴¹ Јурај Андраши, „Држава и међународна заједница”, у: Владимир Иблер (ур.), *op. cit.*, стр. 263.

⁹⁴² Владимир Иблер, „Промене структуре међународне заједнице по Повели Уједињених нација”, у: Владимир Иблер (ур.), *op. cit.*, стр. 272.

боре за своје интересе (...) односи какви постоје између фактора (...) норме позитивног међународног права”.⁹⁴³

Наведена схватања међународне заједнице више су прескриптивне природе неголи отелотворења међународне стварности. У том смислу, међународна заједница заиста представља „потенцијални поредак (...) слутњу и цивилизирајућу идеју (...) позитивну стваралачку снагу политичког и друштвеног преображаја”,⁹⁴⁴ и као таква, мрежу односа којој свака држава жели да припада. И у иностраној литератури могу се пронаћи њима слична, нарочито у погледу наглашавања улоге међународних организације универзалне природе, или „међународне заједнице као колективног морала и етике држава”.⁹⁴⁵

Ипак, у политичком дискурсу, она бива често (зло)употребљена стварајући привид њеног постојања у пракси. Држимо да су таква одређења ближа научном дискурсу о међународним системима или постојању поретка међународног друштва, а никако о заједништву својственом политичким заједницама унутар држава. Премда се у појединим сферама међународних односа постиже начелна једногласност, уграђује висок степен моралности и солидарности, непремостиву препреку стварању међународне заједнице чини немогућност уздизања тих појединачних аспеката на ниво принципа целокупних међународних односа. На основу тога, сматрамо да је погодније разумевање спољнополитичке оријентације СРЈ после демократских промена 2000. године њен ‘повратак’ као прихватљивог учесника у управљању пословима одржавања међународног поретка, него члана међународне заједнице која утврдиво не постоји на нивоу односа међу државама.⁹⁴⁶

Временом се као кровни документ, полазна тачка сваке анализе спољне политике СРЈ у периоду од 2000. до 2003. године издвојио већ поменути експозе Савезног министра за иностране послове. Два су разлога за то. Први, у експозеима мандатара за састав републичке владе из тог периода, др Зорана Ђинђића који му је претходио (јануара 2001. године) и Зорана Живковића (март 2003. године) који је уследио две године после тога нема помена спољне политике.⁹⁴⁷ Наравно, важно је имати у виду да је су спољнополитичке ингеренције тога доба смештене на савезни ниво. Ипак, ни ова напомена не пружа јаснији увид у карактер спољне политике чак и ако стекнемо увид у експозе мандатара за састав федералне владе, Зорана Жижића, или говора председника СРЈ, Војислава Коштунице, приликом свечаног полагања заклетве. Уколико томе додамо тадашњи недостатак писане стратегије,

⁹⁴³ Ibidem, стр. 277.

⁹⁴⁴ Шарл д Висшер, „Постоји ли ‘међународна заједница?’”, у: Владимир Иблер (ур.), оп. cit., стр. 299.

⁹⁴⁵ David C. Ellis, “On the Possibility of ‘International Community’”, оп. cit., р. 10.

⁹⁴⁶ За потребе истраживања овог докторског рада није било нужно на детаљан начин анализирати научни дискурс о међународној заједници. У супротном, равнотежа установљена постојећом аргументацијом у прилог доказивању уводно представљених хипотеза била би знатно нарушена и мисаона нит целокупног докторског рада нарушена прешироком дигресијом. У сваком случају, на овом месту упућујемо читаоца на рад Ендрју Линклејтера чија анализа трансформације политичке заједнице може бити погодна за стицање увида у савремену дискусију о концепту међународне заједнице: Andrew Linklater, “Globalization and the transformation of political community”, in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds), *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, fifth edition, Oxford University Press, Oxford, New York, 2011, pp. 528-543. и одличан преглед различитих схватања самог концепта: David C. Ellis, “On the Possibility of ‘International Community’”, оп. cit, pp. 1-26.

⁹⁴⁷ У експозеу Зорана Ђинђића се помиње једино усаглашавање законодавства са ЕУ, како „бисмо за десет година, најкасније, постали члан Европске заједнице”. У другом наведеном експозеу се говори о краткорочним спољнополитичким циљевима (чланство у Савету Европе, приступање Партнерству за мир и почетак преговора о приступању ЕУ). Наведено према: „Експозе др Зорана Ђинђића у Скуптини Србије”, *Влада Републике Србије*, Београд, 24. јануар 2001, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/344243/ekspoze-dr-zorana-djindjica-u-skupstini-srbije.php>, приступљено: 08/09/2020, и „Експозе Зорана Живковића, мандатара за састав нове Владе Републике Србије”, *Влада Републике Србије*, Београд, 18. март 2003, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/344261/ekspoze-zorana-zivkovica-mandatara-za-sastav-nove-vlade-republike-srbije.php>, приступљено: 08/09/2020.

или макар стратешког документа⁹⁴⁸ из кога би се потенцијално, дедуктивним путем, дошло до сржи спољне политике, попут стратегије националне безбедности која ће бити усвојена знатно касније, онда је јасно због чега је овај, квалитативно вредан и свеобухватан документ, полазиште анализе спољне политике датог раздобља.

Несумњиво да је лајт мотив експозеа промена међународног положаја Југославије. У маниру доброг познаваоца садржаја уџбеника међународних односа и спољне политике, ствараоци овог документа су указали на испреплетеност и међусобну условљеност унутрашње и међународне политике, историје и савремености, политике и економије, структуре и деловања појединачних актера. У мрежи међународних односа је требало пронаћи нову улогу за СРЈ, обезбедити њен освежени субјективитет и умешно је избавити из раља блиске (ратне) прошлости.

Чини се да је предуслов уграђен у готово сваки од прокламованих спољнополитичких циљева био „излазак земље из међународне изолације”.⁹⁴⁹ Провизорност исказане намере исходвала је у, за малу државу, превеликом броју концепцијских циљева спољне политике, како их је министар Свилановић у експозеу именовано.⁹⁵⁰ Време је показало и да се друга нуспојава амбициозности спољнополитичких циљева отелотворила у диверсификацији спољнополитичких средстава, упркос скромним могућностима економски и институционално тада слабашије државе. Најпосле, временска орочења предвиђена за остварење појединих циљева нужно су пролонгирана, не слутећи да ће се о њима говорити у потенцијалу до данашњих дана.

Наведени ставови лако су доказиви, било у погледу чланства у Европској унији, било у низу других циљева попут „нормализовања и развијања односа са суседним земљама (...) кредибилитета (оствареног, прим. аут.) извршавањем свих преузетих међународних обавеза”⁹⁵¹ или политичке компоненте „усмерења ка европским и *евроатлантским* (курзив, М.Д.) интегративним процесима”.⁹⁵² Слично је и са очувањем неповредивости граница (макар оних Уставом предвиђених), територијалног интегритета и вршења суверености на целокупној државној територији. Индикативна је и парцијалност остваривости жељених „конструктивних односа са свим утицајним чиниоцима у међународним односима, са великим силама и политичким и економским групацијама”.⁹⁵³ Међутим, на овом месту је важно указати на нужност разликовања неостварења и доследности у тежњи ка њиховом достизању. Сматрамо да је други наведени елемент итекако присутан у спољнополитичкој пракси, и то до данашњих дана.

Препреке и подстицаји који су из међународног окружења допирали до спољнополитичких одлучилаца тадашње СРЈ били су вишеструки. Грубо се могу сврстати у крупне кластере утицаја регионалног окружења, односно фактора које генерише међународни систем. Сваки од њих у себи садржи мултилатералну, односно компоненту двостраних односа са појединим државама. Додатно, одреднице се међу собом разликују и према карактеру питања која третирају, односно друштвеним односима које уређују. У налог новоформираним властима стављен је задатак одговора на њих, са ултимативним циљем уздизања Југославије из статуса изгнаника међународних односа.

Већ су се у првим данима нове власти назирале све користи државе која обнавља статус равноправне јединице међународног система. Поновно укључивање у мрежу мултилатералног управљања односима међу државама економске, правосудне, безбедносне,

⁹⁴⁸ Наведени став не мења ни постојање Стратегије одбране коју је Државна заједница СЦГ усвојила 2004. године, због штурог садржаја када је реч о елементима спољне политике. Видети у: „Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе”, *Међународна политика*, број 1116-1117, октобар 2004 - март 2005, стр. 2-6.

⁹⁴⁹ „Експозе Горана Свилановића, Савезног министра за иностране послове у Савезној скупштини С. Р. Југославије, 24. октобра 2001.”, *op. cit.*, стр. 279.

⁹⁵⁰ О прокламованим циљевима спољне политике СРЈ видети у: *Ibidem*, стр. 286-288.

⁹⁵¹ *Ibidem*, стр. 287.

⁹⁵² *Ibidem*.

⁹⁵³ *Ibidem*, стр. 288.

културне, спортске и без могућности исцрпљивања овог списка, надасве политичке природе, пошло је за руком држави обновљеног субјективитета. Довољно је само поменути да ЕУ укида ембарго на нафту и уврштава СРЈ у листу земаља које учествују у програмима предприступне помоћи (CARDS).⁹⁵⁴ Обновљено чланство у Међународном монетарном фонду (ММФ) убрзо је резултирало одобравањем постконфликтне помоћи за економију која је вапила за опоравком.⁹⁵⁵ Побољшање међународног економског положаја експоненцијалним растом подстакнуто је и отписом дела дуга Париског клуба поверилаца, америчком помоћи од преко 100 милиона долара која је одобрена у Конгресу, донаторским конференцијама одржаним у оквирима Пакта за стабилност у Југоисточној Европи, односно у Бриселу, под окриљем Европске комисије и Светске банке.

Осим подршке коју су САД пружиле југословенским тежњама за повратком у релевантне структуре управљања међународним пословима, и на двостраном плану забележене су значајне економске користи. Скидање спољнег зида санкција, што је почетно најавио Бил Клинтон при самом крају свог мандата у јануару 2001. године, а дефинитивно учинио Џорџ Вокер Буш (George Walker Bush) јуна 2003. године, створени су предуслови обнове економске сарадње са најмоћнијом силом на свету. И не само економске. Политичка подршка коју је СРЈ имала од САД на мултилатералним форумима преливена је и да билатерални оквир. Илустрације ради, постојала је потпуна комплементарност поводом решавања унутрашњих криза које су задесиле југ Србије, било у речима Џејмса Пердјуа (James Pardew) о неприхватљивости косовске независности,⁹⁵⁶ било о позиву представницима Албанаца из три општине захваћене 'новом' кризом да размотре предложени план Србије.⁹⁵⁷ Уколико томе додамо и подршку 'међународне заједнице' споразуму којим је уређена државна граница између СРЈ и Републике Македоније, онда је јасно да приступ косовско-метохијском питању у почетним годинама 21. столећа био знатно наклоњенији српским тежњама. Негодовање поводом овог споразума које се могло забележити из табора УНМИК-а, односно КФОР-а није битно утицало да се ратификација и међународна подршка споразуму одвијају договореном динамиком. Наместо прекора југословенском руководству, овакви дипломатски успеси били су похваљени, а у везу се могу довести и са својеврсном наградом спољнополитичким иницијативама СРЈ оличеном у сужавању НАТО зоне ваздушне безбедности са 25 на 10 километара. Из категорије изгнаника међународних односа, СРЈ је (не)очекиваном брзином припремила свог председника за присуство Молитвеном доручку у САД. Те 2002. године Југославија више није била ни на листи држава у које је забрањен извоз оружја из САД на којој је била скоро једанаест година, а са великим усхићењем је дочекана и објава тадашњег државног секретара Колина Пауела (Colin Powell) о деблокарању реализације економске помоћи.

Почетни опсег деловања СРЈ није био усмерен једино ка западној хемисфери. Убрзо по конституисању власти уследила је државничка посета Москви која је исходовала потписивањем заједничке изјаве Војислава Коштунице и председника Руске Федерације, Владимира Путина, о будућој сарадњи,⁹⁵⁸ док је годину дана касније Путин, као први руски

⁹⁵⁴ „Декларација ЕУ о укидању санкција”, *Б92*, 09/10/2000, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=10&dd=9&nav_category=1&nav_id=13560&start=-9, приступљено: 14/09/2020.

⁹⁵⁵ „Односи Републике Србије са Међународним монетарним фондом”, *Народна банка Србије*, доступно на: https://www.nbs.rs/internet/latinica/40/40_1/index.html, приступљено: 15/09/2020.

⁹⁵⁶ „САД не подржавају независност Косова”, *Б92*, 08/02/2001, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=02&dd=08&nav_category=1&nav_id=20685, приступљено: 15/09/2020.

⁹⁵⁷ „Пердју позвао Албанце да размотре план Београда”, *Б92*, 08/02/2001, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=02&dd=08&nav_category=1&nav_id=20732, приступљено: 15/09/2020.

⁹⁵⁸ Већ тада је био најављен почетак испоруке руског гаса који ће до данашњих дана опстати као значајна одредница билатералних спољнополитичких односа Србије и Русије. Наведено према: „Коштуница и Путин после састанка у Кремљу”, *Б92*, 27/10/2000, доступно на:

председник од распада Совјетског Савеза узвратио посету на највишем нивоу. Истоврсне дипломатске активности забележене су и у односима са Републиком Француском, посетом Жака Ширака Београду, односно Народном Републиком Кином, састанком на нивоу министарства спољних послова. У прилог аргументу (географске) диверсификације спољне политике СРЈ може послужити и указивање на податак да је почетком 2003. године председник Владе Србије, Зоран Ђинђић, предводећи делегацију СРЈ присуствовао инаугурацији председника Бразила, чиме је још једном прибављена потврда тежњи ка испуњењу прокламованих спољнополитичких циљева.

Изразак из дотадашње изолованости у управљању двостраним и вишестраним међудржавним односима дипломатским средствима бележио је позитивне помаке и на регионалном нивоу. Брдо код Крања, како ће развој догађаја до данашњих дана потврдити, било је и тада талично за ново спољнополитичко позиционирање државе обновљеног субјективитета. Премда декларативне природе, заједничка изјава коју су почетком јуна 2002. године потписали југословенски председник Војислав Коштуница и Стјепан Месић, председник Републике Хрватске, одшкринула је врата установљењу добросуседских односа до тог тренутка заклетих непријатеља.⁹⁵⁹ Свега неколико недеља касније, Београд је посетио и словеначки премијер чиме су се канали општења и представљања после деценијског закрчења и уступања места оружју и економским рестриктивним средствима коначно отворили за ново поглавље у билатералним и регионалним односима. Како је у то доба посета оцењена у недељнику *Време*, одликовала ју је „протоколарна беседа о никад бољим односима”,⁹⁶⁰ али уз изостанак помака у решавању бројних отворених питања. Према нашем мишљењу, престрого и уз дозу неутемељеног оптимизма и амбициозности. Било је неосновано приговорити југословенском руководству одсуство стремљења побољшању односа у региону, нарочито у погледу правног регулисања постојећих проблема или приступа ‘исправљању’ наслеђа блиске прошлости. На том трагу проналазимо и податак о ратификацији Дејтонског мировног споразума после чак седам година од потписивања,⁹⁶¹ односно низа двостраних уговора између руководства СРЈ и БиХ током 2002. године.⁹⁶²

Потписивање Споразума о сукцесији највеће је достигнуће регионалних односа датог раздобља. Решавање осетљивих питања расподеле имовине наслеђене из претходне заједничке државе требало је да послужи изградњи поверења међу ‘младим’ суседима како би се убрзано приступило утврђивању међудржавних граница, заштити мањинских права и суочавању са, испоставиће се, дугорочним пројектом изградње мира. Наравно, мора се имати на уму да се почетне године обновљеног субјективитета СРЈ одликују и немирним окружењем због неизвесне ситуације на Косову и Метохији, граничних инцидената са Хрватском или македонском кризом умиреном Охридским споразумом. Синергијски учинак свих подстицаја, а нарочито ограничења, који су обликовали тадашњу спољну политику ометао је краткорочно остваривање прокламованих циљева. Нешто најближе консензусу

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=10&dd=27&nav_category=1&nav_id=14778,
приступљено: 15/09/2020.

⁹⁵⁹ „Коштуница и Месић о ефектима заједничке изјаве”, *Б92*, 01/06/2020, доступно на:
https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=06&dd=01&nav_category=1&nav_id=59518,
приступљено: 22/09/2020.

⁹⁶⁰ Светлана Васовић-Мекина, „Први пут после - бекства”, *Време*, број 598, 20/06/2002, доступно на:
<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=316340>, приступљено: 22/09/2020.

⁹⁶¹ Премда је то био нужан услов за остварење спољнополитичког циља СРЈ у погледу чланства у Савету Европе, сматрамо да је уређење односа у региону било једнако важан циљ тадашњој Југославији која је стремилa подизању угледа у међународним односима. „Листа обавеза које СРЈ мора испунити по приступању у СЕ”, *Б92*, 01/07/2002, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/tema.php?yyyy=2002&mm=07&nav_id=30814, приступљено: 22/09/2020.

⁹⁶² Један од њих је и споразум о двојном држављанству, који је свој значај показао нарочито у периоду после престанка постојања Државне заједнице Србија и Црна Гора. Слађана Глушчевић, „Споразум о двојном држављанству између Србије и БиХ остаје на снази”, *Б92*, 01/03/2007, доступно на:
https://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2007&mm=03&dd=01&nav_id=234589, приступљено: 22/09/2020.

међу суседним државама, истовремено и најзахтевнијем задатку када је реч о њиховом међународном политичком положају, чине се речи министра Свилановића које осликавају спољнополитички дух датог времена : „Ми знамо дугорочно решење – улазак у интегративне процесе и прихватање њихових вредности”.⁹⁶³ Квалитативно унапређење међународног положаја испоставило се за пресудну детерминанту спољне политике Југославије, али и читавог региона коме она припада.

Чини се да су унутрашње политичке промене СРЈ широких руку прихваћене диљем света, независно од региона, земље или историјског карактера билатералних односа. Утканост у целокупну спољну политику „превазилажења наслеђа које нам је остављено раније вођеном спољном политиком”⁹⁶⁴ успешно је прилагођена надмоћи одреднице међународног политичког положаја. Умешно је на моменте бивала одлагана, сакривана или, једноставно, није била високим интензитетом утицајна у процесима утврђивања и спровођења спољне политике. Могло би се закључити да је подршка у виду међународних политичких и економских подстицаја у потпуности надвладала негативан историјски сентимент. Још уочљивије, ‘међународна заједница’ је зажмурила на унутрашњи развој негативних политичких догађаја последње Југославије у нади да ће импулсима међународног система угушити незадовољство постојећом политичком конфигурацијом и, испоставиће се, изневерених очекивања генерисаних демократским променама. Исти тренд пратили су и захтеви за испуњавањем међународних обавеза Југославије, што је био ретки еуфемизам за сарадњу са Међународним кривичним судом за бившу Југославију. Неизоставни услов реализације било политичких, било економских подстицаја развоју међународног положаја СРЈ, у себи је садржао обресе нужности сарадње са овим судом за злочине почињене у рату на територији СФРЈ.

‘Опоравак’ земље, како је овај почетни спољнополитички замах експозеом именовано министар Свилановић, опажен је као дуг процес. Ентузијазам потхрањен успесима у остварењу прихватљивости обновљеног субјективитета Југославије, како за суседне државе, тако и за велике и силе и међународне организације, ипак, није био дугог даха. Испоставиће се да се „што бржа интеграција у европске структуре, чији би крајњи циљ био чланство у ЕУ, што бољи односи и сарадња са суседима и земљама региона, уравнотежен однос према великим силама (...)”⁹⁶⁵ у тренутку писања овог докторског рада и даље, у једва промењеном облику, налазе на спољнополитичкој агенди Србије. Изградња снажнијег међународног политичког положаја стављена је у налог и наредним генерацијама власти, како би се испуњењу прокламованих спољнополитичких циљева приступило делотворније. Међутим, промена унутрашњег државног уређења и усвајање још ‘лабавијег’ од федералног односа међу Србијом и Црном Гором за собом је генерисала додатне изазове које је било нужно узети у разматрање у анализи спољнополитичких процеса. Спољна политика је и даље била ингеренција задржана на над републичком нивоу. Компромисни исходи у виду двогодишњег ротирања министара спољних послова и одбране са својим заменицима који нису из исте републике, уз координацију са надлежним републичким органима у пословима утврђивања спољне политике, како је Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора предвиђала словом, а никада праксом истински остварено, унапред су осујетили и наду да ће се у овој државној творевини непознатој у дотадашњој упоредној политичкој пракси остварити значајнији спољнополитички успеси. Србија и Црна Гора су од фебруара 2003. године започеле са спољним политикама које су путовале раздвојеним колосецима те је питање на које је професор Висковић исправно указивао било сасвим смислено: „повести расправу о спољној политици Србије и Црне Горе (...) не може другачије него почевши питањем: да ли

⁹⁶³ „Експозе Горана Свилановића, Савезног министра за иностране послове у Савезној скупштини С. Р. Југославије, 24. октобра 2001.”, *op. cit.*, стр. 289.

⁹⁶⁴ *Ibidem*, стр. 301.

⁹⁶⁵ *Ibidem*, стр. 303.

то уопште постоји?”⁹⁶⁶ И док би из ‘црногорског ока’ Дамира Давидовића одговор био одричан,⁹⁶⁷ става смо је да она ипак постоји, али у свом практичном облику.

Нормативни галиматјас, недореченост или недовољна прецизност резултат су унутрашњих политичких компромиса захваљујући којима је државна заједница конституисана. Намера није била да се спољна политика као државна функција ‘одсече’ телу нове заједнице република, већ да се провизорношћу одредби уваже већ тада различити спољнополитички интереси, вредности и циљеви њених саставних јединица. Са временске дистанце писања овог докторског рада то је посве јасно. Томе је допринео и кратак век њеног постојања. Прекор да трогодишњи период није бележио спољнополитичке резултате, било у домену утврђивања, било у опусу примене, једноставно је престрог. И не само то. Такав став не би уважио чињеницу да је СЦГ одржала суштински континуитет своје претходнице.

4.1.2 Спољна политика Државне заједнице Србија и Црна Гора од 2003. до 2006. године: два раздвојена колосека

Премда се формирање Државне заједнице Србија и Црна Гора са данашње временске удаљености посматра као једна од ретких, ако не и једина успешна спољнополитичка иницијатива Европске уније на Балкану, њени механизми оличени у пројектовању сопствене нормативне и меке моћи нису уродили плодом када је реч о дуговечности ове државне творевине. Стављање у изглед штете коју би Србија и Црна Гора имале услед раздвајања у две самосталне државе, изражаване преко различитих гласноговорника нејединствене европске политике, није било уверљиво и стварно те су жељени резултати изостали.⁹⁶⁸ Једина одредба Уставне повеље коју је (макар једна) држава чланица у потпуности применила односила се на престанак њеног постојања. Но, спољнополитичка пракса је упркос свим нормативним препрекама утврђивању и имплементацији постизала одређене резултате.

Почетни месеци суживота Србије и Црне Горе у суштински конфедералној фази, која је водила њиховој самосталној и независној спољној политици, обележени су покушајима избављења из ковитлаца унутрашњих политичких превирања, превасходно у Србији. Атентат извршен на премијера, увођење ванредног стања и општи метеж из кога су се изродиле повезаности организованог криминала и структура безбедности и политичке власти умањили су поверење грађана неопходно за делотворно вођење (спољне) политике. Томе у прилог говори још један изборни процес за председника Републике који је, као и неколико месеци пре тога, завршен без успеха због апстиненције грађана и изборног прага од 50%. Управљачки обезглављена, у стању вршиоца дужности председника владе, председника републике и у одсуству ресора за спољне послове, 2003. година је у спољнополитичком погледу за Србију била у потпуности вођена ‘заједничким’ спољним деловањем.

Ослањајући се на анализу једино унутрашњих одредница спољне политике тог времена, потенцијалне одлуке би у својим исходима биле погубне по тешко извојевано побољшање међународног политичког положаја. Међутим, пракса је своје савременике (и песимисте) убрзо демантовала. Наместо упадања СЦГ у унутрашњу политичку кризу узроковану дисфункционалном државном заједницом чије политичке елите нису биле кадре за спровођење слова Уставне повеље, уследили су значајни подстицаји међународног окружења. На првом месту се издваја (не)очекивано брзи пријем у чланство Савета Европе.

⁹⁶⁶ Иво Висковић, „Између жеља (грађана) и реалности (политике)”, у: „Наслеђена питања спољне политике: либерална и романтичарска традиција”, *Економист*, јануар 2005, стр. 4.

⁹⁶⁷ Дамир Давидовић, „Црногорско око”, у: „Наслеђена питања спољне политике: либерална и романтичарска традиција”, *Економист*, јануар 2005, стр. 23.

⁹⁶⁸ На пример, Дорис Пак, председница делегације Европског парламента за односе са земљама Југоисточне Европе, је у посети Београду 31. маја 2003. године изјавила да је за Црну Гору боље да остане у државној заједници јер ће, у противном, читав процес европске интеграције морати да крене изнова. Наведено према: „Дорис Пак: Ако се раздвојите...цео наш посао биће узалудан”, *Танјуг*, 31. мај 2003, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b010603_s.html, приступљено: 15/09/2020.

Прокламовани циљ спољне политике СРЈ остварила је њена наследница, и то баш у тренутку када је изгледало да се демократска транзиција губи у сплету бројних унутрашњих превирања којима постаје немогуће управљати. Баш као и у претходном спољнополитичком раздобљу (2000-2003), 'међународна заједница' пружа прекопотребни подстицај Државној заједници да настави стазом утабаном демократским променама 2000. године. Потврда наведених аргумената налази се и у експлицитно израженим ставовима Генералног секретара Савета Европе, Валтера Швимера (Walter Schwimmer). Признајући да се СЦГ у чланство прима 'убрзано', Швимер је указао и на „снажну жељу међународне заједнице да се власти у Београду подрже у садашњој тешкој политичкој ситуацији”.⁹⁶⁹ Синхроно томе, у Београд је допутовао државни секретар САД, Колин Пауел. Према званичном саопштењу Стејт департмента које су медији у СЦГ преносили наводи се да је сврха његове посете била „одавање признања реформским напорима покојног председника Владе (...) и истицање подршке САД у превазилажењу препрека на путу (...) у евро-атлантске интеграције, као и дугорочној регионалној стабилности и економском напретку”.⁹⁷⁰ Београд је тог априла 2003. био пожељна дестинација и за Високог представника ЕУ, Хавијера Солану који је дошао са намером да „изрази пуну подршку ЕУ”,⁹⁷¹ али и за земље чланице Процеса сарадње у Југоисточној Европи на шестом самиту ове регионалне организације којом је СЦГ председавала у том тренутку.

Неколико месеци спољнополитичког таворења и подређености унутрашњим (корупционашким) аферама није битније нарушавало курс спољних односа. Сусрет председника СЦГ, Светозара Маровића, са тадашњим хрватским председником Стјепаном Месићем резултирао је историјским међусобним извињењима „због злочина које су починили грађани њихових држава и залагањем за јачање веза две земље које деле заједничку тежњу за европском интеграцијом”.⁹⁷² Регионална сарадња и добросуседство су се, осим као критеријуми европских интеграција, наметнули и као нужност обитавања на заједничком географском простору. Стављање историјских детерминанти, макар тренутно, у други план у процесима креирања и реализације спољне политике омогућавали су актерима политике Западног Балкана да делотворно приступе (политичком) помирењу. Чини се да су унутрашњу политичку рањивост на спољнополитичком плану власти СЦГ успешно компензовале одржавањем изграђеног међународног политичког положаја, како на глобалном, тако и на регионалном нивоу. Додатно, са ове временске удаљености извесно је и да су то чинили како би у новом приступу решавању косовско-метохијског питања заузели што снажније упориште за прихватљивост сопствених интереса и ставова.

Политичку турбулентност 2003. године у њен последњи квартал у истом ритму увели су први контакти са привременим властима са Косова и Метохије у разговорима установљеним посредством актера, пре свега, европске политике.⁹⁷³ Иако је било предвиђено да делегацију СЦГ у разговорима предводи њен тадашњи председник,⁹⁷⁴ дијалог у Бечу је вођен под апсолутним политичким покровитељством Републике Србије. Њени тадашњи председник Владе и шеф Координационог центра за Косово и Метохију били су једини чланови делегације, чиме је (јавно) препозната још једна пукотина у заједничком руковођењу спољном политиком СЦГ. Осим већ установљеног двоструког колосека у европским

⁹⁶⁹ „Швимер: Позитивни сигнали из Београда убрзали пријем у СЕ”, *Бета*, 01/04/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b020403_s.html#N5, приступљено: 28/09/2020.

⁹⁷⁰ „Пауел ће лично изразити подршку политици СЦГ”, *Танјуг*, 01/04/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b020403_s.html#N1, приступљено: 28/09/2020.

⁹⁷¹ „Солана пружио подршку властима у Београду”, *Бета*, 10/04/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b110403_s.html#N1, приступљено: 28/09/2020.

⁹⁷² „Маровић-Месић: Извињење за прошлост, унапређење веза за будућност”, *Танјуг*, 10/09/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b100903_s.html#N4, приступљено: 28/09/2020.

⁹⁷³ Детаљна анализа приступа Републике Србије решавању косовско-метохијског питања биће представљена у засебном поглављу.

⁹⁷⁴ „Београд у Бечу – Маровић, Живковић, Човић и Љајић”, *Танјуг*, 13/10/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b131003_s.html, приступљено: 29/09/2020.

интеграцијама у погледу хармонизације економских аспеката приступања ЕУ, супротстављених схватања на оси атлантског елемента евроатлантских процеса, чини се да су црногорске власти својим статусом заинтересоване стране која само посматра и подржава започети дијалог послале јасну поруку да ће то бити питање које ће временски надмашити егзистенцију Државне заједнице. Резултати разговора су у почетној фази због ушанчености интереса учесника, по правилу, изостајали, а јавности нису биле добро припремљене када је реч о подршци започетом процесу. Међународно покровитељство је безуспешно покушавало да завађене учеснике води ка компромисном решењу, а унутрашње детерминанте су само умањивале зрелост ситуације за заједничко решавање проблема. Председнички и парламентарни избори у Србији, мартовско насиље над српским становништвом на Косову и Метохији, али и замрзавање помоћи САД услед неповољно вредноване сарадње СЦГ са Хашким трибуналом усложњавали су деловање већ фрагилног спољнополитичког апарата. Додамо ли на то и спорадичне неповољне тонове европских званичника, попут оног Криса Патена (Chris Patten), европског комесара за спољне послове о „веома скромним корацима на путу ка Европи”,⁹⁷⁵ спољнополитички замањак је средином овог раздобља губио ентузијазам којим је претходно био ношен.

Европска унија је била у том периоду снажно уздрмана кризом узрокованом резултатима референдума у Француској, којима је и званично одбачен Устав Европе. Проширење ‘великог праска’ и упловљавање 10 нових држава чланица у ЕУ убрзо је анулирано неуспехом у упоредном процесу продубљивања европске интеграције. Међутим, скептицизам који је потенцијално могао да погоди европски пут СЦГ био је предупређен. Средином 2005. године Солана је у својству Високог представника ЕУ у неколико наврата охрабривао политичке елите Државне заједнице стављањем у изглед могућности убрзаног чланства, а одлукама прво амбасадора ЕУ, потом и Савета отпочели су преговори о стабилизацији и придруживању. Линију негативних сигнала спољнополитичком деловању СЦГ ова одлука је (коначно) прекинула и вратила је у колосек кретања са краја 2000. године. Овај подстицај међународног окружења, ипак, није ујединио спољну политику СЦГ. Напротив. Учинио ју је још више раздвојеном, утврдивши троструки терминал општења ЕУ, са једне стране, и СЦГ, Србије и Црне Горе у засебним процесима, на другој страни. Сличан след догађаја пратио је и замањак преговора Београда и Приштине. Неуспех који је забележен крајем октобра 2003. године под проковитељством Харија Холкерија (Harry Holkeri), али и спољнополитичког апарата Европске уније, овај пут је замењен Уједињеним нацијама, институтом специјалних представника и активним деловањем Контакт групе. Међутим, оно што је за карактер тадашње спољне политике СЦГ било помало неочекивано, јесте поновно дистанцирање од проблема политичких елита Црне Горе. Остаће забележена експлицитна осуда СЦГ (и Србије) које Црну Гору „држе као таоца”,⁹⁷⁶ али и одбијање учешћа у предстојећим преговорима о статусу Косова и Метохије за које је тадашњи председник Владе Црне Горе држао да се „морају решити између Београда и Приштине, уз помоћ УН”.⁹⁷⁷ Спољнополитички дневни ред у последњим месецима суживота рачвао се у два узајамно недодирљива правца: Црна Гора је припремала регионално и глобално окружење на референдум о независности, док је Србија окренута дипломатским активностима у припреми процеса разговора о Косову и Метохији.

Увертиром црногорском референдуму о независности обистинили су се ранији прекори званичника ЕУ о узрочно-последичној вези опстанка Државне заједнице и брзине ступања у чланство. Ипак, са нешто другачијим елементима ове логичке конструкције. Трогодишњи протек времена је учинио опстанак ове сложене државне творевине прихватљиво неизвесним за иностране актере, а Србији указивао на непремостиви услов

⁹⁷⁵ „Патен тражи обнову духа 5. октобра у Србији”, *Бета*, 28/04/2004, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b290404_s.html#N3, приступљено: 29/09/2020.

⁹⁷⁶ „Ђукановић: Црна Гора неће учествовати у преговорима”, *Бета*, 08/11/2005, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b081105_s.html#N21, приступљено: 29/09/2020.

⁹⁷⁷ Ibidem.

наставку европске интеграције: хапшење генерала Младића и пуна сарадња са Хашким трибуналом. Већ поменути експозе министра спољних послова СЦГ, а затим и Србије, неуспешно је указао на појаву да су „све оцене прелазне, осим из владања (...) због односа према захтевима Трибунала у Хагу (...)”.⁹⁷⁸ Стремљење превазилажењу испречених проблема није мањкало, макар када је реч о прокламованој политици. Узмимо за пример уводне речи *Резолуције о придруживању Европској унији*, усвојене у Народној скупштини Републике Србије октобра 2004. године. Приступање Европској унији и Партнерству за мир уздигнути су на ниво „стратешког и националног циља”,⁹⁷⁹ овога пута правним актом законодавног тела. Упркос томе што је претходио експозеу тадашњег министра у коме се експлицитно заговара чланство у НАТО, овај републички документ је још једном потврдио да Србија није у претходном дводеценијском периоду јасно, јавно и делотворно тежила чланству у овој организацији, већ искључиво Партнерству за мир. Друго, изузев тачке 6. ове резолуције којом се предвиђа усвајање националне стратегије Србије за приступање ЕУ, све остале биле су листа прокламованих спољнополитичких циљева коју није пратило последично деловање. „Пуна спремност (...) за испуњење свих међународних обавеза Републике Србије”,⁹⁸⁰ сугеришући сарадњу са Хашким трибуналом, наставиће да игра улогу нерешиве спољнополитичке енигме заробљене у унутрашњем правном систему и политичким калкулацијама.

Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији усвојена је у „рангу и значају стратешког државног документа”.⁹⁸¹ Осим тога, указивала је на континуитет схватања да је реч о „стратешком опредељењу Србије које почива на широком политичком и социјалном консензусу”.⁹⁸² Чак и у плану рада Владе Србије формиране марта 2004. године, која се са ове временске дистанце вреднује евроскептично, непољуљаном стаменошћу стоји став да је чланство у ЕУ „не само оно што се хоће, то је и нешто што се мора, нешто без чега се не може”.⁹⁸³ У том периоду је, осим уверавања спољних актера у сопствени потенцијал за испуњење међународних обавеза које су се испречиле на приступном путу ЕУ, требало остварити унутрашњу политичку кохезију битно нарушену током дискусије при усвајању раније поменуте скупштинске резолуције.

Готово две године касније, Србија (последично и СЦГ) и даље је била ‘недолични’ ђак европске интеграције. Установљени двоструки колосек вођења преговора о стабилизацији и придруживању омогућио је Црној Гори неометани наставак преговора,⁹⁸⁴ док су се пред Србијом усред дипломатских иницијатива о решавању косовско-метохијског питања испречили стопирање преговора са ЕУ и невољна државна самосталност. Премда у речима тадашњег председника Србије можемо пронаћи умирујуће тонове о доброј припремљености за тада већ предвидив след догађаја, у унутрашњој политици су се низали ‘деманти’ чинилаца тадашње Владе чије су оставке водиле неповољној атмосфери за одржавања референдума о новом уставу, односно изборима за нови сазив Народне скупштине.

Институционални вакуум није битније нарушавао интензитет важних спољнополитичких процеса који су упоредо са тим, чини се неометано, текли. То, последично, може послужити поткрепљивању наредних аргумената. Прво, унутрашње,

⁹⁷⁸ „Експозе Вука Драшковића, министра спољних послова, у Скупштини Србије и Црне Горе, Београд, 21. децембар 2004”, *op. cit.*, стр. 311.

⁹⁷⁹ „Резолуција о придруживању Европској унији”, *op. cit.*

⁹⁸⁰ *Ibidem.*

⁹⁸¹ „Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији”, *op. cit.*, стр. 9.

⁹⁸² *Ibidem.*

⁹⁸³ „Експозе председника Владе Републике Србије др Војислава Коштунице”, *Влада Републике Србије*, 2. март 2004. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/4775/ekspoze-predsdnika-vlade-republike-srbije-dr-vojislava-kostunice.php>, приступљено: 13/10/2020.

⁹⁸⁴ У Црној Гори је крајем априла 2006. године усвојена Декларација о динамизирању процеса приступања Црне Горе Европској унији, свега неколико дана у сусрет објављивању одлуке о ‘замрзавању’ преговора о стабилизацији и придруживању са СЦГ.

идеосинкратичке и историјске детерминанте спољне политике поново су се нашле у сенци снажних међународних подстицаја. Они су готово ‘неоштећени’ улазили у процес креирања спољне политике Србије и претакали се у спољнополитичко деловање. Друго, почетак самосталног спољнополитичког одлучивања и деловања Републике Србије поседовао је све предуслове за остварење континуитета пређашњих државних конфигурација у спољном деловању. Црна Гора се (својевољно), како је то раније илустровано, изопштавала из основног спољнополитичког смера СЦГ. Осим што је умешно користила маневарски простор установљен празнинама и недореченостима нормативног оквира, свесно је допустила да Србија, у недостатку републичког ресорног министарства, ‘своју’ спољну политику спроводи кроз заједничке органе. И треће, извесност независности после мајског референдума у Црној Гори, покренула је употребу правних техника уобличавања (спољне) политике самосталне Србије оличене у усвајању Устава, спољнополитичких законских аката, нових стратешких докумената, чије манифестације пратимо до времена писања овог докторског рада.

4.1.3 Спољна политика Републике Србије од 2006. до 2008. године: обновљена независност

Деценију и по после „државног (...) а не развода народа”⁹⁸⁵ Србије и Црне Горе, како је то семантички обликовао тадашњи министар спољних послова СЦГ, створени су услови за вредносну анализу зачетака и данас вођене спољне политике Републике Србије. Институционално прилагођавање новонасталим околностима није битније променило дотадашњу спољнополитичку оријентацију. Став је валидан и када је реч о спољнополитичким циљевима, и уколико се поглед усмери ка одредницама које доминантно обликују спољнополитичке исходе. Нормативно уоквиравање, овога пута без стега федералних правних аката, требало је (само) да послужи концизнијем спољнополитичком позиционирању Србије и изоштравању раније, на тренутке, какофоне спољне политике ремећене неравнотежом интереса чланица Државне заједнице.

Мирно примењена и прихваћена одлука грађана Црне Горе убрзо је довела до успостављања дипломатских односа са Србијом, али и до државничке посете на највишем нивоу у Подгорици. Иако је читав припремни процес пратило залагање српских политичких елита (и јавног мњења) за очување заједничке државе, транзициони период није био оптерећен латентним нетрпељивостима. Напротив. Зачетак билатералних односа обележило је залагање за „најбоље могуће односе две земље”.⁹⁸⁶ Била је то, према речима тадашњег српског председника, и „додатна квалификација за ЕУ (...) показивањем регионалне одговорности”.⁹⁸⁷ Србија је наставила тамо где је заједничка држава застала. Осим међународно-правног субјективитета и континуитета, Србија је из претходних сложених држава наследила и спољнополитичке проблеме: преговоре о статусу Косова и Метохије и оживљавање преговора о стабилизацији и придруживању. Над њима надвијен, упорно је стајао прекор о недостатној транзиционој правди, односно непотпуној сарадњи са Хашким трибуналом. Овога пута, са њима у коштац ухватила се кохабитациона влада која до данашњих дана бележи најкраћи век трајања.

Кадровски континуитет на месту мандатара за састав владе после парламентарних избора у јануару 2007. године исходовао је и занемарљиво измењеним програмским начелима у спољној политици. Влада из 2004. године третира је Косово и Метохију „као једно од најпречих питања”,⁹⁸⁸ а истом је придата важност првог у хијерархији програмских

⁹⁸⁵ „Драшковић: СЦГ у процесу развода држава, а не народа”, *Тањуг*, 24/05/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b240506_s.html#N2, приступљено: 15/10/2020.

⁹⁸⁶ „Гадић и Вујановић: најбољи могући односи две земље”, *Бета*, 26/06/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b260606_s.html#N2, приступљено: 15/10/2020.

⁹⁸⁷ *Ibidem*.

⁹⁸⁸ „Експозе председника Владе Републике Србије др Војислава Коштунице”, 2. март 2004. године, *op. cit.*

принципа 2007. Стога ни не чуди што је општа перцепција јавности поводом политичког деловања ове (али и претходне) Владе била одређена приоритизацијом косовско-метохијског питања. Међутим, контекстуална анализа целокупног текста може поткрепити и аргумент о нешто другачијем поимању приоритета. Чињеничну потпору сврставању економског и друштвеног благостања грађана Србије у ред „највишег циља Владе (и обавези, прим аут.) да се живи боље, мирније, сигурније (...) и да укупни стандард живота мора бити бољи”, лако проналазимо већ на самом почетку текста експозеа. Несумњиво да су програмски принципи који, осим поменутог, садрже и сагласност у вези са „европским интеграцијама, сарадњом са Трибуналом у Хагу, социјалном и економском политиком и борбом против криминала и корупције” у себе уткали ‘врховни’ циљ рада Владе. Исто тако, неправедно је запоставити у анализи такву, рекли бисмо бенеvolentност, и усмереност ка укупном друштвеном бољитку и развоју. Ипак, спољнополитичка пракса је у потпуности остварила слутње побуђене истурањем у први план косовско-метохијског питања.

Разлика између прескриптивног, у тексту експозеа, и стварног и могућег, препознатог у контексту који је обликовао тадашње политичке прилике, превагнула је на ползу реализма. Увод у формирање Владе оличен у започетом процесу посредованих преговора у Бечу под окриљем специјалног изасланика УН, касније и Тројке формиране у Контакт групи, застој у европској интеграцији и негативно вреднована сарадња са Трибуналом у Хагу, пресудно је диктирао спољнополитички темпо Србије тог раздобља. Неколико пасуса Коштуничиног експозеа, пажљивом аналитичком оку сугерисало је и својеврсну припрему јавности на непожељну могућност да ће: „привремене институције у Приштини једнострано прогласити независност (...) уз могућност да неке државе признају једнострано проглашену независност покрајине”.⁹⁸⁹ Све то је скупно држало у пасивном запећку „темељни принцип спољне политике (...) поштовање суверенитета и територијалног интегритета и (...) непосредни дипломатски приоритет да се питање Косова и Метохије реши на начин који неће угрозити територијалну целовитост земље”.⁹⁹⁰ Максималистички циљ уобличен овим речима крунио се пред развојем процеса посредованих преговора који је Влади остављен у аманет.

Нарочитим ентузијазмом, после кратког интермеца у коме Република Србија није имала ресорно министарство за вођење спољних послова, приступило се најави изградње имплементационих правила спољне политике. Међутим, формално усвајање стратешких докумената, премда предвиђено програмом рада Владе, сачекаће још неколико година. Имајући то у виду, за стратешким елементима којима ће бити усмеравана примена спољне политике трагамо посредством атипичних аката за њихово (правно) артикулисање: скупштинских резолуција и општењем ресорног министра са дипломатским кором.

Не слутећи да ће у анализираном раздобљу достићи статус једне од кључних аналитичких јединица за вредновање спољне политике Србије, тадашњи министар спољних послова сазвао је, а затим и опширним обраћањем Конференцији амбасадора (не)формално утврдио основне спољнополитичке контуре.⁹⁹¹ Својеврсном институционализацијом нове врсте општења централе и дипломатске мреже, која је остала везана за министра Вука Јеремића и није опстала након његовог мандата, требало је надоместити одсуство стратегије спољне политике. Периодичним састанцима са свим шефовима мисија одаслатим у иностранство, иновирали су се циљеви спољне политике који су им стављани у налог. Прецизније, мењала су се њихова места на хијерархијској лествици.

У разматраном спољнополитичком раздобљу одржан је први, и једини састанак ове врсте. Међутим, он је осим конститутивности нове дипломатске праксе српског Министарства спољних послова важан због још најмање два разлога. Први је контекстуалне природе. Време одржавања је следило завршетак Бечких разговора о Косову и Метохији и претходило усвајању скупштинске резолуције којом ће бити прокламована војна

⁹⁸⁹ „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Војислава Коштунице”, 15. мај 2007. године, *op. cit.*

⁹⁹⁰ *Ibidem.*

⁹⁹¹ „Изолагање Вука Јеремића, министра спољних послова Републике Србије, на Првој конференцији амбасадора Републике Србије, Београд, 16. децембар, 2007.”, *op. cit.*, стр. 313-319.

неутралност. Друго, својим словом надмашује стратешку (и тактичку) вредност програмских саставница напред анализираних експозеа председника Владе.

Стратешки елемент којим се уздигла тростубна архитектура спољне политике, а зачели темељи четвртог стуба, проналазимо управо на овом састанку. „Док је централни стратешки приоритет Србије убрзано приступање Европској унији, од виталног је националног интереса даље унапређивање наших свеобухватних односа не само са Бриселом, већ и са Москвом и Вашингтоном, што представља *три главна стуба* наше спољне политике”,⁹⁹² говорио је Вук Јерemiћ. Популарност четворостубне потпоре спољној политици која се везује за спољнополитичко раздобље после 2008. године потиче управо из овог периода. Тада је Србија, чини се, напуштала политику ‘безалтернативне Европе’ и своја партнерства (али и уточишта) градила изван европског континента.⁹⁹³ Наравно, диверсификацију не би требало поистоветити са евроскептицизмом и потпуним одустајањем од чланства у ЕУ. Посреди је више рационализација спољнополитичких ресурса у погледу остваривања других циљева, на првом месту повољног исхода у решавању косовско-метохијског питања. Додатну потпору наведеном ставу налазимо и у признању да се „Србија налази у завршној фази консултативног процеса који има за циљ да се одреди лепеза наших дипломатских, политичких и економских опција у случају да Приштина нелегално прогласи своју независност”.⁹⁹⁴ Бојазан исказана у експозеу председника Владе, поновљена је и у министарском говору.

Ограниченог утицаја у погледу утврђивања и спровођења спољне политике, макар када је реч о нормативном оквиру, у овом раздобљу значајну улогу преузима и Народна скупштина. Пређашње три резолуције⁹⁹⁵ које су, сасвим конкретно и у оквирима скупштинских надлежности утврђивале начела вођења разговора са привременим институцијама самоуправе у Приштини, надмашене су „Резолуцијом Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”⁹⁹⁶ из 26. децембра 2007. године. Учињено је то и садржајно, и временски. Од акутне важности били су налози о потписивању међународних споразума у „функцији очувања суверенитета и територијалног интегритета земље (односно, *прим аут.*) о проглашавању војне неутралности Републике Србије у односу на постојеће војне савезе до евентуалног расписивања референдума на којем би се донела коначна одлука о том питању”.⁹⁹⁷ Прво ‘ограничење’ је директно утицало на преговоре о потписивању споразума о стабилизацији и придруживању, док је одлука о војној неутралности само парафраза, додуше у оштријем тону, већ изреченог става који је постојао и у Стратегији одбране СЦГ. Дугорочно, утврђене су смернице за деловање поводом оспоравања легалитета установљавању мисије ЕУ на Косову и Метохији упркос садржају Резолуције СВ 1244, односно предузимању правних радњи „пред одговарајућим међународним и националним судовима за заштиту суверенитета и територијалног интегритета државе Србије”.⁹⁹⁸ Све то је требало конкретизовати

⁹⁹² Ibidem. Подсећамо да је и председник Борис Тадић у инаугурационом говору 11. јула 2004. године нагласио три центрипеталне силе Москву, Вашингтон и Брисел. Видети фусноту број 889.

⁹⁹³ Илустративан пример била би и посета министра спољних послова Кине у септембру 2007. године, у сусрет заседању Генералне скупштине УН како би се прибавила подршка за очување територијалног интегритета као спољнополитичког циља. Наведено према: „Србија добила подршку Кине за своје ставове о Косову”, Београд, 15. септембар 2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/73890/srbija-dobila-podrsku-kine-za-svoje-stavove-o-kosmetu.php>, приступљено: 17/10/2020.

⁹⁹⁴ „Излагање Вука Јерemiћа, министра спољних послова Републике Србије, на Првој конференцији амбасадора Републике Србије, Београд, 16. децембар, 2007.”, *op. cit.*

⁹⁹⁵ Мисли се на резолуције Народне скупштине усвојене 21. новембра 2005, 14. фебруара 2007. и 24. јула 2007. године које ће детаљније бити анализирани у одељку о спољнополитичким стратегијама коришћеним у очувању територијалног интегритета.

⁹⁹⁶ „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”, *op. cit.*

⁹⁹⁷ Ibidem, став 7 (тачка њ) и став 6.

⁹⁹⁸ Ibidem, став 7 (тачка е).

свеобухватним планом Владе која би циљеве прокламоване скупштинском резолуцијом остваривала у спољнополитичкој пракси.

Формирање владе маја 2007. године, свега 30 минута пре истека законског рока за тај посао, није слутило на могућности остварења било ког од напред издвојених спољнополитичких циљева. Међутим, убрзо по ступању на дужност јавност је могла да се увери и у прве резултате. Обнова преговора о стабилизацији и придруживању ЕУ и парафирање споразума после свега пет месеци, хапшење генерала Толимира, председавање Комитетом министара Савета Европе,⁹⁹⁹ билатералне посете САД, Кини, Руској Федерацији, интензивне дипломатске активности у Уједињеним нацијама. Непрегледан списак спољнополитичких активности у потпуности је засењен разговорима који су вођени о Косову и Метохији. Нажалост, безуспешно. Целокупан нормативни оквир за утврђивање и спровођење спољне политике постао је неделотворан пред једностраним проглашењем независности саопштеним у скупштини привремених институција самоуправе у Приштини. Овај догађај који и данас умногоме усмерава спољнополитичке активности Србије увео је државу у ново раздобље.

4.1.4 Спољна политика Републике Србије од 2008. до 2012. године: четири стуба спољне политике и тежња ка очувању територијалног интегритета

Жељена чврстина започетог спољнополитичког бедема ослоњеног на четири стуба, исходовала је „мноштвом негативних последица (...) и колебљивом спољном политиком”.¹⁰⁰⁰ Ратификација најзад потписаног Споразума о стабилизацији и придруживању није протекла очекиваном динамиком. Саветодавно мишљење Међународног суда правде, након упућеног питања ‘формулисано’ у Генералној скупштини УН, својим садржајем се нашло у колизији са спољнополитичким циљевима Србије. Мисија Европске уније (*ЕУЛЕКС – EULEX – European Union Rule of Law Mission in Kosovo*) наћи ће се на тлу Косова и Метохије упркос ранијем противљењу Србије. Међународни суд правде прогласио се надлежним поводом тужбе за геноцид коју је Република Хрватска поднела против Србије. Мозаик парафраза новинских насловница већ је довољан индикатор потешкоћа са којима су се властодршци тога времена борили на путу ка остварењу циљева спољне политике. Нада да ће „2008. бити година крајње потврде нашег европског пута”,¹⁰⁰¹ односно извесност „добивања статуса кандидата за чланство у ЕУ до краја година (2008, прим. аут.)”,¹⁰⁰² нису проналазиле потпору у спољнополитичкој пракси. Баш као ни претпоставка да ће „многе државе следити политику Русије према Космету”¹⁰⁰³ или да је „Мисија ЕУ на Космету могућа само уз нову резолуцију УН”.¹⁰⁰⁴ Мозаик цитата изјава носилаца власти тога раздобља потврдио је валидност индикатора.

⁹⁹⁹ Министар спољних послова Вук Јеремић је вреднујући учинке председавања Србије Саветом Европе говорио: „На овом послу изградили смо свој кредибилитет и сада са појачаним кредибилитетом у међународној јавности наступамо у питањима која су нам од посебног значаја”. Наведено према: „Србија успесима на глобалном плану помогла себи у решавању питања Космета”, *Влада Републике Србије*, 09/10/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/75556/srbija-uspesima-na-globalnom-planu-pomogla-sebi-u-resavanju-pitanja-kosmeta.php>, приступљено: 22/10/2020.

¹⁰⁰⁰ Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2020)*, оп. cit., стр. 127.

¹⁰⁰¹ „Витални интерес Србије да буде у Европи”, *Влада Републике Србије*, 14/01/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/81298/vitalni-interes-srbije-da-bude-u-evropi.php>, приступљено: 24/10/2020.

¹⁰⁰² „Добивање статуса кандидата за чланство могуће до краја године”, *Влада Републике Србије*, 03/01/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/80967/dobijanje-statusa-kandidata-za-clanstvo-u-eu-moguće-do-kraja-godine.php>, приступљено: 24/10/2020.

¹⁰⁰³ „Многе државе ће следити политику Русије према Космету”, *Влада Републике Србије*, 27/12/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/80938/mnoge-drzave-ce-slediti-politiku-rusije-prema-kosmetu.php>, приступљено: 24/10/2020.

¹⁰⁰⁴ „Мисија ЕУ на Космету могућа само уз нову резолуцију УН”, *Влада Републике Србије*, 07/12/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/79756/misija-eu-na-kosmetu-moguća-samo-uz-novu-rezoliciju-un.php>, приступљено: 24/10/2020.

Нормативно устројена спољна политика била је у потпуном раскораку са реалношћу. На то нас упућују први редови експозеа тадашњег мандатара за састав Владе, Мирка Цветковића. У непромењеном облику поновљени циљеви спољне политике, уређени нешто другачије у односу на претходне документе исте врсте, красили су и овај пут списак жељених спољнополитичких вредности. „Опредељење за европску будућност Србије, неприхватање независности АП Косова и Метохије”,¹⁰⁰⁵ нашли су се међу првим, и то не само спољнополитичким, налозима за рад извршне гране власти. На зачељу, премда се не може поуздано потврдити хијерархијски однос међу њима, место је пронашло и „поштовање међународног права”.¹⁰⁰⁶ Наравно, као и у претходним случајевима, контекстуалним тумачењем се, овај пут са високим степеном поузданости, може утврдити да је реч о сарадњи са Хашким трибуналом. Одсликавајући дух времена и пређашње спољнополитичко деловање министра спољних послова и Председника Републике, четворостубна архитектура је, макар у обрисима, расута и у овом документу. „Проширење и продубљивање економских и политичких односа Србије са Руском Федерацијом (...) унапређење односа са САД (...) посвећивање пажње развијању економских и политичких односа са осталим земљама света, а нарочито са Кином”,¹⁰⁰⁷ јасно су указивали да је време кохабитационог (спољно)политичког деловања превазиђено.

Интензивно спољнополитичко деловање исказано, најочљивије, у министарској шатл дипломатији није приближило Србију остварењу или очувању прокламованих вредности. Напротив. Трогодишње постојање Владе, освежено реконструкцијом састава из марта 2011. године, оставило је циљеве спољне политике недодирљивим, али и неоствареним. Упркос признању председника Владе о непроменљивости циљева, приметна је и њихова, макар семантичка, конкретизација. ‘Европска будућност Србије’ замењена је „што бржим уласком Србије у Европску унију”,¹⁰⁰⁸ док је ‘неприхватању независности КиМ’ приступљено строжом формулацијом „очувања Косова и Метохије у саставу Републике Србије”.¹⁰⁰⁹ Слутња из претходног експозеа истог аутора у потпуности је потврђена. Поштовање међународног права било је средство додворавања политички десно оријентисаној јавности и еуфемизам за „пуну сарадњу са Хашким трибуналом”.¹⁰¹⁰ До тренутка реконструкције Владе, концепција спољне политике ‘четири стуба’ већ је била практично уобличена. Њено помињање у експозеу кроз „најбоље могуће односе и са другим најзначајнијим државама у свету, а то су пре свега САД, Руска Федерација и Кина”,¹⁰¹¹ више је метод признања општег спољнополитичког смера, неголи слово конститутивног карактера за разумевање тадашње спољне политике Србије.

Критички тон вредновања учинака Владе Мирка Цветковића, од њеног формирања 2008. године, умирује се пред признањем за усвајање стратешких докумената којима се утврђују и спољнополитичке основе и домети. Стога је разумно приступити језичкој анализи ‘једине’ стратегије националне безбедности у читавом спољнополитичком раздобљу које представља предмет истраживања овог докторског рада (2000-2018).

Опис глобалног окружења у „Стратегији националне безбедности” налик је уводним лекцијама из уџбеника за међународне односе. Премда нам штуро указује на начине опажања међународне стварности, ипак, потврђује нашу полазну претпоставку: међународно окружење је кључна детерминанта спољне политике Србије. Додатно, потврђује се и приврженост спољнополитичком континуитету претходних раздобља, односно концепцији прокламованој програмским документима Владе. У одељку о *Елементима политике националне безбедности*, првонаведена стоји спољна политика. Покушајем конкретизације

¹⁰⁰⁵ „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, *op. cit.*

¹⁰⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁰⁸ „Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, *op. cit.*

¹⁰⁰⁹ *Ibidem.*

¹⁰¹⁰ *Ibidem.*

¹⁰¹¹ *Ibidem.*

већ установљених циљева спољне политике, Стратегијом су обухваћени: „истрајавање у дипломатским напорима да се одбрани уставни поредак, убрзање процеса европских интеграција и развој добросуседских односа и регионалне сарадње на Западном Балкану”.¹⁰¹² Осим регионалне сарадње која је, признајемо, изостала у експозеима председника Владе Мирка Цветковића, преостали спољнополитички циљеви су у идентични. У наредним редовима приступиће се детаљнијој упоредној анализи напред представљених циљева спољне политике прокламованих програмима рада Владе, установљене четворостубне спољнополитичке концепције и слова Стратегије која би требало да потврди наведене елементе и установљеним систематским односом међу њима обезбеди средњерочну (ако не и дугорочну) кохерентност и остваривост.¹⁰¹³

Европска унија је као ‘главна игра у граду’, да парафразирамо Пшеворског, у Стратегији на различитим местима и у разноврсном контексту поменута чак 16 пута. Она је „стратешки приоритет Републике Србије”¹⁰¹⁴ операционализован кроз бројна законодавна, друштвена и вредносна унапређења Републике Србије која надилазе овај спољнополитички циљ. Други стуб спољне политике Србије представљају САД. Оне се у Стратегији помињу само 3 пута и то у погледу: а) обнове добрих односа и б) унапређивања односа упркос признању независности Косова.¹⁰¹⁵ Најновији развој дешавања тога времена говорио је у прилог успону односа САД и Србије. Поред пружања „пуне подршке Влади Србије и премијеру Дачићу у процесу евроинтеграција и решавању проблема на Косову и Метохији”,¹⁰¹⁶ САД настоје и да постану највећи инвеститор с обзиром да је „оцењено да је извоз из Србије у САД ове године повећан за 70 одсто”.¹⁰¹⁷ Стратегија нам пружа нешто ближе одређење односа са Руском Федерацијом. Позивање на „историјске и свеобухватне везе (уз потребу, прим аут.) стварања оквира за нову димензију посебног односа”¹⁰¹⁸ упућује нас на директно закључивање о позитивној перцепцији Русије у очима Србије. Уколико је и постојала сумња, она је потпуно отклоњена потписивањем стратешког партнерства и започетом „новом епохом у односима”.¹⁰¹⁹ Стабилност четворостубне архитектуре спољне политике али и зачете мреже стратешких партнерстава,¹⁰²⁰ подупиру односи са Кином. Међутим, Кина заузима скромно место у Стратегији заједно са државама са којима би требало „продубити блиске везе”.¹⁰²¹ Србија и Кина негују „политички традиционално добре и стабилне односе”¹⁰²² који се у савременој фази налазе у „интензивном развоју”.¹⁰²³ Србија је први стратешки партнер Кине у региону централне и источне Европе. Премда се у опажању Кине значај придаје захвалности на досадашњој политичкој подршци, слично

¹⁰¹² „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, ор. cit., стр. 18.

¹⁰¹³ С обзиром да ће односи са великим силама, односно процеса приступања ЕУ бити разматрани у засебном поглављу, у овом делу рада указује се само на језичку анализу Стратегије националне безбедности, уз издвајање појединачних примера који илуструју исказане ставове.

¹⁰¹⁴ „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, ор. cit., стр. 19.

¹⁰¹⁵ Ibidem.

¹⁰¹⁶ „Односи САД и Србије у успону”, *PTC*, 21. август 2013, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1381348/Odnosi+SAD+i+Srbije+u+usponu.html>, приступљено: 14/09/2020.

¹⁰¹⁷ Ibidem.

¹⁰¹⁸ „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, ор. cit., стр. 19.

¹⁰¹⁹ „Нова епоха у односима Србије и Русије”, *Политика*, 24. мај 2013, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Nikolic-Putin-Odnosi-Srbije-i-Rusije-idu-uzlaznom-putanjom.lt.html>, приступљено: 14/09/2020.

¹⁰²⁰ О стратешким партнерствима Србије видети: Драган Ђукановић и Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије”, ор. cit., стр. 299-312.

¹⁰²¹ „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, ор. cit., стр. 20. Поред Народне Републике Кине, у исту групу сврстане су Бразил, Индија и остали традиционални партнери и фактори међународне заједнице.

¹⁰²² Драгана Митровић, „Уклањање предрасуда”, у: *Србија и свет: зборник радова*, Европски покрет у Србији и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2010, стр. 39.

¹⁰²³ „Нова етапа у односима Србије и Кине”, *PTC*, 26. август 2013, доступно преко: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1383972/Nova+etapa+u+odnosima+Srbije+i+Kine.html>, приступљено: 14/09/2020.

Русији, у наступу председника Србије приликом званичне посете Кини 26. августа 2013. године преовладавају економска и финансијска питања. Истакнуто интересовање Србије „за интензивнију економску сарадњу с Кином, посебно за нова кинеска улагања и отварање нових радних места”¹⁰²⁴ потврда је наведеног става.

Очување територијалног интегритета се, као хијерархијски високо постављени циљ спољне политике у свим формалним документима и јавним иступима државних званичника, отелотворило и у слову Стратегије. У документу се Косово и Метохија помињу на 6 различитих места: прво, као „покушај отцепљења дела територије (...) путем једностраног проглашења независности”¹⁰²⁵; друго, као утицај „признања тзв. Републике Косово”¹⁰²⁶ на мере поверења и сарадње; треће, у контексту ‘важећих’ изазова, ризика и претњи безбедности Србије; четврто, као „извор дуготрајне нестабилности”¹⁰²⁷; пето, у погледу статуса избеглих, прогнаних и интерно расељених лица; и последње, као ‘оправдање’ за употребу свих легитимних средстава за очување суверенитета и територијалне целовитости.

Реч ‘регион’ се у Стратегији помиње чак 73 пута. Такву популарност дугује, пре свега, перцепцији региона као места поузданог за остваривање бројних политичких, безбедносних, економских и културних циљева спољне политике. То је помало и изненађујуће, имајући у виду да се односи у региону у напред анализираним експозеима председника Владе уопште не дотичу. Ипак, језичка анализа званичног документа неће нам пружити задовољавајући одговор на питање како Србија заиста перципира регионално окружење. Истицање „сарадње и заједничких, усаглашених активности”¹⁰²⁸, „наслеђених проблема из прошлости и историјских противречности”¹⁰²⁹, и „сепаратистичких тежњи (...) тероризма, организованог криминала, корупције”¹⁰³⁰ у Стратегији упућује нас на закључак о негативном опажању регионалног окружења. Истраживање праксе, коју ћемо представити у засебном одељку о односима Србије са суседима, нуди другачије увиде.

Представљени програмски оквир спољнополитичког деловања Србије у раздобљу од 2008. до 2012. године стављен је пред, како смо већ утврдили, тешке изазове. Покушај избављења из колизије спољнополитичких циљева који су се налазили на челу агенде водио је читаво деловање у дезоријентисаност и реактивност. Стога ни не изненађују стручне оцене спољне политике која је Србију „ставила у посве немогућу позицију (...) није дала никакве позитивне ефекте (...) а пропао је и покушај да се статус Косова ‘замрзне’ или да се очува тадашњи *status quo*”.¹⁰³¹ Представљање очувања територијалног интегритета и европских интеграција као два сасвим раздвојена политичка процеса, и као таквих, остварива спољнополитичка циља било је поштеђено критика до првих формално-правних корака приближавања чланству у Европској унији. Дуго очекивано потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању изазвало је оштре опозиционе (унутар) политичке реакције које су досезале до оптужби за „противуставно и антидржавно чињење”,¹⁰³² док је из редова власти стизало умирење јавности оценом да „споразум са ЕУ не предодређује статус Косова”.¹⁰³³ Чињени су и додатни покушаји да се политика „и Косово и Европа”¹⁰³⁴

¹⁰²⁴ Ibidem.

¹⁰²⁵ „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, *op. cit.*, стр. 6.

¹⁰²⁶ Ibidem.

¹⁰²⁷ Ibidem, стр. 8.

¹⁰²⁸ „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, 2009, *op. cit.*, стр. 6.

¹⁰²⁹ Ibidem.

¹⁰³⁰ Ibidem.

¹⁰³¹ Драган Ђукановић, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *op. cit.*, стр. 119.

¹⁰³² „Коштуница: потпис на СП антидржавни чин”, *Бета*, 29/04/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b300408_s.html#N6, приступљено: 24/10/2020.

¹⁰³³ „Тадић: споразум са ЕУ не предодређује статус Косова”, *Бета*, 29/04/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b300408_s.html#N6, приступљено: 24/10/2020.

¹⁰³⁴ „Србија никада неће признати независност Косова”, *Влада Републике Србије*, 27/03/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/85522/srbija-nikada-nesce-priznati-nezavisnost-kosova.php>, приступљено: 24/10/2020.

(само)одржи укључивањем још једног дипломатског колосека у спољну политику Србије: „спречавање међународноправног легитимитета независности Косова”.¹⁰³⁵

Четворостубна потпора остварењу циљева спољне политике, међу којима су биле и две сталне чланице Савета безбедности УН, пружала је постојаност правном референтном оквиру за решавање косовско-метохијског питања. Међутим, прогресивни развој, у правном и фактичком погледу, (са)учешћем и Србије синергијски су допринели да се проблему приступи другачије. Неуспели преговори у Бечу, одбијање Ахтисаријевог плана, узалудни напори Тројке Контакт групе и последични једностранни акт проглашења независности¹⁰³⁶ унапред су створили предиспозиције одсуства подршке за „наставак преговора о статусу Космета”,¹⁰³⁷ који је за Србију био приоритет. Стога су напори Владе Србије морали да буду диверсификовани. На овом месту нарочито истичемо својеврсну допуну ‘стубова’ евоцирањем сећања на Покрет несврстаности и њихову гласачку моћ у пленарном телу Уједињених нација, која ће у раздобљу после 2012. године нарочито доћи до изражаја.¹⁰³⁸

Припремно деловање за постављање питања о легалности једностраног проглашења независности Косова и Метохије изискивало је темељну потпору. Од априлске најаве министра спољних послова да ће се „од Међународног суда правде тражити мишљење о легалности проглашења независности Космета”,¹⁰³⁹ преко потврде потпредседника Владе о неодустајању од тог спољнополитичког средства упркос конфликтним визијама са ЕУ о предузетом кораку,¹⁰⁴⁰ па до охрабрујућих речи о „добрим изгледима Србије у Генералној скупштини УН”,¹⁰⁴¹ стрпљиво се градио унутрашњи консензус за подршку овом спољнополитичком акту. Обимни поднесак који је упућен Међународном суду правде априла 2009. године¹⁰⁴² на основу успешне дипломатске иницијативе у Генералној скупштини октобра 2008. године,¹⁰⁴³ није демантовао критике о алкаво састављеном питању. Исход је био (не)очекиван, али у сваком случају неповољан. Истовремено, променио је смер даље борбе за очување територијалног интегритета. Политика изградње гласачке коалиције

¹⁰³⁵ „Циљ дипломатије Србије да независност Космета не добије међународноправни легитимитет”, *Влада Републике Србије*, 26/02/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/83723/cilj-diplomatije-srbije-da-nezavisnost-kosmeta-ne-dobije-medjunarodnopravni-legitimitet.php>, приступљено: 24/10/2020.

¹⁰³⁶ Подробан преглед спољнополитичких активности усмерених ка очувању суверенитета и територијалног интегритета представљен је у засебном делу овог рада под насловом *Примењене стратегије у тежњи за очување територијалног интегритета од 2000. до 2018. године*.

¹⁰³⁷ „За Србију приоритет наставак преговора о статусу Космета”, *Влада Републике Србије*, 24/03/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/85356/za-srbiju-prioritet-nastavak-pregovora-o-statusu-kosmeta.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰³⁸ На овом месту напомињемо да је у Београду 2011. године, поводом педесетогодишњице оснивања Покрета несврстаних, одржан министарски састанак ове организације. Поједини аутори, попут проф. др Драгана Ђукановића, оценили су да је та прилика у спољној политици Србије искоршћена за „прибављање подршке ових земаља (Покрета несврстаних, прим. аут.) за политичку борбу Србије у вези са остатком ове покрајине (Косова и Метохије, прим. аут.) у њеном саставу”; наведено према: Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскршћу (1989-2020)*, оп. cit., стр. 126.

¹⁰³⁹ „Од Међународног суда правде тражити мишљење о легалности проглашења независности Космета”, *Влада Републике Србије*, 25/04/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/87542/od-medjunarodnog-suda-pravde-traziti-misljenje-o-legalnosti-proglasenja-nezavisnosti-kosmeta.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰⁴⁰ „Србија неће одустати од тражења мишљења о легалности проглашења независности Косова”, *Влада Републике Србије*, 08/08/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/92096/srbija-nece-odustati-od-trazenja-misljenja-o-legalnosti-proglasenja-nezavisnosti-kosova.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰⁴¹ „Добри изгледи Србије у Генералној скупштини УН”, *Влада Републике Србије*, 22/09/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/94224/dobri-izgle-di-srbije-u-generalnoj-skupstini-un.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰⁴² „Правни тим Србије предао поднесак Међународном суду правде”, *Влада Републике Србије*, 19/04/2009, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/107877/pravni-tim-srbije-predao-podnesak-medjunarodnom-sudu-pravde.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰⁴³ „УН: прихваћена резолуција Србије”, *Б92*, 08/10/2008, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=08&nav_category=640&nav_id=322452, приступљено: 25/10/2020. Питање које је упућено Међународном суду правде гласи: Да ли је једнострана декларација о независности привремених органа локалне самоуправе на Косову у сагласности са међународним правом?

са латиноамеричким и афричким земљама замењена је усаглашавањем спољнополитичких корака са представницима ЕУ.¹⁰⁴⁴ Наравно, у складу са покушајима умањења дефетизма оличеним у речима налик онима Председника Републике да „Србија није изгубила све и да постоји маневарски простор, нарочито у Генералној скупштини УН”.¹⁰⁴⁵ И управо се (поново) резолуцијом, за коју се сматрало „да ће је писати само Србија”,¹⁰⁴⁶ започело ново раздобље у борби за територијални интегритет.

Међутим, оно што је за нас важно јесте чињеница да је тежња ка побољшању међународног политичког положаја надвладала унутрашње политичке снаге које су биле супротстављене подстицајима и ограничењима који су долазили из спољашњег окружења. Једнострана примена Прелазног трговинског споразума, упркос застојима у ратификацији Споразума о стабилизацији и придруживању, предаја захтева за кандидатуру за чланство у ЕУ, упркос дисонантним тоновима у вези са очувањем територијалног интегритета, хапшење тражених хашких оптуженика, упркос гласним критикама јавности о пристрасности Хашког трибунала, уз могућност сачињавања непрегледног списка оваквих дихотомија скупно су указивали да је детерминанта међународног окружења пресудно утицала на целину спољне политике Србије посматраног раздобља.

Посете на највишем нивоу које су карактерисале односе са Руском Федерацијом и Народном Републиком Кином нису изостајале ни када је реч о Сједињеним Америчким Државама. Развијајућа мултиполарност међународног система пронашла је своје место и у спољној политици Србије. Правилно опажање глобалне расподеле моћи, и то не само политичке, требало је да послужи оправдавању усвојене концепције четири стуба спољне политике. Потпредседник Џозеф Бајден (Joseph R. Biden, Jr.) посетио је Београд 2009. године, а исто је учинила и државна секретарка Хилари Клинтон (Hillary Rodham Clinton) годину и по касније. Дмитриј Медведев (Dmitry Anatolyevich Medvedev) и Владимир Путин (Vladimir Vladimirovich Putin) су то учинили 2009, односно 2011. године. Београд је на нивоу министра спољних послова посетио и Јанг Ђичи (Yang Jiechi) 2011. године. Узвратне посете и састанци на врху, потписивање споразума о стратешким партнерствима (са Кином, и у блиској будућности са Русијом), виши ниво економске сарадње (са сва три актера) и политичко општење о отвореним питањима са циљем њиховог превазилажења (превасходно са САД) унапредили су међународни политички положај Србије. Ослонац спољне политике на четири стуба био је лако подложен критикама, али је живео у пракси. Чак и после промене политичке власти у мају 2012. године.

4.1.5 Континуитет стратешког мишљења и спољнополитичких приоритета у спољној политици Републике Србије од 2012. до 2018. године

Провизорност деловања унутрашњих детерминанти на крајње спољнополитичке исходе, када је реч о малим државама, доказана је на примеру Србије после политичких промена 2012. године. Премда су преобладајуће биле промењене личности које су биле задужене за управљање спољним односима, у погледу њихове припадности програмски

¹⁰⁴⁴ Видети више у: Игор Новаковић, „Од четири стуба спољне политике до европских интеграција: постоји ли воља за стратешко усмерење спољне политике Србије?”, *ор. cit.*, стр. 32.

¹⁰⁴⁵ „Тадић: Не одустајемо ни од Косова, ни од ЕУ”, *Бета*, 26/07/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b270710_s.html, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰⁴⁶ Уверавања министра спољних послова да ће резолуцију писати само Србија демантована су двомесечним процесом усаглашавања ставова са ЕУ и интензивним разговорима Кетрин Ештон са Борисом Тадићем. Разговори су исходovali подношењем усаглашеног текста резолуције 8. септембра 2010. године. Видети у: „Резолуцију пише Србија. Консултације са Русијом, Кином и ЕУ”, *Тањуг*, 27/07/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b270710_s.html, приступљено: 25/10/2020; „Србија поднела Резолуцију Генералној скупштини ЕУ”, *Бета*, 28/07/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b280710_s.html, приступљено: 25/10/2020; „Текст заједничке Резолуције Србије и ЕУ о Косову”, *Тањуг*, 08/09/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b090910_s.html, приступљено: 25/10/2020.

различитим политичким партијама, па чак и на нижим нивоима спољнополитичког апарата, заузети курс пловидбе међународним односима остао је непромењен. Сведочење првог министра спољних послова након изборне промене потврђује нашу полазну претпоставку: „приоритети српске дипломатије и у 2013. години очување суверенитета и територијалног интегритета Србије, приближавање ЕУ и развијање односа са Вашингтоном, Москвом, Пекингом и другим међународним партнерима”.¹⁰⁴⁷

Мандатар за састав прве Владе овог раздобља обратио се народним посланицима релативно кратким експозеом. Србија се нашла „у једном од најтежих раздобља у својој историји”,¹⁰⁴⁸ а таква времена, према његовом сведочењу, не толеришу програм владе који је „широк и набијен општим местима”.¹⁰⁴⁹ Међутим, ова опаска као да се није односила на спољнополитичке елементе представљеног документа. Пре свега, поновљени су циљеви спољне политике готово свих претходника. „Европска будућност Србије, решавање питања Косова, регионална сарадња (...)”,¹⁰⁵⁰ овај пут су остали у сенци унутрашњег економског развоја који је превасходно условљен „највећим и најтежим проблемом са којим се Србија суочава, демографским питањем”.¹⁰⁵¹ Поновљене су и вредности које у остварењу датих циљева треба постићи. Ни примена „мирних средстава, унапређења дијалога, уз поштовање демократских решења”,¹⁰⁵² није одступала из већ установљеног колосека. Помињање САД, Кине и Русије, у контексту „сарадње у интересу Србије (...) а на бази очувања националног идентитета и достојанства”,¹⁰⁵³ није поставила велике силе на пиједестал кључних ‘стубова’ спољне политике, али далеко од тога да је умањила њихову важност.

После свега нешто више од годину дана, ‘најтеже раздобље у историји’ није произвело историјски важна решења, већ до тада „најширу и најтемељнију реконструкцију једне владе у парламентарној историји Србије”.¹⁰⁵⁴ За нас важно, донело је и потврду да Србија тежи „повољнијем међународном положају”.¹⁰⁵⁵ Говорећи о недостатку савезника ‘са запада’ поводом решавања косовско-метохијског питања, али и застоја у европској интеграцији, председник Владе је после свега 13 месеци могао да се похвали отпочињањем преговора са ЕУ, односно унапређењем дијалога са Приштином са техничког на политички ниво.

Претходно остварени резултати рада влада Ивице Дачића нису јој пружили имунитет од ванредних парламентарних избора 2014. године и формирања, овај пут под другим мандатаром, владе која је уживала „подршку свог парламента, готово без преседана у модерној српској политичкој историји”.¹⁰⁵⁶ Ипак, и овај пут указујемо на снажан елемент политике континуитета уобличен, чак, у засебном одељку експозеа представљеног Народној скупштини априла 2014. године: „Шта ћемо наставити”.¹⁰⁵⁷ Читалачкој знатижељи не промиче ни својеврсни парадокс које је приметан и у претходна два, и у овде анализираном документу. Учестало буђење сентимента историје са циљем истицања постигнутих резултата или амбициозности прокламованих циљева, руши се предложеном операционализацијом и конкретизацијом политике која налаже да се „уместо ретровизора у руке узму двогледи”.¹⁰⁵⁸

Прокламована спољна политика отворено се супротставила детерминантама наслеђене прошлости. Чини се, најотвореније до тада. „Носимо тежак терет наше прошлости

¹⁰⁴⁷ „Приоритети спољне политике остају непромењени”, Влада Републике Србије, 02/01/2013, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/182565/prioriteti-spoljne-politike-ostaju-nepromenjeni.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹⁰⁴⁸ „Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије”, *op. cit.*

¹⁰⁴⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁵⁰ *Ibidem.*

¹⁰⁵¹ *Ibidem.*

¹⁰⁵² *Ibidem.*

¹⁰⁵³ *Ibidem.*

¹⁰⁵⁴ „Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе”, *op. cit.*

¹⁰⁵⁵ *Ibidem.*

¹⁰⁵⁶ „Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића”, *op. cit.*

¹⁰⁵⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁵⁸ *Ibidem.*

(...) али то не сме оптерећивати нашу садашњост на начин да блокира нашу будућност”.¹⁰⁵⁹ Истине за вољу, и ранији носиоци највиших извршних функција мислили су исто, али су делали другачије. Оно што је у тренутку прокламовања ових ставова изгледало другачије крије се иза појма искрености. Као да се она није одувек и подразумевала, требало је 2014. године очи упрти у ‘Владу која ће говорити истину’. Према обећању мандатара, тајна претходног (и будућег) успеха била је и биће у говорењу истине: „истине о односима са Приштином, истине о преговорима са Европском унијом...”.¹⁰⁶⁰ Три тачке преузете из примарног извора остављају доста простора аналитичкој креативности која је по природи ствари ненаучна. Због тога ћемо на овом месту једино констатовати да се из прокламоване ‘истине’ не назире будући ‘искрени’ регионални односи, односи са великим силама и јасно одређење Србије према мултилатералним облицима организовања чији је учесник или члан, већ је то потребно потражити у другим деловима документа.

Циљеви спољне политике саопштени су тек на крају, одступајући од метода дотадашње детаљне елаборације са временским орочењем за постизање жељених ефеката, као када је било речи о економским и, ширим, друштвеним и институционалним реформама. Експозе је, може се без гриже савести рећи, омануо у погледу рационалности и реалистичности описа спољнополитичких стремљења. Почевши од „затварања свих преговарачких поглавља пре 2018. године (...) (па све до, прим. аут.) здравих односа са свим земљама и владама у региону”, време иза нас демантовало је не само жељене учинке, него чак и појединачне спољнополитичке одлуке које нису водиле ка остварењу постављених циљева. Са друге стране, то се не може рећи за друга два спољнополитичка приоритета. Очување територијалног интегритета оствариће се путем „мира, сарадње и преговора (...) јер је ова политика издржала пробу времена и ова као и свака будућа влада нити ће је мењати нити ће од ње одустати”.¹⁰⁶¹ Истодобно, премда скромно поменуто у свега једној реченици, тежиће се развоју *економских односа* како са Русијом, тако и са САД и Кином.

Земља која је „повратила међународни кредибилитет (...) и којој се верује у иностранству” према експлицитном признању мандатара захваљујући почетку нормализације односа са Приштином, почетку преговора о чланству у ЕУ, побољшаним односима у региону и карактеру деловања заснованом на претпоставци да оно што се каже буде и урађено,¹⁰⁶² требало је да настави путем побољшања свог међународног (политичког) положаја. Имајући у виду исправну оцену о усмерености на „економске и институционалне реформе (...) 80% целокупног експозеа”,¹⁰⁶³ важно је указати и на економске елементе постизања боље међународне позиције. Осим „проналаска нових тржишта за пласман српске робе (...) потписивања споразума о слободној трговини (тежиће се и, прим. аут.) чланству у Светској трговинској организацији”,¹⁰⁶⁴ надасве је занимљива и опаска о циљним групама позиционираним на Блиском Истоку, Азији или Африци. Премда наликује пивотирању, односно спољнотрговинском заокрету, ка новим светским регијама какво проналазимо у великим стратегијама великих сила, до данашњих дана можемо пратити само благу материјализацију ових настојања разноврсним економским аранжманима, премда се ради о Србији, малој држави.

Да је најави спољнополитичког (географског) заокрета вођена економијом била само пролазни тренутак, потврђено је наредним „Програмом рада Владе Републике Србије” из

¹⁰⁵⁹ Ibidem.

¹⁰⁶⁰ Ibidem.

¹⁰⁶¹ Ibidem.

¹⁰⁶² Александар Вучић, мандатар за састављање нове владе 2014. године указао је на то речима: „Наша пета победа је то што се Србији поново верује у иностранству и што смо повратили свој међународни кредибилитет. Српској влади се поново верује, зна се да ћемо оно што кажемо и да урадимо”. Наведено према: Ibidem.

¹⁰⁶³ Иван Р. Димитријевић, Милан Липовац, „Национални интереси Републике Србије: анализа експозеа мандатара владе од 2007. до 2017. године”, *op. cit.*, стр. 86.

¹⁰⁶⁴ Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића”, *op. cit.*

августа 2016. године.¹⁰⁶⁵ Документ истог аутора, који је својим обимом надмашио и претходни, одвећ најдужи експозе једног мандатара за састав српске владе, понудио нам је нешто ближе одређење будуће оријентације спољне политике. Спољна политика се овај пут, наместо зачелја, пронашла на челном месту као прва међу „десет тачака (...) десет приоритета нове Владе”.¹⁰⁶⁶

Чланство у ЕУ налази се (поново) на првом месту. Премда се, као ни ранијих деценија, редоследом набрајања спољнополитичких приоритета, макар не експлицитно, није сугерисала и хијерархија међу њима, сматрамо повратак ЕУ на чело спољнополитичког одељка индикативним у погледу будуће политике тада формиране Владе. Осим благог одлагања раније преамбициозно постављеног циља затварања свих преговарачких поглавља до краја 2018. године, чини нам се да се овом спољнополитичком циљу приступило знатно рационалније. Прво, на место „еуфорије (постављени су, прим аут.) одговорност, истина и реалне могућности напретка Србије”.¹⁰⁶⁷ Друго, указано је на постојање свести о путу „препуном политичких изазова”¹⁰⁶⁸ чиме су се, по нашем мишљењу отворила врата обједињавању европских интеграција и решавања косовско-метохијског проблема. Био је ово први, отворени, писани и срочен у оквиру једног програмског документа став које је сугерисао нераздвојивост ‘политичког условљавања’ европске интеграције Србије. Наравно, свесни смо његовог постојања у ранијој пракси,¹⁰⁶⁹ али је пренаглашеност на овом месту оправдана природом документа у коме се став саопштава. Нарочито што наведене речи посматрамо у контексту даље кокретизације тачке 4. „Резолуције Народне скупштине Републике Србије о основним принципима за политичке разговоре са привременим институцијама самоуправе на Косову и Метохији” којом се алудира на узајамну конститутивност „постизања обострано прихватљивог решења за Косово и Метохију (...) и убрзане интеграције читавог региона Западног Балкана у Европску унију”.¹⁰⁷⁰ „Имамо наш Устав, имамо европске аспирације, и до сада нам се то није сучелило нити сукобило”,¹⁰⁷¹ говорио је тадашњи председник Владе крајем 2015. године. Одупирање да се прихвати, на овај начин уведена узајамна политичка условљеност напретка европске интеграције и дијалога са Приштином како је то учињено у преговарачком поглављу 35,¹⁰⁷² и дефинитивно је постало превазиђено за нову Владу.

¹⁰⁶⁵ „Програм Владе Републике Србије – Александар Вучић, председник Владе Републике Србије”, *Влада Републике Србије*, 13/08/2016, доступно на:

<http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/eksపోze090816cyr.docx>, приступљено: 26/10/2020.

¹⁰⁶⁶ Ibidem, стр. 10.

¹⁰⁶⁷ Ibidem, стр. 11.

¹⁰⁶⁸ Ibidem.

¹⁰⁶⁹ Видети више у: Слободан Самарџић, „Проблем Косова и Метохије из угла европских интеграција – сецесија Косова као питање односа Србије и Европске уније”, у: Слободан Самарџић (ур.), *Србија у процесу придруживања ЕУ*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 219-230.

¹⁰⁷⁰ „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о основним принципима за политичке разговоре са привременим институцијама самоуправе на Косову и Метохији” *Службени гласник Републике Србије* 04/2013, доступно

на:

https://www.paragraf.rs/propisi/rezolucija_narodne_skupstine_republike_srbije_o_osnovnim_principima.html,

приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁷¹ „Вучић: Нико није поменуо признање, то нигде не пише”, *Танјуг*, 15/12/2015, доступно на:

<http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=12&day=16&modid=77&lang=cyr>,

приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁷² Преговарачко поглавље 35 отворено је, заједно са поглављем 32, као прво у децембру 2015. године. У сусрет формирању мерила сведочили смо бројним негодовањима које су исказивале власти Републике Србије. Видети, на пример: „Дачић: Платформа за поглавље 35 директно води ка признању Косова”, *РТВ*, 11/10/2015, доступно на: https://rtv.rs/sr_ci/politika/dacic-platforma-za-poglavlje-35-direktno-vodi-ka-priznavanju-kosova_647473.html, приступљено: 29/10/2020. Такође, покушаје умирења јавности да није реч о јасној условљености напретка ка ЕУ нормализацијом односа са Приштином видимо у речима тадашњег премијера да „то нису тако прецизна мерила и да се за сада говори углавном о имплементацији појединих споразума”. Наведено према: „Вучић: Више поглавља отворићемо 2016, нека и затворити”, *Танјуг*, 14/12/2015, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=12&day=15&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 29/10/2020.

Други спољнополитички циљ се синтетички може изразити у „бољем позиционирању Србије на регионалном, европском и ширем међународном плану”.¹⁰⁷³ Ово је уједно и још један аргумент који двојачко подупиरे нашу полазну претпоставку. На првом месту, налазимо да је ово спољнополитичко стремљење јачању међународног положаја нит која прожима целокупну спољну политику од краја 2000. године до датог тренутка. Све промене на које смо указивали у претходним деловима рада само су потврђивале ‘неповредивост’ овог циља спољне политике. Додатно, оно је уједно и поновно признање да је међународни положај земље кључна одредница спољне политике Србије као мале државе. Својеврсна је и потврда да без одржавања и унапређења међународног (политичког) положаја није могуће делотворно остваривати прокламоване циљеве. Већ објашњена мултифункционалност одреднице међународног положаја, и у експозеу је ‘трансформисана’ из циља у детерминанту и средство редовима о њеној функцији „континуиране и ефикасне промоције и реализације спољнополитичких приоритета и интереса Републике Србије”.¹⁰⁷⁴ Дакле, осим што се бољем међународном положају тежи као циљу спољне политике, он је, истовремено, и предуслов за рационалну пројекцију других циљева, и средство за њихово (лакше) остварење.

Новина коју је експозе из 2016. године увео у односу на своје претходнике јесте одељак о националној безбедности. Делом због већ тада живог дискурса о потреби прилагођавања застареле стратегије националне безбедности, било је нужно у програмско усмерење Владе унети и безбедносно-одбрамбени елемент. Потреба „осавремењивања кључних стратегијских докумената из области безбедности и одбране”¹⁰⁷⁵ требало је да укаже и на наставак активности започетих усвојеним Стратегијским прегледом одбране Републике Србије,¹⁰⁷⁶ односно бројним практичним корацима начињеним како у правном обавезивању (ИПАП¹⁰⁷⁷ и СОФА¹⁰⁷⁸), тако и у домену унапређења оружаних снага (планирана набавка војне опреме).¹⁰⁷⁹ Неутралност у погледу припадности постојећим војним савезима прокламована резолуцијом Народне скупштине из 2007. године била је на тесту (и положила га је) у том периоду. Опстала је у непромењеном облику, а безбедносна и одбрамбена међународна сарадња и даље је била обојена тоновима четворостубне спољне политике који се називају и у овој области. Истицање кључних актера међународних односа у погледу одбрамбене сарадње којој ће се тежити, заснива се на набрајању управо ЕУ, САД, Русије и Кине. Комплементарност у односу на економску димензију претходног експозеа из 2014. године, када је реч о односима са великим силама, више је него очигледна.

Косово и Метохија су, осим што својом виталном важношћу прожимају све остале спољнополитичке циљеве, завредиле и засебно поглавље експозеа. Атипично за

¹⁰⁷³ Ibidem, стр. 13.

¹⁰⁷⁴ Ibidem.

¹⁰⁷⁵ Ibidem, стр. 14.

¹⁰⁷⁶ „Усвојен Стратегијски преглед одбране Републике Србије”, Министарство одбране Републике Србије, 24/04/2015, доступно на: <http://www.mod.gov.rs/lat/8159/usvojen-strategijski-pregled-odbrane-8159>, приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁷⁷ Индивидуални акциони план партнерства (*Individual Partnership Action Plan*) као највиши облик сарадње у програму Партнерство за мир је документ на чије се усвајање Србија обавезала још септембра 2007. године, али је на снагу ступио тек 2015. године. Тренутно је валидан други ИПАП који се односи на период 2019-2021. Наведено према: „Учешће Републике Србије у програму Партнерство за мир”, *Министарство спољних послова Републике Србије*, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/partnerstvo-za-mir?lang=lat>, приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁷⁸ Споразум о статусу снага (*Status of Forces Agreement*) Србија је потписала 2014. године, ступање на снагу озваничено је ратификацијом у Народној скупштини 2016. године. Наведено према: Игор Новаковић, Марко Савковић, „Србија и НАТО Партнерство за мир”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2019, доступно на: <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2019/05/Srbija-i-NATO-Partnerstvo-za-mir.pdf>, приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁷⁹ Овај став се односи на ‘поклон’ у војној опреми од Руске Федерације: „Вучић: Од Русије шест ‘мигова’, 30 тенкова, 30 оклопних возила”, *PTC*, 21/12/2016, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2569880/vucic-od-rusije-sest-migova-30-tenkova-30-oklopnih-vozila.html>, приступљено: 29/10/2020.

претходнике, укључујући и план рада који је исти мандатар представио две године раније, детаљно су елаборирани кораци које ће власти Србије чинити поводом косовско-метохијског питања. Њихову операционализацију можемо пратити на два колосека: а) међународни, путем наставка „дијалога Београда и Приштине (...) одговорним присупом нормализацији односа и пуним спровођењем усаглашених договора у Бриселу“;¹⁰⁸⁰ б) унутрашњи, који тежи „институционалном, демографском, образовном, културном, економском снажењу српске заједнице на Косову и Метохији“.¹⁰⁸¹ Синергијски ефекат свих напора обавијен је у тексту велом мира и просперитета, односно покушаја превазилажења историјских детерминанти зарад обезбеђивања стабилности региона и његовог економског напретка.

Чланство у Европској унији опажено је као „главни стратешки циљ“¹⁰⁸² и у ‘видовданском’ експозеу мандатарке за састав владе, Ане Брнабић. Својеврсни плеоназам главног и стратешког није оправдан у даљем тексту, с обзиром да се једино чланству у ЕУ, макар на спољнополитичком плану приписује стратешки карактер. Премда се у деловима о „залагању за мир, стабилност и безбедност“¹⁰⁸³ говори о потенцијалним стратешким партнерствима са земљама региона, није најјасније да ли су добросуседски односи истовремено и стратешки циљ нове владе. Међутим, они свакако јесу „један од најважнијих приоритета рада Владе у наредним годинама“,¹⁰⁸⁴ и тако постављени, настављају дотадашњи континуитет у спољнополитичком делању Републике Србије. Уколико би се тежило лаконском објашњењу и других спољнополитичких сегмената анализираних документа, континуитет би (поново) била најпогоднија реч. Влада ће „наставити политику мира и сарадње на Косову и Метохији“,¹⁰⁸⁵ истовремено тежећи „јачању међународног положаја и угледа Србије“.¹⁰⁸⁶ Блага промена налази се у поимању жељених односа са великим силама. Наравно, Русија, Кина и САД су и даље присутне. Мрежи потенцијалних „партнерстава широм света“ требало је придружити и Уједињене Арапске Емирате, Индију, Јапан, односно друге земље „евроазијског економског савеза, (...), и земље БРИКС-а“.¹⁰⁸⁷

Међународни политички положај Србије је у посматраном раздобљу знатно унапређен. Основано се може тврдити да је раскорак између прокламованог и стварног, макар када је реч о циљевима спољне политике, био занемарљив. Чак се и та занемарљивост може приписати непрецизном поимању временских рокова који су потребни за остварење амбициозне спољнополитичке агенде, на пример европске интеграције, а никако ирационалном опажању вредносне компоненте циља. Сви актери спољне политике од 2012. године показивали су исто стремљење у спољашњим односима. Њихов скупни учинак може се сажети у једној од изјава министра спољних послова поводом важне улоге коју је Србија на међународној позорници обавила у датом раздобљу: „најважнији међународни чиниоци, од Савета безбедности УН, чланица ОЕБС-а, па до ЕУ, Русије, Украјине и других земаља, веома се позитивно изражавају о учинку српског председавања ОЕБС-у“.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁰ „Програм Владе Републике Србије – Александар Вучић, председник Владе Републике Србије”, *op. cit.*, стр. 17,18.

¹⁰⁸¹ *Ibidem*, стр. 18.

¹⁰⁸² „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, *op. cit.*, стр. 24.

¹⁰⁸³ *Ibidem*, стр. 73.

¹⁰⁸⁴ *Ibidem*, стр. 27.

¹⁰⁸⁵ „Брнабић: Влада наставља политику мира и сарадње на Косову и Метохији”, *Танјуг*, 28/06/2017, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=06&day=29&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁸⁶ „Ана Брнабић: Јачање међународног положаја и угледа Србије”, *Бета*, 28/06/2017, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=06&day=29&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 29/10/2020.

¹⁰⁸⁷ „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, *op. cit.*, стр. 27. Тешко је одолети аналогiji са приступом који је 16 година раније у свом експозеу неговао савезни министар спољних послова СРЈ Горан Свилановић.

¹⁰⁸⁸ „Дачић: Међународни положај Србије знатно побољшан”, *Влада Републике Србије*, 29/12/2015, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/255577/medjunarodni-polozaj-srbije-znatno-poboljsan.php>, приступљено: 31/10/2020.

Слично ‘признање’ може се индуктивно извести и из једногодишњег председавања Генералном скупштином УН, улоге коју је министар спољних послова, Вук Јеремић, обављао 2012/2013. године. У својеврсном вакууму транзиције власти, након одржаних парламентарних и председничких избора, био је то и видљив индикатор који потврђује нашу претпоставку о одржању континуитета спољне политике. Премда дотадашњи (унутар) политички такмаци, деловали су синергијски на спољнополитичком плану и успели заједничким настојањима да обезбеде потребну већину у Генералној скупштини за избор кандидата Србије на ову престижну функцију. Повратна реакција новоизабраног председавајућег пратила је нит прокламоване спољне политике нове Владе. Говорећи о свом будућем мандату, наглашен је, поново, међународни политички положај Србије. Проналазимо га у речима о „Србији као малој и земљи о развоју, која не припада ниједном војном и политичком савезу”.¹⁰⁸⁹

Ако је у том тренутку и постојала дилема у вези са мером којом унутрашње политичке детерминанте утичу на спољнополитичке одлуке Србије, она је, макар поводом питања сличних овом, у потпуности разрешена четири године касније. Кристалисана концентрација политичке моћи оличена у позицији тадашњег председника Владе и дубља поларизација ставова власти и ранијих носилаца извршних функција није омела Владу да једногласно подржи кандидатуру Вука Јеремића за обављање дужности Генералног секретара УН.¹⁰⁹⁰ Била је то, према речима министра спољних послова Ивице Дачића, једна ‘нормална одлука’,¹⁰⁹¹ ма колико да је познаваоцима унутрашњих политичких прилика у Србији тога раздобља била (не)очекивана. Поново је потврђена ефемерност дневне политике за спољнополитичке циљеве Србије, али и улога појединих личности која се, по правилу, ставља у други план пред снагом жеље о јачању међународног положаја Србије.

Пређашње одлуке указивале су на операционализацију још једног аспекта напред програмски представљене спољне политике анализираног раздобља. Реч је о диверсификацији спољнополитичких циљева и средстава. Обриси овог ‘стратешког’ померања Србије биће подробније анализирани у засебним поглављима, али у сврху илустрације и потврде наведеног става на овом месту указујемо на још два примера.

Прво, реч је о улози Србије у економској и дипломатској иницијативи под кинеским покровитељством *Појас и пут*, односно формату ‘Процеса 17+1’ као делу регионалног приступа Кине Централној и Источној Европи. Не би требало сметнути са ума да је Србија уједно и држава која од 2009. године има потписано стратешко партнерство са Кином,¹⁰⁹² те стога не чуди став тадашњег Председника Републике о српској тежњи да постане „ослонац Кине у Европи”.¹⁰⁹³ Узајамне посете на највишем нивоу у периоду од 2013. до краја посматраног раздобља ојачале су потписано партнерство, што заједничким изјавама попут оне из 2013. између двојице председника, што покретањем бројних инфраструктурних пројеката којима се тежи материјализацији установљеног правног оквира сарадње.¹⁰⁹⁴

Друго, Србија је априла 2013. године стекла статус посматрача у Парламентарној скупштини Организације Уговора о колективној безбедности (ОДКБ), док је у истом периоду

¹⁰⁸⁹ „Вук Јеремић изабран за председавајућег Генералној скупштини УН”, *Влада Републике Србије*, 08/06/2012, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/172617/vuk-jeremic-izabran-za-predsedavajuceg-generalnoj-skupstini-un.php>, приступљено: 01/11/2020.

¹⁰⁹⁰ „Влада Србије подржала Јеремића за Генералног секретара УН”, *Н1*, 12/04/2016, доступно на: <http://rs.n1info.com/documents/996618/comments/Vesti/Vlada-Srbije-podrzala-Jeremica-za-generalnog-sekretara-UN.html>, приступљено: 01/11/2020.

¹⁰⁹¹ „Дачић: нормално је да Влада подржи Јеремића”, *Бета*, 13/04/2016, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2016&month=04&day=13&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 01/11/2020.

¹⁰⁹² О дOMETИМА кинеске иницијативе, макар када је реч о Балкану, видети више у: Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2020)*, оп. cit., стр. 51-53.

¹⁰⁹³ „Николић: Србија је ослонац Кине у Европи”, *Политика*, 14/04/2016, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/353117/Nikolic-Srbija-je-oslonac-Kine-u-Evropi>, приступљено: 03/11/2020.

¹⁰⁹⁴ Видети више у: Жарко Обрадовић, „Стратешко партнерство „мале” Србије и „велике” Кине: унутрашњи и међународни аспекти сарадње”, *Српска политичка мисао*, год. 23, вол. 53, број 3, 2016, стр. 129-133.

(2014) одобрила отварање Српско-руског хуманитарног центра у Нишу, односно интензивирала број заједничких војних вежби са оружаним снагама Руске Федерације. У околностима прокламоване војне неутралности (2007) и стратешког партнерства са Русијом (2013), чини се да је спољнополитичка диверсификација надвладала строго држање раније прокламованих начела. Она је нарочито долазила до изражаја током узвратних посета државних званичника, које су биле у нашем временски омеђеном предмету истраживања најучесталије управо у раздобљу од 2012. до 2018. године. Равномерно распоређене посете председника Руске Федерације¹⁰⁹⁵ у 21. столећу само су потхрањивале „дисперзивну спољну политику (Србије, прим. аут.) заправо је све више ослањајући на „традиционално пријатељство” са Руском Федерацијом”.¹⁰⁹⁶

Наравно, не би ваљало сметнути са ума ‘стратешки приоритет’ спољне политике Србије: чланство у Европској унији. Раздобље од 2012. до 2018. године било је нарочито плодно тле за досезање овог циља. Од одлуке Европског савета о додели статуса кандидата 2012. године, преко ступања на снагу Споразума о стабилизацији и придруживању септембра 2013. и јануарске међувладине конференције 2014. године којом је означен почетак приступних преговора, отварања првих преговарачких поглавља у децембру 2015,¹⁰⁹⁷ процес је, за разлику од претходних спољнополитичких раздобља бележио конкретне активности и (скромне) резултате.

Најпосле, очување територијалног интегритета и решавање косовско-метохијског питања упловило је у нову фазу, сасвим другачију од свих претходних. Чини се да је после Бечких преговора и других дипломатских активности предузетих у периоду од 2004. до 2007. године, када су се највиши државни званичници Србије последњи пут сусрели са парњацима привремених институција самоуправе у Приштини, проблем ‘сазрео’, омогућивши његово решавање формулисањем дневног реда са политичким призвоком. Мартовски дијалог, уз олакшавајућу улогу ЕУ, који је 2011. био усмерен искључиво на питања ‘техничког’ карактера, веома брзо је унапредовао, и суштински, према питањима која се налазе на агенди, и формално, према нивоу представљања страна у разговорима.¹⁰⁹⁸

4.2 Стратегије спољнополитичког деловања Републике Србије: од традиционалног поимања стратегије малих држава до паметне стратегије

Богатство спољнополитичке праксе Србије у раздобљу од 2000. до 2018. године сачињава непресушан резервоар емпирије за проверу претпоставки о употребљеним стратегијама спољне политике малих држава. Укупно спољне деловање се, како је већ назначено у уводним речима овог поглавља, може расчланити на четири скупа за која смо утврдили да доминантно обликују и објашњавају спољну политику Србије. Реч је о *односима са великим силама, процесу европске интеграције, очувању територијалног интегритета и суверенитета и регионалним односима.*

„Продужено одсуство спољнополитичке стратегије”,¹⁰⁹⁹ како је Младен Младенов у анализи ‘орфејевског синдрома’ окарактерисао спољну политику Србије, или прескриптивно

¹⁰⁹⁵ Путин се у Београду састао прво 2001. године са Војславом Коштуницом, 2011. са Борисом Тадићем и два пута са Александром Вучићем, 2014. у његовом капацитету председника Владе и 2019. са њим као са Председником Републике. Наведено према: Јелена Максимовић, „Путин четврти пут међу Србима”, *BBC news*, 16/01/2019, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-46893532>, приступљено: 03/11/2020.

¹⁰⁹⁶ Драган Ђукановић, *Спољнополитички идентитети Србије: противречности и рефлексије*, оп. cit., стр. 49.

¹⁰⁹⁷ Подаци су наведени према: „Хронологија односа Републике Србије са Европском унијом”, *Београдска отворена школа (Преговори о преговорима)*, доступно на: <https://eupregovori.bos.rs/hronologija-odnosa-srbije-i-eu.html>, приступљено: 03/11/2020.

¹⁰⁹⁸ Видети више у: Драган Ђукановић, „Како до успешног окончања нормализације односа између власти у Београду и Приштини - постоји ли решење?”, оп. cit., стр. 123-129.

¹⁰⁹⁹ Mladen Mladenov, “An Orpheus Syndrome? Foreign Policy After the Dissolution of Yugoslavia”, in: Soeren Keil, Bernhard Stahl, *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, p. 166.

настојање описа садржаја њене потенцијалне стратегије из пера Драгана Ђукановића и Ивоне Лађевац,¹¹⁰⁰ само су илустративни примери тежњи научних и академских кругова ка уверавању политичких одлучилаца у корисност њеног постојања. Наравно, до тренутака у којима се дешава писање ових редова такав формални документ, усвојен кроз одговарајућу правну процедуру и у институцијама надлежним за расправу и одлучивање, и даље не постоји. Затечено стање усмерило нас је ка истраживању ‘фрагмената’ стратешког мишљења у спољној политици Србије¹¹⁰¹ са намером потраге за одговором: има ли Србија, ипак, стратегију или стратегије спољне политике.

Наш истраживачки подухват разликује од до сад предузиманих. У наредним деловима рада биће речи о ‘стратегијама’ у њиховом поимању које је нешто уже од опште стратегије спољне политике једног актера. Било да је реч о њиховој орочености, усмерености ка остварењу (само) издвојених циљева или испољавању елемената тактичности, оно не умањује вредност која се у оквиру истог делања производи систематичношћу, конзистентношћу, континуитетом, и наглашеном важношћу по сржне вредности спољне политике. С тим у вези, наместо ‘елемената’ стратегије који би усмеравали спољну политику у њеној целости, намеравамо да истражимо стратешко деловање према издвојеним актерима, процесима и проблемима. Чинимо то у складу са ставом професора Драгана Симића да „мале и средње државе (...) имају право и онда када немају одговарајуће изворе моћи, да *планирају свој положај* (курзив, М.Д.) и покушају да остваре циљеве у глобалној будућности”.¹¹⁰² Осим што полажу право на њено постојање у сопственим спољним политикама, корисници су и „замагљености њеног значењског садржаја”¹¹⁰³ спољнополитичке стратегије, те се у пракси неретко свеколико делатништво назива ‘стратешким’. Динамична природа стратегије у погледу њене „сталне прилагодљивости променљивим условима и околностима у свету којим доминирају случајност, неизвесност и вишезначност”¹¹⁰⁴ оправдала је наш приступ ослобођен ригидних и строгих одређења стратегије и постављања (не)испуњивих услова њеног постојања у анализи спољне политике малих држава.

Полазна претпоставка сугерише да, без обзира на одсуство писаног, званично усвојеног документа, Република Србија (СРЈ/СЦГ) има стратегију спољне политике у периоду од 2000. до 2018. године. Сматрамо да је она утемељена делом у већ објашњеном континуитету у погледу стратешких спољнополитичких циљева од 2000. до 2018. године. Они су у овако омеђеном временском оквиру мењали места на хијерархијској лествици, били семантички и декларативно прилагођавани изменама међународног окружења, али је њихово присуство идентификовано у свим анализираним спољнополитички релевантним изворима.

Чврстину заснованости полазне тврдње не ремети ни чињеница да је Република Србија у периоду од 2000. до 2018. године употребљавала неколико различитих појединачних стратегија у спољној политици, условљених њеним међународним политичким положајем. Премда су оне употребљаване на непотпун и *ad hoc* начин, сматрамо да су биле делимично условљене ограниченим капацитетима, неправилном проценом поседованих средстава спољне политике и нејасном операционализацијом постојећих циљева спољне политике, а никако фактичким одсуством стратешког оквира вођења спољне политике. Поједностављено, Србија је све време о спољној политици промишљала стратешки, али је у фази спровођења долазило до кашњења, непотпуне примене, политике ‘међукорака’ и отпора

¹¹⁰⁰ Драган Ђукановић, Ивона Лађевац, „Приоритети спољнополитичке стратегије Републике Србије”, *Међународна политика*, vol. LXI, бр. 3, 2009, стр. 343-364.

¹¹⁰¹ Покушаји проналаска ‘елемената’ који би мозаички градили стратегију спољне политике Србије примећени су и раније, као на пример у: Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, op. cit. или у: Vatroslav Vekarić, *Foreign Policy in Transition*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2005.

¹¹⁰² Драган Р. Симић, *Светска политика*, op. cit., стр. 151.

¹¹⁰³ Ibidem, стр. 164.

¹¹⁰⁴ John Baylis, James Wirtz, Eliot Cohen, Colin S. Gray (eds), *Strategy in the Contemporary World – An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, New York, 2002, p. 4; Цитат наведен према: Драган Р. Симић, *Светска политика*, op. cit., стр. 166.

правном уобличавању сегмената стратешког мишљења расутих међу институцијама политичког система. Повремена, али и парцијална реактивност на новонастале околности, неприпремљеност јавног мњења на неповољне спољнополитичке исходе и стална потреба унутрашњег политичког погађања (*bargaining*) међу кључним спољнополитичким актерима, само су додатно отежавали сажимање бројних појединачних спољнополитичких стратегија и тактика у једну свеобухватну стратегију спољне политике Србије.

4.2.1 Република Србија као мала држава у међународним односима: односи са великим силама

„За Србију је боље да буде изван сваког радара”,¹¹⁰⁵ изјавио је председник Републике Србије септембра 2017. године, мотивисан садржајем говора који је 45. амерички председник, Доналд Трамп, представио пред Генералном скупштином УН. Отворено застрашивање потенцијалних такмаца у међународној арени које није разликовало географску удаљеност, природу унутрашњих режима, величину и моћ актера којима су поруке упућене, нити правно-политички оквир дотадашњих односа, био је јасан сигнал међународног окружења за адекватно спољнополитичко позиционирање Србије, мале западнобалканске државе. Останемо ли аналитички у септембарским данима српске дипломатије у Њујорку, Београду, Бриселу или Москви, запазићемо још и: истицање противљења Србије „једностраним принудним мерама и мешању у унутрашње послове суверених држава”,¹¹⁰⁶ издвајање „квалитета и квантитета војних вежби САД и Србије”,¹¹⁰⁷ обећање да „Србија неће у НАТО”,¹¹⁰⁸ али и да „Србија нема намеру да постане чланица ОДКБ”,¹¹⁰⁹ посвећеност „стабилном и дугорочном партнерству са Кином у њеним подухватима у Европи”,¹¹¹⁰ залагање за „боље односе у региону”,¹¹¹¹ састанке са представницима Таџикистана, Еритреје, Бутана, Тринидада и Тобага, Белорусије, Либана, Шведске, Норвешке..., „спремност Србије на тешке компромисе”.¹¹¹² Наведени мозаик цитата, премда стилски рогобатан, послужио је опису спољне политике Србије ‘у малом’. Осим тога, адекватан је увод у разматрање једног од њених најважнијих конститутивних елемената: односа са великим силама.

За малу државу у међународним односима, на чију спољну политику од пресудне важности утичу подстицаји и ограничења међународног система, од несагледиве важности

¹¹⁰⁵ „Вучић: Србија боље да буде ван радара”, *Бета*, 17/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=20&modid=77&lang=sr>, приступљено: 12/09/2020.

¹¹⁰⁶ „Дачић: Србија против мешања у унутрашње ствари суверених држава”, *Бета*, 20/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=21&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹⁰⁷ „Вулин разговарао са амбасадором САД о војној сарадњи”, *Бета*, 20/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=21&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹⁰⁸ „Вучић: Србија неће у НАТО; Лавров: Србија стуб стабилности на Балкану”, *Бета*, 19/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=20&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹⁰⁹ „Вулин у Москви: Србија има велику жељу да продубљује сарадњу са ОДКБ и свим чланицама”, *Бета*, 25/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=26&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹¹⁰ „Брнабић: Влада Србије остаће стабилан и дугорочан партнер Кине”, *Бета*, 15/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=18&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹¹¹ „Вучић у Њујорку разговарао са Вујановићем, Човићем и Цераром”, *Бета*, 19/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=20&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹¹² „Вучић: Косово, економија и ЕУ национални приоритети”, *Бета*, 21/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=22&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.

су односи са силама од чијих међусобних веза и супротстављености зависи целокупна структура. Заузимање јасног, дугорочно одрживог и стратешки обликованог става према њима, наместо *ad hoc* и реактивних одлука, може обезбедити малој држави највиши степен извесности у ери несигурности међународних односа. Временски блиски историјат односа Србије према великим силама, нарочито у периоду југословенске кризе, био је болан наук држави 'обновљеног' међународног субјективитета после 2000. године. Прво, на сопственом примеру је доказано да је (не)правовремено препознавање тектонских промена у међународном систему одредница (не)правилног спољнополитичког позиционирања у новонасталом међународном окружењу. Друго, опажање моћи кључних актера међународних односа засновано на рационалној рачуници, а не сентиментима прошлости и илузијама, предуслов је разумном утврђивању смера спољнополитичког кретања у комплексности међународних односа.

У претходним одељцима анализирана раздобља спољне политике СРЈ/СЦГ/Србије утврдиво су приказала научене лекције прошлости. Убрзан повратак у институције међународног друштва, видање рана из претходних односа са великим силама (не само са САД, већ и са Руском Федерацијом), и освежени легитимитет заснован на дисконтинуитету са претходном (спољном) политиком утабали су стазу примени нових спољнополитичких стратегија у међународној арени. Семантички пледоаје таквој промени проналазимо и у речима председника Владе исказаним у говору приликом реконструкције њеног састава августа 2013. године, констатујући да смо „мала ми земља за количину неправде и пораза које славимо”.¹¹¹³ Неправде и порази су, углавном, долазили као логичан исход деструктивне политике у односима са великим силама.

Односи Србије са великим силама су одређени сплетом детерминанти спољне политике. Из визуре једне мале државе, која се константно бори за што повољнији међународни политички положај, они су по правилу за њу кључни. Разлози за то су бројни, мада се могу груписати у два велика скупа. Први, велике силе су услед постојања великих стратегија и способности пројектовања моћи на све делове међународног система неизбежан фактор који се мора узети у обзир приликом спољнополитичког одлучивања и деловања малих држава. Друго, мале државе, у својим проактивним спољним политикама неизоставно морају имати подршку, наклоност или у најмању руку пасивност и незаинтересованост великих сила како би до остварења циљева заиста и дошло. Дакле, било да мале државе посматрамо као конзументе међународних исхода спољне политике великих сила или пасивне објекте унутар међународног система, било да им признамо статус равноправног актера у управљању међународним пословима, односно активних делатника који могу својом спољном политиком да произведу међународне исходе, односи са великим силама важни су на подједнак начин. Премда је у важећем политичком дискурсу Србије константно присутан став да „Србија није ничија колонија и ничија прђија (...) већ мала земља поносних грађана која ће умети да чува своју слободу, брани свој интегритет и право на сопствени политички став и доношење суверених одлука”,¹¹¹⁴ нису ретка експлицитна признања да се без наклоности великих сила мало који спољнополитички циљ може остварити.

Спољна политика Србије после 2000. године, у нормативном и стварном погледу, изискује пажљиву анализу односа са великим силама како би се на правилан и потпун начин разумеле стратегије њеног деловања. Критички преглед правног оквира стварања и примене српске спољне политике, како је већ утврђено, међу великим силама препознаје важност односа са Сједињеним Америчким Државама, Руском Федерацијом, Народном Републиком Кином и Европском унијом¹¹¹⁵ као глобалним актером.¹¹¹⁶ Премда се набрајање може и

¹¹¹³ „Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе”, *op. cit.*

¹¹¹⁴ „Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића”, *op. cit.*

¹¹¹⁵ Односи Србије са ЕУ биће предмет анализе у засебном одељку. Кина у почетним спољнополитичким концепцијама није заузимала место у рангу САД или Русије. Тако је Свилановић о Кини говорио заједно са Индијом и Јапаном, док је Тадић првенствено изложио концепцију 'три стуба' у којој није било места за Кину.

наставити, сматрамо да једино претходно наведени актери међународних односа испуњавају два кључна критеријума: континуитет присуства у спољној политици Србије и статус велике силе мерљив матрицом политичке, економске и безбедносне пројекције моћи изван региона коме припадају. Додатно, анализу не оптерећују различити нивои власти до 2006. године постојеће сложене државе. Неометано је било могуће пратити спољнополитичку нит Србије у односима са великим силама, без обзира да ли су се њени спољнополитички циљеви формулисали у оквиру СРЈ или Државне заједнице СЦГ.

Република Србија је преваходно користила стратегију потраге за статусом, оличену у несврставању или неутралности, што је постало нарочито изражено после 2007. године. То је, у датом тренутку, постало очигледно након правне кодификације већ присутних стратешких елемената несврставања/неутралности¹¹¹⁷ у спољној политици. Усвајањем ‘скупштинске Резолуције о војној неутралности’, политички одлучиоци су намеравали да и формално правно (накнадно) формулишу већ актуелно спољнополитичко деловање. У погледу примене мултилатерализма у спољној политици, приметна је допуна ове стратегије потрагом за заштитником и то је могуће доказивати за целокупан период који је предмет нашег истраживања.

Неутралност или несврставање није, одмах по промени власти 2000. године, била најпожељенији статус. Није то био ни статус ‘поузданог савезника’. Наместо тога, запажамо интензивно стремљење прибављању наклоности свих значајних актера међународних односа за сопствене спољнополитичке циљеве, у појединим тренуцима чак и оживљавање дискурса о чланству у НАТО. Сетимо се само броја држава и међународних организација побројаних у Свилановићевом, већ раније анализираном експозеу 2001. године или искоришћеној кованици евроатлантских интеграција.¹¹¹⁸ Међутим, како Ђукановић и Живојиновић по нашем суду исправно примећују, „очајничка потрага за савезницима, са којом је почела протекла деценија (2000. година, прим. аут.), завршила се потрагом за стратешким партнерима десет година касније”.¹¹¹⁹ Додали бисмо, стратешким партнерствима који до дана у којима се пишу ови редови нису пружили видљиве политичке исходе корисне по спољну политику Србије. Да стратешка партнерства нису савези, да само у потенцијалу поседују капацитет за остварење жељених спољнополитичких циљева и да не могу на билатералном нивоу да искажу сав свој раскош, уверили смо се безброј пута.

Ослањајући се на Ђукановићеву и Живојиновићеву референцирану анализу стратешких партнерстава Србије, можемо извести најмање два закључка. Прво, Србија је у формулисању текста стратешких партнерстава са Италијом (2009) и Француском (2011) инсистирала на подршци ових држава у процесу европске интеграције и јачању економске сарадње. До данашњих дана, таква подршка, макар у декларативним обраћањима највиших званичника није изостајала. Када је реч о стратешким партнерствима са Кином (2009) и Русијом (2013), предмет тих докумената превагнуо је на тас другог стратешког приоритета

Њен значај је препознат тек после 2007. године и званичног ослањања спољне политике Србије на ‘четири стуба’.

¹¹¹⁶ С обзиром на то да предмет нашег истраживања не обухвата хронологију односа Србије са великим силама, на овом месту упућујемо читаоца на релевантне ауторе попут професора Ивана Вујачића и Александре Јоксимовић (односи са САД), Душана Рељића (односи са Русијом) и професорке Драгане Митровић (односи са Кином), који у бројним радовима подробно анализирају целокупан ток односа Србије са великим силама после 2000. године.

¹¹¹⁷ Академске расправе о значењу појмова неутралност и несврставање подробно су разматране у засебном одељку под насловом *Несврставање* и у даљем раду ћемо их користити придајући им значење спољнополитичке стратегије неприпадања ниједном од постојећих војно-политичких савеза, како је дефинисано у: „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”, оп. cit.

¹¹¹⁸ Да евроатлантске интеграције не значе нужно чланство у НАТО, већ припадност читавој заједници коју чине ОЕБС и Партнерство за мир указивао је некадашњи амбасадор Србије при НАТО, Бранислав Милинковић. Видети у: Бранислав Милинковић, „Однос Србије према евроатлантским интеграцијама”, у: Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, оп. cit., стр. 21.

¹¹¹⁹ Драган Ђукановић Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије”, оп. cit., стр. 310.

спољне политике Србије: очување територијалног интегритета и суверенитета. С обзиром да је реч о сталним чланицама Савета безбедности УН, сматрамо да је овим документима само додатно учвршћена већ постојећа подршка српским интересима поводом косовско-метохијског питања. Ни један, нити други циљ спољне политике Србије нису остварени (само) захваљујући потписаним стратешким партнерствима.

Други закључак, контекстуално условљен и невидљив у текстовима ових аката, јесте „подизање међународног кредибилитета и легитимитета Србије у међународној заједници”.¹¹²⁰ С тим у вези, сматрамо да је скривена стратегија потраге за статусом ‘кредибилног актера међународних односа’, (не)намеравано присутна у сусрет потписаним споразумима и декларацијама, испоставила своје учинке. Статус је у међународним односима интерсубјективна, односно релациона категорија. Посезање за кредибилношћу, стога, не би имало пуно значаја уколико се њена материјализација не примени у конкретним односима. Примена ове спољнополитичке стратегије требало је да послужи и отварању нових арена за, преваходно економско деловање. Привредни аспект докумената је итекако присутан, неvezано да ли се ради о европским или (евро)азијским партнерима.¹¹²¹

Други елемент статуса за којим је Србија од 2000. године спорадично, а од 2003. надаље константно тежила у односима са великим силама може се, са кредибилног актера, узети на ниво поузданог савезника. Задирање у спољнополитичку праксу с почетка 21. века уверава нас у почетни став, и то помало изненађујуће, у односима са САД. Током свог кратког боравка на функцији председника Владе, Зоран Живковић је 2003. године приликом сусрета са тадашњим државним секретаром САД, Колином Пауелом, понудио учешће од 1000 војника у мисијама САД/НАТО у свету. Према сопственом признању, примарни мотив који се налазио у основи таквог спољнополитичког потеза лежао је у намери да „ми треба да постанемо најбољи амерички савезници на Балкану”.¹¹²² Иако се ова спољнополитичка иницијатива никада није остварила у пракси, сматрамо је релевантним настојањем тадашње Југославије да изгради статус америчког савезника који је свега три године пре тога био незамислив.

Дискурс о савезништву је много присутнији у билатералним односима са Русијом. Премда се интензитет повећава упоредо са решавањем косовско-метохијског питања (од 2005. надаље), можемо пратити повремено прекидани континуитет нагласка на савезништву приликом сваког сусрета највиших државних званичника двеју земаља. Од сусрета Путина и Тадића уз обећање да је „Русија била и остаће савезник Србије *када је реч о Косову и Метохији* (курзив, М.Д.)”,¹¹²³ преко Вучићевих речи да „Србија свакако јесте савезник Русије”,¹¹²⁴ до најобухватнијих оцена да је „добро за Србију да у Русији имамо поузданог пријатеља и савезника *по свим важним питањима* за нашу земљу (курзив, М.Д.)”.¹¹²⁵ Корак

¹¹²⁰ Изјава тадашњег председника Републике Србије наведена према: Ibidem, стр. 309.

¹¹²¹ С обзиром да економски односи са великим силама и стратешким партнерима превазилазе предмет истраживања нашег рада, сматрамо довољном напомену о тежњи Србије ка унапређењу економске сарадње са стратешким партнерима као важном мотиву за усвајање тих докумената.

¹¹²² Део интервјуа који је Александра Јоксимовић обавила са Зораном Живковићем наведен је према: Марко Дашић, Стеван Недељковић, Драган Живојиновић, „Употреба историјских аналогија у процесу доношења спољнополитичких одлука на примеру односа србије и Сједињених Америчких Држава после 2000. године”, ор. cit., стр. 129.

¹¹²³ „Русија остаје савезник Србије”, *Политика*, 23/03/2011, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/171534/Rusija-ostaje-saveznik-Srbije>, приступљено: 24/08/2020.

¹¹²⁴ „Вучић: Србија је савезник Русије”, *РТС*, 24/05/2013, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1329884/Vucic%3A+Srbija+je+saveznik+Rusije.html>, приступљено: 24/08/2020.

¹¹²⁵ „Вучић са Лавровим: Добро за Србију да у Русији имамо поузданог савезника”, *Н1*, 26/09/2019, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a529072/Vucic-razgovarao-sa-Lavrovim-Rusija-pouzdan-saveznik-Srbije.html>, приступљено: 24/08/2020.

даље, можемо се у потпуности сложити са добрим познаваоцем српско-руских односа који их је лаконски, а опет тачно, сажео у спреси три полуге: „Косово, гас, православље”.¹¹²⁶

Реч ‘савезништво’ се најређе среће у односима са Кином, упркос најраније потписаном стратешком партнерству. Али ни у том случају не изостаје у потпуности. Крајњим напором, успели смо да уочимо област у којој се о односима Србије и Кине говори као о савезништву. Од виталног је значаја за Србију и односи се на питање Космета. У том погледу, сасвим су разумне речи председника Србије о „Србији као челичном савезнику и пријатељу Кини”.¹¹²⁷ Слична порука је упућена са састанка бивших директора Канцеларије за КиМ и кинеске амбасадорке у Београду: „Србија и Кина ће и у будућности наставити да буду савезници у борби за поштовање међународног права и суверености држава”.¹¹²⁸ Из наведеног се може закључити да је, баш као и 2003. у Вашингтону, више реч о ‘понуди’ Србије за савезништво, неголи уједначеном опажању квалитета односа обеју страна. Томе у прилог говори и изјава тадашњег председника Владе приликом посете кинеског премијера 2014. године да „Србија Кину доживљава као пријатеља и савезника”,¹¹²⁹ без узвратне поруке којом би се ‘савезништво’ потврдило. Ипак, не би ваљало занемарити одлично препознавање општег спољнополитичког приступа Кине у коме се „одбацује теорија превазиђености суверенитета, (...) залаже са сарадњу по принципу једнакости (...) и немешању у унутрашње послове других држава”¹¹³⁰ и на томе засновано грађење билатералних односа Србије са Кином.

Узевши у обзир чак и најшире постављену дефиницију савеза у међународним односима као „формалног (или неформалног) обавезивања на безбедносну сарадњу између две или више држава, са циљем увећања моћи, безбедности, и/или утицаја сваког члана”,¹¹³¹ јасно је да Србија није успела, а можда није ни желела, у намери изградње статуса поузданог савезника великим силама. Напред наведени аргументи који су крајње селективно, у погледу питања од интереса за Србију, и повремено, када је реч о континуитету у датим настојањима, више приличе примени стратегије потраге за заштитником,¹¹³² него постепеној изградњи истинског савеза са великом силом. Додатно, неодрживост изградње статуса поузданог савезника, у исто време, силама које у међународној арени имају крајње опречне интересе више нам сугерише диверсификацију спољне политике Србије, само оденуто привидом статуса поузданог савезника.

Спољној политици Србије мање видљиво, али ненамераваним радњама, по нашем суду, често остваривано, као прилика за додатно снажење ‘међународног кредибилитета и легитимитета’ стајао је статус добре силе. Како смо у теоријској обради овог питања већ раније напоменули, реч је о статусу обележеном настојањима да се допринесе одржавању међународног поретка. Свако позивање носилаца власти у Србији на начела међународног

¹¹²⁶ Душан Рељић, „Србија између сфера утицаја САД и Русије”, у: Драган Р. Симић (ур.), *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 221.

¹¹²⁷ „Састанак са председником Народне Републике Кине”, Пекинг, 18/09/2018, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-predsedom-narodne-republike-kine>, приступљено: 25/08/2020.

¹¹²⁸ „Бурић и Чен Бо: Србија и Кина ће наставити да буду савезници у борби за поштовање међународног права и принципа суверености држава”, *Gracanicaonline.info*, 21/08/2019, доступно на: <https://gracanicaonline.info/2019/08/21/djuric-i-cen-bo-srbija-i-kina-ce-nastaviti-da-budu-saveznici-u-borbi-za-postovanje-medjunarodnog-prava-i-principa-suverenosti-drzava/>, приступљено: 25/08/2020.

¹¹²⁹ „Кина и Србија искрени пријатељи”, *PTC*, 17/12/2014, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1776632/kina-i-srbija-iskreni-prijatelji.html>, приступљено: 25/08/2020.

¹¹³⁰ Драгана Митровић, „Модели продубљивања сарадње са НР Кином и земљама Централне и Источне Азије”, Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, ор. cit., стр. 25.

¹¹³¹ У питању је одређење Стивена Волта које наводимо према: Драган Р. Симић, Драган Живојиновић, „Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, ор. cit., стр. 39.

¹¹³² О стратегији потраге за заштитником у спољној политици Србије подробно ће се говорити у засебном поглављу о очувању територијалног интегритета и суверенитета.

права, добре праксе међународних односа и дискурзивна употреба мира, стабилности, добросуседства, конструктивности чијим би набрајањима и референцирањима било исцрпљено безразложно много места у раду и енергије читаоцу, тежило је управо изградњи перцепције Србије као добре силе. Уколико томе придодемо и покушаје остварења улоге ‘непристрасног арбитра’, као још једне манифестације пожељног статуса у међународним односима, онда је полазни став о Србији као доброј сили додатно потврђен. Чини се да је прави тест капацитета Србије да делује у складу са наведеним својствима представљало председавање Организацијом за безбедност и сарадњу у Европи 2015. године.

Председавање ОЕБС-у је извојевано 2012. године. Према нашем мишљењу, део је шире дипломатске иницијативе коју је Србија предузела у оквирима УН поводом напора за очувањем територијалног интегритета и суверенитета, прибављања подршке свом кандидату за место Председавајућег Генералном скупштином УН, касније и кандидатури за функцију Генералног секретара УН, успешног обављања улоге председавајућег у бројним регионалним мултилатералним форумима или организације министарске конференције Покрета несврстаних 2011. године. Контекст у коме је председавање ОЕБС-у започето обликовала је важна, посредничка улога ове организације у конфликту у Украјини започетом 2014. године. С обзиром да је општи курс билатералних односа са Русијом био у колизији са спољнополитичким ставом Србије о територијалној целовитости Украјине, било је од неизмерне важности обавити улогу председавајућег овог организацијом у маниру ‘непристрасног арбитра’. И заиста, уверавања да ће тако и бити запажамо у сусрет преузимању функције у речима министра спољних послова: „да ће Србија руководити ОЕБС-ом тако да буде поштен, објективан и непристрасан посредник тако да има *кредибилитет* свих страна (курзив, М. Д.)”.¹¹³³

Први потези у новом капацитету председавајућег, из јануара 2015. године, попут осуде напада на аутобус на истоку Украјине, позива на уздржаност, повратак за преговарачки сто, примену документа из Минска, најаве састанака са Трилатералном контакт групом¹¹³⁴ доказивали су да „Србија неће одступити од принципа на којима је ОЕБС основан”.¹¹³⁵ Од одржавања конструктивних периодичних састанака у формату Тројке (са предходним и наредним председавајућим, Швајцарском и Немачком), преко интензивних сусрета са специјалним изаслаником за Украјину, Волфгангом Ишингером (Wolfgang Friedrich Ischinger), па све до оцене о ‘успеху’ ОЕБС „да се примирје у Украјини већ месецима одржава и да ОЕБС испуњава своју мисију – стварање услова за наставак политичког процеса”¹¹³⁶ скупно су допринели салви похвала српском председавању током Министарског савета ОЕБС-а одржаном у Београду 3. и 4. децембра 2015. године.

Тест кредибилитета, непристрасности и принципијелности Србије је, поводом анализираниог случаја, био положен. Премда смо свесни учесталих оцена о ‘неспособности’ међународних институција попут ОЕБС да делотворно решавају горуће међународне проблеме,¹¹³⁷ јасно је да се српско председавање овом организацијом, у границама њених

¹¹³³ „Дачић: Русија и Украјина не очекују од нас да навијамо”, *Танјуг*, 31/12/2014, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2014&month=12&day=31&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 27/08/2020.

¹¹³⁴ Подаци су наведени према Дневном билтену Министарства спољних послова од 15. јануара 2015. године. доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=01&day=15&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 27/08/2020.

¹¹³⁵ „Николић са Хамондом о ОЕБС-у и ЕУ”, *Танјуг*, 15/01/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=01&day=15&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 27/08/2020.

¹¹³⁶ „Допринос ОЕБС-а политичком процесу у Украјини”, *Танјуг*, 04/12/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=12&day=04&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 27/08/2020.

¹¹³⁷ Такав став износи, на пример, Владимир Трапара испитујући Миршајмерову тезу о међународним институцијама: Владимир Трапара, „Случај ОЕБС као тест за Миршајмерову теорију међународних институција”, у: Мина Зиројевић, Весна Ђорић (урс), *Четрдесет година од потписивања Хелсиншког завршног акта: међународни тематски зборник*, Институт за упоредно право, Београд, стр. 343-353.

капацитета, може оценити успешним. Нарочито у погледу обављања улоге ‘непристрасног арбитра’. Београдски сусрети Лаврова и турског министра спољних послова Чавушоглуа (Mevlüt Çavuşoğlu), први после обарања руског бомбардера у близини турско-сиријске границе, или Лаврова са Џоном Керијем (John Forbes Kerry), америчким државним секретаром, само надограђују значај улоге коју је Србија обављала те године.

Статус ‘непристрасног арбитра’ је, ипак, само мали део опште спољнополитичке стратегије Србије која почива на прокламованој (војној) неутралности. Савремено отелотворење хладноратовског несврставања друге Југославије, требало је да послужи вишеструкој сврси. Прво, чувало је негативни ратни сентимент из последње деценије 20. века и држало Србију подаље од војно-политичких блокова, било да су њихови предводници Русија или САД. Друго, виђено је као користан међународни политички положај у контексту решавања косовско-метохијског питања. Са једне стране, мирило је унутрашње политичке несугласице поводом чланства у НАТО. Са друге стране, стварало је утисак помирљивости, одсуства ратоборности и доприноса стварању представе о Србији као војно ‘равнодушној’ малој држави. Треће, било је то, чини нам се, средство за установљење тежишне тачке која ће одржавати стабилном четворостубну архитектуру спољне политике. Четврто, омогућавало је примену треће Волтове функције неутралности: држања испод радара у сусрет потенцијалном надметању великих сила.¹¹³⁸ И последње, с обзиром да се правнички поглед на неутралност као ‘ратни статус’ у случају Србије прелио на мирнодопско стање, може се говорити о спољнополитичкој намери Србије да, суштински *несврставањем*, одржи своју уравнотежену спољну политику што је дуже могуће.

Војна неутралност Србије прокламована је, осим у политичком дискурсу, у „Резолуцији Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”, 26. децембра 2007. године. До данашњих дана, одржало се уверење да је то „последница историјских околности и политичког става да Србија тако има боље изгледе у међународним односима за реализацију својих националних интереса”.¹¹³⁹ Међутим, сржно значење неутралности измиче аналитичким алатима у сусрет набрајању војних облика сарадње које је Србија пре, али превасходно после прокламовања војне неутралности успоставила са НАТО и ОДКБ. Чини се да, осим поимања војне неутралности као одсуства чланства у војно-политичким савезима, како је то у Резолуцији и неведено, овај концепт у спољној политици Србије не поседује друге састојке.

Србија је учесница програма Партнерство за мир уназад четрнаест година, има статус посматрача у ОДКБ, активан Хуманитарни центар министарства за ванредне ситуације Руске федерације у Нишу који изазива опречне реакције трансатлантске заједнице, узајамно дипломатско представљање и општење са НАТО у Бриселу и Београду, потписане СОФА и ИПАП споразуме, на десетине изведених војних вежби са НАТО снагама¹¹⁴⁰ и руским оружаним снагама и бројне безбедносне аранжмане са САД. Осим тога, војска Србије поседује и крајње диверсификовану војну опрему, из САД, али доминантно из Русије и, од недавно, Кине. Према је опште опажање војних активности Србије наклоњено ‘источним’ партнерима, не би требало запоставити податке који то ни у ком случају не потврђују. Осврнимо се само на 2019. годину током које је регистровано 13 заједничких вежби са НАТО и свега четири у сарадњи са Русијом.¹¹⁴¹ Пружајући поглед и ка хоризонту чланства у

¹¹³⁸ Видети фусноту број 385.

¹¹³⁹ „Србија је једина војно неутрална земља на Балкану”, *Политика*, 19/10/2019, доступно на: <http://www.politika.co.rs/scc/clanak/439951/Srbija-je-jedina-vojno-neutralna-zemlja-na-Balkanu>, приступљено: 29/08/2020.

¹¹⁴⁰ О досадашњој хронологији односа Србије и НАТО видети детаљно у: Игор Новаковић, Марко Савковић, „Србија и НАТО Партнерство за мир”, *op. cit.*, стр. 60-74.

¹¹⁴¹ Податак наведен према: „Српска војна сарадња у 2019: 13 вежби са НАТО и 4 са Русијом”, *Балканска безбедносна мрежа*, 17/11/2019, доступно на: <https://www.balkansec.net/post/sa-kim-je-srbija-vojno-saradivala-u-2019-13-vezbi-sa-nato-i-četiri-sa-rusijom>, приступљено: 22/09/2020.

ЕУ, Србија ће „морати да прихвати безбедносне и одбрамбене обавезе из Лисабонског уговора (...) па од њене прокламоване војне неутралности неће остати готово ништа”.¹¹⁴²

Опште место у погледу детерминанти спољне политике Србије је да се Русија оштро супротставља њеном чланству у НАТО, док би САД радо подржале такву одлуку. И то је несумњиво спољашњи контекст опредељивања за војну неутралност. Време формалног усвајања Резолуције којом је војна неутралност званично прокламована обележено је крахом преговора о статусу КиМ, неповољним по Србију садржајем Ахтисаријевог плана ‘надгледане независности’ и намером ЕУ да на територији Косова и Метохије имплементира одлуку о оснивању Мисије ЕУ за владавину права (ЕУЛЕКС). Док су из САД стизале поруке подршке наведеном документу специјалног изасланика Генералног секретара УН и Мисији ЕУ, обећани руски вето у Савету безбедности УН био је последња брана интереса Србије. Уколико се осврнемо на унутрашњи политички контекст усвајања скупштинске Резолуције, односно кохабитације Владе и председника Републике, неутралност је представљала и компромис политичког погађања дивергентних ставова Демократске странке Србије (ДСС) и Демократске странке (ДС). Са једне стране стајала је „Декларација о војној неутралности Србије” коју је Главни одбор ДСС усвојио свега два месеца у сусрет усвајању скупштинске Резолуције.¹¹⁴³ На другој страни су била ‘обећања’ у сенци главног тока догађаја која су, било министар одбране, било председник Републике исказивали у погледу потенцијалног чланства Србије у НАТО.¹¹⁴⁴

Почетне претпоставке о војној неутралности Србије и представљена кратака анализа одабраних догађаја наводе нас на прихватљивост става Игорa Новаковића који јој је приступао на нешто неконвенционалнији начин. Испразност војне компоненте у синтагми ‘војна неутралност’ упутила га је на тумачење неутралности као „политичког потеза који је испунио своју сврху (...) реваншистичког потеза за независност Косова и (...) обезбеђивања сталне подршке Русије, која се противи било каквом даљем проширењу НАТО”.¹¹⁴⁵ Хладноратовски мото који је улогу НАТО видео у држању ‘Русије изван (Russia Out)’, а постхладноратовски намеравао њено држање подређеном (Russia Down),¹¹⁴⁶ у погледу српско-руских односа какве их до данас познајемо, и није пружао шири маневарски простор Србији од прокламоване војне неутралности на напред описани начин. У контексту наше теоријске анализе концепата неутралности и несврставања, закључујемо да је спољнополитичко деловање Србије ближе особеностима припадним несврставању, или неутрализму како га је Ефраим Карш назвао.

Односи са великим силама су у спољној политици Србије показали неколико заједничких особина. У почетном периоду након промене власти 2000. године тежило се обнови пријатељских односа са свим релевантним актерима међународних односа, уз нарочити нагласак на велике силе. Веома брзо су ти односи из домена спољнополитичких циљева прерасли у ефективна спољнополитичка средства помоћу којих се постижу други

¹¹⁴² Јован Теокаревић, „Да ли Србија може да буде војно неутрална држава?”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић и Драган Живојиновић (урс), *Неутралност у међународним односима - шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 108.

¹¹⁴³ О садржају ове декларације која се умногоме преклапа са усвојеном скупштинском Резолуцијом видети више у: *Ibidem*, стр. 100, 101.

¹¹⁴⁴ Наведено према: Милан Крстић, *Стратегије дестигматизације у спољној политици државе: студија случаја спољне политике Републике Србије од 2001. до 2018. године*, *op. cit.*, стр. 311. Доказ о заступању идеје чланства у НАТО под окриљем Демократске странке, али и Г17 плус проналасимо у: Драган Ђукановић, „Спољнополитички приоритети Републике Србије у билатералним и мултилатералним односима са суседима”, у: Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, *op. cit.*, стр. 94.

¹¹⁴⁵ Игор Новаковић, „Неутралност у Европи у 21. веку и случај Србије”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2012, доступно на: https://www.isac-fund.org/download/Neutralnost_u_Evropi_u_21_veku_i_slucaj_Srbije.pdf, приступљено: 22/09/2020, стр. 10.

¹¹⁴⁶ Позната реченица лорда Иснаја *Keeping US IN, Russia OUT and Germans DOWN*, после Хладног рата је, поново на нивоу анегдоте, преформулисана у *US IN, Russia Down and UN OUT*. Наведено према: Бранислав Милинковић, „Однос Србије према евроатлантским интеграцијама”, *op. cit.*, стр. 23.

циљеви захтевне спољнополитичке агенде тадашње државне конфигурације (СРЈ). Од економског опоравка, преко политичке подршке повратку у међународне институције, па све до сталног општења и уверавања у исправност сопствених виталних спољнополитичких интереса. Нарочито се косовско-метохијско питање истиче у погледу континуитета детерминанти које су преобладали обликовале садржај односа са великим силама. Друга важна одредница је, парадоксално, поново однос са ‘другим’ великим силама. Узајамна конститутивност на линијама Србија-Русија и Србија-САД водила је својеврсне ‘борбе преко посредника’, било да су оне садржане у покушајима решавања питања КиМ, било да је реч о потенцијалном чланству Србије у НАТО. Наравно, не би ваљало занемарити и америчке покушаје приговарања Србији у вези са њеном енергетском политиком, нити нешто савременије прекоре наглог успону српско-кинеске сарадње, била она технолошка, хуманитарна или војно-безбедносна.

Како је на самом почетку наведено, односе Србије са великим силама предодређује сплет детерминанти који не дозвољава делотворно вођење спољне политике засноване на појединачним стратегијама. Управо у томе проналазимо узроке неуспеха, или само делимичног и краткорочног успеха у примени стратегије потраге за статусом. ‘Непристрасни арбитар’ је био само бљесак током 2015. године и ни у једном другом случају пре, ни након тога, успешно примењена спољнополитичка стратегија. ‘Поуздани савезник’, често је био упитан, било у погледу поузданости, било у погледу квалитативног одређења савезништва. За поузданост су била потребна дела, а не само понуде, која би уз континуитет истоврсног понашања остварила жељени ефекат. За савезништво је потребна воља обеју страна. Србија, као мала држава, није у позицији актера који великим силама може да понуди реципрочну корист која би однос претворила у савез. На самом крају, неутрализам или несврстаност, како се анализом праксе понајбоље може описати садржај сематички уобличене ‘војне неутралности’ јесте била стратегија која до данашњих дана производи видљиве резултате. Додуше, и оклевање са прецизнијим дефинисањем овакве спољнополитичке оријентације Србије, захваљујући њеној контекстуалној условљености у времену настанка, неретко је пружало маневарски простор деловању које није нарушавало установљени принцип, али га се није ни слепо придржавало. Из свих наведених разлога, сматрамо да Србија није на делотворан начин, стратешки управљала односима са великим силама већ да су чак и повремено примењиване стратегије биле плод насталих околности, прилагођавања и покушаја избављења из незавидне позиције. Како ћемо у наредним одељцима приказати, велике силе су, ипак, Србији чешће служиле као уточиште и штит иза којих су се сакривале и браниле прокламоване спољнополитичке вредности.

4.2.2 Чланство у Европској унији као стални циљ спољне политике Републике Србије

Хијерархијски равноправно, временски константно и, рекли бисмо, једнако тремо у погледу десецања за њима, у стратешком оквиру утврђивања и спровођења спољне политике Србије од 2000. године постојани су циљеви чланства у Европској унији и одбране територијалног интегритета и суверенитета.¹¹⁴⁷ Немогућност ‘изоловања’ ових вредности, било узајамно, било из целине спољне политике отежава њихово рационално и од предрасуда ослобођено проматрање. Стога ни не чуди хиперпродукција мишљења, вођених што стручним и научним узусима, што лаконски и површно прихваћеним аршинима,¹¹⁴⁸ која неретко на истим чињеницама заснивају крајње опречне ставове. Својеврсно потхрањивање

¹¹⁴⁷ Питање очувања територијалног интегритета и суверенитета биће анализирано у наредном одељку.

¹¹⁴⁸ Наш предмет истраживања превазилази критички преглед литературе, чак и само на српском језику, који је посвећен процесу европске интеграције Србије од 2000. до 2018. године. Наместо тога, у овом поглављу ће пажња бити искључиво усмерена издвајању најзначајнијих догађаја из овог дугог процеса који ће илустровати наш полазни став о примењеним спољнополитичким стратегијама Србије.

таквих трендова проналазимо и у менама у односима ЕУ према Србији које су, успркос сталности стратешког опредељења Србије, у досадашњем историјату биле бројне.¹¹⁴⁹

Док се деловање ЕУ опажа као повољно по Србију, исходи њених политика узимају се за разумне и оправдане. Овакву претпоставку бисмо, попут лакмус папира, могли да опишемо уз помоћ три кратка огледа: знања политичке елите о Европској унији, перцепције економских односа Србије и ЕУ и перцепције политичких односа Србије и ЕУ.¹¹⁵⁰ Знање о ЕУ демонстрирано је политичким дискурсом о датуму предвиђеном за почетак преговора који је вођен средином 2013. године. Док неки тврде да је Србија добила датум за почетак преговора,¹¹⁵¹ није мали број оних који говоре супротно,¹¹⁵² али ни оних који су заузели позицију између две поменуте.¹¹⁵³ То само потврђује непотпуно разумевање институционалне динамике ове наднационалне творевине које производи опречне перцепције ЕУ у Србији. Општа стратешка приврженост чланству у ЕУ ипак се, ни тада, не доводи у питање.¹¹⁵⁴ Када је реч о политичким и економским односима, они двоструко потврђују почетну претпоставку. Прво, сваки политичко-економски помак у односима Србије и ЕУ праћен је великом медијском пажњом и израженим задовољством политичких елита.¹¹⁵⁵ Друго, сваки застој у развоју односа перципирао се као додатни услов примењен једино на Србију.¹¹⁵⁶ Чини нам се, перцепција ЕУ у Србији најближе се може описати почетним напоменама о тешкоћама одређивања перцепције држава. Она је амбивалентна, променљива, конфузна и често контрадикторна. Ипак, такво зетечено стање не осуђује унапред на неуспех стратешко опредељење Србије да ступи у чланство ове организације. Не осуђују га ни много пута изневерена очекивања и дисонанца у погледу жељене динамике целокупног процеса. Довољно је присетити се (преко)бројних најав државних званичника Србије, од изјаве из 2007. да ћемо за годину дана бити кандидат за чланство,¹¹⁵⁷ преко става истог актера да ћемо бити „у ЕУ на крају деценије”,¹¹⁵⁸ па све до сличних мишљења, али готово деценију после прве прогнозе, о спремности Србије за чланство до краја 2019. године.¹¹⁵⁹

¹¹⁴⁹ Хронологија односа Србије и ЕУ доступна је на: „Хронологија односа Републике Србије са Европском унијом”, Министарство иностраних послова Републике Србије, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/rep-srbija-eu/11370-hronologija?lang=lat>, приступљено: 14/09/2020.

¹¹⁵⁰ Неведени случајеви преузети су и прилагођени нашем предмету истраживања: Yannis A. Stivachtis, “American Perceptions of the European Union and Its Role in World Affairs”, *Review of European Studies*, Vol. 4, No. 3, July 2012, pp. 64-76.

¹¹⁵¹ „Експозе премијера Дачића о реконструисаној влади”, *op. cit.*

¹¹⁵² „Кацин: о датуму не знам ништа. Србија је добила зелено светло, иако сви говоре о датуму”, *Блиц*, 04/07/2013, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/391715/Kacin-O-datumu-ne-znam-nista-Srbija-je-dobila-zeleno-svetlo-iako-svi-govore-o-datumu>, приступљено: 14/09/2020.

¹¹⁵³ „Србија разговара: има ли Србија датум за почетак преговора”, *Политика*, 08/07/2013, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Srbija-razgovara-Ima-li-Srbija-datum-za-pocetak-pregovora.lt.html>, приступљено: 14/09/2020.

¹¹⁵⁴ Изузимамо пример појединих опозиционих странака које програмски не подржавају чланство Србије у ЕУ. Видети у: „ДСС: прекинути преговоре са ЕУ”, *Блиц*, 18/11/2012, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/353623/DSS-Prekinuti-pregovore-sa-EU>, приступљено: 14/09/2020.

¹¹⁵⁵ „Литванија ратификовала ССП са Србијом”, *РТС*, 18/06/2013, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1345006/Litvanija+ratifikovala+SSP+sa+Srbijom.html>, приступљено: 14/09/2020.

¹¹⁵⁶ „Николић: Немачка нам поставља тешке услове за улазак у ЕУ”, *Pressonline*, 02/07/2013, доступно на: <http://www.pressonline.rs/info/politika/278302/nikolic-nemacka-nam-postavlja-teske-uslove-za-ulazak-u-eu.html>, приступљено: 14/09/2020.

¹¹⁵⁷ „Ђелић: За годину дана бићемо кандидат за чланство”, *Данас*, 27/11/2007, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/djelic-za-godinu-dana-bicemo-kandidat-za-clanstvo/>, приступљено: 12/09/2020.

¹¹⁵⁸ „Ђелић: У ЕУ до краја деценије”, *Б92*, 22/11/2011, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=11&dd=22&nav_id=559662, приступљено: 12/09/2020.

¹¹⁵⁹ „Мишчевић: Ако се ‘убрза и утегне’ до 2019. бићемо спремни”, *РТВ*, 11/09/2016, доступно на: https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/miscovic-ako-se-ubrza-i-utegne-do-2019.-bicemo-spremni_754616.html, приступљено: 12/09/2020.

Критички увид у историјат развоја односа Србије и ЕУ, уз осврт на несагледив број генерисаних анализа о овом питању, омогућио нам је формулисање полазног става да се Република Србија од самог почетка процеса европских интеграција ослањала на стратегије преговарања и интеграције. Заиста, то се може несумњиво утврдити анализом појединачних корака који карактеришу овај подугачак политички/економски/правни процес. Оно што сматрамо недовољно истраженим, склоним лошем стручном разумевању и политичким злоупотребима јесу поједине секвенце процеса европске интеграције које својим ликом нису указивале на истинско, стратешко стремљење Србије ка ЕУ, захваљујући успоравању и оспоравању самог процеса.¹¹⁶⁰ Управо у тим појединим фазама стагнирања, примећујемо употребу стратегије диверсификације у оквиру шире изградње паметне стратегије спољне политике Србије. Ма колико у пракси изгледало исхитрено, афективно и несагласно општем смеру спољне политике Србије, сматрамо да се *ratio* таквим одлукама спољне политике може пронаћи управо у (не)свесном коришћењу благодети стратешког диверсификовања спољне политике.

Од новембра 2000. године и Самита у Загребу на коме се и формално упућује позив СРЈ да се укључи у Процес стабилизације и придруживања,¹¹⁶¹ до маја 2006. године када Европска комисија усваја одлуку о прекиду преговора са СЦГ,¹¹⁶² сведочили смо примени стратегије преговарања у спољној политици Србије, односно тадашњих државних конфигурација. Још прецизније, њеним интеграционим елементима. Општа посвећеност прво СРЈ, а затим у оквиру спољнополитичког континуитета и СЦГ, 'повратку у међународну заједницу' неретко је у први план истицала европску компоненту тог процеса. Премда снажно оптерећен већ анализираним троструким теретом на плећима не тако снажне, у погледу федералног јединства, спољне политике (сарадња са Хашким трибуналом, однос унутар федерације/државне заједнице, питање Косова и Метохије),¹¹⁶³ коме можемо придодати и квалитет односа у региону Западног Балкана, почетни замах европске интеграције генерисао је бројне позитивне исходе.

Извршени су пријем и одашљање дипломатских представника Европске комисије, односно СРЈ у Бриселу и Београду; одржан је први (и наредна четири) састанак Консултативне радне групе; потписано је неколико аранжмана у вези са економском и финансијском помоћи; усвајане су одлуке Савета ЕУ усмерене ка подршци реинтеграцији СРЈ у међународно друштво; одржан је чувени самит ЕУ-Западни Балкан у Солуну; чињени су покушаји превазилажења проблема иновацијама попут Унапређеног сталног дијалога или политике 'двоструког колосека'; обезбеђена је позитивна оцена Студије о изводљивости, нужне за почетак преговора о потписивању споразума о стабилизацији и придруживању. Непрегледни списак подстицаја спољнополитичком усмерењу СРЈ/СЦГ ка ЕУ, који

¹¹⁶⁰ Томе доприноси и стручни дискурс који заговара идеју замора од проширења, или чак отпора проширењу, ЕУ која је у кризи или периферности Западног Балкана из европске перспективе гледања. Видети, на пример: Милош Јовановић, „Западни Балкан и ЕУ: обрнути перспективу”, *Међународна политика*, вол. LXVI, број 1158-1159, 2015, стр. 37-51; Драган Ђукановић, „Западни Балкан: стални усуд европске периферије”, *Међународни проблеми*, вол. LXVII, беој 4, 2015, стр. 349-364; Spyros Economides, “From fatigue to resistance: EU enlargement and the Western Balkans”, *Dahrendorf Forum IV*, Working Paper no. 17, 20 March 2020.

¹¹⁶¹ Реч је о самиту ЕУ и пет земаља Југоисточне Европе одржаном 24. новембра 2000. године након кога је уследила и посета Романо Продија, тадашњег председника Европске комисије и потписивање Споразума о сарадњи који је у име СРЈ потписао Војислав Коштуница. Наведено према: Зоран Скопљак, „СРЈ - ЕУ: хронологија односа”, *Европски форум*, бр. 1, Јануар 2003, стр. 14.

¹¹⁶² Подсећамо да је тадашњи комесар за проширење Оли Рен обавестио државне званичнике СЦГ о прекиду преговора о стабилизацији и придруживању 3. маја, у сусрет референдуму о црногорској независности. Наведено према: „Прекинути преговори са ЕУ”, *Б92*, 03/05/2006, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=05&dd=03&nav_category=11&nav_id=196466, приступљено: 12/09/2020.

¹¹⁶³ У стручној јавности је постојао консензус у вези са овим питањима. Видети, на пример: Милица Делевић, „Србија и Европска унија”, у: : Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, ор. cit., стр. 51-53 и Ивона Лађевац, „Критичне тачке у сарадњи Србије и Европске уније на почетку 21. века”, *Европско законодавство*, број 17-18, Београд, 2006, стр. 86-94.

превазилази предмет истраживања нашег рада, само је почетна илустрација узајамне конститутивности и синергијског деловања ЕУ и СРЈ у периоду до 2006. године.

Своју посвећеност процесу преговора са ЕУ Србија је од самог почетка доказивала и својим унутрашњим институционалним прилагођавањима. Припрема за дуг и захтеван процес преговора наметала је нужну изградњу административних капацитета који ће бити задужени за управљање бројним пословима. Почевши од засебног сектора унутар Министарства за економске везе са иностранством (2002. године), преко прерастања у Владиноу Канцеларију за придруживање ЕУ, до конституисања засебног министарства задуженог за европске интеграције, било је јасно да се имплементација стратегије преговарања са ЕУ мора подупрети снажним бирократским и кадровским ослонцем. Наравно, не би требало на овом месту занемарити и бројна саветодавна тела која су постојала, попут Савета за европске интеграције, односно Комисије за координацију приступања Европској унији, нити засебне организационе јединице готово свих министарстава релевантних за процес европске интеграције. Додатно, ни преговарачке тимове, било онај за вођење преговора о закључивању ССП, или данас актуелни Преговарачки тим за вођење приступних преговора (2013). Уколико свему наведеном придодемо и правно-политички оквир¹¹⁶⁴ који је пратио, најављивао и стратешки координирао појединачне одлуке власти, онда је јасно да је од самих почетака пута ка ЕУ Србија у својој спољној политици неговала приступ стратешки осмишљеног преговарања.

Проблеми нису мањкали ни у првој фази обојеној ентузијазмом и безусловном подршком југословенским демократским властима. Они су били апсолутни производ политике условљавања, односно специфичног регионалног приступа ЕУ државама Западног Балкана.¹¹⁶⁵ Сетимо се маја 2001. године када се Донаторска конференција за Југославију одлаже уз придике упућене поводом недовољне сарадње са Хашким трибуналом и незадовољства дијалогом Београда и Подгорице у погледу уређења федералних односа. Међутим, одмах по изручењу бившег председника СРЈ, Слободана Милошевића Хагу, 28. јуна, конференција се неометано одржава дан касније.¹¹⁶⁶ Сарадња са Хашким трибуналом, премда присутна као услов до самог краја испуњења ове међународне обавезе, постепено је уступала своје место решавању косовско-метохијског питања. Нарочито је то било видљиво у погледу формално правних аката ЕУ од априла 2006. године и намере стварања Тима ЕУ за планирање са мандатом за управљање кризом на Косову,¹¹⁶⁷ преко посезања за установљењем ЕУЛЕКС мисије крајем 2007. године, па све до олакшаног дијалога Београда и Приштине успостављеног 2011. године. Учинци у имплементацији свих наведених иницијатива ЕУ тесно су били повезани са напретком Србије у европској интеграцији.

У прилог потпори напред наведених ставова може послужити след догађаја у вези са потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању (даље: ССП), или, на пример, почетком преговора о приступању.

¹¹⁶⁴ У претходном поглављу у коме су анализирана раздобља спољне политике Србије од 2000. до 2018. године јасно су истакнути, на адекватним местима, најзначајнији документи (попут Националне стратегије за присруживање ЕУ) који су уређивали на унутрашњем политичком плану процес европске интеграције.

¹¹⁶⁵ Критички поглед на политику условљавања коју ЕУ негује према Западном Балкану, нарочито према Србији, који овај аргумент развија до суда о ЕУ као 'прото-империји' видети у: Слободан Самарџић, Бојан Ковачевић, „Европска унија пред променама - империја или диференцирана интеграција: са посебним освртом на „случај Србије““, у: Радмила Накарада, Драган Живојиновић (прир.), *Србија у европском и глобалном контексту*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2012, стр. 120-148.

¹¹⁶⁶ У тексту наведен хронолошки след догађаја оповргава тврдњу коју је тадашњи потпредседник Владе СРЈ Мирољуб Лабус изнео речима „Изручење Слободана Милошевића није у директној вези са Донаторском конференцијом“, наведено према: „Донаторска конференција за Југославију“, *Б92*, 29/06/2001, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=06&dd=29&nav_category=1&nav_id=27277, приступљено: 12/09/2020.

¹¹⁶⁷ “Council Joint Action 2006/304/CFSP of 10 April 2006 on the establishment of an EU Planning Team (EUP T Kosovo) regarding a possible EU crisis management operation in the field of rule of law and possible other areas in Kosovo”, *Official Journal of the European Union*, L 12/119, 26 April 2006.

Први случај је, без сваке сумње, обележен преплетеношћу неколико упоредних процеса. Један је унутрашњеполитички, и односи се на председничке и парламентарне изборе у Србији. Почетком 2008. године грађани Србије су за председника Републике изабрали Бориса Тадића, док је његова политичка странка и на мајским парламентарним изборима исте године освојила довољно гласова да постане стожер нове Владе. Други је интернационализован и односи се на настојања Европске безбедносне и одбрамбене политике да установи Мисију владавине права ЕУ на Косову и Метохији. Назнаке овом кораку дате су још у априлу 2006. године, али се са конкретизацијом интензивно започело у корак са већ извесним неуспехом прихватања Ахтисаријевог плана. И трећи, прати процес преговора Србије и ЕУ поводом потписивања ССП. Параф на овај споразум стављен је новембра 2007, док је формално потписивање уследило 29. априла 2008. године. Уколико свему томе придодемо и преговоре о визној либерализацији, одлуку Србије да једнострано примењује Прелазни трговински споразум (16. октобар 2008.), и то све усред једностраног проглашења независности Косова и апсолутне подршке најснажнијих чланица у погледу признања тог акта, онда би оцена о ‘одмазди’ Србије према ЕУ у погледу заустављања процеса европске интеграције била непоколебљиво површна.

Други анализирани случај, према истом обрасцу, нуди праћење добијања статуса кандидата за чланство и отварање првих поглавља у оквиру процеса приступних преговора. Поново је ЕУ, у сусрет председничким и парламентарним изборима у Србији пружила подстицај европској перспективи ове земље, на сличан начин како је то чињено и 2008. године. Овога пута, реч је била о додели статуса кандидата 1. марта 2012. године. Упоредо са тим, актуелни председник Републике добија и награду Савета Европе због „политичког доприноса процесу помирења на Балкану и интеграцији Србије у процесу европске изградње”.¹¹⁶⁸ Ипак, чини се да је посета немачке канцеларке из августа 2011. године оставила дубоку рану на однос ЕУ према тада актуелним властима. Стога смо у потпуној сагласности са аргументом професора Ђукановића који тврди да је управо ова посета, уз неразумевање порука које су том приликом послате, „отворила могућност интензивирања дијалога између званичника ЕУ и њених држава чланица са представницима опозиције, зарад тражења партнера који ће (...) успоставити тешњу и бољу сарадњу”.¹¹⁶⁹ Учинак Розенауове ‘пенетрације’ ЕУ у политички систем Србије је, уместо подршке актуелним властима у предизборној кампањи, ипак, у крајњем исходу генерисао промену у обе главе извршне власти.

На другом колосеку, испоставиће се до данашњих дана, кључном за напредак Србије у европским интеграцијама, постигнут је велики број споразума у оквиру олакшаног дијалога Београда и Приштине током 2011. године. Интензитет дипломатског деловања крунисан је прво, у сусрет добијању статуса кандидата за чланство, потписивањем Споразума о регионалном представљању фебруара 2012. године, а нешто више од године касније и Првим споразумом о принципима који регулишу нормализацију односа (Бриселски споразум).¹¹⁷⁰ Импазантом брзином, Европска комисија препоручује Савету ЕУ да отпочне преговоре о чланству са Србијом, свега неколико дана после. На исти начин као што су и отворена прва преговарачка поглавља децембра 2015. године, четири месеца од потписивања четири споразума, укључујући и онај о Заједници српских општина.¹¹⁷¹ Тада је, поприлично отворено указано на логику развоја догађаја на коју у претходним редовима указујемо.

¹¹⁶⁸ „Борису Тадићу награда Савета Европе”, *Танјуг*, 01/03/2012, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2012&month=03&day=02&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 12/09/2020.

¹¹⁶⁹ Драган Ђукановић, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *op. cit.*, стр. 121.

¹¹⁷⁰ О хронологији техничког и политичког дијалога Београда и Приштине до 2013. године видети детаљно у: Драган Ђукановић, „Односи Београда и Приштине: од техничког до политичког дијалога”, *op. cit.*, стр. 367-377.

¹¹⁷¹ „Потписани сви споразуми у Бриселу, формира се ЗСО”, *Танјуг*, 25/08/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=08&day=26&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 13/09/2020.

Министар спољних послова, Ивица Дачић, је послао својеврсни ‘апел’ Европској унији да после ових дипломатских достигнућа у олакшаном дијалогу очекује „брзу реакцију и конкретне одлуке (ЕУ, прим. аут.) о подршци Србији, као што је отварање преговора о првим поглављима”.¹¹⁷²

Проницљива анализа наведених случајева измешта нас из устаљеног приступа ‘штапа и шаргарепе’, односно испоруке награда ЕУ Србији у случајевима пожељног понашања. Наравно, то ни у ком случају не умањује валидност наведеног аргумента. Он је исправан, иако не објашњава у целости актуелни спољнополитички тренутак из перспективе Србије. Потенцијално решење проналазимо у примени стратегије диверсификације за коју утврдиво верујемо да јој се Србија у наведеним случајевима приклонила. Неколико је чињеница на којима темељимо изнети став.

Прво, на најопштијем нивоу анализе, не би требало занемарити већ раније елабориране аспекте ‘четворостубне’ архитектуре на којој почива спољнополитичко делање Србије. За стабилност такве грађевине нужно је неговати све елементе потпоре на истој висини. Због тога је сасвим оправдано ‘трпљење’ Србије, понекад и не тако пријатних политичких одлука, које јој је ЕУ током читавог процеса интеграције испоручивала. Не чини се једноставном изградња унутрашње политичке подршке на стимулансима европске интеграције, у периодима када се сведочи европском подривању других спољнополитичких циљева Србије, попут одбране територијалног интегритета. Међутим, намера Србије да обезбеди консензус великих сила као дела своје стратегије диверсификације, а ту можемо убројити и европско глобално актерство, надвладала је незадовољство ‘кратког даха’ произведено политиком условљавања. Наставак процеса интеграције у ЕУ, упркос свему, може се посматрати и као отелотворење ‘хецинг’ стратегије предупређења потенцијалне и веће штете националним интересима Србије. Већ учињена велика жртва на досадашњем европском путу била би, могуће, мултипликована наглим прекидом процеса. Србија је настојала одржавању ЕУ као стаменог стуба своје спољне политике упркос препрекама које су долазиле са европског нивоа спољнег окружења.

Друго, године укључивања ЕУ у решавање косовско-метохијског питања, њена ненаклоност у погледу српског приступа, на пример, Ахтисаријевом плану или истакнута тромост у погледу динамике напредовања Србије ка крајњем циљу чланства у ЕУ, усмеравале су спољнополитичку делатност на све четири стране света конкретније од саопштења о спољној политици на четири стуба. Уколико се осврнемо на временски контекст плетења мреже стратешких партнерстава којима Србија може да се подичи као својеврсним спољнополитичким успесима, онда су закључци о безалтернативној Европи посве другачији. Србија је стратегију диверсификације спроводила двоструко. Један аспект у примени стратегије настојао је развијању билатерализма унутар мултилатерализма ЕУ. Томе је требало да послуже стратешка партнерства закључена са Италијом и Француском. Друга особеност српске спољнополитичке диверсификације ‘назидала’ је два већ постојећа стуба: руски и кинески. Формална потврда је, и у овом случају, установљена стратешким партнерствима са Кином (2009) и Русијом (2013).

Коначно, чак и у случајевима где не постоји правно-политичка институционализација као несумњиви доказ спољнополитичких намера Србије, преостаје анализа праксе. Она додатно поткрепљује ставове о диверсификацији спољне политике. Тај простор је насељен билатералним односима са Немачком и САД, односно вишестраном дипломатијом у оквиру сарадње са Покретом несврстаности.¹¹⁷³ Услед немогућности изградње консензуса унутар

¹¹⁷² „Дачић: ЕУ да буде бржа и конкретна”, *Танјуг*, 26/08/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=08&day=26&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 13/09/2020.

¹¹⁷³ Покрет несврстаности је био нарочито важан у дипломатским иницијативама за време мандата министра спољних послова Вука Јеремића, односно у недавним настојањима Србије да спречи чланство Косова у међународним организацијама. С обзиром на повременост и контекстуалну условљеност сарадње Србије са државама чланицама Покрета несврстаних, тешко је утврдити стратешки елемент трајности.

институција ЕУ, спољна политика Србије је неретко била примењеним средствима усмерена ка Немачкој, као потенцијалној пречици у постизању сопствених спољнополитичких циљева. Политичка вештина препознавања места највеће концентрације (политичке и економске) моћи оправдава такав приступ у спољној политици Србије. Рекли бисмо да се може препознати, уз поједине прекиде, и благи континуитет у томе. Посете на највишем нивоу у односима двеју земаља нису мањкале. Довољно је поменути одлазак Зорана Ђинђића у Берлин 2001. године и сусрете са канцеларом и министром спољних послова, Герхардом Шредером (Gerhard Fritz Kurt Schröder) и Јошком Фишером (Joseph Martin "Joschka" Fischer),¹¹⁷⁴ или савремени развој догађаја (после 2012. године) и за дотадашњи период атипично близак однос канцеларке Ангеле Меркел са Александром Вучићем. На тренутке изгледа да је некадашња флоскула о путу за Брисел преко Вашингтона, замењена краћим повезаним летом преко Берлина.

Стратегија диверсификације поседује и једну, потенцијално штетну нуспојаву. Реч је о њеној непредвидивости која генерише несигурност и не кредибилност актера који је склон њеној употреби. Додатно, на примеру Србије се може доказивати и њена ороченост условљена међународним окружењем које мање или више толерише њену примењивост. Прави индикатор крају 'стрпљења' ЕУ за српску диверсификовану спољну политику може бити преговарачко поглавље 31 које подразумева постепено усаглашавање спољне политике Србије и Заједничке спољне, безбедносне и одбрамбене политике ЕУ. Тренд удаљавања Србије од испуњења критеријума постављених у овом домену не чини се дугорочно одрживим.¹¹⁷⁵

Узмимо за други пример својеврсни повратак САД на Балакан, односно њихово ванинституционално укључивање у решавање косовско-метохијског питања у периоду од краја 2017. године. Чак и односе са актерима који су поводом неког проблема 'на истој страни', стратегија диверсификације може да доведе у незавидан положај. Другим речима, тешко је одржавати „портфолио српске спољне политике широким, а рањивост и зависност од деловања било ког актера у границама прихватљивог”.¹¹⁷⁶

Ако је и било могуће раније доказивати тезу да је „ЕУ приоритетно одабрала (или му је била подвргнута) утицај Сједињених Америчких Држава”,¹¹⁷⁷ у погледу решавања косовско-метохијског питања, новији развој догађаја би веома лако поткопао њене темеље. Нови приступ САД, осим што је додатно начео пукотине трансатлантског партнерства, генерисао је конкурентне ставове поводом дотадашњих учинака Европске уније. Одсуством слуха за ток олакшаног дијалога, имплицитно су поништени напори ЕУ да тешко установљеним континуитетом разговора од 2011. године, подизањем нивоа представљана представника власти и померањем тежишта са техничких ка политичким питањима постигне велики спољнополитички успех којим би се потврдила оправданост постојања Европске службе спољног деловања, у сопственом дворишту. Међутим, тешко је одолети аналогiji са почетка југословенске кризе када су САД свесно препуштале управљачку улогу Европској заједници. Тешкоће у постизању решења које је имала тада, ЕУ са данашњим спољнополитички усредсређенијим гломазним бирократским апаратом има и даље. Немогућност установљења јединственог става поводом пожељног решења додатно се нарушава појединачним ставовима држава чланица, односно потпуним одсуством

¹¹⁷⁴ Податак наведен према: Милан Крстић, *Стратегије дестигматизације у спољној политици државе: студија случаја спољне политике Републике Србије од 2001. до 2018. године*, *op. cit.*, стр. 290.

¹¹⁷⁵ Анализу досадашње усаглашености спољне политике Србије са Заједничком спољном, безбедносном и одбрамбеном политиком ЕУ видети у: Драган Ђукановић, „Усаглашавање држава Западног Балкана са Заједничком спољном и безбедносном политиком ЕУ – између нормативног, декларативног и стварног”, *Годишњак Факултета политичких наука*, вол. 8, бр. 12, 2014, стр. 9-40; Стеван Недељковић, Милан Крстић, „Поглавље 31: постепено (не)усклађивање”, *op. cit.*

¹¹⁷⁶ Драган Р. Симић, Драган Живојиновић, „Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, *op. cit.*, стр. 57.

¹¹⁷⁷ Слободан Самарџић, Бојан Ковачевић, „Европска унија пред променама - империја или диференцирана интеграција: са посебним освртом на „случај Србије””, *op. cit.*, стр. 137.

способности ЕУ да обезбеди имплементацију решења у вези са којима је постигнута формална сагласност страна у дијалогу. У таквим околностима, отворен је велики простор за деловање других заинтересованих актера, попут САД.¹¹⁷⁸ Ипак, њихово учешће у решавању спорних питања на Балкану није чаробни штапић који уклања све претходне неуспехе. Како је то у једном тексту недељника Време из 2015. године умешно срочено: „Косово и Босна су представљали америчку лекцију Европљанима које су критиковали због недостатка визије у политици према региону. Да ли су почели да увиђају да из њега ни сами не могу изаћи?”¹¹⁷⁹

4.2.3 Примењене стратегије у тежњи за очување територијалног интегритета од 2000. до 2018. године

Студија случаја превише комплексног питања очувања територијалног интегритета и суверенитета Србије погодна је за испитивање примене спољнополитичких стратегија потраге за заштитником и стратегија преговарања. Међутим, морају се имати у виду разноврсни аспекти од којих је дати проблем сачињен и бројност перспектива из којих се може проматрати. Оно је, истовремено, и унутрашње политичко питање Србије, интернационализовани проблем у чије се решавање (одавно) укључују и други актери међународних односа и спољнополитички циљ чијем се остварењу тежи у континуитету од 2000. године. Додатно, могуће је позиционирати га и у временски универзалнијем правничком дискурсу о сукобу суверености и сецесије,¹¹⁸⁰ односно прионути на рад политичким аналогијама кроз историју међународних односа са циљем оповргавања претпоставке о *sui generis* случају. Стога је илузорно очекивати на овом месту свеобухватни приступ, којим ће се хронолошки, чињенично и суштински ово питање до танчина разложити и представити. Наместо тога, уз фазно представљање генезе косовско-метохијског питања после 2000. године, настојаћемо да правилним избором појединачних догађаја које држимо за нарочито важне објаснимо спољнополитичко деловање Србије у остварењу овог *спољнополитичког циља*. То ћемо учинити уз потпору теоријских претпоставки стратегија потраге за заштитником и преговарања.

Прва фаза у којој се тадашњи приступ очувању територијалног интегритета преклапао са циљевима реинтеграције државе ‘опорављеног’ међународног субјективитета одликује се пажљивим ослушкивањем пулса релевантних делова међународног друштва, на једној страни, и дисциплинованим (декларативним) инсистирањем на поштовању нормативног оквира установљеним Резолуцијом 1244 Савета безбедност УН. Започета је одмах по консолидовању нове владе у Београду. Свега неколико месеци бивствовања на власти било је потребно за успешно усаглашавање ставова са УНМИК (Мисија Уједињених нација на Косову – United Nations Mission in Kosovo) администрацијом и усвајање првог важног документа оличеног у Уставном оквиру за привремену самоуправу на Косову.¹¹⁸¹ Документ

¹¹⁷⁸ Пре обновљеног интересовања САД, према ставу проф. др Драгана Р. Симића, „вакуум су попуњавали интереси других држава, Турске, Руске Федерације, појачана улога Немачке”. Наведено у интервју недељнику Време: Момир Турудић, Катарина Стевановић, „Балканске интеграције под америчким кишобраном”, *Време*, број 1274, јун 2015, стр. 11.

¹¹⁷⁹ Милан Милошевић, „Између две ватре” (досије – Американци на Балкану), *Време*, број 1274, јун 2015, стр. 4.

¹¹⁸⁰ Ову тезу помиње професор Слободан Самарцић као својеврсни прекор полазним основама посредованих преговора вођених у Бечу од 2005. до 2007. године у смислу да су они пренебрегнули најдубљу димензију проблема и сврстали се у домен „социолошки неоправдане суверености и етички оправдане сецесије”. Видети више у: Слободан Самарцић, „Проблем Косова и Метохије из угла европских интеграција – сецесија Косова као питање односа Србије и Европске уније”, *op. cit.* Разматра је и Милош Хрњаз у свом раду „Однос права на самоопредељење и територијалног интегритета држава: поднесци поводом Саветодавног мишљења о Косову” у: Радмила Накарада, Драган Живојиновић (прир.), *Србија у европском и глобалном контексту*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2012, стр. 191-212.

¹¹⁸¹ „Уставни оквир за привремену самоуправу”, *УНМИК*, 15/05/2001, доступно на: <https://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Ustavni-okvir.pdf>, приступљено: 08/11/2020.

који је у српској јавности изазвао опречне, али углавном негативне реакције,¹¹⁸² започео је неповратан процес удаљавања од слова Резолуције 1244 која се у политичком дискурсу до дана писања овог рада тако често (зло)употребљава зарад замагљивања чињеничног стања у коме се решавање косовско-метохијског питања налази.¹¹⁸³ Оденути плаштом разноврсних синтагми, попут ‘стандарда пре статуса’,¹¹⁸⁴ ‘суштинске аутономије’,¹¹⁸⁵ ‘више од аутономије, мање од независности’,¹¹⁸⁶ приступи Србије, привремених институција самоуправе у Приштини,¹¹⁸⁷ међународне администрације оличене у УНМИК-у, касније и ЕУЛЕКС мисији, потврђивали су, осим неодрживости постојећег стања, сталну потребу за преговорима.¹¹⁸⁸

Тачка без повратка уочава се током трајања мисије норвешког дипломате 2004. и 2005. године. Каи Еиде (Kai Eide), у улози специјалног изасланика Генералног секретара УН, након вишенемесечног теренског рада сачинио је извештај који је, супротно претходним иницијативама, јасно указивао на потребу регулисања статуса Косова и Метохије.¹¹⁸⁹ Да су стандарди скрајнути са дневног реда указивало је и ‘паралелно’ деловање Контакт групе. Својим закључцима је, према ставу професора Ђукановића, „ванинституционално детерминисала темељне принципе који ће се примењивати у процесу одређења коначног

¹¹⁸² „Уставни оквир за државност Косова”, *Блиц*, 22/05/2001, доступно на: <https://www.blic.rs/vesti/politika/ustavni-okvir-za-drzavnost-kosova/jqn7bfk>, приступљено: 08/11/2020.

¹¹⁸³ Приметна је употреба аргумената заснованих на Резолуцији 1244, када је реч о руском и кинеском виђењу решавања косовско-метохијског питања и то у континуитету. Видети у: „Путин: Русија се залаже да се питање Косова реши у оквиру Резолуције 1244”, *Данас*, 05/02/2020, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/putin-rusija-se-zalaze-da-se-pitanje-kosova-resi-u-okviru-rezolucije-1244/>, приступљено: 08/11/2020; „Кинески амбасадор: Питање Косова решити на основу Резолуције 1244”, *РТС*, 15/10/2015, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2070322/kineski-ambasador-pitanje-kosova-resiti-na-osnovu-rezolucije-1244.html>, приступљено: 08/11/2020. Са друге стране, у речима српских власти назире се удаљавање од садржаја овог документа. На пример, председник Републике је изјавио да је „Резолуција 1244 тежак документ за нас (...) да у Резолуцији пише да тек треба да се дође до решења. То је условна капитулација (...)”. Наведено према: „Вучић: Резолуција 1244 је тежак документ за нас, плашим се да решења за Косово нема”, *Б92*, 13/06/2020, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=06&dd=13&nav_category=11&nav_id=1694757, приступљено: 08/11/2020.

¹¹⁸⁴ Ова синтагма се превасходно приписује Михаелу Штајнеру, специјалном изасланику Генералног секретара Уједињених нација за Косово, док је његов наследник Хари Холкери у измењеном облику по преузимању функције престајено приступ ‘стандарда за Косово’ представљањем „Плана за спровођење косовских стандарда” 2004. године.

¹¹⁸⁵ „Коштуница Чејнију пренео да се аутономија за разлику од независности може проверити”, *Глас Америке*, 13/07/2006, доступно на: <https://www.glasamerike.net/a/a-34-2006-07-12-voa2-87036692/760745.html>, приступљено: 10/11/2020. „Суштинска аутономија за Косово”, *РТС*, 30/09/2008, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/19450/sustinska-autonomija-za-kosovo.html>, приступљено: 10/11/2020.

¹¹⁸⁶ „Више од аутономије, мање од независности”, *Радио Слободна Европа*, 15/03/2005, доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/841436.html>, приступљено: 10/11/2020.

¹¹⁸⁷ О способности привремених институција у Приштини за вођење спољних послова видети више у: Душан Н. Вујовић, „Спољни односи Косова по Резолуцији 1244 (1999-2007)”, у: Едита Стојић Карановић, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, op. cit., стр. 230-251.

¹¹⁸⁸ Потреба за новим преговорима је нарочито била истицана после пропадања Ахтисаријевог плана у Савету безбедности УН. Месеци усаглашавања ставова нису уродили плодом те је после јула 2007. године и преузимања вођства Контакт групе отворен маневарски простор за бројне планове који никада нису формализовани и прихваћени. Видети у: Марија Јанковић, „Од Ибрахима Ругове до Зорана Ђинђића: Сви планови за Косово”, *ВВС*, 19/09/2019, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49740315>, приступљено: 04/10/2020.

¹¹⁸⁹ Писмо које је Кофи Анан упутио Савету безбедности УН јасно садржи одредницу да се на основу извештаја његовог специјалног изасланика може закључити да „премда нема задовољавајуће имплементације стандарда, време је да се пређе на наредну фазу политичког процеса (курзив, М.Д.)”. У том смислу, налаже се именовање специјалног представника који ће водити процес дефинисања статуса. Наведено према: “Letter dated 7 October 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council”, *United Nations Security Council*, S/2005/535, October 7, 2005, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20S2005%20635.pdf>, приступљено: 09/11/2020.

статуса Косова”.¹¹⁹⁰ У синергији са провиђењем норвешког изасланика да „никада неће доћи погодан тренутак за решавање статуса Косова (...) али је дошло време да се процес започне”,¹¹⁹¹ полако је припреман терен за деловање Мартија Ахтисарија и посредоване преговоре о статусу Косова и Метохије.

Унутрашњи правно-политички оквир за деловање Србије пратио је у стопу делатништво у међународном окружењу. Прво је усвојен „План за политичко решење ситуације на Косову и Метохији”,¹¹⁹² а убрзо после тога и скупштинска резолуција насловљена „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о мандату за политичке разговоре о будућем статусу Косова и Метохије”.¹¹⁹³ Ни један, нити други документ нису предвиђали маневарски простор који би границе Резолуције 1244 учинио провизорним, баш као ни последична спољнополитичка пракса. Ушанчени ставови страна у преговорима, упркос предлогу посредника оличеном у „Свеобухватном предлогу за решење статуса Косова”,¹¹⁹⁴ нису указивали на тачке конвергенције, односно пута за изградњу консензуса. Преговори вођени у Бечу од фебруара 2006. године, све до седнице Савета безбедности из марта 2007. године добрим делом и захваљујући руском одбијању да се предлог прихвати, били су предодређени на неуспех.¹¹⁹⁵ Ни накнадно теренско дипломатско деловање под надзором Јохана Вербекеа (Johan C. Verbeke)¹¹⁹⁶ и Тројке Контакт групе (ЕУ, САД и Русија) није довело до уверавања свих заинтересованих страна у исправност, изводљивост и одрживост одредби Ахтисаријевог Предлога. Одбијањем ‘Ахтисаријевог плана’ у целости,¹¹⁹⁷ испуњење спољнополитичког циља очувања територијалног интегритета упловило је у нову, правно-дипломатску фазу. Предстојеће три године она ће се, баш као и крајем 20. века, вратити у главне органе Уједињених нација.¹¹⁹⁸

На овом месту указујемо на тачку у којој је постала највидљивија употреба стратегије потраге за заштитником у спољној политици Србије. Према речима тадашњег министра спољних послова „преговарачки процес има два паралелна фронта – један су директни преговори, а други је дипломатски фронт придобијања подршке за наше ставове у међународној заједници”.¹¹⁹⁹ Додали бисмо и трећи ‘фронт’, изградњу унутрашње подршке

¹¹⁹⁰ Драган Ђукановић, „Како до успешног окончања нормализације односа између власти у Београду и Приштини - постоји ли решење?”, *op. cit.*, стр. 119.

¹¹⁹¹ “A Comprehensive Review of the Situation in Kosovo”, *United Nations Security Council*, S/2005/535, October 7, 2005, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20S2005%20635.pdf>, приступљено: 09/11/2020, р. 4.

¹¹⁹² „План за политичко решење ситуације на Косову и Метохији”, *Влада Републике Србије*, 29/04/2004, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=19840>, приступљено: 10/11/2020.

¹¹⁹³ „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о мандату за политичке разговоре о будућем статусу Косова и Метохије”, *Влада Републике Србије*, 21/11/2005, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=40217>, приступљено: 10/11/2020.

¹¹⁹⁴ “Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement”, *United Nations Security Council*, S/2007/168/Add.1, доступно на: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/1DC6B184D02567D1852572AA00716AF7-Full_Report.pdf, приступљено: 10/11/2020.

¹¹⁹⁵ О кључним тачкама посредованих преговора вођених у Бечу видети више у: Marc Weller, “The Vienna Negotiations on the Final Status for Kosovo”, *International Affairs*, vol. 84, no. 4, 2008, pp. 659-681. Ахтисаријев план је и коначно ‘пропао’ када ни из шестог пута, у јулу 2007. године, није усвојен на заседању Савета Безбедности УН.

¹¹⁹⁶ „Повратак на Косово”, *Данас*, 27/04/2007, доступно на: <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/povratak-na-kosovo/>, приступљено: 10/11/2020.

¹¹⁹⁷ „Коштуница: Србија одбацује Ахтисаријев предлог”, *Танјуг*, 27/03/2007, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b270307_s.html#N3, приступљено: 11/11/2020.

¹¹⁹⁸ О активностима Републике Србије у Уједињеним нацијама у периоду од завршетка посредованих преговора под управљачким вођством Мартија Ахтисарија, до установљења олакшаног дијалога посредством Високог представника ЕУ за спољну политику и безбедност, видети детаљно у: Душко Димитријевић, Ивона Лађевац и Михајло Вучић, „Анализа предузетих активности у оквиру система УН у вези са решавањем питања Косова и Метохије”, *Међународни проблеми*, вол. LXIV, бр. 4, 2012, стр. 442-478.

¹¹⁹⁹ „Србија успесима на глобалном плану помогла себи у решавању питања Космета”, *Влада Републике Србије*, 09/10/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/75556/srbija-uspesima-na-globalnom-planu-pomogla-sebi-u-resavanju-pitanja-kosmeta.php>, приступљено: 10/11/2020.

за спољнополитичко деловање кроз усвајање правно-политички обавезујућих одлука институција унутрашњег политичког система.¹²⁰⁰

Дипломатске активности спроведене током марта и априла 2007. године недвосмислено потврђују наведени став. Свега неколико месеци пре, али и након званичног упућивања Ахтисаријевог Предлога у Савет безбедности,¹²⁰¹ запажамо интензивну билатералну дипломатију Владе Србије. Од наизглед мање важних сусрета са лидерима земаља попут Белгије или министром спољних послова Словачке, преко нижег дипломатског ешалона Стејт департмента, Високог представника ЕУ за спољну политику и безбедност, Генералним секретаром НАТО, али и Јевгенијем Примаковим (Евгений Максимович Примаков), тада председником Привредне коморе Русије, трагало се за погодним 'штитом' иза кога би се очување територијалног интегритета нашло неоштећено услед неуспеха Преговора у Бечу.¹²⁰² И док су се из САД чули гласови о „неодрживости *status quo* на Косову”,¹²⁰³ из УН нешто помирљивији тонови о „у догледно време одрживом решењу за Косово”,¹²⁰⁴ из Руске Федерације су допирали, у односу на претходне, дисонантни тактови о „преурањеном форсирању догађаја”.¹²⁰⁵ Било је посве јасно да ће заштитник Србије у овој фази несумњиво бити Руска Федерација. То је нарочито постало видљиво у усаглашеном деловању власти двеју држава поводом позива на наставак процеса преговора о косовско-метохијском питању вођеним новим посредником.¹²⁰⁶ Да није реч само о декларативној подршци, потврдило је и напуштање седнице Савета безбедности Виталија Чуркина (Виталий Иванович Чуркин), руског амбасадора при УН, 19. марта 2007. године у тренутку читања Извештаја Јоакима Рикера (Joachim Rücker) који је тада био на челу УНМИК администрације. Још релевантније, десило се то у сусрет званичном упућивању Ахтисаријевог Предлога Савету безбедности када је у спољној политици Србије преовладало мишљење да „подршка Русије обезбеђује суверенитет”.¹²⁰⁷

Било је покушаја изградње и снажнијег 'шрита' за интересе Србије поводом супротстављања текућем развоју догађаја. Довољно је указати на дипломатску иницијативу

¹²⁰⁰ Премда није предмет наше посебне анализе, указујемо на, осим претходно у тексту поменутих докумената, и усвајање скупштинске резолуције којом је потврђено одбијање Ахтисаријевог предлога: „Резолуција Народне скупштине Републике Србије поводом „Предлога за свеобухватно решење статуса Косова” Специјалног изасланика Генералног секретара УН Мартија Ахтисарија и наставак преговора о будућем статусу Косова и Метохије”, *Народна скупштина Републике Србије*, 14/02/2007, доступно на: <http://www.parlament.gov.rs/akti/ostala-akta/doneta-akta/u-sazivu-od-14-februara-2007.1040.html>, приступљено: 04/11/2020.

¹²⁰¹ “Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo’s future status”, *United Nations Security Council*, S/2007/168, March 26, 2007, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf>, приступљено: 10/11/2020.

¹²⁰² Преговори у Бечу су и званично завршени неуспехом страна да усагласе ставове 10. марта 2007. године. Наведено према: „Преговори окончани без договора Београда и Приштине”, *Бета*, 10/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b120307_s.html#N9, приступљено: 01/11/2020. Пре и после тога, уочавамо десетине сусрета председника Владе Србије и министра иностраних послова са званичницима других земаља и међународних организација са јединственим циљем указивања на ставове Србије о територијалном интегритету и суверенитету над Косметом.

¹²⁰³ „Ди Карло и Фрид: Статус кво на Косову неодржив”, *Бета*, 14/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b140307_s.html#N13, приступљено: 11/11/2020.

¹²⁰⁴ „Бан Ки Мун: у догледно време одрживо решење за Косово”, *Бета*, 14/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b140307_s.html#N13, приступљено: 11/11/2020.

¹²⁰⁵ „Титов: преурањено форсирање догађаја”, *Бета*, 15/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b160307_s.html#N9, приступљено: 11/11/2020.

¹²⁰⁶ Докази за ову тврдњу су бројни, али је довољно указати на изјаве које су 17. и 18. марта 2007. године давали Војислав Коштуница, Вук Драшковић, Игор Иванов, Сергеј Лавров. Видети детаљно у Билтену Министарства спољних послова Републике Србије за 19. март 2007. доступном на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b190307_s.html#N13, приступљено: 02/11/2020.

¹²⁰⁷ „Коштуница: Подршка Русије обезбеђује суверенитет”, *Блиц*, 01/04/2007, доступно на: https://www.blic.rs/a-m-p-article?uuid=fa90d628-6d47-5169-9536-6bc0b991e769&type=article&id=PULS_CMS-Article-fa90d628-6d47-5169-9536-6bc0b991e769&gem_id=zD5KuD.iD9sJXrRF68I7qMeyLVT8XRtC9_EdQkpe1HD.37, приступљено: 15/10/2020.

коју су непосредно пре представљања Ахтисаријевог плана предузели саветници у Влади Србије за КиМ, Слободан Самарџић и Леон Којен. Међутим, осим осигуравања „гласног противљења Русије и Кине решењима на која не пристану власти у Београду”,¹²⁰⁸ ни овај подухват није могао да се похвали придобијањем других чланица Савета безбедности за сопствене циљеве Србије. Нарочито не групе земаља предвођених САД. Уколико се сетимо детаља посете председника Србије Сједињеним Државама септембра 2006. године, када су преговори у Бечу били у замаху, онда постаје још јасније да Србија у остварењу циља очувања териоторијалног интегритета није рачунала на разумевање САД. ‘Прежаљени’, а не дипломатским деловањем превазиђени проблем скрајнут је у други план позитивним помацама у војној сарадњи, док су Косово и Метохија остали предмет „различитих мишљења о будућности (...), али је (остало, прим. аут.) веома важно да након преговора о Косову имамо добре односе са САД”.¹²⁰⁹ Нешто слично се дешавало и септембра 2007. године када је у „предвечерје тог догађаја (преговора вођених под окриљем Тројке Контакт групе, прим. аут.) српска страна контактирала са представницима готово две трећине планете”,¹²¹⁰ ипак, без видљивих помака у прибављању подршке за сопствене преговарачке позиције.

Предуг списак појединачних дипломатских дела усмерених ка очувању териоторијалног интегритета из датог периода текао је као једној тачки: обезбеђивању што повољније међународне политичке позиције. Вођено стратегијом потраге за заштитником, такву позицију је требало градити у Савету безбедности УН. Међутим, крајње дивергентна становишта међународних актера који су учествовали у раду овог органа УН, у односу на интересе Србије, отежавала су делотворну примену ове спољнополитичке стратегије. Уз то, чини нам се да је и имплементација, из перспективе Србије, текла неуједначено, са прекидима и понекад закаснило.

Тешко је оспорити напоре Србије да се приближи САД и ЕУ када је реч о прибављању подршке за очување териоторијалног интегритета у поодмаклој фази бечких разговора који су већ били у ‘сумраку’. Постојање политичких маневара којима се њихова наклоност придобија за остварење неких других циљева није мањкало. На пример, 2006. године, упркос констатацијама о несагласности гледишта поводом решавања косовско-метохијског питања, Борис Тадић приликом посете САД и сусрета са Кондолизом Рајс, у име Србије потписује, већ раније поменути, СОФА споразум. Са друге стране, запажамо сличан развој политичких односа када је реч о ЕУ. Фаза преговора о будућем статусу КиМ коју из Беча измештају представници Тројке Контакт групе била је праћена парафирањем Споразума о стабилизацији и придруживању крајем 2007. године. Премда још увек ‘недовршена’ сарадња са Хашким трибуналом, ишчезла је као препрека овом кораку европске интеграције Србије. Тиме је, уједно, потврђена још једна претоставка примене стратегије потраге за заштитником: непостојање калкулације релативних добитака из перспективе снажнијег партнера у овом односу, тј. ‘заштитника’. Критике које су носиоци власти Србије упућивали услед непожељних ставова ЕУ и САД о будућем статусу КиМ нису се испречиле даљем трагању за заштитником потенцијално оличеним и у овим актерима. Најпосле, стратегијом потраге за заштитником не тежи се искључиво безбедносној компоненти уточишта. Реч је о свеобухватнијој жељи обезбеђивања политичке, економске и социјеталне потпоре сопственим интересима. Све оне чиниле су приступ Србије очувању териоторијалног интегритета.

¹²⁰⁸ „Самарџић и Којен завршили посету Њујорку”, *Танјуг*, 22/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b230307_s.html#N10, приступљено: 28/10/2020. На овом месту указујемо на став професора Самарџића који у свом раду „Проблем Косова и Метохије из угла европских интеграција – сецесија Косова као питање односа Србије и Европске уније” износи тврдњу да у то време више од половине чланица Савета безбедности није било спремно да подржи Ахтисаријев план.

¹²⁰⁹ „Тадић: Очувати добре односе са САД без обзира на Косово”, *Бета*, 08/09/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b110906_s.html#N2, приступљено: 12/10/2020.

¹²¹⁰ Милан Милошевић, „Замка једностраности”, *Време*, бр. 874, 04/10/2007, доступно на: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=514181>, приступљено: 12/09/2020.

Јаснији мозаик појединачних спољнополитичких дела видљив је у односима са Русијом. Уверавања руских званичника да неће подржати предлоге решења са којима се Србија не сагласи, стизала су континуирано са најразличитијих нивоа власти. Међутим, свакако да су у овом периоду најснажније одзвањале речи Владимира Путина о „посебним односима који има историјске корене”¹²¹¹ приликом Тадићеве посете Москви новембра 2005. године или Коштуници изјављеног уверавања две године касније да ће бити искоришћен руски вето у случају неповољног предлога решења пред Саветом безбедности.¹²¹² Осим горепомнутих својстава стратегије потраге за заштитником која су недвосмислено и утврдиво присутна у билатералним односима Србије и Руске Федерације, овде можемо приметити још једно које се односи на трошкове које мала држава подноси применом ове стратегије. Реч је о нечему налик Розенауовој ‘пенетрацији’ великих сила у политичке системе малих држава, односно променама у унутрашњој политици као резултат продора велике силе, заштитника.

Да у дипломатији не постоји нешто попут ‘бесплатног ручка’, потврђено је у најмање два случаја. Први је, унутрашња политичка одлука *par excellence* коју је Влада Србије усвојила у кратком временском року после ‘заштитничког’ дејства Русије у Савету безбедности, и уопште у Бечким преговорима. Односи се на продају Нафтне индустрије Србије и потписивању енергетских уговора. Нису уверљиво звучале речи министра спољних послова да „чак и да споразум није потписан, Русија не би одустала од подршке Србији, јер су у питању две одвојене ствари”.¹²¹³ Да то ни у ком случају нису одвојене ствари, указивао је наредни случај. Предговор њему могао би да буде интервју који је Путин дао угледном часопису Фигаро (*Le Figaro*) током састанка Групе 8 у Паризу, јуна 2007. године. Бранећи српске интересе, ‘предвидео’ је даљи развој догађаја: „Уколико одлучимо да уместо тог принципа (поштовање територијалног интегритета, *прим. аут.*) предност дамо принципу о самоопредељењу, онда се тога треба држати свуда у свету, првенствено у Јужној Осетији, Абхазији и Транснистрији”.¹²¹⁴ Због оваквог руског приступа било је важно пратити спољнополитички приступ Србије дешавањима у Грузији 2008. године и недоследност у ‘гласној’ примени међународноправних норми поводом сецесије двеју покрајина ове државе, Јужне Осетије и Абхазије.¹²¹⁵ Усред дипломатске иницијативе у Генералној скупштини УН са циљем тражења саветодавног мишљења Међународног суда правде о *легалности* сецесије КиМ, на другом крају света одвијала се, за Србију невидљива, војно-политичка борба за још један сецесионистички акт. Осим става да је „Косово изазвало домино ефекат (...) и да Русија остаје и даље на претходним ставовима (у вези са Косовом и Метохијом, *прим. аут.*)”,¹²¹⁶ од званичника Владе Србије није било могуће чути јасније спољнополитичко одређење поводом ових питања.

Република Србија је у тежњи за очувањем територијалне целовитости и решавању питања Аутономне покрајине Косово и Метохија користила доминантно стратегију потраге за заштитником. Она је била нарочито видљива у спољнополитичком деловању од 2005. до 2007. године. И док се у зачетном периоду након обновљеног међународноправног

¹²¹¹ „Тадић: Србија рачуна на разумевање Русије”, *Танјуг*, 15/11/2005, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b151105_s.html#N6, приступљено: 12/10/2020.

¹²¹² Податак је наведен према: Слободан Самарџић, *Трагедија Косова*, *Catena mundi*, Београд, 2018, стр. 64.

¹²¹³ „Приоритети Србије очување територијалног интегритета и европске интеграције”, *Влада Републике Србије*, 17/01/2009, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/101798/prioriteti-srbije-ocuvanje-teritorijalnog-integriteta-i-evropske-integracije.php>, приступљено: 24/10/2020.

¹²¹⁴ „Путин: Не треба понизити Србију”, *Танјуг*, 04/06/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b050607_s.html#N4, приступљено: 11/10/2020.

¹²¹⁵ Предмет нашег рада није генеза односа Србије према независности Абхазије и Јужне Осетије, али предочавамо чињеницу да је у спољној политици Србије изостала осуда ових чинова, и да је чак било и најава да ће доћи до признања њихове независности током 2012. године. Видети у: Б. Чпајак, „Добро за Русију, лоше за Србију”, *Политика*, 30/05/2012, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/220666/Dobro-za-Rusiju-lose-za-Srbiju>, приступљено: 04/11/2020.

¹²¹⁶ „Цветковић: Косово изазвало домино ефекат”, *Танјуг*, 28/08/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b280808_s.html#N1, приступљено: 22/10/2020.

субјективитета може говорити о ширим процесима повратка у статус равноправног члана међународног друштва, са друге стране, од почетака преговора у Бечу се јасно може указати на профилисаност спољне политике Србије ка актерима међу којима је било могуће прибавити подршку за остварење сопствених циљева и интереса. Предњачила је Руска Федерација, мада не би требало ни у том периоду занемарити улогу Кине, преваходно у оквиру заседања Савета безбедности.

Био је то истовремено и плодотворан начин за уравнотежавање супарника. Наравно, асиметрија моћи Србије и привремених институција самоуправе у Приштини није била мерљива традиционалним инструментима (правно) једнаких актера међународних односа. Чини нам се да је више било речи о 'обрнутој перспективи' у којој је борба преко посредника вођена у међународној арени са циљем придобијања наклоности најзначајнијих субјеката међународних односа. Крајњи исходи видљиви су и данас. Својеврсна пат позиција у којој свака од страна рачуна на подршку (макар) једне сталне чланице Савета безбедности омогућила је равнотежу која је генерисала *status quo*. Делотворна примена стратегије потраге за заштитником обе преговарачке стране довела је до равнотеже у којој није било могуће рачунати на остварење максималистичких циљева ниједне од њих.

Торсокак у који је посредованим преговорима и применом стратегије потраге за заштитником доведено решавање косовско-метохијског питања, указивао је на потребу промене спољнополитичког курса. Решење је, када је реч о Србији, виђено у мултилатерализму Уједињених нација, односно примени стратегије преговарања под окриљем ове универзалне међународне организације.

Како смо у посебном одељку нашег рада већ подробно анализирали, стратегија преговарања је скуп разноврсних тактика и појединачних одлука које у целости воде остварењу жељених спољнополитичких исхода. Србија се после одбијања Ахтисаријевог плана, руске подршке његовој пропасти у Савету безбедности УН, али и безрезервне подршке његовој имплементацији од стране САД, ЕУ и њених најснажнијих земаља чланица (Немачке, Француске и Уједињеног Краљевства) нашла пред изазовом делотворне примене стратегије преговарања у форумима који надилазе Контакт групу или до тада институционализоване посредоване преговоре. Ни Савет безбедности, због блокаде рада услед ушанчено супротстављених интереса, није био пожељно одредиште за решавање косовско-метохијског питања. Више је служио одржавању постојећег стања и припреми за наредне дипломатске кораке. Нарочито након једнострано проглашене независности привремених институција самоуправе у Приштини фебруара 2008. године.

Од захтева за саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности једностраног акта Приштине, преговарања о принципима ангажовања мисије ЕУЛЕКС, преко са ЕУ усаглашене резолуције поднете Генералној скупштини УН, па до установљења новог формата олакшаног дијалога Београда и Приштине под окриљем представника ЕУ, Србија је недвосмислено приступила коришћењу различитих аспеката стратегије преговарања. Њена способност да, изградњом (гласачких) коалиција у пленарном органу УН, досегне за резултатима који у фебруару 2008. године изгледају безнадежно, потврда је напред наведене претпоставке.

На првом месту, када је реч о исходима употребе стратегије преговарања, налази се опстанак косовско-метохијског питања на дневном реду Савета безбедности УН, кроз разматрање годишњег извештаја Генералног секретара о раду УНМИК. Ово је било нарочито важно приликом упоредних процеса одбијања Ахтисаријевог плана, једностраног проглашења независности привремених институција самоуправе у Приштини, и покушаја установљења Мисије ЕУ из области владавине права на КиМ (ЕУЛЕКС) без сагласности Србије и одговарајуће одлуке Савета безбедности УН. Тражећи наставак мандата Мисије УН на КиМ, тадашњи председник Србије је на седници Савета безбедности УН приликом разматрања тромесечног извештаја ГСУН јасно указивао на противљење „пребацивању

надлежности УНМИК на било које тело без одлуке Савета безбедности УН”.¹²¹⁷ Међутим, не би требало сметнути са ума да је већ на наредне две седнице словом истоврсних извештаја ‘провучена’ идеја о замени УНМИК ЕУЛЕКС-ом. Напори да се осујети неометано установљење мисије ЕУ на КиМ, а нарочито не њена улога коју у том тренутку обавља УНМИК, остварени су, такође, разложним уверавањем у погубност таквог потеза управо у Савету безбедности. Премда правни основ свог установљења и мандата дугује Заједничкој акцији Савета ЕУ,¹²¹⁸ ЕУЛЕКС своје деловање започиње тек после усвајања „Плана 6 тачака за реконфигурацију међународног присуства на Косову”¹²¹⁹ који је резултат претходног усаглашавања ставова Владе Србије и Генералног секретара УН. Била је то, уједно, и дипломатска иницијатива Србије која је успела да обједини подршку свих (сталних) чланица Савета безбедности.¹²²⁰

Други успех у примени ове стратегије лежи у повољном исходу поводом одлучивања о захтеву који ће се упутити Међународном суду правде. Наравно, важно је напоменути да се вредновање спољнополитичког успеха Србије не може сагледавати у контексту крајњег исхода, који је искључиво дело Међународног суда правде, већ једино у погледу намераваних последица представљених у стремљењу да се то питање уопште и нађе на дневном реду МСП.¹²²¹ Пред Србијом тога раздобља стајале су, према ставу Милоша Хрњаза, две правне могућности: „тужбе против држава које су признале Косово као независну државу или дипломатска иницијатива како би се затражило саветодавно мишљење МСП”.¹²²² Још једна потврда да су се у тадашњој спољној политици показивале склоности употребе стратегије преговарања, овога пута олично у правној аргументацији, нормативном предузетништву и, поново, грађењу коалиција са циљем придобијања подршке за сопствене захтеве, уочена је много пре 8. октобра 2008. године када је и формално усвојена Резолуција Генералне скупштине.¹²²³ Интензивна дипломатска припрема која је резултовала чак и „формалним обавештењем (држава, прим. аут.) да ће гласати за нас, као што су Индија, Индонезија, Бразил, Јужноафричка Република, Кина, Алжир, Египат”,¹²²⁴ није поклекла пред непокојем узрокованом позивима САД и Уједињеног Краљевства да се од предлога резолуције одустане. Тесном већином од 77 гласова у прилог предлогу резолуције, Србија је успешно спровела у дело напред наведене елементе спољнополитичке стратегије преговарања.

Стратегија преговарања у себи садржи потенцијал који надилази став некадашњег министра иностраних послова Србије да је „кључ наше аргументације у одбрани Косова и

¹²¹⁷ „Савет безбедности УН о приликама на Косову”, *DW*, 22/04/2008, доступно на: <https://www.dw.com/sr/savet-bezbednosti-un-o-prilikama-na-kosovu/a-3282919>, приступљено: 11/10/2020.

¹²¹⁸ „COUNCIL JOINT ACTION 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO”, *Official Journal of the European Union*, 16/02/2008, L 42/92, доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008E0124>, приступљено: 12/09/2020.

¹²¹⁹ План представља засебно поглавље број 10 у извештају који је Генерални секретар УН упутио Савету безбедности. „Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo”, United Nations Security Council, 24 November 2008, S/2008/692, доступно на: <https://www.refworld.org/docid/492e79152.html>, приступљено: 11/10/2020.

¹²²⁰ Видети више у: „Шест тачака за Еулекс”, *Политика*, 20/11/2008, доступно на: <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/64051/Politika/Sest-tacaka-za-Euleks>, приступљено: 11/10/2020.

¹²²¹ О конкретном садржају Саветодавног мишљења видети у: Душко Димитријевић, Ивона Лађевац и Михајло Вучић, „Анализа предузетих активности у оквиру система УН у вези са решавањем питања Косова и Метохије”, *op. cit.*, стр. 447-461.

¹²²² Милош Хрњаз, „Србија и употреба правосудног решавања међународних спорова од 1914. до 2015. године: век неуспеха”, у: Весна Кнежевић-Предић (ур.), *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 265.

¹²²³ „Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law”, *United Nations General Assembly*, RES/63/3, 8 October 2008, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A%20RES63%203.pdf>, приступљено: 12/09/2020.

¹²²⁴ „Добри изгледи Србије у Генералној скупштини УН”, *op. cit.*

Метохије међународно право”.¹²²⁵ То је делимично потврђено и трећим догађајем, вредним помена у овом контексту. Реч је о успешном усаглашавању текста резолуције коју су заједнички Србија и ЕУ поднели Генералној скупштини УН.¹²²⁶ У овом случају запажамо јасно присуство способности Србије да учествује у предлагању иновативних иницијатива, уз делимично одступање од правне аргументације. Одступање је двојако. На првом месту, спољнополитички се деловало изван оквира установљеног унутрашњим правно-политичким актима. Друго, већ поднет нацрт резолуције повучен је у корист новоизрађеном, тек након неформалног усаглашавања тадашње Високе представнице Уније за спољну политику и безбедност и председника Србије, Бориса Тадића.¹²²⁷ Изазивање опречних реакција у вези са, са једне стране, институционалним пренапрезањем улоге председника Републике у виду самосталне измене документа усвојеног у Народној скупштини и прихваћеног на седници Владе, и, на другој страни, исказане дипломатске вештине у погледу хармонизовања спољнополитичких циљева европске интеграције и борбе за очување територијалног интегритета нису забарушиле успешно спровођење спољнополитичке стратегије преговарања у датом случају.

Иако је претходним активностима процес преговора Београда и Приштине оживљен, од техничких па до најкомплекснијих политичких питања, једностраности у приступима обеју страна нису ишчезле. Дипломатско надгорњавање које прати олакшани дијалог од марта 2011. године, до данашњих дана није мањкало на другим колосецима непосредно невезаним за сам ток разговора. Реч је о бројним покушајима привремених институција самоуправе, односно власти у Приштини, да ступањем у чланство појединих међународних организација досегну за вишим степеном државничког легитимитета. Задатак који су носиоци власти у Србији овим поводом себи доделили може се сажети у једном: спречити све такве активности изградњом гласачких коалиција. Посезање за овим спољнополитичким средством Србија је већ користила у ранијем дипломатском деловању у оквирима мултилатералних организација. Овога пута су на делу били видљиви лобирање и морално уверавање, као важне саставнице стратегије преговарања. Нарочито у погледу кандидатура за чланство у УНЕСКО (Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу - The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) и ИНТЕРПОЛ (Међународна полицијска организација – The International Criminal Police Organization). У наредним редовима ћемо указати на примесе стратегије преговарања присутне у спољнополитичком деловању Србије у Међународној полицијској организацији.

Србија је у неколико наврата успешно спречавала представнике власти у Приштини у науму да званичном кандидатуром досегну статус чланице ИНТЕРПОЛ-а. Чинили су то 2010. године, а онда још четири пута од 2015. до 2018. године. Дипломатске активности Србије биле су уочљиве у различитим фазама ове процедуре. До 2018. године, кандидатура за чланство уопште није постајала део дневног реда заседања Генералне скупштине. Покушаји су осујећени, било на нивоу Извршног одбора ове организације који иницијативу није прослеђивао Генералној скупштини, било у припремној фази заседања настојањима да се тачка не нађе на агенди. Године 2017. је кандидатура чак и својеволјно повучена због уверавања у могућност неповољног исхода у дану за гласање.¹²²⁸ Међутим, 2018. се кандидатура за чланство на заседању Генералне скупштине у Дубају, ипак, нашла на

¹²²⁵ „Дипломатијом до нових преговора о статусу Космета”, *Влада Републике Србије*, 21/08/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/92528/diplomatijom-do-novih-pregovora-o-statusu-kosmeta.php>, приступљено: 12/09/2020.

¹²²⁶ Делове текста првобитног и усаглашеног предлога, као и поједине унутрашње политичке реакције видети у: „Заједничка резолуција ЕУ и Србије”, *РТВ*, 08/09/2010, доступно на: http://rtv.rs/sr_lat/politika/zajednicka-rezolucija-eu-i-srbije_210518.html, приступљено: 24/08/2020.

¹²²⁷ Наведено према: Игор Новаковић, „Од четири стуба спољне политике до европских интеграција: постоји ли воља за стратешко усмерење спољне политике Србије?”, *op. cit.*, стр. 32.

¹²²⁸ „Харадинај повукао кандидатуру Косова за чланство у Интерполу”, *Политика*, 21/09/2017, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/389261/Политика/Харадинај-повукао-кандидатуру-Косова-за-чланство-у-Интерполу#!>, приступљено: 27/08/2020.

дневном реду. Пред представницима Србије стајао је задатак изградње коалиције гласова која ће у двокружном гласању спречити, по предлагача, позитиван исход. Спољнополитички приступ заснован на стратегији преговарања, уместо постраге за заштитником које се и даље придржавала друга страна, пружила је резултате. Потврду наведеном ставу налазимо у речима званичника Србије. Прво је министар спољних послова указао да је погрешна тактика приштинских представника довела до нежељеног исхода јер „преко кога су хтели у Интерпол, тако су и прошли”,¹²²⁹ а онда је и председник Републике указао да „свет није више униполаран”.¹²³⁰ И једна, и друга сугестија говориле су о успеху правне аргументације, моралног уверавања и изградње коалиције унутар мултилатерализма као погоднијим корацима ка остварењу спољнополитичких успеха од ослањања на заштитника у међународној арени који ће својим ауторитетом прибавити потребну подршку кандидатури. Према сведочењу представника Србије са самог заседања, „објашњавали (смо, прим аут.) вишестурке разлоге због којих сматрамо да чланство Косова шаље јако лошу поруку, да ће се заиста лоше одразити и на питање регионалних односа (...) и одговорним чињењем и сталним информисањем међународне заједнице и западних патрнера (...) постигли неке резултате”.¹²³¹ Закључили бисмо, успех у примени стратегије преговарања је, осим крњења елемената косовске државности, и у потврди правног оквира сарадње Међународне полицијске организације и привремених институција самоуправе посредством УНМИК-а, засновано на Меморандуму из 2002. године.

*Антрфиле: Однос САД према Србији у контексту косовско-метохијског питања за време администрације председника Доналда Трампа*¹²³²

Извештај Атлантског савета о могућностима за ангажовање САД на Балкану

Тектонске потресе медијског простора Србије и, уопште, односа јавног мњења према улози коју би САД требало да преузму у решавању отворених питања на Западном Балкану изазвало је објављивање извештаја Атлантског савета новембра 2017. године.¹²³³ Премда

¹²²⁹ „Дачић: преко кога су хтели у Интерпол, тако су и прошли”, *Бета*, 20/11/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2018&month=11&day=21&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 12/09/2020.

¹²³⁰ „Вучић: Позивам Албанце да исход гласања у Интерполу не доживе као неуспех, већ као отрежњење”, *Бета*, 20/11/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2018&month=11&day=21&modid=77&lang=cyr>, приступљено: 12/09/2020.

¹²³¹ „Интерпол одбио захтев Србије”, *Политика*, 19/11/2018, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/416061/Srbija-i-pet-drzava-traze-da-Interpol-ne-glasa-o-Kosovu>, приступљено: 12/09/2020.

¹²³² Наредна анализа представља део рада који је прихваћен за објављивање у зборнику радова конференције *Српско-амерички односи тридесет година након пада Берлинског зида* одржаној у организацији Центра за студије САД на Универзитету у Београду - Факултету политичких наука 27-28. септембра 2019. године: Марко Дашић: „Односи Сједињених Америчких Држава и Србије у контексту решавања спорова на Западном Балкану: историјске аналогije и савремени проблеми”. С обзиром да се у одељку о примењеној стратегији потраге за статусом у односима са великим силама САД просторно запостављају, а уважавајући важност обнављања интересовања САД за косовско-метохијски проблем у тренуцима писања овог докторског рада, одлучено је да се у форми антрфилае пружи кратка анализа ‘повратка Америке на Балкан’.

¹²³³ Damir Marušić, Sarah Badenbaugh and Damon Wilson, “Balkans Forward: A New US Strategy for the Region”, *Atlantic Council*, доступно на: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/Atlantic%20Council-Balkans%20Forward,%20A%20New%20Strategy%20for%20the%20Region.pdf>, приступљено: 25/08/2020. Премда је Балканска иницијатива, у оквиру које извештај и настаје, формирана неколико месеци пре тога, нити активности које претходе извештају, нити оне које су уследиле укључујући и најновије поводом састанака

само још један у низу ставова изражених у разгранатој мрежи ‘трустова мозгова’ САД, што због садржаја, што због осетљивости политичког контекста, Извештај је доживљен као пресудан у вишеструком смислу. Преовладавали су медијски натписи о „четири тачке за акције САД на Балкану”,¹²³⁴ у стопу су их пратили редови о „‘историјском зближавању’ САД и Србије”,¹²³⁵ док су у бројним тумачењима истицани само поједини елементи попут „ауторитарних лидера који су вредели на кратак рок”,¹²³⁶ „потреби повећања војног присуства САД на Балкану”,¹²³⁷ или ускраћивања права Атлантском савету да му (Руски хуманитарни, прим. аут.) Центар у Нишу буде тема.¹²³⁸ Међутим, уколико се има у виду непосредно пре тога упућени захтев приштинских власти да се САД активније укључе у посредовани дијалог који се води под окриљем ЕУ, односно амбивалентне изјаве носилаца власти у Србији да „би било добро када би се то (садржај Извештаја, прим аут.) преточило у реалну политику САД”,¹²³⁹ а да истовремено „Србија неће прихватити укључивање САД у Бриселски дијалог”,¹²⁴⁰ јасно је да Извештај, ипак, заслужује непристрасни аналитички третман. У наредним редовима представљена кратка анализа садржаја Извештаја релевантних за односе САД и Србије донекле и рационализује ову усхићеност његовим садржајем.

Прво, Извештај је означио обновљено интересовање нове америчке администрације за решавање политичких спорова на овом простору. Нарочито у контексту издвојених дешавања из 2016. године, Брежита и неповољног гласања поводом украјинског процеса стабилизације и придруживања, односно губитка вере у европску интеграцију. Уколико томе додамо и амбивалентан Трампов однос према Руској Федерацији (Русија), прекор упућен НАТО чланицама из Европе о недовољном доприносу сопственој безбедности, онда је јасно да би сигнал ‘повратка Америке на Балкан’ захтевао скрупулознију анализу и процену мотива за такав потез. На општем плану, то би значило видљивије присуство у региону који речником Ивана Крастева представља „меки трбух Европе (...) слабих државних институција, оптерећених мигрантском и избегличком кризом, сталном незапослености и (...) тежњом Русије да подрије европски пројекат”.¹²⁴¹ Све је помало почело да личи на прву половину 90их година када су САД препуштале Европској заједници решавање конфликта услед насилног распада бивше Југославије, а онда својом мешовитом дипломатијом допуњеном војним деловањем преузели вођство потирући дотадашње скромне учинке европских савезника. Наравно, у Извештају се не одступа од предлога да би то и даље требало чинити у

Западнобалканске шесторке под њеним окриљем, нису завредиле ни приближну пажњу јавности као овде представљени Извештај.

¹²³⁴ „Објављен извештај – четири тачке за акцију САД на Балкану”, *Б92*, 28/11/2017, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=11&dd=28&nav_category=11&nav_id=1330442,

приступљено: 25/08/2020.

¹²³⁵ „Атлантски савет за ‘историјско зближавање’ САД и Србије”, *РТС*, 28/11/2017, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2954147/predlozi-atlantskog-saveta-za-novu-strategiju-sad-na-balkanu.html>, приступљено: 25/08/2020.

¹²³⁶ „Атлантски савет: ауторитарни лидери вредели на кратак рок”, *Н1*, 28/11/2017, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a345420/Atlantski-savet-Autoritarni-lideri-vredeli-na-krtak-rok.html>, приступљено: 25/08/2020.

¹²³⁷ „Вашингтон треба да повећа војно присуство на Балкану и да се зближи са Србијом”, *Политика*, 28/11/2017, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/393437/Vashington-treba-da-poveca-vojno-prisustvo-na-Balkanu-i-da-se-zblizi-sa-Srbijom>, приступљено: 25/08/2020.

¹²³⁸ „Дачић: Центар у Нишу неће бити тема Атлантског савета”, *Данас*, 29/11/2017, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/dacic-centar-u-nisu-nece-biti-tema-atlantskog-saveta/>, приступљено: 25/08/2020.

¹²³⁹ Раде Ранковић, „Вучић прижељкује веће ангажовање САД у региону”, *Глас Америке*, 01/12/2017, доступно на: <https://www.glasamerike.net/a/vucic-prizeljkuje-vece-angazovanje-sad-u-regionu/4145815.html>, приступљено: 25/08/2020.

¹²⁴⁰ „Србија неће прихватити укључивање САД у Бриселски дијалог”, *Н1*, 27/11/2017, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a345194/Srbija-nece-prihvatiti-ukljucivanje-SAD-u-Briselski-dijalog.html>, приступљено: 25/08/2020.

¹²⁴¹ Damir Marušić, Sarah Badenbaugh and Damon Wilson, “Balkans Forward: A New US Strategy for the Region“, *op. cit.*, p. 3.

сталној координацији са негованим приступом ЕУ, мада постаје све видљивије одсуство усаглашеног приступа, а понекад и жељеног заједничког циља који би требало остварити.

Присуство би када је реч о Србији, осим дипломатског у виду активне подршке пружене ЕУ у дијалогу Београда и Приштине у улози „часног мешетара (*honest broker*)”,¹²⁴² требало успоставити и у војном погледу. Са тим циљем, предлаже се виши степен материјализације већ установљене војне базе Бондстил. Међутим, оно што пара слух посматрачу политичких догађаја у Србији био би део о „спречавању непромишљне промене постојећих граница”¹²⁴³ као једној од сврха ојачавања војног присуства САД у региону. Временски протек од готово три године од објављивања Извештаја сада нам дозвољава да инсинуације о могућем ‘разграничењу’ као опцији за решавање косовско-метохијског питања одбацимо као нереалне, макар када је реч о тадашњем општем расположењу америчке стране да такво решење подржи. Са друге стране, чини се да садржај овог кратког извештаја није достојан амбиције за усвајање коначног суда о томе шта би то биле „болне концесије Срба и косовских Албанаца у тежњи за затварањем болног поглавља заједничке историје”.¹²⁴⁴

Позитиван тон, који се медијским спиновањем увелико и користио у прилог прихватљивости садржаја целокупног извештаја садржан је у исказаној потреби за „историјским приближавањем (*‘historic’ rapprochement*) Србији”.¹²⁴⁵ Чини се да је реч ‘историјски’ у јавности погрешно протумачена. Готово да су сви једнодушно помислили да је заснованост овог аргумента на светлим тренуцима историје, ослоњеним пре свега на прву половину 20. века и савезништво у Првом, али и Другом светском рату. Нарочито што је упоредо са објављивањем Извештаја увелико текла кампања јавне дипломатије амбасаде САД у Београду која је свим снагама наглашавала овај период у билатералним односима. Међутим, пажљиво читање текста наводи на опречан закључак. Овде би историјско требало потражити у будућности, односно у „тешком избору између слабе подршке Русије и истинске понуде приближавања Западу”.¹²⁴⁶ Уместо временског, посреди је коришћење телеолошког, односно циљног приступа анализи ове снажне речи.

На крају, држимо веома важним идеосинкратички чинилац, односно вредносни приступ који Извештајем провејава о политичким одлучиоцима у Србији. Пре свега, сматрамо да је изради извештаја претходило подробно испитивање где лежи моћ у политичком систему Србије. Праћење политичке динамике од 2014. године, до тренутка израде (објаве, а и после) Извештаја упућивало их је да је кључно место на коме треба тражити личност кадру да усвоји и спроведе уз пуну подршку јавности (не)популарне одлуке био председник Владе (2014-2017), односно од 2017. председник Републике. Називајући га вештим (*adroit*) политичарем, успешно је наглашен прагматизам који се захтева од личности у датом политичком контексту. Делотворно вођење политике која не одступа од чланства у ЕУ, а држи до територијалне целовитости; приближава се западном делу међународне заједнице, а развија на култури и историји блиске односе са Русијом „стављајући западне лидере на ‘танталове муке (*tantalized*)’”¹²⁴⁷; нема ништа против јавнодипломатског деловања САД, али је истовремено под „тешким притиском, на ивици понижења (САД, прим. аут.)”.¹²⁴⁸ Синтезом обједињено, Извештајем провејава идеја да је степен толеранције према носиоцима власти директно сразмеран њиховој спремности за постизање споразума поводом косовско-метохијског питања.

¹²⁴² Ibidem.

¹²⁴³ Ibidem.

¹²⁴⁴ Ibidem, p. 20.

¹²⁴⁵ Ibidem.

¹²⁴⁶ Ibidem, p. 18.

¹²⁴⁷ Ibidem, p. 7.

¹²⁴⁸ Ibidem, p. 18.

Оживљавање речника својственог приступа дипломатије силе САД током 90их година и њеног отелотворења у „особеном дипломатском стилу и набузитом наступу“¹²⁴⁹ Ричарда Холбрука који је тада преузео главну улогу ‘миротворца’, слуги на понављање историје поводом решавања косовско-метохијског питања. Наравно, целовитост аналогijом вођеног закључивања се у потпуности руши пред несагледиво промењеним контекстом у коме се политички процеси одвијају. Са друге стране, општар дипломатски речник, сужавање временског маневарског простора за постизање решења и интензивирање контаката са дипломатским ‘специјалцима’ америчке администрације налаже испитивање могућности за избегавање упадања у замке из прошлости. Једна од њих је предупредивање омаловажавања и додељивање пежоративних значења овим, иако нижим позицијама у америчкој администрацији, за креирање спољне политике према нашем региону, рекли бисмо, пресудним дужностима. Чини се у најмању руку неадекватним реалној моћи, на пример Брајана Хојт Јиа његово поимање за „77 заменика помоћника државног секретара“,¹²⁵⁰ како га је један од високих званичника Србије назвао у разговору са представницима медија. Друга би била правилно разумевање функционисања спољне политике САД и сигнала који су послати у наредним редовима анализираној „игри изасланика (*the game of envoys*)“.¹²⁵¹

Брајан Хојт Ју (Brian Hoyt Yee) и симулација ‘булдожер дипломатије’

За један ступањ хијерархијски нижи чиновник Стејт департмента у односу на својевремено широј јавности познатог Ричарда Холбрука, Брајан Хојт Ју је у неколико наврата крајем 2017. године посетио Београд и сусретао се са најзначајнијим политичким одлучиоцима у Србији. Претходно искуство дипломатског службовања у Солуну, Подгорици и Загребу, у кабинету Хавијера Солане, некадашњег Генералног секретара НАТО, у за Србију веома неповољном периоду 1996-1999. и асистирање специјалном изасланику САД за бившу Југославију, Чарлсу Редману током 1993. и 1994. године указивали су на две ствари. Прво, реч је о личности која познаје регион којим се непосредно бави у различитим капацитетима у континуитету од преко 25 година. Друго, добро су му позната и дипломатска, и војна средства спољнополитичког деловања примењена у односима према решавању проблема на Западном Балкану у ближој историји.

У жижу домаће јавности доспео је крајем 2017. године, али је мање познато да је Београд био једна од првих дестинација коју је посетио свега 3 месеца по ступању на дужност заменика помоћника државног секретара за европске и евроазијске послове, задуженог за Централну и Источну Европу. Тадашња подршка „одговорном приступу у примени Бриселског споразума и (...) евроинтеграцијама Србије“,¹²⁵² није изазивала превелику пажњу јавности у Србији на начин како је то учињено октобра 2017. године. Можда бисмо слаткоречив наступ Хојт Јиа могли да припишемо „задовољству у погледу успеха локалних избора на Косову и Метохији и великим одзивом Срба“.¹²⁵³ На истој линији пружања подршке властима у Србији Хојт Ју је био и приликом другог сусрета са тадашњим председником Владе Србије, у Лондону 2016. године. Поводом размене информација у вези са погибијом двоје дипломата Србије у Либији, Ју је још једном изразио подршку америчке

¹²⁴⁹ Љубодраг Стојадиновић, „Повратак булдожера“, *Политика*, 19/03/2007, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/1728/ПОВРАТАК-БУЛДОЖЕРА>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵⁰ „Дачић: промена формата дијалога Београда и Приштине није могућа“, *Бета*, 27/11/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18989---28112017?lang=sr>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵¹ Веома zgodна аналогija са популарном телевизијском серијом Игра престола наведена је према: Nikola Burazer, “The Game of Envoys: Are the EU and the US taking the Western Balkans more seriously?“, *European Western Balkans*, 08/11/2019, доступно на: <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/08/the-game-of-envoys-are-the-eu-and-the-us-taking-the-western-balkans-more-seriously/>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵² „Мркић и Ју о Бриселском споразуму и евроинтеграцији Србије“, *Танјуг*, 22/11/2013, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11919--25112013?lang=sr>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵³ „Приштина чини све да кандидати ‘Српске’ не победе“, *Танјуг*, 22/11/2013, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11916--22112013?lang=sr>, приступљено: 26/08/2020.

администрације европском путу Србије, односно улози коју има у очувању регионалне стабилности.¹²⁵⁴ Испитивању промене курса спољне политике САД према Србији требало је да послужи још једна дипломатска посета Београду, овога пута под окриљем новоформиране америчке владе, али и даље познатог лика Хојт Јиа. Нису се ни у Србији личности промениле, али јесу њихове функције. Поновни сусрети са председником владе, односно министром спољних послова били су садржајнији од претходних. Четворогодишњи протек времена није променио теме, продубио их је и стварао напетости поводом њиховог нерешавања. Смештање обављених разговора у контекст дискурса о регионалном миру, стабилности и безбедности, експлицитној посвећености Западног Балкана европским интеграцијама, стварању предуслова за бржи економски напредак¹²⁵⁵ послужили су само као пледоаје за суштинске и болне проблеме који су стављени на дневни ред убрзо после тога.

После неколико кратких сусрета, најчешће на маргинама мултилатералних састанака попут оног на Бледу у оквиру стратешког форума септембра 2017. године, Хојт Ји је поново посетио Београд 24. октобра. С обзиром да су сви претходни разговори мањкали последичним конкретним (спољно)политичким одлукама, амерички изасланик је променио тактику. Наместо похвала, подршке и указивања на перспективу даљег побољшања билатералних односа Србије и САД, претходно сакривани проблеми истурени су у први план. Првенствено изражена „забринутост због тога што је Србија једном ногом на путу ка ЕУ, а другом ка савезу са Русијом”,¹²⁵⁶ допуњена је експлицитно наведеном потребом „нормализације односа са Косовом као одлучујуће на путу Србије ка ЕУ, (...) решавања случаја браће Битићи, и паљења америчке амбасаде 2008. године”. Озбиљност примедбе одређује и податак да је овај став био и на дневном реду Одбора за спољне послове Сената САД чак годину дана касније. Почетком 2018. године, Одбор је заседао на тему „Путиновог асиметричног напада на демократију Русије и Европе”. Читав одељак је посвећен управо Србији, а упадљиво је референцирање на Лиево сведочење пред истим одбором јуна 2017. Редови о „малигном утицају Русије (...) немогућности седења на две столице, нарочито уколико су оне међу собом веома удаљене (...) пропаганди проруских медија и невладиних организација (...) енергетске зависности...”¹²⁵⁷ само су потврдили исказану забринутост САД поводом компатибилности прокламованих циљева и стварног спољнополитичког деловања Србије.

Метју Палмер (Matthew Palmer): ненаклоњени познавалац српског језика

Без обзира на непримерени дипломатски речник омаловажавања функције заменика помоћника државног секретара, ниво дипломатског општења са званичницима у Београду није забележио напредак. Наследник који је у делокругу вршиоца дужности, а од августа 2018. године и у пуном капацитету, преузео улогу свакодневног бављења нашим регионом наставио је линијом деловања свог претходника. Премда се спровођење спољне политике САД према региону није мењало, чини се да је домаћој јавности пријало кадровско освежење.

¹²⁵⁴ Садржај разговора наведен према: „Вучић од Хојт Јиа затражио све доступне информације о Либији”, *Танјуг*, 22/02/2016, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/16440--23022016?lang=cyr>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵⁵ Видети детаљније у: „Вучић и Ји: САД остају присутне на Балкану, приоритет су мир и стабилност”, *Бета*, 24/05/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18132--25052017?lang=cyr>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵⁶ „Хојт Вучићу изразио забринутост због Русије”, *Бета*, 24/10/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18810--25102017?lang=cyr>, приступљено: 26/08/2020.

¹²⁵⁷ “Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security”, *Senate Committee Print 115-21*, January 10, 2018, доступно на: <https://www.congress.gov/committee-print/115th-congress/senate-committee-print/28110?q=%7B%22search%22%3A%5B%22brian+hoyt+yee%22%5D%7D&s=2&r=6>, приступљено: 27/08/2020.

Метју Палмер, искусни дипломата Стејт департмента, био је само условно речено новопостављени функционер. Службовање у Београду у два наврата, први пут средином 90их када су односи Југославије и САД одржавани на нивоу отправника послова, односно не тако давно у својству политичког саветника амбасаде САД у Београду, омогућило му је да одмах прионе на посао без потребног периода прилагођавања новом задатку. Додатно, непосредно пре преузимања нових дужности, Палмер је био на челу Канцеларије за Југоисточну Европу, те је и услов континуитета бављења проблемима региона успешно испуњен.

У једној од првих посета која се одвијала априла 2018. године, Палмера је у Београду дочекало, за аналитичаре који помно и скрупулозно прате посете страних дипломата, помало непријатно изненађење. Гостопримство му је пружио државни секретар у Министарству спољних послова чиме је јасно послата порука САД да политички одлучиоци у Србији желе установљење реципроцитета у нивоу дипломатског општења. Била је то материјализација ставова које је ресорни министар исказао знатно раније говорећи да „нама треба Трамп, нама треба Тилерсон, нама треба потпредседник САД, нова администрација”.¹²⁵⁸ Међутим, то је била погрешна претпоставка која је убрзо демантована. Ниво пријема у Министарству спољних послова био је последица одсуства министра због одржавања министарске конференције Покрета несврстаних у Бакуу, а част америчком дипломати убрзо је указана на Андрићевом венцу, односно састанком са председницом Владе. Теме разговора нису биле новост. Чудила је млака Палмерова реакција на жаљење српских званичника поводом хапшења директора Канцеларије за КиМ и неспровођења одредби Бриселског споразума када је реч о приштинској страни. Чини се да је ова посета за жељени резултат имала једино понављање раније исказаних порука у вези са „мирољубивим разговорима и пуном применом постигнутих договора (...) односно визије САД о стабилној и просперитетној Србији у Европској унији”.¹²⁵⁹

Кључна тековина досадашњег Палмеровог спољнополитичког деловања према региону установљена је септембра 2018. године. Реч је о својеврсном оживљавању концепта регионалног власништва (*regional ownership*) и преузимању одговорности за постизање одрживог решења искључиво страна које су у спору. „Београду и Приштини треба дати простор да сами испреговарају најбољи договор који могу...”,¹²⁶⁰ с тим што САД овим ставом не нуде бланко меницу странама у спору, већ само подстицај за наставак разговора неоптерећен стегам унапред одређеног решења. Ипак, остављајући могућност да „јасно кажу уколико их нешто забрињава”,¹²⁶¹ Палмер отклања недоумице у вези са поновним препуштањем олакшавања дијалога ЕУ. Више је реч о указивању на чињеницу да се процес пажљиво прати и да се неће оклевати у интервенцијама, упркос одсуству формалне укључености у разговоре. Друга важна новина коју Палмер суваја у односу на свог претходника је јасно установљена узрочно последична веза нормализације односа Београда и Приштине и умањења утицаја Русије у региону. Рационалност овом аргумену проналази у претпоставци да је „ослањање Србије на Русију засновано на одбрани ставова о Косову на међународном плану”.¹²⁶² Док су учинци дијалога до тада условљавали једино европске

¹²⁵⁸ „Дачић: Србија неће САД у Бриселском дијалогу”, *Данас*, 27/11/2017, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/dacic-srbija-nese-sad-u-briselskom-dijalogu/>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁵⁹ „Вучић и Палмер: нормализација односа Београда и Приштине од кључне је важности”, *Бета*, 05/04/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/19546---10042018?lang=sr>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁶⁰ „Палмер: Србији и Косову треба дати простор за постизање споразума”, *Бета*, 12/09/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20194---13092018?lang=sr>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁶¹ Ibidem.

¹²⁶² Ibidem. Овај једнодимензионални став који је Палмер исказао не би требало да чуди с обзиром на спољнополитичку агенду коју спроводи. Међутим, детаљна елаборација историјске, културолошке, религијске условљености и преплетености односа двеју земаља лако би нарушила Палмеров аргумент. Видети на пример: Ана Јовић-Лазич, Ивона Лајевац, „Односи Србије и Русије – утицај на међународни положај наше земље”, у: Владимир Трапара, Душан Пророковић (урс), *Србија и свет у 2017. години*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, стр. 173-196.

интеграције, ово је по први пут јавно исказана тврдња високог америчког званичника о утицају на могуће смањивање руског утицаја у Србији.

Градација америчких очекивања од Србије успела се на највиши ниво октобра 2018. године. Поново у главној улози Палмер и саопштавање 'наде' коју су многи у домаћој јавности доживели као захтев: „споразум Београда и Приштине требало би што пре да буде постигнут”.¹²⁶³ Лагодност позиције неформалног учешћа у разговорима, спољњег посматрача или 'часног мешетара' како их је видео Атлантски савет у представљеном извештају, дозволили су Палмеру да зађе и у суштину потенцијалног споразума. Под геслом да би споразум морао да поседује „безбедносни аспект, политичку и економску компоненту, и нешто о имовини Српске православне цркве на Косову, о Газиводама, о Трепчи”, амерички дипломата се осмелио да по први пут јавно исказе шта то означава свеобухватни споразум о нормализацији односа. Наместо постизања конкретних учинака у овом заносу (не)реалних очекивања, уследио је застој у дијалогу због због увођења рестриктивних економских мера Приштине према роби пореклом из Србије и Босне и Херцеговине.

Готово годину дана протекло је без видљивог ангажмана САД у погледу оживљавања дијалога. Била је то још једна година коју су, пекићевским речником 'појели скакавци'. Дипломатску иновативност и жељу за активизмом америчка страна показала је тек у августу 2019. године Палмеровим именованом за обављање дужности специјалног представника САД за Западни Балкан. За поједине аналитичаре ово је био први корак ка „формалном укључивању САД у читав процес (...) који би повећао изгледе за постизање споразума пре завршетка Трамповог мандата”.¹²⁶⁴ Потхрањивању оваквих тврдњи је допринео и састанак државног секретара САД и Председника Србије непосредно пре Палмеровог именовања, односно позитивна реакција министра спољних послова приликом првог сусрета са Палмером на Бледском стратешком форуму.¹²⁶⁵ Међутим, нова дужност квалитативно није допринела продубљивању тема које су одвећ на дневном реду. Протоколарна обраћања, уз понављање већ раније познатих ставова заснованих на званичној политици земаља које представљају, скрајнули су Палмера од очију јавности и жижу преместили на 'свежу крв' у западнобалканским пословима: амбасадора САД у Савезној Републици Немачкој, Ричарда Гренела.

Ричард Гренел (Richard Grenell): Трампов човек од поверења и 'економија на првом месту'

Свој манир честих персоналних промена на функцијама које су у ингеренцији председничког номиновања и именовања, Трамп је доказао и на примеру Ричарда Гренела. Овај пут, у супротном смеру. Као особа од поверења, Гренел је у једном, додуше, кратком временском периоду обављао истовремено чак 3 веома важне улоге. Био је изванредни и опуномоћени амбасадор САД у Савезној Републици Немачкој (2018 - 2020), неколико месеци од фебруара 2020. вршилац дужности функције директора Националне обавештајне заједнице (*National Intelligence*)¹²⁶⁶ и Специјални изасланик Председника САД за мировне преговоре Србије и Косова (2019 - данас).¹²⁶⁷ Премда формално-правно не тако важна, али

¹²⁶³ „Палмер: што пре постићи споразум Београда и Приштине”, *Бета*, 20/20/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20406---22102018?lang=cyr>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁶⁴ Robbie Gramer, “U.S. Plans to Jump Back Into the Balkans with New Envoy”, *Foreign Policy*, August, 30, 2019, доступно на: <https://foreignpolicy.com/2019/08/30/us-plans-to-jump-back-into-balkans-with-new-envoy-serbia-kosovo-dialogue-dispute-state-department-diplomacy-europe/>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁶⁵ „Дачић: надамо се да ће Метју Палмер имати позитивну улогу у наставку дијалога Београда и Приштине”, *Саопштење Министарства спољних послова Републике Србије*, 03/08/2020, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/21526-2019-09-03-14-41-41?lang=cyr>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁶⁶ “Statement from the Press Secretary”, *White House*, 20/02/2020, доступно на: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-113/>, приступљено: 29/08/2020.

¹²⁶⁷ “President Donald J. Trump Announce Intent to Appoint Individual to a Key Administration Post”, *White House*, 03/10/2019, доступно на: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/president-donald-j-trump-announces-intent-appoint-individual-key-administration-post-6/>, приступљено: 29/08/2020.

свакако вредна помена у контексту доказивања Гренелове лојалности и Трамповог поверења јесте и позиција истакнутог члана тима за вођење предизборне кампање за председничке изборе 2020.¹²⁶⁸

Именовање Гренела за Трамповог специјалног изасланика имало је најмање двоструки ефекат. Прво, настављен је тренд који се може пратити од „када је Труман потписао Акт националне безбедности 1947. године (...) председници настоје да скрајну каријерне бирократе Стејт департмента у корист политичког ангажовања кадрова Беле куће”.¹²⁶⁹ Друго, у квалитативном смислу био је то корак даље у односу на садржај писма које је послао децембра 2018. године, и исказано интересовање за постизање одрживог решења косовско-метохијског проблема. Тада је ‘узнемирио’ домаћу јавност упућеним позивом да се поводом „споразума Србије и Косова који је на дохват руке”¹²⁷⁰ састану на свечаности у Белој кући. Пракса је, ипак, показала супротан тренд. Стране су постајале све удаљеније, састанци под окриљем олакшаног дијалога ЕУ били су под мораторијумом, а крај економских препрека постављених пред ‘оживљавање’ дијалога није се називао.

Пред специјалним изаслаником нашло се неколико важних задатака. Прво, морао је уравнотежено да обавља функцију амбасадора и специјалног представника, нарочито имајући у виду важност немачких интереса у вези са решавањем косовско-метохијског питања. Медијски натписи о томе како Гренел није особа којој су наклоњене политичке елите у Немачкој због, у неколико наврата практикованих „недипломатских наступа”,¹²⁷¹ отежавали су обављање овог задатка. Тешко је одолети аналогiji са деловањем тадашњег америчког амбасадора у Бону, Ричарда Холбрука због чијих се критика 1992. године са функције изненада повукао Ханс Дитрих Геншер, најдуже службујући министар спољних послова.¹²⁷² Друго, Гренелово именовање уследило је само месец дана после Палмеровог преузимања нове улоге, што је учинило приступ САД региону знатно комплекснијим. Уверавања да ће њихове улоге бити комплементарне и да ће заједничким снагама стремити истом циљу, врло брзо су, Гренеловим истурањем у први план, демантоване. Треће, дијалог који је према речима министра спољних послова Републике Србије био ‘на апаратима’, требало је брзо оживети пружањем кредибилне перспективе странама у спору. Поставило се питање, шта може бити уверљива ‘шаргарепа’ која ће једнаком привлачношћу навести стране (поново) на разговор.

Први Гренелови сусрети са највишим носиоцима власти у Србији пружили су контуре одговора: економска сарадња и развој представљају основе за постизање трајног мира. Преносећи поруку председника САД, Гренел је говорио и о „циљу (...) постизања свеобухватног решења (...) гледајући у будућност”.¹²⁷³ Општи карактер прве посете Београду, ипак, оставио је јавност ускраћену за велика очекивања које је Гренел потхрањивао својим обраћањима путем твитера, Трампове омиљене друштвене мреже. Међутим, јануарска посета и нешто дужи разговор са председником Србије конкретизовали су Гренелов приступ. Сажето, инфраструктура, радна места, трговина и приватни пословни сектор у потпуности су скрајнули са дневног реда тачке у вези са којима су интереси заинтересованих страна

¹²⁶⁸ Gabby Orr, Daniel Lippman, “Grenell to Join Trump Campaign”, *Politico*, 26/05/2020, доступно на: <https://www.politico.com/news/2020/05/26/grenell-to-join-trump-campaign-283026>, приступљено: 29.08.2020.

¹²⁶⁹ James Goldgeier and Elizabeth N. Saunders, “The Unconstrained Presidency: Checks and Balances Eroded Long Before Trump”, *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 5, september/october 2018, p. 151.

¹²⁷⁰ „Трампово писмо Вучићу: охрабрујем вас да искористите тренутак”, *Данас*, 20/12/2018, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/tramp-pisao-vucicu-ohrabrujem-vas-da-iskoristite-trenutak/>, приступљено: 29/08/2020.

¹²⁷¹ Austin Davis, Anila Shuka, “Trump ally Richard Grenell’s Kosovo-Serbia post a mixed bag for rapprochement”, *DW*, 04/10/2019, доступно на: <https://www.dw.com/en/trump-ally-richard-grenells-kosovo-serbia-post-a-mixed-bag-for-rapprochement/a-50702881>, приступљено: 29/08/2020.

¹²⁷² Предраг Симић, „Југословенска криза – од избијања до Дејтонског споразума“, *Међународни проблеми*, вол. XLVIII, бр. 1-2, стр. 139.

¹²⁷³ „Председник Вучић састао се са специјалним изаслаником председника САД за дијалог Београда и Приштине”, *Прес центар Председника Републике Србије*, 10/10/2019, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/saopstenja/predsednik-vucic-sastao-se-sa-specijalnim-izaslanikom-donalda-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine>, приступљено: 29/08/2020.

најушанченији. Говорило се о „инфраструктурном повезивању Београда и Приштине, о успостављању железничке линије (...) фокусу на економију и укидању такси”.¹²⁷⁴ И заиста, уколико приметимо да је само неколико дана пре Гренелове посете Београду потписано писмо о намерама представника Београда, Приштине и немачке авио компаније Луфтханза (Lufthansa) о успостављању авионске линије између ових градова, кредибилитет Гренелових речи нагло је порастао.¹²⁷⁵ Документ је потписан на министарском нивоу, али је његов значај увећавало покровитељство Саветника за националну безбедност председника САД, Роберта Обрајана (Robert O’Brien). Својеврсна верификација уследила је и на још једном сусрету председника Србије и специјалног изасланика на маргинама Минхенске безбедносне конференције.¹²⁷⁶

Гренелов прагматизам је, без обзира на тромост у постизању конкретних резултата, приметно заузео простор у промени целокупног приступа решавању косовско-метохијског питања. На самом почетку наглашена економска димензија разговора полако постаје главна тема која потискује осетљива питања политичке, историјске и идентитетске природе, задојене снажним емоцијама оних у чије се име воде разговори. Погледајмо само једну од најновијих изјава председника Србије која је у потпуној конзистентности са Гренеловим јавним наступима. „По први пут, нема велике политике. Све води ка економији (...) Разумемо политичке разлике међу нама (...) али пре њиховог решавања морамо да приступимо решавању економских”.¹²⁷⁷

Међутим, да ли је на исти начин промењен и приступ друге стране у разговорима? Пратећи развој ситуације, попут отказивања најављиваног састанка у Белој кући за 27. јун текуће године због позива истакнутим политичким личностима из Приштине упућених из тужилаштва Специјалног суда у Хагу, или дијаметрално другачије тумачење сврхе састанка планираног на истом месту почетком септембра 2020. године, одговор би био негативан.¹²⁷⁸

4.2.4 Односи Републике Србије са суседима и мултилатерална регионална сарадња

Регионална арена међународних односа и спољнополитичке стратегије Србије према суседима су конгломерат одредница наслеђене прошлости, ‘спољне политике за унутрашњу употребу’, неизвесне будућности и повремене подређености идеосинкратичким чиниоцима. Скуп држава које се сврставају међу српске суседе не чине само оне са којима делимо државну границу. Географски чинилац је нужно надоградити геополитичким и у помоћ позвати разноврсне конструкције од Балканског полуострва, преко Југоисточне Европе, до Западног Балкана који је геополитичка творевина *par excellence*. Свима је заједничко то да су унутрашње, а понекад и спољашње границе читавог региона формално правно неутврђене, било као резултат међудржавних спорова, било услед жеље за измештањем појединих држава

¹²⁷⁴ „Састанак са специјалним изаслаником председника САД Доналда Трампа за дијалог Београда и Приштине”, *Прес центар Председника Републике Србије*, 24/01/2020, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslaniikom-predsednika-sad-donald-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine>, приступљено: 29/08/2020.

¹²⁷⁵ „Потписан споразум са Луфтханзом о обнови линије Београд-Приштина”, *Н1*, 20/01/2020, доступно на: <http://rs.n1info.com/Biznis/a562180/Potpisan-sporazum-sa-Lufthansom-o-obnovi-linije-Beograd-Pristina.html>, приступљено: 29/08/2020.

¹²⁷⁶ „Састанак са специјалним изаслаником САД за дијалог Београда и Приштине”, *Прес центар Председника Републике Србије*, 13/02/2020, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslaniikom-predsednika-sad-za-dijalog-beograda-i-pristine>, приступљено: 29/08/2020.

¹²⁷⁷ “Western Balkans leaders agreed to bold actions to help region recover from COVID pandemic”, Press Release, *Atlantic Council*, 29/07/2020, доступно на: <https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/western-balkans-leaders-agree-to-bold-actions-to-help-region-recover-from-covid-pandemic/>, приступљено: 27/08/2020.

¹²⁷⁸ У тренутку подношења овог текста аутор није могао да буде упознат са резултатима састанка закажаног за 3. септембар 2020. године у Белој кући. “US-Mediated Negotiations Between Kosovo and Serbia Rescheduled for Sept 2”, *Voice of America*, 14/08/2020, доступно на: <https://www.voanews.com/europe/us-mediated-negotiations-between-kosovo-and-serbia-rescheduled-sept-2>, приступљено: 29/08/2020.

из датог региона.¹²⁷⁹ Предупређујући разводњеност дискусије и скретање са главног тока аргументације, сматрамо разумним одређивање за даљу анализу спољнополитичких стратегија Србије употребљаваних у контексту геополитичке синтагме Западни Балкан. С обзиром да је реч о ‘октроисаној’ конструкцији осмишљеној под окриљем регионалног приступа ЕУ, животном циклусу који се лако уподобљава нашем временском одређењу предмета истраживања (синтагма Западни Балкан је први пут употребљена 1998. године) и простору регионалних односа из кога је могуће издвојити све спољнополитичке примесе важне за спољну политику Србије, сматрамо одређење оправданим.

Почетно наведени сплет детерминанти спољне политике указао је на ‘опште знање’ о односима у региону Западног Балкана које, према нашем суду, сакрива суштинску доминантност утицаја детерминанте међународног политичког положаја. Кратки оглед у коме су односи Србије и Црне Горе својевремено регулисани Београдским споразумом уз посредништво ЕУ; олакшани дијалог Београда и Приштине у коме су своју улогу имале (или и даље имају) Контакт група, УН, специјални изасланици, ЕУ, велике силе; БиХ чији је устав део Општег оквирног споразума за мир, а чији су гаранتي спољни актери; Северна Македонија чији се проблеми са суседима, по правилу, решавају уз улогу спољнег посредника. Набрајање би се могло допунити и решавањем разноврсних билатералних питања у контексту европске интеграције, мултилатералних форума чији су зачетници, идејно, и покровитељи, ефективно, спољашњи актери међународних односа или вршењем правосудних функција у *ad hoc* успостављеним судовима просторно надлежним само за наш регион. Премда разнородни, свим наведеним случајевима је заједничка тежња ка унапређењу међународног политичког положаја. Ратни злочинци се кажњавају зарад напретка на путу ка ЕУ, добросуседство се развија у контексту иницијатива најзначајнијих европских држава, правни оквир за остваривање права националних мањина се усваја са циљем одблокирања приступних преговора са Европском унијом, напредак у дијалогу Београда и Приштине награђује се подстицајима у приступним преговорима за чланство у ЕУ.

Богатство миљеа односа у региону Западног Балкана које смо у претходним редовима само нагостили, а никако у потпуности исцрпели, плодно је тле истраживачима спољне политике и међународних односа. Посејано семе неразумевања и (не)успели покушаји његовог превазилажења генерисали су сијасет стручних и научних анализа, дескриптивног и прескриптивног карактера које леже у основи и нашег разумевања регионалних односа. Бројни радови о карактеру билатералних односа Србије са ‘новим’ или ‘старим’ суседима,¹²⁸⁰ смештање у контекст европских интеграција¹²⁸¹ и односа са великим силама,¹²⁸² испитивање

¹²⁷⁹ О географским и геополитичким одређењима региона, као и променама у поимању које државе чине регион видети више у: Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2020)*, *op. cit.*, стр. 19-33. Хрватски политички дискурс о неприпадности региону (Западног) Балкана био је чест у сусрет њиховом чланству у ЕУ. Професор Иво Висковић је често на предавањима на Факултету политичких наука Универзитета у Београду то називао ‘парадоксом хрватске спољне политике’ објашњавајући њихову тежњу да буду лидер региона коме не желе да припадају.

¹²⁸⁰ Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2020)*, *op. cit.*, стр. 171-199; Драган Ђукановић, „Спољнополитички приоритети Републике Србије у билатералним и мултилатералним односима са суседима”, *op. cit.*; Младен Лишанин, „Регионални положај Србије у светлости спољнополитичких односа са „старим” суседима”, *Међународни проблеми*, вол. LXIX, бр. 4, 2017, стр. 483-505.

¹²⁸¹ Dragan Đukanović, Marko Dašić, “Current Challenges of the European Integration Process of the Western Balkans Countries”, *Serbian Political Thought*, Yer 10, Vol. 17, No. 1, 2018, pp. 5-27; Игор Новаковић, „Мањинско питање и утицај на билатералне односе са суседним државама у светлу процеса придруживања Европској унији: случај Србије”, *Међународна политика*, год. LXVI, бр. 1158-1159, 2015, стр. 155-163.

¹²⁸² Душан Рељић, „Русија и Западни Балкан”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2009, доступно на: <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2017/01/Rusija-i-zapadni-balkan.pdf>, приступљено: 28/09/2020; Александра Јоксимовић, „Односи САД и Србије у процесу једностраног проглашења независности Косова”, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови – глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 119-151.

учинака мултилатералних облика сарадње,¹²⁸³ савремено разумевање историјских детерминанти у односима¹²⁸⁴ и проблемски оријентисане анализе појединачних аспеката односа у региону¹²⁸⁵ само су сиже онога што је критичким прегледом литературе могуће пронаћи у великом обиму. Међутим, оно што видимо као могућу теоријско-аналитичку празнину јесте настојање да се богата фактографија стечена бројним емпиријским истраживањима испита постојећим теоријским алатима науке о међународним односима. Ближе одређено, смештање спољнополитичке праксе у оквиру теоријског поимања спољнополитичких стратегија представљених у нашем раду. Намера таквог подухвата тежила би одговору на питање: које стратегије је Србија користила у спољнополитичким односима са суседима на билатералном и мултилатералном нивоу?

Република Србија се у процесу решавања отворених питања и проблема у двостраним и вишестраним односима са суседним државама ослањала на изградњу паметне стратегије, у оквиру ње развијајући стратегију диверсификације. Осим тога, у појединим раздобљима спољне политике приметна је употреба стратегије постраге за заштитником и стратегије преговарања, нарочито у сврху подизања учинака у регионалном мултилатералном деловању. У наредним редовима ћемо приступити опису пажљиво одабраних случајева политичке праксе са циљем доказивања употребе у претпоставци наведених стратегија спољнополитичког понашања и деловања.

У погледу двостраних односа, Србија је, према нашем суду, поступала знатно делотворније применом паметне стратегије. Упитни су били 'само' њени крајњи исходи. Веома брзо по успостављању нових власти после октобарских промена 2000. године, у склопу ширег дисконтинуитета са пређашњом политиком, уочава се конструктиван приступ новоуспостављеним дипломатским односима са државама 'новог' суседства. Међутим, стеченим увидом у дневни ред отворених питања које Србија има са својим, превасходно новим, суседима на почетку stoleћа и две деценије касније, списак је у великој мери преклапајући. Професор Висковић је у једној обухватној анализи односа према републикама насталим на тлу бивше СФРЈ указао на неколико група проблема: „питање успостављања међусобних односа (...) територијална питања и питање дефинитивног разграничења (...) уговорно регулисање односа (...) питање статуса и права припадника националних мањина (...) питање повратка и добровољног останка избеглих и прогнаних становника”.¹²⁸⁶ Уколико погледамо нешто савременије анализе, осим успостављања међудржавних односа и уговорног регулисања бројних сфера друштвено-политичких питања, проблеми су остали исти. Чак и у погледу примене или званичног тумачења неких билатералних споразума.¹²⁸⁷ На пример, професор Ђукановић у својој анализи међудржавних односа Србије и Црне Горе с краја 2015. године говори о „недефинисаној међудржавној граници и положају Срба у Црној Гори/Црногораца у Србији”,¹²⁸⁸ као константним проблемима чије се решавање још увек не назире.

¹²⁸³ Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскришћу (1989-2020)*, *op. cit.*, стр. 143-170; Душко Лопандић, Јасмина Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.

¹²⁸⁴ Милан Крстић, „Између „забијања ножа у леђа” и „националне катастрофе”: први светски рат као детерминанта спољне политике Србије према Бугарској”, у: Весна Кнежевић-Предић (ур.), *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, *op. cit.*, стр. 271-288.

¹²⁸⁵ Драган Ђукановић, „Могућности и ограничења најављеног српско-бошњачког дијалога”, *Српска политичка мисао*, вол. 58, бр. 4, 2017, стр. 215-230.

¹²⁸⁶ Иво Висковић, „Односи СРЈ/СЦГ и суседних држава насталих од република бивше СФРЈ”, стр. 3,4, рукопис ауторског текста коришћен у наставном процесу на Факултету политичких наука Универзитета у Београду за потребе реализације наставе из предмета Спољна политика Србије.

¹²⁸⁷ Ради илустрације, на овом месту можемо поменути питање политичког представљања хрватске националне мањине у институцијама Републике Србије. Премда је правни оквир установљен, државе се споре у вези са начином на који се тумачи одредба о локалном, регионалном и републичком учешћу Хрвата у институцијама Републике Србије.

¹²⁸⁸ Драган Ђукановић, „Република Србија и Црна Гора – анализа билатералних односа и проблема након 2006. године”, *Српска политичка мисао*, год. 22, вол. 49, бр. 3, 2015, стр. 51.

Почетни замах који је резултирао исказаном вољом за решавањем узајамних проблема, брзо је утихнуо. Подстицај уведен регионалним приступом ЕУ који је добросуседство позиционирао високо на својој балканској агенди, испоставио се као дугачак штап политике условљавања који сеже и двадесет година касније за истим питањима. Билатерални односи на Западном Балкану уведени су у ток бројних осцилација. Лако су се преливали на мултилатерални терен регионалних облика сарадње. Захтевали су, и то веома често, учешће спољашњих актера доказујући незрелост идеје регионалног власништва над сопственим проблемима и средствима њиховог решавања. Зато не чуди установљење Трилатерале Србије, БиХ и Турске,¹²⁸⁹ бриселско-берлински дипломатски интервенционизам зарад превазилажења проблема у односима Србије и Хрватске,¹²⁹⁰ или инострано туторство у вођењу вишестране дипломатије када се сви актери нађу за истим столом.

Упркос свему, у претходне две деценије је било могуће устврдити елементе паметне стратегије у спољној политици Србије према региону Западног Балкана. Нажалост, њена најистакнутија компонента садржана је у диверсификацији спољне политике која је зарад стварања раздвојених опција у случају напуштања актуелног курса губила фокус са важних питања и константност у приступу њиховом решавању. Томе сведоче, илустрације ради, међудржавне комисије за решавање проблема граница са БиХ или Хрватском. Њихово орочено деловање, данас већ и заборављени занемарљиви учинци нису на добар начин материјализовали у зачетку конструктиван приступ. Покушаји успостављања иновативних мултилатералних иницијатива о којима ће у наредним деловима бити више речи, допуњавани су неформалним дипломатским актима са циљем унапређења општег стања у односима. Сећамо се сусрета тадашњих председника Хрватске и Србије, Иве Јосиповића и Бориса Тадића у Опатији,¹²⁹¹ ослобођеног стега дипломатског протокола, или на половини моста, уз цвеће за председницу Хрватске, Колинде Грабар Китаровић и Александра Вучића.¹²⁹² Ни један, нити други сусрет, осим декларативне посвећености потреби решавања постојећих отворених питања, нису на дужи рок генерисали истинско настојање да се проблеми заиста и реше. Чини се да су капацитети спољне политике Србије да у директним односима са суседима решава проблеме умногоме ограничени детерминантом наслеђене прошлости, неповерењем и честом појавом персонализације политике других актера.

Прилика за деловање ‘изнад сопствене тежине’ коју умешна примена стратегије преговарања нуди била су бројна председавања Србије мултилатералним иницијативама, форумима и организацијама ‘јурисдикције’ за географски простор (Западног) Балкана и шире, Југоисточне Европе. С обзиром да је реч о вишеструком председавању у истом периоду, била је то и прилика за испитивање могућности остваривања користи ‘преклапајућег чланства’. Србија је председавала Процесом сарадње земаља Југоисточне Европе (даље: Процес), Централноевропском иницијативом, Јадранско-јонском иницијативом, Организацијом за црноморску економску сарадњу и Регионалном иницијативом за миграције, азил и избеглице (2011/2012. године) и у том периоду била домаћин земљама из региона на преко 100 састанака на различитим нивоима представљања. Међу њима је најзначајнији одржан међу шефовима држава или влада земаља учесница Процеса у Београду.

¹²⁸⁹ Видети више у: Ђорђе Павловић, „Трилатерална сарадња Србије, Босне и Херцеговина и Турске”, *Међународна политика*, год. LXV, бр. 1153-1154, 2014, стр. 56-69.

¹²⁹⁰ „Хрватске таксе на воће и поврће из регије 20 пута веће”, *AlJazeera Balkans*, 01/08/2017, доступно на: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hrvatske-takse-na-voce-i-povrce-iz-regije-20-puta-vece>, приступљено: 01/11/2020.

¹²⁹¹ „Међусобне тужбе могуће решити вансудском нагодбом”, *Радио Слободна Европа*, 24/03/2010, доступно на: https://www.slobodnaevropa.org/a/tadic_josipovic_opatija/1992219.html, приступљено: 02/11/2020.

¹²⁹² „Потписана декларација о односима Србије и Хрватске”, *Политика*, 20/06/2016, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/357565/Potpisana-Deklaracija-o-odnosima-Srbije-i-Hrvatske#!>, приступљено: 02/11/2020.

Новоизабрани председник Републике Србије се 15. јуна 2012. године по први пут од преузимања дужности обратио парњацима држава учесница Процеса.¹²⁹³ Прегледом изложених тема приметили смо да су највише место заузели регионална сарадња и добросуседски односи. Друго, демократски процеси и европске вредности следе одмах иза, мада их можемо посматрати и као комплементарне претходној теми. И треће, само наизглед контрадикторно, а итекако комплементарно стратешком спољнополитичком усмерењу Србије, већ успостављеним преговорима Београда и Приштине јесте територијална целовитост Републике Србије.¹²⁹⁴ Регионална сарадња поткрепљена је вишеструко. Од навода о утемељености добросуседских односа у људској природи, преко померања тежишта са условљавања ЕУ на наглашавање учинака повишеног нивоа економског раста и побољшања животног стандарда, па све до, за нас веома битног истицања регионалне сарадње као *стратешког приоритета* (курзив, М.Д.) Србије. На сличан начин је говорио и министар спољних послова, додуше нешто раније. Бранећи четворостубну потпору спољној политици Србије, у спољнополитичке приоритет је сврстао и „најбоље могуће односе у региону”.¹²⁹⁵ Пружене су и смернице за конкретне кораке у изградњи „партнерског и конструктивног дијалога”, а све у циљу „решавања проблема демаркације; права мањина; проблема интерно расељених лица; сукцесије; имовинских питања (...).”¹²⁹⁶ Србија је, према званичном обраћању председника Републике Србије „добровољна, самоиницијативна и конструктивна”¹²⁹⁷ у односу на регион.

Исту нит пратиле су и све дипломатске активности у сусрет најважнијем догађају једногодишњег председавања. Теме европске интеграције држава региона, унапређења регионалне сарадње, билатералних односа, демократских вредности и концепције регионалног власништва низале су се на бројним сусретима, од експертских до високо политичког нивоа представљања. Међутим, крајњи исходи били су оличени дотадашњим континуитетом рада регионалних мултилатералних иницијатива и (хипер)продукцијом заједничких изјава, закључака, препорука или саопштења. Имајући у виду форму докумената којима су исказивани радни учинци, не можемо закључити да је током српског председавања остварен видљиви помак у регионалној сарадњи.

Из наведене скице обављене улоге председавајућег може се извести неколико закључака. Прво, Србија није на исправан начин користила кључне елементе стратегије преговарања уз чију помоћ би засигурно остварила видљивије исходе по своју спољну политику. Уместо усредсређивања на ‘горућа’ питања, запажамо целокупан каталог проблема у регионалним односима који у континуитету оптерећују међусобне односе. Дотадашњи неуспеси у њиховом превазилажењу требало је да послуже за наук у погледу промене приступа. Сматрамо да је фокус на појединачним питањима, изградња консезуса поводом његовог решавања, постепено подизање нивоа поверења међу ‘сукобљеним’ странама продорнији пут ка умањењу прешироке агенде отворених питања на Западном Балкану. Друго, председавање Процесом је искоришћено више у маниру пресликавања српског поимања регионалних односа, неголи правилног опажања утврдивог стања. Корак даље, услед унутрашњих политичких промена у Србији, ова дипломатска улога послужила је и знацима континуитета у дотадашњој спољној политици.

Коначно, учили смо појединачне покушаје представника Србије да обједињавањем вишеструког председавања бројним мултилатералним регионалним иницијативама и заједничким састанцима остваре синергијски ефекат ових организационих облика који

¹²⁹³ “Statement by H.E. Mr. Tomislav Nikolić President of the Republic of Serbia at the Summit of Heads of State or Government of the South-East Europe Cooperation Process Countries”, Belgrade, 15 June 2012.

¹²⁹⁴ Ibidem.

¹²⁹⁵ „Спољнополитички приоритети Србије јасно су дефинисани”, *Влада Републике Србије*, 29/08/2009, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/115397/spoljnopoliticki-prioriteti-srbije-precizno-definisani.php>, приступљено: 25/10/2020.

¹²⁹⁶ “Statement by H.E. Mr. Tomislav Nikolić President of the Republic of Serbia at the Summit of Heads of State or Government of the South-East Europe Cooperation Process Countries”, op. cit.

¹²⁹⁷ Ibidem.

несумњиво поседују огроман потенцијал за деловање. Тако су се у септембру 2011. године на маргинама заседања Генералне скупштине УН неформално састали министри иностраних послова Процеса, Централно европске иницијативе и Јадранско-јонске иницијативе са циљем „разматрања најважнијих аспеката регионалне сарадње, као и актуелних међународних питања”.¹²⁹⁸ Сличан корак направљен је под окриљем српског Министарства унутрашњих послова два месеца касније, када су се на састанку у Београду представници земаља учесница Процеса и Јадранско-јонске иницијативе у заједничкој изјави сагласили у вези са потребом координације активности у превенцији елементарних непогода и катастрофа.¹²⁹⁹ Међутим, наведени покушаји постизања учинака заснованих на ‘преклапајућем чланству’ нису пружили жељене политичке исходе.

Све оне дипломатске вештине које красе стратегију преговарања, попут нормативног предузетништва, предлагања иновативних иницијатива, грађења коалиција, приоритизације питања од посебног интереса, према нашем суду, потпуно су изостале. Укрстимо ли податке добијене из Тадићеве најаве председавања из 2011. године и усмерења ка „борби против организованог криминала и корупције, напредовању региона ка ЕУ и решавању отворених питања у региону”,¹³⁰⁰ јасно је да се осим првог приоритета, другима није приступало на делотворан начин. Све је личило на оцену професора Висковића изнету с почетка 2000их година о маниру спољне политике Србије да се о суседима говори „само у оквиру расправа о укупној спољној политици и само на нивоу назнака на доста уопштеном (принципијелном) нивоу”.¹³⁰¹ Значај српског председавања сведен је на управљање делиберативном функцијом.

Приговор селективности случаја и временског померања чак на 2011. и 2012. годину може се лако одбацити на основу налаза већ обављених истраживања сличног предмета научног интересовања. На пример, професор Ђукановић у раду из 2008. године констатује да „у сенци другачијих спољнополитичких приоритета (...) регионална сарадња није успела да током протеклих неколико година задобије значајније место у спољној политици Србије”.¹³⁰² Нешто општији закључак, непосредно усмерен ка вредновању скупног учинка мултилатерализма на Балкану, потврђује да „ове иницијативе (...) нису заиста биле пресудне у напорима балканских земаља да се обезбеди интеграција у ЕУ или да се промени политички и економско-социјални амбијент региона”.¹³⁰³

На самом крају, осврћемо се на најскорије покушаје да се уклоне недостаци већ постојећих регионалних мултилатералних напора за уређењем балканских односа, са једне стране, и формирања својеврсне западнобалканске ‘клуб дипломатије’ изоштрених циљева, јаснијих планова и интензивнијег преговарања. Примарни мотив таквом заокрету лежи у дотадашњем „успостављању великог броја регионалних иницијатива чије је бујање на одређени начин „загушило” простор за могуће деловање и умногоме довело до преклапања њихових области рада”.¹³⁰⁴ По узору на неформалне облике међународног организовања, без традиционалних елемената међународних организација и бирократског терета тромости деловања, од 2013. године можемо пратити неколико (не)успешних иницијатива. Реч је о, између осталих, Западнобалканској шесторки (*Western Balkan Six*),¹³⁰⁵ условно речено ‘установљеној’ неформалним документом под називом „Non-paper о новој концепцији

¹²⁹⁸ „Актуелности”, *Министарство спољних послова Републике Србије*, 23/09/2011, доступно на: <http://mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/seecp/8986-2011-11-29-10-41-34>, приступљено: 05/11/2020.

¹²⁹⁹ *Ibidem*, 18/11/2011.

¹³⁰⁰ „Тадић: Србија ће наставити да јача сарадњу у региону”, *Бета*, 30/06/2011, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b300611_s.html, приступљено: 05/11/2020.

¹³⁰¹ Иво Висковић, „Односи СРЈ/СЦГ и суседних држава насталих од република бивше СФРЈ”, *op. cit.*, стр. 2.

¹³⁰² Драган Ђукановић, „Спољнополитички приоритети Републике Србије у билатералним и мултилатералним односима са суседима”, *op. cit.*, стр. 99.

¹³⁰³ Душко Лопандић, Јасмина Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, *op. cit.*, стр. 251.

¹³⁰⁴ Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2020)*, *op. cit.*, стр. 164.

¹³⁰⁵ Видети више у: Драган Ђукановић, „Западнобалканска шесторка – европски подстицаји регионалној сарадњи”, *Европско законодавство*, год. XII, бр. 45-46, 2013, стр. 302-312.

заједничког наступа држава Западног Балкана у циљу интензивирања европских интеграција”;¹³⁰⁶ Берлинском процесу,¹³⁰⁷ и иницијативи колоквијалног назива ‘Мали Шенген’.¹³⁰⁸

Ослобођена стега правних формалности, иницијатива потекла из црногорског министарства спољних послова Црне Горе, потпомогнута бриселском подршком, убрзо је око заједничког циља чланства у ЕУ окупила и преостале актере са Западног Балкана. Брендирање идеје као ‘нове’, премда сведочимо својеврсној рециклажи напора да се синергијским деловањем оствари напредак региона у процесу европских интеграција, помогло је иницијативи да заживи и придобије подршку јавности актера који у њој учествују. Идеја је ‘стара’ у још једном погледу. Тежила је имитацији нордијског или вишеградског модела сарадње земаља истог региона. Отпорност на институционализацију у погледу сталних органа, писаних обавезивања и унапред утврђене динамике рада, пружала је маневарски простор учесницама да са више слободе решавају питања која се налазе у делокругу одвећ двоцифреног броја мултилатералних форми сарадње у региону. Поментим ‘оснивачким’ документом Западнобалканске шесторке предвиђена је координација са Процесом или Саветом за регионалну сарадњу, али нису предвиђени механизми њеног остваривања. Консенсуално одлучивање као да није имало слуха за раније трзавице међу учесницама већ је и овај нови покушај, чини нам се, унапред осудило на неделотворно деловање. Најпоследње, упадање у замку постављања прешироког дневног реда за иницијативу која предвиђа шестомесечно састајање највиших државних званичника, без предвиђања оперативних састанака на експертском нивоу, од самих почетака је изгледало као понављање грешака из прошлости.

Упркос свим ‘манама’ Западнобалканске шесторке, она је до данашњих дана успешно опстала. Ипак, не у облику предвиђеног ‘оснивачким’ документом. Више је посредни згодна кованица која обједињује неформалне састанке свих шест актера, неголи институционализован облик општења и сарадње који наликује узорним регионима Балтика или Скандинавије. Део аргументације који поткрепљује наведени став налази се у подстицајном деловању Берлинског процеса¹³⁰⁹ који је после кратке (самосталне) епопеје Западнобалканске шесторке ову иницијативу реанимирао, дао јој нове подстицаје и снажније је везао за ЕУ и њену најснажнију чланицу, Немачку. Названа по свом иницијатору и месту првог самита ЕУ-Западни Балкан организованом под окриљем ове иницијативе, више је личила на унапређени формат Западнобалканске шесторке него на нови подухват. Континуитет одсуства аутохтоности и неутемељења концепта регионалног власништва у региону Западног Балкана поново је потврђен. Иницијатива је, поново, морала да потекне од спољних актера.

Исто се може тврдити и за ‘подухват у настајању’, медијски популаризован брендирањем ‘малог Шенгена’. Састанци на врху представника Србије, Северне Македоније и Албаније, отворени за учешће остатка западнобалканске шесторке, свој замах добијају на основама идеје о Регионалном економском простору изложене под окриљем Берлинског

¹³⁰⁶ “Non paper on the new concept of joint performance of the Western Balkan countries aimed at intensifying EU integration (Western Balkan Six – G6)”, April 2013, доступно на: https://www.ceas-serbia.org/images/2015-i-pre/Non_paper_on_the_Western_Balkan_Six_G6_ENG_MEU.pdf, приступљено: 05/11/2020.

¹³⁰⁷ Видети више у: Драган Ђукановић, Милан Крстић, „Берлински процес – немачка западнобалканска иницијатива”, *Српска политичка мисао*, год. 23, вол. 54, бр. 4, 2016, стр. 169-185.

¹³⁰⁸ Премда ова иницијатива превазилази наш предмет истраживања у временском погледу, због континуитета и међуповезаности са претходне две одлучено је да се скицирају њене основне контуре. Видети више у: Драган Ђукановић, Бранислав Ђорђевић, „„Мали Шенген” – концепт, имплементација, контроверзе”, *Међународни проблеми*, вол. LXXII, бр. 3, 2020, стр. 595-618.

¹³⁰⁹ Премда се у медијском извештавању ова разлика по правилу не прави, важно је нагласити поменути синергијски ефекат Берлинског процеса и Западнобалканске шесторке. На пример, најновији подухват ових иницијатива остварен је подстицајима Берлинског процеса, иако су медијски извештаји наглашавали учинке ‘западнобалканске шесторке’. Видети: „Западнобалканска шесторка потписала декларације о заједничком тржишту и зеленој економији”, *КосСев*, 10/11/2020, доступно на: <https://kossev.info/zapadnobalkanska-sestorka-potisala-deklaracije-o-zajednickom-trzistu-i-zelenoj-agendi/>, приступљено: 10/11/2020.

процеса у Трсту 2017. године.¹³¹⁰ Поновни приговори о потенцијалној алтернативи чланству у ЕУ,¹³¹¹ или они дилетантски о покушајима стварања нове Југославије,¹³¹² само су почетно обесхрабрили учеснике да приступе делотворној „имплементацији четири слободе ЕУ на Западном Балкану”.¹³¹³ Континуитет састанака који запажамо крајем 2019. године (у Новом Саду, Охриду и Тирани), ипак, узроковано околностима пандемије *КОВИД-19*, али и билатералним проблемима у односима Србије и Црне Горе, наразумевања садржаја иницијативе у Приштини, није произвео жељене исходе, макар до сада. С обзиром на подршку која се овој иницијативи пружа из ЕУ, али и САД, јасно је да ће се за остварење њеног потенцијала само сачекати ‘боља времена’.

Новости које су иницијативе уз себе генерисале проналазимо у примени елемената ‘паметне стратегије’. Пре свега, видљиво је напуштање стања свести жртве које је, са свих страна па и српске, деценијама оптерећивала међусобне односе у региону. Приступило се мултилатералним, заједничким наступима у вези са циљевима које је било лако представити великим силама и обезбедити консенсуалну подршку међу њима. И коначно, усредсређеност на најмањи заједнички садржалац региона Западног Балкана, стратешку оријентисаност свих актера ка чланству у ЕУ и унапређењу економске сарадње омогућила је једногласно представљање ове заједничке вредности ка спољним актерима изван региона. Не би требало губити из вида и да су у позадини паметне стратегије, захваљујући предводништву великих сила или најзначајнијих чланица ЕУ којем се препуштају актери Западног Балкана, све време присутне примесе стратегија потраге за заштитником, односно статусом кредибилних и конструктивних актера регионалних односа.

* * *

У претходном поглављу настојало се што детаљнијем опису спољнополитичке праксе СРЈ/СЦГ/Србије од 2000. до 2018. године и објашњењу њених суштинских својстава. Истраживање је вођено теоријским оквиром детерминанти спољне политике и идентификацијом склоности Србије ка појединачним спољнополитичким стратегијама на

¹³¹⁰ “Trisete Western Balkans Summit 2017 – Declaration by the Italian Chair”, 13/07/2017, доступно на: <http://europa.rs/trieste-western-balkans-summit-2017-declaration-by-the-italian-chair/?lang=en>, приступљено: 05/11/2020.

¹³¹¹ Вељко Поповић, „Мали Шенген – најбоље што се десило региону у овом веку”, *Глас Америке*, 31/01/2020, доступно на: <https://www.glasamerike.net/a/mini-sengen---najbolje-sto-se-desilo-regionu-u-ovom-veku/5268787.html>, приступљено: 05/11/2020.

¹³¹² Марија Јовановић, „Мали Шенген’: Да ли се ствара нова Југославија и шта Србија има од тога”, *BBC*, 27/09/2019, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49850918>, приступљено: 05/11/2020.

¹³¹³ Мисли се на слободан проток људи, капитала, робе и услуга. Драган Ђукановић, Бранислав Ђорђевић, „„Мали Шенген” – концепт, имплементација, контроверзе”, *op. cit.*, стр. 600.

начин како је то представљено у претходним поглављима (2 и 3). Опсежан осврт на програмско-стратешке документе о спољној политици, јавне иступе државних званичника значајних за утврђивање и спровођење спољне политике, бројне стручне и научне анализе и медијско праћење важних спољнополитичких догађаја пружили су нам неопходан теоријско-емпиријски материјал за потврду почетно формулисаних ставова о предмету истраживања. Раздвајање 'богате' спољне политике Србије на раздобља 2000-2003, 2003-2006, 2006-2008, 2008-2012, 2012-2018, омеђено је дешавањима која су поседовала капацитет наглих спољнополитичких заокрета за које смо доказано утврдили да се нису десили. Наместо тога, потврђен је спољнополитички континуитет у целокупном периоду. На тим основама, приступило се испитивању односа са великим силама, процесу европских интеграција, суседима, а све заједно обавијено велом непрекидне борбе за очувањем територијалног интегритета и суверенитета. Уважавајући јасно омеђени предмет истраживања, наведене тематске целине нису изложене хронолошки већ проблемски и у контексту испитивања (не)успеха у примени појединачне стратегије спољне политике.

5 ПЕРСПЕКТИВЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ МАЛИХ ДРЖАВА

5.1 Ка независној спољној политици малих држава?

Низак ниво учешћа у међународним пословима, сужен спољнополитички дневни ред, ограниченост деловања на географски омеђену арену или неутралност, особени за спољну политику малих држава у деценијама које су за нама уступили су место, између осталог,

иновативним иницијативама, нормативном предузетништву, часном посредништву и њиховом 'паметном' спољнополитичком деловању. Међународни политички положај грађен је пажљивим ослушкивањем системских подстицаја и ограничења и упоредним прилагођавањем сопствених капацитета са циљем што делотворнијег одговора у складу са скупом националних интереса, спољнополитичких циљева и усвојених вредности. Деловање 'изнад тежине' срачунате простом реалистичком калкулацијом параметара тврде моћи постала је стварност међународних односа којој сведочимо. Утицај који мале државе остварују делујући унутар мултилатералних облика организовања, били они политички, економски, војни или неки други, пркосио је индикаторима који би указивали на њихову безначајност.

Заводљивост успеха које су, додуше само поједине мале државе остваривале у својој спољној политици производи тројаке закључке. Прво, реч је о економски развијеним, демократским и државама које се, попут Норвешке или Новог Зеланда, не суочавају са егзистенцијалном угроженошћу виталних вредности које теже да очувају. Тако све капацитете вођења спољних односа усмеравају ка изградњи свог статуса конструктивног, непристрасног и кредибилног партнера у међународним односима. Друго, државе које, попут Кипра, воде борбу за свој суверенитет и територијални интегритет, остварују успехе у спољној политици захваљујући правовременој интегрисаности у релевантне организационе облике управљања међународним проблемима. Нешто слично се може рећи и за Балтичке земље које, упркос инхерентном страху од суседне руске државе, успевају да пронађу нише дипломатских успеха унутар европских облика мултилатерализама. И треће, уколико пажњу усмеримо на микро, острвске државе карипског подручја, увидећемо посебности њиховог географског положаја, фискалних политика и дипломатије усмерене ка развијеним информационим технологијама услед недостатних кадровских и бирократских потенцијала. Јасно је да се њихове успешне праксе не могу имплементирати изван тог географског подручја.

Разноликост наведених 'успеха' спољних политика малих држава отежава усвајање шире применљивих генерализација, а камоли изградњу универзално 'важећих' студија о малим државама. Постојеће стање би се само додатно компликовало даљом надоградњом примерима из праксе, попут Сингапура или нафтом богатих малих држава Блиског истока међу којима је тешко створити иоле кохерентну целину заједничких карактеристика. Чак су и жустри поборници смештања спољне политике малих држава у главне токове науке о међународним односима сагласни у оцени да „нема јединственог, правог начина за анализу малих држава”.¹³¹⁴

Међутим, корак уназад нас доводи до полазишта на коме почива безмало свако спољно деловање мале државе. Реч је о трајном циљу остваривања независности у погледу аутономије одлучивања о сопственој спољној политици. И уколико се осврнемо на критички преглед развоја истраживања спољне политике малих држава, у миру и у рату, разноврсној констелацији моћу у међународном друштву, различитим географским регионима, двострано и вишестрано, закључак који ће стабилном потпором објединити све наведено може се апстраховати у (савременој) дилеми: како надвладати инхерентну рањивост и градити дугорочну отпорност? Тешко је приговорити сличности коју рањивост и отпорност поседују у односу на Хенделов став о 'расцепу' између преживљавања и одржавања нивоа безбедности, са једне стране, и пројектовања моћи веће у односу на реално постојећу, са друге, саопштеном пре готово тридесет година.¹³¹⁵ Данашња 'борба' малих држава се, у односу на историјске прецеденте, разликује само квалитативно. Свима им је у основи питање величине, у погледу потенцијала и ресурса за деловање изван сопствених граница и

¹³¹⁴ Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw, „The Diplomacies of Small States at the Start of the Twenty-First Century: How Vulnerable? How Resilient?”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., p. 15.

¹³¹⁵ Наведено према: Michael I. Handel, *Weak States in International System*, op. cit., pp. 6-9.

одрживости (*viability*), у смислу операционализације могућности у сврху остварења сопствених спољнополитичких циљева.

Особена рањивост малих држава не извири само из унутрашњих одредница спољне политике. Њихови ограничени економски ресурси, војна снага, недостатак меке моћи или неповољан геостратешки положај, да наведемо само неке, имају појачано дејство услед негативних утицаја које генерише међународни систем. Џон Бејлис (John Baylis) је у свом покушају доказивања неодрживости самопомоћи у међународним односима, према нашем суду сасвим исправно, указивао да „међународни тероризам, слом глобалног монетарног система, глобално загревање, опасност нуклеарних инцидената (...) као планетарне претње и далеко изван контроле држава”¹³¹⁶ захтевају глобалне одговоре. У формулисању тих одговора налази се ‘прозор прилике’ и за мале државе. Несигурност у међународним односима као „урођено својство анархичног међународног система”,¹³¹⁷ некада је за директну последицу имала неповерење свих према свима, а данас пролиферацију мултилатерализама, упркос „проблемима варања и релативних добити”¹³¹⁸ којих се још неко време неће ослободити. Међутим, несигурност је, како је Пол Вилијамс (Paul D. Williams) писао, „кућа са много соба, међу којима има мање или више небезбедних”.¹³¹⁹ Мале државе би требало да теже да својим деловањем доприносе нечему што је Кенет Боулдинг (Keneth Boulding) 1979. године назвао стабилним миром (*stable peace*), пре него стању рата (*state of war*) Стенлија Хофмана (Stanley Hoffmann) из 1965.¹³²⁰ Маневарски простор за деловање малих држава, како смо у претходним деловима рада и доказали, постоји. Оно што опстаје као константа јесте давно упозорење Мајкла Хендела: „међународни систем малим државама оставља мало простора за погрешне одлуке”.¹³²¹

Савремена истраживања се често, по нашем суду неправедно, сажимају и своде на ставове о трострукој рањивости малих држава. Тако се у први план истичу „рањивости које извиру из физичке локације државе, *територијалне рањивости*, (...) из одлика процеса одлучивања и уопште унутрашњег политичког управљања, обједињене *унутрашњом политичком делотворношћу* и *економских недостатака*, било као последица унутрашњих ресурса, било међународних трансакција у којима учествују”.¹³²² Политички контекст се назире у сваком од наведених скупова, јер ни географија, ни економија, ни унутрашња политика самостално не производе спољнополитичке учинке, већ само као појединачне детерминанте које у ‘судару’ са целокупним међународним окружењем добијају свој крајњи облик. Користећи се представљеним оквиром неокласичног реализма, рекли бисмо да су оне само интервенишуће варијабле које не могу круцијално да промене системски произведен подстицај или ограничење. Бег студија малих држава из ‘раља’ реализ(а)ма се у досадашњем њиховом развоју, по правилу, враћао коренима, односно утицају *политике моћи* на спољно деловање најмањих јединица међународног система.

5.1.1 Између рањивости и отпорности

Унутрашња некохерентност групе малих држава које чине готово две трећине свих данашњих независних држава један је од ретких ставова поводом којих постоји сагласност истраживача који се деценијама уназад баве предметом истраживања налик нашем.

¹³¹⁶ John Baylis, “International and global security”, op. cit., p. 233.

¹³¹⁷ Darryl S. L. Jarvis, “Theorising Risk and Uncertainty in International Relations: The Contributions of Frank Knight”, *International Relations*, vol. 25, no. 3, pp. 296-312.

¹³¹⁸ John Baylis, “International and global security”, op. cit., p. 235.

¹³¹⁹ Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction*, Routledge, New York, 2013, p. 138.

¹³²⁰ Аналогија која сугерише на истоимене називе књига наведених аутора, Стенлија Хофмана и Кенета Боулдинга, преузета је из: *Ibidem*, p. 138.

¹³²¹ Michael I. Handel, *Weak States in International System*, op. cit., p. 3.

¹³²² Vaughan A. Lewis, „Foreword: Studying Small States over the Twentieth into Twenty-First Centuries”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., p. IX.

Политички, а рекли бисмо и државнички капацитет, који би могао да буде слабост неке од ‘младих’ независних држава, донедавно колонијално подређених, није важна одредница спољне политике, на пример, Швајцарске или било које од скандинавских земља. Ове државе стабилне уређености политичког система не страхују од недемократских промена власти, државних удара или пучева. На исти начин се може проматрати и интензитет спољашњих притисака који ‘трпе’ државе у суседству великих сила, попут положаја Украјине или Грузије према Руској Федерацији, земаља Латинске Америке према Сједињеним Америчким Државама или Тајвана у сучељавању са Народном Републиком Кином. Сличне ‘страхове’ не можемо пронаћи у случајевима земаља других региона високог степена узајамне интегрисаности, непостојања међудржавних територијалних аспирација или политичке културе решавања спорова мирним средствима.

Разноликост особина спољне политике малих држава неухватљива је строгим класификацијама као амбициозним научним циљевима у погледу истраживања њиховог деловања. Истовремено је и право богатство које нуди прегршт аргумената за доказивање става о њиховој тежњи ка одрживости и отпорности као примарним циљевима обезбеђења опстанка и преживљавања. Такво стање „константне крхкости”,¹³²³ заједничко спољној политици малих држава и њиховом научном изучавању, изазов је коме се на одвојеним колосецима свакодневно супротстављају и политички одлучиоци и истраживачи међународних односа. И док први теже „непрекидном прилагођавању”,¹³²⁴ други су за циљ поставили задирање у суштину утврђивања и спровођења делотворне спољне политике малих држава које надилази дати историјски контекст. На крају, све их уједињује потрага за најбољим начинима установљавања равнотеже ‘рањивости и отпорности’ којој мале државе дугују своје постојање.

Сићушност (*smallness*) и слабост (*weakness*), на које смо много пута указивали у представљању проблема одређења малих држава, у савременом дискурсу губе своју одлучујућу релевантност. На то нас наводе развијајуће дипломатске праксе, било унутар групе субјективних, ‘истомислених’ малих држава, било у оквирима мултилатерализма створених независно од њихове воље. Појмовником једног од савремених истраживача малих држава, Годфрија Балдакина (Godfrey Baldacchino), нужно је користити ‘различита сочива’ како би се досегло правилно разумевање феномена „тираније слабих”,¹³²⁵ у виду уједињеног међународног деловања малих држава. Сетимо се само солидарности оличене Групом 77 у Генералној скупштини УН, Групе глобалне владавине (ЗГ) или мреже привредно усмерене сарадње микро острвских држава које, сви скупа, пркосе обрасцима политике моћи и Тукидидовог ‘Мељанског дијалога’ у коме су у позицији да „раде оно што морају”. Мотивишу нас и на нијансирано разликовање спољнополитичког деловања гледе отпорности (*resistance*), која би указивала на способности државе да одбије негативне утицаје, и унапређене верзије отпорности, често тумачене као еластичности (*resilience*), у смислу „способности опоравка од или прилагођавања промени (...) која може бити урођена (*inherent*) или стечена и развијана (*nurtured*)”.¹³²⁶ Таква ‘еластичност’ не води пуком одбијању негативних фактора које према малој држави генерише међународни систем, већ пре њиховом апсорбовању и пружању делотворних спољнополитичких одговора умањујући, или потпуно уклањајући потенцијалне негативне последице. Понекад, чак, и проактивном деловању које поседује капацитет предупредивања системских ограничења у будућности.

¹³²³ Vaughan A. Lewis, „Foreword: Studying Small States over the Twentieth into Twenty-First Centuries”, op. cit., p. XII.

¹³²⁴ Ibidem, p. XII.

¹³²⁵ Godfrey Baldacchino, “Thucydides or Kissinger? A Critical Review of Smaller State Diplomacy”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., pp. 21-40.

¹³²⁶ Lino Briguglio, “Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements”, in: Eliawony Kisanga, Sarah Jane Danchie (eds), *Commonwealth Small States: Issues and Prospects*, ComSec & CPA, London, 2007, p. 105. Цитат наведен према: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw, „The Diplomacies of Small States at the Start of the Twenty-First Century: How Vulnerable? How Resilient?”, op. cit., p. 1.

Хватање у коштац са потребама отпорности/еластичности у спољном деловању производи крајње различите стратегије деловања. Неке међу њима су и у колизији са нашом анализом ‘паметне’ спољне политике, која укључује морално уверавање или залагање за поштовање номи међународног права. Илустрације ради, можемо се ослонити на рад Нарена Прасада (Naren Prasad) који је у дубинској анализи „рањивих и држава зависних од иностраних донација”¹³²⁷ дошао до налаза о њиховом статусу „‘пирата савременог доба’ који траже изузетке, правне празнине, закључују посебне аранжмане и дерогирају светски систем”¹³²⁸. Улогу узора малим државама често проналазимо у бројним анализама позиције Сингапура у међународном друштву. Међутим, није лако опонашати спољнополитичко деловање ове државе, засновано на мекој моћи, када се има у виду њен „британски империјални дизајн (...) и спремност на ризик који може себи да приушти за случај негативне повратне информације”,¹³²⁹ како је то детаљно образложено у анализи Алана Чонга (Alan Chong). Најпосле, поље студија малих држава преплављују бројна истраживања усмерена на учинке ‘еластичности’ које генерише мултилатерализам карипског географског подручја. Ослањајући се на економске исходе КАРИКОМ-а, поједини аутори настоје да тежиште пребаце на ‘терен’ дипломатије и испитају шире, политичке импликације економских показатеља. На жалост држава тог региона, вредновање отпорности коју њихове дипломатије успевају да генеришу, често је у негативној корелацији са економским помацима.¹³³⁰

На другом крају света, у Европи, проналазимо недвосмислено успешне примере који уливају оптимизам малим државама да, како је то умешно срочио раније више пута помињани Торалсон, могу да „одаберу своју величину”.¹³³¹ На примеру Исланда, доказао је да ова мала држава успева да делује ‘изнад своје тежине’ одабиром „активног учешћа у међународној заједници, заснованом на унутрашњим ресурсима и политичкој вољи да их употребе у спољној политици (курзив, М. Д.)”.¹³³² Док је Исланду на располагању ‘луксуз’ ослањања на сопствена средства, малим афричким земљама је за то адекватан супститут „ефективно формирање савезништава (*alliance formation*) и повезивања проблема (*issue linkage*)”,¹³³³ унутар, на пример, Светске трговинске организације. Како је то сажето објашњено у раду Доне Ли (Donna Lee), афричке државе, произвођачи памука, су у оквиру преговора из Дохе успешно заступале своје интересе применом наведених стратегија, упркос опозицији коју су велике силе, попут САД, исказивале током процеса.

Из наведеног ‘кроки’ садржаја опсежне академске расправе о могућностима спољнополитичког деловања малих држава може се наслутити још један слој аргументације који, на једној страни, уважава стварност, и другој, не нуди ‘предавање великој сили’¹³³⁴ као једину опцију у међународној ацени. Више је реч о „самоопажању малих држава константног, стварног или потенцијалног, стања турбуленције отвореног система коме је

¹³²⁷ Naren Prasad, “Small but Smart: Small States in the Global System”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., p. 60.

¹³²⁸ Ibidem, p. 60.

¹³²⁹ Alan Chong, “Singapore and Soft Power Experience”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., pp. 65-80.

¹³³⁰ Видети детаљно у: Jacqueline Anne Braveboy-Wagner, “The Diplomacy of Caribbean Community States: Searching for the Resilience”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., pp. 96-115.

¹³³¹ Baldur Thorhallsson, “Can Small States Choose Their Own Size? The Case of the Nordic State – Iceland”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., p. 119.

¹³³² Ibidem, p. 138.

¹³³³ Donna Lee, “Bringing an Elephant into the Room: Small African State Diplomacy in the WTO”, in: Andrew F. Cooper and Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*, op. cit., pp. 195-206.

¹³³⁴ „Неуспех није опција (Failure is not an option)” је реченица која се везује за америчку свемирску мисију Аполо 13 (Apollo 13) и чини нам се погодном да у парафрази, којом се неуспех мења предајом, опише дијапазон спољнополитичких стратегија и тактика које су на располагању малим државама када теже да се сврстају уз неку од великих сила.

потребно непрекидно прилагођавати се”.¹³³⁵ У том послу, одлучног смо става, малим државама је доиста на располагању прегршт начина за остварење тог основног спољнополитичког циља: опстанка путем прилагодљивости.

5.1.2 Стратегија спољне политике Србије за 21. столеће

Република Србија је у свом спољнополитичком делању, почевши од 2000. године била склона (не)свесном, али свакако ефективном, стратешком експериментисању. Низале су се спољнополитичке одлуке које смо разврставањем у различите скупове успевали, макар делимично, да уврстимо у одређене стратешке оквире. Достизао се и чувао жељени статус у међународном друштву, трагало се за заштитником сопствених интереса у билатералним и мултилатералним односима, преговарало се о проблемима, отвореним питањима, интеграционим процесима свих друштвених сфера. Међутим, истраживачки налази до којих смо дошли, у теоријском, историјском и савременом емпиријском погледу, наводе нас на закључак да је стратешка будућност спољне политике Србије у ‘памети’. „Наше је да водимо паметну политику и сачувамо своју земљу и народ”,¹³³⁶ помало апокалиптично, али ипак рационално сугерисао је председник Републике на трагу нашег прескриптивног става.

‘Паметна’ стратегија спољне политике дериват је успешних дипломатских пракси које су развијане дилем света и у дугом историјском континууму. Раније представљени чиниоци њеног садржаја омогућавају нам правилно вредновање појединачног деловања било ког актера међународних односа. Истовремено, чине и скуп аналитичких средстава којима се могу формирати ‘саветодавни’ ставови о спољној политици са циљем њеног унапређења. У наредним редовима ћемо, управо на томе засновано, издвојити неколико карактеристика паметне стратегије које би Србија могла делотворно да користи у својој спољној политици.

Учинковитост, испод гајених очекивања, појединих одлука које је Србија (раније СРЈ/СЦГ) примењивала у међународној арени у многоме је била предодређена отпором тадашњих власти према напуштању *стања свести особеног за жртву*. Како смо раније утврдили, ослањајући се на радове Ревеке Педи о спољној политици Грчке, то је нужан предуслов изградње паметног спољнополитичког деловања.

Мањкавост досадашње спољне политике Србије проналазимо и у преамбициозном дневном реду. Константно наглашавање великог броја спољнополитичких приоритета маглило је јасну фокусираност спољнополитичког деловања, одвећ заснованог на ограниченим капацитетима који га подупиру. Наместо тога, паметна стратегија би сугерисала *јасно дефинисање циљева*, и корак даље, установљење јасне оделитости међу њима у складу са идентификованим виталним вредностима којима се у спољној политици тежи. Колизација међу хијерархијски највише постављеним циљевима спољне политике Србије, на коју смо неколико пута већ указивали, истакнут је пример овог ‘недостатка’, гледано са позиција паметне стратегије.

Појединачни ‘светли’ случајеви спољнополитичке праксе приказали су способност Србије да делује у својствима, на пример, ‘градитеља мостова’ или ‘раног покретача’ питања од интереса за целокупно међународно друштво. Међутим, у намери остваривања сопствених националних интереса, српска спољна политика је често била усмерена и ка надгорњавању, чак и са великим силама, што је нарочито било изражено у оквирима мултилатералних форума. Супротстављено томе, паметна стратегија би подразумевала мултилатерално деловање помогнуто јавнодипломатским представљањем иницијативе чија је суштина од *заједничког интереса свим учесницима*. Комплементарно претходном, деловање у оквирима мултилатерално обликованих форума подразумева и дипломатску вештину формулисања ставова, иницијатива и одлука у мери у којој ће оне бити ‘негде између’, односно посредовати интересима великих сила. Пуко ослањање на ‘већински

¹³³⁵ Vaughan A. Lewis, „Foreword: Studying Small States over the Twentieth into Twenty-First Centuries”, op. cit., p. XII.

¹³³⁶ „Вучић: Србија боље да буде ван радара”, op. cit.

гласачки пакет’ или ‘вето играча’ пркоси претпоставкама паметне спољнополитичке стратегије и на дужи рок не води решавању отворених питања, а камоли консензусу.

Наведене тачке унапређења спољне политике Србије на путу ка паметној стратегији, само су неке од дугог низа других које скупно чине предуслов њиховог успешног усвајања и примене. Прилагодљивост нормативног система креирања и спровођења спољне политике, једна је од њих. Осим прилагодљивости, на том путу би стајало и сужавање (до потпуног нестанка) јаза према реалности ових процеса.

5.1.2.1 Нормативни и стварни модел утврђивања и спровођења спољне политике

Осавремењивање аналитичког дискурса о Розенауовој спољнополитичкој предтеорији којој смо приступили у контексту њених одредница, своју применљивост може пронаћи и у живој дискусији о нормативном (институционалном) и стварном (реалном) начину утврђивања и спровођења спољне политике. Она је нарочито важна када је реч о малим државама које се не могу похвалити стабилним демократским институцијама, уређеним и предвидивим токовима политичких процеса, прихватљивим нивоом економског развоја и снаге цивилног друштва. Осим што се могу ‘подичити’ преобладавањем утицаја системских фактора на садржаје спољнополитичких одлука, не би требало занемарити другу по снази групу детерминанти која скупно припада индивидуалним чиниоцима. Додатно, спољнополитичка анализа, која свој разлог постојања црпи из важности изучавања процеса доношења и примене одлука спољне политике, надилази дилему која се налази у наслову овог одељка. Не сматра је (увек) релевантном. Корак даље, служи јој само као почетна тачка испитивања, док се целокупан аналитички процес одвија у домену ‘стварног’.

Са друге стране, досадашњи приступи проматрању особености спољне политике малих држава, како смо у засебном одељку рада већ утврдили ослањајући се на радове Џин Хеј, склонили су испитивању потенцијалних разлика између званично саопштене (декларативне) и, поново, стварне спољне политике. Као да им (не)намеравано измичу финесе (не)поштовања институционално установљеног оквира креирања и реализације спољне политике које, у крајњим исходима, могу имати знатан утицај на садржај одлуке. Розенауовим језиком речено, потребно је истраживати начине на које се индивидуалним напорима нарушава ‘фактор улоге’. Подривање институције, као скупа правила којима је уређена одређена област друштвеног деловања, улогом личности и ‘селидба’ моћи одлучивања из уређених процеса у, за спољашњег посматрача, тешко утврдиве токове, основа су потребе изучавања раскорака нормативног и стварног вођења спољне политике. У том погледу, спољна политика се поима као једна од јавних политика државе, односно према виђењу неких аутора, као „део политичког система”.¹³³⁷ Дугачак процес, од почетне иницијативе па све до последичне имплементације спољнополитичке одлуке и полагања рачуна за учинке подложен је изван институционалним девијацијама у разним фазама процеса.¹³³⁸

Без намере формулисања коначних и вредносно оријентисаних закључака о актуелном стању односа нормативног оквира и спољнополитичке праксе у Републици Србији, што умногоме надилази наш предмет истраживања, у наредним редовима ћемо скицирати институционалну структуру надлежну за утврђивање и вођење спољне политике Србије. Сматрамо да ћемо наведеним кораком додатно појаснити спољнополитичко деловање на коме су засновани истраживачки резултати представљени у претходном поглављу и указати на потребу правног прилагођавања континуираној пракси која надилази установљене оквире.

¹³³⁷ Младен Лишанин, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (1)”, *Српска политичка мисао*, год. 17, вол. 30, бр. 4, 2010, стр. 127-152.

¹³³⁸ О фазама спољнополитичког одлучивања видети више у: Иво Висковић, „Креирање и реализација спољне политике Југославије”, у: *Спољна политика Југославије – репетиторијум*, Факултет политичких наука, Београд, 1991.

Табела 7: Кључне фазе креирања и реализације спољне политике Републике Србије према моделу професора Висковића и правном основу деловања

	Фаза процеса	Кључни актери	Правни оквир
Креирање	Иницијатива	Министар спољних послова, Министарство, Спољнополитички савет, Влада, ДКП, интересне групе.	Устав, Закон о Влади, Закон о спољним пословима.
	Артикулација и агрегација интереса	Министарство спољних послова, ДКП, Спољнополитички савет, Влада, парламент, интересне групе, јавност.	Устав, Закон о Влади, Закон о спољним пословима, Закон о Народној скупштини, Пословник о раду парламента.
	Одлучивање	Министарство спољних послова, Влада, парламент, председник.	Устав, Закон о Влади, Закон о спољним пословима, Закон о Народној скупштини, Пословник о раду парламента.
Реализација	Конкретизација начелних ставова	Министарство спољних послова, Влада.	Устав, Закон о Влади, Закон о спољним пословима.
	Непосредно остваривање спољне политике	Министарство спољних послова, ДКП, друга министарства, министар, Влада, председник Владе, председник Републике.	Устав, Закон о Влади, Закон о спољним пословима, Закон о председнику Републике, Закон о војсци, међународне конвенције.
Контролно-надзорна функција	Унутрашња контрола и надзор	Влада, председник, посебни органи унутрашње контроле, буџетска инспекција.	Устав, Закон о Влади, Закон о спољним пословима, Закон о председнику Републике, Закон о буџетском систему, Закон о државној управи.
	Спољашња контрола и надзор	Парламент, Агенција за борбу против корупције, Државна ревизорска институција, невладин сектор, јавност.	Устав, Закон о Агенцији за борбу против корупције, Закон о државној ревизорској институцији, Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, Закон о тајности података.

Извор: Младен Лишанин, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (2)”, *Српска политичка мисао*, год. 18, вол. 31, бр. 1, 2011, стр. 198.

Осим у Уставу,¹³³⁹ као највишем правном акту, извор података о институцијама надлежним за утврђивање и спровођење спољне политике Србије проналазимо још и у Законима о Влади,¹³⁴⁰ председнику Републике,¹³⁴¹ спољним пословима,¹³⁴²

¹³³⁹ „Устав Републике Србије”, *op. cit.*

¹³⁴⁰ „Закон о Влади”, *Службени гласник Републике Србије*, број 55/05 и 71/05 - исправка 101/07, доступно на: https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/173813/zakon_o_vladi-nezvanicno_preciscen_tekst_cyr.pdf, приступљено: 10/11/2020.

¹³⁴¹ „Закон о председнику Републике”, *Службени гласник Републике Србије*, број 111/2007, доступно на: <https://www.predsednik.rs/dokumenta/zakon-o-predsedniku>, приступљено: 10/11/2020.

¹³⁴² „Закон о спољним пословима”, *op. cit.*

министарствима.¹³⁴³ Наглашавамо да би екстензивно тумачење правног оквира спољне политике укључивало и непрегледан број различитих стратегија, акционих планова, уредби, правилника, резолуција. Међутим, с обзиром да је наша истраживачка намера усмерена преваходно ка идентификовању кључних актера спољнополитичког процеса, задовољавамо се оквирима установљеним највишим правним актима, без задирања у мрежу подзаконских аката.

Најзначајнији спољнополитички актер у Републици Србији је њена Влада. Надлежности утврђене Уставом, попут најшире, рекли бисмо и надређене свим осталима, у виду „утврђивања и вођења политике”,¹³⁴⁴ ограничиле су правни домет кодификације спољне политике Законом о спољним пословима. Усаглашавајући се са словом Устава, Закон који је донет сада већ давне 2007, а измењен и допуњен 2009. године, предвиђа Влади у функцију у утврђивању и министарску у спровођењу спољне политике. Наравно, примат се пружа Министарству спољних послова, али се ни у ком случају не искључују друга министарства, односно „органи државне управе у оквиру свог делокруга”.¹³⁴⁵ Стога ни не чуди често издвајање других министарстава за важне у спољнополитичким процесима, попут Министарства одбране¹³⁴⁶ или у Влади из 2008. године Министарства за Косово и Метохију и Министарство за дијаспору.¹³⁴⁷ Додали бисмо и министарства надлежна за послове финансија, привреде и трговине, нарочито у контексту некадашњег ангажовања економских дипломата у дипломатској мрежи Србије или Министарства за европске интеграције у погледу вођења приступних преговора за чланство у ЕУ. Актуелни Закон о министарствима је њихову спољнополитичку улогу предвидео члановима 24. и 25, указујући на њихов капацитет за остваривање међународне сарадње, нарочито у контексту европске интеграције, односно припремних радњи из послова својих надлежности поводом процеса закључења међународних уговора. Наравно, све време имајући у виду координативну функцију министарства спољних послова које се стара о целости спољне политике и усаглашености свих појединачних деловања.

Дијапазон послова Министарства спољних послова предвиђен чланом 5. Закона о спољним пословима,¹³⁴⁸ осим што за сврху има наглашавање кључне улоге овог државног органа у великом броју послова, индикативан је у још једном сегменту: ‘подели’ надлежности представљања Србије у иностранству са председником Републике. Изражавање јединства Републике Србије, предвиђено чланом 111. Устава, председник остварује помоћу поверених функција чланом који га следи.¹³⁴⁹ Заједничко својство свих надлежности јесте видљиви раскорак између високог степена легитимности остварене непосредним избором и, са друге стране, крајње симболичне позиције у систему креирања и реализације спољне политике. Церемонијална спољнополитичка улога председника у политичком систему Србије утврђена је начелно, уставним одредбама, док релеватним Законом о председнику

¹³⁴³ „Закон о министарствима”, *Службени гласник Републике Србије*, број 128/2020, доступно на: https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/493363/zakon_o_ministarstvima261020_cyr3.pdf, приступљено: 10/11/2020.

¹³⁴⁴ „Устав Републике Србије”, ор. cit., члан 123.

¹³⁴⁵ „Закон о спољним пословима”, ор. cit., члан 2.

¹³⁴⁶ Видети у: Младен Лишанин, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (1)”, ор. cit., стр. 143.

¹³⁴⁷ Наведена министарства у својој анализи издвајају: Драган Ђукановић, Ивона Лађевац, „Приоритети спољнополитичке стратегије Републике Србије”, ор. cit., стр. 359.

¹³⁴⁸ За детаљан преглед послова из надлежности Министарства спољних послова којих има преко 20, видети више у: „Закон о спољним пословима”, ор. cit., члан 5.

¹³⁴⁹ У члану 112. Устава Републике Србије предвиђене су следеће функције председника Републике: представља Републику Србију у земљи и иностранству, указом проглашава законе, у складу с Уставом, предлаже Народној скупштини кандидата за председника Владе, пошто саслуша мишљење представника изабраних изборних листа, предлаже Народној скупштини носиоце функција, у складу са Уставом и законом, поставља и опозива указом амбасадоре Републике Србије на основу предлога Владе, прима акредитивна и опозивна писма страних дипломатских представника, даје помиловања и одликовања, врши и друге послове одређене Уставом; Председник Републике, у складу са законом, командује Војском и поставља, унапређује и разрешава официре Војске Србије.

Републике није додатно разрађена и конкретизована. Овај правни ‘недостатак’ надокнађен је политичком праксом у којој председник Републике, од самог установљења уставног и законског оквира надлежности ове функције, значајно, а понекад и одлучујуће делује у различитим фазама процеса утврђивања и спровођења спољне политике. Живојиновић и Павићевић су ову тезу доказивали на примеру заједничког (са ЕУ) подношења резолуције Генералној скупштини УН 2010. године,¹³⁵⁰ Лишанин на примеру критика упућених Борису Тадићу поводом именовања дипломатских представника Србије у иностранству,¹³⁵¹ док се у тренутку писања овог рада воде жустре јавне расправе о надлежности председника у бројним спољнополитичким активностима, од олакшаног дијалога Београда и Приштине,¹³⁵² до потписивања докумената са потенцијалним (међународно)правним консеквенцама у спољној политици.¹³⁵³ Сетимо се раније наведених потписаних споразума о војној сарадњи 2005. и 2006. године под надлежношћу тадашњих министра спољних послова, Вука Драшковића, и председника Републике, Бориса Тадића. Реч је о споразумима потписаним са НАТО (2005) и САД (2006), односно генералним секретаром НАТО Јапом де Хоп Схефером (Jaar de Hoop Scheffer) и америчком државном секретарком Кодолизом Рајс (Condoleezza Rice) који су у јавности генерисали подозрење према ‘велу тајности’ под којим су закључени, а међу истраживачима још материјала за доказивање раскорака нормативног и стварног у спољној политици Србије.¹³⁵⁴

Надметање двоглаве извршне власти за примат у спољној политици којем сведочимо од зачетака самосталног спољног деловања Србије 2006. године, у потпуности је бацило у запећак спољнополитичку улогу Народне скупштине. Буџетска законодавна функција, која умногоме усмерава амбициозност спровођења спољне политике, допуњена улогама у именовању, гласању о поверењу министру (спољних послова), те одлучивању о рату и миру, потврди потписаних међународних споразума, указали би на снажну улогу коју би парламент требало да обавља у институционалном спољнополитичком систему. Међутим, осим парламентарне дипломатије и уопште међународне сарадње под окриљем бројних међународних организација, спорадичних и реактивних дела Одбора за спољне послове, те повремених резолуција, пре свега о косовско-метохијском питању и процесу европских интеграција, предвиђена снажна улога Народне скупштине није адекватно операционализована у политичкој пракси.¹³⁵⁵ Стога ни не чуди резултат једног од бројних истраживања јавног мњења које указује да свега 3% испитаника сматра да Народна скупштина утврђује и спроводи спољну политику, док двотрећински негирају делотворност скупштинске контролно-надзорне улоге у спољној политици.¹³⁵⁶

Прилика за (пре)уређење спољних послова законским стегама пружа се деценијском расправом о потреби усвајања новог текста Закона о спољним пословима. До тренутка

¹³⁵⁰ Владимир Павићевић, Драган Живојиновић, „Анализа процеса одлучивања у спољној политици Републике Србије”, у: Милан Подунавац (прир.), *Јавне политике Србије*, Фондација Хајнрих Бел, Београд, 2011, стр. 60-62.

¹³⁵¹ Младен Лишанин, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (1)”, *op. cit.*, стр. 141.

¹³⁵² Михаела Шљукић Бандовић, „Бриселски преговори – неоптерећени Уставом, законима и прописима Србије”, *Истиномер*, 30/07/2018, доступно на: <https://www.istinomer.rs/analize/briselski-pregovori-neoptereceni-ustavom-zakonima-i-propisima-srbije/>, приступљено: 09/11/2020.

¹³⁵³ Милош Хрњаз, „Не-споразум или зашто је за споразум потребно (бар) двоје”, *KoSSev*, 10/09/2020, доступно на: <https://kossev.info/ne-sporazum-ili-zasto-je-za-sporazum-potrebno-bar-dvoje/>, приступљено: 10/11/2020.

¹³⁵⁴ Видети више у: Младен Лишанин, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (1)”, *op. cit.*, стр. 148-149.

¹³⁵⁵ Непоштовање нормативног оквира утврђивања, спровођења и контролно-надзорне функције у спољној политици разматрано је у: Игор Новаковић, „Од четири стуба спољне политике до европских интеграција: постоји ли воља за стратешко усмерење спољне политике Србије?”, *op. cit.*, стр. 33-35.

¹³⁵⁶ Игор Новаковић, Тијана Јакишић, „Истраживање – како грађани Србије виде приоритет и процес креирања спољне политике Републике Србије”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2013, доступно на: http://www.isac-fund.org/download/Analiza_rezultata-Anketa_B92.pdf, приступљено: 09/11/2020, стр. 3.

писања ових редова сведоци смо (само) јавној расправи о његовом потенцијалном садржају,¹³⁵⁷ најавама скорог усвајања¹³⁵⁸ и потреби ‘увођења реда у дипломатији’,¹³⁵⁹ без конкретних резултата који би кодификовали установљену неравнотежу постојећег нормативног оквира са стварним стањем вођења спољних односа Србије.

6 ЗАКЉУЧАК

Утврђивање научног значаја истраживања улоге актера међународних односа чија се друштвена релевантност непрекидно негира није био лак посао. Мале државе се суочавају са ограниченим унутрашњим капацитетима за делотворно вођење спољних односа, израженом негативном асиметријом моћи према средњим и великим силама и учестало су немоћне пред

¹³⁵⁷ „Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту закона о спољним пословима”, *Министарство спољних послова*, 08/2013, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/dokumenti/zakoni/11677-2013-09-03-09-01-09?lang=sr>, приступљено: 09/11/2020.

¹³⁵⁸ М. Стојановић, „Закон о дипломатији враћен у процедуру”, *Данас*, 28/07/2014, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/zakon-o-diplomatiji-vracen-u-proceduru/>, приступљено: 09/11/2020.

¹³⁵⁹ „Нови закон уводи ред у српску дипломатију”, *РТС*, 18/11/2018, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3325998/novi-zakon-uvodi-red-u-srpsku-diplomatiju.html>, приступљено: 09/11/2020.

снажним подстицајима и ограничењима међународног система. Приписивани су им епитети безначајности, слабости, улоге ‘конзумента’ образаца понашања установљених мимо њихове воље и субјеката којима, осим сурове борбе за опстанак, нису пружане могућности за остваривање ширег опсега националних интереса. Биле су, дуго, кохејновским језиком речено само Лилипутанци који се у анархичном међународном друштву и константној борби за (над)моћ налазе на страни оних који „чине оно што морају”. Негирање сваке примесе проактивности спољне политике, способности генерисања значајних међународних исхода и делотворне употребе спољнополитичких средстава неправедно резервисаних за снажније државе, било је нужно истргнути из руку теоријског одбацивања малих држава и сместити у колосек реалности која је посве другачија.

Међународна стварност се драматично мењала у деценијама које су погодиле развоју студија малих држава. Била је, процесом деколонизације, подстицајна расту њиховог броја током двадесет година по завршетку Другог светског рата. Сличне исходе произвођила је и ‘балканизацијом’ у последњој секвенци 20. столећа. Упоредо са путевима институционализације управљања међународним проблемима, замахом убрзане глобализације у свим животним сферама, изненадном видљивошћу малих држава у сопственој борби за што бољи положај у свету обележеном променама, били су приметни и научни напори објашњења њихове (независне) спољне политике.

Одсуство почетне синергије међу ауторима, спорадичност обимних истраживања и обитавање у сенци великих теоријских дебата у оквиру науке о међународним односима омели су установљење кохерентних студија малих држава. Појединачни светли тренуци који су се до данашњих дана задржали у основи сваког новог почетка разматрања њихове спољне политике, од радова Анет Бејкер Фокс, преко Дејвида Витала, па до Роберта Ротштајна, нису успевали у намери да онтолошки и епистемиолошки ‘организују’ изучавање малих држава на научно прихватљив начин. Упркос изостанку утемељујућих и ‘трајних’ истина о спољној политици малих држава, ентузијазам аутора поводом наставка научног изучавања није мањкао. Напротив. Започет је процес дугог трајања чији се крај не назире ни у тренутку писања ових редова. Одликује се снажном потребом наглашавања особености спољне политике малих држава, истицања њених позитивних исхода, и надасве, важности улоге коју мале државе играју у театру међународних односа.

Раније проматрање спољне политике малих држава у светлу њихове зависности, заштићености или подређености интересима великих, постепено је усупало место утврђивању степена аутономије њиховог спољног деловања, својевољном удруженом деловању са другима коришћењем благодети мултилатерализма и ефективном остваривању циљева применом спољнополитичких стратегија до тада својствених ‘крупнијим’ актерима. Своју прилагодљивост међународном окружењу учиниле су комплементарном присвајању ‘стратегиија великих’ и последичној примени усклађеној са сопственим средствима, потребама и интересима. Успешно су преговарале о питањима важним за целокупно међународно друштво, достигале су и неговале статус и престиж кредибилног актера међународних односа, заснивале делање на мекој моћи и путем разноврсних мултилатералних мисија учествовале у успостављању и одржавању међународног мира и безбедности. Постајале су утицајни међународни ‘трговци’, нормативни предузетници, велики финансијски донатори и непристрасни арбитри у споровима које велике силе спољашњим деловањем нису успевале да реше. Такво богатство спољнополитичке праксе малих држава исходovalo је сразмерним истраживачким интересовањем. Сетимо се само синтезе особина спољне политике малих држава из пера Џин Хеј, својеврсне надоградње коју је пружала плејада аутора пореклом из скандинавског подручја или даље специјализације усмерене ка малим, многим непознатим острвским државама Пацифика.

Појединачне дубинске студије случајева знатно су допринеле разумевању спољне политике малих држава. Детаљни описи засновани на прегршт емпиријског материјала преузетог из различитих историјских периода који су досезали, као код Матијаса Маса и до средине 17. века, остајали су нам ‘дужни’ одговора на наше кључно истраживачко питање:

зашто мале државе бирају различите спољнополитичке стратегије, у истом временском раздобљу, иако су под утицајем истих, или сличних, подстрека и ограничења међународног система?

Решење смо потражили позивајући у помоћ екстензиван стручни и научни рад о изворима спољне политике. Прибављене податке смо научно организовали категоријално-појмовним апаратом неокласичног реализма и установљеним четворочланим оквиром детерминанти спољне политике приступили темељном испитивању постојећих схватања о хијерархији међу њима. Док би за неореалисту све мале државе морале да делују слично под утицајем истих подстицаја и ограничења међународног система, *innenpolitik* теоретичари сматрају да би требало за објашњењима посегнути дубоко у унутрашњост политичког система државе и за сваку од њих формулисати одговарајуће закључке. И једне, и друге, демантује међународна стварност опскрбљена великим варијететом различитости спољнополитичког деловања малих држава, уз упоредно постојање образаца понашања. Наравно, у раду смо приказали да је слепо придржавање ригидног теоријског оквира једнако погубно као и апсолутно негирање његове релевантности. Својеврсни ‘средњи пут’ у потрази за објашњењима пружио је неокласични реализам који је умешно, а и даље научно, комбиновао предности напред наведених приступа. Дозирање еклектичности омогућава непрезање од употребе методолошких алата традиционално припадајућих и супротстављеним теоријама, док се појединачни изузеци који одступају од полазних ставова о спољнополитичком понашању малих држава не прихватају као појава уздрманости теоријских темеља. Еластичност неокласичног реализма који дозвољава да се системски стимуланси ‘провуку’ кроз мрежу интервенишућих варијабли (стратешка култура, опажање стварности, државно-друштвени односи) показала се адекватном за пружање потпуног одговора на постављено истраживачко питање. Уважавала је унутрашње одреднице спољне политике у довољној мери признајући им утицај на преобликовање системских фактора, док је све време задржавала преимућство међународног система у процесима утврђивања и примене спољне политике малих држава.

Искуствено доказивање теоријских претпоставки које је генерисало изучавање спољне политике малих држава, на примеру Републике Србије, постигло је тројаку сврху. Прво, негирало је релевантност постојећег дискурса о Србији као средњој сили, као сентименту прошлости и хладноратовској међународној позицији друге Југославије. Слањем статуса средње силе на ‘сметлиште историје’ направљен је прекопотребан простор за иновирање расправа о стратегији спољне политике Србије, адекватној за остварење саопштених циљева. Испоставило се научно и друштвено оправданим изучавање способности Србије да, као мала држава употребом спољнополитичких стратегија особених њима, достигне и одржи жељени међународни положај. Друго, усмерило је истраживачку пажњу и ка једној од (западно)балканских држава које су у радовима истакнутих аутора студија малих држава сасвим запостављене. Прегршт анализа које за свој предмет истраживања одређују спољне политике нордијских земаља, Новог Зеланда, економски снажних, европских држава, удаљених ‘азијских тигрова’ или сићушних острвских земаља, биле су прави изазов померању истраживачког тежишта на Балкан, одликован другачијом географијом, историјом, политиком и економијом. Прилагодљивост (истраживања) спољне политике малих држава доказана је и овог пута. Треће, сићушност Србије је у досадашњим радовима узимана ‘здрово за готово’, без потребног стеченог знања о могућностима које стоје пред малом државом у спољној политици. Усмеравање пажње искључиво на ограничења, што унутрашња, што међународна, замаглило је вредност коју би за спољну политику имали и истоврсни подстицаји. Тако је описивана реактивност заузела место прескриптивној проактивности, инерција иновацијама, а предрасуде рационалности.

У раду је испитивана релевантност хипотетичког оквира изграђеног на ставовима изложеним у једној општој и шест посебних хипотеза.

Спроведеним истраживањем и добијеним налазима је у потпуности потврђена садржина *опште хипотезе*. Установљена је директна повезаност између начина на које је

Србија у процесима утврђивања и спровођења спољне политике опажала међународно окружење, са једне стране, и усвајаних спољнополитичких одлука, са друге стране. Неповољна искуства прошлости која су правдана 'искривљеном' перцепцијом расподеле моћи у међународном систему, коју су унутрашњи политички процеси само потхрањивали, ишчезли су из спољне политике Србије после 2000. године. Правилно разумевање интеграционих процеса, конструктивног билатералног и мултилатералног деловања, понекад чак и на унутрашњу политичку штету, усмеравали су спољнополитички курс (не)ометено политичким борбама унутар државе, нити потенцијалним супротстављеним деловањем снажних личности које су претиле да себи подреде целокупан спољнополитички процес. Наведене унутрашње одреднице спољне политике имале су ограничен утицај једино у виду повремених успоравања, беспотребног поновног вредновања или пролонгирања појединих одлука спољне политике које су се испоставиле као неизбежност 'захтева' међународног окружења. Изградња жељеног међународног политичког положаја Србије, која до данас није у потпуности завршена, вођена је преодминантно ослушкивањем импулса међународног друштва.

Србија је своју спољну политику водила уз присутну свест о својој 'сићушности'. Небројено пута смо сведочили чак и јавном 'признању' носилаца власти да је Србија мала држава. Међутим, непостојећи теоријски оквир изучавања малих држава под окриљем науке о међународним односима отежавао нам је једноставну примену безброј пута тестираних научних модела на примеру Србије после 2000. године. Наместо тога, приступили смо потврди *прве посебне хипотезе* којом је установљена повезаност између друштвених промена у међународним односима и напредовања научног изучавања спољне политике малих држава.

Нагло повећање броја држава које се, упркос непостојању јасних критеријума разврставања, могу посматрати у међународним односима као мале, захтевало је озбиљније и уређеније истраживање њихових спољних политика. Опсежним индуктивно вођеним истраживањем утврдили смо, помало расуте, критеријуме којих су се аутори придржавали у одређењу малих држава и груписали их у класификацију могућих дефиниција. Додатно, довели смо их у везу са друштвеним околностима које су на дневни ред настајућих студија малих држава стављале релевантне теме, од деловања у међународним организацијама, преко истраживања вођених међународном политичком економијом, до интеграционих процеса регионалног карактера и етно-националних сукоба унутар малих држава. Није занемарено ни то што је хронологија развоја студија малих држава, зачета 50их година прошлог века, уважавала теоријске дебате у оквиру науке о међународним односима. Тако је, од бихевиористичке револуције и развоја спољнополитичке анализе, па до надметања за 'главни ток' објашњења међународних односа у тријади реализма-либерализма-конструктивизма апсорбована аргументација изучавања малих држава опонашала кључне одреднице развоја целокупне науке о међународним односима.

Установљена равноправност малих држава у међународном друштву и испитивани случајеви њихових успешних спољнополитичких пракси пружили су основу потврђивању *друге посебне хипотезе*. Мале државе су успешно прилагођавале стратегије спољне политике, у науци о међународним односима резервисане за велике силе, и примењивале их у остварењу сопствених спољнополитичких циљева у различитим временским периодима, географским подручјима и засновано на разноврсним спољнополитичким средствима. Од потраге за заштитником или пожељним статусом, преко развоја преговарачких стратегија и тактика унутар мултилатерализама, до 'паметног' деловања у међународној арени, сведоци смо делотворној употреби свих наведених стратегија у спољној политици малих држава. Њихова вештина прибављања подршке велике силе за сопствене интересе, попут Србије која проналази заштитника у 'вето играчима' Савета безбедности УН, или раније Југославије од 1948. до 1957. године услед сукоба са Совјетским Савезом, способност управљања дневним редом уврштавањем за њих значајних питања на агенду одлучивања међународних организација, у случајевима Малте или Балтичких земаља, или деловање 'изнад тежине' и

стварање перцепције ‘добре силе’, као што то чини Норвешка, само су илустрација опсежно представљене теоријске расправе поткрепљене искуственим примерима у другом поглављу овог рада. Осим доказане прилагодљивости спољнополитичких стратегија ограниченим ресурсима која су малим државама на располагању, доказана је и делотворност њихове употребе у сврху остваривања постављених спољнополитичких циљева.

Детаљни описи спољних политика малих држава који су нам послужили што правилнијем њиховом дефинисању, утврђивању основних одлика спољне политике и примењивих стратегија спољног деловања, по страни су остављали објашњење настанка, односно факторе утицаја на сам садржај одлука. Доказивањем *треће посебне хипотезе* утврдили смо да је изучавање одредница спољне политике кључно за објашњење зашто је нека држава усвојила и применила одређену одлуку или стратегију. Модел анализе заснован на детерминантама спољне политике, са једне стране, ‘укрупњује’ налазе спољнополитичке анализе у скупове чија је просторна и временска примењивост универзалнија од појединачних студија случајева на којима почива спољнополитичка анализа. Са друге стране, истовремено, врши се ‘спуштање’ нивоа анализе са глобалног и на државни и индивидуални како би се на правилан начин објасниле све варијације спољнополитичког понашања наизглед ‘истих’ актера међународних односа. Позиционирање ‘негде између’ партикуларности спољнополитичке анализе и општости великих теорија међународних односа, омогућило је утврђивање преимућства које међународно окружење има у погледу утицаја на крајње спољнополитичке исходе малих држава, слично претпоставкама неокласичног релизма, чиме је доказана и *четврта посебна хипотеза*.

У одсуству теорије спољне политике, а са циљем научно релевантног усмеравања истраживања, погодан теоријски оквир пронађен је у поставкама неокласичног реализма, који се у литератури неретко и поима као својеврсна ‘теорија спољне политике’, а не међународних односа. Доказана компатибилност скупова варијабли у оквиру неокласичног реализма ‘треће врсте’, са одабраним моделом разумевања детерминанти спољне политике, послужила је допунском учвршћивању тезе о надмоћи коју међународно окружење има у процесима креирања и реализације спољне политике малих држава. У *Поглављу 3* извршена је потпуно нова упоредна анализа фактора које истражује спољнополитичка анализа (на пример, Минц и ДеРуен), неокласичног реализма (Рипсман, Лобел и Таљафери) и покушаја грађења теорије спољне политике (Розенау, Висковић). Теоријска повезница садржана у овом промишљању, између *innenpolitik* и системских теорија међународних односа, омогућила је објашњење различитости међу спољнополитичким одлукама различитих актера сличних особина које би, ослањајући се појединачно на било који од наведених приступа, биле разумеване на исти начин. Потпору наведеним ставовима успешно смо пронашли у студији случаја спољне политике Републике Србије и њеној евидентној различитости у односу на друге мале државе, чак и истог географског региона и сличног историјског наслеђа и политичке културе.

Прилика за ‘раскид са мрачном прошлошћу’ која се Савезној Републици Југославији пружила након октобарских политичких промена 2000. године произвела је, до 2018. године којом је омеђен наш предмет истраживања, прегршт спољнополитичких учинака који чине искуствени део нашег научног интересовања. Промене у вертикалној организацији државне власти (СРЈ до 2003, СЦГ до 2006. године), идеолошке основе политичких одлучилаца релевантних за спољну политику, нормативног оквира утврђивања и спровођења спољне политике, уз одсуство званично усвојене, писане спољнополитичке стратегије нису ослабиле чврстину доказа *петој посебној хипотези*.

Снага којом је детерминанта међународног политичког положаја усмеравала спољну политику Србије супротставила се повремено присутним и само са ограниченим учинцима видљивим унутрашњим спољнополитичким одредницама. Тежња државе ‘обновљеног субјективитета’ да се што брже (ре)интегрише у све делове међународног друштва није је напуштала до дана у којима се пишу ови редови. Од првог таласа обнове чланства у организацијама система Уједињених нација, Савета Европе, нешто касније Партнерства за

мир, активног учешћа у регионалним мултилатералним иницијативама до савремених покушаја имплементације нових облика међународног организовања и управљања у позадини је стајала иста намера: побољшање међународног политичког положаја са циљем достизања или очувања усвојених спољнополитичких вредности. Она није промењена ни након црногорског референдума 2006. године и прилике за ‘самостално’ вођење спољних послова, ни 2012. године када је постојала бојазан од идеолошког спољнополитичког заокрета услед унутрашњих политичких промена. Мишљења смо да су сви докази представљени у емпиријском делу овог рада довољна потпора закључном ставу да је српску спољну политику, упркос свему, водило стратешко мишљење и стремљење декларисаним дугорочним спољнополитичким циљевима. Они се семантички нису мењали, иако је периодично био обогаћиван њихов садржај услед промена околности. Тако смо могли да пратимо константност присуства европске интеграције, очувања територијалног интегритета и суверенитета, односе са великим силама и регионалну сарадњу као непрекидно присутне циљеве спољне политике Србије од 2000. до 2018. године.

Придике о непостојању стратешког мишљења у спољној политици Србије предупредили смо прибављеним доказима за *шесту посебну хипотезу*. Сужено схватање стратегије којем смо прибегли у другом поглављу, омогућило је искуствену проверу издвојених карактеристика стратегије потраге за заштитником, стратегије потраге за статусом, стратегије преговарања и паметне стратегије на примерима спољне политике Србије вођене у процесу приступања ЕУ, решавању косовско-метохијског питања, развијању пријатељских, партнерских или савезничких односа са великим силама и добросуседске политике у региону Западног Балкана.

Све препреке са којима се у делотворном спољнополитичком наступу суочавају мале државе, присутне су и у случају Србије. Политика условљавања Европске уније небројено пута је тестирала успешност стратегије преговарања. Једностранни акти, попут проглашења независности Косова и Метохије, стављали су на пробу ефикасност потраге за заштитником. Стицање статуса кредибилног актера међународних односа у кога остали имају поверење често је зависило од унутарспољних фактора, попут сарадње са Хашким трибуналом. Једном речју, међународно окружење пресудно одређује начине избора адекватне спољнополитичке стратегије мале државе. Решавању косовско-метохијског питања често се приступало уз непостојање утицаја на садржину дневног реда о коме се одлучује, а услови за приступање Европској унији ‘прилагођавани’ су у ходу особеностима српског случаја.

Упркос свему, Србија је успевала да примени издвојене стратегије спољне политике у појединачним случајевима које смо анализирали. Оно што наизглед нарушава чврстину овог закључка односи се на непостојање засебног посматрања примене стратегије, на једној страни, односно вредновања њених успеха, на другој страни. На случајевима ‘успорене’ интеграције у ЕУ и много пута изневерених очекивања поводом датума остварења крајњег циља, чланства, закључили смо да је стратегија употребљавана на непотпун начин. Исто се може рећи и за стратегије примењене у односима са великим силама и суседима. Њихова имплементација је патила од селективности, одсуства правовремености и неправилне процене поседованих средстава. Скупно сагледано, ‘лек’ наведеним недостацима би се, заиста, могао пронаћи у коначном усвајању свеобухватне стратегије спољне политике која би све расуте стратешке елементе објединила у једном документу, водилби спољнополитичког деловања Србије.

Пажња посвећена прибављању релевантних података којима би се у крајњој инстанци доказало постојање кохерентног скупа аутора и њихових радова ослоњених на слична епистемиолошка, онтолошка и методолошка полазишта, а у циљу доказивања постојања студија малих држава није нас довела до жељених резултата. И даље сведочимо непостојању, или макар не у потребном обиму, унутар теоријске комуникације која би унапредила научно изучавање спољне политике малих држава. Због тога су истраживачи овог, тврдимо, важног феномена међународних односа усмерени на полазишта ‘позајмљена’ из других сфера науке о међународним односима. Уместо стварања сопствених стратегија, класификација,

дефиниција, својственим искључиво малим државама, посеже се за прилагођавањем постојећих. Истини за вољу, томе упорно доприноси разноликост ‘изгледа’ и спољнополитичког деловања којим нас мале државе емпиријски ‘снабдевају’. Неухватљивост образаца понашања, као усуд проучавања малих држава, опире се стегам строго научних дефиниција и класификација које би помогле правилном разумевању спољне политике малих држава. Наставак праћења нових теоријских и емпиријских истраживања, где видимо и допринос нашег рада, намеће се као логичан наставак даљих активности.

Као што се свет у коме мале државе обитавају мењао од 50их година 20. столећа кроз различите фазе развоја њиховог проучавања, тако и данас посматрамо нове образце понашања који прилагођавају структуру међународног друштва новим изазовима. У моменту писања ових редова, свет је погодила пандемија *КОВИД-19* вируса, стављајући, по ко зна који пут, на пробу мултилатералне облике управљања међународним проблемима и поверење и солидарност међу државама. Критике упућене Светској здравственој организацији, обустављање америчког финансирања ове организације и затварање држава унутар сопствених граница, љубоморно чувајући средства за борбу против последица вирусуса, родиле су протекционизам и национализам који кроз историју нису били погодно тле за ефикасно спољнополитичко деловање малих држава. У налог будућим истраживањима би се могло ставити управо испитивање делотворности постојећих стратегија спољног деловања малих држава у новонасталим околностима.

Наравно, класификација стратегија коју смо у овом раду понудили није ни свеобухватна, ни јасно одељених елемената међу собом. Она је резултат компромиса постигнутог прихваћеним еклектицизмом, од кога не преза ни неокласични реализам којим је, превасходно, вођено читаво истраживање. Зато је сасвим рационално даље истраживачко интересовање усмерити, осим ка поновном вредновању учинковитости предложене класификације, и њеној допуни, прецизирању, преформулисању и додатној проби на новим искуственим случајевима.

Расправе о природи одредница спољне политике и установљавање хијерархијског, компетитивног или комплементарног односа међу њима наставиће да море умове истраживача спољне политике. Поткрепу овом ставу проналазимо у чињеници да смо за потребе нашег истраживања успешно комбиновали налазе до којих се дошло средином шездесетих и седамдесетих година двадесетог столећа (Розенау, Стојковић, Гавранов) и прве деценије двадесет и првог века (Минц, ДеРуен, Висковић). С обзиром на број постојећих класификација, начина њихове употребе и временску и просторну прилагодљивост, верујемо да ће се трагање за општом теоријом спољне политике још неко време усмеравати ка подробнијој анализи детерминанти спољне политике, као њеном битном елементу.

Све су гласнији аргументи у прилог неодрживости постојећег спољнополитичког деловања Републике Србије. Повремена неизвесност чланства у ЕУ, дуго трајање процеса преговора о решавању косовско-метохијског питања и нејасна перспектива даљег уравниотежавања односа са великим силама путем четворостубне архитектуре спољне политике увелико позивају на нове анализе и понуду иновативних спољнополитичких концепција. Уколико додамо и, сада већ константне несугласице са суседима, ситуационо активирани и умирене у складу са унутрашњим политичким потребама, онда је разлог томе још и оправданији. Наш покушај пружања нових увида у спољнополитичке учинке Србије кроз призму употребе одабраних стратегија, добра је полазна основа за испитивање коришћених спољнополитичких стратегија према Србији, било да је реч о великим силама, ЕУ или суседним државама. Била би то вредна одредница неке будуће стратегије спољне политике Србије.

7 БИБЛИОГРАФИЈА

7.1 Монографије и зборници радова

1. Alden, Chris and Anmon Aran, *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, second edition, Routledge, London and New York, 2017.
2. Alesina, Alberto, Enrico Spolaoare, *The size of nations*, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, London, 2003.
3. Baker Fox, Annette, *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*, The University of Chicago Press, Chicago, 1959.
4. Baldwin, David A., *Economic Statecraft*, Princeton University Press, New Jersey, 1985.
5. Baylis John, James Wirtz, Eliot Cohen, Colin S. Gray (eds), *Strategy in the Contemporary World – An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, New York, 2002.
6. Beridge, G.R., and Lorna Lloyd, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Third Edition, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2012.
7. Blackwill, Robert D., and Jennifer M. Harris, *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, London, 2016.
8. Brands, Hal, and Charles Edel, *The Lessons of Tragedy: Statecraft and World Order*, Yale University Press, New Haven and London, 2019.
9. Braveboy-Wagner, Jacqueline Anne, *Small states in global affairs: the foreign policies of the Caribbean community*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
10. Breuning, Marijke, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, 2007.
11. Brown, Chris and Kirsten Ainley, *Understanding International Relations (3rd edition)*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005.
12. Brummer, Klaus, and Valerie M. Hudson (eds), *Foreign Policy Analysis: Beyond North America*, Lynne Rienner Publishers, London, 2015.
13. Buitrago, Sybille Reinke de (ed.), *Portraying the Other in International Relations: Cases of Othering, Their Dynamics and the Potential for Transformation*, Cambridge Scholars Publishing, 2012.
14. Butler, Petra and Caroline Morris (eds), *Small States in a Legal World*, Springer, Berlin, 2017.
15. Butterfield, Herbert, Martin Wight (eds), *Diplomatic Investigation: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. 1966.
16. Carlsnaes, Walter, Thomas Risse and Beth A. Simmons (ed.), *Handbook of International Relations*, SAGE, London, 2013.
17. Cooper, Andrew F., Timothy M. Shaw (eds), *The diplomacies of small states: between vulnerability and resilience*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2009.
18. Dueck, Colin, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press, Princeton, 2006.
19. East, Maurice A., Stephen A. Salmore and Charles F. Hermann (eds), *Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1978.
20. Edström, Håkan, Dennis Gyllensporre, and Jacob Westberg, *Military Strategy of Small States – Responding to External Shocks of the 21st Century*, Routledge, London and New York, 2019.
21. Frankel, Joseph, *Contemporary International Theory and the Behaviour of States*, Oxford University Press, New York and London, 1975.
22. Frankel, Joseph, *International Relations*, Oxford University Press, New York, 1964.
23. Freedman, Lawrence, *Ukraine and the Art of Strategy*, Oxford University Press, New York, 2019.
24. Fukuyama, Francis, *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2004.

25. George, Alexander L., Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge and MIT Press, Massachusetts, 2005.
26. George, Alexander L., *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*, United States Institute of Peace Press, Washington D.C., 1993.
27. Goetschel, Laurent (ed.), *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*, Springer, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1998.
28. Goldhamer, Herbert, *Foreign Powers in Latin America*, Princeton University Press, Princeton, 1972.
29. Gray, Colin S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
30. Gray, Colin S., *Strategy and History – Essays on Theory and Practice*, Routledge, London and New York, 2006.
31. Hajperc, Martin, *Macchiato diplomatija: Kosovo, mrtvi ugao Evrope*, Albatros plus, Beograd, 2017.
32. Handel, Michael I., *Weak States in International System*, Frank Cass, London, 1990.
33. Hart, B.H. Liddell, *Strategy*, A Meridian Book, New York, 1991.
34. Hellmann, Gunther, Andreas Fahrmeir, and Milos Vec (eds), *The Transformation of Foreign Policy: Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
35. Hermann, Charles F., “Foreign Policy”, in: Stuart Nagel (ed.), *Encyclopedia of Policy Studies*, Dekker, New York, 1983.
36. Hermann, Charles F., Charles W. Kegley Jr., James N. Rosenau (eds), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, HarperColinsAcademic, London, 1987.
37. Hermann, Charles F., Paul F. Lambert, “Foreign Policy”, in: Stuart Nagel (ed.), *Basic Literature in Policy Studies*, Jai Press, Greenwich, 1984.
38. Hey, Jeanne A. K. (ed.), *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Lynne Rienner, Boulder, London, 2003.
39. Hey, Jeanne A. K., *Theories of dependent foreign policy and the case of Ecuador in the 1980s*, Center for International Studies, Ohio University, 1995.
40. Hill, Christopher, *Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, 2003.
41. Hill, Christopher, *Foreign Policy in the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2016.
42. Hill, Christopher, *The National Interest in Question: Foreign Policy in Multicultural Societies*, Oxford University Press, 2013.
43. Holsti, K.J., *International Politics: A Framework for Analysis*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, third edition, 1977.
44. Hudson, Valerie M. and Benjamin S. Day, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Rowman & Littlefield, New York, 2020.
45. Hudson, Valerie M., *Foreign Policy Analysis - Classic and Contemporary Theory*, Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, UK, 2007.
46. Jervis, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1976.
47. Jervis, Robert, *System Effects*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1997.
48. Jervis, Robert, *The Logic of Images in International Relations*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1970.
49. Jesse, Neal G., and John R. Dreyer, *Small States in the International System*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2016.
50. Jesse, Neal G., John R. Dreyer, *Small States in the International System: at Peace and at War*, Lexington Books, New York, 2016.
51. Katzenstein, Peter J., *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1985.

52. Khanna, Parag, *How to Run The World: Charting a Course To The Next Renaissance*, Random House, New York, 2011.
53. King, Gary, Robert O. Keohane, Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994.
54. Kjeza, Đulijeto, *Rusofobija*, Albatros plus, Beograd, 2016.
55. Klauswitz, Claus von, *On War*, Oxford University Press, New York, 2007.
56. Larsen, Henrik, *Analysing the foreign policy of small states in the EU: the case of Denmark*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2005.
57. Liska, George, *Alliances and the Third World*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1968.
58. Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (eds), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
59. Maass, Matthias, *Small states in world politics: The story of small state survival, 1648-2016*, Manchester University Press, Manchester, 2017.
60. Marsh, David, Gerry Stoker, *Teorije i metode političke znanosti, olitičja misao*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
61. Mearsheimer, John J., *The Great Delusion – Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Heaven and London, 2018.
62. Melissen, Jan (ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 2007.
63. Migdal, Joel S., *Strong societies and weak states: state-society relations and state capabilities in the Third World*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1988.
64. Mintz, Alex, Karl Jr. DeRouen, *Understanding Foreign Policy Decision Making*, Cambridge University Press, New York, 2010.
65. Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, fourth edition, Alfred A. Knopf, New York, 1967.
66. Mouritzen, Hans, and Anders Wivel (eds), *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*, Routledge, Abington, 2005.
67. Müller, Leon, *Neutrality in World History*, Routledge, New York, 2019
68. Neack, Laura, Jeanne A.K. Hey, and Patrick J. Haney, *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice Hall, New Jersey, 1995.
69. Neack, Laura, *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*, forth edition, Rowman & Littlefield, New York and London, 2019.
70. Nye, Joseph S, Jr. *The Future of Power*, Public affairs, New York, 2011.
71. Osgood, Robert E. *Alliances and American Foreign Policy*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1968.
72. Pedi, Revecca, *International Relations Theory: Small States in International System*, Doctoral Dissertation, University of Macedonia, Thessaloniki, Greece, 2016.
73. Pinker, Stiven, *Prosvječeni svet: argumenti u korist razuma, nauke, humanizma i napretka*, Laguna, Beograd, 2019.
74. Platias, Athanassion, *High Politics in Small Countries: An Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden*, Doctoral Dissertation, Cornell University, 1986.
75. Posen, Barry R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.
76. Rana, Kishan S., *21st Century Diplomacy: A Practitioner's Guide*, The Continuum International Publishing Group, London and New York, 2011.
77. Rana, Kishan S., *The Contemporary Embassy: Path to Diplomatic Excellence*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2013.
78. Rapoport, Jacques, Ernest Muteba, Joseph J. Therattil, *Small states and territories: status and problems*, United Nations Institute for Training and Research, Arno Press, New York, Volume 27, 1971.
79. Reiter, Erich, and Heinz Gartner (eds), *Small States and Alliances*, Springer, Berlin, 2001.

80. Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
81. Robertson, Justin, Maurice A. East (eds), *Diplomacy and Developing Nations: Post-Cold War foreign policy-making structures and processes*, Routledge, London and New York, 2005.
82. Robinson, Piers, *The CNN Effect: The myth of news, foreign policy and intervention*, Routledge, London and New York, 2002.
83. Rosati, Jerel A., Joe D. Hagan and Martin W. Sampson III (eds), *Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change*, University of South Carolina Press, 1994.
84. Rosenau, James, *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
85. Rosenau, James, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
86. Rosencrance, Richard, *International Relations: Peace or War?*, McGraw-Hill Bok Company, New York, 1973.
87. Rothstein, Robert L. *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York and London, 1968.
88. Schafer, Mark, and Stephen G. Walker (eds), *Beliefs and Leadership in World Politics: Methodns and Application of Operational Code Analysis*, Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, 2006.
89. Snow, Donald M., *International relations – Principles and Applications*, 8th edition, Rowman & Little field, Lanham, 2020.
90. Snyder, Jack L., *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1991.
91. Snyder, Richard C., H.W. Bruck, Burton Sapin, *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*, Palgrave Macmilan, New York, 2002.
92. Steinmetz, Robert, and Anders Wivel (eds), *Small states in Europe: challenges and opportunities*, Ashgate, Farnham, 2010.
93. Taliaferro, Jeffrey W., Norrin M. Ripsman, and Steven E. Lobell (eds), *Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge University Press, New York, 2012.
94. Thucydides, *The Peloponnesian War*, Oxford World's Classics, Oxford University Press, New York, 2009.
95. Toje, Asle, *European Union as a Small Power: After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2010.
96. Toje, Asle, *The European Union as a Small Power: After the Post-Cold War*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2010.
97. Trump, Mary L., *Too Much and Never Enough: How my family created the world's most dangerous man*, Simon & Schuster, London and New York, 2020.
98. Vasquez, John A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
99. Vekarić, Vatroslav, *Foreign Policy in Transition*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2005.
100. Vital, David, *The Inequality of States*, Oxford University Press, New York, 1967.
101. Walt, Stephen M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.
102. Waltz, Kenneth N., *The Man, State, and War; A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1959.
103. Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
104. Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
105. Williams, Paul D., *Security Studies: An Introduction*, Routledge, New York, 2013.

106. Wittkopf, Eugene R., Christopher M. Jones and Charles W. Kegley JR., *American Foreign Policy: Pattern and Process*, seventh edition, Thomson Wadsworth, Belmont, 2008.
107. Wohlforth, William C. and Stephen G. Brooks, *The World out of Balance*, Princeton University Press, Princeton, 2008.
108. Wolfers, Arnold, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, Maryland, 1962.
109. Zoellick, Robert B., *America in the World: A History of U.S. Diplomacy and Foreign Policy*, Twelve, New York and Boston, 2020.
110. Аврамов, Смиља, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2008.
111. Арон, Рејмон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад, 2001.
112. Бериц, Џеф Р., *Дипломатија: теорија и пракса*, Филип Вишњић и Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2008.
113. Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД Подгорица и Романов Бања Лука, 2001.
114. Варуфакис, Јанис, *А слаби трпе оно што морају: Европа, мере штедње и претња глобалној стабилности*, Лагуна, Београд, 2017.
115. Вент, Александар, *Друштвена теорија међународне политике*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2014.
116. Гавранов, Велибор, Момир Стојковић, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, Савремена администрација, Београд, 1972.
117. Давутоглу, Ахмет, *Стратегијска дубина: међународни положај Турске*, Службени гласник Београд, 2014.
118. Дашић, Марко, *Особености праксе јавне дипломатије Групе двадесет (Г20)*, мастер рад, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, октобар 2012.
119. Димитријевић, Војин, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
120. Драгојловић, Наташа, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (ур.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
121. Ђукановић, Драган, *Балкан на постхладноратовском раскршћу (1989-2020)*, Институт за међународну политику и привреду, Службени гласник, Београд, 2020.
122. Ђукановић, Драган, *Спољнополитички идентитети Србије: противречности и рефлексије*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2019.
123. Ердељан, Боривој (ур.), *Србија и свет – зборник радова*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
124. Јовић, Дејан (ур.), *Теорије међународних односа: реализам*, Политичка култура, Загреб, 2013.
125. Кегли, Чарлс В. Јр., Јудин Р. Виткоф, *Светска политика: тренд и трансформација*, ЦСЕС, Дипломатска академија, Београд, 2006.
126. Кенеди, Пол, *Успон и пад великих сила: економска промена и ратовање од 1500. до 2000. године*, ЦИД Подгорица и Службени лист СЦГ, Београд, 2003.
127. Кисинџер, Хенри, *Светски поредат*, Клуб Плус, Београд, 2015.
128. Кнежевић-Предић, Весна, Саша Аврам и Жељко Лежаја (прир.), *Извори међународног хуманитарног права*, Факултет политичких наука и Међународни комитет црвеног крста, Београд, 2007.
129. Крејниш, Мајкл и Марк Фишер, *Трамп: цела прича – амбиција, его, новац и моћ на амерички начин*, Лагуна, Београд, 2016.
130. Крстић Милан, *Стратегије дестигматизације у спољној политици државе: студија случаја спољне политике Републике Србије од 2001. до 2018. године*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, октобар 2020.

131. Лађевац, Ивона, Драган Ђукановић (урс), *Србија и међународне организације*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.
132. Лопандић, Душко, Јасмина Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
133. Макијавели, Николо, *Владалац*, Моно и Мањана, Београд, 2009.
134. Милетић, Андреја, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, Савремена администрација, Београд, 1978.
135. Милосављевић, Славомир и др Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, ЈП Службени гласник, Београд, 2008.
136. Минић, Јелица (ур.), *Изазови спољне политике Србије*, Европски покрет у Србији, Фондација Friedrich Ebert у Београду, 2015.
137. Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила*, измењено и допуњено издање, Удружење за студије САД у Србији и Чигоја штампа, Београд, 2017.
138. Моргентхау, Ханс Ј., *Теорија међународне политике*, ЦИД Подгорица, 2014.
139. Недељковић, Стеван, *Стратегија уравнотежавања у међународним односима, студије случаја: француско и немачко уравнотежавање Сједињених Америчких Држава после Хладног рата*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, октобар 2020.
140. Петровић, Драган, Драган Ђукановић, *Стубови спољне политике Србије – ЕУ, Русија, САД и Кина*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.
141. Платон, *Држава*, БИГЗ, Београд, 1983.
142. Поповић, Небојша, Коста Николић, *Војислав Коштуница – једна каријера*, Комитет правника за људска права YUCOM, Београд, 2006.
143. Пророковић, Душан, *Геополитика Србије – Положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд, 2015.
144. Самарџић, Слободан (прир.), *Србија у процесу придруживања Европској унији*, Службени гласник, Београд, 2009.
145. Симић, Драган Р., Драган Живојиновић (урс), *Политика Сједињених Америчких Држава према региону Западног Балкана*, Факултет политичких наука, Београд, 2015.
146. Симић, Драган Р., *Расправа о поретку*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
147. Симић, Драган Р., *Светска политика*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2009.
148. Симић, Предраг, *Тито и НАТО – успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008.
149. Слободан Самарџић, *Трагедија Косова*, Catena mundi, Београд, 2018.
150. Стефановић, Борко, *Депеша Вашингтон: како је прављен српски кокус у америчком Конгресу*, Дан граф и Данас, Београд, 2017.
151. Стојић Карановић, Едита, Слободан Јанковић (прир.), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, 2008.
152. Хас, Ричард, *Свет у нереду - америчка спољна политика и криза старог поретка*, Центар за међународну сарадњу и одрживи развој, Београд, 2017.

7.2 Научни и стручни чланци у часописима и зборницима радова (у штампаном и електронском издању)

1. Adler, Emanuel, and Vincent Pouliot, "International Practices", *International Theory*, vol. 3, issue 1, 2011, pp. 1-36.
2. Amstrup, Niels, "The Perrenial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts", *Cooperation and Conflict*, vol. 11, no. 3, 1976, pp. 163-182.
3. Anhlid, Anders, "Free or Forced Riders? Small States in International Political Economy: The Example of Sweden", *Cooperation and Conflict*, vol. 27, no. 3, 1992, pp. 241-276.
4. Annan, Kofi A., "Problems Without Passports", *Foreign Policy*, vol. 32, no. 5, 2002, 30-31.

5. Archer, Clive, and Neill Nugent, "Introduction: Does the Size of Member States Matter in the European Union?", *Journal of European Integration*, vol. 28, no. 1, 2006, pp. 3-6.
6. Arter, David, "Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's 'Northern Dimension Initiative'", *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 5, 2000, pp. 677-697.
7. Axelrod, Robert and Robert O. Keohane, "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume II, Sage, New York, pp. 181-207.
8. Ayoob, Mohammed, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, vol. 4, no. 3, 2002, pp. 27-48.
9. Baehr, Peter R., "Small States: A Tool For Analysis", *World Politics*, vol. 27, no. 3, 1975, pp. 456-466.
10. Bailes, Alyson J.K, Baldur Thorhallsson, "Instrumentalizing the European Union in Small States Strategies", *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 2, 2013, pp. 99-115.
11. Bailes, Alyson J.K., "Does a Small State Need a Strategy?", *The Center for Small State Studies*, University of Iceland, 2009, доступно на: https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/does_a_small_state_need_a_strategy_bailes_a.pdf, приступљено: 20/08/2020.
12. Bailes, Alyson J.K., Bradley A. Thayer and Baldur Thorhallsson, "Alliance theory and alliance 'Shelter': the complexities of small states alliance behaviour", *Third World Thematics: A TWQ Journals*, 2016, pp. 9-26.
13. Bailes, Alyson J.K., Jean-Marc Rickli and Baldur Thorhallsson, "Small states, survival and strategy", in: Clive Archer, Alyson J.K. Bailes and Anders Wivel (eds), *Small states and international security: Europe and beyond*, Routledge, Abingdon, 2014, pp. 26-45.
14. Baker Fox, Anette, "The Small States of Western Europe in the United Nations", *International Organization*, Vol. 19, Issue 3, June 1965, pp. 774-786.
15. Baker Fox, Annette, "The Small States in International System, 1919-1969", *International Journal*, vol. 24, pp. 751-764.
16. Baldwin, David A., "Interdependence and Power: A Conceptual Analysis", *International Organization*, vol. 34, no. 4, 1980, pp. 471-506.
17. Baldwin, Richard, "Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocs on the Path to Global Free Trade", Working Paper 12545, *National Bureau of Economic Research*, September 2006, доступно на: <https://www.nber.org/papers/w12545.pdf>, приступљено: 24/06/2020.
18. Barnett, Michael and Raymond Duvall, "Power in International Politics", *International Organization*, vol. 59, no. 1, 2005, pp. 39-75.
19. Battistella, Dario, „Raymond Aron: a neoclassical realists before the label existed", in: Asle Toje and Barbara Kunz (eds), *Neoclassical Realism in European Politics: Bringing Power Back In*, Manchester University Press, Manchester, 2012, pp. 117-137.
20. Baumann, Rainer, Volker Ritterberger and Wolfgang Wagner, "Neorealist Foreign Policy Theory", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume II, Sage, New York, pp. 151-179.
21. Baylis, John, "International and global security", in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, 5th edition, Oxford University Press, New York, 2011, pp. 230-245.
22. Berejikian, Jeffrey D., "David versus Goliath: Risk and Weaker State Confrontation", *Foreign Policy Analysis*, vol. 14, no. , 2018, pp. 326-345.
23. Bjol, Erling, "The Power of the Weak", *Cooperation and Conflict*, vol. 3, 1968, pp. 157-168.
24. Bjorkdahl, Annika, "Norm advocacy: a small state strategy to influence the EU", *Journal of European Public Policy*, vol. 15, no. 1, 2008, pp. 135-154.
25. Braveboy-Wagner, Jacqueline, "Opportunities and limitations of the exercise of foreign policy power by a very small state: the case of Trinidad and Tobago", *Cambridge Review of International Relations*, vol. 23, no. 3, 2010, pp. 407-427.

26. Brecher, Michael, Blema Steinberg, Janice Stein, "A framework for research of foreign policy behavior", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 13, no. 1, Mar. 1969, pp. 75-101.
27. Brighi, Elisabetta and Christopher Hill, "Implementation and behaviour", in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 147-167.
28. Brooks, Stephen G., "Dueling Realisms", *International Organization*, vol. 51, no. 3, 1997, pp. 445-477.
29. Browning, Christopher S., "Small, Smart and Salient? Rethinking Identity in the Small States Literature", *Cambridge Review of International Relations*, vol. 19, no. 4, 2006, pp. 669-684.
30. Bueger, Christian and Anders Wivel, "How do small states maximize influence? Creole diplomacy and smart state foreign policy of Seychelles", *Journal of Indian Ocean Region*, vol. 14 no. 2, 2018, pp. 170-188.
31. Carlsnaes, Walter, "Actors, structures, and foreign policy analysis", in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 113-129.
32. Carlsnaes, Walter, "How Should we Study the Foreign Policies of Small European States?", *NAÇÃO E DEFESA*, No. 118, Serie 3, Outono-Inverno 2007, pp. 7-20.
33. Carlsnaes, Walter, "The Agency-structure Problem in Foreign Policy Analysis", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume IV, Sage, New York, pp. 165-198.
34. Chong, Alan, "Small state soft power strategies: virtual enlargement in the cases of the Vatican City State and Singapore", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 3, 2010, pp. 383-405.
35. Chong, Alan, and Marrhias Mass, "Introduction: the foreign policy power of small states", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 23, no. 3, pp. 381-382.
36. Christensen, Thomas J., and Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, vol. 44, no. 2, 1999, pp. 137-167.
37. Christensen, Thomas, "China, the U.S.-Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia", *International Security*, vol 23, no. 4, Spring 1999, pp. 49-80.
38. Christensen, Thomas, "Posing Problems Without Catching Up: China's Rise and Challenges for U.S. Security Policy", *International Security*, vol. 25, no. 4, Spring 2001, pp. 5-40.
39. Crandall, Matthew, "Soft Security Threats and Small States: the Case of Estonia", *Defence Studies*, vol. 14, no. 1, 2014, pp. 30-55.
40. Crandall, Matthew, Ingrid Varov, "Developing status as a small state: Estonia's foreign aid strategy", *East European Politics*, vol. 32, no. 4, pp. 405-425.
41. Crowards, Tom, "Defining the category of 'small' states", *Journal of International Development*, vol. 14, no. 2, 2002, pp. 143-179.
42. DeHaven, Mark J., "Internal and External Determinants of Foreign Policy: West Germany and Great Britain During the Two-Tracks Missile Controversy", *International Studies Quarterly* (1991) 35, pp. 87-108.
43. Deitelhoff, Niicole, and Linda Wallbott, "Beyond soft balancing: small states and coalition-building in the ICC and climate negotiations", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 25, no. 3, 2012, pp. 345-366.
44. Desch, Michael C., "Culture Clash: Assessing the Importance of Ideas in Security Studies", *International Security*, vol. 23, no. 1, 1998, pp. 141-170.
45. Đukanović, Dragan, Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, "Serbia and its neighbours: Continuity of old and/or new policy", *The Review of International Affairs*, vol. LXIV, no. 1151, 2013, pp. 104-114.
46. Đukanović, Dragan, Marko Dašić, "Current Challenges of the European Integration Process of the Western Balkans Countries", *Serbian Political Thought*, Yer 10, Vol. 17, No. 1, 2018, pp. 5-27.

47. East, Maurice A., "Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models", *World Politics*, vol. 25, no. 4, 1973, pp. 556-576.
48. East, Maurice A., "The International System Perspective and Foreign Policy", in: Maurice A. East et al (eds), *Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1978, pp. 142-160.
49. East, Maurice A., and Charles F. Hermann, "Do Nation-Types Account for Foreign Policy Behavior?" in: *Comparing Foreign Policies: Findings*, pp. 269-303
50. Economides, Spyros, "From fatigue to resistance: EU enlargement and the Western Balkans", *Dahrendorf Forum IV*, Working Paper no. 17, 20 March 2020.
51. Ejodus, Filip, "Serbia's Military Neutrality: Origins, Effects and Challenges", *Croatian International Relations Review*, XX, 71, 2014, pp. 43-69.
52. El-Anis, Imad, "Explaining the behaviour of small states: an analysis of Jordan's nuclear energy policy", *Cambridge Review of International Affairs*, 2015, pp. 1-20.
53. Ellis, David C., "On the Possibility of 'International Community'", *International Studies Review*, vol. 11, no. 1 (Mar., 2009), pp. 1-26.
54. Elman, Colin, "Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories for Foreign Policy?", *Security Studies*, vol. 6, no. 1, 1996, pp. 7-53.
55. Elman, Miriam Fendius, "The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard", *British Journal of Political Science*, vol. 25, no. 2, 1995, pp. 171-217.
56. Fearon, James D., "Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations", *Annual Review of Political Science*, vol.1, no. 1, 1998, pp. 289-313.
57. Finizio, Steven P., "Small States and Integration: An Introduction", in: Petra Butler, Eva Lein, Rhoson Salim (eds), *Integration and International Dispute Resolution in Small States*, Springer, 2018, pp. 3-24.
58. Glaser, Charles L., "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/1995, pp. 50-90.
59. Glenn, John, "Realism versus Strategic Culture", *International Studies Review*, vol. 11, no. 3, September 2009, pp. 523-551.
60. Gold, Hyam, "Foreign Policy Decision-Making and the Environment: the claims of Snyder, Brecher and the Sprouts", *International Studies Quarterly*, vol. 22, no. 4, Dec. 1978, pp. 560-586.
61. Goldgeier, James, and Elizabeth N. Saunders, "The Unconstrained Presidency: Checks and Balances Eroded Long Before Trump", *Foreign Affairs*, vol. 97, no. 5, september/october 2018, pp. 144-156.
62. Graeger, Nina, "From 'forces for good' to 'forces for status'? Small states military status-seeking", in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, pp. 86-107.
63. Gramer, Robbie, "U.S. Plans to Jump Back Into the Balkans with New Envoy", *Foreign Policy*, August, 30, 2019, доступно на: <https://foreignpolicy.com/2019/08/30/us-plans-to-jump-back-into-balkans-with-new-envoy-serbia-kosovo-dialogue-dispute-state-department-diplomacy-europe/>, приступљено: 27/08/2020.
64. Guzzini, Stefano, "The Enduring Dilemmas of Realism in International Relations", *European Journal of International Relations*, vol. 10, no. 4, pp. 533-568.
65. Hanrieder, Wolfram F., "Actor Objectives and International Systems", *The Journal of Politics*, vol. 27, no. 1, 1965, p. 109-132.
66. Hanrieder, Wolfram F., "Compatibility and Consensus: A Proposal for Conceptual Linkage of External and Internal Dimensions of Foreign Policy", *The American Political Science Review*, vol. 61, no. 4, (Dec., 1967), pp. 971-982.
67. Heine, Jorge, "From Club to Network diplomacy", in: Nadrew F. Cooper, Jorge Heine and Ramesh Thakur (eds), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 54-69.

68. Hermann, Margaret G, Charles F. Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry", *International Studies Quarterly*, vol. 33, no. 4, Dec. 1989, pp. 361-387.
69. Hey, Jeanne A. K., "Foreign Policy Options under Dependence: A Theoretical Evaluation with Evidence from Ecuador", *Journal of Latin American Studies*, vol. 25, no. 3, 1993, pp. 543-574.
70. Hocking, Brian, "Changing the terms of trade policy making: from the 'club' to the 'multistakeholder' model", *World Trade Review*, vol. 3, no. 1, March 2004, pp. 3-26.
71. Holsti, K. J., "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds.), *Foreign Policy Analysis*, Volume I, SAGE Publications, London, 2011, pp. 219-250.
72. Howard, Gron, Caroline and Anders Wivel, "Maximizing Influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From Small State Policy to Smart State Strategy", *Journal of European Integration*, vol. 33, no. 5, 2011, pp. 523-539.
73. Hudson, Valerie M., "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", *Foreign Policy Analysis*, vol. 1, issue 1, March 2005, pp. 1-30.
74. Hudson, Valerie M., "The history and evolution of foreign policy analysis", in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 13-34.
75. Hurwitz, Jon, Mark Peffley, "The Means and Ends of Foreign Policy as Determinants of Presidential Support", *American Journal of Political Science*, Vol. 31, No. 2 (May, 1987), pp. 236-258.
76. Jackson, Sarita, "Small states and compliance bargaining in the WTO: an analysis of the Antigua-US Gambling Services Case", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 25, no. 3, 2012, pp. 367-385.
77. James, Patrick, John R. Oneal, "The Influence of Domestic and International Politics on the President's Use of Force", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 35, No. 2, Democracy and Foreign Policy: Community and Constraint (Jun., 1991), pp. 307-332.
78. Jarvis, Darryl S. L., "Theorising Risk and Uncertainty in International Relations: The Contributions of Frank Knight", *International Relations*, vol. 25, no. 3, pp. 296-312.
79. Jervis, Robert, "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, pp. 167-214.
80. Jorgensen, Knud Eric, "The End of Realist Tradition", Paper was presented at the 9th Pan-European Conference on International Relations, the annual conference of the European International Studies Association, Giardini Naxos, Sicily, 23-26 September, 2015.
81. Jowett, Plato B., "Plato on Population and the State", *Population and Development Review*, Vol. 12, No. 4, December 1986, pp. 781-798.
82. Kaarbo, Juliet, "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory", *International Studies Review*, vol. 17, 2015, pp. 189-216.
83. Kaarbo, Juliet, Jeffery S. Lanis, and Ryan K. Beasley, "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective", in: Ryan K. Beasley et. all (eds), *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, Second edition, Sage, London, pp. 1-26.
84. Kassimeris, Christos, "The foreign policy of small powers", *International Politics*, vol. 46, no. 1, 2009, pp. 84-101.
85. Katzenstein, Peter J., "Small States and Small States Revisited", *New Political Economy*, Vol. 8, No. 1, 2003, pp. 9-30.
86. Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye Jr., "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5, pp. 81-95.
87. Keohane, Robert O., "Lilliputans' Dilemmas: Small States in International Politics", *International Organization*, Vol. 23, No. 2 (Spring, 1969), pp. 291-310.
88. Keohane, Robert O., "The Big Influence of Small Allies", *Foreign Policy*, no. 2, Spring 1971, pp. 161-182.

89. Keohane, Robert O., "The Study of Political Influence in General Assembly", *International Organization*, Vol. 21, Issue 2, March 1967, pp. 231-237.
90. Keohane, Robert O., "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 158-203.
91. Keohane, Robert O., Joseph S. Nye, Jr., "Between Centralization and Fragmentation: The Club Model for Multilateral Cooperation and Problems of Democratic Legitimacy", Paper prepared for American Political Science Convention, Washington D.C., August 31 – September 3, 2000.
92. Kirton, John J., "Working Together for G8-G20 Partnership: The Muskoka-Toronto Twin Summits of 2010", in: Marina Larionova and John J. Kirton (eds), *The G8-G20 Relationship in Global Governance*, Ashgate, Burlington, 2015, pp. 109-121.
93. Kitchen, Nicholas, "Systemic pressure and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation", *Review of international studies*, vol. 36, no. 1, 2010, pp. 117-143.
94. Knudsen, Olav F., "Analysing Small-State Security - The Role of External Factors", in: Bauwens, Werner, Armand Clesse, and Olav F. Knudsen (eds), *Small States and Security Challenge in the New Europe*, Potomac, London, 1996, pp. 3-20.
95. Knudsen, Olav F., "Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 5, No I, 2002, pp. 6-23.
96. Kovačević, Marko, "Understanding the marginality constellations of small states: Serbia, Croatia, and the crisis of EU-Russia relations", *Journal of Contemporary European Studies*,
97. Kovačević, Marko, "What place for East and West? Discourses, reality, and foreign and security policies of small post-Yugoslav states", *Third World Thematics: A TWQ Journal*, vol. 1, no. 1, 2016, pp. 110–131.
98. Krasner, Stephen D., "Transforming of International Regimes: What the Third World Wants and Why", *International Studies Quarterly*, vol. vol. 25, no. 1, 1981, pp. 119-148.
99. Krueger, Anne O., "Problems with Overlapping Free Trade Areas", in: Takatoshi Ito and Anne O. Krueger (eds), *Regionalism versus Multilateral Trade Agreements*, University of Chicago Press, Chicago, 1997, pp. 9-24.
100. Kubalkova, Vendulka, "Foreign Policy, International Politics, and Constructivism", in: Kubalkova, Vendulka (ed.), *Foreign Policy in a Constructed World*, Routledge, London and New York, 2001, pp. 15-37.
101. Kundera, Milan, "A Kidnapped West or Culture Bows Out", *Granta*, доступно на: <https://granta.com/a-kidnapped-west-or-culture-bows-out/>, приступљено: 29/10/2020.
102. Kurečić, Petar, Goran Kozina and Filip Kokotović, "Revisiting the Definition of Small State Through the Use of Relational and Quantitative Criteria", Conference Paper, 19th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Melbourne, Australia, February 2017.
103. Labs, Eric J., "Do Weak States Bandwagon?", *Security Studies*, vol. 1, no. 3, 1992, pp. 383-416.
104. Lamoreaux, Jeremy W., "Acting small in a large state's world: Russia and the Baltic states", *European security*, vol. 23, no. 4, 2014, pp. 565-582.
105. Lebow, Richard Ned, "Counterfactual Thought Experiments", in: in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume IV, Sage, New York, pp. 227-270.
106. Legro, Jeffrey F., and Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, vol. 42, no. 2, 1999, pp. 29-42
107. Leira, Halvard, "The Emergence of Foreign Policy", *International Studies Quarterly* (2019) 0, pp. 1-12.
108. Lindell, Ulf and Stefan Persson, "The Paradox of Weak States Power: A Research and Literature Overview", *Cooperation and Conflict*, XXI, 1986, pp. 79-97.
109. Linklater, Andrew, "Globalization and the transformation of political community", in: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds), *The Globalization of World Politics: An*

- introduction to international relations*, fifth edition, Oxford University Press, Oxford, New York, 2011, pp. 528-543.
110. Lobell, Steven E., Neal G. Jesse, Kristen P. Williams, "Why do secondary states choose to support, follow, or challenge?", *International Politics* (2015) Vol 52, No. 2, pp. 146-162.
 111. Long, Tom, "It's Not the Size, It's the Relationship: From 'Small States' to Asymmetry", *International Politics*, vol. 54, no. 2, pp. 144-160.
 112. Luša, Đana, Petra Mijić, "Vanjska politika malih država - normativna moć kao faktor utjecaja u međunarodnim odnosima", *Političke perspektive - časopis za istraživanje politike*, vol. 2, no. 3, 2012, str. 39-65.
 113. Maass, Matthias, "Small states: Survival and proliferation", *International Politics*, vol. 51, no. 6, 2014, pp. 709-728.
 114. Maass, Matthias, "The elusive definition of small state", *International Politics*, vol. 46, no. 1, 2009, pp. 65-83.
 115. Marra, Robin F., Charles W. Ostrom Jr., Dennis M. Simon, "Foreign Policy and Presidential Popularity: Creating Windows of Opportunity in the Perpetual Election", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 34, No. 4, December 1990, pp. 588-623.
 116. Mesquita, Bruce Bueno de, "Domestic Politics and International Relations", *International Studies Quarterly*, vol. 46, no. 1, 2002, pp. 1-9.
 117. Miliken, Jennifer, "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume IV, Sage, New York, pp. 199-226.
 118. Mladenov, Mladen, "An Orpheus Syndrome? Foreign Policy After the Dissolution of Yugoslavia", in: Soeren Keil, Bernhard Stahl, *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, pp. 147-172.
 119. Modelski, George, "The World's Foreign Ministers: A Political Elite", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 14, No. 2 (Jun., 1970), pp. 135-175.
 120. Moon, Bruce E., "Consensus or Compliance? Foreign-Policy Change and External Dependence", *International Organization*, vol. 39, no. 2, 1985, pp. 297-329.
 121. Moon, Bruce E., "The Foreign Policy of the Dependent State", *International Studies Quarterly*, Vol. 27, 1983, pp. 315-340.
 122. Morrow, James D., "Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances", *American Journal of Political Science*, vol. 35, no. 4, 1991, pp. 904-933.
 123. Narizny, Kevin, "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism", *International Security*, Vol. 41, No. 2 (Fall 2017), pp. 155-190.
 124. Nasra, Skander, "Governance in EU foreign policy: exploring small state influence", *Journal of European Public Policy*, vol. 18, no. 2, 2011, pp. 164-180.
 125. Neumann, Iver B., Benjamin de Carvalho, "Introduction: Small States and Status", in: Carvalho, Benjamin de, Iver B. Neumann (eds), *Small States Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, 1st edition, Routledge, 2015, pp. 1-21.
 126. Neumann, Iver B., Sieglinde Gstohl, "Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?", in: Christine Ingebritsen, Iver B. Neumann, Sieglinde Gstohl, Jessica Beyer (eds), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Seattle, 2006, pp. 3-36.
 127. O Suilleabhain, Andrea, "Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities", International Peace Institute, New York, May 2014.
 128. Ostrom, Charles W., Jr., Brian L. Lob, "The President and the Political Use of Force", *The American Political Science Review*, Vol. 80, No. 2 (Jun., 1986), pp. 541-566.
 129. Panke, Diana, "Dwarfs in international negotiations: how small states make their voices heard", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 25, no. 3, 2012, pp. 313-328.
 130. Panke, Diana, "Good instructions in no time? Domestic coordination of EU policies in 19 small states", *West European Politics*, vol. 33, no. 4, 2010, pp. 770-790.
 131. Panke, Diana, "Studying small states in international security affairs: a quantitative analysis", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 30, no. 2-3 2017, pp.

132. Panke, Diana, Julia Gurol, "Small States as Agenda-setters? The Council Presidencies of Malta and Estonia", *Journal of Common Market Studies*, vol. 56, no. 1, 2018, pp. 1-10.
133. Panke, Diana, "Small states in multilateral negotiations. What have we learned?", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 25, no. 3, 2012, pp. 387-398.
134. Paterson, William E., "Small States in International Politics", *Cooperation and Conflict*, vol. 4, issue 1, 1969, pp. 119-123.
135. Pavićević, Vladimir, i Dragan Živojinović, "Analiza procesa odlučivanja u spoljnoj politici Srbije." u: *Javne politike Srbije*, urednik Milan Podunavac, Univerzitet u Beogradu - Fakultet političkih nauka, 2011, str. 57-68.
136. Pedersen, Rasmus Brun, "Bandwagon for Status: Changing Patterns in Nordic States Status-seeking Strategies?", *International Peacekeeping*, 2017, pp. 1-25.
137. Pedi, Revecca, Ilias Kouskouvelis, "Cyprus in the Eastern Mediterranean: A Small State Seeking for Status", in: Litsas, Spyridon, Aristotle Tziampiris (eds), *The New Eastern Mediterranean: Theory, Politics, and States in Volatile Era*, Springer, Cham, 2019, pp. 151-167.
138. Pedi, Revecca, "Greece in the Aftermath of the Economic Crisis Need to Change Its Strategy in the International System: Choosing between Melians and David", in: J. Marangos (ed.), *The Internal Impact and External Influence of the Greek Financial Crisis*, Palgrave, Houndmills, 2017, pp. 143-160.
139. Posen, Barry R., "The War for Kosovo: Serbia's Political Military Strategy", *International Security*, Vol. 24, No. 4, 2000, pp. 39-84.
140. Putnam, Robert D., "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume II, Sage, New York, pp. 49-83.
141. Radoman, Jelena, "Small States in World Politics: State of the Art", *Journal of Regional Security*, vol. 13, no. 2, 2018, pp. 179-200.
142. Rathbun, Brian, "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism", *Security Studies*, vol. 17, no. 2, 2008, pp. 294-321.
143. Reiter, Dan, "Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past", *World Politics*, Vol. 46, No. 4 (Jul. 1994), pp. 490-526.
144. Richards, Diana, T. Clifton Morgan, Rick K. Wilson, Valeria L. Schwebach, Garry D. Young, "Good Times, Bad Times, and the Diversionary Use of Force", *Journal of Conflict Resolution* Vol. 37, No. 3, September 1993, pp. 504-535.
145. Rickli, Jean-Marc, "European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 21, no. 3, 2008, pp. 307-325.
146. Ripsman, Norrin M., "Neoclassical Realism", in: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Oxford University Press, 2019, доступно на: <https://www.oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36>, приступљено: 21/05/2019).
147. Rose, Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), pp. 144-172.
148. Rosenau, James N., "A Pre-Theory Revisited: World Politics in an Era of Cascading Interdependence", *International Studies Quarterly*, vol. 28, no. 3, 1984, pp. 245-305.
149. Rosenau, James N., "Convergence and Cleavage in the Study of International Politics and Foreign Policy", *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 6, no. 4, (Dec., 1962), pp. 359-367.
150. Rosenau, James N., "Foreign Policy as Adaptive Behavior: Some Preliminary Notes For Theoretical Model", *Comparative Politics*, vol. 2, no. 3, 1970, pp. 365-387.
151. Rosenau, James N., "Pre-Theories and Theories of Foreign Policy", in: Walter Carlsnaes and Stefano Guzzini (eds), *Foreign Policy Analysis*, Sage Library of International Relations, Volume I, Sage, New York, pp. 143-195.

152. Rosenau, James N., "Toward Single-Country Theories of Foreign Policy: the Case of the USSR", in: Charles F. Hermann et al. (eds), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Harper Collins Academic, London, 1987, pp. 53-74.
153. Rosenau, James N., Gary D. Hoggard, "Foreign Policy Behavior in Dyadic Relationships: Testing a Pre-Theoretical Extension", in: James N. Rosenau (ed.), *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings, and Methods*, SAGE Publications, New York, 1974, pp. 117-150.
154. Rothstein, Robert L., "Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965", *International Organization*, Vol. 20, No. 3 (Summer, 1966), pp. 397-418.
155. Rothstein, Robert L., "On the Costs of Realism", in: Richard Little and Michael Smith (eds.), *Perspectives on World Politics (3rd edition)*, Taylor & Francis, New York, 2006 pp. 368-374.
156. Ruggie, John Gerard, "Multilateralism: The anatomy of an Institution", in: John Gerard Ruggie (ed.), *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*, Columbia University Press, New York, 1993.
157. Rummel, R.J., "Dimensions of Conflict Behavior within Nations, 1946-59", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 10, No. 1, Mar. 1966, pp. 65-73.
158. Salmore, Stephen A., Charles F. Hermann, "The Effect of Size, Development, and Accountability on Foreign Policy", *Peace Research Society, Papers, XIV*, The Ann Arbor Conference, 1969.
159. Sawyer, Jack, "Dimensions of Nations: Wealth, Power, and Politics", *American Journal of Sociology*, vol. 73, no. 2, 1967, pp. 145-172.
160. Schilling, Warner R., "The Clarification of Ends: or, Which Interest is National?", *World Politics*, vol. 8, no. 4, 1956, pp. 566-578.
161. Schmidt, Brian C., "The primacy of national security", in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 206-221.
162. Schulz, Tobias, Marc Hufty, Maurice Tschopp, "Small and smart: the role for Switzerland in the Cartagena and Nagoya protocols negotiations", *International Environmental Agreements*, vol. 17, no. 4, 2017, pp. 553-571.
163. Schweller, Randal L., "The Progressiveness of Neoclassical Realism", in: Elman, Colin, and Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2003, pp. 311-347.
164. Schweller, Randall L., "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, Vol. 29, No. 2, 2004, 159-201.
165. Shin, Gi-Wook, Hilary Izatt and Rennie J. Moon, "Asymmetry of power and attention in alliance politics: the US-Republic of Korea case", *Australian Journal of International Affairs*
166. Singer, David, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, vol. 14, no. 1, 1961, pp. 77-92.
167. Skocpol, Theda, "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", in: Peter B. Evans, Dietrich Reuschmeyer, Theda Skocpol (eds), *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, pp. 3-37.
168. Smed, Urlik Trolle, Anders Wivel, "Vulnerability without capabilities? Small state strategy and the international counter-piracy agenda", *European Security*, vol. 26, no. 1, 2017, pp. 79-98.
169. Smith, Alastair, "Diversionary Foreign Policy in Democratic Systems", *International Studies Quarterly*, Vol. 40, No. 1 (Mar., 1996), pp. 133-153.
170. Smith, Steve, "Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory", in: Kubalkova, Vendulka (ed.), *Foreign Policy in a Constructed World*, Routledge, London and New York, 2001, pp. 38-55.
171. Smith, Steve, "Theories of Foreign Policy: An Historical Overview", *Review of International Studies*, vol. 12, no. 1, 1986, pp. 13-29.

172. Sprout, Harold and Margaret Sprout, "Environmental Factors in the Study of International Politics", in: Harold Karan Jacobson and William Zimmerman (eds), *The Shaping of Foreign Policy*, Atherton Press, New York, 1969, pp. 43-75.
173. Staden, Alfred Van, "Small States Strategies in Alliances: The Case of The Netherlands", *Cooperation and Conflict*, vol. 30, no. 1, 1995, pp. 31-51.
174. Starr, Harvey, "Book Review: Grand Strategies in War and Peace", *American Political Science Review*, vol. 81, issue 1, 1993, p. 261.
175. Stassen, Glen H., "Individual Preference Versus Role-Constraint in Policy-Making", *World Politics*, vol. 25, no. 1, (Oct. 1972), pp. 96-119.
176. Steinsson, Sverrir and Baldur Thorhallsson, "Small State Foreign Policy", in: *Oxford research Encyclopedia of Politics*, Oxford University Press, 2017.
177. Steinsson, Sverrir and Baldur Thorhallsson, "The Small-State Survival Guide to Foreign Policy Success", *The National Interest*, 15/10/2017, доступно na: приступљено: 15/06/2019.
178. Steinsson, Sverris, "Neoclassical Realism in the North Atlantic: Explaining Behaviors and Outcomes in Cod Wars", *Foreign Policy Analysis*, vol. 13, no. 3, 2017, pp. 599-617.
179. Sterling-Folker, Jennifer, "Realist Environment, Liberal Process, and Domestic-Level Variables", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 1, (Mar., 1997), pp. 1-25.
180. Stivachtis, Yannis A., "American Perceptions of the European Union and Its Role in World Affairs", *Review of European Studies*, Vol. 4, No. 3, July 2012, pp. 64-76.
181. Streeten, Paul, "The Special Problems of Small Countries", *World Development*, Vol. 21, No. 2, 1993, pp. 197-202.
182. Taliaferro, Jeffrey, "Security Seeking Under Anarchy - Defensive Realism Revisited", *International Security*, vol. 25, no. 3, 2000/2001, pp. 128-161.
183. Tang, Shiping, "Taking Stock of Neoclassical Realism", *International Studies Review* (2009) 11, pp. 799-803.
184. Thies, Cameron G., Marijke Breuning, "Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory", *Foreign Policy Analysis*, vol. 8, no. 1, 2012, pp. 1-4.
185. Thorhallsson, Baldur and Anders Wivel, "Small States in the European Union: What Do We Know and what Would We Like to Know?", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 19, no. 4, 2006, pp. 651-668.
186. Thorhallsson, Baldur, "Domestic buffer versus external shelter: viability of small states in the new globalised economy", *European Political Science*, vol. 10, no. 3, 2011, pp. 324-336.
187. Thorhallsson, Baldur, "Small States in the UN Security Council: Means of Influence", *The Hague Journal of Diplomacy*, vol. 7, no. 2, 2012, pp. 135-160.
188. Thorhallsson, Baldur, "Studying small states: A Review", *Small States and Territories*, vol. 1, no. 1, 2018, pp. 17-34.
189. Tversky, Amos, and Daniel Kahneman, "Availability: A Heuristic for Judging, Frequency and Probability", *Cognitive Psychology*, vol. 5, 1973, pp. 207-232.
190. Vayrynen, Raimo, "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict*, VI, 1971, pp. 91-102.
191. Veenendaal, Wouter P. and Jack Corbett, "Why Small States Offer Important Answers to Large Questions", *Comparative Political Studies*, vol. 48, no. 4, 2015, pp. 527-549.
192. Vukadinović, Radovan, „Male države i politika nesvrstavanja“, *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 7, no. 3-4, 1970, str. 407-422.
193. Walker, Stephen G., "Macropolitics and Foreign Policy Decisions", in: Stephen G. Walker, Akan Malici and Marc Schafer, *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and Microfoundations of Behavioral International Relations*, Routledge, London and New York, 2011, pp. 21-43.
194. Walt, Stephen M., "Great Powers Are Defined By Their Great Wars", *Foreign Policy*, September 21, 2017, dostupno na: <https://foreignpolicy.com/2017/09/21/great-powers-are-defined-by-their-great-wars/>, pristupljeno: 11/08/2020.

195. Walt, Stephen M., "The Enduring Relevance of Realist Tradition", in: Ira Katznelson and Helen V. Milner (eds), *Political Science: State of the Discipline*, W.W. Norton, New York, 2002, pp. 197-209.
196. Waltz, Kenneth N., "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, vol. 91, no. 4 (Dec., 1997), pp. 913-917.
197. Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, 5-41.
198. Weller, Marc, "The Vienna Negotiations on the Final Status for Kosovo", *International Affairs*, vol. 84, no. 4, 2008, pp. 659-681.
199. Wilkenfeld, Jonathan, "Domestic and Foreign Conflict Behavior of Nations", *Journal of Peace Research*, Vol. 5, Issue 1 (March, 1968), pp. 56-69.
200. Wivel, Anders, "Explaining why state X made a certain move last Tuesday: the promise and limitations of realist foreign policy analysis", *Journal of International Relations and Development*, vol. 8, issue 4, 2005, pp. 355-380.
201. Wivel, Anders, Alyson J.K. Bailes and Clive Archer, "Setting the scene: Small states and international security", in: Clive Archer, Alyson J.K. Bailes and Anders Wivel (eds), *Small states and international security: Europe and beyond*, Routledge, Abingdon, 2014, pp. 3-25.
202. Wivel, Anders, Baldur Thorhallsson, "Brexit and small states in Europe: Hedging, Hiding, or Seeking Shelter", in: P. Diamond, P. Nedergaard, and B. Rosamond (eds), *Routledge Handbook of the Politics of Brexit*, Routledge, London, 2018, pp. 266-277.
203. Wohlforth, William C., Benjamin de Carvalho, Halvard Leira, Iver B. Neumann, "Moral authority and status in International Relations: Good states and social dimension of status seeking", *Review of International Studies*, vol. 44, no. 3, pp. 526-546.
204. Wohlforth, William C., "Realism and foreign policy", in: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne (eds), *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*, Oxford University Press, 2016, pp. 35-53.
205. Yalem, Ronald J., "The 'Theory of Ends' of Arnold Wolfers", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 4, no. 4, 1960, pp. 421-425.
206. Yee, Albert S., "The Casual Effects of Ideas on Policies", *International Organization*, vol. 50, no. 1, (Winter, 1996), pp. 69-108.
207. Zahariadis, Nicolaos, "Nationalism and Small State Foreign Policy – The Greek Response to the Macedonian Issue", *Political Science Quarterly*, vol. 109, no. 4, 1994, pp. 647-667.
208. Zakaria, Fareed, "Realism and Domestic Politics: A Review Essay", *International Security*, vol. 17, no. 1, Summer 1992, pp. 177-198.
209. Бенко, Владо, „Идеологија и спољна политика“, *Међународни проблеми*, вол. XXIV, бр. 2, 1972, стр. 9-25.
210. Векарић, Ватрослав, „Односи Србије и Црне Горе са САД: почетак једног новог пријатељства“, *Међународна политика*, број 1111, јул-септембар 2003, стр. 14-16.
211. Висковић, Иво, „Детерминанте спољне политике: теоријски модел и његова примена“, *Међународна политика*, година LXIX, број 1169, стр. 5-30.
212. Висковић, Иво, „Детерминанте спољне политике“, у: Едита Карановић, Слободан Јанковић (урс), *Елементи стратегије спољне политике Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 17-21.
213. Висковић, Иво, „Између жеља (грађана) и реалности (политике)“, у: „Наслеђена питања спољне политике: либерална и романтичарска традиција“, *Економист*, јануар 2005, стр. 4-9.
214. Висковић, Иво, „Креирање и реализација спољне политике Југославије“, у: *Спољна политика Југославије – репетиторијум*, Факултет политичких наука, Београд, 1991.
215. Давидовић, Дамир, „Црногорско око“, у: „Наслеђена питања спољне политике: либерална и романтичарска традиција“, *Економист*, јануар 2005, стр. 23.
216. Дашић, Марко, Стеван Недељковић, Драган Живојиновић, „Употреба историјских аналогја у процесу доношења спољнополитичких одлука на примеру односа србије и

- Сједињених Америчких Држава после 2000. године”, *Српска политичка мисао*, вол. 62, бр. 4, 2018, стр. 119-139.
217. Димитријевић, Војин, „Спорови СР Југославије (Србије и Црне Горе) пред Међународним судом правде”, *Међународни проблеми*, број 3, 2005, стр. 340-372.
218. Димитријевић, Душко, Ивона Лађевац и Михајло Вучић, „Анализа предузетих активности у оквиру система УН у вези са решавањем питања Косова и Метохије”, *Међународни проблеми*, вол. LXIV, бр. 4, 2012, стр. 442-478.
219. Димитријевић, Иван Р., Милан Липовац, „Национални интереси Републике Србије: анализа експозеа мандатара Владе од 2007. до 2017. године”, *Српска политичка мисао*, вол. 57, број 3, 2017, стр. 71-97.
220. Ђукановић, Драган и Драган Живојиновић, „Стратешка партнерства Републике Србије”, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 299-312.
221. Ђукановић, Драган и Ивона Лађевац, „Приоритети спољнополитичке стратегије Републике Србије”, *Међународна политика*, vol. LXI, бр. 3, 2009, стр. 343-364.
222. Ђукановић, Драган, „Западни Балкан: стални усуд европске периферије”, *Међународни проблеми*, вол. LXVII, беој 4, 2015, стр. 349-364.
223. Ђукановић, Драган, „Западнобалканска шесторка – европски подстицаји регионалној сарадњи”, *Европско законодавство*, год. XII, бр. 45-46, 2013, стр. 302-312.
224. Ђукановић, Драган, „Како до успешног окончања нормализације односа између власти у Београду и Приштини - постоји ли решење?”, у: Веселин Кљајић (ур.), *Косово и Метохија као национално и државно питање*, Факултет политичких наука, Београд, 2018.
225. Ђукановић, Драган, „Могућности и ограничења најављеног српско-бошњачког дијалога”, *Српска политичка мисао*, вол. 58, бр. 4, 2017, стр. 215-230.
226. Ђукановић, Драган, „Односи Београда и Приштине: од техничког до политичког дијалога”, *Међународна политика*, вол. LXV, бр. 3, 2013, стр. 365-385.
227. Ђукановић, Драган, „Република Србија и Црна Гора – анализа билатералних односа и проблема након 2006. године”, *Српска политичка мисао*, год. 22, вол. 49, бр. 3, 2015, стр. 51-70.
228. Ђукановић, Драган, „Спољнополитичке оријентације држава Западног Балкана: упоредна анализа”, *Годишњак Факултета политичких наука*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 295-313.
229. Ђукановић, Драган, „Спољнополитичко позиционирање Србије (СРЈ/СЦГ) од 1992. до 2015. године”, *Међународна политика*, година LXVI, број 1158-1159, стр. 115-127.
230. Ђукановић, Драган, „Усаглашавање држава Западног Балкана са Заједничком спољном и безбедносном политиком ЕУ – између нормативног, декларативног и стварног”, *Годишњак Факултета политичких наука*, вол. 8, бр. 12, 2014, стр. 9-40.
231. Ђукановић, Драган, Бранислав Ђорђевић, „„Мали Шенген” – концепт, имплементација, контроверзе”, *Међународни проблеми*, вол. LXXII, бр. 3, 2020, стр. 595-618.
232. Ђукановић, Драган, Дејан Гајић, „Евроазијске безбедносне интеграције и безбедност Балкана и Србије”, *Међународни проблеми*, вол. LXIV, бр. 1, 2012, стр. 53-66.
233. Ђукановић, Драган, Милан Крстић, „Берлински процес – немачка западнобалканска иницијатива”, *Српска политичка мисао*, год. 23, вол. 54, бр. 4, 2016, стр. 169-185.
234. Живојиновић, Драган, „Неокласични реализам у теоријама међународних односа”, *Годишњак Факултета политичких наука*, вол. 2, бр. 1, 2008, стр. 367-392.
235. Живојиновић, Драган, „Разумевање појма национални интерес у реалистичким теоријама”, у: Дејан Јовић (ур.), *Теорије међународних односа – реализам*, Политичка култура, Загреб, 2013, стр. 249-263.
236. Живојиновић, Драган, Александар Милошевић, „Кључне одлике међународног система као детерминанта спољне политике Републике Србије”, у: Милан Подунавац, Жарко Пауновић (урс), *Политика: наука и професија*, Универзитет у Београду –

- Факултет политичких наука, Удружење за политичке науке Србије, Београд, 2013, стр. 265-280.
237. Јелисавац-Трошић, Сања, Стеван Рапаић, „Стање и перспективе приступања Србије Светској трговинској организацији”, *Међународни проблеми*, вол. LXVII, бр. 1, 2015, стр. 128-147.
238. Јован Теокаревић, „Да ли Србија може да буде војно неутрална држава?”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић и Драган Живојиновић (урс), *Неутралност у међународним односима - шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 87-112.
239. Јовановић, Милош, „Западни Балкан и ЕУ: обрнути перспективу”, *Међународна политика*, вол. LXVI, број 1158-1159, 2015, стр. 37-51.
240. Јовић-Лазич, Ана, Ивона Лађевац, „Односи Србије и Русије – утицај на међународни положај наше земље”, у: Владимир Трапара, Душан Пророковић (урс), *Србија и свет у 2017. години*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, стр. 173-196.
241. Јоксимовић, Александра, „Односи САД и Србије у процесу једностраног проглашења независности Косова”, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови – глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 119-151.
242. Ковачевић, Марко, „Мале државе у свету региона и изазови мултиполаризације међународних односа почетком 21. века.” у: *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, уредила Весна Кнежевић-Предић, Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 149–170.
243. Крстић, Милан, „Између „забијања ножа у леђа” и „националне катастрофе”: први светски рат као детерминанта спољне политике Србије према Бугарској”, у: Весна Кнежевић-Предић (ур.), *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, op. cit., стр. 271-288.
244. Лађевац, Ивона, „Критичне тачке у сарадњи Србије и Европске уније на почетку 21. века”, *Европско законодавство*, број 17-18, Београд, 2006, стр. 86-94.
245. Лишанин, Младен, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (1)”, *Српска политичка мисао*, год. 17, вол. 30, бр. 4, 2010, стр. 127-152.
246. Лишанин, Младен, „Нормативни vs. стварни модел креирања и реализације спољне политике у политичком систему Србије (2)”, *Српска политичка мисао*, год. 18, вол. 31, бр. 1, 2011, стр. 187-208.
247. Лишанин, Младен, „Регионални положај Србије у светлости спољнополитичких односа са ‘старим’ суседима”, *Међународни проблеми*, вол. LXIX, бр. 4, 2017, стр. 483-505.
248. Лишанин, Младен, „Спољна политика у кампањи за парламентарне изборе у Србији 16. марта 2014. године”, *Политичка ревија*, број 2, вол. 40, 2014, стр. 23-33.
249. Лишанин, Младен, „Спољнополитички приоритети Србије”, *Политичка ревија*, број 1, вол. 31, 2012, стр. 201-212.
250. Лопандић, Душко, „Мале и средње земље у међународним односима и Европској унији”, *Међународна политика*, вол. 62, број 1, 2010, стр. 79-112.
251. Милинковић, Бранислав, „Повеља за европску безбедност и њен значај за СРЈ”, *Међународни проблеми*, вол. LIII, број 1-2, 2001, стр. 74-87.
252. Милић, Јелица, „Спољнополитички приоритети СР Југославије”, *Међународна политика*, број 1107, јул-септембар 2002, стр. 15-16.
253. Митровић, Драгана, „Уклањање предрасуда”, у: *Србија и свет: зборник радова*, Европски покрет у Србији и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2010.
254. Недељковић, Стеван, Милан Крстић, „Поглавље 31: постепено (не)усклађивање”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић, Драган Живојиновић (урс), *Европа за мене*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2018, стр. 651-668.

255. Новаковић, Игор, „Мањинско питање и утицај на билатералне односе са суседним државама у светлу процеса придруживања Европској унији: случај Србије”, *Међународна политика*, год. LXVI, бр. 1158-1159, 2015, стр. 155-163.
256. Новаковић, Игор, „Неутралност у Европи у 21. веку и случај Србије”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2012, доступно на: [https://www.isac-fund.org/download/Neutralnost u Evropi u 21 veku i slucaj Srbije.pdf](https://www.isac-fund.org/download/Neutralnost_u_Evropi_u_21_veku_i_slucaj_Srbije.pdf), приступљено: 22/09/2020.
257. Новаковић, Игор, „Од четири стуба спољне политике до европских интеграција: постоји ли воља за стратешко усмерење спољне политике Србије?”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2013, доступно на: http://www.isac-fund.org/download/Od_cetiri_stuba_spoljne_politike_do_evropskih_integracija.pdf, приступљено: 14/09/2020.
258. Новаковић, Игор, Марко Савковић, „Србија и НАТО Партнерство за мир”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2019, доступно на: <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2019/05/Srbija-i-NATO-Partnerstvo-za-mir.pdf>, приступљено: 29/10/2020.
259. Новаковић, Игор, Тијана Јакишић, „Истраживање – како грађани Србије виде приоритет и процес креирања спољне политике Републике Србије”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2013, доступно на: http://www.isac-fund.org/download/Analiza_rezultata-Anketa_B92.pdf, приступљено: 09/11/2020.
260. Обрадовић, Жарко, „Стратешко партнерство „мале” Србије и „велике” Кине: унутрашњи и међународни аспекти сарадње”, *Српска политичка мисао*, год. 23, вол. 53, број 3, 2016, стр. 121-137.
261. Павићевић, Владимир, Драган Живојиновић, „Анализа процеса одлучивања у спољној политици Републике Србије”, у: Милан Подунавац (прир.), *Јавне политике Србије*, Фондација Хајнрих Бел, Београд, 2011, стр. 56-68.
262. Павловић, Ђорђе, „Трилатерална сарадња Србије, Босне и Херцеговина и Турске”, *Међународна политика*, год. LXV, бр. 1153-1154, 2014, стр. 56-69.
263. Петковић, Ранко, „Неутралност и несврстаност: варијације о сличностима и разликама”, *Политичка мисао*, вол. 14, бр. 3, 1977, стр. 335-351.
264. Рељић, Душан, „Русија и Западни Балкан”, *ISAC Fond*, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2009, доступно на: <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2017/01/Rusija-i-zapadni-balkan.pdf>, приступљено: 28/09/2020.
265. Рељић, Душан, „Србија између сфера утицаја САД и Русије”, у: Драган Р. Симић (ур.), *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 221-224.
266. Самарџић, Слободан, Бојан Ковачевић, „Европска унија пред променама - империја или диференцирана интеграција: са посебним освртом на „случај Србије””, у: Радмила Накарада, Драган Живојиновић (прир.), *Србија у европском и глобалном контексту*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2012, стр. 120-148.
267. Свилановић, Горан, „Спољна политика Србије и Црне Горе у 2003. години”, *Међународна политика*, број 1112, октобар-децембар 2003, стр. 3-4.
268. Симић, Драган Р., „Америчко стратешко мишљење на почетку XXI века”, *Међународна политика*, бр. 1133, 2009, стр. 73-83.
269. Симић, Драган Р., Драган Живојиновић, „Савези, савезништва и сврставање у међународним односима после Хладног рата”, у: Драган Р. Симић, Дејан Миленковић и Драган Живојиновић (урс), *Неутралност у међународним односима - шта можемо да научимо из искуства Швајцарске?*, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 31-60.
270. Симић, Предраг, „Југословенска криза – од избијања до Дејтонског споразума”, *Међународни проблеми*, вол. XLVIII, бр. 1-2, стр. 131-150.

271. Скопљак, Зоран, „СРЈ - ЕУ: хронологија односа”, *Европски форум*, бр. 1, Јануар 2003, стр. 14.
272. Стефановић Штамбук, Јелица, „Региони у 'старом' и 'новом' међународном регионализму: успостављање новог 'нивоа анализе' светске политике”, *Српска политичка мисао*, год. 16, вол. 26, број 3, 2009, стр. 103-134.
273. Стефановић-Штамбук, Јелица, „Међународни односи у Уставу Републике Србије”, у: *Устав Републике Србије из 2006. – неки елементи новог политичког система*, Институт за политичке студије, Трећи миленијум, Београд, 2007, стр. 78-99.
274. Стефановић, Саша, Божидар Форца, „Предуслови и неопходне мере за ефикасно и ефективно учешће војске Србије у мисијама и операцијама Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ”, *Војно дело*, вол. 67, бр. 3, 2015, стр. 222-250.
275. Стивенс, Кетлин, „Подршка Америке консолидацији Србије”, *Међународна политика*, број 1113, јануар-март 2004, стр. 5-8.
276. Тодоровић, Лука В., Милева Јокић, „Мале, средње и неутралне државе и међународна политика”, *Сварог*, бр. 6, 2013, стр. 32-52.
277. Трапара, Владимир, „Случај ОЕБС као тест за Миршајмерову теорију међународних институција”, у: Мина Зиројевић, Весна Ћорић (урс), *Четрдесет година од потписивања Хелсиншког завршног акта: међународни тематски зборник*, Институт за упоредно право, Београд, стр. 343-353.
278. Фатић, Александар, „Проширење НАТО-а и односи Србије и Црне Горе са Бугарском и Румунијом”, *Међународни проблеми*, вол. LV, број 2, 2003, стр. 223-236.
279. Хрњаз, Милош, „Однос права на самоопредељење и територијалног интегритета држава: поднесци поводом Саветодавног мишљења о Косову” у: Радмила Накарада, Драган Живојиновић (прир.), *Србија у европском и глобалном контексту*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2012, стр. 191-212.
280. Хрњаз, Милош, „Србија и употреба правосудног решавања међународних спорова од 1914. до 2015. године: век неуспеха”, у: Весна Кнежевић-Предић (ур.), *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр. 251-269.
281. Човић, Небојша, „Основне смернице за решавање косметске кризе”, *Међународна политика*, број 1110, април-јун 2003, стр. 4-7.
282. Шаховић, Милан, „Уставна повеља и однос Србије и Црне Горе према свету”, *Међународна политика*, број 1108, октобар-децембар 2002, стр. 5-7.

7.3 Примарни документи

1. “A Comprehensive Review of the Situation in Kosovo”, *United Nations Security Council*, S/2005/535, October 7, 2005, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20S2005%20635.pdf>, приступљено: 09/11/2020.
2. “Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement”, *United Nations Security Council*, S/2007/168/Add.1, доступно на: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/1DC6B184D02567D1852572AA00716AF7-Full_Report.pdf, приступљено: 10/11/2020.
3. “Council Joint Action 2006/304/CFSP of 10 April 2006 on the establishment of an EU Planning Team (EUPT Kosovo) regarding a possible EU crisis management operation in the field of rule of law and possible other areas in Kosovo”, *Official Journal of the European Union*, L 12/119, 26 April 2006.
4. “Letter dated 7 October 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council”, *United Nations Security Council*, S/2005/535, October 7, 2005, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20S2005%20635.pdf>, приступљено: 09/11/2020.

5. "Non paper on the new concept of joint performance of the Western Balkan countries aimed at intensifying EU integration (Western Balkan Six – G6)", April 2013, доступно на: https://www.ceas-serbia.org/images/2015-i-pre/Non_paper_on_the_Western_Balkan_Six_G6_ENG_MEU.pdf, приступљено: 05/11/2020.
6. "President Donald J. Trump Announce Intent to Appoint Individual to a Key Administration Post", *White House*, 03/10/2019, доступно на: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/president-donald-j-trump-announces-intent-appoint-individual-key-administration-post-6/>, приступљено: 29/08/2020.
7. "Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security", *Senate Committee Print 115-21*, January 10, 2018, доступно на: <https://www.congress.gov/committee-print/115th-congress/senate-committee-print/28110?q=%7B%22search%22%3A%5B%22brian+hoyt+yee%22%5D%7D&s=2&r=6>, приступљено: 27/08/2020.
8. "Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's future status", *United Nations Security Council*, S/2007/168, March 26, 2007, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf>, приступљено: 10/11/2020.
9. "Statement by H.E. Mr. Tomislav Nikolić President of the Republic of Serbia at the Summit of Heads of State or Government of the South-East Europe Cooperation Process Countries", Belgrade, 15 June 2012.
10. "Statement from the Press Secretary", *White House*, 20/02/2020, доступно на: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-113/>, приступљено: 29/08/2020.
11. "Trieste Western Balkans Summit 2017 – Declaration by the Italian Chair", 13/07/2017, доступно на: <http://europa.rs/trieste-western-balkans-summit-2017-declaration-by-the-italian-chair/?lang=en>, приступљено: 05/11/2020.
12. "COUNCIL JOINT ACTION 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO", *Official Journal of the European Union*, 16/02/2008, L 42/92, доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008E0124>, приступљено: 12/09/2020.
13. "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo", *United Nations Security Council*, 24 November 2008, S/2008/692, доступно на: <https://www.refworld.org/docid/492e79152.html>, приступљено: 11/10/2020.
14. "Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law", *United Nations General Assembly*, RES/63/3, 8 October 2008, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20A%20RES63%203.pdf>, приступљено: 12/09/2020.
15. „Говор Бориса Тадића након преузимања дужности Председника Републике Србије, Београд, 11. јул 2004.“, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 306-310.
16. „Говор Валтера Швимера, генералног секретара Савета Европе на церемонији приступања СЦГ овој организацији“, *Међународна политика*, број 1109, јануар-март 2003, стр. 1.
17. „Говор насловљен „Учење из прошлости и грађење боље будућности“ Војислава Коштунице, председника Владе Републике Србије, одржан на Десетом годишњем Солунском форуму, Солун, 25. мај 2004“, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 304-306.
18. „Дачић: надамо се да ће Метју Палмер имати позитивну улогу у наставку дијалога Београда и Приштине“, *Саопштење Министарства спољних послова Републике Србије*,

- 03/08/2020, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/21526-2019-09-03-14-41-41?lang=sr>, приступљено: 27/08/2020.
19. „Експозе Вука Драшковића, министра спољних послова, у Скупштини Србије и Црне Горе, Београд, 21. децембар 2004”, у: Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић, Драган Живојиновић (урс.): *Спољна политика Србије – стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 311-313.
 20. „Експозе др Зорана Ђинђића у Скупштини Србије”, Београд, 24/1/2001, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/344243/ekspoze-dr-zorana-djindjica-u-skupstini-srbije.php>, приступљено: 08/09/2020.
 21. „Експозе Зорана Живковића, мандатара за састав нове Владе Републике Србије”, Београд, 18/3/2003, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/344261/ekspoze-zorana-zivkovica-mandatara-za-sastav-nove-vlade-republike-srbije.php>, приступљено: 08/09/2020.
 22. „Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије”, *Влада Републике Србије*, 26/07/2012, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/195230/ekspoze-ivice-dacica-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije.php>, приступљено: 26/10/2020.
 23. „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Војислава Коштунице”, *Влада Републике Србије*, 15/5/2007. године, Београд, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/67095/saglasnost-okolo-pet-kljucnih-programskih-principa-politike-nove-vlade-srbije.php>, приступљено: 13/10/2020.
 24. „Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, *Влада Републике Србије*, 7/7/2008. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/149349/ekspoze-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>, приступљено: 21/10/2020.
 25. „Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића”, *Влада Републике Србије*, 27/04/2014, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208780/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-aleksandra-vucica.php>, приступљено: 26/10/2020.
 26. „Експозе председника Владе Републике Србије др Војислава Коштунице”, *Влада Републике Србије*, 2/3/2004. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/4775/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-dr-vojislava-kostunice.php>, приступљено: 13/10/2020.
 27. „Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе”, *Влада Републике Србије*, 30/08/2013, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208267/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-ivice-dacica-povodom-izbora-novih-clanova-vlade.php>, приступљено: 26/10/2020.
 28. „Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића”, *Влада Републике Србије*, 14. март 2011. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/173881/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>, приступљено: 21/10/2020.
 29. „Заједничка изјава председника СР Југославије и председника Републике Хрватске”, *Међународна политика*, број 1106, април-јуни 2002, стр. 1.
 30. „Заједничка изјава Председништва Босне и Херцеговине, председника Републике Хрватске и председника Савезне Републике Југославије “, *Међународна политика*, број 1107, јул-септембар 2002, стр. 1-2.
 31. „Закон о Влади”, *Службени гласник Републике Србије*, број 55/05 и 71/05 - исправка 101/07, доступно на: https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/173813/zakon_o_vladi-pezvanicno_preciscen_tekst_syr.pdf, приступљено: 10/11/2020.
 32. „Закон о министарствима”, *Службени гласник Републике Србије*, број 128/2020, доступно на: https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/493363/zakon_o_ministarstvima261020_syr3.pdf, приступљено: 10/11/2020.
 33. „Закон о председнику Републике”, *Службени гласник Републике Србије*, број 111/2007, доступно на: <https://www.predsednik.rs/dokumenta/zakon-o-predsedniku>, приступљено: 10/11/2020.

34. „Закон о спољним пословима”, Службени гласник РС, бр. 116/2007, 126/2007 и 41/2009, Београд, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/dokumenti/zakoni/381-2009-09-17-11-07-15?lang=сyr>, приступљено: 26/10/2020.
35. „Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији”, *Канцеларија за придруживање Европској унији*, Београд, 2005, доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/seio/NAC_STRAT_UNDP_2006_gledanje.pdf, приступљено: 27/09/2020.
36. „План за политичко решење ситуације на Косову и Метохији”, *Влада Републике Србије*, 29/04/2004, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=19840>, приступљено: 10/11/2020.
37. „Програм Владе Републике Србије – Александар Вучић, председник Владе Републике Србије”, *Влада Републике Србије*, 13/08/2016, доступно на: <http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/eksपोze090816сyr.docx>, приступљено: 26/10/2020.
38. „Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић”, *Влада Републике Србије*, 28/06/2017, доступно на: https://www.srbija.gov.rs/view_file.php?file_id=2148&cache=sr, приступљено: 26/10/2020.
39. „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије”, 26/12/2007. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729>, приступљено: 13/10/2020.
40. „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о мандату за политичке разговоре о будућем статусу Косова и Метохије”, *Влада Републике Србије*, 21/11/2005, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=40217>, приступљено: 10/11/2020.
41. „Резолуција Народне скупштине Републике Србије о основним принципима за политичке разговоре са привременим институцијама самоуправе на Косову и Метохији”, *Службени гласник Републике Србије* 04/2013, доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/rezolucija_narodne_sкупstine_republike_srbije_o_osnovnim_principima.html, приступљено: 29/10/2020.
42. „Резолуција Народне скупштине Републике Србије поводом „Предлога за свеобухватно решење статуса Косова” Специјалног изасланика Генералног секретара УН Мартија Ахтисарија и наставка преговора о будућем статусу Косова и Метохије”, *Народна скупштина Републике Србије*, 14/02/2007, доступно на: <http://www.parlament.gov.rs/akti/ostala-akta/doneta-akta/u-sazivu-od-14-februara-2007.1040.html>, приступљено: 04/11/2020.
43. „Резолуција о придруживању Европској унији”, *Народна скупштина Републике Србије*, 13. октобар 2004. године, доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/eu_integration/RS48-04.pdf, приступљено: 27/09/2020.
44. „Стратегија националне безбедности Републике Србије”, *Службени гласник Републике Србије*, број 88, Београд, Новембар 2009.
45. „Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе”, *Међународна политика*, број 1116-1117, октобар 2004 - март 2005, стр. 2-6.
46. „Стратегија одбране Републике Србије”, октобар 2009, Београд, доступно на: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Strategija%20odbrane%20Republike%20Srbije.pdf, приступљено 10/07/2019.
47. „Устав Републике Србије”, *Народна скупштина Републике Србије*, Службени гласник РС број 98/2006, 8. новембар 2006, доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html, приступљено: 13/10/2020.
48. „Устав Републике Србије”, Службени гласник Републике Србије број 98/2006, доступно на: http://www.ius.bg.ac.rs/prof/materijali/martan/Ustav_Srbije.pdf, приступљено: 10/07/2019.

49. „Устав Савезне Републике Југославије”, Службени лист Савезне Републике Југославије број 1/1992, доступно на: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/SRB-FRY-Constitution-1992-SRB.pdf>, приступљено: 10/07/2019.
50. „Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора”, Службени лист Србије и Црне Горе број 1/2003, доступно на: http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/ustavna_ovelja_scg.pdf, приступљено: 10/07/2019.
51. „Уставни оквир за привремену самоуправу”, УНМИК, 15/05/2001, доступно на: <https://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Ustavni-okvir.pdf>, приступљено: 08/11/2020.

7.4 Коришћене интернет презентације

(укључујући медијска извештавања, текстове у дневним и недељним писаним медијима објављеним на интернету, изјаве званичника, објаве на интернет порталима и делове архивске грађе дневних билтена државних органа)

1. “EU rejects Belarus vote results, warns of imminent new sanctions”, *Aljazeera*, August 19, 2020, доступно на: <https://www.aljazeera.com/news/2020/08/eu-leaders-seek-ramp-pressure-belarus-leader-lukashenko-200819084402186.html>, приступљено: 19/08/2020.
2. “Russia says no need for mediation in Belarus, accuses foreign powers of meddling”, *Reuters*, August 19, 2020, доступно на: <https://www.reuters.com/article/us-belarus-election-russia-mediation/russia-says-no-need-for-mediation-in-belarus-accuses-foreign-powers-of-meddling-idUSKCN25F17V> приступљено: 19/08/2020.
3. “US-Mediated Negotiations Between Kosovo and Serbia Rescheduled for Sept 2”, *Voice of America*, 14/08/2020, доступно на: <https://www.voanews.com/europe/us-mediated-negotiations-between-kosovo-and-serbia-rescheduled-sept-2>, приступљено: 29/08/2020.
4. “Visegrad Group presidents issue joint statement on Belarus”, *The First News*, August 19, 2020, доступно на: <https://www.thefirstnews.com/article/visegrad-group-presidents-issue-joint-statement-on-belarus-15000>, приступљено: 19/08/2020.
5. “Western Balkans leaders agreed to bold actions to help region recover from COVID pandemic”, Press Release, *Atlantic Council*, 29/07/2020, доступно на: <https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/western-balkans-leaders-agree-to-bold-actions-to-help-region-recover-from-covid-pandemic/>, приступљено: 27/08/2020.
6. Ban Ki-moon, “Remarks on the occasion of the 20th Anniversary of the Forum of Small States”, 01. October 2012, *United Nations Secretary-General*, доступно на: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2012-10-01/remarks-occasion-20th-anniversary-forum-small-states>, приступљено: 25/04/2020.
7. Burazer, Nikola, “The Game of Envoys: Are the EU and the US taking the Western Balkans more seriously?“, *European Western Balkans*, 08/11/2019, доступно на: <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/08/the-game-of-envoys-are-the-eu-and-the-us-taking-the-western-balkans-more-seriously/>, приступљено: 26/08/2020.
8. Colombani, Jean-Marie, “Nous sommes tous Américains”, *Le Monde*, 13/09/2001, доступно на: https://www.lemonde.fr/idees/article/2011/09/09/nous-sommes-tous-americaains_1569503_3232.html, приступљено: 17/04/2020.
9. Crandall, Matthew, “The era of Trump means it is time for small states start thinking big”, *Euronews*, July 20, 2018, доступно на: <https://www.euronews.com/2018/07/20/the-era-of-trump-means-it-is-time-for-small-states-to-start-thinking-big-view>, приступљено: 20/08/2020.
10. Davis, Austin, Anila Shuka, “Trump ally Richard Grenell’s Kosovo-Serbia post a mixed bag for Rapprochement”, *DW*, 04/10/2019, доступно на: <https://www.dw.com/en/trump-ally-richard-grenells-kosovo-serbia-post-a-mixed-bag-for-rapprochement/a-50702881>, приступљено: 29/08/2020.
11. <https://www.teslasociety.com/kostunica.htm>, приступљено: 16/09/2020.

12. Marušić, Damir, Sarah Badenbaugh and Damon Wilson, "Balkans Forward: A New US Strategy for the Region", *Atlantic Council*, доступно на: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/Atlantic%20Council-Balkans%20Forward,%20A%20New%20Strategy%20for%20the%20Region.pdf>, приступљено: 25/08/2020.
13. Orr, Gabby, Daniel Lippman, "Grenell to Join Trump Campaign", *Politico*, 26/05/2020, доступно на: <https://www.politico.com/news/2020/05/26/grenell-to-join-trump-campaign-283026>, приступљено: 29.08.2020.
14. Purvis, Andrew, "Vojislav Kostunica", *Time*, 25/12/2000, доступно на: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2047931,00.html>, приступљено: 16/09/2020.
15. United Nations, "Secretary-General Lauds Role of Small Countries in Work of United Nations, Noting Crucial Contributions," Press Release No. 6639, July 15, 1998, доступно на: www.un.org/News/Press/docs/1998/19980715.sgsm6639.html, приступљено 19/05/2019.
16. „Актуелности”, *Министарство спољних послова Републике Србије*, 23/09/2011, доступно на: <http://mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/seecp/8986-2011-11-29-10-41-34>, приступљено: 05/11/2020.
17. „Ана Брнабић: Јачање међународног положаја и угледа Србије”, *Бета*, 28/06/2017, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znasaја?year=2017&month=06&day=29&modid=77&lang=суг>, приступљено: 29/10/2020.
18. „Атлантски савет за ‘историјско зближавање’ САД и Србије”, *РТС*, 28/11/2017, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2954147/predlozi-atlanskog-saveta-za-povu-strategiju-sad-na-balkanu.html>, приступљено: 25/08/2020.
19. „Атлантски савет: ауторитарни лидери вредели на краatak рок”, *Н1*, 28/11/2017, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a345420/Atlantski-savet-Autoritarni-lideri-vredeli-na-kratak-rok.html>, приступљено: 25/08/2020.
20. „Бан Ки Мун: у догледно време одрживо решење за Косово”, *Бета*, 14/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b140307_s.html#N13, приступљено: 11/11/2020.
21. „Београд у Бечу – Маровић, Живковић, Човић и Љајић”, *Танјуг*, 13/10/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b131003_s.html, приступљено: 29/09/2020.
22. „Борису Тадићу награда Савета Европе”, *Танјуг*, 01/03/2012, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znasaја?year=2012&month=03&day=02&modid=77&lang=суг>, приступљено: 12/09/2020.
23. „Брнабић: Влада наставља политику мира и сарадње на Косову и Метохији”, *Танјуг*, 28/06/2017, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znasaја?year=2017&month=06&day=29&modid=77&lang=суг>, приступљено: 29/10/2020.
24. „Брнабић: Влада Србије остаће стабилан и дугорочан партнер Кине”, *Бета*, 15/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znasaја?year=2017&month=09&day=18&modid=77&lang=суг>, приступљено: 13/09/2020.
25. „Вашингтон треба да повећа војно присуство на Балкану и да се зближи са Србијом”, *Политика*, 28/11/2017, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/393437/Vashington-treba-da-повеса-voјno-prisustvo-na-Balkanu-i-da-se-zblizi-sa-Srbijom>, приступљено: 25/08/2020.
26. „Витални интерес Србије да буде у Европи”, *Влада Републике Србије*, 14/01/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/81298/vitalni-interes-srbije-da-bude-u-evropi.php>, приступљено: 24/10/2020.
27. „Више од аутономије, мање од независности”, *Радио Слободна Европа*, 15/03/2005, доступно на: <https://www.slobodnaevropa.org/a/841436.html>, приступљено: 10/11/2020.
28. „Влада Србије подржала Јеремића за Генералног секретара УН”, *Н1*, 12/04/2016, доступно на: <http://rs.n1info.com/documents/996618/comments/Vesti/Vlada-Srbije-podrzala-Jeremica-za-generalnog-sekretara-UN.html>, приступљено: 01/11/2020.

29. „Вук Јерemiћ изабран за председавајућег Генералној скупштини УН”, *Влада Републике Србије*, 08/06/2012, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/172617/vuk-jeremic-izabran-za-predsedavajuceg-generalnoj-skupstini-un.php>, приступљено: 01/11/2020.
30. „Вулин разговарао са амбасадором САД о војној сарадњи”, *Бета*, 20/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=21&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
31. „Вулин у Москви: Србија има велику жељу да продубљује сарадњу са ОДКБ и свим чланицама”, *Бета*, 25/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=26&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
32. „Вучић и Палмер: нормализација односа Београда и Приштине од кључне је важности”, *Бета*, 05/04/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/19546--10042018?lang=sr>, приступљено: 27/08/2020.
33. „Вучић од Хојт Јиа затражио све доступне информације о Либији”, *Танјуг*, 22/02/2016, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/16440--23022016?lang=sr>, приступљено: 26/08/2020.
34. „Вучић са Лавровим: Добро за Србију да у Русији имамо поузданог савезника”, *Н1*, 26/09/2019, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a529072/Vucic-razgovarao-sa-Lavrovim-Rusija-pouzdan-saveznik-Srbije.html>, приступљено: 24/08/2020.
35. „Вучић у Њујорку разговарао са Вујановићем, Човићем и Цераром”, *Бета*, 19/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=20&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
36. „Вучић: Више поглавља отоворићемо 2016, нека и затворити”, *Танјуг*, 14/12/2015, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=12&day=15&modid=77&lang=sr>, приступљено: 29/10/2020.
37. „Вучић: Косово, економија и ЕУ национални приоритети”, *Бета*, 21/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=22&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
38. „Вучић: кредит од три милијарде долара од Емирата”, *Вечерње новости*, 12/09/2013, доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:453730-Vucic-Kredit-od-tri-milijarde-dolara-od-Emirata>, приступљено: 14/09/2020.
39. „Вучић: Нико није поменуо признање, то нигде не пише”, *Танјуг*, 15/12/2015, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=12&day=16&modid=77&lang=sr>, приступљено: 29/10/2020.
40. „Вучић: Од Русије шест ‘мигова’, 30 тенкова, 30 оклопних возила”, *РТС*, 21/12/2016, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2569880/vucic-od-rusije-sest-migova-30-tenkova-30-oklopnih-vozila.html>, приступљено: 29/10/2020.
41. „Вучић: Позивам Албанце да исход гласања у Интерполу не доживе као неуспех, већ као отрежњење”, *Бета*, 20/11/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2018&month=11&day=21&modid=77&lang=sr>, приступљено: 12/09/2020.
42. „Вучић: Резолуција 1244 је тежак документ за нас, плашим се да решења за Косово нема”, *Б92*, 13/06/2020, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=06&dd=13&nav_category=11&nav_id=1694757, приступљено: 08/11/2020.
43. „Вучић: Србија боље да буде ван радара”, *Бета*, 17/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=20&modid=77&lang=sr>, приступљено: 12/09/2020.
44. „Вучић: Србија је савезник Русије”, *РТС*, 24/05/2013, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1329884/Vucic%3A+Srbija+je+saveznik+Rusije.html>, приступљено: 24/08/2020.

45. „Вучић: Србија неће у НАТО; Лавров: Србија стуб стабилности на Балкану”, *Бета*, 19/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=20&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
46. „Дачић: бојкот избора на Косову није у интересу Срба”, *Блиц*, 20. септембар 2013, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/406783/Dacic-Vojkot-izbora-na-Kosovu-nije-u-interesu-Srba>, приступљено: 14/09/2020.
47. „Дачић: ЕУ да буде бржа и конкретна”, *Танјуг*, 26/08/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=08&day=26&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
48. „Дачић: Међународни положај Србије знатно побољшан”, *Влада Републике Србије*, 29/12/2015, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/255577/medjunarodni-polozaj-srbije-znatno-poboljsan.php>, приступљено: 31/10/2020.
49. „Дачић: нормално је да Влада подржи Јеремића”, *Бета*, 13/04/2016, доступно на: <http://www.mfa.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2016&month=04&day=13&modid=77&lang=sr>, приступљено: 01/11/2020.
50. „Дачић: Платформа за поглавље 35 директно води ка признању Косова”, *РТВ*, 11/10/2015, доступно на: https://rtv.rs/sr/ci/politika/dacic-platforma-za-poglavlje-35-direktno-vodi-ka-priznavanju-kosova_647473.html, приступљено: 29/10/2020.
51. „Дачић: преко кога су хтели у Интерпол, тако су и прошли”, *Бета*, 20/11/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2018&month=11&day=21&modid=77&lang=sr>, приступљено: 12/09/2020.
52. „Дачић: промена формата дијалога Београда и Приштине није могућа”, *Бета*, 27/11/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18989---28112017?lang=sr>, приступљено: 26/08/2020.
53. „Дачић: Русија и Украјина не очекују од нас да навијамо”, *Танјуг*, 31/12/2014, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2014&month=12&day=31&modid=77&lang=sr>, приступљено: 27/08/2020.
54. „Дачић: Србија неће САД у Бриселском дијалогу”, *Данас*, 27/11/2017, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/dacic-srbija-nece-sad-u-briselskom-dijalogu/>, приступљено: 27/08/2020.
55. „Дачић: Србија против мешања у унутрашње ствари суверених држава”, *Бета*, 20/09/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2017&month=09&day=21&modid=77&lang=sr>, приступљено: 13/09/2020.
56. „Дачић: Центар у Нишу неће бити тема Атлантског савета”, *Данас*, 29/11/2017, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/dacic-centar-u-nisu-nece-biti-tema-atlantskog-saveta/>, приступљено: 25/08/2020.
57. „Декларација ЕУ о укидању санкција”, *Б92*, 09/10/2000, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=10&dd=9&nav_category=1&nav_id=13560&start=-9, приступљено: 14/09/2020.
58. „Ди Карло и Фрид: Статус кво на Косову неодржив”, *Бета*, 14/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b140307_s.html#N13, приступљено: 11/11/2020.
59. „Дипломатијом до нових преговора о статусу Космета”, *Влада Републике Србије*, 21/08/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/92528/diplomatijom-do-novih-pregovora-o-statusu-kosmeta.php>, приступљено: 12/09/2020.
60. „Добијање статуса кандидата за чланство могуће до краја године”, *Влада Републике Србије*, 03/01/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/80967/dobijanje-statusa-kandidata-za-clanstvo-u-eu-moguće-do-kraja-godine.php>, приступљено: 24/10/2020.
61. „Добри изгледи Србије у Генералној скупштини УН”, *Влада Републике Србије*, 22/09/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/94224/dobri-izgledi-srbije-u-generalnoj-skupstini-un.php>, приступљено: 25/10/2020.

62. „Донаторска конференција за Југославију”, *Б92*, 29/06/2001, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=06&dd=29&nav_category=1&nav_id=27277, приступљено: 12/09/2020.
63. „Допринос ОЕБС-а политичком процесу у Украјини”, *Танјуг*, 04/12/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=12&day=04&modid=77&lang=sr>, приступљено: 27/08/2020.
64. „Дорис Пак: Ако се раздвојите...цео наш посао биће узалудан”, *Танјуг*, 31. мај 2001, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b010603_s.html, приступљено: 15/09/2020.
65. „Драшкових: СЦГ у процесу развода држава, а не народа”, *Танјуг*, 24/05/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b240506_s.html#N2, приступљено: 15/10/2020.
66. „ДСС: прекинути преговоре са ЕУ”, *Блиц*, 18/11/2012, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/353623/DSS-Prekinuti-pregovore-sa-EU>, приступљено: 14/09/2020.
67. „Ђелић – Најбоље решење у датим условима”, *Бета*, 14/03/2002, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N4, приступљено: 27/09/2020.
68. „Ђелић: За годину дана бићемо кандидат за чланство”, *Данас*, 27/11/2007, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/djelic-za-godinu-dana-bicemo-kandidat-za-clanstvo/>, приступљено: 12/09/2020.
69. „Ђелић: У ЕУ до краја деценије”, *Б92*, 22/11/2011, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=11&dd=22&nav_id=559662, приступљено: 12/09/2020.
70. „Ђинђић – Нова држава јефтинија од претходних”, *Бета*, 14/03/2002, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N4, приступљено: 27/09/2020.
71. „Ђукановић – Нисам одустао од референдума”, *Бета*, 14/03/2002, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b150302_s.html#N4, приступљено: 27/09/2020.
72. „Ђукановић: Црна Гора неће учествовати у преговорима”, *Бета*, 08/11/2005, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b081105_s.html#N21, приступљено: 29/09/2020.
73. „Ђурић и Чен Бо: Србија и Кина ће наставити да буду савезници у борби за поштовање међународног права и принципа суверености држава”, *Gracanicaonline.info*, 21/08/2019, доступно на: <https://gracanicaonline.info/2019/08/21/djuric-i-cen-bo-srbija-i-kina-ce-nastaviti-da-budu-saveznici-u-borbi-za-postovanje-medjunarodnog-prava-i-principa-suverenosti-drzava/>, приступљено: 25/08/2020.
74. „Експозе премијера Дачића о реконструисаној влади”, *Б92*, доступно на: http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=748229, приступљено: 14/09/2020.
75. „За Србију приоритет наставак преговора о статусу Космета”, *Влада Републике Србије*, 24/03/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/85356/za-srbiju-prioritet-nastavak-pregovora-o-statusu-kosmeta.php>, приступљено: 25/10/2020.
76. „Заједничка резолуција ЕУ и Србије”, *РТВ*, 08/09/2010, доступно на: http://rtv.rs/sr-lat/politika/zajednicka-rezolucija-eu-i-srbije_210518.html, приступљено: 24/08/2020.
77. „Западнобалканска шесторка потписала декларације о заједничком тржишту и зеленој економији”, *КоSSев*, 10/11/2020, доступно на: <https://kossev.info/zapadnobalkanska-sestorka-potisala-deklaracije-o-zajednickom-trzistu-i-zelenoj-agendi/>, приступљено: 10/11/2020.
78. „Изазови спољне политике”, *РТС*, 13/04/2011, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/875326/izazovi-spoljne-politike.html>, приступљено: 18/10/2020.
79. „Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту закона о спољним пословима”, *Министарство спољних послова*, 08/2013, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/dokumenti/zakoni/11677-2013-09-03-09-01-09?lang=sr>, приступљено: 09/11/2020.

80. „Интерпол одбио захтев Србије”, *Политика*, 19/11/2018, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/416061/Srbija-i-pet-drzava-traze-da-Interpol-ne-glasa-o-Kosovu>, приступљено: 12/09/2020.
81. „Јеремић: континуитет спољне политике”, *Политика*, 09/03/2008, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/35695/Jeremic-Kontinuitet-spoljne-politike#!>, приступљено: 18/10/2020.
82. „Кацин: Неодлазак у Осло показује сервилност Србије”, *DW*, 07/12/2010, доступно на: <https://www.dw.com/sr/kacin-neodlazak-u-oslo-pokazuje-servilnost-srbije/a-6302322>, приступљено: 30/10/2020.
83. „Кацин: о датуму не знам ништа. Србија је добила зелено светло, иако сви говоре о датуму”, *Блиц*, 04/07/2013, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/391715/Kacin-O-datumu-ne-znam-nista-Srbija-je-dobila-zeleno-svetlo-iako-svi-govore-o-datumu>, приступљено: 14/09/2020.
84. „Кина и Србија искрени пријатељи”, *РТС*, 17/12/2014, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1776632/kina-i-srbija-iskreni-prijatelji.html>, приступљено: 25/08/2020.
85. „Кинески амбасадор: Питање Косова решити на основу Резолуције 1244”, *РТС*, 15/10/2015, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2070322/kineski-ambasador-pitanje-kosova-resiti-na-osnovu-rezolucije-1244.html>, приступљено: 08/11/2020.
86. „Контакт група поздравља почетак преговора о статусу Косова”, *Бета*, 24/07/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b250706_s.html#N14, приступљено: 14/10/2020.
87. „Коштуница и Месић о ефектима заједничке изјаве”, *Б92*, 01/06/2020, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=06&dd=01&nav_category=1&nav_id=59518, приступљено: 22/09/2020.
88. „Коштуница и Путин после састанка у Кремљу”, *Б92*, 27/10/2000, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=10&dd=27&nav_category=1&nav_id=14778, приступљено: 15/09/2020.
89. „Коштуница Чејнију пренео да се аутономија за разлику од независности може проверити”, *Глас Америке*, 13/07/2006, доступно на: <https://www.glasamerike.net/a/a-34-2006-07-12-voa2-87036692/760745.html>, приступљено: 10/11/2020.
90. „Коштуница: Влада не функционише”, *Бета*, 10/03/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b100308_s.html#N2, приступљено: 21/10/2020.
91. „Коштуница: Подршка Русије обезбеђује суверенитет”, *Блиц*, 01/04/2007, доступно на: https://www.blic.rs/a-m-p-article?uuid=fa90d628-6d47-5169-9536-6bc0b991e769&type=article&id=PULS_CMS-Article-fa90d628-6d47-5169-9536-6bc0b991e769&gem_id=zD5KuD.iD9sJXrRF68I7qMeyLVT8XRtC9_EdQkpe1HD.37, приступљено: 15/10/2020.
92. „Коштуница: потпис на СП антидржавни чин”, *Бета*, 29/04/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b300408_s.html#N6, приступљено: 24/10/2020.
93. „Коштуница: Србија одбацује Ахтисаријев предлог”, *Танјуг*, 27/03/2007, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b270307_s.html#N3, приступљено: 11/11/2020.
94. „Листа обавеза које СРЈ мора испунити по приступању у СЕ”, *Б92*, 01/07/2002, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/tema.php?yyyy=2002&mm=07&nav_id=30814, приступљено: 22/09/2020.
95. „Литванија ратификовала ССП са Србијом”, *РТС*, 18/06/2013, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1345006/Litvanija+ratifikovala+SSP+sa+Srbijom.html>, приступљено: 14/09/2020.
96. „Маровић-Месић: Извињење за прошлост, унапређење веза за будућност”, *Танјуг*, 10/09/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b100903_s.html#N4, приступљено: 28/09/2020.

97. „Међусобне тужбе могуће решити вансудском нагодбом”, *Радио Слободна Европа*, 24/03/2010, доступно на: https://www.slobodnaevropa.org/a/tadic_josipovic_opatija/1992219.html, приступљено: 02/11/2020.
98. „Мисија ЕУ на Космету могућа само уз нову резолуцију УН”, *Влада Републике Србије*, 07/12/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/79756/misija-eu-na-kosmetu-moguca-samo-uz-novu-rezoluciju-un.php>, приступљено: 24/10/2020.
99. „Мишчевић: Ако се ‘убрза и утегне’ до 2019. бићемо спремни”, *РТВ*, 11/09/2016, доступно на: https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/miscovic-ako-se-ubrza-i-utegne-do-2019.-bicemo-spremni_754616.html, приступљено: 12/09/2020.
100. „Многе државе ће следити политику Русије према Космету”, *Влада Републике Србије*, 27/12/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/80938/mnoge-drzave-ce-slediti-politiku-rusije-prema-kosmetu.php>, приступљено: 24/10/2020.
101. „Мркић и Ји о Бриселском споразуму и евроинтеграцији Србије”, *Танјуг*, 22/11/2013, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11919--25112013?lang=syr>, приступљено: 26/08/2020.
102. „Николић са Хамондом о ОЕБС-у и ЕУ”, *Танјуг*, 15/01/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=01&day=15&modid=77&lang=syr>, приступљено: 27/08/2020.
103. „Николић: Немачка нам поставља тешке услове за улазак у ЕУ”, *Pressonline*, 02/07/2013, доступно на: <http://www.pressonline.rs/info/politika/278302/nikolic-nemacka-nam-postavlja-teske-uslove-za-ulazak-u-eu.html>, приступљено: 14/09/2020.
104. „Николић: Србија је ослонац Кине у Европи”, *Политика*, 14/04/2016, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/353117/Nikolic-Srbija-je-oslonac-Kine-u-Evropi>, приступљено: 03/11/2020.
105. „Нова епоха у односима Србије и Русије”, *Политика*, 24. мај 2013, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Nikolic-Putin-Odnosi-Srbije-i-Rusije-idu-uzlaznom-rutanjom.lt.html>, приступљено: 14/09/2020.
106. „Нова етапа у односима Србије и Кине”, *РТС*, 26. август 2013, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1383972/Nova+etapa+u+odnosima+Srbije+i+Kine.html>, приступљено: 14/09/2020.
107. „Нови закон уводи ред у српску дипломатију”, *РТС*, 18/11/2018, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3325998/novi-zakon-uvodi-red-u-srpsku-diplomatiju.html>, приступљено: 09/11/2020.
108. „Објављен извештај – четири тачке за акцију САД на Балкану”, *Б92*, 28/11/2017, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=11&dd=28&nav_category=11&nav_id=1330442, приступљено: 25/08.2020.
109. „Од Међународног суда правде тражити мишљење о легалности проглашења независности Космета”, *Влада Републике Србије*, 25/04/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/87542/od-medjunarodnog-suda-pravde-traziti-misljenje-o-legalnosti-proglasenja-nezavisnosti-kosmeta.php>, приступљено: 25/10/2020.
110. „Односи Београд-Приштина: преглед најважнијих догађаја за однос Београда и Приштине са нагласком на дијалог започет 2011. године”, доступно на: http://www.tiki-toki.com/timeline/entry/51256/Odnosi-Beograd-Pritina/#vars!date=2011-01-07_15:10:54!, приступљено: 14/09/2020.
111. „Односи Републике Србије са Међународним монетарним фондом”, *Народна банка Србије*, доступно на: https://www.nbs.rs/internet/latinica/40/40_1/index.html, приступљено: 15/09/2020.
112. „Односи САД и Србије у успону”, *РТС*, 21. август 2013, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1381348/Odnosi+SAD+i+Srbije+u+usponu.html>, приступљено: 14/09/2020.

113. „Палмер: Србији и Косову треба дати простор за постизање споразума”, *Бета*, 12/09/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20194---13092018?lang=syr>, приступљено: 27/08/2020.
114. „Палмер: што пре постићи споразум Београда и Приштине”, *Бета*, 20/20/2018, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/20406---22102018?lang=syr>, приступљено: 27/08/2020.
115. „Патен тражи обнову духа 5. октобра у Србији”, *Бета*, 28/04/2004, доступно на: http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b290404_s.html#N3, приступљено: 29/09/2020.
116. „Пауел ће лично изразити подршку политици СЦГ”, *Танјуг*, 01/04/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b020403_s.html#N1, приступљено: 28/09/2020.
117. „Пердју позвао Албанце да размотре план Београда”, *Б92*, 08/02/2001, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=02&dd=08&nav_category=1&nav_id=20732, приступљено: 15/09/2020.
118. „Повратак на Косово”, *Данас*, 27/04/2007, доступно на: <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/povratak-na-kosovo/>, приступљено: 10/11/2020.
119. „Потписан споразум са Луфтханзом о обнови линије Београд-Приштина”, *Н1*, 20/01/2020, доступно на: <http://rs.n1info.com/Biznis/a562180/Potpisan-sporazum-sa-Lufthansom-o-obnovi-linije-Beograd-Pristina.html>, приступљено: 29/08/2020.
120. „Потписана декларација о односима Србије и Хрватске”, *Политика*, 20/06/2016, доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/357565/Potpisana-Deklaracija-o-odnosima-Srbije-i-Hrvatske#!>, приступљено: 02/11/2020.
121. „Потписани сви споразуми у Бриселу, формира се ЗСО”, *Танјуг*, 25/08/2015, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/vesti-od-znacaja?year=2015&month=08&day=26&modid=77&lang=syr>, приступљено: 13/09/2020.
122. „Правни тим Србије предао поднесак Међународном суду правде”, *Влада Републике Србије*, 19/04/2009, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/107877/pravni-tim-srbije-predao-podnesak-medjunarodnom-sudu-pravde.php>, приступљено: 25/10/2020.
123. „Преговори окончани без договора Београда и Приштине”, *Бета*, 10/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b120307_s.html#N9, приступљено: 01/11/2020.
124. „Председник Вучић састао се са специјалним изаслаником председника САД за дијалог Београда и Приштине”, *Прес центар Председника Републике Србије*, 10/10/2019, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/saopstenja/predsednik-vucic-sastao-se-sa-specijalnim-izaslanikom-donalda-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine>, приступљено: 29/08/2020.
125. „Прекинути преговори са ЕУ”, *Б92*, 03/05/2006, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=05&dd=03&nav_category=11&nav_id=196466, приступљено: 12/09/2020.
126. „Пријем и ПЗМ крај изолације, почетак нових обавеза”, *Танјуг*, 14/12/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b151206_s.html#N7, приступљено: 14/10/2020.
127. „Приоритети спољне политике остају непромењени”, *Влада Републике Србије*, 02/01/2013, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/182565/prioriteti-spoljne-politike-ostaju-nepromenjeni.php>, приступљено: 25/10/2020.
128. „Приоритети Србије очување територијалног интегритета и европске интеграције”, *Влада Републике Србије*, 17/01/2009, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/101798/prioriteti-srbije-ocuvanje-teritorijalnog-integriteta-i-evropske-integracije.php>, приступљено: 24/10/2020.
129. „Приштина чини све да кандидати ‘Српске’ не победе”, *Танјуг*, 22/11/2013, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/11916--22112013?lang=syr>, приступљено: 26/08/2020.
130. „Путин: Не треба понизити Србију”, *Танјуг*, 04/06/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b050607_s.html#N4, приступљено: 11/10/2020.

131. „Путин: Русија се залаже да се питање Косова реши у оквиру Резолуције 1244”, *Данас*, 05/02/2020, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/putin-rusija-se-zalaze-da-se-pitanje-kosova-resi-u-okviru-rezolucije-1244/>, приступљено: 08/11/2020.
132. „Резолуцију пише Србија. Консултације са Русијом, Кином и ЕУ”, *Танјуг*, 27/07/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b270710_s.html, приступљено: 25/10/2020.
133. „Русија остаје савезник Србије”, *Политика*, 23/03/2011, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/171534/Rusija-ostaje-saveznik-Srbije>, приступљено: 24/08/2020.
134. „Савет безбедности УН о приликама на Косову”, *DW*, 22/04/2008, доступно на: <https://www.dw.com/sr/savet-bezbednosti-un-o-prilikama-na-kosovu/a-3282919>, приступљено: 11/10/2020.
135. „САД не подржавају независност Косова”, *Б92*, 08/02/2001, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?uuuu=2001&mm=02&dd=08&nav_category=1&nav_id=20685, приступљено: 15/09/2020.
136. „Самарцић и Којен завршили посету Њујорку”, *Танјуг*, 22/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b230307_s.html#N10, приступљено: 28/10/2020.
137. „Састанак са председником Народне Републике Кине”, Пекинг, 18/09/2018, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-predsedom-narodne-republike-kine>, приступљено: 25/08/2020.
138. „Састанак са специјалним изаслаником председника САД Доналда Трампа за дијалог Београда и Приштине”, *Прес центар Председника Републике Србије*, 24/01/2020, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslanikom-predsednika-sad-donald-trampa-za-dijalog-beograda-i-pristine>, приступљено: 29/08/2020.
139. „Састанак са специјалним изаслаником САД за дијалог Београда и Приштине”, *Прес центар Председника Републике Србије*, 13/02/2020, доступно на: <https://www.predsednik.rs/pres-centar/vesti/sastanak-sa-specijalnim-izaslanikom-predsednika-sad-za-dijalog-beograda-i-pristine>, приступљено: 29/08/2020.
140. „Свилановић: највише промена у међународном положају СРЈ”, *Бета*, 4/10/2001, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b041001_s.html#N4, приступљено: 22/09/2020.
141. „Солана пружио подршку властима у Београду”, *Бета*, 10/04/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b110403_s.html#N1, приступљено: 28/09/2020.
142. „Спољнополитички приоритети Србије јасно су дефинисани”, *Влада Републике Србије*, 29/08/2009, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/115397/spoljnopoliticki-prioriteti-srbije-precizno-definisani.php>, приступљено: 25/10/2020.
143. „Србија добила подршку Кине за своје ставове о Косову”, *Београд*, 15. септембар 2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/73890/srbija-dobila-podrsku-kine-za-svoje-stavove-o-kosmetu.php>, приступљено: 17/10/2020.
144. „Србија је једина војно неутрална земља на Балкану”, *Политика*, 19/10/2019, доступно на: <http://www.politika.co.rs/scc/clanak/439951/Srbija-je-jedina-vojno-neutralna-zemlja-na-Balkanu>, приступљено: 29/08/2020.
145. „Србија неће одустати од тражења мишљења о легалности проглашења независности Косова”, *Влада Републике Србије*, 08/08/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/92096/srbija-nece-odustati-od-trazenja-misljenja-o-legalnosti-proglasenja-nezavisnosti-kosova.php>, приступљено: 25/10/2020.
146. „Србија неће прихватити укључивање САД у Бриселски дијалог”, *Н1*, 27/11/2017, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a345194/Srbija-nece-prihvatiti-ukljucivanje-SAD-u-Briselski-dijalog.html>, приступљено: 25/08/2020.
147. „Србија никада неће признати независност Косова”, *Влада Републике Србије*, 27/03/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/85522/srbija-nikada-nece-priznati-nezavisnost-kosova.php>, приступљено: 24/10/2020.

148. „Србија поднела Резолуцију Генералној скупштини ЕУ”, *Бета*, 28/07/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b280710_s.html, приступљено: 25/10/2020.
149. „Србија разговара: има ли Србија датум за почетак преговора”, *Политика*, 08/07/2013, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Srbija-razgovara-Ima-li-Srbija-datum-za-pocetak-pregovora.lt.html>, приступљено: 14/09/2020.
150. „Србија успесима на глобалном плану помогла себи у решавању питања Космета”, *Влада Републике Србије*, 09/10/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/75556/srbija-uspesima-na-globalnom-planu-pomogla-sebi-u-resavanju-pitanja-kosmeta.php>, приступљено: 22/10/2020.
151. „Србија успесима на глобалном плану помогла себи у решавању питања Космета”, *Влада Републике Србије*, 09/10/2007, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/75556/srbija-uspesima-na-globalnom-planu-pomogla-sebi-u-resavanju-pitanja-kosmeta.php>, приступљено: 10/11/2020.
152. „Суштинска аутономија за Косово”, *РТС*, 30/09/2008, доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/19450/sustinska-autonomija-za-kosovo.html>, приступљено: 10/11/2020.
153. „Тадић и Вујановић: најбољи могући односи две земље”, *Бета*, 26/06/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b260606_s.html#N2, приступљено: 15/10/2020.
154. „Тадић: Не одустајемо ни од Косова, ни од ЕУ”, *Бета*, 26/07/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b270710_s.html, приступљено: 25/10/2020.
155. „Тадић: Очувати добре односе са САД без обзира на Косово”, *Бета*, 08/09/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b110906_s.html#N2, приступљено: 12/10/2020.
156. „Тадић: споразум са ЕУ не преодређује статус Косова”, *Бета*, 29/04/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b300408_s.html#N6, приступљено: 24/10/2020.
157. „Тадић: Србија рачуна на разумевање Русије”, *Танјуг*, 15/11/2005, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b151105_s.html#N6, приступљено: 12/10/2020.
158. „Тадић: Србија ће наставити да јача сарадњу у региону”, *Бета*, 30/06/2011, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b300611_s.html, приступљено: 05/11/2020.
159. „Текст заједничке Резолуције Србије и ЕУ о Косову”, *Танјуг*, 08/09/2010, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b090910_s.html, приступљено: 25/10/2020.
160. „Титов: преурањено форсирање догађаја”, *Бета*, 15/03/2007, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b160307_s.html#N9, приступљено: 11/11/2020.
161. „Трампово писмо Вучићу: охрабрујем вас да искористите тренутак”, *Данас*, 20/12/2018, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/tramp-pisao-vucicu-ohrabrujem-vas-da-iskoristite-trenutak/>, приступљено: 29/08/2020.
162. „УН: прихваћена резолуција Србије”, *Б92*, 08/10/2008, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=08&nav_category=640&nav_id=322452, приступљено: 25/10/2020.
163. „Усвојен Стратегијски преглед одбране Републике Србије”, Министарство одбране Републике Србије, 24/04/2015, доступно на: <http://www.mod.gov.rs/lat/8159/usvojen-strategijski-pregled-odbrane-8159>, приступљено: 29/10/2020.
164. „Уставни оквир за државност Косова”, *Блиц*, 22/05/2001, доступно на: <https://www.blic.rs/vesti/politika/ustavni-okvir-za-drzavnost-kosova/jqn7bfk>, приступљено: 08/11/2020.
165. „Учешће Републике Србије у програму Партнерство за мир”, *Министарство спољних послова Републике Србије*, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/partnerstvo-za-mir?lang=lat>, приступљено: 29/10/2020.
166. „Харадинај повукао кандидатуру Косова за чланство у Интерполу”, *Политика*, 21/09/2017, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/389261/Политика/Харадинај-повукао-кандидатуру-Косова-за-чланство-у-Интерполу#!>, приступљено: 27/08/2020.

167. „Хојт Вучићу изразио забринутост због Русије”, *Бета*, 24/10/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18810--25102017?lang=cyr>, приступљено: 26/08/2020.
168. „Хрватске таксе на воће и поврће из регије 20 пута веће”, *AlJazeera Balkans*, 01/08/2017, доступно на: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hrvatske-takse-na-voce-i-povrce-iz-regije-20-puta-vece>, приступљено: 01/11/2020.
169. „Хронологија односа Републике Србије са Европском унијом”, *Београдска отворена школа (Преговори о преговорима)*, доступно на: <https://eupregovori.bos.rs/hronologija-odnosa-srbije-i-eu.html>, приступљено: 03/11/2020.
170. „Цветковић: Косово изазвало домино ефекат”, *Танјуг*, 28/08/2008, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b280808_s.html#N1, приступљено: 22/10/2020.
171. „Циљ дипломатије Србије да независност Космета не добије међународноправни легитимитет”, *Влада Републике Србије*, 26/02/2008, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/83723/cilj-diplomatije-srbije-da-nezavisnost-kosmeta-ne-dobije-medjunarodnopravni-legitimitet.php>, приступљено: 24/10/2020.
172. „Чеку и Рикер: референдум без последица по статус Косова”, *Бета*, 27/10/2006, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b271006_s.html#N10, приступљено: 13/10/2020.
173. „Швицер: Позитивни сигнали из Београда убрзали пријем у СЕ”, *Бета*, 01/04/2003, доступно на: http://www.mfa.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b020403_s.html#N5, приступљено: 28/09/2020.
174. „Шест тачака за Еулекс”, *Политика*, 20/11/2008, доступно на: <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/64051/Politika/Sest-tacaka-za-Euleks>, приступљено: 11/10/2020.
175. Бујошевић, Драган, „Нисмо мењали политику”, *Б92*, 22/04/2011, доступно на: https://www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2011&nav_id=508009&version=amp, приступљено: 18/10/2020.
176. Васовић-Мекина, Светлана, „Први пут после - бекства”, *Време*, број 598, 20/06/2002, доступно на: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=316340>, приступљено: 22/09/2020.
177. Вучић и Ји: САД остају присутне на Балкану, приоритет су мир и стабилност”, *Бета*, 24/05/2017, доступно на: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dnevni-bilten-rss/18132--25052017?lang=cyr>, приступљено: 26/08/2020.
178. Глушчевић, Слајана, „Споразум о двојном држављанству између Србије и БиХ остаје на снази”, *Б92*, 01/03/2007, доступно на: https://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2007&mm=03&dd=01&nav_id=234589, приступљено: 22/09/2020.
179. Јанковић, Марија, „Од Ибрахима Ругове до Зорана Ђинђића: Сви планови за Косово”, *ВВС*, 19/09/2019, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49740315>, приступљено: 04/10/2020.
180. Јовановић, Марија, „‘Мали Шенген’: Да ли се ствара нова Југославија и шта Србија има од тога”, *ВВС*, 27/09/2019, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49850918>, приступљено: 05/11/2020.
181. Максимовић, Јелена, „Путин четврти пут међу Србима”, *ВВС news*, 16/01/2019, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-46893532>, приступљено: 03/11/2020.
182. Милошевић, Милан, „Замка једностраности”, *Време*, бр. 874, 04/10/2007, доступно на: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=514181>, приступљено: 12/09/2020.
183. Митић, Александар, „Европска тројка презадогољна”, *Политика*, 18/07/2006, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/12578/Европска-тројка-презадогољна>, приступљено: 14/10/2020.
184. Митриновић, Биљана, „Интервју: Здравко Понош, помоћник министра спољних послова - „Четири стуба” су реалност, а не наш избор”, *Политика*, 05/02/2011, доступно

- на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/166186/Tema-nedelje/Strategija-spoljne-politike-Srbije/Cetiri-stuba-su-realnost-a-ne-nas-izbor>, приступљено: 21/10/2020.
185. Поповић, Вељко, „Мали Шенген – најбоље што се десило региону у овом веку”, *Глас Америке*, 31/01/2020, доступно на: <https://www.glasamerike.net/a/mini-sengen---najbolje-sto-se-desilo-regionu-u-ovom-veku/5268787.html>, приступљено: 05/11/2020.
186. Ранковић, Раде, „Вучић прижељкује веће ангажовање САД у региону”, *Глас Америке*, 01/12/2017, доступно на: <https://www.glasamerike.net/a/vucic-prizeljuje-vece-angazovanje-sad-u-regionu/4145815.html>, приступљено: 25/08.2020.
187. Спаловић, Дејан, „Војна вежба је доказ неутралности”, *Политика*, 20.09.2018., доступно на: <http://www.politika.rs/scc/clanak/411526/Vojna-vezba-je-dokaz-neutralnosti>, приступљено: 11/06/2019.
188. Стојадиновић, Љубодраг, „Повратак булдожера”, *Политика*, 19/03/2007, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/1728/ПОВРАТАК-БУЛДОЖЕРА>, приступљено: 26/08.2020.
189. Стојановић, М., „Закон о дипломатији враћен у процедуру”, *Данас*, 28?07/2014, доступно на: <https://www.danas.rs/politika/zakon-o-diplomatiji-vracen-u-proceduru/>, приступљено: 09/11/2020.
190. Телесковић, Душан, „Ко ће коме доћи на ноге: Зашто је Мило Ђукановић одбио да се сретне са Војиславом Коштуницом и шта је мислио о 5. октобру”, *Недељник*, 20/08/2020, доступно на: <https://www.nedeljnik.rs/ko-ce-kome-doci-na-noge-zasto-je-milo-jukanovic-odbio-da-se-sretne-sa-vojislavom-kostunicom-i-sta-je-mislio-o-5-oktobru-veliki-dosije-u-povom-nedeljniku/>, приступљено: 13/09/2020.
191. Хрњаз, Милош, „Не-споразум или зашто је за споразум потребно (бар) двоје”, *КоSSев*, 10/09/2020, доступно на: <https://kossev.info/ne-sporazum-ili-zasto-je-za-sporazum-potrebno-bar-dvoje/>, приступљено: 10/11/2020.
192. Чалуковић, Ненад и Вељко Лалић, „Досије Јеремић: како је дошао на корак од места Генералног секретара УН”, *Недељник*, 05/10/2016, доступно на: <https://arhiva.nedeljnik.rs/velike-price/portalnews/dosije-jeremic-kakve-su-sanse-vuka-jeremica-u-trci-za-generalnog-sekretara-un/>, приступљено: 21/10/2020.
193. Чпајак, Б., „Добро за Русију, лоше за Србију”, *Политика*, 30/05/2012, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/220666/Dobro-za-Rusiju-lose-za-Srbiju>, приступљено: 04/11/2020.
194. Шљукић Бандовић, Михаела, „Бриселски преговори – неоптерећени Уставом, законима и прописима Србије”, *Истиномер*, 30/07/2018, доступно на: <https://www.istinomer.rs/analize/briselski-pregovori-neoptereceni-ustavom-zakonima-i-propisima-srbije/>, приступљено: 09/11/2020.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Марко Дашић је рођен 18. августа 1988. године у Приштини. Диплому основних академских међународних студија стекао је на Универзитету у Београду - Факултету политичких наука 2011. године (просек оцена 9,76) и исте године је примљен на мастер академске студије политикологије, одсек за Међународне студије. Звање мастер политиколог за међународну политику стиче 2012. године одбраном завршног рада *Особености праксе јавне дипломатије Групе 20 (Г20)*, уз укупну просечну оцену током студија 10,00. Академске 2012/2013. године уписује докторске академске студије политикологије - Међународне и европске студије на Универзитету у Београду - Факултету политичких наука у оквиру којих је положио све испите, са највишим оценама (10,00).

Наставно-научно веће Универзитета у Београду - Факултета политичких наука, на предлог Одељења за међународне студије, 2011. године први пут је бирало Марка у звање сарадник-демонстратор за извођење вежби на предметима *Увод у дипломатију и дипломатску анализу* и *Савремена дипломатија*. У истом звању је биран и наредне две академске године. Од 2015. године до данас Марко Дашић учествује у извођењу вежби и других сарадничких активности на предметима *Основи теорије спољне политике*, *Спољна политика Србије* и *Историја балканских односа*. У фебруару 2018. године Наставно научно веће Факултета политичких наука изабрало га је у звање асистента за ужу научну област Међународних студија.

Од априла 2013. до јануара 2017. године, Марко Дашић је био стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије чиме је стекао услове да активно буде ангажован на пројекту Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту (*ОИ 179076*) који реализује Универзитет у Београду - Факултет политичких наука. Свој рад на Пројекту наставио је и од фебруара 2017. године у својству стручног сарадника за подршку научноистраживачком раду, ступањем у радни однос. Исте године, у априлу, Наставно-научно веће Универзитета у Београду Факултета политичких наука изабрало га је у звање истраживач-приправник на одређено време од 4 (четири) године. Осим стипендије Министарства просвете науке и технолошког развоја, Марко је био и стипендиста Града Београда (2009/2010), односно Фонда за младе таленте Републике Србије (2010-2012).

Марко је у периоду од јануара до јуна 2011. године био учесник Програма стручног оспособљавања и усавршавања на Институту за међународну политику и привреду. Неформалне облике образовања стекао је и као полазник 18. генерације студената додипломских напредних студија на Београдској отвореној школи академске 2010/2011. године. Аутор је, или коаутор, више од 10 научних чланака из области међународних односа, дипломатије и спољне политике категорија М22, М24, М33, М45, М51, М52, М53. Активно праћење позива за учешће на научним конференцијама и едукативним семинарима показао је саопштењем реферата на осам научних конференција и учешћем на више од двадесет различитих научних и стручних скупова у Републици Србији и иностранству.

Марко Дашић је био представник Универзитета у Београду на VI међународном такмичењу из међународног права у Минску, Белорусији, маја 2011. године, Био је ангажован као предавач на пројекту "US-Serbia Partnership - How to Use History for Better Future?" који партнерски организују Центар за друштвени дијалог и регионалне иницијативе и Амбасада САД у Републици Србији уз подршку Центра за студије САД Факултета политичких наука. Током 2018. године учествовао је на два веома значајна програма International Visitor Leadership Program, U.S. Department of State, "U.S. Electoral Process", October 29 - November 16, 2018. и Leadership Academy for Development "The Role of Public Policy in Private Sector Development", Stanford University and University of Belgrade - Faculty of Political Sciences, Belgrade, 25-29 June 2018. Тренутно је ангажован као истраживач на неколико пројеката попут „Амерички избори 2020“, „Европа и Црна Гора – трансформација црногорског друштва у процесу европеизације Западног Балкана“, којим партнерски

управљају Факултет политичких наука из Београда и Хуманистичке студије Универзитета Доња Горица, и „Европски идентитет и европски систем вредности као тачке повезивања држава Западног Балкана”, Факултета политичких наука из Београда и Сарајева, Хуманистичких студија Универзитета Доња Горица и Социолошког центра Црне Горе.

Марко Дашић је активни члан Удружења за међународне студије (International Studies Association), секција за спољнополитичку анализу и дипломатске студије. Течно говори енглески језик и служи се француским језиком. У познавању рада на рачунару, поседује ECDL сертификат за модуле 1-4.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: **Марко Дашић**

Број индекса: **89/2012**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

**Међународни политички положај као одредница спољне политике малих држава:
студија случаја Републике Србије од 2000. до 2018. године**

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 03. децембра 2020.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: **Марко Дашић**

Број индекса: **89/2012**

Студијски програм: **Докторске студије политикологије – Међународне и европске студије**

Наслов рада: **„Међународни политички положај као одредница спољне политике малих држава: студија случаја Републике Србије од 2000. до 2018. године”**

Ментор: **проф. др Драган Ђукановић**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 03. децембра 2020. године.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић” да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

**„Међународни политички положај као одредница спољне политике малих држава:
студија случаја Републике Србије од 2000. до 2018. године ”**

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

Потпис аутора

У Београду, 03. децембра 2020. године.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.